

**Pracownia Glottodydaktyki Białorutenistycznej**

**Katedra Białorutenistyki**

**Wydział Lingwistyki Stosowanej**

**Uniwersytet Warszawski**

*Radosław Kaleta*

**BŁĘDOLOGIA W GLOTTODYDAKTYCE BIAŁORUTENISTYCZNEJ**



**Warszawa 2018**

## **Recenzenci**

prof. dr hab. Ała Kożynawa (Białoruski Uniwersytet Państwowy)  
dr hab. Helena Pocięcina (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)

## **Redakcja**

Dorota Rzeszevska

## **Projekt graficzny okładki, skład i łamanie**

Ekaterina Kaleta

## **Wydawca**

Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego  
ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa

## **Druk i oprawa**

SOWA Sp. z o.o.  
ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno

Nakład 100 egz.

Printed in Poland

© Copyright by Radosław Kaleta, 2018

ISBN 978-83-60951-27-9

*Skoro książka została ogłoszona drukiem, a płeć dzieła – męska czy niemęska – rozpoznana została i obwieszczona, dziecko wydało pierwszy krzyk, urodziło się, jest, jest takie, a nie inne, i ani ojciec, ani matka nic już w nim zmienić nie mogą, należy do powietrza i do słońca, pozwólcie mu żyć czy umierać takim, jakie jest. Nie udało ci się książka? Trudno! Nie dodawaj rozdziałów do nieudanej książki. Jest niepełna? Trzeba było uzupełnić ją wtedy, kiedyś ją płodził. Twoje drzewo ma pień krzywy, sękaty? Już go nie wyprostujesz.*

[Hugo 1932: 6]



# SPIS TREŚCI

<b>WSTĘP</b> .....	13
<b>I. JĘZYK BIAŁORUSKI – KONTEKST HISTORYCZNO-SOCJOLINGWISTYCZNY</b> .....	23
<b>II. GLOTTODYDAKTYKA BIAŁORUTENISTYCZNA JAKO DZIEDZINA (ZARYS)</b> .....	57
1. Glottodydaktyka białorutenistyczna – terminologia, zadania, perspektywy .....	57
2. Język białoruski jako obcy w świetle badań ankietowych .....	110
3. Przegląd pomocy glottodydaktycznych w nauczaniu języka białoruskiego .....	132
<b>III. PRZEGLĄD WYBRANYCH ZAGADNIEŃ Z TYPOLOGII BŁĘDÓW     OBCOJĘZycznych</b> .....	149
<b>IV. TYPOLOGIA BŁĘDÓW OBCOJĘZycznych POPEŁNIANYCH PRZEZ POLAKÓW     UCZĄCYCH SIĘ JĘZYKA BIAŁORUSKIEGO JAKO OBCEGO</b> .....	159
1. Charakterystyka ogólna przeprowadzonych badań .....	159
2. Błędy popełniane przez Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego .....	177
A. Błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane interferencją zewnętrzną innego języka obcego (rosyjskiego) .....	177
A 1. Błędy fleksyjne .....	179
A 2. Błędy leksykalne .....	180
A 2.1. Rusycyzmy .....	180
A 2.2. Paronimy międzyjęzykowe .....	182
A 3. Błędy składniowe .....	182
A 4. Błędy ortograficzne .....	183
A 5. Błędy fonetyczne .....	185
A 6. Błędy złożone .....	185
B. Błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka ojczystego (polskiego) .....	186
B 1. Błędy fleksyjne .....	187
B 1.1. Błędny rodzaj gramatyczny .....	187
B 1.2. Błędna odmiana rzeczowników i przymiotników .....	188
B 1.2.1. Dopełniacz liczby pojedynczej i mnogiej .....	188
B 1.2.2. Miejsownik liczby pojedynczej .....	189
B 1.2.3. Mianownik liczby mnogiej .....	189
B 1.2.4. Biernik liczby mnogiej .....	190
B 1.3. Błędna odmiana zaimków .....	191
B 1.4. Błędna odmiana czasowników .....	191
B 1.5. Błędna odmiana liczebników .....	192
B 2. Błędy leksykalne .....	192
B 2.1. Polonizmy .....	193

B 2.1.1. Rzeczowniki .....	193
B 2.1.2. Liczebniki .....	195
B 2.1.3. Czasowniki .....	195
B 2.1.4. Przymiotniki .....	196
B 2.1.5. Zaimki i przyimki .....	197
B 2.1.6. Przysłówki i spójniki .....	198
B 2.1.7. Błędy wielorakie .....	198
B 2.1.8. Błędy celowe .....	198
B 2.2. Homonimy i paronimy międzyjęzykowe .....	199
B 2.3. Błędy stylistyczne .....	203
B 2.4. Błędy słowotwórcze .....	204
B 3. Błędy składniowe .....	205
B 3.1. Błędna rekcja czasownika .....	205
B 3.2. Błędna forma czasownika .....	207
B 3.3. Błędna rekcja rzeczownika i przymiotnika .....	207
B 3.4. Błędne użycie czasownika <i>мець</i> .....	207
B 3.5. Błędne użycie czasownika <i>эць</i> .....	208
B 3.6. Błędne konstrukcje zdań celowych .....	208
B 3.7. Błędne konstrukcje z imiesłowem .....	208
B 3.8. Błędna rekcja przyimka .....	209
B 3.9. Błędne użycie przyimka .....	209
B 3.10. Błędna konstrukcja składniowa .....	209
B 3.11. Błędny szyk wyrazów w zdaniu .....	210
B 3.12. Błędne opuszczanie zaimka w funkcji podmiotu .....	211
B 3.13. Błędy wielorakie .....	212
B 4. Błędy ortograficzne .....	212
B 4.1. Błędne stosowanie wielkiej litery .....	212
B 4.2. Błędna pisownia (roz)łączna .....	212
B 4.3. Kalki ortograficzne .....	213
B 4.3.1. Kalki samogłosek .....	214
B 4.3.2. Kalki spółgłosek .....	215
B 4.3.3. Kalki wielorakie .....	216
B 4.3.4. Literówki .....	217
B 5. Błędy fonetyczne .....	219
B 5.1. Błędne akcentowanie wyrazów .....	219
B 5.2. Błędna wymowa samogłosek i spółgłosek .....	221
B 6. Błędy interpunkcyjne .....	223
B 7. Błędy glottopragmatyczne .....	224
B 8. Błędy złożone .....	227
C. Błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane niedostatecznym opaniem zasad jego systemu .....	229
C 1. Błędy fleksyjne .....	229
C 1.1. Błędna odmiana rzeczowników .....	230
C 1.1.1. Dopełniacz liczby pojedynczej i mnogiej .....	230
C 1.1.2. Celownik liczby pojedynczej .....	230
C 1.1.3. Biernik liczby pojedynczej .....	231
C 1.1.4. Narzędnik liczby pojedynczej .....	231

C 1.1.5. Miejscownik liczby pojedynczej.....	231
C 1.1.6. Mianownik liczby mnogiej.....	232
C 1.2. Błędna odmiana przymiotników.....	232
C 1.2.1. Błędne końcówki fleksyjne.....	232
C 1.2.2. Błędne stopniowanie.....	233
C 1.3. Błędna odmiana przysłówków.....	233
C 1.4. Błędna odmiana liczebników.....	233
C 1.5. Błędna odmiana zaimków.....	233
C 1.6. Błędna odmiana czasowników.....	235
C 1.6.1. Błędny bezokolicznik.....	235
C 1.6.2. Błędna koniugacja w czasie teraźniejszym liczby pojedynczej.....	235
C 1.6.3. Błędna koniugacja w czasie teraźniejszym liczby mnogiej.....	237
C 1.6.4. Błędna koniugacja w czasie przeszłym.....	239
C 1.6.5. Błędne formy trybu rozkazującego.....	239
C 1.7. Błędna forma wyrazu.....	240
C 1.8. Błędy wielorakie.....	240
C 2. Błędy leksykalne.....	241
C 2.1. Paronimy.....	243
C 2.2. Błędy stylistyczne.....	243
C 2.3. Błędy słowotwórcze.....	244
C 3. Błędy składniowe.....	245
C 3.1. Błędna rekcja czasownika.....	245
C 3.2. Błędne użycie przyimka.....	245
C 3.3. Błędna konstrukcja składniowa.....	246
C 3.4. Błędny szyk wyrazów w zdaniu.....	246
C 4. Błędy ortograficzne.....	247
C 4.1. Błędne stosowanie małej i wielkiej litery.....	247
C 4.2. Błędna pisownia (roz)łączna.....	248
C 4.3. Błędna pisownia <i>y – ŷ – ѳ – л</i> .....	248
C 4.3.1. Błędne nieskracanie <i>y</i> .....	248
C 4.3.2. Błędne skrącanie <i>y</i> .....	249
C 4.3.3. Błędna pisownia <i>л/ѳ</i> w miejsce <i>ŷ</i> .....	249
C 4.3.4. Błędna pisownia <i>ŷ</i> w miejsce <i>л/ѳ</i> .....	249
C 4.3.5. Błędna pisownia przyimków.....	250
C 4.4. Błędna pisownia (pół)samogłosek.....	250
C 4.5. Błędna pisownia spółgłosek.....	254
C 4.6. Błędne pominięcie liter lub znaków.....	255
C 4.7. Błędne dodanie liter lub znaków.....	257
C 4.8. Błędy wielorakie.....	257
C 5. Błędy fonetyczne.....	258
C 5.1. Błędna wymowa.....	259
C 5.2. Błędne akcentowanie wyrazów.....	259
C 6. Błędy interpunkcyjne.....	260
C 7. Błędy glottopragmatyczne.....	261
C 8. Błędy złożone.....	262

D. Błędy w języku ojczystym (polskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka obcego (białoruskiego).....	264
D 1. Błędy leksykalne .....	266
D 1.1. Kalki leksykalne .....	266
D 1.2. Homonimy i paronimy językowe.....	270
D 1.3 Błędy stylistyczne.....	276
D 2. Błędy składniowe .....	277
D 2.1. Błędny szyk wyrazów w zdaniu .....	277
D 3. Kalki ortograficzne.....	278
D 4. Błędy glottopragmatyczne.....	278
D 5. Błędy złożone .....	279
D 6. Błędy celowe.....	281
E. Błędy mieszane .....	282
E 1. Błędy w leksemach .....	282
E 2. Błędy w wyrażeniach .....	284
E 3. Błędy w zwrotach.....	286
E 4. Błędy w zdaniach .....	286
F. Błędy amorficzne .....	290
G. Błędy analogiczne .....	291
G 1. Błędy fleksyjne .....	296
G 2. Błędy leksykalne .....	298
G 3. Błędy składniowe .....	299
G 4. Błędy ortograficzne .....	300
G 5. Błędy fonetyczne.....	301
G 6. Błędy interpunkcyjne .....	302
G 7. Błędy glottopragmatyczne .....	303
<b>PODSUMOWANIE .....</b>	<b>305</b>
<b>BIBLIOGRAFIA .....</b>	<b>309</b>
<b>DODATEK BIBLIOGRAFICZNY .....</b>	<b>341</b>
Materiały glottodydaktyczne .....	341
Opracowania naukowe .....	348
Materiały popularnonaukowe .....	353
<b>STRESZCZENIE .....</b>	<b>355</b>
<b>РЭЗЬЮМЭ .....</b>	<b>359</b>
<b>SUMMARY .....</b>	<b>361</b>
<b>РЕЗЬЮМЕ.....</b>	<b>363</b>
<b>O AUTORZE .....</b>	<b>367</b>



*Książkę tę dedykuję mojemu Kochanemu Synowi Dawidowi*



*Mędrkami są ci, którzy dochodzą do prawdy przez błędy.*

Friedrich Rückert

*Błędy to droga do prawdy.*

Fiodor Dostojewski

*Błędy człowieka czynią go sympatycznym.*

Johann Wolfgang von Goethe



## WSTĘP

Błędy można analizować interdyscyplinarnie, z różnych perspektyw badawczych: z punktu widzenia językoznawstwa ogólnego, psycholingwistyki, psychologii [zob. Thurman 2008: 167–178], socjolingwistyki, kultury języka, leksykografii, pragmalingwistyki, komunikacjonizmu, komunikacji międzykulturowej, stylistyki, glottodydaktyki, filozofii [zob. Koziński 1983] czy muzykologii. Świadczy o tym olbrzymia liczba artykułów i książek na ten temat, np. monografia wieloautorska *Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej* [Kita 2008]. Niektóre prace uwzględniają też kilka aspektów jednocześnie [Grucza 1978a: 23; Korzeniowska-Rogalewicz 1986: 19, 144].

Z punktu widzenia glottodydaktyki podstawowy podział błędów językowych przebiega między błędami popełnianymi w języku ojczystym – zarówno przez rodzimych użytkowników języka, jak i cudzoziemców uczących się naszego języka ojczystego jako obcego (błąd cudzoziemski [Dąbrowska, Pasieka 2015: 42]) – a błędami w języku obcym (błąd obcojęzyczny). W języku angielskim wyróżnia się dwie grupy błędów: *errors*, które są przejawem interjęzyka, a zatem uproszczonej i niedoskonałej wersji kompetencji docelowej [ESOKJ 2003: 134], czyli niedostatecznie opanowanego języka [Grucza 1978b: 14], oraz *mistakes*, które są sporadyczne i świadczą o niewłaściwym zastosowaniu posiadanej kompetencji, mogą więc dotyczyć też rodzimych użytkowników języka [ESOKJ 2003: 134], czyli popełniane są przez kompetentnych jego użytkowników, będących w stanie te błędy korygować [Grucza 1978b: 14]. Suwerenną kategorią błędów związanych ze sferą komunikacji językowej są błędy tłumaczeniowe (zarówno w tłumaczeniu pisemnym, jak i ustnym). W innych, pozajęzykowych kontekstach błędami nazywa się gafy (nietakty sytuacyjne, *faux pas*), fałszywe mniemanie o czymś (można kogoś wprowadzić w błąd), a nawet błędy życiowe – najcięższe w skutkach i właściwie nieodwracalne, ale również dotyczące wielu dziedzin. Jeśli zatem mielibyśmy wyznaczyć jeden obszar nauki, który zajmowałby się błędami w szerokim znaczeniu tego słowa, nazwalibyśmy go błędologią (errologią)<sup>1</sup> ogólną, czyli ogólną nauką o błędach w różnych dziedzinach. W węższym ujęciu możemy wyróżnić błędologię szczegółową, np. błędologię glottodydaktyczną,

---

<sup>1</sup> Terminy te zostały użyte w książce *Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej* [Kita 2008].

która byłaby synonimem lapsologii glottodydaktycznej, czyli nauki o błędach, którą opisał Franciszek Gucza [zob. Gucza 1978b] i określił jako poddziedzinę glottodydaktyki (więcej o definicjach i teoretycznym ujęciu pisaliśmy w innej monografii [zob. Kaleta 2015e]). Ponieważ przedmiotem naszych badań prezentowanym w niniejszej monografii jest błąd obcojęzyczny w języku białoruskim, takim właśnie węższym zakresem terminu błędologia posługujemy się w tytule i w samej pracy.

W naszej dysertacji terminu *błąd językowy* będziemy używać w rozumieniu odstępstwa od normy (zarówno wzorcowej, jak i użytkowej). Często zbyt pochopnie bywa on nazywany błędem glottodydaktycznym, choć nie są to określenia synonimiczne. Tymczasem ten popularny termin jest węższy znaczeniowo. Według definicji Krystyny Chomicz-Jung *błąd glottodydaktyczny* oznacza odstępstwo od normy glottodydaktycznej wyznaczonej na dany etap nauczania [zob. Dąbrowska, Pasięka 2015: 25–26, 42; Kaleta 2015e: 48]), zatem jego zamienne używanie z terminami *błąd językowy* czy *błąd obcojęzyczny* prowadziłoby do nieporozumień: mówilibyśmy bowiem, że obcokrajowiec może popełniać błędy językowe i błędy glottodydaktyczne [zob. Dąbrowska, Pasięka 2015: 25–26]. Jerzy Kowalewski przedstawia jeszcze inną definicję błędu glottodydaktycznego:

*(...) błędy glottodydaktyczne rozumie się jako te niepowstałe w wyniku interferencji międzyjęzycznych; nie są to też błędy wynikające z procesu niedokończonego przyswajania danych umiejętności językowych. Swoje źródło mogą mieć w błędnym przyswojeniu praktycznie stosowanych reguł tworzenia / wyboru, chęci uniknięcia błędu (hiperpoprawności), nierozumieniu znaczenia nowo poznanych słów, braku wyczucia stylistycznego. Błędami glottodydaktycznymi są z zasady wszystkie błędy naruszające zasady socjolingwistyczne [Kowalewski 2015: 348].*

Dla nas *błąd glottodydaktyczny* z jednej strony będzie oznaczać błąd językowy uczącego się języka (jako) obcego popełniony w tymże języku obcym (w tym kontekście używany był przez nas we wcześniejszych pracach), a z drugiej strony – błąd nauczyciela (np. błąd metodyczny), który przecież także jest elementem układu glottodydaktycznego, albo szerzej: jako błąd występujący w układzie glottodydaktycznym (ten szerszy aspekt nie był do tej pory ujmowany w definicjach).

Zaznajomienie się z błędologiczną literaturą przedmiotu pozwala prześledzić ewolucję badań nad błędem językowym. Wielu naukowców próbowało odnaleźć odpowiedź na pytanie, co jest powodem powstawania błędów. W połowie XX wieku twierdzono, że przyczyną błędów jest interferencja języka ojczystego [Wilczyńska, Michońska-Stadnik 2010: 21], należy zatem je od razu poprawiać, by nie utrwałać złych nawyków [Lewicka-Mroczek 2009: 27]. Dwie dekady później nie kładziono już tak silnego akcentu na interferencji jako źródle błędów, a większą uwagę zwrócono na czynniki takie jak zbytne uogólnienia i analogie [Wilczyńska, Michońska-Stadnik 2010: 22], czynniki pozajęzykowe, cechy indywidualne ucznia itd. [por. Wilczyńska, Michońska-Stadnik 2010: 67, 89]. To w tym okresie błędy zostały uznane za coś naturalnego, będącego informacją o kompetencji językowej ucznia [Corder 1973: 257; Grucza 1978a: 29–44; Lewicka-Mroczek 2009: 27]. Ten kierunek w nauczaniu języków obcych został zachowany w dalszych latach. Ewa Lewicka-Mroczek w artykule o ewolucji badań nad błędem obcojęzycznym [Lewicka-Mroczek 2009: 27–28; zob. też Borecka 2016: 42–46] podkreśla, że w latach 80. i 90. XX wieku błędy były już częściej ignorowane niż poprawiane, gdyż komunikacja ucznia okazywała się ważniejsza od puryzmu językowego [Lewicka-Mroczek 2009: 27–28]. Na pytanie, czy poprawiać błędy uczących się języka, a jeśli tak – to jak i kiedy, odpowiedzi udzielają m.in. Jerzy Zybert [Zybert 1999; 2001; 2012], Hanna Komorowska, która poświęciła temu zagadnieniu osobny podrozdział swojej monografii [zob. Komorowska 2002: 175–181], a także Ewa Lewicka-Mroczek [zob. Lewicka-Mroczek 2009: 30–35] i inni [np. Gryś, Zehetbauer, Madelska 2013].

Wytyczne Rady Europy także odnoszą się do błędów językowych [ESOKJ 2003: 134–135]. Zalecają nie tylko poprawę błędów, lecz także ich analizę i wyjaśnienie. Stwierdza się wprost, że błędy stanowią: dowód niedouczenia lub nieskutecznego nauczania, ale są także efektem dążenia do komunikacji bez względu na ryzyko [ESOKJ 2003: 134]. Dodatkowo podkreśla się, że błędy mogą się zdarzać we wszystkich przypadkach użycia języka (także rodzimym użytkownikom języka) i że są nieodzownym, tymczasowym efektem związanym z rozwijającym się interjęzykiem uczącego się [ESOKJ 2003: 134]. Już w latach 70. XX wieku zwracał na to uwagę Grucza [zob. Grucza 1978b: 9, 53].

Dyskusja o błędach [por. Kaleta 2009a; Kwiatkowska 2014], sposobach ich badania, klasyfikowania i oceniania toczyła się [por. Grucza 1978a; Komo-

rowska 1980, 1982; Korzeniewska-Rogalewicz 1986; Lewicka-Mroczek 2009] i toczy nadal. Wciąż ukazują się nowe obszernie prace zbiorowe na ten temat, takie jak wspomniany już tom *Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej* [Kita 2008] czy tom *Błąd glottodydaktyczny* [Zarzycka 2015], a naukowcy ciągle podejmują nowe próby odpowiedzi na pytanie, czym tak naprawdę jest błąd językowy [zob. Dąbrowska, Pasięka 2015]. Jak się okazuje, zagadnienie to ma bogatą literaturę przedmiotu w Polsce i za granicą. Liczne są zwłaszcza publikacje anglojęzyczne [przegląd: zob. Borecka 2016], na które często powołują się współcześni uczeni, zarówno polscy, jak i białoruscy. Przedmiotem ich zainteresowania jest m.in. podejście do błędu językowego – negatywne bądź akceptujące – w różnych metodach nauczania. Ciekawe relacje na ten temat zebrała i opisała Hanna Komorowska [Komorowska 2002: 20–29, 64–65]. Jako metody negujące błąd językowy badacze najczęściej wymieniają gramatyczno-tłumaczeniową i audiolingwalną (ćwiczenia w laboratoriach językowych, dryle językowe), natomiast jako akceptujące – metody bezpośrednią, kognitywną i komunikacyjną [Bawej 2008: 62–64].

Zmienność postrzegania błędu w zależności od perspektywy badawczej (np. normy językowej, metod nauczania, aspektu diachronicznego lub synchronicznego) nakreśliła na podstawie literatury przedmiotu Kamila Kwiatkowska [Kwiatkowska 2014]. W obszerniejszej formie podobne rozważania nad szeroko rozumianym terminem *błąd językowy* i zakresem jego stosowania, z uwzględnieniem polskiego kontekstu edukacyjnego i polskiej myśli glottodydaktycznej, autor niniejszej rozprawy zawarł we wcześniejszej swojej monografii, zatytułowanej *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna* [Kaleta 2015e: 27–65]. Przegląd literatury ten temat można znaleźć także w artykułach wielu badaczy [np. Kaleta 2009a; Dąbrowska, Pasięka 2015; Rabiej 2015; Szafraniec 2015; Borecka 2016].

Spodziewalibyśmy się, że zagadnienie błędów w języku białoruskim jako obcym nauczany na Białorusi ze względu na jej specyfikę będzie przedmiotem szerokich badań. Jednak prace białoruskich autorów na ten temat mają charakter przyczynkarski i dotyczą głównie błędów w języku białoruskim spowodowanych interferencją języka rosyjskiego, który najczęściej jest w jakimś stopniu znany obcokrajowcom na Białorusi i dlatego bardzo często jest językiem pomocniczym przy nauce języka białoruskiego jako obcego. Błędy takie syntetycznie klasyfikuje Larysa Knysz (brus. Ларыса Кныш) z Mińskiego Lingwistycznego Uniwersytetu



Państwowego, przy czym nie podaje bliższych informacji na temat analizowanego materiału, nawet liczby odnotowanych błędów [zob. Кныш 2015]. Nawiązania do tego tematu można znaleźć też we wcześniejszych pracach badaczki [zob. Кныш 2012, 2013]. Warto w tym miejscu wyróżnić rozprawę doktorską Iryny Gorskij [Горская 2003], w której autorka posługuje się białoruską (a nie tylko rosyjską) terminologią dotyczącą błędologii.

Motywację do przeprowadzenia szerszych badań nad błędami w języku białoruskim jako obcym mogłaby stanowić organizowana przez Państwowy Instytut Edukacji Wyższej (brus. Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы) coroczna Międzynarodowa Letnia Szkoła Białorutenistyki (brus. Міжнародная летняя школа беларусістыкі), w której biorą udział nie tylko Słowianie (np. Czesi, Polacy, Rosjanie, Słowacy), lecz także nie-Słowianie (np. Chińczycy, Japończycy, Niemcy, Węgrzy) – dla obu grup bowiem zajęcia powinny być prowadzone w sposób odmienny, a nie jak dotychczas w grupach mieszanych. Jedyny artykuł, do jakiego dotarliśmy, podejmujący temat błędów w języku białoruskim u obcokrajowców uczących się go za granicą przedstawia historię wykładania białoruszczyzny w Serbii i analizuje błędy gramatyczne Serbów na zajęciach uniwersyteckich w Belgradzie. Autor stwierdza, że studenci ulegali interferencji języka ukraińskiego, polskiego i rosyjskiego [zob. Супрунчук 2016: 200]. Niestety nie podaje przy tym żadnych szczegółów, a cała analiza jest dość lakoniczna.

Chociaż podręczników, skryptów, rozmówek i opracowań służących nauce języka białoruskiego jako obcego w Polsce tylko w latach 1981–2016 wydano kilkanaście [np. Jasińska-Socha 1981, 1984; Jasińska-Socha, Głuszkowska 1985; Bagrowska 1985; Szadyko, Wójcik 1990; Rott-Żebrowski 1991, 1992; Sajewicz 2000; Сегень 2007; Філіновіч 2007; Клябанаў 2010; Грэсь 2012; Łoginow 2012; Jasińska-Socha i in. 2017], to jednak prac naukowych i analitycznych poświęconych językowi białoruskiemu jako obcemu jest stosunkowo niewiele w porównaniu z innymi językami – rosyjskim, niemieckim, francuskim czy angielskim [np. Arabski 1979, 1985; Zybert 1999; Sliwa 2008], w których istnieją nawet specjalistyczne słowniki błędów [zob. Turton, Heaton 1999]. Znajdujemy też różnorodne artykuły poświęcone Polakom uczącym się języków rosyjskiego lub ukraińskiego [np. Баранівська 2007; Zinkiewicz-Tomanek 2007; Choma-Suwała 2015; Nowacka 2016]<sup>2</sup>. Jest też artykuł poświęcony błędom Polaków uczą-

<sup>2</sup> Wiele artykułów jest dostępnych na łamach pisma „Teki Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych”.

cych się języka ukraińskiego i Ukraińców – języka polskiego, o szerokim tytule *Między językami, czyli interferencja językowa okiem lektora* [Samadowa, Saniewska 2017]. Autorki ukrainistki omawiają w nim niektóre rodzaje błędów, zaobserwowane przez nie we własnej praktyce lektorskiej. Niestety nie wymieniają żadnej teoretycznej pracy dotyczącej błędów Polaków w języku ukraińskim ani Ukraińców w języku polskim. Powołują się przy tym również na błędy popełniane w polszczyźnie przez Białorusinów, ale bez odniesień do istniejącej od kilku lat literatury przedmiotu [np. Kaleta 2009b, 2009c, 2010, 2015e].

Zagadnienie glottodydaktyki białorutenistycznej jako nauki także nieczęsto było poruszane przez badaczy. Z polskich autorów tą tematyką zajęła się Agnieszka Goral w artykule *Kulturoznawcze materiały z internetu na lekcjach języka białoruskiego w szkole wyższej* [Goral 2013] oraz autor niniejszej rozprawy w artykule *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego* [Kaleta 2015b] i innych publikacjach, dotyczących niebezpieczeństw wynikających z homonimii międzyjęzykowej [Калета 2013; Kaleta 2014a]. Z białoruskich prac warto przywołać np. artykuły *Месца і роля беларуска-польскіх моўных супастаўленняў і перакладу ў падрыхтоўцы настаўніка-філолага* [Малажай 1994] czy *Беларускія і польскія прасадычныя адзінкі на занятках беларускай мовы як замежнай: кампаратыўны аспект* [Хоміч 2010]. Na możliwe niebezpieczeństwa i błędy zwraca także uwagę *Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski* [Ждановіч 2008]. Inne białoruskie prace glottodydaktyczne poruszają równie ważne teoretyczne zagadnienia takie jak rola nauczyciela, przebieg zajęć językowych, problemy występujące w nauczaniu języka białoruskiego jako obcego, materiały glottodydaktyczne itp. [zob. Важнік 2004; Чахоўская 2006, 2011a, 2011b, 2014; Чахоўскі 2006, 2011; Сысой 2008; Барысенка 2012b, 2015; Борисенко 2011; Семьянькевіч 2015; Рамза 2016; Старавайтава 2016; Сямешка 2016; Якуба 2016].

Niestety wszystkie wymienione wyżej artykuły, w tym także polskich autorów, mają charakter wycinkowy. Zagadnieniu błędów popełnianych przez Polaków w języku białoruskim jako obcym nie poświęcono żadnej większej znanej nam pracy ani na Białorusi, ani w Polsce. Może to wynikać z trudności w zebraniu wystarczająco dużego materiału, gdyż język białoruski jest rzadziej wybierany przez obcokrajowców do nauki w porównaniu z innymi językami. Nawet na samej Białorusi obcokrajowcy w pierwszej kolejności uczą się raczej rosyjskiego.

Sprzyja temu polityka językowa oraz zadawniona stereotypizacja białoruszczyzny jako języka gorszego i pogardzanego (na szczęście w wyniku procesów globalizacyjnych i politycznych stosunek młodego pokolenia do białoruszczyzny wyraźnie ewoluuje i wielu obcokrajowców chętnie się jej uczy). Tematyka ta była zaledwie sygnalizowana w pojedynczych artykułach – kilka przykładów błędów można znaleźć choćby w *Syllabusie z języka białoruskiego 2002* [*Syllabus...2000*], który zawiera przykładowe wypracowania polskich maturzystów zdających maturę z języka białoruskiego. Prace te przedstawiono w formie kopii oryginałów wraz z zaznaczonymi na marginesie rodzajami błędów (leksykalne, gramatyczne, interpunkcyjne, ortograficzne, składniowe). Trudno jednak powiedzieć, ile z osób je piszących było przedstawicielami białoruskiej mniejszości w Polsce i uczyło się języka białoruskiego jako języka odziedziczonego, a ile osób – jako obcego. Niniejsza praca uzupełnia zatem o białoruszczyznę lukę w polskiej literaturze przedmiotu na temat typologii błędów obcojęzycznych popełnianych w językach słowiańskich. Jednocześnie rozprawa wpisuje się w cały cykl publikacji autora poświęconych szeroko rozumianemu zagadnieniu błędów obcojęzycznych w językach słowiańskich [zob. Kaleta 2015a, 2015c, 2015e, 2017d, 2017f].

Należy w tym miejscu wspomnieć, że istnieje także literatura analizująca polszczyznę północnokresową oraz kontakty językowe na pograniczu polsko-białoruskim [np. Kurzowa 1993; Smułkowa 2007], która pokazuje skutki wielojęzyczności oraz interferencji językowej. Niektóre błędne formy powstałe w ten sposób mogą przypominać błędy popełniane przez Polaków uczących się języka białoruskiego czy Białorusinów uczących się języka polskiego, ale brak na ten temat szczegółowych badań porównawczych (poza tym pojęcie błędu w gwarach jest inne niż w języku literackim). Dlatego w naszych badaniach celowo nie uwzględniamy prac Polaków pochodzenia białoruskiego, dla których język białoruski jest językiem odziedziczonym, poznawanym w Polsce jako język przodków (choć z pewnością niektóre uwagi poczynione niżej można by także odnieść do tej grupy uczących się, gdyż często osoby zaliczające się do białoruskiej mniejszości narodowej nie znają języka białoruskiego, podobnie jak rodowici Polacy, i mogliby się go uczyć jak języka obcego) [zob. Kaleta 2015c: 69–70].

Ważnym tematem podejmowanym w niniejszej rozprawie jest zagadnienie błędów analogicznych. Było ono już podejmowane przez innych autorów przy okazji badań nad różnymi parami języków. My opisywaliśmy je na przykładzie

pary języków białoruski-polski [zob. Kaleta 2015a]. W tym samym roku opublikowano artykuł o Polakach uczących się języka serbskiego [zob. Miletić 2015], w którym autorka przyjmuje, że mechanizmy interferencji działają na zasadzie sprzężenia zwrotnego [Wesołowska 1992: 64]. W 2017 roku ukazał się artykuł zestawiający błędy Polaków uczących się języka ukraińskiego oraz błędy Ukraińców, Rosjan i Białorusinów uczących się polskiego [Samadowa, Saniewska 2017], w którym wiele przykładów stanowią błędy analogiczne w parach językowych polski-ukraiński oraz białoruski-polski i rosyjski-polski, czego nie odzwierciedla niestety bibliografia, gdzie nie odnajdujemy nawiązania do wcześniejszych prac tego typu. Stwarza to wrażenie, jakby podobne kwestie były omawiane po raz pierwszy. Jak widać, badania błędologii, w szczególności błędologii białorutenistycznej czekają na badaczy, którzy podejmą się kompleksowego i dogłębnego jej opracowania.

Cele naszych badań wynikają wprost z zadań glottodydaktyki białorutenistycznej [por. Dąbrowska, Pasięka 2008: 78–79]. Przede wszystkim zajmiemy się zdefiniowaniem glottodydaktyki białorutenistycznej jako nauki: wytyczeniem pól badawczych i scharakteryzowaniem jej dotychczasowych osiągnięć. W przypadku innych języków tematyka ta jest dość dobrze opisana, natomiast odczuwamy pewne braki, jeśli chodzi o język białoruski, stąd próba uporządkowania tego zagadnienia. Zaproponujemy także maksymalnie szczegółową typologię błędów obcojęzycznych w białorusko-polskiej parze językowej, uwzględniającą ich analizę i wyjaśnienie przyczyn (zgodnie z rekomendacjami Rady Europy [zob. ESOKJ 2003: 134]). Uzupełnimy tym samym typologię różnych języków słowiańskich o kategorie specyficzne dla języka polskiego jako pierwszego (jednocześnie podkreślamy konieczność stworzenia typologii błędologicznych obejmujących białoruszczyznę i inne niż polski języki pierwsze, czym – jak już wspominaliśmy – mogłyby się zająć ośrodki uczące obcokrajowców z różnych krajów, np. Republikański Instytut Edukacji Wyższej organizujący Międzynarodową Letnią Szkołę Białorutenistyki). Jesteśmy przy tym przekonani, że wskazanie pewnych typów błędów pomoże wzmocnić świadomość językową lektorów i uczących się oraz przyczyni się do zlokalizowania trudnych obszarów białoruszczyzny, na które lektorzy powinni zwrócić większą uwagę przy konstruowaniu swoich zajęć. Językoznawczy i glottodydaktyczny opis tych obszarów mógłby stać się przedmiotem dalszych badań i krokiem w kierunku opracowania materiałów dla osób uczących

się języka białoruskiego. Mamy nadzieję, że ta praca zainicjuje w środowisku związanym z glottodydaktyką białorutenistyczną dyskusję nad aspektami językowymi białoruszczyzny Polaków (i szerzej: różnych grup cudzoziemców). Nasze obserwacje i analiza błędów popełnianych przez uczących się mają na celu pośrednie ulepszenie procesu glottodydaktycznego (co jest zgodne z wytycznymi Rady Europy [zob. ESOKJ 2003: 134–135]), gdyż mogą pomóc uczącym się w planowaniu dalszej nauki, a lektorom – w nauczaniu osób indywidualnych lub grup i przygotowywaniu dla nich materiałów glottodydaktycznych.

Dysertacja pisana jest w języku polskim w nadziei, że uwagi w niej poczynione będą miały choć w części na tyle uniwersalny charakter, aby mogły być wykorzystane przez glottodydaktyków badających inne języki (słowiańskie i niesłowiańskie). Uważamy też za niezbędne przybliżenie polskiemu odbiorcy, któremu język białoruski z jego historią i dzisiejszym statusem jest mniej znany, przyczyn, które sprawiły, że na Białorusi odgrywa on inną rolę niż np. język polski w Polsce. Są to fakty oczywiste jedynie dla wąskiego grona naukowców białorutenistów, lecz najczęściej obce badaczom z innych dziedzin. Dlatego tło historyczno-polityczne białoruszczyzny, które pokazuje specyficzny kontekst nauczania i funkcjonowania białoruszczyzny, uważamy za ważny element naszej rozprawy. Postaramy się także, na ile to możliwe, prezentować interesujące nas zagadnienie w kontekście nauczania innych języków pokrewnych, np. rosyjskiego i ukraińskiego, i odnosić się również do ich podstawowej literatury przedmiotu.

Nasza monografia składać się będzie z czterech rozdziałów zasadniczych. W pierwszym z nich zaprezentujemy tło historyczne kształtowania się języka białoruskiego, a także zarys ważniejszych informacji na temat białoruszczyzny i obecnej sytuacji socjolingwistycznej na Białorusi. Następnie przywołamy najważniejsze osiągnięcia glottodydaktyki białorutenistycznej i na tym tle przedstawimy wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród osób uczących się białoruszczyzny jako języka obcego na temat ich stosunku do przedmiotu nauki i motywacji do niej. Dalej zaprezentujemy obszerny przegląd pomocy glottodydaktycznych – przede wszystkim podręczników, ale również słowników, rozmówek i innych materiałów służących do nauki tego języka. Kolejna część rozprawy będzie poświęcona analizie błędologicznego materiału badawczego, uporządkowanego według typów błędów. Posłużą nam do tego prace polskich studentów uczących się języka białoruskiego jako obcego (pierwszego słowiańskiego lub

kolejnego) na różnych poziomach zaawansowania (A0–B2). Tu zaproponujemy także konstrukcję typologii błędów. W bibliografii do niniejszej dysertacji uwzględnimy prace teoretyczne i analityczne dotyczące nauki języka białoruskiego jako obcego, a w dodatku bibliograficznym podamy spis materiałów glotto-dydaktycznych (podręczników, kursów internetowych, rozmówek, słowników tematycznych) oraz prac naukowych dotyczących nauczania języka białoruskiego (głównie) jako obcego, ponieważ podobnego zwięzłego spisu tych publikacji jak dotąd nie odnotowano w literaturze przedmiotu.

W rozprawie sposób transkrypcji z języka białoruskiego oparliśmy na zasadach proponowanych w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN* [Polański 2016] i *Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji* [Rozporządzenie... 2005]. Wyjątek stanowią m.in. oznaczania przednio- i tylnojęzykowego *l*, których wspomniane źródła nie różnicują. Ze względu na odbiorców nieznających języków białoruskiego i rosyjskiego zdecydowaliśmy się przetłumaczyć na potrzeby niniejszej dysertacji wszystkie cytaty z tych języków – podajemy je w przypisach kursywą.

Z całego serca dziękuję mojej Rodzinie za wsparcie w czasie pracy nad monografią, a także wszystkim, którzy przyczynili się do jej powstania. Uprzejmie dziękuję Paniom prof. Lidzii Siamieszce, dr Annie Demianiuk, dr Jadwidze Kozłowskiej-Dodzie, dr Oldze Tratsiak, dr Annie Żebrowskiej oraz Panu mgr. Michałowi Chruścielowi za pomoc w przeprowadzeniu i zebraniu anonimowych ankiet, a także osobom, które zechciały je wypełnić.

## I. JĘZYK BIAŁORUSKI – KONTEKST HISTORYCZNO-SOCJOLINGWISTYCZNY<sup>3</sup>

*(...) mowa naszaja jość takajaż ludzkaja i panskaja jak i francuzskaja, albo niemieckaja, albo i inszaja jakaja (...) Nasza mowa dla nas swiataja, bo jana nam ad Boha danaja, jak i druhim dobrym ludcam<sup>4</sup>.*

Franciszek Bohuszewicz

Przełom lat 2017 i 2018 to dobry moment na wspomnienie niezwykle ważnych dat w historii języka białoruskiego i kultury białoruskiej. Obchodziliśmy właśnie 500-lecie druku białoruskiego, upamiętniające 1517 rok, kiedy to Franciszek Skaryna<sup>5</sup> (ok. 1490–1551, brus. Францыск Скарына) opublikował w Pradze *Psalterz* – pierwszą białoruską księgę wydaną drukiem. Z kolei w 2018 roku mija sto lat od ukazania się w Wilnie pierwszej profesjonalnej gramatyki nowożytnego języka białoruskiego autorstwa Bronisława Taraszkiewicza (1892–1938, brus. Браніслаў Тарашкевіч), zatytułowanej *Беларуская граматыка для школ* [zob. Taraškiewicz 1931; więcej o autorze zob. Bergman 1972, 1977]. To dobry punkt wyjścia do zaprezentowania ważniejszych faktów dotyczących języka białoruskiego, które polskiemu czytelnikowi (zwłaszcza nieznającemu języków białoruskiego i rosyjskiego) mogą być obce [zob. też Kaleta 2011: 107–137, Kaleta 2015e: 19–23]. Warto je jednak przytoczyć – również te niejednoznaczne, dyskusyjne, a nawet te wprost kontrowersyjne – gdyż znacznie ułatwią one zrozumienie analiz zawartych w dalszej części monografii. Specyficzna sytuacja językowa na Białorusi, wynikająca z minionych i współczesnych wydarzeń, siłą rzeczy wpływa bowiem na specyfikę nauczania języka białoruskiego jako obcego, a także na rozwój glottodydaktyki białorutenistycznej.

<sup>3</sup> Część faktów w skróconej formie opublikowano we wcześniejszych naszych pracach naukowych [np. Kaleta 2015b, 2017c, Kaleta 2015], a także w ekspertyzie [Kaleta 2016b]. Pragniemy zauważyć, że przedstawione w tym rozdziale opinie niektórych autorów o podtekście politycznym nie odzwierciedlają naszych poglądów, które opierają się na apolitycznym spojrzeniu na język. Jednak zarysowanie specyficznego kontekstu, w jakim język białoruski jest nauczany jako obcy nie jest możliwe bez przyjrzenia mu się z różnych perspektyw.

<sup>4</sup> (...) *język nasz jest tak samo ludzki i pański jak francuski, niemiecki czy każdy inny (...)* *Język nasz jest dla nas święty, bo jest nam dany od Boga, tak jak innym dobrym ludziom. Jest to fragment przedmowy do tomiku wierszy *Dudka białoruska* [Buraczok 1891: 3–4] Maciej Buraczok to pseudonim Franciszka Bohuszewicza (1840–1900, brus. Францішак Багушэвіч).*

<sup>5</sup> W niektórych polskich źródłach spotyka się także formę nazwiska Skoryna [zob. Kurzowa 1993: 23].

Język białoruski zaliczany jest do grupy języków wschodniosłowiańskich. Badania nad nim pokazują, że ma on wiele rzeczywistych (choć także pozornych<sup>6</sup>) leksykalnych i gramatycznych podobieństw do innych języków słowiańskich, zwłaszcza sąsiednich. Białoruski językoznawca Jan Stankiewicz (1891–1976, brus. Янка Станкевіч) postulował, że białoruszczyzna ma także wiele cech wspólnych z językami zachodniosłowiańskimi, co podważałoby teorię o istnieniu jednego wspólnego języka wschodniosłowiańskiego, z którego potem miałyby się wyodrębnić obecne języki wschodniosłowiańskie [Станкевіч 2002: 223–235; Крамко 2003: 2; Вэкслер 2004: 70–81; Ласкоў 2009; Walczak 1988: 99]. Przeciwnie inni badacze tacy jak Łastouski, Dounar-Zapolski, Buzuk [zob. Міхневіч 1994: 84], którzy z faktu, że białoruszczyzna ma zarówno korzenie ogólnosłowiańskie, jak i staro-wschodnio-słowiańskie oraz swoje własne specyficzne cechy, wyprowadzili hipotezę, że jest ona matką języków słowiańskich. Jednak teza, jakoby język białoruski (podobnie jak ukraiński) miał się wykształcić z języka ogólnosłowiańskiego, bywa mocno krytykowana przez oficjalnych przedstawicieli białoruskiej nauki [zob. Жураўскі 2000: 51–52] i oceniana przez nich jako nacjonalistyczna.

Kierownik Katedry Historii Języka Białoruskiego na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym Mikołaj Pryhodzicz (ur. 1953, brus. Мікалай Прыгодзіч) w swoich licznych pracach o historii języka białoruskiego podkreśla, że okres ukształtowania się właściwego literackiego języka białoruskiego z wyraźnymi cechami fonetycznymi, gramatycznymi i leksykalnymi przypadł na XIV–XVI wiek [Lukašanec, Prigodzič, Sjameška 1998: 13]. To wtedy znany przedstawiciel kultury białoruskiej epoki odrodzenia Franciszek Skaryna wydał 22 księgi Biblii napisane białoruszczyzną<sup>7</sup>, nazywaną w tamtym okresie *językiem prostym* (*простая мова* – w odróżnieniu od języka cerkiewnosłowiańskiego) lub *językiem ruskim* (*руський / руский* na podstawie etnonimu *Ruś* (*Русь*) na określenie Słowian wschodnich) [Старавойтава 2006: 28; Каценка, Мароз 2012: 7–8; Mieczkowska 2012: 109]. Tym samym mianem określano też do końca XVII wieku język staroukraiński, który ze starobiałoruskim tworzył właściwie jeden język literac-

<sup>6</sup> Na co wskazuje np. zagadnienie homonimii międzyjęzykowej [zob. Kaleta 2014a].

<sup>7</sup> Powszechnie uważa się, że są to zabytki piśmiennictwa białoruskiego początku XVI wieku, ale np. polski badacz Samuel Linde [Linde 1816: 19] stwierdził, że w przekładach Skaryny dominuje język starosłowiański, a nie białoruski [Жураўскі 2000: 54], a jednocześnie Zofia Kurzowa wprost pisze, że był to przekład z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na język białoruski, niepozbawiony elementów języka żywego i potocznego [Kurzowa 1993: 23].



ki. Z kolei poza granicami Wielkiego Księstwa Litewskiego, w którego skład wchodziły ziemie białoruskie, język starobiałoruski zwano litewskim [Сямешка 1999: 54–55]<sup>8</sup>. Obecnie używa się terminu *język starobiałoruski*, choć w polskim dyskursie naukowym wśród rusycystów pojawiło się też określenie *język cerkiewnoruski*, jako zachodni wariant ogólnoruskiego języka literackiego (z cechami języka ogólnoruskiego, dzisiejszego języka białoruskiego i polonizmami) [Schneider 1968: 4–5].

Wielu badaczy twierdzi, że język starobiałoruski wraz z językiem staroukraińskim i starorosyjskim powstały na bazie języka staro-wschodnio-słowiańskiego (staroruskiego), co tłumaczyłoby istnienie wspólnych zabytków piśmiennictwa, takich jak na przykład *Powieść lat minionych* czy *Słowo o wyprawie Igora* [Плотнікаў 2000: 37]. Język starobiałoruski nie był monolitem – zawierał starosłowianizmy, elementy ogólnosłowiańskie i wschodniosłowiańskie, typowo białoruskie potoczmy, a także polonizmy, czechizmy, zapożyczenia ze starogreckiego i łaciny oraz języków zachodnioeuropejskich (głównie z niemieckiego), nie brakowało także turkizmów czy lituanizmów [Плотнікаў 2000: 38; Салееў 2011: 244].

Termin *język białoruski* zaczął być używany dopiero od XVII wieku, choć sama nazwa *Biała Ruś* pojawiła się w źródłach historycznych co najmniej dwa stulecia wcześniej [Lukašanec, Prigodzič, Sjameška 1998: 13]. Niewykluczone jednak, że chodzi o okres znacznie wcześniejszy. Najnowsze polskie źródła wspominają o Białej Rusi w kontekście wieku XIV [Romanowski 2000: 125; Najdziuk 2010: 10] lub XIII [Michaluk 2010: 29; por. Fałowski 2011: 146; Sidorski 2012: 409], natomiast publikacje białoruskie mówią o wieku XIII, a nawet XII [Каценка, Мароз 2012: 10]. Nie jest też jasne, skąd przyszło określenie *Biała Ruś* [por. Mironowicz 2010: 42–44; Najdziuk 2010: 9–11]. Roman Sidorski podaje, że po raz pierwszy zapisano ją w anonimowym XIII-wiecznym łacińskim dziele *Descriptio terrarum (Opis krajów)* jako nazwę nie rodzimą, a powstałą w kręgu kultury zachodniej [Sidorski 2012: 409]. Ta hipoteza jest zgodna z wcześniejszymi stwierdzeniami Józefa Najdziuka, który zauważa, że zapisy *Weizzen Reuzzen* i *Alba Russia* znajdowano już w XIV-wiecznych dokumentach po niemiecku i łacinie [Najdziuk 2010: 10]. Pierwszym Polakiem używającym po polsku wy-

<sup>8</sup> W Polsce określał go tak już Mikołaj Rej (1505–1569). Jak pisze Aleksander Brückner, szlachcic z Nagłowic, który dzieciństwo spędził na Podolu, językiem litewskim zawsze określał białoruszczyznę, a Litwinami nazywał Białorusinów [Brückner 1922: 7, zob. też Najdziuk 2010: 11].

rażenia *Biała Ruś* był kronikarz Janko z Czarnkowa (ok. 1320–1387). Roman Sidorski twierdzi, że na Wschodzie spopularyzowało się ono właśnie za sprawą polszczyzny:

*Niewątpliwie właśnie pod wpływem polskim nazwa Biała Ruś zaczęła być używana przez mieszkańców ziem ruskich wchodzących w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. W końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku określenie to było już stosowane dość powszechnie dla oznaczenia terenów województwa połockiego, witebskiego i części mściławskiego, a więc nie obejmowało ono całości ziem Ruskich w Wielkim Księstwie Litewskim, ani tym bardziej w całej Rzeczypospolitej [Sidorski 2012: 409].*

Źródła białoruskie podają, że nazwa *Biała Ruś* (brus. *Белая Русь*) była pierwotnie używana na oznaczenie wschodniej części Białorusi i Pskowszczyzny, natomiast wobec zachodniego terytorium używano nazwy *Czarna Ruś* (brus. *Чорная Русь*) [Каценка, Мароз 2012: 10; por. Піліпенка 2000; Najdziuk 2010: 9–11]. Jednak Eugeniusz Mironowicz twierdzi, że Czarną Rusią określano północne tereny dzisiejszej Grodzieńszczyzny, natomiast Rusią Białą – Kijów do jego upadku w XII wieku, a od XIII wieku – Ziemię Połocką, Witebską i Mohylewską [Mironowicz 2001: 42].

Nieco inaczej opisuje to Nina Mieczkowska, która twierdzi, że na początku XVI wieku Białorusini określali siebie etnonimem *Ruscy* (*рускіе*) lub *Rusini* (*русинь*). W Europie Środkowej i Zachodniej Białorusinów i Ukraińców nazywano tymi samymi etnonimami: *Rutheni*, *Russi*, *Roxolani*. Z kolei etnonim *Białorusini* (*белорусы*) jako nazwa etniczna Białorusinów długo się nie przyjmował – jako zewnętrzny (niebędący nazwą etniczną), pochodzący od toponimu *Biała Rosja* (*Белая Россия*), który od 1654 roku był włączony do tytułu samowładcy rosyjskiego [Mieczkowska 2012: 110]<sup>9</sup>.

Hipotez co do etymologii nazwy *Biała Ruś* jest wiele, przytoczymy zatem tylko wybrane. Kolor biały mógł oznaczać zachodnią część Rusi lub też symbolizować niezależność i wolność (teren niepodbity przez Tatarów) [Najdziuk 2010: 10] albo nawiązywać do wyglądu mieszkańców – ich jasnych włosów, jasnych

<sup>9</sup> Właśnie dlatego dość długo Białorusini toczyli dyskusje nad swoją nazwą etniczną. Proponowano etnonimy *Krywiczanie* (*крывічы*), *Litwini* (*літвіны*, *літвякі*), *Ruśniaki* (*руснякі*), *Poleszycy* (*палешукі*), *Jaćwingowie* (*ятвягі*), *Wielkolitwini* (*вялікалітоўцы*) czy nawet *tutejsi* (*тутэйшыя*) [Mieczkowska 2012: 111]. Poszukiwania terminologiczne widoczne są też na podstawie lingwimów. Co ciekawe, w wiekach XIX i XX istniały różne warianty na określenie języka białoruskiego, np. *język polsko-ruski*, *towa słowiańsko-krywicka*, *język krywicki* (brus. *крыўская / крывіцкая мова*), *język wielkolitewski* [Mieczkowska 2012: 112].

niebieskich oczu, białego ubrania wierzchniego. Ponadto kolor biały u plemion słowiańskich oznaczał także dobro, moc, wielkość [Najdziuk 2010: 10]<sup>10</sup>.

W XVI wieku starobiałoruski (cerkiewnoruski [Schneider 1968: 5]) stał się językiem urzędowym Wielkiego Księstwa Litewskiego [por. Romanowski 2000: 124] – choć niektóre źródła białoruskie podają, że stało się to już w wieku XIV, za panowania wielkiego księcia litewskiego Olgerda (1296–1377) [Каценка, Мапоз 2012: 8]<sup>11</sup>. W polskiej literaturze możemy znaleźć informację, że w wiekach XIII i XIV na Rusi panował tzw. język rusko-cerkiewno-słowiański (język kościelny i literacki), który był lokalną odmianą języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, przeniesionego na Ruś Kijowską wraz z jej chrztem w 988 roku. W piśmiennictwie kancelaryjnym, prawnym i w korespondencji panowała druga odmiana języka staroruskiego, bliższa językowi potocznemu, gdyż oparta na lokalnych dialektach. Na przełomie XV i XVI wieku w obrębie Wielkiego Księstwa Litewskiego rozwinęła się w miejscowym języku typowo białoruska cecha (tzw. ciakanie i dziakanie), co uważane jest za wyodrębnienie się języka białoruskiego. To właśnie ten język rozszerzył się w Wielkim Księstwie Litewskim w różnych funkcjach: jako język urzędowy, język liturgiczny Kościoła wschodniego, język mówiony dworu i możnowładców, a następnie – coraz szerszych warstw rycerstwa, aż do gminu bojarskiego [Kurzowa 1993: 33]. Język ten funkcjonował w alfabecie cyrylicy (niemniej w polskich i łacińskich dokumentach zdarzały się starobiałoruskie cytaty pisane alfabetem łacińskim dostosowanym do polskiej

---

<sup>10</sup> Wykorzystał to Tadeusz Konwicki (1926–2015) w swojej książce *Kalendarz i klepsydra* z 1976 roku, gdzie na określenie Białorusi zaproponował nazwę *Dobraruś* (Dobra Ziemia Dobrych Ludzi) [por. Najdziuk 2010: 11].

<sup>11</sup> Znajduje to potwierdzenie również w polskich źródłach historycznych. Już za panowania Władysława Łokietka (ok. 1260–1333) jednym z filarów polskiej polityki były przyjazne stosunki z ruskimi książętami Lwem i Andrzejem. Następca polskiego tronu Kazimierz Wielki (1310–1370) zawładnął co prawda prawosławną Rusią Czerwoną, ale z samym prawosławiem nie walczył [Jasienica 1998b: 276, 277]. Do dziś zachował się dokument z 1361 roku, wydany przez króla niejakiemu Chotkowi Bybelskiemu, zaczynający się od słów: „My król Kazimir krakowskiej ziemi, sudomirskiej ziemi, syradzkiej ziemi, polskiej ziemi, kujawskiej ziemi, dobrianskiej ziemi, pomorskiej ziemi korol wielebnyj, ruskiej ziemi gospodar i didycz, wiecznyj zemlam tym samoderżec” [Jasienica 1998b: 276]. Paweł Jasienica twierdzi, że w ówczesnym królestwie polskim istniały dwa urzędowe języki i dwa alfabety – łacina i ruski, a Kazimierz uszanował tę tradycję tolerancji dla tej odmienności. Badacz pisze: „Fakt godny zapamiętania, ponieważ panuje fałszywe mniemanie, że dopiero czasy jagiellońskie przyniosły wspaniałą tolerancję, wyrażającą się między innymi w dwóch urzędowych językach państwowych. Jeden z nich uległ z czasem zmianie – łacina ustąpiła miejsca polszczyźnie. Ale ruski język trwał w dokumentach aż do samego schyłku XVII wieku. Brzmienie przytoczonego pisma królewskiego jawnie świadczy, że Kazimierz nie ukrywał ani narodowego charakteru, ani nazwy zajętego kraju” [Jasienica 1998b: 276–277].

ortografii) i zawierał wiele cech języka mówionego wraz z elementami polskimi i łacińskimi (zwłaszcza w terminologii urzędniczej). W królewskich kancelariach Krakowa i Warszawy w języku starobiałoruskim pisano najważniejsze dokumenty prawne przeznaczone dla Wielkiego Księstwa Litewskiego [Сямешка 1999: 55; Жураўскі 2000: 53]. Pisma sporządzone przez królów, wielkich książąt, sejmy, urzędników tworzą dziś 600-tomowe archiwum historyczne pod nazwą *Metryka Wielkiego Księstwa Litewskiego* (*Metryka litewska*) i pokazują bogate życie polityczne, gospodarcze i kulturalne tego państwa w ciągu prawie czterech wieków. Są także unikalnym źródłem dla badaczy języka białoruskiego [Сямешка 1999: 55]. Innym cennym zabytkiem szesnastowiecznego świeckiego piśmiennictwa tworzonego po białorusku są tzw. *Statuty litewskie* (kodyfikacje prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1529, 1566 i 1588, obowiązujące do 1840 roku [Kurkowa 1993: 19], przetłumaczone<sup>12</sup> także na łacinę i język polski<sup>13</sup>).

W ówczesnym języku białoruskim powstawała także literatura religijna. Poza wspomnianym już przekładem Biblii Skaryny [Плотнікаў 2000: 38] ukazały się także m.in. *Катэхізіс* (*Katechizm nieświeski*) przedstawiciela Reformacji Szymona Budnego (1530–1593, brus. Сымон Будны) z 1562 roku i część *Ewangeli* w przekładzie Wasila Ciapińskiego (1540 – ok. 1603, brus. Васіль Цяпінскі) z około 1580 roku [zob. Жураўскі 2000: 55; Kamieniecki 2015: 11–21], a także homilie i hagiografie [zob. Жураўскі 2000: 56]. Ciekawym przykładem tekstów religijnych były al-kitaby (od arab. *kitab* ‘książka’), spisane przez Tatarów osiedlonych w Wielkim Księstwie Litewskim w języku starobiałoruskim, ale alfabetem arabskim [zob. Антонович 1968; Schneider 1968: 30].

Po wojnie między Rosją i Rzeczpospolitą w latach 1654–1667 wielu Białorusinów emigrowało do Rosji, co sprzyjało wpływom białoruskim na język rosyjski [Жураўскі 2000: 57]. Z drugiej jednak strony niedługo później w wyniku uchwały sejmu warszawskiego z 1696 roku język starobiałoruski przestał być językiem Wielkiego Księstwa Litewskiego na rzecz języka polskiego. Przez następne stulecie dokumenty urzędowe były sporządzane w języku polskim [Сямешка 1999: 56; Жураўскі 2000: 57] – zwykle zachowywano w nich tylko początek

<sup>12</sup> Chodzi o przekłady historyczne [zob. Lizisowa 2005].

<sup>13</sup> Polski przekład ukazał się w 1614 roku i był przedrukowywany w latach 1619, 1648, 1694, 1744, 1786 i później. Był bardzo dokładny, zachowywał wszystkie specyficzne zwroty, a słowa, które nie miały odpowiedników w języku polskim, były oddawane w formie łatinizowanej. W 1632 roku ukazał się przekład na język niemiecki, a w połowie XVII wieku – na język rosyjski [Жураўскі 2000: 53].

i koniec pisany cyrylicą w języku białoruskim, a treść dokumentu zapisywano już w języku polskim [Жураўскі 2000: 57; Каценка, Мароз 2012: 9]. Dziś podaje się różne interpretacje przyczyn takiego biegu rzeczy. Niektóre źródła białoruskie twierdzą, że odbyło się to w wyniku polskiej inicjatywy mającej na celu polonizację Rusinów. Z kolei polskie źródła podają, że szlachta litewska (białoruska) – w znacznym stopniu spolonizowana – nie zgłosiła na sejmie *liberum veto*, do czego miała prawo, lecz w oczekiwaniu różnych profitów sama dążyła do wprowadzenia polskiego języka urzędowego. Na przykład w monografii Zofii Kurzowej czytamy, że co prawda cała polityka Polski zmierzała ku inkorporacji Litwy i asymilacji społecznej, ale w istocie zbiegło się to z dążeniami samej szlachty litewskiej, domagającej się zrównania w przywilejach ze szlachtą polską [Kurzowa 1993: 19 i nast.]. Wpierw w wiekach XIV i XV różnonarodowościowa ludność miejska ulegała dominacji żywiołu ruskiego i język ruski stawał się językiem codziennym, domowym, następnie zaś w kolejnych dwóch stuleciach zamieniono go na polski. Działo się to za sprawą bezpośrednich kontaktów ludności: polszczyzna przenikała do języka domowego i towarzyskiego, a potem przechodziła do życia publicznego i urzędowego, eliminując z nich powoli język białoruski i łacinę. Decyzja Konferencji Generalnej Warszawskiej z 1696 roku, by dokumenty urzędowe Wielkiego Księstwa Litewskiego były pisane po polsku, była zalegalizowaniem stanu, który samorzutnie wytworzył się już wcześniej<sup>14</sup>. Jednak niektóre źródła białoruskie oskarżają białoruską szlachtę o konformizm:

*Ужо ў сярэдзіне 16 ст. паланізаваная шляхта заходніх беларускіх зямель пачала зняважліва ставіцца да беларускай мовы, звяртаючыся да караля Жыгімонта II Аўгуста з просьбай, каб лісты да іх з каралеўскай канцылярыі пісаліся па-лацінску або па-польску*<sup>15</sup> [Жураўскі 2000: 57].

Taka ocena znalazła wyraz nawet w utworze klasyka literatury białoruskiej Jana Kupały (1882–1942, brus. Янка Купала, właśc. Jan Łucewicz, brus. Іван Лы-

<sup>14</sup> W Wielkim Księstwie Litewskim polszczyzna nałożyła się na substrat białoruski spleciony z litewskim. W wyniku kontaktów społeczności białoruskiej i polskiej wytworzyła się lokalna odmiana języka polskiego, różniąca się od języka Korony. Zawierała wiele cech białoruskich, jak choćby akanie. Ta odmiana polszczyzny (swoistej mieszanki polsko-białoruskiej) to tzw. dialekt północnokresowy, który jednak reprezentował odmianę języka literackiego, a nie ludowego, dlatego ewoluował zgodnie z tendencjami polskiego języka literackiego i do niego dostosowywał swoje normy [Kurzowa 1993: 41–42].

<sup>15</sup> *Już w połowie XVI wieku spolonizowana szlachta zachodnich ziem białoruskich zaczęła odnosić się do białoruszczyzny z pogardą i zwróciła się do króla Zygmunta II Augusta z prośbą, żeby listy do niej z kancelarii królewskiej były pisane po łacinie albo po polsku.*

цэвіч) [zob. Каценка, Мароз 2012: 9]. W wierszu *Казка аб песні (Baśń o pieśni)* z 1913 roku pisze on: „За ласяы словы, за золата звон/ Чужацкай шукаць стаў апекі;/ Чужынцы запрэгли народ у прыгон,/ А песню аддалі на здзекі”<sup>16</sup> [Купала 1922].

Od tej pory w Wielkim Księstwie Litewskim i na terenach Białorusi w piśmiennictwie kancelaryjno-prawnym zapanowały dwa języki: polski i łaciński. Już wtedy rozwój białoruszczyzny uległ zahamowaniu, a sfera jej użycia – znacznemu ograniczeniu. Właściwie całkowicie została przerwana tradycja piśmiennicza [Schneider 1968: 29; Міхневіч 1994: 85]. Język białoruski zachował się co prawda w szkołach unickich, głównie jednak był językiem mówionym prostego ludu (choć szlachta też czasem lubiła go używać w rozmowach między sobą<sup>17</sup>). Długi okres funkcjonowania białoruszczyzny wyłącznie w formie ustnej i w gatunkach folklorystycznych spowodował utratę bezpośredniego związku między językiem starobiałoruskim a współczesną białoruszczyzną [Каценка, Мароз 2012: 9].

Po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów ziemie białoruskie znalazły się w sferze wpływów Rosji, która starała się uczynić z Białorusi swoją zachodnią gubernię (ros. Белорусское генерал-губернаторство) w postaci tzw. Kraju Północno-Zachodniego (ros. Северо-Западный край, brus. Паўночна-Заходні край) [Каценка, Мароз 2012: 9], Rosji Zachodniej (ros. Западная Россия) lub Kraju Zachodniego (ros. Западный край) [Mieczkowska 2012: 112]. Rozpoczęto tam intensywną rusyfikację, zakazano używania języka białoruskiego, a z języka rosyjskiego usunięto termin *białoruski (белорусский)* [Mieczkowska 2012: 112]. W 1840 roku car Mikołaj I wydał oficjalny dekret o wprowadzeniu na Białorusi rosyjskiego prawodawstwa i języka rosyjskiego jako urzędowego, a w lipcu tego samego roku – zabronił używania nazwy Białoruś (Литва, Белая Россия, Белая Русь) [Сямешка 1999: 57; Старавойтава 2006: 37; Mieczkowska 2012: 112].

<sup>16</sup> *Za lasę słówka, za złota dzwon/ Obcej szukać zaczął opieki;/ Obcy zapręgli naród w jarzmo,/ A z pieśni kpią.* Upraszczając sens wiersza, Kupala pisze o narodzie, który miał swoją pieśń i swój język, dzięki któremu kwitł, lecz wyzbył się go i swoje pieśni zaczął śpiewać w języku, który wraz z jarzmem narzucili mu obcy – a one zniewolonego narodu ożywić nie mogą.

<sup>17</sup> Językiem białoruskim posługiwało się niemal 80% mieszkańców państwa. Był to przede wszystkim język Cerkwi unickiej, dominującej na Białorusi. Ale też najczęściej jedyny język, jakim mówili ludzie prości, w tym – poddani na dworach, co z kolei wymuszało jego znajomość wśród szlachty [Mironowicz 2001: 140–141]. Zwyczaj mówienia po białorusku z chłopami i między sobą zachował się wśród polskiej szlachty jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym w okolicach Ejszyszek i na południe od Puszczy Rudnickiej, po Koleśniki, Naczę i Raduń [Kurzowa 1993: 35].

Po powstaniu styczniowym, które objęło też ziemie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, język białoruski został całkowicie zakazany. Sytuacja ta trwała aż do 1905 roku [Каценка, Мароз 2012: 10].

W ten sposób, w wyniku XVIII- i XIX-wiecznej polonizacji, a potem rusyfikacji, białoruszczyzna zachowała się jedynie na wsi jako język potoczny ludu i w folklorze [Сямешка 1999: 56], a także w polskich utworach scenicznych (w replikach potrzebnych do podkreślenia białoruskiego pochodzenia bohaterów) [zob. Старавойтава 2006: 32]. Z tego powodu język białoruski nie był uznawany za równy innym, a raczej traktowany jak dialekt:

*Тагачасныя польскія і рускія вучоныя не прызнавалі беларускую мову самастойнай, вялі зацятыя спрэчкі аб тым, хто ж такія беларусы – палякі ці рускія*<sup>18</sup> [Сямешка 1999: 57].

Stan ten utrzymywał się aż do rewolucji 1905 roku. Białoruszczyzny zabroniono używać w prasie i wydawnictwach książkowych, a w edukacji i administracji zakaz obowiązywał aż do upadku caratu w 1917 roku [Mieczkowska 2012: 116]. Właśnie w okresie upadku białoruszczyzny w środowisku białoruskich inteligentów wychowanych na tradycjach kultury polskiej (nazywanych Litwinami-Polakami [por. Najdziuk 2010: 11]) albo rosyjskiej umocniła się świadomość wagi samodzielnego istnienia narodu białoruskiego, białoruskiej tradycji historycznej i tożsamości narodowej [Сямешка 1999: 57]. Kwestie te rozumieli i – na ile mogli – wprowadzali w czyn przedstawiciele środowiska białorusko-polskiego pierwszej połowy XIX wieku, na czele z Janem Czeczotem (1796–1847, brus. Ян Чачот), Janem Barszczewskim (1794–1851, brus. Ян Баршчэўскі), Wincentym Dunin-Marcinkiewiczem (1808–1884, brus. Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч), a w drugiej połowie XIX wieku także Konstantym Kalinowskim (1838–1864, brus. Кастуś Kalinouski / Кастуś Каліноўскі) i Franciszkiem Bohuszewiczem [Сямешка 1999: 57].

Warto wspomnieć, że większość zabytków piśmiennictwa białoruskiego końca XIX wieku (ok. 75 książek) była wydana tzw. łacinką białoruską, czyli wariantem alfabetu łacińskiego dostosowanym do potrzeb białoruszczyzny i z elementami alfabetów husyckiego czy serbsko-chorwackiego [Lubaś 2009: 274;

<sup>18</sup> *Ówczesni polscy i rosyjscy uczeni nie uznawali białoruszczyzny za język samodzielny, prowadzili zacięte spory o to, kim są Białorusini – Polakami czy Rosjanami. W polskim społeczeństwie przekonanie, że białoruszczyzna jest polską gwarą, było powszechne. Syrokomla wprost nazywał ją językiem polskim: „On – język polski, tylko prosty” [Kurzowa 1993: 35; por. Łoginow 2012: 14].*

por. Smułkowa 2002: 384]), co zbliżało język białoruski do rodziny języków zachodniosłowiańskich [Плотнікаў 2000: 40]. Już w latach 1862–1863 właśnie łacinką białoruską wydawano pierwszą rewolucyjną białoruską gazetę „Музыка́я прада” Kalinowskiego, unickiego katolika i późniejszego powstańca styczniowego (cyrylica była dla niego alfabetem rosyjskiego okupanta, przeciw któremu występował [Mieczkowska 2012: 120]). Była ona kolportowana głównie na Białostocczyźnie i Grodzieńszczyźnie. Również pierwsza gramatyka języka białoruskiego autorstwa Bronisława Taraszkiewicza, opublikowana w 1918 roku, miała wydania zarówno łacinką, jak i cyrylicą. Autor zaproponował w niej dla białoruskiego alfabetu łacińskiego pełen zestaw liter, do którego ustosunkowywali się kolejni badacze (m.in. w latach 60. XX wieku swój wariant alfabetu przedstawił białoruski językoznawca Jan Stankiewicz). Łacinka i cyrylica współistniały w białoruskich publikacjach nawet do początku XX wieku. Przykładem mogą tu służyć tytuły prasowe takie jak gazeta „Nasza Dola”, wydawana cyrylicą dla prawosławnych i łacinką dla katolików [por. Romanowski 2000: 130], czy gazeta „Nasza Niwa”, która od 1906 roku również drukowana była łacinką. Dopiero później ze względów ekonomicznych rezygnowano z łacinki, gdyż liczba prawosławnych odbiorców przeważała liczbę katolików [Mieczkowska 2012: 121]. Łacinka zachowała jednak przewagę w drukach białoruskich w Wilnie oraz na emigracji<sup>19</sup> [por. Romanowski 2000: 130]. W prasie początków XX wieku była spotykana w polskim, a później także – w czeskim wariacie [Lukašanec, Prigodźić, Sjameška 1998: 16].

Łacinka była uważana za bardziej odpowiedni alfabet dla języka białoruskiego niż cyrylica, czemu w 1926 roku dała wyraz większość uczestników mińskiej Białoruskiej Konferencji Akademickiej, na której dyskutowano nad białoruską pisownią. W tamtym okresie łacinka była wykorzystywana w środowisku białoruskich katolików, natomiast cyrylica miała chronić Białorusinów przed polonizacją. Była więc szeroko stosowana na całym obszarze Białorusi – nie tylko w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, lecz także w zachodniej Białorusi, która po traktacie ryskim (1921) znalazła się w obrębie II Rzeczypospolitej. Delegaci konferencji poparli pomysł przejścia z cyrylicy na łacinkę, co parę lat później zostało uznane przez bolszewików za sztuczną próbę oderwania języka białoruskiego od rosyjskiego [Баршчэўская 2004: 18]. Obecnie łacinka

<sup>19</sup> Także w Polsce, czego przykładem może być wydana w Białymstoku książka o historii Białorusi, napisana właśnie łacinką białoruską [zob. Najdziuk 2010].



jest używana w wąskich kręgach<sup>20</sup>, niemniej można ją też spotkać na co dzień, chociażby w mińskim metrze na tablicach z nazwami stacji<sup>21</sup>.

W XX wieku język białoruski rozwijał się prężnie [zob. Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968]. Ogromną rolę w tym procesie odegrali białoruscy pisarze i poeci, na czele z Maksymem Bahdanowiczem (1891–1917, brus. Максім Багдановіч), Jakubem Kołasem (1882–1956, brus. Якуб Колас, właśc. Konstanty Mickiewicz, brus. Канстанцін Міцкевіч) i wromnianym już Janem Kupałą, którzy w swojej twórczości sięgnęli do białoruskich tradycji i w ten sposób dali początek nowemu literackiemu językowi białoruskiemu [Сямешка 1999: 57]. Jednocześnie podejmowano próby kodyfikacji języka białoruskiego, ukazywały się prace na ten temat Edwarda Budźki (1882–1958, brus. Эдуард Будзька), Bolesława Paczobki (1884–1940, brus. Баляслаў Пачопка), Józefa Losika (1883–1940, brus. Язэп Лёсік), Antoniego Łuckiewicza (1884–1942, brus. Антон Луцкевіч) czy Jana Stankiewicza [zob. Старавойтава 2006: 42–43; Каценка, Мароз 2012: 11]. Niewątpliwie najważniejszym dziełem z tego zakresu okazała się *Беларуская граматыка для школ* Taraszkiewicza z 1918 roku.

W tym samym roku język białoruski stał się językiem urzędowym niezależnej Białoruskiej Republiki Ludowej [zob. Lubaś 2009: 274; Michaluk 2010; Łoginow 2012: 14–15], a w 1922 roku – Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (białoruski był w niej językiem urzędowym do lat 40. XX wieku, razem z językiem rosyjskim, polskim i jidysz [zob. Smułkowa 2002: 528]). Był to okres niezwykle ważny w historii Białorusi:

*Powstanie niepodległej (choć na krótko) Białorusi miało ogromne znaczenie dla rozwoju białoruskiej świadomości narodowej. Od tej pory nikt nie mógł już kwestionować faktu istnienia odrębnego narodu i języka białoruskiego. Również osłabiona wówczas Rosja Radziecka musiała zaakceptować istnienie Białorusi i Ukrainy jako bytów odrębnych od Rosji. Włodzimierz Lenin musiał wobec tego faktu utworzyć formalnie quasi niezależne państwa – Ukraińską i Białoruską*

---

<sup>20</sup> W 2007 roku powstało w Warszawie stowarzyszenie Łacinka.org, które popularyzuje łacinkę białoruską „jako nieodłączny element kultury narodowej Białorusinów”. Członkowie stowarzyszenia piszą o sobie: „Los łacinki, naszym zdaniem, jest w rękach Białorusinów, którzy uważają ten sposób zapisu za bardziej atrakcyjny i, rezygnując z cyrylicy, używają go na co dzień. Właśnie ich determinacja jest gwarantem przetrwania kultury białoruskiej w całym bogactwie i różnorodności jej form” [Stowarzyszenie Łacinka.org].

<sup>21</sup> Na przykład *Парк Чалюскінцаў* – *Park Čaliuskincaŭ*, *Уручка* – *Uručča*. Choć właściwie jest to już nowa białoruska transliteracja, jednak opiera się ona na tradycyjnej białoruskiej łacince. Różnice są niewielkie, np. sposób pisowni twardej i miękkiej litery л [więcej: Лычавко 2012; Копач, Кірава 2017].

*Socjalistyczną Republikę Radziecką, które wraz z Rosją i innymi republikami utworzyły ZSRR. Historycy są zdania, że gdyby nie było tego krótkiego epizodu istnienia niepodległej Białorusi i Ukrainy w czasie I wojny światowej i zaraz po niej, Lenin nie utworzyłby osobnych republik radzieckich dla tych krajów, a Białoruś byłaby po prostu częścią Rosji Radzieckiej (w konsekwencji, dziś Białorusi nie byłoby na mapie Europy) [Łoginow 2012: 15].*

Zgodnie z założeniami Lenina lata 20. XX wieku były okresem białorusyzacji i przewagi białoruszczyzny w życiu państwowym i społecznym [Lukašaneć, Prigodzič, Sjameška 1998: 17, 30–31; Mironowicz 2001: 202; zob. też Lubaś 2009: 156; por. Kuroczycki 1979: 93–103]. Po raz pierwszy w historii w języku białoruskim wydano podręczniki do szkół ze wszystkich przedmiotów oraz słowniki. Białoruszczyzna stała się językiem każdego szczebla edukacji, nauki i dominującym językiem urzędowym [Каценка, Мароз 2012: 12]. Niektórzy uważają, że motywacja władz do takich działań była czysto polityczna:

*w początkowym okresie istnienia ZSRR Lenin chciał się wykazać przed Ukraińcami i Białorusinami i w latach 20-tych XX wieku w BSRR i USRR miała miejsce odgórnie wspierana białorusyzacja i ukrainizacja. W krajach tych rozwijała się białoruska i ukraińska kultura, a język białoruski i ukraiński dominował w życiu publicznym. Doszło nawet do tego, że języków narodowych musieli uczyć się rosyjscy komuniści, którzy przyjechali wprowadzać ustrój sowiecki na Białorusi i Ukrainie. Oczywiście ten proces białorusyzacji był całkowicie sterowany przez Moskwę, która dbała o to, by była to kultura białoruska jeśli chodzi o język, ale sowiecka duchem [Łoginow 2012: 15].*

Niemniej w 1933 roku nastąpiła pierwsza państwowa reforma języka białoruskiego (kolejna będzie przeprowadzona przez Radę Ministrów BSRR dopiero w 1957 roku), oceniana już wtedy bardzo różnie: albo jako działanie polityczne służące celom rusyfikacyjnym (przewidywała bowiem upodobnienie białoruskich zasad ortograficznych, gramatycznych i wymowy do wzorców rosyjskich), albo jako oczyszczenie języka białoruskiego z polonizmów i dialektyzmów [zob. Lubaś 2009: 295–296; Mieczkowska 2012: 129–131; Запрудскі 2013: 218–263]. Ponieważ nowe zasady gramatyczne i ortograficzne spowodowały, że swoiste cechy języka białoruskiego przestały być oddawane w piśmie, świadomi Białorusini (w tym emigracja białoruska) pozostali przy zasadach opracowanych w gramatyce Taraszkiewicza, od którego nazwiska wariant ten nazywa się popularnie *taraszkiewica* (dziś ma ona kilka uwspółcześionych wersji). Oficjal-

ną pisownię białoruską popularnie nazwano *narkamauka*<sup>22</sup> od określenia *narodny kamisaryjat*, czyli ministerstwa, które przeprowadziło reformę<sup>23</sup>. Rozbieżności między wariantami pisowni powodują chaos, który ma swoje negatywne konsekwencje: użytkownicy mieszają oba warianty i przez to każdy pisze, jak chce albo jak wydaje mu się, że powinno się pisać. To daje przewagę językowi rosyjskiemu, który jest jednoznacznie skodyfikowany i przejrzysty. Taki proces sprzyja jednak rusyfikacji i marginalizacji narodowego języka Białorusinów.

Za rządów Stalina z kolei starano się usunąć język białoruski ze wszystkich sfer życia publicznego i zabroniono używania go przez wyższych urzędników [Lubaś 2009: 156]. Zaczęto też rewidować historię Białorusi, a z Rosjan i Białorusinów uczyniono jeden naród [Lubaś 2009: 156]<sup>24</sup>. W końcu zaczęto odmawiać Białorusinom prawa do poszukiwań własnej tożsamości narodowej:

<sup>22</sup> Spolszczona nazwa to *narkomowka*, jednak my będziemy posługiwać się transkrypcją białoruskiego oryginału. Obie nazwy (*taraszkiewica* i *narkamauka*) nie są terminami naukowymi i są nacechowane stylistycznie. Co ciekawe, pod niemiecką okupacją uchwała z 1933 roku była anulowana i obowiązywały normy ustalone przez Taraszkiewicza i uzupełnione przez Antona Losika. Po wojnie na Białorusi powrócono do tzw. *narkamauki*, czego nie zaakceptowała białoruska emigracja na Zachodzie [Rott-Żebrowski 1991: 7; Баршчэўская 2004: 281]. Dyskusja nad wariantami pisowni odżyła pod wpływem reformy językowej przeprowadzonej przez białoruskie władze kilka lat temu [zob. Rudkouski 2009: 122–128]. W 2008 roku zatwierdzono w parlamencie nowe zasady białoruskiej ortografii i interpunkcji, które weszły w życie 1 września 2010 roku, co miało ostatecznie ujednoczyć pisownię. Taraszkiewica jednak nadal funkcjonuje wśród przedstawicieli białoruskiej emigracji, w internecie i prywatnym życiu wielu rodzimych i nierodzimych użytkowników białoruszczyzny.

<sup>23</sup> W tzw. *narkamauce* (N) do zaznaczania asymilacji nie jest stosowany znak miękki – w przeciwieństwie do tzw. *taraszkiewicy* (T), która dokładniej oddaje w piśmie wymowę białoruską (np. tzw. miękkość asymilacyjną), np. *ёць* (N) – *ёсьць* (T), *жыццё* (N) – *жыцьцё* (T), *з* (N) – *зь* (T), *звярнуць* (N) – *зьвярнуць* (T), *з’яўляецца* (N) – *зьяўляецца* (T), *радасць* (N) – *радасць* (T), *сёння* (N) – *сёньня* (T), *снег* (N) – *сьнег* (T). Różnice dotyczą też fleksji, np. *слоў* (N) – *словаў* (T) ‘słów’, czy leksyki, np. *вопыт* (N) – *досвед* (T) ‘doświadczenie’, *турма* (N) – *вязніца* (T) ‘więzienie’, *Гродна* (N) – *Гародня* (T) ‘Grodno’ [zob. Старавойтава 2006: 44–45]. Występują także inne różnice morfologiczne, stylistyczne i fonetyczne.

<sup>24</sup> Ma to swoje konsekwencje także dziś, co podkreśla m.in. Ryszard Radzik: „Rosjanie myślą zgodnie z tradycją budowaną jeszcze w okresie carskim, że Wielkorusini, Białorusini i Małorusini (obecnie Ukraińcy) stanowią trzy odgałęzienia wspólnego narodu, lub powołują się na tradycję rozbudowywaną w ZSRS, że stanowią prawie jeden naród. (...) Proces ujednoczenia pogłębiła sowieckość, najlepiej w europejskiej części ZSRS przyjmująca się w społeczeństwach wschodniosłowiańskich” [Radzik 2016: 69, 72; por. Eberhardt 2008: 9–20]. Promowano jednocześnie mit, że historia Białorusi zaczyna się właściwie w 1919 roku, wraz z powstaniem Białoruskiej SRR [Rudkouski 2017: 1]. Oficjalna państwowa retoryka zmieniła się stosunkowo niedawno pod wpływem politycznych wydarzeń: „Lekka modyfikacja stosunku do idei narodowej w dyskursie władz zaczęła się już kilka lat przed aneksją Krymu. W latach 2010–2012 ukazały się nowe podręczniki do historii Białorusi, w których już nie eksponowano idei ogólnoruskiej jedności” [Rudkouski 2017: 2].

*Nastąpiła fala rusyfikacji i represji politycznych, w wyniku których wymordowano tysiące osób należących do białoruskiej inteligencji. Miejszem kaźni stało się m.in. uroczysko Kurapaty pod Mińskiem, wielu Białorusinów zginęło także w Katyniu i w innych znanych nam miejscach eksterminacji [Łoginow 2012: 16].*

Zaczęto także systematycznie zastępować białoruszczyznę językiem rosyjskim. W 1938 roku do wszystkich typów szkół wprowadzono obowiązkową naukę języka rosyjskiego, co rozpoczęło celowe usuwanie białoruszczyzny z procesu edukacyjnego [Сямешка 1999: 58]) i stworzyło trwającą do dziś sytuację wymuszonej dwujęzyczności [Lukašanec, Prigodzič, Sjameška 1998: 19, 31–36]:

*Русіфікатарская палітыка органаў улады (разам з інтэнсіўнай урбанізацыяй Беларусі, з пашырэннем рускамоўных каналаў інфармацыі) мела вынікам не толькі звужэнне сфер выкарыстання беларускай мовы, але і прывяла да страты ў значнай часткі насельніцтва пачуцця каштоўнасці нацыянальнай моўнай спадчыны, да дэфармацыі нацыянальнай свядомасці<sup>25</sup> [Сямешка 1999: 59].*

Dyrektor Ośrodka Studiów Wschodnich w Warszawie Adam Eberhardt uważa zrusyfikowanie białoruskiego społeczeństwa za sytuację szczególną na tle całego ZSRR. Można by się dopatrywać analogii między sytuacją Białorusi i Kazachstanu, niemniej badacz ten uważa, że choć znajomość języka rosyjskiego w republikach radzieckich, a następnie w krajach postsowieckich rzeczywiście była powszechna i nie budziła zdziwienia, to stopień jego dominacji w białoruskiej republice uważa za wyjątkowy wśród krajów bloku wschodniego [Eberhardt 2008: 20].

Na fali pierestrojki na Białorusi zaczęły formować się środowiska o poglądach niepodległościowych. Pod koniec lat 80. XX wieku powstał Białoruski Front Ludowy (podobny do polskiej Solidarności) Zianona Paźniaka (ur. 1944, brus. Зянон Пазьняк), domagający się demokratyzacji kraju, rozliczenia zbrodni komunistycznych i odrodzenia białoruskości [Łoginow 2012: 17]. Zaczął się także proces powrotu do języka białoruskiego, co w 1990 roku zaowocowało uchwaleniem przez Radę Najwyższą Białorusi ustawy nadającej mu status jedyne- go języka urzędowego [Lukašanec, Prigodzič, Sjameška 1998: 42–45; Mirono-

<sup>25</sup> Polityka rusyfikacji prowadzona przez organy władzy (w połączeniu z intensywną urbanizacją Białorusi i rozszerzeniem oferty rosyjskojęzycznych kanałów informacji) doprowadziła w konsekwencji nie tylko do ograniczenia sfer użycia języka białoruskiego, lecz także do utraty przez znaczną część społeczeństwa poczucia wartości narodowej tradycji językowej.

wicz 2001: 289–290; Lubaś 2009: 278–287; Падгайская 2014: 2]<sup>26</sup>. W pierwszej kolejności białoruszczyzna miała być ponownie używana w sferze urzędowej i w edukacji, co do pewnego stopnia udało się dzięki staraniom inteligencji czy urzędów oświatowych i kulturalnych [Сямешка 1999: 59]. W placówkach oświatowych białorutenizacja przebiegała z korzyścią dla uczniów. Białoruskie dzieci uczęszczające do szkół z wykładowym językiem białoruskim lepiej uczyły się i przyswajały materiał niż białoruskie dzieci w szkołach z wykładowym językiem rosyjskim [Пазыняк 2009: 27].

Proces ten powinien przybrać na sile po przyjęciu przez Radę Najwyższą BSRR deklaracji o suwerenności państwa (27 lipca 1990 roku) i uchwaleniu konstytucji (25 sierpnia 1991 roku) [Агароднікава і ін. 2002: 16]. Jednak odgórna białorutenizacja<sup>27</sup> w wielu dorosłych obywatelach Białorusi, wychowywanych w radzieckiej mentalności, nierzadko propagandowej interpretacji historii (także języka białoruskiego i rosyjskiego<sup>28</sup>), wywoływała niezrozumienie, obawy i opór. Przejście z języka rosyjskiego, często lepiej znanego, na język białoruski, którego dotąd rzadko używali w życiu codziennym, odbierane było przez nich jako coś nakazanego<sup>29</sup> [por. Mieczkowska 2012]. Zwięźle wyjaśnił

<sup>26</sup> Co prawda ustawa nadawała białoruszczyźnie znaczenie języka państwowego, ale by nie zepsuć stosunków z Rosją dopuszczała w razie konieczności używanie języka rosyjskiego. W ustawie nie zdefiniowano podstawowych pojęć, np. czym jest narodowość, język ojczysty, język nauczania itd. Ustawa nie pozostawiała także wolności wyboru języka nauczania innego niż język ojczysty czy państwowy, co prowadziło do kolizji prawnych, które można było rozstrzygać tendencyjnie [Mieczkowska 2012: 136].

<sup>27</sup> Termin ten używany w kontekście historycznym nie jest tożsamy z tym używanym dzisiaj, może więc wywoływać zarówno pozytywne, jak i negatywne skojarzenia: z patriotyzmem albo z nacjonalizmem. Dyskusja wokół tego terminu toczy się nadal, o czym świadczy choćby konferencja w Mińsku w 2013 roku [zob. Шытов 2014; por. Rudkouski 2017].

<sup>28</sup> Radzieccy historycy forsowali koncepcję istnienia mitycznego państwa ruskiego, z którego potem powstały narody rosyjski, białoruski i ukraiński. To usprawiedliwiałoby istnienie ZSRR jako bytu naturalnego oraz rosyjskie pretensje do ziem ukraińskich i białoruskich [zob. Пазыняк 2009: 33]. Podobne hasła głoszące jedność narodów wschodniosłowiańskich i konieczność ochrony ich interesów były pretekstem do wejścia Armii Czerwonej na ziemie polskie 17 września 1939 roku. W dzisiejszej rzeczywistości warto odnieść to do wypowiedzi rosyjskich polityków i dostojników kościelnych, którzy nierzadko powracają do tej koncepcji. Budzi ona sprzeciw władz białoruskich i ukraińskich, gdy zaczyna wychodzić poza ramy języka i kultury i zakłada zmiany granic państwowych.

<sup>29</sup> Zewnętrzny przymus nigdy nie był dobrą motywacją do nauki języka, co odnotowywano już w pierwszych wiekach naszej ery [por. Św. Augustyn 1999: 38]. W Polsce pamiętamy czasy, gdy rosyjski był obowiązkowym przedmiotem w szkole, a mimo to niewielu Polaków go umie. Stereotyp języka rosyjskiego jako narzuconego siłą pokutował aż do momentu pojawienia się nowego pokolenia, urodzonego już w wolnej Polsce, które mogło spojrzeć na rosyjski na nowo, jak na język komunikacji (np. biznesowej) ze wschodnimi sąsiadami (partnerami).

to Jakub Łoginow – dziennikarz specjalizujący się w tematyce wschodnioeuropejskiej:

*Należy zauważyć, że w czasach ZSRR białoruski cały czas był jednym z języków oficjalnych w BSRR, ale władze sowieckie dążyły do stworzenia wrażenia, że jest to język mniej warty niż język rosyjski. Propaganda głosiła, że rosyjski jest językiem wysokiej kultury oraz kontaktów międzynarodowych, a białoruski – zaledwie lokalnym językiem bez przyszłości. Ponieważ w obu językach można się było porozumieć, wielu Białorusinów w codziennym życiu używało rosyjskiego, białoruski traktując tak jak lokalną gwarę. W czasach ZSRR można było mieszkać na Białorusi i nie znać ani słowa po białorusku – wystarczyło ten język rozumieć. Stąd też plany stopniowego przejścia niepodległej Białorusi całkowicie na język białoruski wywołały wśród tej grupy osób popłoch [Łoginow 2012: 16–17].*

Skutki długotrwałej rusyfikacji zapoczątkowanej jeszcze za caratu i kontynuowanej w czasach Stalina spowodowały, że Białorusini jako nacja nie przekonali się do idei uznającej białoruszczyznę za wartość narodową świadczącą o odrębności nacji, za jej fundament, a nawet gwarancję dobrobytu gospodarczego [por. np. Паўзняк 2009: 14–36, 168–176]. Dali temu wyraz w wyborach prezydenckich w 1994 roku, w których jednego z autorów tej koncepcji – Paźniaka – poparło niewiele ponad 12% głosujących. Białorusini do codziennej komunikacji w większości wybierali język rosyjski, co prowadziło do zawężenia sfer użycia białoruszczyzny i nie pozwalało na uczynienie jej jedynym językiem urzędowym [Lubaś 2009: 158; Падрайская 2014: 2]. Te nastroje społeczne umiał wykorzystać Łukaszenka. Hasło przywrócenia dominującej roli języka rosyjskiego stało się ważnym elementem jego kampanii wyborczej i w znacznej mierze przyczyniło się do wygranej [Eberhardt 2008: 24].

Potwierdziły to wyniki referendum z 1995 roku, które do dziś budzi wiele emocji. Były sędzia białoruskiego trybunału konstytucyjnego uważa, że referendum zostało ogłoszone z naruszeniem procedur [Eberhardt 2008: 24] i zawierało pytania sprzeczne z obowiązującym prawem [Пацыхоў 2015: 16–18, zob. też Лыч 2015]. Również według Paźniaka kwestia istnienia czy ograniczenia używania języka nigdy i nigdzie nie powinna się decydować w referendum:

*Мова належыць усім пакаленьням народу, якія жылі дагэтуль і якія будуць жыць потым. Мова належыць мінуламу і будучыні. Ніхто ня мае права разбуральна распараджацца лёсам нацыянальнай мовы (а толькі станюўча), ніякі чалавек і ніякое пакаленьне народу. Мова ёсьць трансцэндэнтная, вечнасная каштоўнасьць нацыі<sup>30</sup> [Паўзняк 2009: 34].*

<sup>30</sup> *Język należy do wszystkich pokoleń narodu, które żyły wcześniej i które będą żyć później.*

Referendum jednak się odbyło i większość chętnie przyznała językowi rosyjskiemu takie same prawa co językowi białoruskiemu. To powoduje, że dziś sytuacja językowa na Białorusi jest złożona (zob. tab. 1).

1. Białoruski język ogólnonarodowy				2. Rosyjski język ogólnonarodowy (na Białorusi)	
3. Znormalizowany (literacki) język białoruski		4. Substandardowy język białoruski		5. Substandardowy język rosyjski (język miejski potoczny, argot, gwara)	6. Znormalizowany (literacki) język rosyjski, włącznie z potoczną mową rosyjską
7. Taraszkiewica	8. Narkamauka	9. Dialekty	10. Miejski język potoczny		

**Tabela 1.** Sytuacja językowa na Białorusi na początku XXI wieku (kolor szary to obszar trasianki) [Mieczkowska 2012: 106]

Drugim językiem urzędowym uczyniono rosyjski, co pomimo aktów prawnych chroniących tzw. dwujęzyczność państwową poważnie pogłębiło skutki rusyfikacyjne (daje przewagę rosyjskojęzycznym mediom i edukacji) oraz ograniczyło białoruszczyznę do wybranych sfer życia publicznego i elitarnych środowisk (język inteligencji, internetu, reklamy, kultury). Jak zauważa dyrektor Instytutu Języka i Literatury Białoruskiej Narodowej Akademii Nauk Aleksandr Łukaszaniec, nadal jest ona eliminowana z różnych sfer życia [Лукашанец 2014: 162]:

*(...) развіццё і ўдасканаленне сістэмы беларускай літаратурнай мовы суправаджаецца паступовым выцясненнем яе з найбольш значных і ўплывовых сфер зносін. Фактычна ў сённяшніх умовах беларуская мова – мова тытульнай нацыі і першая дзяржаўная мова Рэспублікі Беларусь – займае другараднае становішча ў моўнай сітуацыі. Яе роля зведзена да мінімуму ў такіх грамадскіх сферах, як дзяржаўнае кіраванне, справаводства, вышэйшая адукацыя, навука. А менавіта гэтыя сферы выкарыстання мовы ў сённяшнім грамадстве вызначаюць яе прэстыж і мажарытарнасць (...). Істотна скарацілася і колькасць актыўных карыстальнікаў беларускай мовы<sup>31</sup> [Лукашанец 2014: 24].*

*Język należy do przeszłości i przyszłości. Nikt nie ma prawa destrukcyjnie rozporządzać losem języka narodowego (a tylko pozytywnie), żaden człowiek i żadne pokolenie narodu. Język jest transcendentną i wieczną wartością nacji.*

<sup>31</sup> Rozwojowi i doskonaleniu systemu literackiego języka białoruskiego towarzyszy stopniowe wypychanie go z najważniejszych sfer komunikacji. Właściwie w dzisiejszych realiach język białoruski – język narodu i pierwszy język państwowy Republiki Białorusi – zajmuje drugorzędne miejsce w rzeczywistości językowej. Jego rola jest ograniczona do minimum w takich sferach spo-

Na Białorusi zjawisko to określa się debiałorutenizacją, etnocydem<sup>32</sup> lub lingwo-cydem (brus. *дэбеларусізацыя, этнацыд, лінгвацыд*) [Мартысюк 2017: 208]. Filolożka Alena Anisim zwraca uwagę, że po 1995 roku diametralnie spadła liczba uczniów uczących się po białorusku (obecnie to ok. 15,5%), co może być istotnym zagrożeniem dla białoruszczyzny:

*Такія факты і лічбы даюць падставы гаварыць пра небяспеку знікнення беларускай мовы з актыўнага ўжытку, паколькі нізкі працэнт школьнікаў, якія навучаюцца на беларускай мове, вядзе да змяншэння колькасці асобаў, якія валодаюць натуральным маўленнем і адпаведна карыстаюцца ёю ў побыце. (...) Па прычыне адсутнасці ўмоў свабоднага развіцця ў розных сферах грамадскага жыцця роля дзяржаўнай беларускай мовы штучна звужэцца да перакладной<sup>33</sup> [Анісім 2015b: 132–133].*

Ma to przełożenie także na życie ekonomiczne, gdyż rosyjskojęzyczni i dwujęzyczni (wykształceni w języku rosyjskim) Białorusini często opuszczają Białoruś na rzecz Rosji, gdzie płacą podatki i przyczyniają się do rozwoju kraju, który nie wydał na ich edukację ani kopiejki. Dlatego właśnie niektórzy zwolennicy idei narodowej twierdzą, że język białoruski jest nie tylko najważniejszą podstawą kultury i wolności narodowej, lecz także czynnikiem rozwoju gospodarczego [Пазьняк 2009: 23], a specjaliści wykształceni w języku białoruskim mogliby pracować na rzecz rozwoju Białorusi i tam płacić podatki, odwdzięczając się ojczyźnie za zainwestowanie w ich edukację [por. Пазьняк 2009: 21–23].

Dwujęzyczność państwowa na Białorusi prowadzi do paradoksu. Choć oficjalnie białoruski i rosyjski są równoprawnymi językami urzędowymi, w wielu sferach realny status białoruszczyzny jest niższy i – jak twierdzi Łukaszaniec – przypominający raczej status języka regionalnego (lub języka mniejszości naro-

---

*lecznych jak władza państwowa, urzędy, szkolnictwo wyższe, nauka. A właśnie te sfery stosowania języka w dzisiejszym społeczeństwie określają jego prestiż i zachęcają do używania przez większość (...). Znacznie zmniejszyła się też liczba aktywnych użytkowników białoruszczyzny*

<sup>32</sup> Etnocyd to polityka zaprzeczająca etnicznej i kulturowej tożsamości i samookreślanii grupy, zazwyczaj bez fizycznego niszczenia jej przedstawicieli, mająca na celu destrukcję tożsamości kulturowej danej grupy etnicznej, najczęściej będącej w konflikcie z inną grupą dominującą na określonym terytorium [Baczwarow, Suliborski 2003].

<sup>33</sup> *Takie fakty i liczby dają podstawy, by mówić o niebezpieczeństwie zniknięcia języka białoruskiego z aktywnego użytku, ponieważ niski odsetek uczniów uczących się po białorusku prowadzi do zmniejszenia się liczby osób, które władają naturalnym językiem, a wraz z tym używają go w życiu codziennym. (...) Z powodu braku warunków swobodnego rozwoju w różnych sferach życia społecznego rola państwowego języka białoruskiego sztucznie zawęża się do roli języka przekładowego.*



dowej). Nie może jednak ona uzyskać wsparcia, które gwarantowane jest w Europejskiej Karcie Języków Regionalnych i Mniejszościowych (*European Charter for Regional or Minority Languages*), ponieważ jest językiem urzędowym [Лукашанец 2014: 145]. W praktyce oznacza to preferencję języka rosyjskiego [por. Kliashchuk, Tsedryk 2006], a równouprawnienie obu języków nadal pozostaje wyłącznie na papierze.

Istnieje wiele rodzajów dwujęzyczności. Występujący na Białorusi bilingwizm możemy różnie charakteryzować. Nina Mieczkowska wyróżnia następujące cechy dwujęzyczności białorusko-rosyjskiej: 1) tworzą je języki pokrewne, 2) języki białoruski i rosyjski mają równy status prawny języka państwowego, 3) sytuacja jest komunikacyjnie niezrównoważona: w codziennej komunikacji mieszkańców miasta, a także w edukacji, kulturze, administracji dominuje język rosyjski, 4) oba języki są prestiżowe, lecz w różnych aspektach: białoruski – jako symbol państwowy, podobnie jak flaga, herb, hymn, w Mińsku i częściowo w innych miastach obwodowych – jako elitarny język białoruskiej inteligencji zaangażowanej narodowo; rosyjski – jako praktyczny sposób codziennej komunikacji, podstawowy język edukacji, administracji, codziennego życia miejskiego, telewizji, internetu, książek, prasy [Mieczkowska 2012: 107]. Taka dwujęzyczność jest określana jako kulturowo-etniczna lub społeczno-etniczna, gdyż nie jest związana w głównej mierze ze współistnieniem dwóch etnosów (zakres komunikacji po rosyjsku w znacznym stopniu przewyższa procent etnicznych Rosjan w strukturze ludności Białorusi), lecz jest warunkowana innymi pozaetnicznymi przyczynami [Mieczkowska 2012: 107–108].

Z kolei Nadzieja Starawojtawa określa białoruski bilingwizm jako asymetryczny (język miejscowy ma mniejszy status na korzyść języka bardziej „prestiżowego”), negatywny (język nienarodowy widocznie dominuje nad narodowym i w ten sposób go niszczy) i nienormatywny (użytkownicy języka nie władają normami ani jednego, ani drugiego języka w wystarczającym stopniu) [Старавойтава 2006: 14; zob. też Smułkowa 2002; Лянкевіч 2011, 2013; Супрун, Клименко 2015]. Badaczka zwraca uwagę, że główną zasadą bilingwizmu powinna być dominująca rola języka nacji, podczas gdy drugi język powinien istnieć jako język mniejszości narodowej albo jako środek komunikacji międzynarodowej. Każdy obywatel powinien także móc się swobodnie porozumiewać w obu językach państwowych i wybierać pomiędzy dwoma

znanymi sobie językami, a nie między znanym i gorzej znanym, w konsekwencji czego wybiera to, co łatwiejsze, a odrzuca w sposób nieetyczny to, czego nie zna [Старавойтава 2006: 12]. W przypadku Białorusi te zasady zostały złamane:

*Адбылася пэўная падмена паняццяў: руская, псеўданацыянальная для беларусаў мова пачала ўжывацца за нацыянальную. Несвядомы выбар рускай мовы з прычыны слабога валодання беларускай мовай прывёў не проста да парушэння разглядамага прынцыпу, але і да фарміравання псеўданацыянальнай самасвядомасці<sup>34</sup> [Старавойтава 2006: 12–13].*

Łagodniej do tej kwestii podchodzą inni badacze. Na przykład dla białoruskiego filozofa i teologa Piotra Rudkouskiego bilingwizm sam w sobie nie zagraża tożsamości białoruskiej, gdyż język jest co prawda wartością, ale wartością nieabsolutną. Zaniedbywanie czy wyrzeczenie się danego języka Rudkouski [Рудкоўскі 2007<sup>35</sup>: 127–128] rozpatruje jako błąd etyczny, gdyż w jego wyniku nastąpiłaby utrata tej wartości, ale naród nie przestałby istnieć. Bilingwizm według koncepcji Rudkouskiego powinien zakładać etyczne współistnienie. Polegać ono mogłoby na tym, że uznaje się etyczną wartość białoruszczyzny i jej funkcję scalającą naród, a zatem obojętność do języka białoruskiego rosyjskojęzycznych Białorusinów nie może być uznana za cechę neutralną. Jest to nastawienie nieetyczne, gdyż wspieranie języka białoruskiego i szacunek do niego jest moralnym obowiązkiem każdego Białorusina. Z drugiej jednak strony szacunek ten nie oznacza, że każdy Białorusin musi mówić po białorusku. Rosyjskojęzyczni Białorusini powinni jedynie szanować białoruszczyznę i rozumieć ją, czyli rozumieć swoich rozmówców – białoruskojęzycznych Białorusinów (bierna znajomość języka). Czynna znajomość białoruszczyzny powinna być wymagana od urzędników państwowych reprezentujących dwujęzyczne państwo. Szacunek do języka białoruskiego nie oznacza automatycznego szacunku wobec osób białoruskojęzycznych jak do kasty uprzywilejowanej z samego tylko faktu, że mówią po białorusku. I w drugą stronę, błędy i wady osób białoruskojęzycznych nie umniej-

<sup>34</sup> *Zaistniała pewna zamiana pojęć: język rosyjski będący dla Białorusinów pseudonarodowym używany jest jako język narodowy. Nieświadomy wybór języka rosyjskiego z powodu słabego władania językiem białoruskim przyczynił się nie tylko do złamania omawianej zasady, lecz także do formowania pseudonarodowej samoświadomości.*

<sup>35</sup> Dla polskiego czytelnika pozycja ta została przetłumaczona na język polski przez Joannę Bernatowicz i wydana przez Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu [zob. Rudkouski 2009].

szają wartości samej białoruszczyzny (wartość języka białoruskiego nie zależy od wartości jego użytkowników). W ten sposób można osiągnąć dwujęzyczność demokratyczną (brus. *дэмакратычнае дзьвюхмоўе*). Nie jest to kwestia bez znaczenia, bo nawet w sytuacji demokratyzacji Białorusi dwujęzyczność – zdaniem Rudkouskiego – pozostanie elementem białoruskiej rzeczywistości i będzie domagać się właśnie jakiegoś demokratycznego rozwiązania.

Choć niemały wpływ na kształtowanie się dzisiejszej białoruszczyzny miały mocniej zakorzenione na Białorusi języki rosyjski i polski [Лукашанец 2014: 7], to podstawą do odrodzenia się języka białoruskiego po prawie dwóch wiekach przerwanej tradycji literackiej języka starobiałoruskiego były dialekty. Wyróżnia się dwa główne rodzaje dialektów białoruskich: północno-wschodni i południowo-zachodni. U podstaw współczesnej białoruszczyzny legł pas gwar centralnych [zob. Schneider 1968: 27–29; Barszczewska, Jankowiak 2012].

Współczesny język białoruski jest podobny do języka polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego. W kręgach odmawiających językowi białoruskiemu samodzielnej historii rozwoju bywał nazywany „zepsutym językiem polskim” lub „zepsutym językiem rosyjskim”. Dla Polaków wiele białoruskich słów jest od razu zrozumiałych, co wyjaśnia Leszek Schneider:

*Związki łączące w przeszłości Białoruś z Polską sprawiły, iż obecny literacki język białoruski jest dla Polaka bardziej zrozumiały niż rosyjski należący do tej samej, wschodniosłowiańskiej grupy języków. Przyczynia się do tego w znacznym stopniu minimalna ilość elementów cerkiewnosłowiańskich w białoruskim, a nagromadzenie ich w literackim języku rosyjskim. Stosunki genetyczne wiążące ściśle białoruszczyznę z rosyjskim oraz związki Białorusi z Rosją wpłynęły z kolei na wytworzenie i zachowanie w białoruskim wielu cech wspólnych obu językom, obcym natomiast polskiemu [Schneider 1968: 6–7].*

Pod względem stopnia zgodności leksykalnej języków słowiańskich (w teorii Witolda Mańczaka [zob. Walczak 1988]) język białoruski jest najbliższe spokrewniony z ukraińskim, potem rosyjskim<sup>36</sup> i na trzecim miejscu z polskim, podczas gdy język polski – z czeskim, słowackim i na trzecim miejscu białoruskim, który wyprzedza nawet pod tym względem zachodniosłowiański język

---

<sup>36</sup> Do języka rosyjskiego najbardziej zbliżony jest białoruski. Różnice między rosyjskim a białoruskim są jednak większe niż między słowackim a czeskim lub literackimi chorwackim a serbskim [Mieczkowska 2012: 107].

górnoużycki [Walczak 1988: 103–104; por. Leszczyński 1996]. Język białoruski mimo wielu podobieństw z językiem polskim i rosyjskim [więcej o różnicach: Schneider 1968: 8 i 26; Kaleta 2015e: 67–74], ma też jednak cechy swoiste.

W systemie spółgłosek białoruskich [zob. Schneider 1968: 7] wykorzystywane są przedniojęzykowo-zębowe [ɬ] oraz dźwięczna spółgłoska [ɦ] zamiast etymologicznego [g] [por. Walczak 1988: 99] (podobnie jak w języku ukraińskim), np. *нага* [naɦa] ‘noga’. Odnotowano także słabszą miękkość spółgłosek [s’], [z’], [c’], [dz’], których wymowa w literackiej białoruszczyźnie przypomina polską wymowę takich wyrazów, jak: *sinus*, *Zimbabwe*, *cis* (dźwięk) – inaczej niż wymowa słów: *siano*, *zima*, *cis* (drzewo). W białoruszczyźnie występują spółgłoski podwójone, jak np. w wyrazach: *ноччу* [noczczu] ‘nocą’, *збожжа* [zbożża] ‘zboże’, *судзьзя*<sup>37</sup> [sudz’dzia] ‘sędzia’. Zachodzi także wymiana spółgłosek *в* i *л* ze spółgłoską *ў* (w pozycji przed spółgłoską i na końcu wyrazu), np. *галава* ‘głowa’ – *галоўка* ‘główka’, *кладла* ‘kładła’ – *клаў* ‘kładł’ [zob. Schneider 1968: 8–9]. Dla języka białoruskiego bardzo charakterystyczne jest akanie (i jakanie), polegające na wymowie *a* zamiast *o* i *e* w sylabach nieakcentowanych, np. *вóчы* [wóczy] – *вачэў* [waczéj], *лес* [les] – *лясы* [lasý], *рэк* [rek] – *рака* [raká]. Kolejną cechą jest ciekanie i dziekanie, tj. przejście dawnych miękkich spółgłosek zwartych *t’* oraz *d’* w zwarto-szczelinowe *ć* oraz *dź*, np. *адзін* [adzin], *табе* [tabie] – *цябе* [ciabie], *цiха* [cicha] [zob. Jasińska, Bartoszewicz 1996: 619–621].

Zgodnie ze spisem powszechnym ludności w 1999 roku w domu białoruszczyzną posługiwało się 37%, a rosyjskim 63% ludności Białorusi [Eberhardt 2008: 21; por. Mieczkowska 2012: 147–152], przy czym aż 82% za swój język ojczysty uznawało białoruski<sup>38</sup> [Старавойтава 2006: 14]. Chociaż przeprowadzone w podobnym czasie inne badania mówiły, że na co dzień białoruskim posługiwało się wtedy 10% mieszkańców Białorusi, a w miastach tylko 1,5% [zob. Eberhardt 2008: 21]<sup>39</sup>. Inna sprawa, że nawet osoby, które wskazują bia-

<sup>37</sup> W tzw. taraszkiewicy: *судзьдзя* [sudz’dzia].

<sup>38</sup> Wielu Białorusinów posługujących się na co dzień językiem rosyjskim zaznacza w ankietach jako ojczysty właśnie język białoruski, co pokazuje na różne rozumienie tego, czym jest język ojczysty. Może to być język, w którym dana osoba myśli i swobodnie rozmawia, język, którym mówi najczęściej, język narodowości, do której należy (ale w nim nie rozmawia), język, którym mówili rodzice / przodkowie (podobne dylematy językowe są także obecne na Ukrainie [por. Olszański 2012: 14–15; zob. też Romaniuk 2011]).

<sup>39</sup> Towarzystwo Języka Białoruskiego w Mińsku wydało w 2015 roku publikację [zob. Аніцім 2015c], w której przedstawione są najświeższe dane (z lat 2013–2015) na temat funkcjonowania białoruszczyzny w konkretnych obwodach Białorusi i konkretnych sferach życia pu-

łoruski jako ojczysty, nie muszą się nim na co dzień posługiwać, ewentualnie posługują się nim w konkretnych sytuacjach, np. w domu [zob. Падрайская 2014: 3]. Z kolei późniejszy spis ludności z 2009 roku pokazał, że 84% obywateli Białorusi określiło siebie jako Białorusinów, a język białoruski jako ojczysty wskazało 53% obywateli Białorusi. Jednocześnie za Rosjan uznało się 8% obywateli, a 34% wybrało rosyjski jako ojczysty, co oznacza, że więcej osób wybrało rosyjski niż zadeklarowało się jako Rosjanie [Мечковская 2015: 134]. To pokazuje, że język rosyjski nie musi być wyznacznikiem tożsamości narodowej.

Inne statystyki nie nastrajają jednak optymistycznie. Nina Mieczkowska podaje, że na Białorusi 75% uczniów uczy się w szkołach z wykładowym rosyjskim<sup>40</sup>, liczba tytułów i nakład książek wydawanych w języku rosyjskim sięga 80–85% liczby białoruskich publikacji, telewizja jest wspólna z rosyjską, a białoruskie audycje są na poziomie audycji regionalnych w Rosji [Мечковская 2015: 134]<sup>41</sup>. Nie dziwi więc, że Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury UNESCO w 2009 roku po analizie wyników spisu powszechnego na Białorusi, który pokazał drastyczny spadek zarówno liczby obywateli uznających język białoruski za ojczysty (z 73% do 53%), jak i używających języka białoruskiego w życiu codziennym (z 37% do 23%), uznała białoruszczyznę za język zagrożony [Эксперты ЮНЕСКО...]. Obawy ONZ-u podzielają niektórzy badacze języka białoruskiego, m.in. Nina Barszczewska, która stwierdza wprost, że język białoruski ze wszystkich języków słowiańskich wysuwa się na czoło języków zagrożonych:

---

blicznego, np. w edukacji, w organach państwowych, w mediach i kulturze [por. Фадзеева 2015], w ministerstwach i organach władzy [por. Чэчат 2015], w uczelniach wyższych [por. Багданкевіч 2015], a także w samym Mińsku [por. Давідовіч 2015].

<sup>40</sup> Oprócz tego dzieci są wychowywane w rodzinach rosyjskojęzycznych, więc nie mają nawet gdzie się osłuchać z białoruszczyzną [zob. Зімнева, Чарнавокая, Дошчачка 2016: 152]. Białoruskojęzyczne przedszkola są właściwie tylko na terenach wiejskich, ale i tutaj ich ilość spada. W 2015 roku było ich już tylko 60% na terenach wiejskich i jedynie 3% w miastach [Лянкевіч 2016: 168–170].

<sup>41</sup> Podobne dane podał białoruski państwowy urząd statystyczny Bielstat. Wynika z nich, że w 2016 roku w języku białoruskim wydano 1122 książek w nakładzie 3,7 mln egzemplarzy oraz 141 pism i 181 gazet (20% ogólnego nakładu pism). W języku rosyjskim wydano zaś 7,6 tys. książek i broszur w nakładzie 17,1 mln egzemplarzy (74% ogólnego nakładu) [zob. *Białoruski w odwrocie...*]. Przyczyny malejącego znaczenia języka białoruskiego nazywa Mieczkowska: 1) zmniejszenie liczby szkół z białoruskim językiem nauczania, ograniczenie nauczania białoruszczyzny jako przedmiotu szkolnego, 2) ograniczenie liczby audycji radiowych i telewizyjnych w języku białoruskim, 3) zwiększająca się w społeczeństwie świadomość faktu, że suwerenność państwa nie zależy od języka (język białoruski nie jest niezbędny do suwerenności państwa, ani nie gwarantuje jej zachowania) [Mieczkowska 2012: 149–150].

*Ze wszystkich języków słowiańskich na czoło języków zagrożonych zdecydowanie wysuwa się język białoruski. Obecna sytuacja języka białoruskiego i jego gwar wynika z międzywojennej i powojennej polityki państwa polskiego w odniesieniu do języków mniejszości narodowych, a także z polityki językowej władz białoruskich, które skutecznie przeprowadzając rusyfikację zepchnęły ten język do roli języka drugorzędneho. Te działania oraz wszelkie zaszczości historyczne, jak również czynnik geopolityczny – położenie Białorusi między dużo większymi krajami: Rosją i Polską miały istotny wpływ na zahamowanie rozwoju i zmniejszenie prestiżu zarówno białoruskiego języka literackiego, jak i gwar [Barszczewska 2016: 143].*

Jak przyznaje honorowy przewodniczący Towarzystwa Języka Białoruskiego Aleh Trusau (ur. 1954, brus. Алер Трыцаў), sytuacja językowa na Białorusi jest złożona. Powołuje się przy tym na badania socjologiczne mówiące, że ponad połowa Białorusinów odnosi się z szacunkiem do tych, którzy rozmawiają w języku białoruskim. Więc chociaż liczba tych, którzy uważają język białoruski za swój ojczysty, i tych, którzy codziennie mówią po białorusku, znacznie się zmniejszyła, to z drugiej jednak strony poprawiło się nastawienie do tego języka w białoruskim społeczeństwie. Trusau podkreśla też, że skoro około 1,5 miliona ludzi codziennie rozmawia po białorusku – a to liczba półtora raza większa od liczby ludności Estonii – to według niego stanowi to gwarancję, że białoruszczyzna nie zaginie [Trusau 2011: 235–236].

Odpowiedź na pytanie, dlaczego tak się dzieje, że na Białorusi język rosyjski ma przewagę nad białoruskim, może się okazać bardziej skomplikowana, niż na pierwszy rzut oka wygląda. To z jednej strony z pewnością wynik 200-letniej dominacji Moskwy, a potem silnej radzieckiej rusyfikacji, indoktrynacji [por. Szumski 2010: 178] i sowieckiego patriotyzmu, o którym Łoginow pisze:

*Aby zrozumieć tę sytuację trzeba uzmysłwić sobie, że w czasach ZSRR równoległe do narodowości w sensie etniczno-językowym (Białorusin, Ukrainiec, Rosjanin) wykształciła się „narodowość polityczna”, czyli „naród radziecki”. Wielu obywateli ZSRR uznawało za swą ojczyznę nie tyle Ukrainę czy Białoruś (które nie były wtedy niepodległymi państwami, tylko republikami w składzie ZSRR), ale Związek Radziecki jako całość. „Ludzie radzieccy” pozostali takimi również po rozpadzie imperium, a na Białorusi takich osób jest szczególnie dużo [Łoginow 2012: 19; por. Radzik 2016].*

Z drugiej jednak strony jest to także wynik społecznie podatnego dla rusyfikacji gruntu, swoistego konformizmu<sup>42</sup> Białorusinów, wynikającego w dużej mierze

<sup>42</sup> Konformizm jest też elementem autostereotypu Białorusinów, którzy sami siebie czę-

z kompleksu wobec wielkiej Rosji, który Eberhardt tłumaczy słabą świadomością narodową większości społeczeństwa oraz wynikającego z niej kompleksu prowincjonalizmu wobec Rosji. Polski politolog twierdzi, że używanie „literackiego” języka rosyjskiego było uznawane przez napływającą do miast ludność wiejską za bardziej prestiżowe niż białoruskiej „gwary” [Eberhardt 2008: 22]<sup>43</sup>.

W bardziej dosadnych słowach sytuację języka białoruskiego określa Nina Barszczewska, która wskazuje na białoruskie władze i stosowane przez nie represje jako przyczynę jego trudnego położenia:

*Okres totalitaryzmu stalinowskiego umocnił w świadomości Białorusinów obawy związane z posługiwaniem się językiem białoruskim, ponieważ można było za to przyplacić życiem. Dzisiaj ten czynnik represyjności jest również obecny w polityce władz Białorusi, ponieważ często białoruskojęzyczni obywatele kraju są traktowani jako opozycjoniści, pomimo że nie prowadzą żadnej działalności politycznej. To właśnie polityka językowa obecnych władz Białorusi prowadzi do zawężenia zakresu użycia języka białoruskiego [Barszczewska 2014: 89].*

Jednym z mitów przez lata wzmagającym lęk przed białorutenizacją było przekonanie, że język białoruski jest niekompletny lub że w ogóle to nie jest język. Zarówno XIX, jak i XX wiek (z krótkimi okresami wyjątków) upłynęły pod hasłem rusyfikacji białoruszczyzny i jej silnej stereotypizacji (a nawet stygmatyzacji). Zarzucanie białoruszczyźnie braku literatury i słownictwa specjalistycznego, zanegowanie jej historii i dorobku – to wielkie kłamstwo, w które uwierzyli sami Białorusini, a także wielu obcokrajowców. Tego typu argumenty odpierają nawet naukowcy z państwowej Akademii Nauki Białorusi. Alaksandr Łukaszaniec [zob. Kaleta 2017c] mocno podkreśla, że białoruszczyzna jest w stanie zaspokoić wszystkie potrzeby językowe i komunikacyjne na Białorusi, gdyż jej zasób leksykalny się rozwija, wykształca się terminologia naukowa, szlifowane są normy języka i rozwija się literatura<sup>44</sup> [Лукашанец 2014: 24]. Badacz stwierdza, że „беларускай мове не трэба даказваць магчымасць выкарыстання ў любой

---

sto uważają za zamkniętych w sobie, chowających głowę w piasek – właśnie konformistycznych [por. Булракаў 2006: 128].

<sup>43</sup> Eberhardt zwraca przy tym uwagę, że zupełnie odrębnym zagadnieniem jest prorosyjskie nastawienie części Białorusinów, na które wpływ ma nie język, a wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania [Eberhardt 2008: 22].

<sup>44</sup> Istnienie literatury po białorusku to bardzo ważny argument, gdyż jak mówią wytyczne europejskie: „Język ludzki jest nie tylko istotnym elementem kultury, lecz także środkiem dostępu do jej wytworów” [ESOKJ 2003: 17].

сферы зно́сін жыцця сучаснага грамадства<sup>745</sup> [Лукашанец 2014: 70]. Język białoruski odznacza się obrazowością i pojemnością słów, zarówno ze względu na treść, jak i brzmienie. Pozostawia użytkownikowi wiele wolności dzięki istnieniu wielowariantowości brzmienia i pisowni, zawiera mnogość synonimów, które są bogactwem białoruszczyzny, przejawiającym się najpełniej w twórczości poetyckiej [por. Па́зьняк 2009: 32].

Warto podkreślić, że stosunek Białorusinów do swojego języka narodowego ma szansę się zmienić dzięki młodemu pokoleniu, podróżującemu po Europie i świecie, a także dzięki transformacjom zachodzącym na Ukrainie, w tym na rzecz przywrócenia uprzywilejowanego statusu językowi ukraińskiemu. Łoginow optymistycznie ocenia przyszłość białoruszczyzny:

*Język białoruski, ale też ukraiński, rozumie praktycznie 100% mieszkańców Białorusi. Można mieszkać na Białorusi i po białorusku nie mówić, ale nie da się go nie rozumieć, tym bardziej, że ten język jest bądź co bądź uczony w szkole (nawet tej zrusyfikowanej), spotyka się go sporadycznie w mediach i całkiem często w codziennych sytuacjach (np. wspomniane już komunikaty w metrze czy na dworcach). Większość Białorusinów to natomiast osoby, które z różnych względów (przyzwyczajenie, chęć niewychylania się) mówią po rosyjsku, ale białoruski też znają i chętnie mówią w tym języku, gdy ktoś inny też go używa – zwłaszcza jeśli po białorusku mówi obcokrajowiec. Rosyjskojęzyczni Białorusini są generalnie świadomi tego, że obecna sytuacja językowa kraju jest nienormalna i uważają za optymalny model ukraiński (język ukraiński jako jedyny język państwowy i stopniowa, ale nie nachalna ukrainizacja – derusyfikacja kraju) [Łoginow 2012: 20–21].*

Badacze białoruszczyzny skupiają się głównie na języku białoruskim jako ojczystym (lub języku białoruskich mniejszości narodowych w innych krajach) i jego trudnej sytuacji wśród rodzimych użytkowników języka, którzy powinni być najbardziej zainteresowani rozwojem języka narodowego. Jego niski status w społeczeństwie pozostaje faktem, ale paradoksalnie jest coś, co tym trendem może trochę wstrząsnąć. Z jednej strony to język rosyjski pełni w białoruskich miastach funkcję języka codziennej komunikacji, języka kazań i rozmów w Cerkwi prawosławnej (brak autokefalii białoruskiego Kościoła prawosławnego sprzyja unifikacji wiernych z Białorusi i Rosji) i pośrednika pomiędzy Białorusinami a zamerykanizowaną kulturą masową [Smułkowa 2002: 423]. Z drugiej strony zaś sferę kultury wysokiej, przemówienia okolicznościowe, konferencje huma-

<sup>45</sup> *język białoruski nie musi udowadniać możliwości bycia wykorzystywanym w dowolnej sferze stosunków współczesnego społeczeństwa.*



nistyczne i liturgię w Kościele katolickim obsługuje przede wszystkim wariant mówiony języka białoruskiego [zob. Smułkowa 2002: 419, 501–508, 523–527; por. Чарота 2002; Golachowska 2012]. W języku białoruskim wciąż powstaje literatura, która jest wykładana w szkołach po białorusku, na ulicach coraz częściej widać szyldy i informacje w tym języku. Konsekwentnie używa go także kilkumilionowa emigracja białoruska [Прыгодзіч 1995: 47–51; Лукашанец, Prigodzič, Sjameška 1998: 19–21; Лукашанец 2014: 93–96]. Białoruszczyzna zaczyna być symbolem identyfikacji narodowej, czynnikiem konsolidacji społeczeństwa białoruskiego oraz środkiem podtrzymującym świadomość i odrębność narodową [Лукашанец 2014: 161].

Tej funkcji nie przypisuje się jednocześnie językowi rosyjskiemu. Białoruski filozof Piotr Rudkouski postrzega go jako twór dla białoruskiego społeczeństwa obcy, sztuczny i być może nietrwały:

*Беларуская мова – гэта адно зь месцаў сустрэчы беларусаў. Яна – адзін з сымбалаў, якія злучаюць беларускую супольнасць. Функцыі такога сымбала ня можа выконваць расейская мова, бо не выконвае асноўнае ўмовы, а менавіта быцця спэцыфікацыяй супольнасці; расейская мова ня ёсьць «радзімкай» для беларусаў, а ўсяго толькі «налепкай»<sup>46</sup> [Рудкоўскі 2007: 124].*

Nie wydaje się zatem, by białoruszczyzna miała całkiem zniknąć, gdyż bardzo dobrze funkcjonuje. W obliczu zmian cywilizacyjnych i politycznych język białoruski wciąż znajduje niemałe grono użytkowników. Elżbieta Smułkowa pisze:

*W miastach, zwłaszcza w Mińsku, mimo tendencji rusyfikatorskich, a może właśnie dzięki nim, rośnie grono ludzi, zwłaszcza młodych, dla których dobra znajomość języka białoruskiego i możliwość swobodnego posługiwania się nim jest sprawą zdecydowanie prestiżową [Smułkowa 2002: 420].*

Nawet rosyjskojęzyczni Białorusini są zainteresowani mówieniem po białorusku. Ich język często przypomina mieszankę rosyjsko-białoruską, zwaną popularnie *trasianka* od określenia mieszanki siana i słomy do karmienia bydła (od brus. *трасці / трасці* ‘trząść’ [por. Mieczkowska 2012: 108]). Trasianka zawiera

<sup>46</sup> *Język białoruski jest jednym z miejsc spotkań Białorusinów. Jest jednym z symboli, które scalają wspólnotę białoruską. Funkcji takiego symbolu nie może pełnić język rosyjski, gdyż nie spełnia podstawowego warunku, a właśnie bycia specyfikacją wspólnoty; język rosyjski nie jest „pieprzykiem” dla Białorusinów, lecz zaledwie „nalepką”.*

zwykle białoruską fonetykę i rosyjską leksykę, choć nie ma żadnych stałych norm i pozostaje kwestią indywidualną<sup>47</sup>. Dla chętnych Białorusinów organizowane są w kawiarniach lub w internecie specjalne bezpłatne kursy języka białoruskiego, np. z cyklu *Мова нанова, Моваведа*, a wcześniej jeszcze *Мова ці кавя*<sup>48</sup> oraz wydawane materiały, np. dwie części z cyklu *Мова нанова: 20 крокаў да беларускай мовы* [Літвіноўская, Лабадзенка 2016, 2017].

*Мова нанова* to projekt bezpłatnych kursów dla dorosłych Białorusinów, które powstały w Mińsku w styczniu 2014 roku dzięki dziennikarzowi Glebowi Łabadziencie oraz filolożce Alesi Litwinouskiej. Później kursy były prowadzone równolegle w różnych częściach Białorusi, a także za granicą, m.in. w Polsce, Niemczech, Kanadzie czy Szwecji. Co tydzień w całym kraju przychodzi na nie ok. 650 osób [zob. Літвіноўская 2016]. Strona internetowa *movananova.by* cieszy się nie mniejszym zainteresowaniem – miesięcznie notuje ok. 100 tysięcy wejść. Można na niej znaleźć ponad 120 bezpłatnych lekcji języka białoruskiego oraz ogromną mediatekę zarówno dla dorosłych, jak i dzieci. To sprawia, że przyciąga ona nie tylko Białorusinów, lecz także obcokrajowców, wszystkich tych, którzy są zainteresowani nauką białoruszczyzny.

Także państwowy kanał telewizyjny Беларусь 3 transmituje program dla Białorusinów „Размаўляем па-беларуску”<sup>49</sup>, który proponuje widzom sprawdzenie swoich wiadomości o języku ojczystym, kulturze, literaturze, historii itp. Program można też oglądać w internecie w serwisie YouTube. Wszystkie te inicjatywy są niezwykle ważne, bo jak pisze Elżbieta Smułkowa: „W zaistniałej sytuacji pielęgnowanie rodzimego języka i kultury wymaga od Białorusinów bardzo świadomej decyzji i konsekwencji w mówieniu i działaniu. W trudnych warun-

<sup>47</sup> Należy odróżniać literacki język białoruski od trasianki, która jest odmianą białoruskiego języka potocznego, ukształtowanego w kontaktach z innymi językami, głównie językiem rosyjskim, choć też polskim. Zagadnienie to ma bardzo bogatą literaturę przedmiotu [zob. Цыхун 2000; Smułkowa 2002: 415; Kliashchuk, Tsedryk 2006; Каліта 2008; Мячкоўская 2008; Запрудскі 2009; Пазыняк 2009: 28; Каліта 2010; Сучун 2013]. Temat ten był też opracowywany przez niemieckich slawistów z Instytutu Slawistyki Uniwersytetu w Oldenburgu w ramach projektu *Die Trassjanka in Weisrussland eine Mischvarietet als Produkt des weisrussisch russischen Sprachkontakts* (2008–2013), którym kierował Gerd Hentschel. W ramach tego grantu powstało wiele publikacji w języku niemieckim [Hentschel, Taranenko, Zaprudski 2014; Tesch 2014; Zeller 2015], rosyjskim [np. Хенчель 2012, 2015; Целлер 2015] i białoruskim [np. Хенчэль, Цэлер 2015], z których część jest dostępna w internecie. Na Ukrainie podobne do trasianki zjawisko językowe określa się jako surżyk [zob. Bracki 2009; Olszański 2012].

<sup>48</sup> Starawojtawa wymienia jeszcze inne nazwy kursów tego typu: *Мова.tut, Моўныя сустрэчы, Мова з Імбрыкам* [Старавойтава 2017: 42].

<sup>49</sup> *Rozmawiamy po białorusku.*

kach życiowych – katastroficznej sytuacji ekonomicznej i niepewnej atmosferze politycznej – nie wszystkich na to stać” [Smułkowa 2002: 423].

Kursy stacjonarne, internetowe i telewizyjne pomagają Białorusinom wrócić do używania języka białoruskiego<sup>50</sup>. Jak twierdzą organizatorzy szkoleń, setki firm powraca do białoruszczyzny na szyldach, w nazwach towarów, reklamie i bilbordach [Літвіноўская, Лабадзенка 2017: 7]. Po białorusku zaczęły śpiewać zespoły, które wcześniej występowały po rosyjsku. Jest coraz więcej projektów, wydań, inicjatyw, które wykorzystują język białoruski [Літвіноўская, Лабадзенка 2017: 7]. Do języka białoruskiego aktywnie powracają biznesmeni i młodzież, bo odbierany jest on jako współczesny i modny [Літвіноўская, Лабадзенка 2017: 8]. Przestano nazywać język białoruski wiejskim czy oprozycznym [Літвіноўская, Лабадзенка 2017: 8]. Zauważył tę tendencję wieloletni prezes Towarzystwa Języka Białoruskiego:

*Nawet biznesmeni coraz częściej przechodzą teraz na białoruski. Przyjaźnią się z przedsiębiorcami i widzę, jak zmieniają się ich nastroje. Wcześniej było im wszystko jedno. Teraz chodzą na kursy po białorusku, żeby nie wyjść w Europie na dzikusów. Zaczęły się pojawiać reklamy po białorusku. Do tego oczywiście my też się przyczyniliśmy: wysyłaliśmy listy do szefów firm Samsung, Gallina Blanca, Renault i innych z propozycją wykonania białoruskojęzycznej reklamy. Posłuchali nas, przeprowadzili eksperyment i okazało się, że jeśli billboard jest po białorusku, to towar sprzedaje się o 10–11% lepiej. Ważne jest oczywiście to, by się wyróżniać wśród języka rosyjskiego. Za firmami zagranicznymi podążyły także nasze, tutejsze [Trusau 2011: 237].*

Również Towarzystwo Języka Białoruskiego z siedzibą w Mińsku wykazuje się inicjatywami, mającymi na celu wspieranie rozwoju współczesnego języka białoruskiego, o czym świadczą projekty ustaw: *Аб дзяржаўнай падтрымцы беларускай мовы ў Рэспубліцы Беларусь* oraz *Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь* [Анісім 2015c: 119–201]. Proces odrodzenia białoruszczyzny idzie od dołu. Nie jest to odgórny rozkaz władz państwowych<sup>51</sup> – ludzie sami czują potrzebę bycia Białorusinami [Літвіноўская, Лабадзенка 2017: 8].

<sup>50</sup> Są to kursy języka ojczystego dla Białorusinów, a tak naprawdę – jeśli trzymać się terminologii stosowanej w niniejszej rozprawie – języka odziedziczonego, czyli mają charakter odzyskiwania języka utraconego.

<sup>51</sup> Niemniej władze również czynią umiarkowane ukłony w stronę języka białoruskiego, co jest zauważane i komentowane też w internecie. Chcą one podkreślić białorską tożsamość w sposób jasno określający inność od tożsamości rosyjskiej, choć nie w kontrze do niej.

Język białoruski używany jest także poza Białorusią, np. w Polsce na Białostocczyźnie, gdzie ma status języka mniejszości narodowej [zob. Lewandowska 2017]. Według danych pochodzących ze spisu powszechnego przeprowadzonego w Polsce w 2002 roku do mniejszości białoruskiej zaliczyło się niecałe 49 tysięcy osób, a według spisu z 2011 roku – niecałe 44 tysiące osób. Natomiast aż ponad 264 tysiące ankietowanych potwierdziło używanie białoruszczyzny w kontaktach domowych [Lewandowska 2017: 195]. Językiem białoruskim jako językiem pomocniczym można oficjalnie posługiwać się w pięciu polskich gminach: gminie miejskiej i gminie wiejskiej Hajnówka oraz gminach Orla, Narewka i Czyże [por. Kondratiuk 2011: pass.; Wolnicz-Pawłowska, Zych 2012: 261–270; Barszczewska 2014: 97; 2016: 151; Трацяк 2014: 263; Lewandowska 2017: 196; por. Łodziński 2005: 177–197].

Na Białostocczyźnie istnieje polskie szkolnictwo z dodatkową nauką języka białoruskiego [por. Kondratiuk 2000: 67–72; Mironowicz 2001: 295–298; Smułkowa 2002: 382–384, 543; Баршчэўская 2004: 257–265; Пякарская 2015: 41–45; Lewandowska 2017: 198–199], który może być zdawany na maturze jako język mniejszości narodowych<sup>52</sup>. W roku szkolnym 2015/2016 języka białoruskiego w Polsce uczyło się 3040 uczniów w 25 szkołach podstawowych, 17 gimnazjach, 3 liceach oraz 3 przedszkolach [Lewandowska 2017: 198]. Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego organizuje również Olimpiadę Języka Białoruskiego dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych [Lewandowska 2017: 198; więcej o Katedrze Białorutenistyki UW zob. Kaleta 2017a]. Prężnie działają też liczne organizacje oraz media białoruskojęzyczne, takie jak tygodnik „Niwa”, miesięcznik „Czasopis”, Radio Racyja, Białoruska Redakcja Polskiego Radia dla Zagranicy, Euroradio czy TV Bielsat [zob. Баршчэўская 2004: 249–257; Barszczewska 2014: 87–98; Lewandowska 2017: 200–202].

W Polsce białoruszczyznę dotykają te same problemy co na Białorusi. Barszczewska zauważa: „Po obu stronach polsko-białoruskiej granicy, zarówno dla mniejszości białoruskiej w Polsce, jak i większości na Białorusi własny język często nie stanowi wartości” [Barszczewska 2016: 153]. Trudno też nie zgodzić

<sup>52</sup> W 2000 roku wydano nawet syllabus maturalny z języka białoruskiego, przygotowany przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Łomży przy współpracy z Centralną Komisją Egzaminacyjną [zob. *Syllabus...*2000]. Co roku najczęściej maturzystów zdających maturę z języka mniejszościowego wybiera język białoruski: w latach 2010–2011 były to 264 osoby, w 2012 roku – 255 osób, w 2013 roku – 231 osób, w 2014 roku – 250 osób, w 2015 roku – 203 osoby, w 2016 roku – 198 osób [zob. Lewandowska 2017: 197–198].

się z tezą, że używanie białoruszczyzny przez samych Białorusinów znacznie rozbudziłyby zainteresowanie nią na świecie, w tym także w Polsce [zob. Barszczewska 2014: 97, 98].

Na zakończenie warto poruszyć jeszcze jedno ważne zagadnienie. Białoruszczyzna często jest rozpatrywana na Białorusi (ale także w Rosji i w innych krajach) jako czynnik propagandowy i polityczny, co nie sprzyja jej demitologizacji i destereotypizacji (o stereotypach piszemy w dalszej części naszych rozważań) [Kaleta 2015b]. Na Białorusi kwestia językowa wciąż jest mocno związana z polityką i w wyrażeniu *polityka językowa* silniejszy akcent stawiany jest na pierwszy człon niż na drugi. Eberhardt pisze:

*Jest rzeczą bezsporną, że dla Rosjan, dla rosyjskiej elity politycznej dominacja języka rosyjskiego utrwała stereotyp Białorusi jako części rosyjskiej przestrzeni nie tylko kulturowej, ale także politycznej. Utrudnia to deimperializację rosyjskiego postrzegania stosunków z zachodnim sąsiadem* [Eberhardt 2008: 26].

Szczególnie w ostatnich latach język białoruski stał się częścią dyskursu politycznego [por. Мартысюк 2017]. Niewątpliwy wpływ na to miały bieżące wydarzenia polityczne, a zwłaszcza konflikt ukraińsko-rosyjski i renesans ukraińskiej świadomości narodowej. Na szczęście bez względu na różne intencje i rozbieżne partykularne interesy polityków białoruszczyzna w ich wypowiedziach wspominana jest w pozytywnym świetle:

*W ciągu ostatnich trzech lat w dyskursie ideologicznym władz Białorusi dają się zaobserwować wyraźne zmiany. Ideologia państwowa coraz bardziej skupia się na wzmacnianiu tożsamości narodowej, podkreśla odmienność białoruskich interesów od interesów Rosji i rewiduje narrację historyczną w kierunku uwypuklenia odrębności historii Białorusi od historii Rosji. Zmianie uległ przede wszystkim stosunek do języka białoruskiego i kultury narodowej. Na szeroką skalę jest prowadzona – pod auspicjami ideologów państwowych – kampania na rzecz języka białoruskiego. Władze włączyły się też w promowanie tzw. wyszywanki, tradycyjnej białoruskiej odzieży oraz ornamentów do niej nawiązujących. Pozwala to mówić o procesie „miękkiej białorutenizacji”* [Rudkouski 2017: 1].

Wagę problemu języka dostrzega też prezydent Łukaszenka [por. Rudkouski 2017: 2], który w przeciwieństwie do wystąpień z 1994 roku [zob. Мартысюк 2017: 211–216] teraz pozytywnie wypowiada się o języku białoruskim: „Если мы потеряем русский язык, то лишимся ума. А если мы разучимся говорить на

белорусском, то перестанем быть нацией”<sup>53</sup> [Лукашенко защищает...]. Dostrzegł przy tym niedostateczne opanowanie języka białoruskiego przez obywateli Białorusi i nawet rozważał zamianę w szkołach jednej godziny dydaktycznej języka angielskiego na białoruski [Что Лукашенко говорил...]. Prezydent jest jedynie przeciwny zmuszaniu do posługiwania się białoruszczyzną:

*Я абсолютно не против белорусского языка. Я даже больше чем вы хочу, чтобы наши люди свободно разговаривали на белорусском языке. Единственное, что я не воспринимаю – давление. Когда начинаешь давить, начинается обратная реакция*<sup>54</sup> [Что Лукашенко говорил...].

Łukaszenka pozostaje pod wpływem propagandowej sowieckiej mitologizacji jednego narodu wschodniosłowiańskiego<sup>55</sup> i uważa, że język rosyjski „не российский и не украинский. Русский язык – это общее достояние трех братских народов России, Беларуси и Украины”<sup>56</sup> [Лукашенко защищает...]. Z drugiej jednak strony bierze pod uwagę polityczną kalkulację, co działa na korzyść języka białoruskiego. Skoro zmieniło się podejście społeczeństwa do białoruszczyzny, zatem musiał się zmienić także stosunek do niej władzy. Wpływ, jak się okazuje, jest obustronny. Na urzędy różnego szczebla przychodzą ludzie z niedawnej opozycji, posługujący się językiem białoruskim. A Białorusini chę-

<sup>53</sup> *Jeśli utracimy język rosyjski, to pozabawimy się rozumem. A jeśli oduczymy się mówić po białorusku, to przestaniemy być narodem.*

<sup>54</sup> *Nie jestem absolutnie przeciwny językowi białoruskiemu. Ja nawet bardziej niż wy chcę, żeby nasi ludzie swobodnie rozmawiali po białorusku. Jedyne, czego nie akceptuję, to presja. Kiedy zaczyna się naciskać, powstaje reakcja odwrotna.*

<sup>55</sup> Ma to dziś konsekwencje historyczne, socjolingwistyczne i polityczne, które podkreśla Ryszard Radzik: „Dziewiętnastowieczna, ahistoryczna wizja Rusi Kijowskiej została przeniesiona przez rosyjskich historyków i nacjonalistów w świat dzisiejszy i podporządkowana interesom i postulatom Moskwy. Ci Ukraińcy i Białorusini, którzy uważają, że Kijów i Mińsk powinny mieć prawo decydowania o sobie, tak jak mieszkańcy Moskwy i całej Rosji decydują o sobie, nie oglądając się na Kijów i Mińsk, nazywani są przez Rosjan nacjonalistami. Są nimi wszyscy zwolennicy odrębności narodowej Ukraińców i Białorusinów. (...) Termin „nacjonalizm” ma w Rosji wymiar wyjątkowo negatywny i łączony jest z wrogami ZSRS z czasów wojny ojczyźnianej (faszyzm, hitleryzm). Postawy narodowe Ukraińców i Białorusinów traktowane są przez Rosjan z reguły jako nacjonalistyczne, mimo że za takie nie uchodzą ich odpowiedniki w Polsce, Czechach czy na Węgrzech. Przyczyny tego tkwią nie tylko w rosyjskiej mentalności imperialnej, ale również w sowieckości, która oparta była na ideologii klasowej, wrogiej z założenia postawom (zatem i podziałom) narodowym. (...) Rosjanie, mając nadzieję na zahamowanie negatywnych z ich punktu widzenia procesów, dzielą Ukraińców i Białorusinów na lepszych – prorosyjskich, i gorszych – zdrajców, faszystów i nacjonalistów, rozbijających budowaną przez wiele pokoleń wspólnotę” [Radzik 2016: 68, 69, 73].

<sup>56</sup> *Nie jest rosyjski ani ukraiński. Język rosyjski to wspólne osiągnięcie trzech bratnich narodów Rosji, Białorusi i Ukrainy.* Por. przyp. 24.

nie rozmawiają w języku swojej władzy i politycy o tym wiedzą. Trusau opisuje ten mechanizm następująco:

*Odbywa się rotacja kadr i do władzy dochodzą działacze, którzy 20 lat temu jeszcze jako studenci chodzili pod biało-czerwonobiałą flagą. Znają i szanują język białoruski. A jeśli zmienia się władza w jakimkolwiek rejonie, to od razu zaczynają się także zmieniać wszystkie szyldy z nazwami. Najaktywniejsi są w tej kwestii władze rejonów grodzieńskiego i mohylewskiego: tam sytuacja języka białoruskiego jest najlepsza. Władze lokalne organizują narady, same próbują rozmawiać po białorusku. W gorszej sytuacji jest rejon homelski: tamtejsze władze mają do języka stosunek co najwyżej obojętny, jeśli nie negatywny. Wychodzi więc na to, że w każdym rejonie jest sytuacja specyficzna: w jednym okręgu wiejskim będzie dobrze, w drugim – byle jak, a w trzecim – źle [Trusau 2011: 235].*

Prezes Towarzystwa Języka Białoruskiego daje więc prostą receptę na popularyzację języka białoruskiego: trzeba robić wszystko, by do władzy dochodzili białoruskojęzyczni urzędnicy (którym też zależy, by w Europie nie mylono ich z Rosjanami), a wtedy nie trzeba będzie zmieniać ani konstytucji, ani ustaw [Trusau 2011: 236, 237].

Jak się okazuje, wizje prezydenta Łukaszenki i wizje zwolenników idei narodowej, np. wcześniej wspomnianego Paźniaka, nie zawsze można sobie jednoznacznie przeciwstawić [zob. Рудкоўскі 2007: 54–64, 78–91]. Tak diametralnie różne podejścia do kwestii języka wynikają z odmiennej filozofii języka (brus. *філязофія мовы* [Рудкоўскі 2007: 121]). Piotr Rudkouski wyróżnia środowiska uznające język jako *sacrum* (wartość prawie absolutną) oraz środowiska widzące w nim instrument (narzędzie, formę) komunikacji, dla której sam wybór języka ma drugorzędne znaczenie [Рудкоўскі 2007: 121]. Do obu grup mogą należeć zarówno białoruskojęzyczni, jak i rosyjskojęzyczni Białorusini, co powoduje, że w warunkach białoruskich istnieją co najmniej cztery grupy filozoficznojęzykowe [Рудкоўскі 2007: 122].

Również w samym społeczeństwie nastawienie do języka białoruskiego jest bardzo różne. Można w nim wyróżnić trzy główne grupy osób: używających języka białoruskiego, nieużywających go, ale z pozytywnym do niego stosunkiem, oraz nieużywających – z negatywnym stosunkiem [por. Солин 2015: 70]. Stąd w zależności od osoby język białoruski może być odbierany jako przejaw patriotyzmu, demonstracja, zaczepka, prowokacja albo akt propagandy języka<sup>57</sup>

<sup>57</sup> Posądzenie o postawę nacjonalistyczno-zaczepną odnosi się raczej do rodzimych użytkowników języka białoruskiego niż obcokrajowców.

[Мячкоўская 2008: 97; zob. też Smułkowa 2002: 414-424]. Ta złożona, wielowarstwowa sytuacja językowa na Białorusi nie ułatwia naturalnego rozwoju języka białoruskiego, który stanowi przecież część światowego dziedzictwa językowego i wart jest tego, by o niego zadbać.

Przytoczone w tym rozdziale rozważania zarysowały kontekst funkcjonowania białoruszczyzny dawniej i dziś – kontekst być może mniej znany w Polsce, gdzie sytuacja języka narodowego jest nieporównywalna. Świadomość tego pozwala inaczej spojrzeć na białoruszczyznę oraz jej nauczanie i uczenie się. Jest to język na pewno o bogatej historii, którą różnie interpretowano i rozmaicie przedstawiano w zależności od epoki i doraźnych interesów. Jego obecna sytuacja jest również różnie oceniana na Białorusi i poza nią, gdyż stosowane są często odmienne kryteria oceny, nierzadko ze sobą niekompatybilne. Inaczej bowiem mogą oceniać białoruską sytuację językową sami Białorusini, od wieków przyzwyczajeni do różnych form naturalnej czy wymuszonej przez wydarzenia wielojęzyczności, a inaczej – specjaliści pochodzący z krajów o jednorodnej tradycji językowej, którzy nawet mimowolnie będą przepuszczać swój osąd przez pryzmat własnej, znanej sobie perspektywy.

Mimo zmiennych losów, lepszych i gorszych okresów, białoruszczyzna przetrwała i się odradza – ma oparcie w młodym pokoleniu, które zaczęło wyzuwać fałsz w powtarzanych bez refleksji stereotypach. Procesowi temu sprzyja także współczesna technika, choćby internet z jego wolną i często anonimową (w tym przypadku: bezpieczną) przestrzenią. Przytoczone przez nas fakty pozwalają choć trochę zrozumieć specyfikę języka białoruskiego, którego nie da się nauczać jako obcego bez wcześniej opisanego kontekstu. Nauczyciel języka białoruskiego siłą rzeczy musi być czasem jego ambasadorem, a nawet adwokatem. Zdarza się, że lektor staje przed zadaniem obrony białoruszczyzny jako języka, jej prawa do istnienia. Jego zadaniem jest pokazać białoruszczyznę w różnych jej aspektach, lecz w taki sposób, by nie musiał być sędzią sumień. Nie zawsze jest to łatwe, gdyż wywołuje ona często skrajne skojarzenia i emocje. Lektor zaś – chcąc nie chcąc – musi zmierzyć się ze stereotypami, uprzedzeniami i wyobrażeniami na temat języka białoruskiego, pytaniami o jego historię, teraźniejszość, a nawet i przyszłość, a także z motywacjami swoich uczniów, które nie zawsze są pozytywne. Jest to nieodzowny element glottodydaktyki białorutenistycznej, o której szerzej będzie traktował następny rozdział.



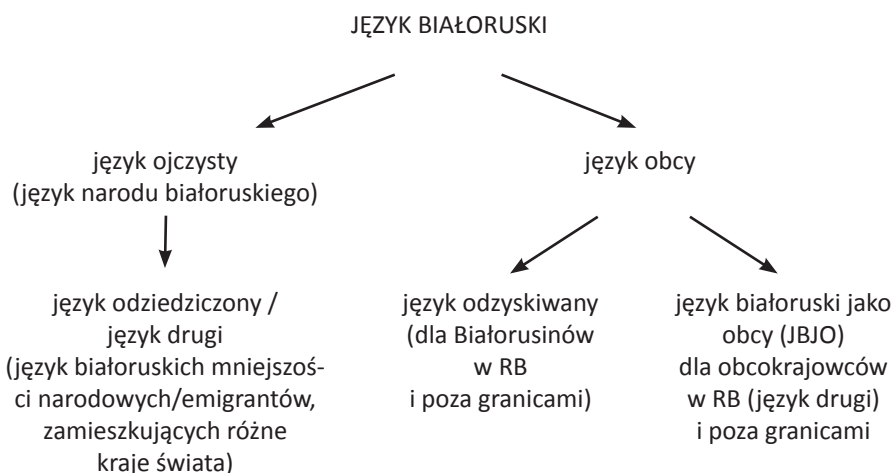
## II. GLOTTODYDAKTYKA BIAŁORUTENISTYCZNA JAKO DZIEDZINA (ZARYS)

*Płodne myśli naukowe mogą iść trzema torami: nowe odkrycia naukowe, usystematyzowanie przedmiotu i nadanie mu formy naukowej, wprzęgnięcie do współpracy osiągnięć innych dziedzin wiedzy.*

[Duraj-Nowakowa 1997: 51]

### 1. Glottodydaktyka białorutenistyczna – terminologia, zadania, perspektywy

Zanim szerzej omówimy zagadnienie glottodydaktyki białorutenistycznej, zarysujemy najpierw szerszy kontekst funkcjonowania białoruszczyzny, która jako zjawisko niejednorodne może być rozpatrywana na różnych poziomach. Pomoże nam to dostrzec, jak szerokim zagadnieniem w zależności od przyjętej definicji może być glottodydaktyka białorutenistyczna. Zanim usystematyzujemy dziedzinę, jaką jest glottodydaktyka białorutenistyczna, nadamy jej formę naukową i wytyczymy zadania, do których z pewnością należy też opis błędów językowych. Schematycznie poziomy funkcjonowania białoruszczyzny przedstawia poniższy diagram (rozszerzony w porównaniu do wcześniejszych naszych propozycji [por. Kaleta 2015b: 283–284]).



Poniżej przedstawimy pełniejsze rozumienie terminów użytych hasłowo na diagramie:

1) język białoruski jako rdzenny, etniczny język rodzimy / ojczysty / macierzysty / matczyzny (ang. *mother tongue*, fr. *langue maternelle* [zob. Lipińska 2003: 11]; brus. *родная/матчына мова*) narodu białoruskiego, język narodowy (brus. *нацыянальная мова*), język urzędowy (brus. *дзяржаўная мова*).

Język białoruski jest niejednolity i analizowany przez licznych badaczy białoruskich i zagranicznych, należy zatem w tym miejscu uwzględnić ich uwagi dotyczące wariantów białoruszczyzny ustnych (język ogólnoliteracki, tzw. taraszkiewica, gwary, socjolekty, trasianka) i pisemnych (język ogólnoliteracki, tzw. taraszkiewica) oraz nastawienie wobec nich [por. Smułkowa 2002; Памза 2011; Лянкевіч 2013; Лукашанец 2014; Конлех 2015; Солин 2015]. Jak widać, istnieje wiele podobnych terminów (wymieniliśmy 8 polskich określeń), które nie zawsze są synonimami. W przypadku Białorusi terminy *język etniczny* i *język ojczysty* nie muszą się pokrywać. Wszystko zależy od przyjętej definicji języka ojczystego. Jeśli język ojczysty rozumieć jako język ojczyzny, język kraju, z którego się pochodzi, czyli język pewnej zbiorowości, to jest on zbieżny z terminem *język etniczny* (należący do narodu). Oba terminy przestają się pokrywać, jeśli termin *język ojczysty* rozumieć jednostkowo (jako właściwy dla konkretnej jednostki), jak to wynika z definicji Ewy Lipińskiej. Według badaczki język ojczysty to:

*pierwszy poznawany i doświadczany przez człowieka język, w którym się porozumiewa z otoczeniem. Ma on znaczący udział w poznawaniu świata i kształtowaniu struktury osobowości, sprawiając, że człowiek się z nim utożsamia, a w dorosłym życiu zazwyczaj w nim myśli, śni, liczy i modli się* [Lipińska 2003: 15].

Z kolei Zofia Chłopek przedstawia nieco rozszerzoną definicję:

*Każdy język przyswojony w okresie wczesnego dzieciństwa w warunkach autentycznej komunikacji jest językiem ojczystym. Status języka ojczystego może mieć też język nabyty w wieku późniejszym, szczególnie wtedy, gdy poziom opanowania umiejętności językowych i pragmatycznych oraz wiedzy socjokulturowej jest wysoki i stał się on językiem dominującym danej osoby. Natomiast jeśli dany język został nabyty po okresie wczesnego dzieciństwa w klasie szkolnej, ma ona zazwyczaj dla osoby posługującej się nim status języka obcego* [Chłopek 2011: 175].

Dla wielu Białorusinów kryteria definicji Lipińskiej i pierwszej części definicji Chłopek spełnia raczej język rosyjski niż białoruski, ale nawet oni w spisach ludności często jako język ojczysty (czyli język ojczyzny, kraju, język et-

niczny należący do narodu) podają właśnie język białoruski, który odróżnia ich od Rosjan i ma wartość zbiorową, narodową, bardzo symboliczną. Idąc tym tropem, można by ukuć termin *symboliczny język ojczysty* (*język przodków*), który odpowiadałby terminowi *język etniczny*, czyli związany z przynależnością do danego narodu, ale – należałoby dodać – niekoniecznie przez niego używany w życiu codziennym. Podobny problem językowy występuje na Ukrainie:

(...) z badań ankietowych wynika, że dla 34% ukraińskich respondentów „rodzimy” jest język, w którym myślą i swobodnie rozmawiają, dla 32% język narodowości, do której należą (a więc język ojczysty w polskim rozumieniu), dla 24% język, którym mówili ich rodzice i dla 9% język, którym mówią najczęściej. Ta niejednoznaczność podważa wyniki wszelkich badań, dotyczących języka ojczystego / rodzimego, a nie badających znaczenia, jakie respondenci nadają temu pojęciu, przede wszystkim zaś wartość danych spisów powszechnych w zakresie stopnia identyfikacji narodowość-język [Olszański 2012: 14].

Dość zaskakująco język ojczysty definiuje białoruska encyklopedia lingwistyczna, w której odnajdujemy hasło: «Родная мова» – *выраз не строга тэрміналагічны. Ён хутчэй адносіцца да сферы нацыянальнай псіхалогіі і этнічнага самаўсведамлення народа, чым да лінгвістыкі*<sup>58</sup> [Міхневіч 1994: 458]. Widzimy, że znaczenie terminu jest tu mocno relatywizowane. Autor definicji pisze dalej, że zależy ono od wielu różnych czynników: indywidualnych i teoretycznych, a dziś też ma wydźwięk polityczny [Міхневіч 1994: 458]. Następnie podaje przykłady rozumienia tego pojęcia. Język ojczysty może być tym, a) który był pierwszy przyswojony w dzieciństwie w środowisku rodzinnym i który jest rozumiany przez całe życie; b) którym człowiek włada maksymalnie pełnie, w którym mu najłatwiej myśleć, wyrażać swoje emocje i myśli; c) który jest językiem narodu, ale przy dwujęzyczności czy wielojęzyczności jest to język codziennych kontaktów. Autor definicji w dość ciekawy sposób stwierdza, że jeśli ktoś doskonale i jednakowo zna dwa języki, to można mówić o dwóch językach ojczystych [Міхневіч 1994: 458]. Ze wszystkich czynników, które definiują język jako ojczysty, najważniejsze są trzy: myślenie, wyrażanie myśli oraz samoidentyfikacja. Na końcu autor podaje zwięzłą definicję języka ojczystego: jako języka, w którym człowiek myśli bez dodatkowej samokontroli, za pomocą którego łatwo i naturalnie wyraża swoje myśli ustnie i pisemnie i który stanowi fundament jego samoświadomości, samoidentyfikacji etnicznej i narodowej [Міхневіч 1994: 458]. Wśród młodych Białorusinów

<sup>58</sup> *Язык ojczysty to wyrażenie nie stricte terminologiczne. Odnosi się raczej do sfery psychologii narodowej i etnicznej samoświadomości narodu niż do lingwistyki.*

rzeczywiście zdarzają się wypowiedzi, które takie rozumienie języka ojczystego potwierdzają. Jedną z nich przytacza Anna Berenika Siwirska: „Але ў мяне дзье родныя мовы. Мы жывем у білінгвістычнай прасторы”<sup>59</sup> [Siwirska 2017: 335].

Ciekawe badanie na temat języków ojczystych (właśnie w liczbie mnogiej) wśród młodych Białorusinów przeprowadzili niemieccy slawiści młodszego pokolenia z Instytutu Slawistyki Uniwersytetu w Oldenburgu, którzy opisują zależności socjologiczne, czynniki warunkujące używanie danego języka w rodzinie i symboliczne jego znaczenie [zob. Zeller, Levikin 2016]. W Polsce podobną kwestię na potrzeby swojej rozprawy doktorskiej bada Siwirska, która część zebranych danych opublikowała w formie artykułu [zob. Siwirska 2017]. Temat złożonej sytuacji białoruszczyzny, a także samoidentyfikacji narodowej Białorusinów podejmuje także najnowszy podręcznik do języka białoruskiego dla Polaków. Przywołano w nim przykład jednej z białoruskich rodzin ankietowanych przy okazji spisu powszechnego [zob. Jasińska-Socha i in. 2017: 42–43], w której matka określiła się jako Rosjanka ze względu na narodowość swojego ojca, jej mąż – jako Ukraińiec, gdyż pochodził z Ukrainy, spędził tam dzieciństwo i czuł się wobec tego kraju zobowiązany, natomiast ich córka wpisała, że czuje się Białorusinką, zapewne ze względu na to, że urodziła się i mieszkała na Białorusi. Jak widać, język wcale nie musi być (i często nie jest) kryterium samoidentyfikacji narodowej, a członkowie jednej rodziny mogą czuć przynależność do różnych narodowości.

2) język białoruski jako język odziedziczony (ang. *heritage language* [zob. Libura 2014; por. Lipińska 2002; Lipińska, Seretny 2011]) i nierzadko utracony<sup>60</sup> białoruskich mniejszości narodowych (możemy wtedy też mówić o języku mniejszości lub języku białoruskim jako mniejszościowym) / emigrantów, zamieszkujących różne kraje świata [por.: Кавалевіч 1994; Лукашанец, Prigodzič, Sjameška 1998; Kajtoch 1999; Баршчэўская 2004, 2012], nauczany np. w podlaskich szkołach podstawowych i średnich z dodatkową nauką języka białoruskiego<sup>61</sup> czy wśród północnoamerykańskich emigrantów z Białorusi<sup>62</sup>.

<sup>59</sup> *Ale ja mam dwa języki ojczyste. My żyjemy w przestrzeni dwujęzycznej.*

<sup>60</sup> Tracenie języka to inaczej atrycja (ang. *attrition*) – jako przeciwieństwo akwizycji języka [por. Dąbrowska 2014: 261; Żurek 2014: 304]. Inne określenia to wyzbywanie się języka, erozja języka, rozpad języka [Laskowski 2009: 65; Dąbrowska 2014: 261].

<sup>61</sup> Wiele materiałów dydaktycznych specjalnie dla tej grupy odbiorców opracowała emerytowana pracowniczka Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego Teresa Jasińska-Socha [zob. np. Ясіньска-Соха 2001]. Wśród innych autorów wymienić można m.in. Tamarę Rusaczyk czy Nadzieję Panasiuk.

<sup>62</sup> Opracowania na temat tych grup można znaleźć w internecie [zob. Пашкевіч 1968; Pash-

Język odziedziczony to pierwszy język przyswajany w środowisku domowym imigrantów, który jednak staje się funkcjonalnie drugi, gdy życie wymusza posługiwanie się językiem kraju osiedlenia [Libura 2014: 303]. Stąd rodzi się pytanie, do jakiego stopnia i jak długo język odziedziczony może być nauczany poza ojczyzną jako ojczysty, a od jakiego momentu – już jako obcy. Właśnie dlatego język odziedziczony jest określany mianem stadium pośredniego pomiędzy językiem ojczystym a obcym [por. Lipińska 2002; Lipińska, Seretny 2011]. Białoruscy badacze nauczanie języka białoruskiego wśród dzieci z rosyjskojęzycznych białoruskich rodzin określają już mianem nauczania języka białoruskiego jako obcego:

*Для паспяховасці камунікацыі патрэбна моўная практыка, але большасць сучасных беларускіх дзяцей расце ў рускамоўных сем'ях і амаль не чуе жывой беларускай мовы. Калі бацькі не імкнуцца паступова знаёміць дзіця з беларускай мовай, узровень валодання ёю ў вучня-першакласніка будзе амаль нулявы. Для многіх гарадскіх дзяцей з рускамоўных сем'яў беларуская мова з'яўляецца па сутнасці замежнай мовай, што неабходна ўлічваць пры распрацоўцы навучальных праграм<sup>63</sup> [Зімнева, Чарнавокая, Дошчачка 2016: 152].*

3) język białoruski jako język odzyskiwany / personalizowany, czyli język białoruski jako język obcy dla samych (rosyjskojęzycznych) Białorusinów, którzy mieszkają na Białorusi lub poza jej granicami i na co dzień posługują się wyłącznie językiem rosyjskim, a chcieliby władać językiem białoruskim i uczą się go jak języka obcego w szkole czy na kursach (w warunkach sztucznych) [zob. Lipińska 2003: 42].

Poziom znajomości języka rosyjskiego jest także sprawą niejednoznaczną – często jest to mieszanka rosyjsko-białoruska (tzw. trasianka). Tak krótko komentuje to Hienadzъ Cychun (ur. 1936, brus. Генадзь Цыхун) z Białoruskiej Akademii Nauk:

*У выніку прымусовай, а часам і добраахвотнай русіфікацыі, якая працягваецца ўжо некалькі стагоддзяў, значная частка жыхароў Беларусі страціла сваю мову ці, кажучы па-навуковаму, сваю моўную саматоеснасць, або самаідэнтычнасць, і ўтварае даволі вялікую супольнасць гэтак званых рускамоўных беларусаў, што засведчыў апошні перапіс*

kievich 1974, 1978; zob. także Баршчэўская 2004].

<sup>63</sup> *Dla udanej komunikacji potrzebna jest praktyka językowa, ale większość współczesnych białoruskich dzieci wyrasta w rodzinach rosyjskojęzycznych i prawie nie słyszy języka białoruskiego. Jeśli rodzice nie dążą do stopniowego zaznajamiania dziecka z językiem białoruskim, to poziom władania nim przez ucznia-pierwszoklasistę będzie prawie zerowy. Dla wielu miejskich dzieci z rodzin rosyjskojęzycznych język białoruski jest właściwie językiem obcym, co koniecznie trzeba wziąć pod uwagę przy konstruowaniu programów nauczania.*

*насельніцтва краіны. Праўда, пры правядзенні перапісу ацэнка ступені валодання мовай была даволі суб'ектыўнай: часта апытанаму толькі здавалася, што ён гаворыць па-руску. Як іранічна пракаментавалі, паслухайшы такія выказванні, адзін гоць з карэннай Расіі: «Слова-то вродэ русские, а вот язык...»<sup>64</sup> [Літвіноўска, Лабадзенка 2016: 9].*

W sondażach często można znaleźć opinie, że część Białorusinów nie zna dobrze języka białoruskiego, więc się nim nie posługuje. W ich mniemaniu nie ma sensu posługiwać się językiem, którego się dobrze nie zna. Do tego dochodzi lęk przed robieniem błędów i wystawianiem się na kpiny otoczenia. Język białoruski staje się niejako „językiem cudzym” – nie moim, nieużywanym (choć nie wymierającym, np. powstaje w nim literatura), bo niewybranym do osobistej komunikacji, a nierzadko też pogardzanym. W białoruskiej publicystyce można spotkać termin *беларуская мова як нелюбімая* (pol. *język białoruski jako nielubiany*) [zob. Чайкоўская 2013]. Przez tę część Białorusinów język białoruski jest używany mniej (lub wcale) z przyczyn, które często mogą wynikać także z przyjętego stylu życia czy wyznawanych wartości. Powody zatem mogą mieć też podłoże psychologiczne czy socjolingwistyczne.

Na potrzeby niniejszej książki nieużywanie języka białoruskiego przez Białorusinów na Białorusi będziemy określać szeroko rozumianym roboczym terminem *językowa emigracja wewnętrzna*. Z tego swoistego wygnania coraz więcej z nich chce świadomie powrócić. Odzyskiwanie języka białoruskiego jest dla takich osób świadomym osobistym wyborem (lub chociaż chęcią wyboru), uczynieniem białoruszczyzny „swoim językiem” w kontaktach także z rosyjskojęzycznym otoczeniem. Jest to zatem tendencja odwrotna do traktowania go dalej jak języka cudzego i pogardzania nim.

4) język białoruski jako język drugi to język „przyswajany bez udziału nauczyciela i formalnych instrukcji w naturalnym otoczeniu, a więc w kraju, w którym się nim mówi, wśród społeczności, dla której zazwyczaj jest językiem pierwszym / ojczystym” [Lipińska 2003: 42].

<sup>64</sup> *Na skutek przymusowej, a czasem dobrowolnej, rusyfikacji, która trwa już kilka stuleci, znaczna część mieszkańców Białorusi straciła swój język czy, mówiąc naukowo, swoją tożsamość językową i współtworzy dość dużą społeczność tzw. Białorusinów rosyjskojęzycznych, co potwierdził ostatni spis ludności. Co prawda, podczas przeprowadzania spisu ocena stopnia znajomości języka była dość subiektywna: często ankietowanemu tylko wydawało się, że mówi po rosyjsku. Oto jak ironicznie skomentował to gość z rdzennej Rosji, posłuchawszy takich wypowiedzi: „Слова-то вродэ русские, а вот язык...” (Słowa niby rosyjskie, ale język...).*

Ta definicja nie bardzo pasuje do białoruskiej sytuacji językowej. Na Białorusi (na ulicy, w sklepach, urzędach itd.) po białorusku mówi się rzadko (lub nie mówi wcale) i znalezienie takiego „naturalnego otoczenia” nie jest łatwe, bo językiem komunikacji zwykle jest rosyjski (por. też wcześniej omawianą definicję języka ojczystego w warunkach białoruskich). Da się jednak znaleźć grono / środowisko konsekwentnie białoruskojęzyczne (stanowiące pewną enklawę / elitę), z którym kontakt umożliwi przyswajanie języka białoruskiego. Termin *język drugi* bywa utożsamiany z nauczaniem i uczeniem się (a nie przyswajaniem bez udziału nauczyciela) przez imigrantów, uchodźców, migrantów języka kraju, na terenie którego przebywają [por. Miodunka 2016: 284] – *de facto* jako obcego albo po prostu jako synonim języka obcego (L2<sup>65</sup>) [Wilczyńska, Michońska-Stadnik 2010: 17]. W szerszej perspektywie termin ten stosowany jest nawet wobec dzieci z małżeństw mieszanych, dzieci repatriantów, dzieci pochodzących z mniejszości narodowych [Gębał 2014b: 32]. Bywa też (nie do końca szczęśliwie) utożsamiany z językiem diaspory (dla której powinien być językiem pierwszym, a nie drugim, choć w praktyce często pozostaje właśnie drugim), co terminologicznie jest tożsame z językiem odziedziczonym i w tym kontekście rozumie go np. współtwórcą glottodydaktyki polonistycznej Władysław Miodunka [Miodunka 2016: 284, 292–293; por. Gębał 2014b: 34]. W psycholingwistyce mówi się o przyswajaniu języka drugiego (L2) rozumianym jako przyswajanie systemu drugiego (trzeciego lub czwartego) języka w warunkach submersji (w otoczeniu tylko rodzimych użytkowników), w warunkach immersji (pobieranie nauki za pośrednictwem języka drugiego) i w warunkach zorganizowanych lekcji języka obcego przez osoby, które osiągnęły pewien stopień swobody w posługiwaniu się językiem pierwszym [Gleason, Ratner 2005: 479].

5) język białoruski jako obcy (JBJO), czyli język białoruski dla obcokrajowców niemających związków (np. białoruskiego pochodzenia) z krajem uczonego języka (Białorusią), którego uczą się obcokrajowcy na Białorusi lub poza jej granicami.

Białoruska złożona rzeczywistość językowa (dla Białorusinów w pewnym stopniu normalna, zwykła, naturalna, a dla Polaków często niezrozumiała

<sup>65</sup> W literaturze spotkać można dwa sposoby oznaczania języka ojczystego i języków obcych. Pierwotnie język ojczysty oznaczano jako L1 (od angielskiego *language*) lub J1 (od polskiego *język*). Każdy kolejny język obcy był zbiorczo oznaczany jako L2/J2. Później jednak kolejne języki obce były oznaczane kolejnymi numerami, np. L2, L3 – i takie oznaczenia przyjęliśmy w naszej pracy na oznaczenie różnych języków obcych, nie wdając się jednak w chronologię.

i paradoksalna) sprawia, że wcześniej przedstawiony podział typologiczny białoruszczyzny jest umowny, a wyróżnione elementy mogą się ze sobą przeplatać. Na przykład rosyjskojęzyczny Białorusin może uczęszczać na kursy języka białoruskiego (który chce odzyskać) i uczyć się go jako obcego, z drugiej strony może angażować się w kontakty ze środowiskami białoruskojęzycznymi i tam przyswajać język białoruski, aż w końcu podczas spisu ludności czy w ankietach zaznaczyć język białoruski jako język ojczysty.

Może dziwić, że język białoruski w odniesieniu do Białorusinów także został nazwany „język białoruski jako obcy”. Nie odnosi się to oczywiście do wszystkich Białorusinów i nie jest to określenie naukowe. Silne procesy rusyfikacyjne, ograniczone do minimum szkolnictwo w języku białoruskim, wypieranie go ze sfer życia społecznego przyczyniają się do tego, że białoruszczyzna dla wielu Białorusinów pozostaje językiem martwym, mającym jedynie wartość symboliczną. To prowadzi do kłopotliwych sytuacji, np. zaliczenia białoruszczyzny do języków obcych na równi z angielskim i szwedzkim, jak to uczyniła jedna z mińskich szkół językowych oferujących kursy dla dzieci<sup>66</sup> (patrz zdjęcie poniżej) [zob. *Минчанам проплагаюць...*]. Pracownicy szkoły, zapytani o sprawę przez dziennikarzy, tłumaczyli wszystko błędem w reklamie. Oczywiście, mogło chodzić o język białoruski dla obcokrajowców, choć w warunkach białoruskich szkoły językowe obcokrajowcom proponują raczej rosyjski.



Fotografia 1. Reklama białoruskiej szkoły językowej

<sup>66</sup> Na Białorusi dzieci w szkołach państwowych uczą się języka białoruskiego i literatury białoruskiej. Dotyczy to także dzieci imigrantów, chyba że zostają oni na Białorusi krócej niż 2 lata (wtedy mogą zostać zwolnieni z nauki białoruszczyzny, choć powinni być obecni na zajęciach, jak mówi specjalna instrukcja dotycząca nauki języków państwowych na Białorusi osób bez obywatelstwa białoruskiego lub czasowo przebywających na Białorusi [zob. *Пастанова Міністэрства адукацыі...*]). Jednakże ustawodawstwo nie przewiduje w szkołach państwowych prowadzenia zajęć z języka białoruskiego jako obcego. Dzieci imigrantów mogą zatem opanowywać język jedynie samodzielnie lub z pomocą nauczyciela. Są od razu zanurzone w obcy im język białoruski, w którym wykładane są przedmioty język białoruski i literatura białoruska, i muszą zdać egzamin z języka białoruskiego jako jednego z czterech egzaminów końcowych, by uzyskać podstawowe wykształcenie ogólne [zob. *Белохвостик 2010*].



W pracach białoruskich naukowców [np. Сысой 2008; Хоміч 2010; Чахоўская 2006, 2011b, 2014; Чахоўскі 2011; Кныш 2013, 2015; Семьянкіевіч 2015; Старавойтава 2016; Сямешка 2016] występuje termin *беларуская мова як замежная*, często też jako abrewiatura БМЗ oraz БЯЗ [Важнік 2004] na wzór РКИ (*русский как иностранный*). Białoruski skrót БМЗ zawdzięcza swoją popularyzację Lidzii Siamieszce, która zajmowała się omawianą tematyką, kiedy w latach 1997–1999 pełniła funkcję kierownika Katedry Współczesnego Języka Białoruskiego na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym (brus. *Кафедра сучаснай беларускай мовы БДУ*). Siamieszka zainicjowała wówczas utworzenie w ramach kierunku filologia białoruska (brus. *беларуская філалогія*) specjalizacji język białoruski jako obcy (brus. *беларуская мова як замежная*). Dzięki temu w 1999 roku katedra zorganizowała Międzynarodową Letnią Szkołę Białorutenistyki i wydała popularny podręcznik *Гаворым па-беларуску* [Сямешка i in. 1999], w którym został użyty termin *язык бiałорускі jako obcy* (brus. *беларуская мова як замежная*) [Сямешка i in. 1999: 6]. Wcześniej nie był on popularny na Białorusi – mówiło się raczej o języku białoruskim dla osób rosyjskojęzycznych. Obecnie też jest rzadko stosowany (poza wcześniej wspomnianymi artykułami), praktycznie nie pojawia się on ani w polskich, ani białoruskich podręcznikach, także tych współczesnych. W pomocach glottodydaktycznych wspomina się o lektoratach języka białoruskiego [Sajewicz 2000], o języku białoruskim dla studentów filologii białoruskiej [Sajewicz 2000; Філіновіч 2007] czy filologii rosyjskiej [Грэсь 2012], dla studentów licencjackich studiów filologicznych [Jasińska-Socha i in. 2017]<sup>67</sup>, o nauce języka białoruskiego przez obywateli innych krajów (np. WNP [Павловская i in. 2012]), o języku białoruskim dla Japończyków [Рамза, Кієсава, Усуяма 2016], o wykładaniu języka białoruskiego audytorium zagranicznemu (brus. *выкладанне беларускай мовы замежнай аўдыторыі*) [Рамза 2010], czy po prostu o nauce języka białoruskiego (brus. *навучанне беларускай мове*) [Сегень 2007]. Larysa Pisarek wspomina o języku białoruskim dla nie-Białorusinów (brus. *беларуская мова для небеларусаў*) oraz o języku białoruskim dla uczniów zagranicznych (brus. *беларуская мова для замежных навучэнцаў*) [zob. Пісарэк 2012] na wzór podtytułów różnych podręczników [np. Сямеш-

<sup>67</sup> W materiałach promocyjnych tego podręcznika w opisie po białorusku Teresa Jasińska-Socha użyła sformułowania *беларуская мова як іншамоўная*: „Прапанаваны падручнік прызначаны для студэнтаў гуманітарных факультэтаў ВНУ, якія вывучаюць беларускую мову як іншамоўную”.

ka i in. 1999; Рамза 2010], Siarhiej Ważnik wspomina o zagranicznych studentach (brus. *для замежных студэнтаў*) [Важнік, Савіцкая 2003], Tacciana Ramza (brus. Таццяна Рамза) o języku białoruskim dla obcokrajowców (brus. *беларуская мова для замежнікаў*) [Рамза 2016], z kolei Alena Kaleczyc w wygłoszonym i nieopublikowanym jeszcze referacie konferencyjnym pt. *Беларуска-польскія фразеалагізмы як прадмет вывучэння на занятках па беларускай мове як іншаславянскай* używa określenia język białoruski jako obcosłowiański (brus. *беларуская мова як іншаславянская*). O pochodzeniu swoich odbiorców nie wspomina w ogóle Halina Mucyk, która o swojej książce pisze, że służy ona do samodzielnej nauki języka białoruskiego dla studentów, nauczycieli, ministrów, biznesmenów, amatorów i wszystkich tych, którzy interesują się językiem i chcą się go uczyć samodzielnie [Мыцык 2015: 3 i 4] (nieco więcej zdradzają języki, w których została napisana książka Mucyk: rosyjski i białoruski – odbiorcy potrzebna jest bowiem ich znajomość, by się tą publikacją posługiwać). W podobnym tonie wypowiada się autor samouczka wydanego w Moskwie, choć można się domyślić, że jako swoich czytelników ma na myśli Rosjan [Сомін 2017: 2].

W związku z planowaną państwową certyfikacją białoruszczyzny<sup>68</sup> termin *беларуская мова як замежная* – niewystępujący za często – propagują dziś głównie współpracownicy Państwowego Instytutu Edukacji Wyższej, Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego (brus. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт) i Mińskiego Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego (brus. Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт), którzy współpracują z Siamieszką i wydają nowe materiały [zob. Сямешка 2016; Сямешка i in. 2016, 2017a, 2017b, 2017c]. Używa go też Pisarek z Uniwersytetu Wrocławskiego [Пісарэж 2012: 365] (obok innych sformułowań wspomnianych wcześniej) oraz autor niniejszej rozprawy, reprezentujący warszawską białorutenistykę [zob. Kaleta 2015c, 2015d; Калета 2015, 2016a], gdzie stosowany jest także termin *glottodydaktyka białorutenistyczna*, użyty m.in. w nazwie Pracowni Glottodydaktyki Białorutenistycznej. W polskich opracowaniach nie znaleźliśmy jak dotąd stosowanych i propagowanych przez nas terminów *język białoruski jako obcy* ani *glottodydaktyka białorutenistyczna*.

<sup>68</sup> W wielu państwach świata, w tym także w Unii Europejskiej oraz Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, istnieją opracowane systemy oceniania poziomu znajomości języka narodowego jako obcego i zatwierdzone na szczeblu państwowym certyfikaty językowe [zob. Барысенка i in. 2014: 3; por. Чахоўская 2014].

Termin i pojęcie *glottodydaktyka białorutenistyczna* (brus. *беларусістычная / беларуцазнаўчая глотадыдактыка*) nie jest jednoznaczny ani w polskiej, ani w białoruskiej literaturze przedmiotu i w obu występuje jako kalka. W naszej pracy zastosowaliśmy go jako analogię do przyjętego i dobrze znanego w Polsce terminu *glottodydaktyka polonistyczna* [por. Miodunka 2016]. Nie używamy natomiast terminu *glottodydaktyka białoruska* na wzór analogicznego terminu *glottodydaktyka ukraińska* [zob. Vintonyak 2014], spotykanego w polskiej literaturze.

Według Siamieszki w białoruskiej literaturze przedmiotu termin *glottodydaktyka* nie jest stosowany<sup>69</sup>, gdyż nie przyjął się w rosyjskiej literaturze naukowej (gdzie używa się terminu *lingwodydaktyka*<sup>70</sup>), która oddziałuje na białoruską. Na Białorusi mówi się zatem o białoruskiej lingwodydaktyce (brus. *беларуская лінгвадыдактыка* [Сямешка 2016: 201; por. Важнік, Савіцкая 2003: 5; Яленскі 2005]). Niektórzy autorzy używają jednocześnie terminów *БМЗ* i *лінгвадыдактыка* [np. Семьянкевіч 2017; Сямешка 2017b], inni mówią o metodyce wykładania języka białoruskiego jako obcego (brus. *методыка выкладання беларускай мовы як замежнай* [zob. пр. Чахоўская 2006]<sup>71</sup>).

<sup>69</sup> Choć sama Siamieszka w nowszych pracach czasem go używa [zob. Сямешка 2017a: 2, 4, 5], prawdopodobnie pod wpływem literatury zachodniej, w tym polskich badaczy białorutenistów-glottodydaktyków [zob. Калета 2017b] jako (nieabsolutny) synonim lingwodydaktyki. Oczywiście stosuje też inne terminy, które nie są zawsze synonimiczne, np. mowa jest też o *testach lingwodydaktycznych, dokumentach dydaktycznych czy o lingwometodyce* [Сямешка 2017a: 6, 10].

<sup>70</sup> W polskiej literaturze przedmiotu dotyczącej nauki języka rosyjskiego jako obcego także ten termin jest stosowany [zob. Szymoniuk 1999], choć – jak stwierdza Franciszek Grucza [Grucza 2007: 320] – w polskiej rusycystyce zaczyna dominować termin *glottodydaktyka*: w pracach rusycystów [np. Woźniewicz 1987; Figarski 2003] czy nazwach zakładów w instytutach filologii słowiańskiej (np. w Lublinie czy Szczecinie). Inaczej jest na Uniwersytecie w Białymstoku, gdzie w Instytucie Filologii Słowiańskiej jest Zakład Lingwodydaktyki, wydający nawet punktowane pismo naukowe „Linguodidactica”. Z kolei w gdańskim piśmie „Studia Rossica Gedanensia” nagłówek rubryki *Glottodydaktyka* wprost jest tłumaczony na rosyjski jako *Лингводидактика*, co świadczy o ugruntowaniu tego terminu w niektórych środowiskach rusycystów. Dziwne, że nie wspomina o nim *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* [Polański 1995], jest tam jedynie hasło dotyczące glottodydaktyki. Zatem terminy *glottodydaktyka* i *lingwodydaktyka* mogą być w Polsce i na Białorusi (rzadziej) używane jako synonimy, należy jednak odnotować, że często pełnymi synonimami nie są. W Polsce termin *lingwodydaktyka* może stać w opozycji do terminu *glottodydaktyka* czy jako jego odpowiednik stosowany w kontekście nauczania języka ojczystego, a nie obcego: „Lingwodydaktyka jest częścią dydaktyki języka polskiego (obok dydaktyki literatury i kultury) zajmującą się teorią i praktyką kształcenia językowego. To odpowiednik glottodydaktyki, która w tradycji dydaktycznej odnoszona jest wyłącznie do uczenia języków obcych i nie obejmuje szkolnego procesu akwizycji, rozwijania i doskonalenia kompetencji językowej i komunikacyjnej w języku ojczystym / pierwszym (mimo że, jak wykazują badania, procesy te przebiegają w podobny sposób)” [Nocoń 2012: 50]. Na Białorusi – podobnie jak w Polsce – termin *lingwodydaktyka* bywa używany w odniesieniu do języka ojczystego, jak np. w książce dotyczącej metodyki nauczania języka białoruskiego [Яленскі і ін. 2007: 3].

<sup>71</sup> Podobnie w Polsce w latach 80. XX wieku Jan Lewandowski [Lewandowski 1985] postu-

Glottodydaktyka<sup>72</sup> (greckie *glōtta* ‘język’ i *didaktikós* ‘pouczający, umiejący nauczać’, *didascein* ‘nauczać’ [Pfeiffer 2001: 13; Jaroszewska 2014: 54]) jest nauką refleksją nad uczeniem się i nauczaniem języków obcych [Dakowska 2010: 71]. Podobnie definiuje ją także internetowy *Słownik języka polskiego PWN* – jako naukę zajmującą się badaniem procesu nauczania i uczenia się języków obcych [zob. *Glottodydaktyka*]<sup>73</sup>. Tak też rozumiemy ten termin i stosujemy w węższym zakresie, w odniesieniu tylko do języków obcych<sup>74</sup> [por. Pfeiffer 2001: 14; Dakowska 2010: 76], a nie do nauczania języków w ogóle, w tym języka ojczystego (jak pierwotnie proponował rozumieć glottodydaktykę Grucza, czyli jako glottodydaktykę języków pierwszych [zob. Grucza 2007: 312–313; Miodunka 2009: 77–78])<sup>75</sup>. W tym szerszym rozumieniu najwcześniej terminu *glottodydaktyka* używano w Warszawie w latach 70. XX wieku oraz w Poznaniu w stosunku zarówno do dzieci, jak i dorosłych [Grucza 2007: 312]. Sama dziedzina powstała jednak wcześniej. Za jej twórcę uznaje się germanistę Ludwika Zabrockiego [Jaroszewska 2014: 53], choć on sam tej nazwy nie użył [Grucza 1978a: 311].

W koncepcji Franciszka Gruczy glottodydaktyka była czymś szerszym niż metodyka czy dydaktyka, badała układ glottodydaktyczny (nauczyciel – kanał – uczeń)<sup>76</sup> [Grucza 1978a: 32], jego funkcjonowanie, procesy w nim zachodzące

---

giwał się terminem *metodyka języka polskiego jako obcego*, choć odwoływał się też do układu glottodydaktycznego Gruczy [Grucza 1978a: 32; zob. Miodunka 2009: 63]. W Polsce w odniesieniu do polszczyzny funkcjonuje też skrótowiec *JPJO* (*jpjo*, *język polski jako obcy*), dlatego przez analogię używamy skrótowca *JBJO* (*język białoruski jako obcy*). Jednakże oba określenia: metodyka i JBJO, są węższe wobec glottodydaktyki białorusnistycznej.

<sup>72</sup> Zob. historię glottodydaktyki opisaną przez Gruczę [Grucza 2007: 311–322]. Do koncepcji Gruczy odwoływali się wielokrotnie inni badawcze, także przedstawiciele glottodydaktyki polonistycznej w najnowszych publikacjach [zob. np. Miodunka 2009; 2016: 34–37; Gębał 2014b: 17–20].

<sup>73</sup> Przegląd definicji glottodydaktyki przedstawia m.in. Anna Jaroszewska [Jaroszewska 2014: 54 i nast.].

<sup>74</sup> Termin *glottodydaktyka* funkcjonuje też w innych krajach, np. w Grecji, we Włoszech, w Niemczech, ale w węższym znaczeniu, raczej jako praktyka nauczania języków obcych, a nie jako nauka o procesach nauczania i uczenia się języków obcych [Pfeiffer 2001: 13; Jaroszewska 2014: 54–55].

<sup>75</sup> Można znaleźć odniesienia terminu glottodydaktyka do nauczania języka polskiego jako ojczystego w kontekście nauczania dzieci przedszkolnych czy wczesnoszkolnych [por. *Glottodydaktyka ojczystojęzyczna*]. Metodę nauki czytania i pisania opracował i wprowadzał od lat 70. XX wieku polski logopeda Bronisław Rocławski [Jaroszewska 2014: 53]. W polskojęzycznej literaturze w kontekście glottodydaktyki obcojęzycznej wspomina się dziś także o językach martwych (łacina, greka). Co ciekawe, osobno wyróżnia się glottodydaktykę języków sztucznych (esperanto, ido, nowial, occidental, volapuk) [zob. Szczodrowski 2017: 145].

<sup>76</sup> Więcej o układach glottodydaktycznych w dalszej części pracy, zob. też Pfeiffer 2001:

dzące, szeroko rozumiane procesy akwizycji języków z akcentem na ucznia, a nie nauczyciela. Język, którego uczyli się uczniowie był traktowany jako narzędzie komunikacji między nimi a nauczycielem<sup>77</sup> [zob. Grucza 2007: 312–314; Miodunka 2016: 35–36]. Grucza wyróżnia glottodydaktykę czystą, zajmującą się opisem (deskrypcją) i wyjaśnieniem (eksplikacją), czyli celami poznawczymi, oraz stosowaną (aplikatywną) [Grucza 1978a: 37], realizującą cele pragmatyczne [Pfeiffer 2001: 15]. Władysław Woźniewicz dodaje jeszcze glottodydaktykę praktyczną, utożsamianą przez autora z metodyką. U Waldemara Pfeiffera z kolei mamy też glottometodykę lub glottodydaktykę *sensu stricto* [Pfeiffer 2001: 27], mającą wdrażać i weryfikować osiągnięcia glottodydaktyki stosowanej [Woźniewicz 1987: 87–89; zob. też Jaroszevska 2014: 56–57]. Oprócz tego wyróżnia się glottodydaktykę ogólną oraz glottodydaktykę szczegółową [por. Pfeiffer 2001: 14–15], np. glottodydaktykę polonistyczną, białorutenistyczną itd.

Należy jednak podkreślić, że zarówno termin *glottodydaktyka*, jak i przedmiot jej badań budzą różne, często sprzeczne emocje, co z jednej strony nie sprzyja ujednoczeniu nazewnictwa, a z drugiej – poważnemu odnoszeniu się do tej dziedziny przez reprezentantów innych nauk, na co badacze od lat zwracają uwagę [np. Grucza 2007: 321–322; Jaroszevska 2014: 52]. Germanistka Anna Jaroszevska tak pisze na ten temat:

*Pomimo upływających lat zdania na temat glottodydaktyki (...) pozostają w dalszym ciągu podzielone. Podział ten, niekiedy objawiający się nawet nieprzychylnością wobec glottodydaktyków lub co najmniej marginalizowaniem ich roli jako naukowców i badaczy, w dużej mierze wynika z nieznamomości materii, którą specjaliści ci się zajmują, tym bardziej że specjalizacji w obszarze badań glottodydaktycznych z roku na rok przybywa. Jest to naturalna konsekwencja przemian cywilizacyjnych i społeczno-kulturowych, a także rozwoju oraz przyrostu kadry dydaktycznej i naukowej parującej się nauczaniem oraz uczeniem się języków obcych – nie tyle (bądź nie tylko) od strony praktycznej, lecz również, a może przede wszystkim, od strony teoriopoznawczej [Jaroszevska 2014: 52].*

---

19–25; Gębał 2014a: 39–42, 2014b: 17–20; Miodunka 2016: 42–53.

<sup>77</sup> Należy zaznaczyć, że nie brakuje głosów krytycznych co do badań nad językiem tylko w warunkach układu glottodydaktycznego (czyli w warunkach szkolnych), które postrzega się jako ograniczony punkt widzenia. Zarzuca się im, że język w takich warunkach nie jest traktowany abstrakcyjnie, jego znajomość sprowadza się do tego, co zawiera program nauczania, a o postępach w nauce ma świadczyć malejąca liczba błędów [zob. Gleason, Ratner 2005: 487]. Z pewnością układ glottodydaktyczny jest specyficznym układem, ale nikt nie neguje faktu, że przygotowanie językowe uczącego się w warunkach sztucznych jest tylko wstępnym etapem do wykorzystywania wiedzy w sytuacji kontaktu z językiem na żywo. Zalecane i bardzo popularne są też wyjazdy do kraju, gdzie używa się na co dzień języka, którego się uczymy oraz kontakt z rodzimymi użytkownikami języka oraz mediami.

Ze względu na częste odwoływanie się do praktyki zarzuca się glottodydaktyce nienaukowość, ale – jak podkreślają niektórzy badacze – inaczej być nie może. Jaroszewska wyjaśnia, że tylko w ten sposób glottodydaktyka może spełniać swoją podstawową funkcję, jaką jest przełożenie teorii na praktykę nauczania. Badaczka pisze, że:

*dzisiaj nauka nie może być wyidealizowanym konstruktem teoretycznym, którego piewcy nie są zainteresowani rzeczywistością, gdzie przecież ulokowany jest przedmiot jej zainteresowania. (...) Tym samym glottodydaktyka, także jako nauka, nie może wyzbyć się swego utylitarne go charakteru (...) Jeżeli glottodydaktyka ma służyć wyjaśnianiu procesów nauczania i uczenia się języków obcych, a jednocześnie dostarczać odpowiedzi na szereg pytań, dotyczących m.in. tego, jak i z wykorzystaniem jakich środków nauczać, co więcej, jak wzbudzić motywację do uczenia się, w kręgu jej zainteresowań musi znaleźć się ów system glottodydaktyczny, z rozlicznymi związkami i zależnościami, które łączą jego bliższych i dalszych uczestników. Nie może to być zatem nauka wyłącznie pielęgnująca teorię, bo takie ujęcie nie wyczerpuje rzeczywistego znaczenia glottodydaktyki, jej ról czy pełni przypisywanych funkcji. Uznać zatem należy za konieczną równowagę pomiędzy poszczególnymi subdyscyplinami glottodydaktyki: czystą, stosowaną i praktyczną. Optymalny model pracy naukowej, prowadzonej w ramach tej dyscypliny, winien więc uwzględniać jednocześnie wszystkie poziomy badawcze z zastrzeżeniem, że przepływ informacji między tymi poziomami ma charakter wielokierunkowy i interakcyjny, zaś determinowany przezeń proces wiedzyotwórczy przyjmuje kierunek dedukcyjno-indukcyjny, czyli od konkretnego do ogólnego, co doskonale oddaje empiryczność glottodydaktyki [Jaroszewska 2014: 59].*

Kilkanaście lat wcześniej na podobne kwestie zwracał uwagę inny germanista Waldemar Pfeiffer. Pisał on, że „glottodydaktyka jest dziedziną empiryczną o charakterze nomotetycznym, tzn. że jest ona dostępna bezpośredniej obserwacji, opiera się na obiektywnych i sprawdzalnych faktach i dąży do wykrywania prawidłowości i formułowania praw nauki”. Co prawda, jak zauważał badacz, dowodzenie praw naukowych w glottodydaktyce musi się odbywać dwutorowo: zarówno na podstawie teoretycznego dowodzenia hipotez, jak i ich empirycznego sprawdzania, ale „w swych celach dalekosiężnych [glottodydaktyka – dop. R.K.] zorientowana jest na to, aby wyniki jej badań mogły być zastosowane w praktyce” [Pfeiffer 2001: 16].

Dyskusja na temat glottodydaktyki będzie zapewne trwać i wzbudzać różne emocje, głównie dlatego, że jest ona nauką stosunkowo nową. W kontekście białorutenistyki glottodydaktyka szczegółowa (białorutenistyczna) jest nieusystematyzowana przedmiotowo. Właśnie dlatego glottodydaktyka białorutenistyczna domaga się nadania jej formy naukowej, czego podejmujemy się w niniejszej mo-

nografii. Należałoby zacząć od jej definicji, która mogłaby wyglądać następująco [por. Pfeiffer 2001: 27–28; Jaroszevska 2014: 58–59; Miodunka 2016: 54]:

*Glottodydaktyka białorutenistyczna* to dział glottodydaktyki ogólnej, autonomiczna dziedzina nauk humanistycznych prowadząca badania własne, a także korzystająca z dorobku m.in. językoznawstwa, pedagogiki, dydaktyki ogólnej, socjolingwistyki i psycholingwistyki, zajmująca się badaniem (teoretycznym i aplikatywnym) procesów przyswajania języka przez ucznia (dzieci, dorosłych, osoby starsze<sup>78</sup>), uczenia się i nauczania języka białoruskiego jako obcego w szerokim wieloaspektowym układzie glottodydaktycznym. Bada elementy i funkcjonowanie tego układu i zależności w nim panujące, na które wpływ mają czynniki nie tylko językowe, lecz także pozajęzykowe (np. motywacja, warunki nauczania), także będące przedmiotem analiz. Glottodydaktyka białorutenistyczna zajmuje się również aspektami kulturoznawczymi i dialogiem międzykulturowym w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego jako obcego, glottometodyką nauczania języka białoruskiego jako obcego, pedeutologią<sup>79</sup> białorutenistyczną, przygotowaniem, opisem (diachronicznym i synchronicznym) i oceną materiałów glottodydaktycznych, nowymi technologiami w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego jako obcego, nauczaniem języka białoruskiego jako obcego na Białorusi i w innych krajach świata, polityką językową i promocją nauczania białoruszczyzny w świecie, historią nauczania języka białoruskiego jako obcego, certyfikacją języka białoruskiego jako obcego, analizą trudności w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, a także glottodydaktyką porównawczą<sup>80</sup>, z wy-

<sup>78</sup> Problemem nauczania i uczenia się języków obcych w wieku podeszłym zajmuje się glottogeragogika [zob. Jaroszevska 2013; 2014] – subdyscyplina glottodydaktyki powstała na bazie glottodydaktyki i geragogiki (gerontologii edukacyjnej).

<sup>79</sup> Obszarami zainteresowania pedeutologii są m.in. kształcenie nauczyciela języka obcego, jego predyspozycje, cechy, uzdolnienia, osobowość, autorytet itd. [Pfeiffer 2001: 27].

<sup>80</sup> Glottodydaktykę porównawczą tak definiuje Gębał: „to subdyscyplina glottodydaktyki, zajmująca się w wymiarze teoretycznym i empirycznym analizą porównawczą sposobów organizacji i realizacji elementów kształcenia językowego w ramach różnych systemów edukacyjnych w kontekście ich uwarunkowań natury historycznej, społeczno-ekonomicznej, politycznej oraz kulturowej. Swoją naturą nawiązuje do założeń i dokonań glottodydaktyki ogólnej i otwartych na wielojęzyczność glottodydaktyk szczegółowych poszczególnych języków. W wymiarze metodologicznym glottodydaktyka porównawcza jest interdyscyplinarną dziedziną badań, czerpiącą z glottodydaktyki czystej i stosowanej oraz z dyscyplin im pokrewnych, a szczególnie z językoznawstwa stosowanego i pedagogiki. Głównym zadaniem glottodydaktyki porównawczej jest opisywanie, wyjaśnianie, rozwijanie i rozpowszechnianie wiedzy o systemach kształcenia językowego oraz

korzystaniem dorobku własnego oraz glottodydaktyk innych języków. Glottodydaktyka białorutenistyczna skupia się też na prognozowaniu, unowocześnianiu i weryfikowaniu badanych procesów, dostarczaniu zarówno nowej wiedzy na ich temat, jak i opartych na niej metod, technik i strategii uczenia się i nauczania. Wyróżnia się rodzimą glottodydaktykę białorutenistyczną (ogólną i szczegółową, dotyczącą nauczania języka białoruskiego konkretnej grupy narodowościowej) praktykowaną na Białorusi oraz zagraniczną glottodydaktykę białorutenistyczną (ogólną i szczegółową, dotyczącą nauczania języka białoruskiego konkretnej grupy narodowościowej) praktykowaną poza granicami Białorusi w różnych krajach, np. w Polsce [zob. Kaleta 2015b]<sup>81</sup>.

Według tej definicji glottodydaktyka białorutenistyczna kładzie akcent na obcokrajowców (niezależnie od ich statusu: turysty, imigranta, uchodźcy itd.) uczących się białoruszczyzny, nie zajmuje się zatem ani nauczaniem lub przyswajaniem języka białoruskiego jako ojczystego, odziedziczonego, odzyskiwanego, ani jako drugiego (w znaczeniu przyswajania języka – nawet przez obcokrajowca – bez udziału nauczyciela). Jednakże w nauczaniu języka białoruskiego jako obcego nie zauważyliśmy specjalnego rozróżniania w podejściu do rosyjskojęzycznych Białorusinów, obcokrajowców, członków białoruskiej mniejszości narodowej itd. – jakby nauczanie języka białoruskiego było jedno (co może poniekąd tłumaczyć tak rzadkie używanie terminu *język białoruski jako obcy* / *беларуская мова як замежная*). Dotyczy to zarówno praktyków, czyli twórców kursów i książek do nauki języka białoruskiego, jak i teoretyków. Na przykład Ahata Rakawa opisuje współtworzony przez siebie portal do nauki białoruszczyzny jako ten, który może być wykorzy-

---

o koncepcjach i rozwiązaniach dydaktyczno-metodycznych, uprawianych w ramach nauczania poszczególnych języków obcych” [Gębał 2014a: 47].

<sup>81</sup> Warto w tym miejscu podać skróconą wersję tej definicji: *Glottodydaktyka białorutenistyczna* to nauka zajmująca się badaniem procesów przyswajania języka przez ucznia, uczenia się i nauczania języka białoruskiego jako obcego w szerokim wieloaspektowym układzie glottodydaktycznym. Glottodydaktyka białorutenistyczna zajmuje się także aspektami kulturoznawczymi i dialogiem międzykulturowym w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego jako obcego, glottometryką nauczania języka białoruskiego jako obcego, pedeutologią, przygotowaniem, opisem i oceną materiałów glottodydaktycznych, nowymi technologiami w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego jako obcego, nauczaniem języka białoruskiego jako obcego na Białorusi i w innych krajach świata, polityką językową i promocją nauczania białoruszczyzny w świecie, historią nauczania języka białoruskiego jako obcego, certyfikacją języka białoruskiego jako obcego, analizą trudności w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, a także glottodydaktyką porównawczą, z wykorzystaniem własnego dorobku oraz dorobku glottodydaktyk innych języków.



stywany do nauki języka białoruskiego obcokrajowców (znających rosyjski), Rosjan przebywających na Białorusi oraz samych Białorusinów [zob. Ракава 2017: 23]. Podobnie grono odbiorców definiują autorzy podręcznika *Белорусский язык. Для говорящих по-русски* [Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008]<sup>82</sup>.

Podobne podejście prezentują naukowcy białoruteniści. Na przykład Pisarek z Uniwersytetu Wrocławskiego w artykule na V Międzynarodowy Kongres Białorutenistów z jednej strony wspomina o języku białoruskim jako obcym (*беларуская мова як замежная*), a z drugiej – informuje czytelnika, że analizuje podręczniki dla mieszkańców Białorusi, którzy białoruszczyznę znają słabo albo wcale jej nie znają [Пісарэк 2012: 365–366]. Nie inaczej rzecz ujmują badacze na Białorusi, np. Ramza [zob. Рамза 2017: passim] i Wolha Barysienka (brus. Вольга Барысенка) z Mińskiego Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego (teoretyk i praktyk), która wśród grup docelowych uczących się języka białoruskiego właśnie jako obcego wymienia obok siebie dorosłych mieszkańców Białorusi, którzy uczyli się białoruskiego w szkole, ale nie używają go w życiu codziennym i zawodowym, a chcieliby to robić, zagranicznych studentów, dla których język białoruski jest przedmiotem obowiązkowym, potomków białoruskich emigrantów oraz zagranicznych specjalistów (filologów, politologów, dyplomatów), uczących się białoruszczyzny w celach zawodowych [zob. Барысенка 2012b: 393]. Autorka ma przy tym świadomość, że grupy te mają inne języki ojczyste i inne cele nauki, podkreśla więc potrzebę różnego podejścia metodycznego do każdej z nich [zob. Барысенка 2012b: 393]. Stwierdza też, że nauczanie języka białoruskiego jako obcego jest ściśle związane z metodyką nauczania białoruszczyzny jako języka ojczystego oraz metodyką nauczania języka obcego [zob. Барысенка 2012b: 393]. Z kolei w nowszym artykule Barysienka dwukrotnie określa dwutomowy podręcznik Valentyny Pashkevich [Pashkevich 1974, 1978], pisany dla białoruskich emigrantów w Kanadzie, jako „ўзор сістэматызаванага і поўнага і практыка-

<sup>82</sup> Piszą oni: „Не зря говорят, что язык – душа народа. Чем больше познаешь язык, тем глубже понимаешь своеобразие создавшего его народа. Поэтому знакомство с основами белорусского языка полезно не только для людей иной национальности, но и для белорусов, которые в силу тех или иных причин перешли на близкородственный русский язык и начали подзабывать родной” [Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008: 3]”. *Nie na darmo mówi się, że język jest duszą narodu. Im bardziej poznajesz język, tym bardziej rozumiesz specyfikę używanego go narodu. Dlatego zaznajomienie się z podstawami języka białoruskiego jest korzystne nie tylko dla osób innej narodowości, lecz także dla Białorusinów, którzy z powodu różnych przyczyn przeszli na pokrewny język rosyjski i zaczęli zapominać język ojczysty.*

арыентаванага курса беларускай мовы як замежнай”<sup>83</sup> [Барысенка 2017: 16]. I dalej stwierdza, że choć oparty na gramatyce Taraszkiewicza, dziś także wzbudza on „цікавасць для спецыялістаў-філолагаў як першая прыступка развіцця тэорыі і практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай у свеце”<sup>84</sup> [Барысенка 2017: 17].

Podejście wymienionych autorek jest poniekąd zbieżne z naukową koncepcją glottodydaktyki Franciszka Gruczy, który w centrum zainteresowania glottodydaktyki stawiał kwestie akwizycji języków, czyli pytania: *jak i na jakiej podstawie dokonują się procesy przyswajania języków lub przekazywania języków przez ludzi* [Grucza 2007: 313]. Z tego powodu właśnie łączył on glottodydaktykę obcojęzyczną z glottodydaktyką ojczystojęzyczną, uważał bowiem, że centralne w przypadku nauki dowolnego języka obcego procesy akwizycyjne przebiegają w sposób analogiczny do tych, jakie występują w przypadku nauki języka ojczystego, gdyż w obu przypadkach chodzi o te same ludzkie właściwości [Grucza 2007: 313]. W takim rozumieniu można by przedstawić szerszą definicję glottodydaktyki białorutenistycznej:

*Glottodydaktyka białorutenistyczna* to dział glottodydaktyki ogólnej, autonomiczna dziedzina nauk humanistycznych prowadząca badania własne, korzystająca z dorobku m.in. językoznawstwa, pedagogiki i dydaktyki ogólnej, socjolingwistyki i psycholingwistyki, zajmująca się badaniem (teoretycznym i aplikatywnym) procesów przyswajania języka przez ucznia (dzieci, dorosłych, osoby starsze), uczenia się i nauczania szeroko pojętego języka białoruskiego, czyli białoruszczyzny jako języka ojczystego, jako języka drugiego (odziedziczonego), jako języka odzyskiwanego i jako języka obcego w szerokim wieloaspektowym układzie glottodydaktycznym. Bada elementy i funkcjonowanie tego układu oraz zależności w nim panujące, na które wpływ mają czynniki nie tylko językowe, lecz także pozajęzykowe (np. motywacja, warunki i materiały nauczania), także będące przedmiotem analiz. Glottodydaktyka białorutenistyczna zajmuje się również aspektami kulturoznawczymi i dialogiem międzykulturowym w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, metodyką i technikami na-

<sup>83</sup> *Wzór usystematyzowanego i pełnego, zorientowanego na praktykę kursu języka białoruskiego jako obcego.*

<sup>84</sup> *Zainteresowanie specjalistów filologów jako pierwsza próba rozwoju teorii i praktyki nauczania języka białoruskiego jako obcego w świecie.*

uczania języka białoruskiego, pedeutologią białorutenistyczną, przygotowaniem, opisem (diachronicznym i synchronicznym) i oceną materiałów dydaktycznych, nowymi technologiami w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, nauczaniem języka białoruskiego na Białorusi i w innych krajach świata, polityką językową i promocją nauczania białoruszczyzny w świecie, historią nauczania języka białoruskiego, ewaluacją znajomości języka białoruskiego, analizą trudności w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, a także glottodydaktyką porównawczą, z wykorzystaniem dorobku własnego oraz glottodydaktyk innych języków. Glottodydaktyka białorutenistyczna skupia się też na prognozowaniu, unowocześnianiu i weryfikowaniu badanych procesów, dostarczaniu zarówno nowej wiedzy na ich temat, jak i opartych na niej metod, technik i strategii uczenia się i nauczania. Wyróżnia się rodzimą glottodydaktykę białorutenistyczną (ogólną i szczegółową) praktykowaną na Białorusi oraz zagraniczną glottodydaktykę białorutenistyczną (ogólną i szczegółową) praktykowaną poza granicami Białorusi, w różnych krajach, np. w Polsce<sup>85</sup>.

Ta wersja definicji – w naszej ocenie – dotyczy *glottodydaktyki białorutenistycznej ogólnej*, natomiast sformułowanie *język białoruski czy przyswajanie, nauczanie i uczenie się języka białoruskiego* ma szerokie znaczenie, odnoszące się do wszystkich możliwych sytuacji, zarówno z udziałem nauczyciela, jak i bez niego [por. Szczodrowski 2017]. Pierwsza definicja dotyczyłaby *glottodydaktyki białorutenistycznej szczegółowej*, a więc skupionej na języku białoruskim jako obcym<sup>86</sup>. Rozróżnienie to – często ignorowane – jest dla nas bardzo istotne. Z prak-

---

<sup>85</sup> Warto w tym miejscu podać skróconą wersję tej definicji: *Glottodydaktyka białorutenistyczna* to nauka zajmująca się badaniem procesów przyswajania języka przez ucznia, uczenia się i nauczania szeroko pojętego języka białoruskiego, czyli białoruszczyzny jako języka ojczystego, jako języka drugiego (odziedziczonego), jako języka odzyskiwanego i jako języka obcego w szerokim wieloaspektowym układzie glottodydaktycznym. Glottodydaktyka białorutenistyczna zajmuje się także aspektami kulturoznawczymi i dialogiem międzykulturowym w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, metodyką i technikami nauczania języka białoruskiego, pedeutologią, przygotowaniem, opisem i oceną materiałów dydaktycznych, nowymi technologiami w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, nauczaniem języka białoruskiego na Białorusi i w innych krajach świata, polityką językową i promocją nauczania białoruszczyzny w świecie, historią nauczania języka białoruskiego, ewaluacją znajomości języka białoruskiego, analizą trudności w nauczaniu i uczeniu się języka białoruskiego, a także glottodydaktyką porównawczą, z wykorzystaniem własnego dorobku oraz dorobku glottodydaktyk innych języków.

<sup>86</sup> Przy czym określeń ogólna i szczegółowa używamy w innym kontekście niż np. Pfeiffer [por. Pfeiffer 2001: 14–15].

tycznego punktu widzenia bowiem nauczanie języka jako ojczystego i nauczanie języka jako obcego różnią chociażby metodyka i podejście do ucznia (nie wspominając o różnicach między nauką a przyswajaniem języka). Nie wszystkie materiały wykorzystywane na zajęciach z mniejszością czy emigracją białoruską można w taki sam sposób (jeśli w ogóle) wykorzystywać na zajęciach z obcokrajowcami. O ile z pierwszą grupą można np. czytać wiersze (których pełno jest w podręcznikach) klasyków białoruskich, o tyle – naszym zdaniem – nie ma to sensu (w każdym razie nie od razu) na zajęciach z Chińczykami czy innymi obcokrajowcami uczącymi się języka białoruskiego jako obcego na poziomie początkującym<sup>87</sup>. Nierozróżnianie tych sytuacji jest według nas błędem metodycznym, częstym błędem nauczyciela i autorów podręczników dla obcokrajowców<sup>88</sup>. Materiały dydaktyczne muszą być dostosowane do konkretnej grupy odbiorców, na co słusznie zwracali też uwagę niektórzy białoruscy badacze [zob. Барысенка 2012b: 393]. Stąd też sami opowiadamy się za pierwszą przedstawioną definicją glottodydaktyki białorutenistycznej, którą – dla odróżnienia – roboczo nazwalismy później szczegółową. Dodatkowym argumentem jest dla nas fakt, że inna jest organizacja języków ojczystych i nieojczystych w strukturach mózgowych i inne ich powiązania z systemem pojęciowym, a także fakt, że inne są warunki ich nabywania [Chłopek 2011: 179].

Również Grucza wskazywał, że mimo analogicznych procesów zachodzących przy akwizycji języka ojczystego i obcego nie we wszystkich przypadkach mamy do czynienia z sytuacjami identycznymi:

*Wyjaśnienie, co je łączy, a co różni, jest jednym z istotnych zadań nie tylko glottodydaktyki, lecz także lingwistyki, co słusznie bardzo mocno podkreślał Noam Chomsky, a u nas jeszcze wcześniej Jan Baudouin de Courtenay. Kto sądzi, że już wie wszystko na ten temat, myli się bardzo. Pytania dotyczące procesów akwi-*

<sup>87</sup> Niektóre podręczniki są przeładowane materiałem lub zawierają materiał niedostosowany do poziomu językowego odbiorcy, na co zwraca uwagę np. Tacciana Ramza [Памза 2016: 173]. Tu dotykamy nieopracowanego dotąd problemu dostosowania materiału językowego do odpowiedniego poziomu językowego, czyli podziału i gradacji słownictwa i gramatyki ze względu na poziom zaawansowania. Lukę tę wypełnia dopiero Siamieszka ze swoim zespołem, który opracował już np. minima leksykalne na dane poziomy – na razie na poziom A1 i A2 [zob. Сямешка і ін. 2016, 2017a]. Są to jednak pierwsze próby, siłą rzeczy niepozbawione niedoskonałości.

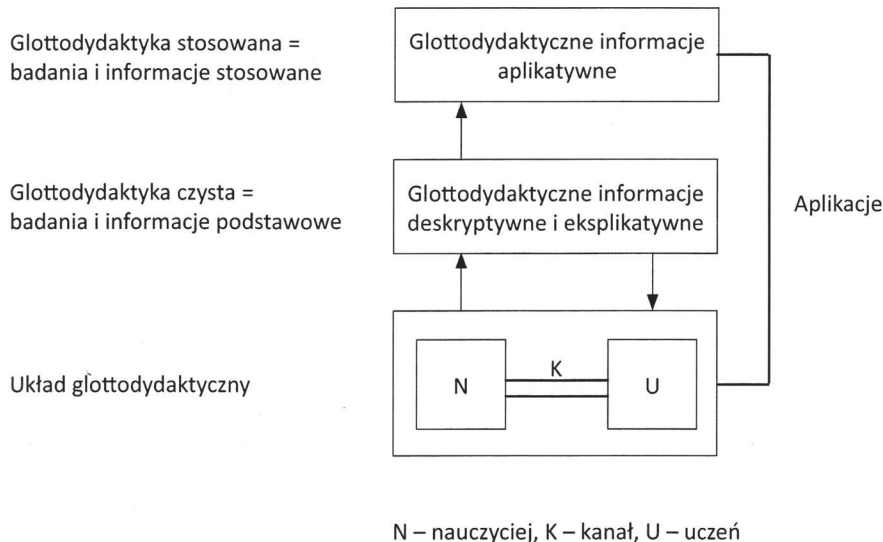
<sup>88</sup> Inna rzecz, że autorzy podręczników często chcą zaadresować (też sprzedać, co zrozumiałe) swoją książkę do jak najszerszego grona odbiorców, stąd zachęcają do korzystania z niej i rosyjskojęzycznych Białorusinów, i obcokrajowców jednocześnie, w domyśle – wszystkich zainteresowanych [zob. np. Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008: 3; Пакава 2017: 23].

zycji języków, czyli pytania o odpowiednie właściwości uczniów, trzeba uznać za prymarne zagadnienia także glottodydaktyki zdefiniowanej jako dziedzina zajmująca się jedynie nauczaniem języków [Grucza 2007: 313].

Taką też definicję wybiera Pfeiffer, który rozróżnia dydaktykę języka ojczystego od glottodydaktyki jako nauki dotyczącej jedynie języków obcych:

*Mówiąc o glottodydaktyce mam na myśli jedynie dydaktykę języków obcych różniącą się specyficznie od dydaktyki języka ojczystego; celem dydaktyki języka ojczystego, nazywanego także językiem pierwszym, nie jest – jak w przypadku dydaktyki języków obcych – rozwijanie umiejętności językowych, lecz opanowanie wiedzy o literaturze, a także o budowie i strukturze języka ojczystego. Inne są więc cele, metody i warunki nauczania obu tych dyscyplin, inaczej są one też osadzone w strukturach uniwersyteckich [Pfeiffer 2001: 14].*

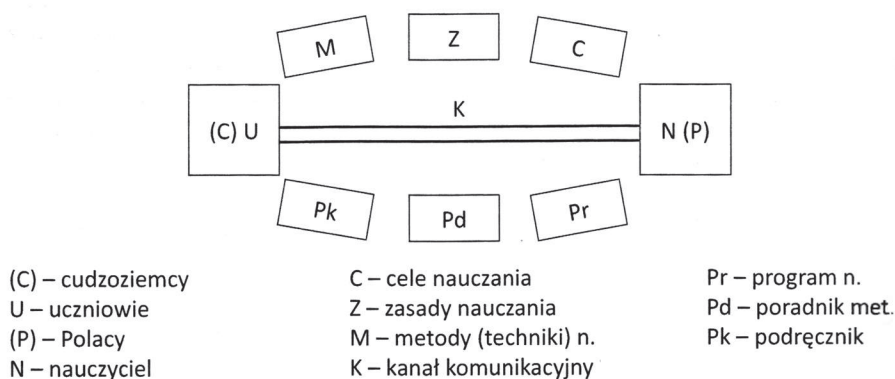
Należy jeszcze krótko odnieść się do wspomnianego wcześniej terminu *układ glottodydaktyczny* w rozumieniu Franciszka Gruczy [Grucza 1978a: 8, 32; por. Miodunka 2016: 43]. Ten bardzo prosty schemat układu glottodydaktycznego zawiera trzy elementy: nauczyciel – kanał – uczeń.



**Rysunek 1.** Model glottodydaktyki wraz z układem glottodydaktycznym Gruczy, 1978 (źródło [Miodunka 2016: 43])

Inni autorzy odnosili się do tego układu i dodawali kolejne elementy lub konstruowali zupełnie odmienne modele. Zagadnienie to jest klasyką dotyczącą

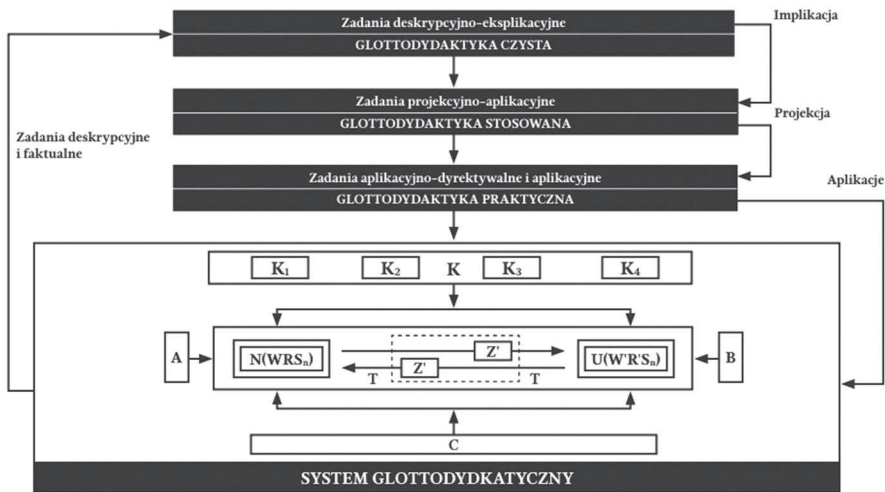
historii polskiej glottodydaktyki, stąd modele te zestawiali i komentowali różni badacze [m.in. Pfeiffer 2001: 19–25; Gębał 2014a: 39–42; Jaroszevska 2014: 54–56; Miodunka 2016: 43–50]. Na przykład w kontekście nauczania języka polskiego jako obcego własny model (w oparciu o model Gruczy) opracował Jan Lewandowski [zob. Miodunka 2016: 44].



**Rysunek 2.** Model glottodydaktyki polonistycznej Lewandowskiego, 1985 (źródło [Miodunka 2016: 44])

Nowością są tutaj dodatkowe elementy umieszczone nad i pod osią zaczerpniętą z modelu Gruczy. Dziwić może fakt, że nauczyciel został oznaczony jako Polak, co wykluczałoby lektorów-obcokrajowców, których dziś nie brakuje. W modelu nie zaznaczono zależności między dodatkowymi elementami, choć wskazuje on pośrednio (dzięki skrótowi Pd) na ważny czynnik, jakim jest odpowiednie wykształcenie nauczycieli.

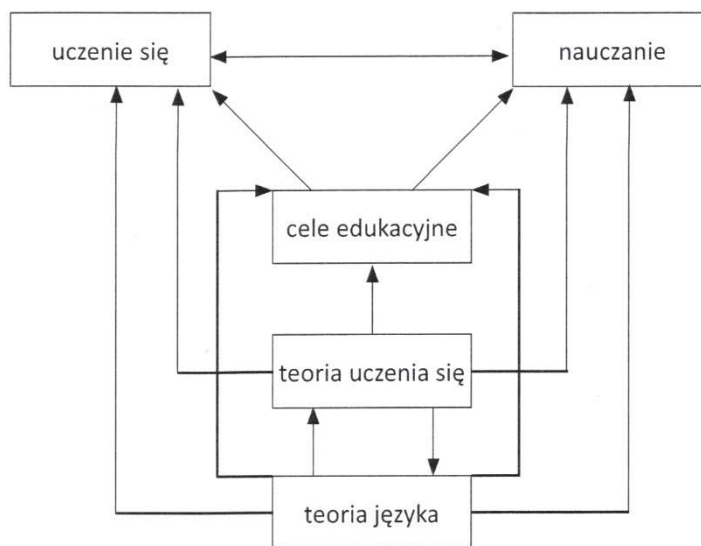
Kolejny model zaproponował Woźniewicz [Woźniewicz 1987], który w sposób pełny i interdyscyplinarny ujmuje zależności na poziomie układu glottodydaktycznego, w systemie glottodydaktycznym i w glottodydaktyce ujmowanej całościowo – bardzo wyraźnie rysuje przy tym granice czystej teorii, nauki stosowanej i dydaktyki praktycznej. Przy czym „są to granice otwarte, a przepływ informacji jest między nimi nie tylko dopuszczalny, ale i wskazany, niezbędny do tego, aby każdy z tych poziomów mógł się rozwijać, wpływając tym samym na rozwój pozostałych, a więc i na całą dyscyplinę” [Jaroszevska 2014: 56].



**Rysunek 3.** Model glottodydaktyki Woźniewicza, 1987 (źródło [Jaroszevska 2014: 56]).

*Objaśnienia:* *N* – nauczyciel lub inne źródło informacji, *W* – umiejętności władania danym językiem obcym, *R* – zewnętrzne przejawy kompetencji językowo-komunikacyjnej, tj. wzory językowych czynności komunikowania się i reguły językowe, *S<sub>n</sub>* – strategia kierowania uczeniem się języka, tj. metoda nauczania, *W'* – umiejętności władania językiem obcym, czyli nabyte kompetencje komunikacyjno-językowe, *R'* – zakres wiedzy meta-językowej ucznia oraz *S<sub>u</sub>* – indywidualno-osobnicza strategia uczenia się języka obcego, *Z* – teksty wypowiedzi nauczyciela, *Z'* – teksty wypowiedzi ucznia, *T* – kontakt czasowo-przestrzenny w funkcji kanału komunikacyjnego [Woźniewicz 1987: 62], *A* – system kształcenia i doskonalenia glottodydaktycznego nauczycieli, *B* – rodzinno-środowiskowe uwarunkowania i aspiracje, *C* – materialna obudowa procesu glottodydaktycznego (procesu akwizycji języka obcego), czyli wszelkiego rodzaju media i materiały glottodydaktyczne, *K* – kontekst procesu glottodydaktycznego z jego składnikami, *K<sub>1</sub>* – cele polityki oświatowej i powiązane z nimi programy nauczania, nadające językom obcym określony priorytet w systemie kształcenia, *K<sub>2</sub>* – szeroko pojęte warunki organizacyjne kształcenia językowego, *K<sub>3</sub>* – społeczne zapotrzebowanie na znajomość danego języka obcego, *K<sub>4</sub>* – kontekst społeczno-grupowy: relacje interpersonalne w grupie (klasie), liderzy grup nieformalnych itp. [Woźniewicz 1987: 68; Jaroszevska 2014: 56].

Zupełnie inny, niestrukturalistyczny model (w opozycji do modelu Gruczy) zaproponował Waldemar Martyniuk [Martyniuk 1999: 44; zob. też Miodunka 2016: 46–48].

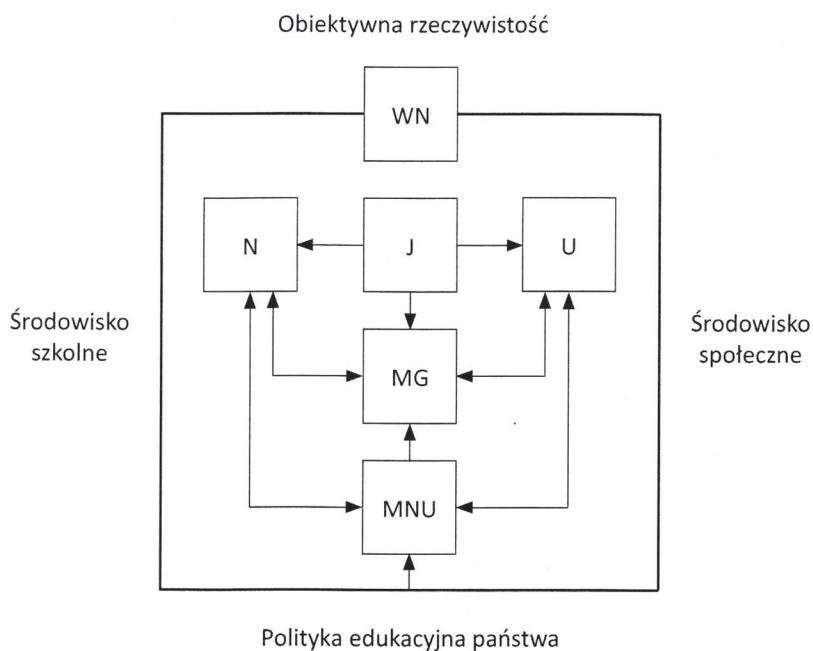


**Rysunek 4.** Model uczenia się i nauczania języka obcego Martyniuka, 1999 (źródło [Miodunka 2016: 46])

Martyniuk nie traktował języka jako struktury, lecz jako dynamiczną właściwość umysłu ludzkiego, a cel nauczania rozumiał jako kształcenie krytycznej i aktywnej postawy wobec świata, a nie jako przekazywanie i egzekwowanie wiedzy [Martyniuk 1999: 44; zob. Miodunka 2016: 47]. Koresponduje to z celami i zadaniami polityki językowej Rady Europy, która propaguje takie metody nauczania języków nowożytnych, które kształcą niezależność w myśleniu, ocenie i działaniu, w połączeniu z umiejętnościami sprawnego i odpowiedzialnego funkcjonowania w życiu społecznym [ESOKJ 2003: 15].

Z kolei Pfeiffer twierdzi, że układ glottodydaktyczny jest otwarty i dynamiczny, musi uwzględniać zmieniającą się rzeczywistość, dlatego uzupełnił go o materiały, metodę i warunki nauczania [Pfeiffer 2001: 19, 21] – w ten sposób powstał układ: nauczyciel (N), uczeń (U), język (J), materiały glottodydaktyczne (MG), metoda nauczania i uczenia się (MNU), warunki nauczania (WN) i rzeczywistość obiektywna (RO) [Pfeiffer 2001: 20], która uwzględnia środowisko szkolne, politykę edukacyjną państwa i środowisko społeczne [Pfeiffer 2001: 21].





WN – warunki nauczania      N – nauczyciel      J – język      U – uczeń  
 MG – materiały glottodydaktyczne      MNU – metody nauczania i uczenia się języków

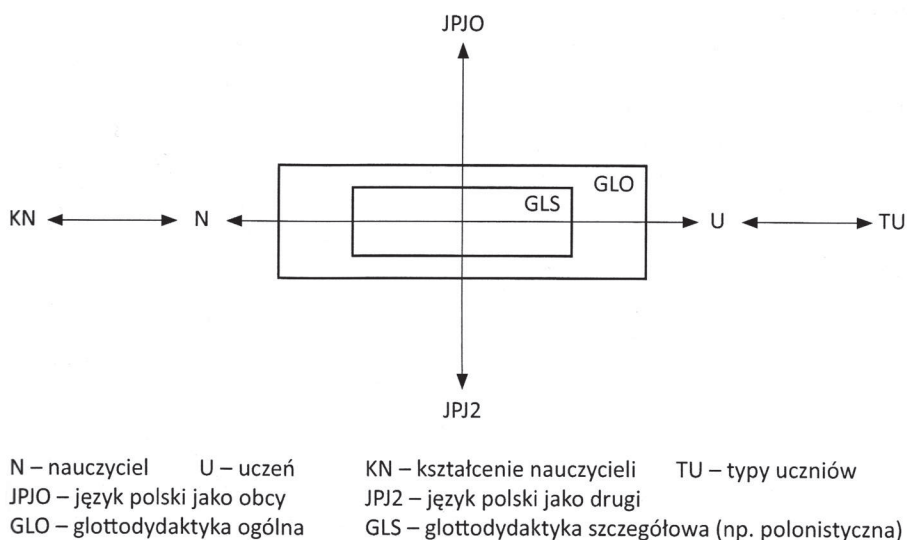
**Rysunek 5.** Układ glottodydaktyczny Pfeiffera, 2001 (źródło [Miodunka 2016: 45])

Po raz pierwszy w układzie pojawia się polityka edukacyjna państwa, która u Pfeiffera odgrywa istotną rolę [zob. Miodunka 2016: 45]. Autor tłumaczy to tak:

*Na naukę języków obcych ma bowiem znaczący wpływ polityka oświatowa władz, środowisko społeczne i szkolne. Pominięcie tych zewnętrznych uwarunkowań byłoby wielkim błędem. Wiadome jest bowiem, iż niejedna decyzja z zakresu polityki oświatowej (...) ma większe znaczenie na wyniki nauczania niż cząstkowe i wąskie badania metodyczne. Decyzje, o których tu mowa, determinują zresztą konieczność modyfikacji metodyk nauczania, a nawet wymuszają konieczność skonstruowania nowych metodyk uwzględniających nowe warunki i inne czynniki determinujące [Pfeiffer 2001: 21].*

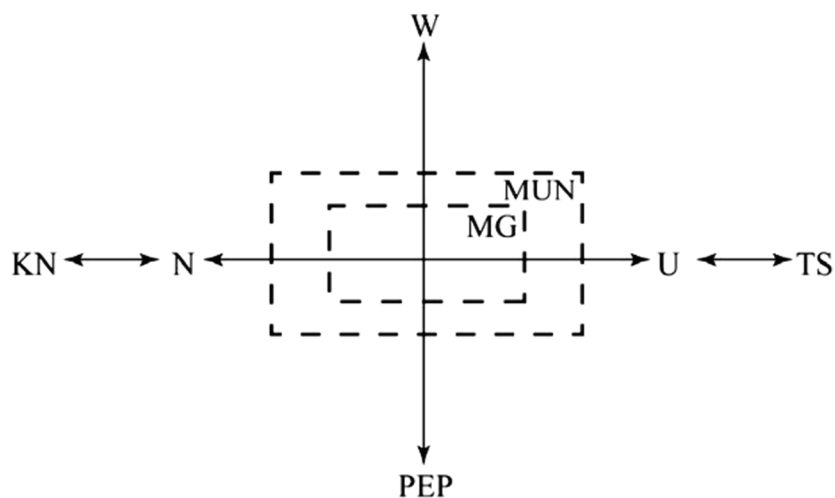
Przemysław Gębał dostosowuje model Gruczy i Pfeiffera do współczesnych realiów i kreśli ich współczesną kompilację [Miodunka 2016: 48] opartą na dwóch osiach. Na osi poziomej umieszczony jest tradycyjny układ Gru-

czy wzbogacony o nowe elementy: kształcenie nauczycieli (KN) – nauczyciel (N) – uczeń (U) – typ uczących się (TU). Są to elementy współzależne i łączliwe. Na osi pionowej widnieje nauczanie języka polskiego jako obcego (JPJO) oraz nauczanie języka polskiego jako drugiego (JPJ2), które są w stałej koegzystencji, polegającej na stosowaniu zbliżonych metod i technik nauczania. Na skrzyżowaniu osi umieszczono glottodydaktykę ogólną oraz glottodydaktykę szczegółową, co wskazuje na ich powiązanie i współzależność.



**Rysunek 6.** Model glottodydaktyki Gębala, 2014 (źródło [Miodunka 2016: 48])

W innym miejscu autor przedstawił trochę inną wersję tego modelu [zob. Gębal 2014a: 41, 2014b: 53]. Zamiast JPJO na górze osi pionowej umieszczono wielojęzyczność (W), a na dole zamiast JPJ2 – politykę edukacyjną państwa (PEP). Na osi poziomej zamiast TU umieszczono typ szkoły (TS). Zamiast GLS umieszczono materiały glottodydaktyczne (MG) a zamiast GLO metody uczenia się i nauczania (MUN). Na osi pionowej widnieje wielojęzyczność (W) oraz polityka edukacyjna państwa (PEP), które są w stałej koegzystencji i wzajemnym dostosowaniu. W środku układu znajdują się jeszcze dwa elementy: nadrzędny: metody uczenia się i nauczania, oraz podrzędny: preparacja i ewaluacja materiałów glottodydaktycznych (MG) [zob. Gębal 2014a: 42].

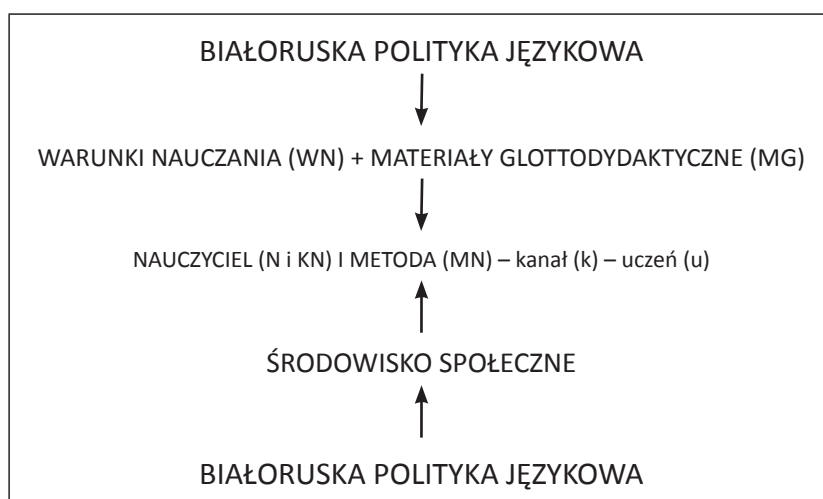


**Rysunek 7.** Model glottodydaktyki Gębala, 2008, 2014 (źródło [Gębala 2014a: 41])

Nie bez przyczyny w niniejszej monografii poświęcamy tyle miejsca modelom glottodydaktyki i układom glottodydaktycznym. Ukonstytuowanie nauki, którą nazywamy glottodydaktyką białorutenistyczną, wymaga ukazania szerszego pola do rozważań teoretycznych i korzystania z doświadczeń innych. Dla tej nauki po wcześniejszym stwierdzeniu, jaka jest sytuacja na dziś, należałoby wypracować nowy, idealny model.

W warunkach białoruskich można mówić o przeważającej roli nauczyciela, który często jest traktowany jako ekspert i podaje materiał w formie wykładowej. Aktywizacja uczniów, np. poprzez pracę w parach, grupach, inicjowanie dyskusji, jest tam mniej popularna i rzadsza niż na Zachodzie, stąd model Martyniuka mógłby być jakimś punktem odniesienia dla badań glottodydaktyki białorutenistycznej. Niewątpliwym elementem układu glottodydaktycznego w warunkach białoruskich jest polityka językowa państwa (por. model Pfeiffera), która w różnych okresach stwarzała (albo i nie) różne warunki do rozwoju nauczania JBJO, co było też związane z sytuacją nauczania białoruszczyzny jako języka ojczystego. Język białoruski był nauczany raz w tygodniu, podobnie jak język angielski, podczas gdy język rosyjski 3–4 razy w tygodniu. Stąd miejsce białoruszczyzny w systemie oświaty często jest kojarzone z miejscem (i statusem) języka obcego

[por. Белохвостик 2010] (albo języka mniejszości narodowej, choć Białorusini na Białorusi są większością). Efektem tego jest często bierna lub elementarna znajomość białoruszczyzny przez samych Białorusinów, porównywana do znajomości języka obcego (czyli niższej niż znajomość języka ojczystego u rodzimego użytkownika języka). Niewątpliwie jest to wynik takiego a nie innego systemu, ale też postawy samych Białorusinów, którzy nie wywierają presji na dyrekcji szkół, by zwiększono liczbę godzin tego przedmiotu. Diagnoza modelu glottodydaktycznego odzwierciedlającego sytuację na Białorusi wyglądałby więc tak jak na rys. 8.



WN – warunki nauczania, MG – materiały glottodydaktyczne, N – nauczyciel, KN – kształcenie nauczycieli, MN – metoda nauczania, K – kanał, U – uczeń

**Rysunek 8.** Model glottodydaktyczny w diagnozie obecnej sytuacji edukacyjnej na Białorusi (opracowanie własne)

W modelu wielkość czcionki wskazuje na wagę danego pojęcia w układzie. Najważniejsza jest polityka językowa, czyli odgórna przychylność (lub jej brak) władz wobec nauczania języka białoruskiego jako ojczystego, i co za tym idzie jako obcego. Następnie podkreślono dominującą rolę nauczyciela (N), od którego właściwie wszystko zależy, a on sam nie zawsze jest odpowiednio kształcony (przyszły nauczyciel nie jest uczony metodyki nauczania JBJO, więc albo sam uzupełnia swoją wiedzę, albo korzysta z dotychczasowych doświadczeń, które nie zawsze można z sukcesem przenieść na obszar JBJO [por. Барысенка 2012b: 392], stąd tak wielka waga powinna być przyłożona do kształcenia na-

uczycieli – ten kierunek w glottodydaktyce białorutenistycznej dopiero się tworzy). Z nauczycielem sprzężona jest również metoda nauczania (MN), bo to ona stawia go w pozycji dominującej. Warunki nauczania nie są bez znaczenia i mamy tu na uwadze również małą ilość materiałów glottodydaktycznych dopasowanych do odpowiedniego odbiorcy i kształcących odpowiednie umiejętności. Uczeń (celowo oznaczony małą literą u) jest właściwie najmniej znaczącym elementem układu, w tym sensie, że w wielu sytuacjach musi sobie radzić sam. Z powodu słabo wykształconej jeszcze dziedziny, jaką jest glottodydaktyka białorutenistyczna jako całość, uczeń np. uczy się tego języka obcego za pośrednictwem innego języka obcego, którego nie musi dobrze znać (a ma to miejsce często). Bardzo ważnym elementem jest za to środowisko społeczne, które w miastach Białorusi jest przeważnie rosyjskojęzyczne i zdystansowane wobec użytkowników białoruszczyzny, w tym obcokrajowców, którzy nierzadko na swoje wypowiedzi po białorusku otrzymują odpowiedzi po rosyjsku.

Diagnoza przedstawiona na schemacie nie ma charakteru krytyki. Stanowi raczej pewne uproszczone wyobrażenie na temat obecnej (przejsiowej) sytuacji związanej z nauczaniem JBJO na Białorusi<sup>89</sup>. Sam układ nie musi być uznawany za dysfunkcyjny – byłoby tylko dobrze, gdyby nieco zmieniły się w nim akcenty. Polityka językowa państwa powinna zawsze (niezależnie od koniunktury politycznej) wspierać i popularyzować nauczanie języka białoruskiego (jako ojczystego i jako obcego) w dobrze pojętym interesie Białorusi i nigdy jako sprzeciw wobec innego języka czy innej kultury. Warto, by nauczyciel i uczeń byli elementami uzupełniającymi się, tzn. nauczyciel bardziej wspierał ucznia, towarzyszył mu w procesie uczenia się, ukazywał różne rozwiązania, motywował, odkrywał jego talenty wspomagające ten proces – uczeń zaś wykazywał się zaangażowaniem, chęcią do pracy i aktywnością. Efekty nauki języka muszą jednak przekładać się na praktykę, a na Białorusi trudno czasem doświadczyć satysfakcji z powodu opanowania białoruszczyzny, chyba że trafi się do środowiska białoruskojęzycznego, czyta się literaturę białoruską, czy chodzi do teatru narodowego (bo libretta oper w Wielkim Teatrze Opery i Baletu w Mińsku są już wyświetlane po rosyjsku).

---

<sup>89</sup> Zresztą nauczanie JBJO w Polsce podlega pod podobny schemat. Ono też zależy od białoruskiej polityki językowej, co widać po liczbie chętnych, by uczestniczyć w kursach białoruszczyzny. Rola nauczyciela bywa podobna, jeśli nauczyciel nie ma doświadczenia nauki języków zachodnich i metod, które są w takim procesie stosowane. Materiałów glottodydaktycznych jest niemało, ale wciąż brakuje wielu specjalistycznych opracowań. To także nie jest krytyka, lecz diagnoza. Trzeba wiedzieć, w jakim się jest punkcie, by trafnie określić cel, do którego chce się dojść.

Najbardziej demotywuująca może być marginalizowana rola białoruszczyzny jako języka codziennej komunikacji, co przecież nie zależy ani od ucznia, ani od nauczyciela, ani od metodyki czy materiałów nauczania.

Obecnie na Białorusi właściwie nie ma dyskusji terminologicznej ani materiałów podsumowujących dotychczasowe osiągnięcia glottodydaktyki białorusistycznej, co białoruscy badacze sami zauważają. Siamieszka podkreśla wprost, że „функцыянальна-камунікатыўныя падыходы да апісання беларускай мовы з мэтай яе выкладання іншаземцам, распрацоўка метадычных аспектаў навучання доўгі час не стаяла на парадку дня беларускай лінгвістыкі і лінгвадыдактыкі”<sup>90</sup> [Сямешка 2017b: 37]. Z kolei Aksana Siemiańkiewicz (brus. Аксана Семянькевіч) postuluje opracowanie metodycznego aparatu terminologicznego [zob. Семянькевіч 2017: 36]. Brakuje publikacji zarówno teoretycznych, jak i praktycznych na ten temat. Na napisanie czekają pozycje tak podstawowe jak metodyka nauczania języka białoruskiego jako obcego (należy podkreślić, że metodyka wykładania języka białoruskiego jako obcego dla Polaków w jedynej jak dotąd publikacji książkowej na ten temat także nie została dogłębnie opracowana [zob. Kaleta 2015c: 70–72]), gramatyka języka białoruskiego dla obcokrajowców (w tym Polaków), dwujęzyczne słowniki tematyczne, w tym słownik tematyczny białorusko-polski itd. Siemiańkiewicz wymienia jeszcze inne zagadnienia, które czekają na swoją kolej: państwowa certyfikacja JBJO, sposoby oceniania (testy), wykorzystanie i dostosowanie metodycznych osiągnięć światowych do nauczania JBJO, materiały glottodydaktyczne, organizacja konferencji i prowadzenie projektów naukowych, rozwijanie lingwokulturoznawczego składowika w nauczaniu JBJO, kształcenie nauczycieli JBJO [zob. Семянькевіч 2017: 36]. Opracowaniu podlegałyby także norma języka białoruskiego [por. Лукашанец, Prigodzič, Sjameška 1988: 105–222; Еўсיעвіч і ін. 2015], ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb obcokrajowców. Potrzebna jest też refleksja nad językiem mówionym i uzusem (problem polega na tym, że w przypadku języka białoruskiego jest on bardzo różnorodny, zawiera wiele wariantów – mimo to cenne są próby jego określenia) [zob. Рамза 2011].

Oprócz tego przydałoby się usystematyzowanie choćby podstawowych informacji dotyczących historii dziedziny, jaką jest glottodydaktyka białorusistycznej.

<sup>90</sup> *Funkcjonalno-komunikacyjne podejścia do opisanja języka białoruskiego w celu nauczania go obcokrajowców oraz opracowanie aspektów metodycznych nauczania długi czas nie stały na porządku dnia lінгвістыкі і лінгводыдактыкі бiałoruskiej.*

styczna, nawet jeśli nie była w ten sposób nazywana. Brak teoretycznych źródeł pisanych na temat JBJO skłania, by w niniejszej pracy postarać się tę lukę choć częściowo zappełnić poprzez wykorzystywanie metody bezpośredniego kontaktu z osobami, które współtworzyły historię nauczania języka białoruskiego jako obcego na Białorusi, takich jak Siamieszka<sup>91</sup>. Sytuacja nieco się poprawia, choć pozostaje jeszcze wiele do zrobienia. Pod koniec lat 90. XX wieku do czuwania nad rozwojem kierunku JBJO w Katedrze Współczesnego Języka Białoruskiego na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym zostali oddelegowani Wiktoria Laszuk (brus. Вікторыя Ляшук) oraz Jerzy Czachouski (brus. Георгій Чахоўскі) – doktorant profesor Siamieszki. Rozpoczęto prace nad programami nauczania na specjalizacji JBJO. Gdy jednak w 2000 roku Siamieszka na prawie 15 lat wyjechała za granicę, prace spowolniły, a specjalizacja rozwijała się mniej dynamicznie, np. nie organizowano już letnich szkół. Wkrótce także Laszuk wyjechała na Słowację, a kierunek aktywnie zaczęła wspierać Ramza, wtedy jeszcze doktor, która wydała podręcznik [zob. Рамза 2010] i zorganizowała sekcję JBJO na V Kongresie Białorutenistów. Jednakże w latach 2008–2009, kiedy na Białorusi rozpoczęła się reforma edukacji (przejście na nauczanie 2-stopniowe) i opracowywano nowe standardy edukacyjne, z jakichś względów nie uwzględniono w nich JBJO, który nie figurował nigdzie jako specjalizacja. Na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym i Mińskim Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym są jedynie konwersatoria poświęcone temu zagadnieniu. Siamieszka zauważa:

*Што да беларускай мовы як замежнай, то адукацыйных стандартаў, вучэбных праграм, якія, як вядома, акрэсліваюць змест навучання, дагэтуль няма, бо ў нацыянальнай сістэме філалагічных кваліфікацый няма адукацыйнага напрамку „Беларуская мова як замежная”. Тым не менш падрыхтоўка спецыялістаў па беларускай мове як замежнай застаецца складнікам айчынай сістэмы адукацыі, і беларуская мова як адна з моў усходнеславянскага арэалу і як мова этнічнай меншасці ў краінах ЕС і СНД вывучаецца ў розных адукацыйных установах свету<sup>92</sup> [Сямешка 2016: 202].*

<sup>91</sup> Autor w tym miejscu dziękuje za możliwość opublikowania przekazanych informacji.

<sup>92</sup> *Co do języka białoruskiego jako obcego, to standardów edukacyjnych i programów nauczania, które – jak wiadomo – określają treść nauczania, jak dotąd nie ma, bo w narodowym systemie kwalifikacji filologicznych nie ma kierunku edukacyjnego „Język białoruski jako obcy”. Niemniej jednak kształcenie specjalistów od języka białoruskiego jako obcego pozostaje elementem rodzimego systemu edukacji, a język białoruski jako jeden z języków obszaru wschodniosłowiańskiego i jako język mniejszości etnicznej w krajach UE i WNP jest wykładany w różnych instytucjach edukacyjnych świata. Na Białorusi po dziś dzień nie ma państwowych wytycznych co do standardu edukacyjnego dotyczącego języka białoruskiego jako obcego ani żadnego programu zatwierdzonego na szczeblu ministerialnym, w związku z tym brak także podręczników [zob. Рамза 2016: 172].*

Jednym z palących problemów jest przygotowanie certyfikacji JBJO. Chodzi o wyznaczenie zakresu materiału wymaganego na dany poziom certyfikatu, sposobu przeprowadzania egzaminów na certyfikat oraz opracowanie odpowiednich testów<sup>93</sup>. To wszystko pociąga za sobą przygotowywanie odpowiednich programów nauczania – takich jakie zostały opracowane dla innych języków [por. Важнік 2004; Janowska i in. 2011] oraz ulepszanie pracy i kształcenie nauczycieli JBJO na Białorusi i poza jej granicami [por. Сысой 2008].

Poziomowe ujęcie wykładania JBJO zapoczątkowało Towarzystwo Języka Białoruskiego im. Franciszka Skaryny, które zorganizowało zespół naukowy oraz wydało testy [zob. Барысенка i in. 2014]. TJB zwróciło się do Siamieszki (po jej powrocie z misji zagranicznej) z prośbą o recenzję testów oraz wsparcie działań na szczeblu państwowym. Liczne apele i argumenty Siamieszki przedstawiane w różnych instytucjach przyczyniły się do tego, że temat JBJO włączono do *Państwowego programu badań naukowych na lata 2016–2020. 13. Gospodarka i rozwój humanistyczny społeczeństwa białoruskiego (podprogram 13.6. Edukacja)*, w którego ramach powstał projekt *Opracowanie państwowego standardu edukacyjnego i typowych testów z języka białoruskiego i rosyjskiego jako języków obcych* (kierownikami zostali: Wiktar Hajsionak i Siamieszka z Państwowego Instytutu Edukacji Wyższej, ekspertem zagranicznym: Radosław Kaleta)<sup>94</sup>. W ramach tego projektu zostanie opracowany szereg państwowych dokumentów normatywno-programowych i materiałów dydaktycznych, programów nauczania, testów certyfikacyjnych, na podstawie których JBJO będzie mieć oficjalnie (państwowo) określony status. Zakłada to oczywiście także gradację materiału według poziomów ogólnej znajomości języka obcego na wzór standardów europejskich. Wydano już minima leksykalne [Сямешка i in. 2016, 2017a] i testy sprawdzające [Сямешка i in. 2017b, 2017c] na poziomach A1 i A2, opracowano także minima i testy sprawdzające na następne poziomy (B1, B2), które czekają na ogłoszenie drukiem. Siamieszka opracowała także autorskie progra-

<sup>93</sup> Na Białorusi dzięki Towarzystwu Języka Białoruskiego przygotowano sześć zeszytów próbnych z testami na różne poziomy certyfikacyjne [Барысенка i in. 2014].

<sup>94</sup> Dokładna nazwa po białorusku: «Распрацоўка Дзяржаўнага адукацыйнага стандарту і тыпавых тэстаў па беларускай і рускай мовах як замежных». Заданне дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў на 2016–2020 гады 13. «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства» (падпраграма 13.6. «Адукацыя») №ГР 20160546, навуковыя кіраўнікі: Гайсёнак В.А., доктар фіз.-мат. навук, прафесар, Сямешка Л.І., канд. філ. навук, дацэнт, прафесар.



my podwyższenia kwalifikacji wykładowcy JBJO w ramach badań naukowych Państwowego Instytutu Edukacji Wyższej [zob. Бранавец 2017]. Pierwszy program nazywa się *Язык бiałорускі jako обцу: актуальне праблемы апісання і метадыкі навування* (brus. *Беларуская мова як замежная: актуальныя праблемы апісання і метадыкі навування*) i jest prowadzony w wymiarze 72 godzin, drugi – *Язык бiałорускі jako обцу в кантэкście współczesных wzorców edukaцыйных* (Беларуская мова як замежная ў кантэкście сучаснай адукацыйнай парадыгмы) [zob. Сямешка 2017a], w wymiarze 36 godzin. W drugim z wymienionych dokumentów znajdujemy argumentację na rzecz konieczności opracowania i państwowego uregulowania zagadnienia JBJO:

*Паколькі сучасная еўрапейская адукацыйная палітыка скіравана на захаванне моўнай і культурнай шматстайнасці, стымуляванне, у тым ліку праз новыя метадыкі і адукацыйныя тэхналогіі, вывучэння розных моў (не толькі моў міжнародных зносін, але і т.зв. «малых», і «нестабільных»), то распрацоўка сучаснай вучэбна-метадычнай базы па беларускай мове як замежнай – адукацыйнага стандарту, вучэбных праграм, сістэмы інавацыйных сродкаў навування і ацэнкі яго вынікаў, разлічаных на розныя кантынгентны замежных навучэнцаў, паспрыяе аптымізацыі адукацыйнага працэсу і пашырэнню беларускай мовы і культуры ў еўрапейскай акадэмічнай і культурнай прасторы»<sup>95</sup> [zob. Сямешка 2017a: 2].*

<sup>95</sup> Ponieważ współczesna europejska polityka edukacyjna jest skierowana na zachowanie różnorodności językowej i kulturowej, stymulowanie, w tym poprzez nowe metodyki i technologie edukacyjne, uczenia się różnych języków (nie tylko języków relacji międzynarodowych, lecz także tzw. „małych” i „niestabilnych”), to opracowanie współczesnej bazy dydaktyczno-metodycznej języka białoruskiego jako obcego – standardu edukacyjnego, programów nauczania, systemu innowacyjnych środków nauczania i oceny jego wyników, przeznaczonych dla różnych grup obywateli – będzie sprzyjać optymalizacji procesu edukacyjnego i poszerzeniu języka białoruskiego i kultury białoruskiej w europejskiej przestrzeni akademickiej i kulturowej. Koresponduje to z polityką językową Rady Europy (niestety Białoruś nie jest jej członkiem) przypomnianą w dokumencie *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, gdzie pada stwierdzenie: „Bogate dziedzictwo różnorodności języków i kultur w Europie jest cenną wspólną wartością, którą należy chronić i kultywować. Główny wysiłek edukacyjny krajów członkowskich powinien być skierowany na przekształcenie tej różnorodności w wyniku pokonania bariery komunikacyjnej w źródło wzajemnego porozumienia i wzbogacenia kulturowego. Jedynie dobra znajomość nowożytnych języków europejskich wśród obywateli Europy może ułatwić komunikację i kontakty między ludźmi mówiącymi różnymi językami, a tym samym pozwoli zwiększyć mobilność Europejczyków, poszerzyć zakres ich wzajemnego zrozumienia i współpracy, jak również przezwyciężyć przejawy uprzedzeń i dyskryminacji” [ESOKJ 2003: 14]. Dotyczy to także języków rzadziej używanych i nauczanych [ESOKJ 2003: 15]. Podobne kwestie przypomina Figarski, który podkreśla, że równouprawnienie języków nie powinno zależeć od ich statusu międzynarodowego. Uczony, który miał na myśli język rosyjski w polskim systemie edukacji, pisał: „Międzynarodowa Federacja Nauczycieli Języków Żywych (Fédération Internationale des Professeurs des Langues Vivants), a także inne wyspecjalizowane organizacje o zasięgu światowym, działające w ramach UNESCO, prezentują zgodne stanowisko w kwestii równorzędnego traktowania wszystkich języków, na-

Wspomniana przez Siamieszkę certyfikacja miałaby być opracowana na wzór europejski (jak certyfikaty innych języków) zgodnie z *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment* (CEFR) z 1996 roku (brus. *Агульнаеўрапейскія кампетэнцыі валодання замежнымі мовамі: вывучэнне, выкладанне, ацэнка*). Państwowy certyfikat edukacyjny z języka białoruskiego jako obcego (brus. *Дзяржаўны адукацыйны стандарт на беларускай мове як замежнай*) byłby dyrektywnym dokumentem nauczania JBJO obcokrajowców, zakładającym opracowanie programów i materiałów / podręczników nauczania, minimów leksykalnych, słowników i testów. Miałoby też powstać Narodowe Centrum Diagnostyki Testowej i Certyfikacji Poziomów Opanowania JBJO (brus. *Нацыянальны цэнтр тэставай дыягностыкі і сертыфікацыі ўзроўняў валодання БМЗ*), zintegrowane z założonym w 1989 roku The Association of Language Testers in Europe (ALTE) (brus. *Асацыяцыя лінгвістычных тэстэраў Еўропы*) [zob. Martyniuk 2015; Сямешка 2017a: 6].

Podobne inicjatywy wspiera i rozwija Katedra Języka Białoruskiego i Literatury Białoruskiej Mińskiego Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego [zob. Семянькевіч 2017], która może pochwalić się wydaniem dwóch podręczników do JBJO [Павловская і ін. 2012; Барысенка і ін. 2017]. Tam właśnie prowadzone są indywidualne kursy JBJO, z których skorzystali już obywatele Rosji, USA, Kanady, Hiszpanii, Holandii, Niemiec i Chin, dodatkowo także każdy zagraniczny student studiujący na tym uniwersytecie ma zapewnione zajęcia z języka białoruskiego w ramach opracowanego i zatwierdzonego programu dydaktycznego [Семянькевіч 2017: 23]. W Katedrze Języka Białoruskiego i Literatury Białoruskiej prowadzone są też dwa projekty naukowe: *Лінгвістычныя, культуралагічныя, метадычныя асновы вывучэння і выкладання беларускай мовы як замежнай*<sup>96</sup> i *Вывучэнне праблем мовазнаўчай і літаратуразнаўчай*

uczanych jako języki obce, niezależnie od tego, czy są to języki wielkie czy małe, respektowania ich niepowtarzalnych walorów, okazywania szacunku dla kultury narodów, będących ich nosicielami, wolnego prawa wyboru przez każdego ucznia tego języka, na który się zdecyduje w trakcie nauki szkolnej (...) Polskie sformułowania *język obcy, języki obce* mogą budzić nie najlepsze skojarzenia. Dla ucznia, który uczy się języka innego narodu, poznaje jego kulturę, wcale nie musi to być *język obcy*, co więcej, nie powinien kojarzyć się z obcością, lecz co najwyżej z innością. Każdy uczący się lepiej przyswaja to, co jest mu bliskie, niż to, co obce. Tymczasem już na wstępie dowiaduje się, że będzie się uczył *języka obcego*, a nie języka, który – być może – jest bliski jego sercu, ponieważ bardzo lubi kraj i naród, dla którego jest to język ojczysty” [Figarski 2003: 7–8]. Nie każdy uczeń musi mieć takie skojarzenia z wyrażeniem *język obcy*, bo też nie należy go rozumieć dosłownie.

<sup>96</sup> *Lingwistyczne, kulturoznawcze, metodyczne podstawy nauczania i uczenia się języka białoruskiego jako obcego.*

кампаратывістыкі ў сістэме лінгвістычнай адукацыі студэнтаў<sup>97</sup> [zob. Семьянкіевіч 2017: 23]. Podobne inicjatywy podejmuje Nadzieja Starawojtawa na Białoruskim Państwowym Uniwersytecie Ekonomicznym (brus. Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт) [zob. Старавойтава 2017].

Na Białorusi przyjęto także rządowy projekt na lata 2016–2020 o nazwie *Kultura Białorusi*, w którego ramach realizowany jest mniejszy program *Białorusini w świecie*, m.in. wspierający naukę języka białoruskiego poza granicami Białorusi [zob. Елісеева, Ракава 2016: 74; *Дзяржаўная праграма...*]. Tematyka języka białoruskiego jako obcego jest obecna także na białoruskich konferencjach naukowych: na międzynarodowych kongresach białorutenistów organizowanych w Mińsku (2010, 2015) oraz Międzynarodowym Kongresie Badaczy Białorusi w Kownie (2016), a także w Warszawie (2017), gdzie duże sekcje poświęcone były właśnie JBJO. Świadczy to o potrzebie dyskusji i wymiany doświadczeń wśród specjalistów zajmujących się tym zagadnieniem.

Pojawiła się również inicjatywa rządowa *План мерапрыемстваў па папулярызацыі і пашырэнні сферы выкарыстання беларускай мовы ў жыцці грамадства*<sup>98</sup>. W ramach tego planu w latach 2015–2017 odbyły się trzy edycje Międzynarodowej Letniej Szkoły Białorutenistyki<sup>99</sup> zorganizowane przez Państwowy Instytut Edukacji Wyższej i Białoruski Uniwersytet Państwowy (brus. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт) [zob. Kaleta 2015d; Сямешка 2017b; Бранавец 2017] i kolejne edycje już są planowane. Dyrektorem przedsięwzięcia jest Siamieszka, która promuje na Białorusi ideę stowarzyszenia ALTE, czyli ponadnarodowej uznawalności certyfikatów językowych w Europie, i w sposób naukowy uzasadnia konieczność stworzenia państwowego standardu edukacyjnego i testów certyfikacyjnych z języka białoruskiego jako obcego. Pracuje także nad stworzeniem zarówno międzynarodowego stowarzyszenia wykładowców języka białoruskiego i literatury białoruskiej, jak i Centrum JBJO (brus. Цэнтр па беларускай мове як замежнай). Podobnych kwestii dotyczących języka białoruskiego jako obcego jest więcej. By je porządnie opracować, potrzebna jest na Białorusi i poza jej granicami konsolidacja różnych środowisk zajmujących się

<sup>97</sup> *Badania nad zagadnieniami komparatystyki językoznawczej i literaturoznawczej w systemie kształcenia lingwistycznego studentów.*

<sup>98</sup> *Plan działań na rzecz promowania i poszerzenia zakresu używania języka białoruskiego w społeczeństwie.*

<sup>99</sup> Od lat 90. XX wieku jest to w sumie ósma edycja szkoły.

JBJO oraz stworzenie możliwości dyskusji, wymiany myśli i doświadczeń. A dyskutować niewątpliwie jest o czym. Coraz rzadziej spotyka się już bowiem wśród Białorusinów opinię, że język białoruski jest wymarły lub mało ważny.

Niewątpliwie nauczanie języka białoruskiego ma swoją specyfikę, choćby przez sam tylko fakt, że współcześnie nie jest to język „wielki”, lecz raczej „mały” (tzn. stosunkowo rzadko jest używany jako język codziennej komunikacji, choć historia tego języka jest bardzo bogata)<sup>100</sup>. Jest też językiem wywołującym różne (czasem skrajne) emocje. Przez jednych uważana jest za język wymierający, przez innych z kolei za język odradzający się dzięki młodemu pokoleniu. Sami Białorusini mają różne zdania na jej temat, co stanowi przedmiot wielu opracowań na Białorusi i poza jej granicami. Jest to z jednej strony język ojczysty deklarowany przez większość Białorusinów, ale z drugiej – często ma wartość jedynie symboliczną, elitarną i jest rzadziej wykorzystywany w praktyce językowej niż rosyjski. Mimo to są środowiska, które z zasady posługują się w mowie głównie językiem białoruskim, w których jego znajomość jest nieodzowna.

Podobnie rzecz się ma z literaturą białoruską – aby ją zgłębiać w oryginale, trzeba znać białoruszczyznę. Osoby, które na dłużej wiążą swój los osobisty lub zawodowy z Białorusią, uczą się białoruskiego, by lepiej poznać ten kraj, zrozumieć jego specyfikę, historię, mentalność narodu itd. I są to często obcokrajowcy z odległych krajów, takich jak np. Japonia [zob. Якyба 2016]. Można zatem w uproszczeniu powiedzieć, że w obecnej sytuacji język rosyjski jest narzędziem, które służy do codziennej komunikacji, a białoruszczyzna – rzadziej stosowana, przeważnie w węższych elitarnych kręgach – obsługuje dodatkowo kulturę wysoką (choć też np. świat reklamy) [zob. Trusau 2011: 237]. W naszkicowanym obrazie sytuacji językowej na Białorusi widać, że nauka języka białoruskiego jako obcego dla obcokrajowca nie musi być łatwa także dlatego, że uczący się go prędzej czy później będą musieli zmierzyć się z jego złożoną przeszłością i stanem obecnym<sup>101</sup>.

Swoistą ciekawostką stanowi fakt, że białoruskiego uczą się także Rosjanie [zob. Казапалянская 2016]. Od 2004 roku na wydziale historycznym moskiewskiego uniwersytetu rosyjscy studenci uczą się języka białoruskiego (jako

<sup>100</sup> W rozdziale I pokazaliśmy, że białoruszczyzna była wykorzystywana w pismach urzędowych Wielkiego Księstwa Litewskiego i miała swój wpływ na rozwój ówczesnej cywilizacji.

<sup>101</sup> Podobnie rzecz się ma z językiem ukraińskim, który jest określany jako język „rzadki”, choć rosnąca imigracja ukraińska do Polski trochę ten stereotyp burzy. Zainteresowanie ukraińskim wzrosło także po Pomarańczowej Rewolucji i Euromajdanie [Romaniuk, Saniewska 2014: 47; zob. też Vintonyak 2014].

drugiego języka obcego), jeśli wybierają specjalizację dotyczącą krajów bliskiej zagranicy (15 osób) [zob. Казапалянская 2016: 156, 157]. Uczą się białoruszczyzny jako języka obcego, choć nie dla wszystkich zapewne jest on obcy.

W naszych rozważaniach uwzględniamy język białoruski jako obcy (JBJO) – oczywiście mamy na myśli język ogólnoliteracki – który w publikacjach białoruskich, rosyjskich i polskich nie jest często omawiany, być może ze względu na trudną sytuację białoruszczyzny na samej Białorusi. Jednak zainteresowanie białoruszczyzną wśród obcokrajowców jest faktem, który potwierdza choćby letnia szkoła białorutenistyki, organizowana z powodzeniem co roku. Zainteresowanie obcokrajowców językiem białoruskim ma szansę wzrastać po tym, jak Białoruś przyłączyła się do tzw. procesu bolońskiego w szkolnictwie wyższym i będzie częścią Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego<sup>102</sup>. Nauczanie języka białoruskiego jako obcego jest czymś stosunkowo nowym, co potwierdza też białoruska badaczka Barysienka:

*Методыка выкладання беларускай мовы як замежнай зусім нядаўна паўстала як самастойная галіна айчыннай навукі. Натуральна, яна абпіраецца на дасягненні методыкі выкладання беларускай мовы як роднай, методыкі выкладання замежнай мовы і рускай мовы як замежнай<sup>103</sup>*  
[Барысенка 2015: 238].

Wydaje się, że jak dotąd metodyka nauczania języka białoruskiego jako obcego w głównej mierze opiera się na osiągnięciach metodyki nauczania języka rosyjskiego jako obcego, który też jest nauczany na Białorusi. Takie podejście jest raczej zgodne z białorską polityką językową i istnieniem na Białorusi dwóch języków urzędowych. Mimo to ciągle brak kursów metodycznych dla lektorów JBJO oraz publikacji dotyczących metodyki JBJO [por. Калета 2016a: 162]. Na szczęście są teoretyczne ujęcia, czym jest metodyka JBJO. Jeden z białoruskich autorów tak ją określa na tle metodyki ogólnej:

*Методыка – навуковая дысцыпліна, якая належыць да педагагічных навук і ў дачыненні да педагагікі з’яўляецца прыватнай дыдактыкай – тэорыяй*

<sup>102</sup> Konstatujemy jedynie fakt i abstrahujemy od politycznego kontekstu przyłączenia się Białorusi do procesu bolońskiego. Komentatorzy najczęściej oceniają ten fakt – zależnie od poglądów – albo jako krok ku europeizacji Białorusi, albo jako stwarzanie pozorów takiej europeizacji.

<sup>103</sup> *Методыка наuczania języka białoruskiego jako obcego powstała całkiem niedawno jako samodzielna gałąź rodzimej nauki. Oczywiście, metodyka ta opiera się na osiągnięciach metodyki nauczania języka białoruskiego jako ojczystego, metodyki nauczania języka obcego oraz języka rosyjskiego jako obcego.*

*навучання канкрэтнаму прадмету. У адносінах да дысцыпліны «беларуская мова як замежная» – гэта навука аб законах і правілах навучання беларускай мове і спосабах авалодання і карыстання мовай. Больш разгорнута азначэнне методыкі як навуковай дысцыпліны можна падаць так: гэта навука, якая вывучае мэты, змест, сродкі, метады, арганізацыйныя формы навучання беларускай мове і азнаямлення з культурай Беларусі, а таксама спосабы навучання, выхавання і авалодання беларускай мовай у працэсе яе вывучэння<sup>104</sup> [Чахоўскі 2006: 183].*

Na razie brakuje praktycznego poradnika metodycznego dotyczącego JBJO. Dostępne są jedynie opracowania metodyczne dotyczące nauczania języka białoruskiego jako ojczystego w szkole radzieckiej *Методыка беларускай мовы* [Падгайскі 1981] oraz z nowszych wydań [np. Протчанка 2001; Яленскі 2005; Яленскі i in. 2007; Ляшчынская, Шведава 2007], a także z artykułów [np. Чахоўская 2006; Чахоўскі 2006]. Jak wiadomo, nie zawsze metody zalecane przy pracy z białoruskimi dziećmi można z powodzeniem stosować w pracy z dorosłymi uczącymi się języka białoruskiego jako obcego, ale wspomniane publikacje mogą być dobrą podstawą do opracowania metodyki języka białoruskiego jako obcego [por. Барысенка 2012b: 393]. W takim opracowaniu należałoby wydzielić metodykę ogólną i szczegółową, odnoszącą się do konkretnych pod względem narodowości grup obcokrajowców, gdyż metodyka nauczania Słowian języka białoruskiego będzie się różnić w niektórych aspektach od metodyki nauczania języka białoruskiego Europejczyków z Europy Zachodniej, Azjatów czy Arabów [Kaleta 2016a: 162]. Opracowanie takie jest szczególnie potrzebne białoruskim lektorom, dla których białoruszczyzna jest językiem ojczystym, ponieważ są oni zmuszeni nauczyć się patrzeć na język białoruski oczami obcokrajowca, który ma nauczyć się konkretnych zasad gramatycznych. Zwykle rodzimy użytkownik języka (*native speaker*) nie ma o nich pojęcia i nie myśli o nich, posługując się językiem ojczystym. Z kolei lektor ma obowiązek te reguły znać i prezentować je na zajęciach, by uczący się poprzez wykonywanie specjalnych ćwiczeń, które pomagają utrwalić wiadomości i wykształcić odpowiednie nawyki komunikacyjne, mogli w praktyce opanować posługiwanie się językiem białoruskim.

<sup>104</sup> *Metodyka to dyscyplina naukowa, która należy do nauk pedagogicznych i względem pedagogiki jest dydaktyką szczegółową, czyli teorią nauczania konkretnego przedmiotu. W stosunku do dyscypliny język białoruski jako obcy jest to nauka o prawach i zasadach nauczania języka białoruskiego oraz sposobach opanowania i stosowania języka. Bardziej szczegółowo definicję metodyki jako dyscypliny naukowej można określić w następujący sposób: jest to nauka, która bada cele, treści, środki, metody i formy nauczania języka białoruskiego i kultury Białorusi oraz sposoby nauczania i opanowania języka białoruskiego podczas jego nauki.*

Jak już wspomniano wcześniej, w białoruskich publikacjach dotyczących nauczania języka białoruskiego raczej nie wyróżnia się osobno języka białoruskiego w kategoriach języka ojczystego, języka obcego, języka odziedziczonego czy języka odzyskiwanego. Przy opracowaniu metodyki kursów języka białoruskiego dla rosyjskojęzycznych Białorusinów z cyklu *Мова нанова* [zob. Літвіноўская, Лабадзенка 2016, 2017] korzystano z doświadczeń metodyki języka ojczystego, metodyki języka obcego oraz wcześniejszych prób popularyzowania białoruszczyzny wśród Białorusinów. Pierwsze tego typu wysiłki podejmowano w latach 90. XX wieku na fali odzyskania niepodległości i okresu białorutenizacji. Można do nich zaliczyć cykl lekcji *Гаворым і чытаем па-беларуску. Самавучак беларускай мовы* (*Mówimy i czytamy po białorusku. Samouczek języka białoruskiego*) publikowany na łamach czasopisma „Маладосць” [zob. Клышка 1990: 164–168] (niektóre materiały dostępne są na stronie białoruskiej biblioteki elektronicznej *Беларуская палічка*). Wpisywało się to w ówczesne założenia odradzania języka białoruskiego, kiedy uważano, że „Неабходна навучыць школьнікаў, студэнтаў, выкладчыкаў свабодна карыстацца беларускай літаратурнай мовай, якая павінна па-сапраўднаму адчуваць сябе на сваёй зямлі як дзяржаўная”<sup>105</sup> [Малажай 1994: 365].

Dziś już rzadziej spotyka się tak patetyczne deklaracje, ale proces oddolnej popularyzacji białoruszczyzny na Białorusi trwa. Tego typu inicjatywy to niewątpliwie bardzo korzystna sytuacja, sprzyjająca rozwojowi i popularyzacji języka białoruskiego także wśród obcokrajowców. Niektóre tego typu materiały mogą służyć także im, gdyż są tematy, które tłumaczy się zarówno rosyjskojęzycznym Białorusinom, jak i obcokrajowcom, np. występowanie spółgłosek wydłużonych, które nie występują w języku rosyjskim i innych językach. W internecie można znaleźć np. filmiki edukacyjne, poświęcone konkretnemu tematowi, jak kino, sklep, miasto, wykształcenie itd. Leksyka i gramatyka konfrontowana jest z językiem rosyjskim, stanowiącym swoiste tło dla objaśnień reguł. Jest to dobry sposób wykorzystania analizy różnic i podobieństw międzyjęzykowych w procesie nauki języka. Powinna się na nim opierać metodyka nauczania języków bliskopokrewnych. Aczkolwiek trudno tego typu materiały wykorzystywać bez obróbki, gdyż oznaczałoby to uczenie Polaków białoruszczyzny za pośrednictwem języka rosyjskiego i w konfrontacji z jego regułami. Uczenie języka obcego za pośred-

<sup>105</sup> *Koniecznoscie trzeba nauczyć uczniów, studentów, wykładowców swobodnie używać literackiego języka białoruskiego, który powinien prawdziwie poczuć się na swej ziemi jak język państwowy.*

nictwem innego języka obcego mogłoby się sprawdzać tylko wśród tych osób, które mają zaawansowaną znajomość rosyjskiego, ale na pewno nie w grupach początkujących, bo to tylko potęgowałoby błędy interferencyjne białorusko-rosyjskie i białorusko-rosyjsko-polskie.

Lektorzy zatem mogą wykorzystywać pewne materiały i techniki stosowane na kursach języka białoruskiego dla rosyjskojęzycznych Białorusinów, choć nie bezrefleksyjnie, gdyż różnią się tutaj motywacje i uczący się. Poza tym już na początkowym etapie kursów dla Białorusinów wykorzystywane mogą być fragmenty literatury pięknej i techniki znane z nauczania języka ojczystego, co w przypadku obcokrajowców może być wprowadzane raczej na wyższych poziomach. Zauważalne podobieństwo występuje natomiast w przypadku technik porównawczych, polegających na odwoływaniu się w procesie uczenia się języka obcego (białoruskiego) do języka lepiej znanego uczącym się. Wspominamy o tym także i tu, gdyż na popularne kursy językowe *Мова нанова* uczęszczają również obcokrajowcy [Літвіноўская, Лабадзенка 2017: 7].

W Polsce wykładanie języka białoruskiego (głównie jako języka mniejszości narodowej) ma długą tradycję. Język białoruski jako obcy nie był dotąd metodycznie odróżniany od metodyki wykładania języka białoruskiego jako ojczystego. Często te same materiały wykorzystywano i w pracy z osobami pochodzenia białoruskiego i obcokrajowcami. Obecnie w Polsce języka białoruskiego jako obcego można się uczyć na uniwersytetach w Białymstoku, Lublinie, Krakowie i Warszawie [Кавалевіч 1994: 311; Kaleta 2015c: 72], chociaż specjaliści znający język białoruski pracują także na uniwersytecie w Olsztynie i Opolu. W Warszawie język białoruski jest nauczany w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego (od 1956 roku), w Katedrze Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego (od 2002 roku), w Prawosławnym Seminarium Duchownym [zob. Шукеловіч 2013] oraz w Centrum Kulturalnym Białorusi działającym przy Ambasadzie Republiki Białoruś w Rzeczypospolitej Polskiej (nauczają tam wykładowcy z Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego). Prowadzi ono bezpłatne kursy przeznaczone głównie dla Polaków oraz cudzoziemców studiujących w Polsce.

Coraz częściej w Warszawie i w Mińsku białoruskiego uczą się także obcokrajowcy przyjeżdżający na studia czy staże. Ich liczba stale rośnie, a kraje, z których pochodzą, coraz częściej są odległe i egzotyczne, co sprzyja popu-



laryzacji białoruszczyzny w świecie. Na przykład w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego języka białoruskiego uczyła się Hiszpanka Ángela Espinosa Ruiz (brus. Анхела Эспіноса Руіз) – literatka, tłumaczka i członkini Związku Pisarzy Białoruskich (w 2015 roku wydała tomik wierszy po białorusku, zatytułowany *Раяль ля мора* (pol. *Fortepian przy morzu*), w języku białoruskim prowadzi też bloga *Іншаземка, якая піша па-беларуску* [zob. Espinosa 2017]). W 2016 roku telewizja Bielsat nakręciła o niej reportaż *Анхэля* [zob. *Анхэля*]. Zainteresowanie białoruszczyzną w Hiszpanii jest jednak szerzej reprezentowane. Kristian Toledo Roncero (brus. Крысьціян Таледа Рансэра) uczył się nie tylko rosyjskiego i polskiego, lecz także białoruskiego, co sprawiło, że w Wielkiej Brytanii pisze pracę doktorską poświęconą dialektom Polesia (wyniki badań można śledzić na jego blogu westpolesian.wordpress.com), czym wzbudził zainteresowanie mediów, np. białoruskiej gazety „Звязда” [zob. Весялуха 2016] oraz Białoruskiej Redakcji Polskiego Radia dla Zagranicy [zob. *Паляшук з Краіны Баскаў*]. Kaciaryna Drożża (brus. Кацярына Дрожжа) – współpracowniczka Białoruskiej Redakcji Polskiego Radia dla Zagranicy, mieszkająca obecnie w Lizbonie, poprosiła cudzoziemców z Portugalii o przeczytanie w oryginale wiersza *Быў. Ёсьць. Буду* (*Byłem. Jestem. Będę*) białoruskiego klasyka Uładzimira Karatkiewicza (1930–1984, brus. Уладзімір Караткевіч), co zostało uwiecznione na wideo [zob. *Іншаземцы чытаюць Караткевіча ў арыгінале*].

Do znanych zagranicznych użytkowników białoruszczyzny należą też przedstawiciele dalekiej Japonii: Shiori Kiyosawa (brus. Сіёры Кіёсава), która jest lektorką języka białoruskiego w Japonii i współautorką podręcznika do nauki języka białoruskiego dla Japończyków [zob. Рамза, Кіёсава, Усуяма 2016] oraz Yusuke Sumi (brus. Юсукэ Сумі), który w Rumunii wykłada język romski, a w Mińskim Lingwistycznym Uniwersytecie Państwowym – język japoński<sup>106</sup>. Podobnych postaci jest więcej.

<sup>106</sup> Sumi świetnie zna język białoruski, ma nawet dwustronne wizytówki w wersji angielskiej i białoruskiej, za to w ogóle (jak na razie) nie rozumie języka rosyjskiego, co powoduje pewne problemy komunikacyjne. Autor niniejszej dysertacji sam był świadkiem niełatwej rozmowy doktora z kierowcą busa (marszrutki) wiozącego pasażerów z międzynarodowego lotniska w Mińsku do centrum miasta. Japończyk po białorusku spytał kierowcę, czy ten może go wysadzić w konkretnym miejscu, innym niż przewiduje przystanek. Kierowca się zgodził, lecz po chwili chciał doprecyzować miejsce, więc w języku rosyjskim spytał Japończyka, gdzie będzie wysiadał. Sumi odpowiedział po białorusku, że nie rozumie. Tłumaczenie wypowiedzi kierowcy z rosyjskiego na białoruski przez towarzyszy podróży Sumiego wywołało powszechny śmiech pasażerów. Kierowca nie mógł zrozumieć, że ma mówić do obcokrajowca po białorusku, bo w tym języku – w jego mniemaniu – mówi się tylko do Białorusinów. Trudno powiedzieć, czy zauważył, że Japończyk nie jest

Ci, którzy mówią o spadku liczby osób mówiących po białorusku, raczej do użytkowników białoruszczyzny nie zaliczają obcokrajowców [zob. Kaleta 2017c] – głównie z braku wiary, że mogą oni chcieć uczyć się języka pogardzanego przez samych Białorusinów. W Polsce ma na to wskazywać np. spadek liczby studentów na białorutenistykach [Barszczewska 2014: 97]. Tymczasem właśnie tendencja jest przeciwna i zainteresowanie obcokrajowców białoruszczyzną rośnie, co niektórym badaczom nie mieści się w głowie. Rzekomy niski status języka białoruskiego nie przeszkadza też niektórym grupom Białorusinów w odzyskiwaniu swego języka. Natomiast niezaliczanie obcokrajowców do użytkowników białoruszczyzny uważamy za przeoczenie. Tę lukę w literaturze przedmiotu należy uzupełnić, stąd w dalszej części rozprawy zostaną zaprezentowane wyniki ankiety przeprowadzonej wśród Polaków pokazującej ich zdanie na temat białoruszczyzny. Jeszcze ciekawsze dane można zebrać od cudzoziemców różnych narodowości, pochodzących często z odległych kontynentów. Nie analizuje się także – błędnie naszym zdaniem – wpływu zainteresowania obcokrajowców białoruszczyzną na zmianę stosunku do niej przez samych Białorusinów i obcokrajowców mieszkających na Białorusi.

Przydałyby się rzetelne badania wśród obcokrajowców w różnych krajach (np. wśród studentów slawistik) na temat ich stosunku i motywacji do nauki białoruszczyzny. Badań takich nie robi się prawdopodobnie dlatego, że z góry zakłada się negatywny stosunek do języka białoruskiego i brak nim zainteresowania. Jest to niezwykle krzywdzące uproszczenie pogłębiające stereotypy językowe. Jeśli coś może jeszcze zmienić negatywny stosunek Białorusinów do białoruszczyzny, to właśnie żywe nią zainteresowanie ze strony obcokrajowców posługujących się nią bez kompleksów językowych, które przejawiają często sami Białorusini. Białoruszczyzna kultywowana przez obcokrajowców może być szokującym bodźcem do odradzania się białoruszczyzny, a przynajmniej do

---

także Rosjaninem, bo dalsza wymiana myśli nie nastąpiła. Sumi wyglądał na zdezorientowanego i chyba nie miał pewności, że zostanie wysadzony tam, gdzie mu zależało. Na marginesie warto wspomnieć, że reakcje na język białoruski są w białoruskim społeczeństwie różne i nie zawsze niechętnie, choć opisywane są raczej przypadki dyskryminacji z powodu języka. Można w marszrutce usłyszeć, żeby nie rozmawiać po białorusku, bo to przecież jest język, który wszystko wzięł z rosyjskiego, np. słowo *dworzec* (*вакзал*), a można też spotkać kierowcę, kioskarkę, księgarza, bibliotekarkę i ochroniarza, którzy bardzo dobrze reagują na białoruszczyznę, prawią komplementy i nie chcą wierzyć, że nie jest się Białorusinem. Za to Rosjanie potrafią się zdziwić, że Białorusini nie mówią w swoim języku tylko po rosyjsku i często nie wiedzą nawet, że rosyjski jest na Białorusi językiem urzędowym. Zdarza się Rosjanom także powiedzieć, żeby na Białorusi mówić po białorusku, a po rosyjsku – w Rosji. To pokazuje bardzo indywidualne podejście (postawy) w kwestiach językowych.

zmiany jej wizerunku i demitologizowania – a co za tym idzie – do usuwania barier psychologiczno-językowych. Widoczny jest wzrost zainteresowania nauką języka białoruskiego wśród obcokrajowców (nawet Rosjan<sup>107</sup>, którzy teoretycznie nie muszą się uczyć języka białoruskiego, gdyż spokojnie mogą się porozumiewać na Białorusi w swym języku ojczystym, a jednak uczestniczą w Międzynarodowej Letniej Szkole Białorutenistyki), choć tendencja ta nie jest uwzględniana w artykułach naukowych, gdyż uważa się ją za marginalną i jednostkową.

Z naszego punktu widzenia białoruszczyzna Białorusinów i białoruszczyzna obcokrajowców [por. Kaleta 2015b: 283–285] to dwa różne zagadnienia (jeśli chodzi np. o stosunek do języka), które jednak mogą na siebie wzajemnie wpływać (negatywnie, ale także pozytywnie). Jeśli bowiem nawet Hiszpanka czy Japonka (a nie tylko obcokrajowcy z krajów sąsiadujących z Białorusią) mają motywację do nauki języka Kupały i Kołasa, to znaczy, że pojawia się fala zainteresowania białoruszczyzną pomimo historycznych stereotypów i różnej polityki językowej władz Białorusi. Wpływ na to mogą mieć rozmaite czynniki, z których na plan pierwszy wysuwa się globalizacja. W jej wyniku rodzą się nowe zjawiska, wymagające przyjrzenia im się baczniej. Po pierwsze białoruszczyzna coraz śmieiej funkcjonuje w internecie [por. np. Важнік 2007; Анісім 2015a; Мieczkowska 2012: 160–177]. Stosunek do niej białoruskich internautów jest różny i na szczęście podlega już opracowaniom naukowym [np. Лянкевіч 2011, 2013; Сомин 2015], ale najważniejsze, że sieć daje ogromne możliwości zapoznawania się z językiem białoruskim bez wychodzenia z domu, a więc nawet w Hiszpanii czy Japonii. Dzięki globalizacji coraz więcej obcokrajowców odwiedza Białoruś i osiedla się w niej czasowo (np. na czas studiów) lub na stałe (np. w przypadku związku małżeńskiego<sup>108</sup>). Ich stosunek do białoruszczyzny zadziwia Białorusi-

<sup>107</sup> Ciekawy jest w tym kontekście artykuł o rosyjskich studentach Wydziału Historycznego Państwowego Uniwersytetu Moskiewskiego uczących się białoruszczyzny [zob. Казапалянская 2016]. W Rosji wydawane są materiały do nauki języka białoruskiego – warto wspomnieć choćby o wydanych w Moskwie rozmówkach rosyjsko-białoruskich dla Rosjan odwiedzających Białoruś w różnych celach i nieznających języka białoruskiego [zob. Лазарева 2006: 3], słownikach tematycznych [Харламова 2013; Таранов 2016], a nawet samouczku do nauki białoruskiego [Куликович 2014; Сомин 2017]. W Jekaterynburgu wydano nawet książkę do języka białoruskiego [zob. Блешчык 2015]. W mediach wspomniano wypowiedzi nowego (od 2013 roku) egzarchy białoruskiego metropolity Pawła, który publicznie deklarował chęć nauki białoruszczyzny (kupił już nawet podręcznik) i popierał ją jako główny język na Białorusi [zob. *Мімпананім Павел...*].

<sup>108</sup> Media lubią takie związki opisywać, np. gdy Białorusinka wyszła za mąż za Brazylijczyka uczącego się języka białoruskiego, od razu przeprowadzono z nim wywiad, by zapytać o trudności w uczeniu się białoruszczyzny oraz pierwszą motywację do jej nauki.

nów, a to już prowokuje do zastanowienia się nad własnym stosunkiem do języka, i może prowadzić do językowego przebudzenia.

Jak już podkreślaliśmy [zob. Kaleta 2015; Kaleta 2017c], język białoruski jako obcy wzbudza zainteresowanie wśród obcokrajowców, może nawet większe niż na samej Białorusi i ku zdziwieniu samych Białorusinów. Już sam termin *język białoruski jako obcy* może być niejednoznacznie rozumiany i budzić pewne emocje, gdyż – chcąc nie chcąc – przywołuje skojarzenia z obecnym stanem białoruszczyzny mówionej, białoruską polityką językową (por. Lukašanec, Prigodzič, Sjameška 1998: 29–45; Lubaś 2009: 277–299] i jej konsekwencjami w życiu codziennym Białorusinów. Kwestie językowe za wschodnią granicą Polski dostrzegają nawet germaniści (sic!) piszący ogólnie o polityce językowej. Pfeiffer na przykład zauważa, że:

*dużego znaczenia nabierają języki krajów, z którymi utrzymuje się żywe, obszerne i częste kontakty, a także języki pewnego regionu i języki krajów sąsiednich. Nie dziwi więc – ze względu na historię, związki polityczne i gospodarcze – wysoka ranga języka rosyjskiego w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw, gdzie w niektórych przypadkach język ten zdążył zająć pozycję pierwszego języka urzędowego, nawet przed rodzimymi [Pfeiffer 2001: 207].*

Stąd pojawia się czasem pytanie, czy można mówić o nauczaniu obcokrajowców języka białoruskiego, który nie cieszy się dużą popularnością wśród samych Białorusinów, posługujących się w życiu codziennym innym językiem i często nazywających go ojczystym. Uczący się języka białoruskiego nie mają okazji ćwiczyć w codziennym życiu mówienia w tym języku, skoro na ulicach, w sklepach, restauracjach (i marszrutkach z lotniska) język białoruski jest bardzo rzadko używany. Taka sytuacja powoduje, że ustna praktyka językowa nie ma możliwości rozwoju, co podkreślają też białoruscy badacze:

*Необходимо затронуть еще одно жизненное обстоятельство, тесно связанное со спецификой преподавания белорусского языка как иностранного, – это билингвизм, или практическое отсутствие белорусскоязычной среды в столице и областных центрах Беларуси. Таким образом, мотивация, которая основывается на бытовой белорусскоязычной коммуникации, практически отсутствует. Остается важным и мотивированным межкультурный диалог, взаимопонимание в более широком смысле, а в белорусской ситуации часто самопонимание, самопознание<sup>109</sup> [Борисенко 2011: 337].*

<sup>109</sup> *Należy poruszyć jeszcze jedną życiową okoliczność ściśle związaną ze specyfiką nauczania języka białoruskiego jako obcego. Chodzi o bilingwizm, czy właściwie w praktyce brak w stolicy*

Mimo to w podręcznikach do nauki języka białoruskiego znajdują się dialogi i sytuacje językowe niby z życia wzięte, choć obecnie w tym życiu prawie nie występujące, co prowadzi do pewnego paradoksu językowego. Niektórzy obcokrajowcy po spotkaniu się z nim w praktyce rezygnują z dalszej nauki języka białoruskiego na rzecz rosyjskiego. Chcą być rozumiani i akceptowani, a często spotykają się z reakcjami, których nie potrafią pojąć, wynikającymi ze specyficznej białoruskiej sytuacji językowej. Obcokrajowcy często doświadczają jej na własnej skórze. To pokazuje także różnicę w podejściu do języka białoruskiego. Dla obcokrajowców jest to po prostu język obcy (być może kolejny, którego się uczą w konkretnym celu), a dla Białorusinów w znaczeniu psychologicznym to „język cudzy”, jednocześnie ich i nie ich. Obcokrajowcy nie mają tych samych kompleksów językowych co Białorusini, nie niosą na sobie bagażu historii języka białoruskiego i historii Białorusi, traktują język białoruski jako język – środek komunikacji, pozwalający poznać Białorusinów i ich kraj. Białorusini natomiast – jak pokazują badania [np. Лянкевіч 2013; Конлех 2015; Солин 2015] – mają stosunek do własnego języka bardzo różny, ale zawsze jest to stosunek jakoś nacechowany.

Język białoruski jest często jakimś ciężarem, czymś niewygodnym, wstydliwym, mogącym być przyczyną problemów, nieporozumień, przykrych sytuacji. Często Białorusini twierdzą, że nie znają dobrze tego języka, więc nie chcą go używać, by nie popełniać błędów i nie wystawiać się na pośmiewisko otoczenia<sup>110</sup>. Język rosyjski wydaje się wielu bezpieczniejszy, bo ma chociażby jasno

---

*i większych białoruskich miastach środowiska białoruskojęzycznego. W ten sposób motywacja, która opiera się na codziennej komunikacji w języku białoruskim, właściwie nie istnieje. Ważny i motywujący pozostaje dialog międzykulturowy, wzajemne zrozumienie w szerszym sensie, a w sytuacji białoruskiej często samozrozumienie, samopoznanie.*

<sup>110</sup> Piszący te słowa miał okazję brać udział w programie białoruskiej stołecznej telewizji СТВ на temat prac Międzynarodowej Letniej Szkoły Białorutenistyki [zob. *Международная летняя школа...*], w którym prowadzący jeszcze przed nagraniem – mimo próśb gości – zapowiedzieli, że nie będą rozmawiać po białorusku. Tłumaczyli się, że w telewizji język powinien być na dobrym poziomie i bez błędów. Zdziwienie było tym większe, że prowadząca program jest jednocześnie aktorką Teatru Narodowego im. Jana Kupały w Mińsku, gdzie spektakle są grane po białorusku. Należy wspomnieć, że aktorzy mają obowiązkowe zajęcia z języka białoruskiego, przygotowujące ich do wystawiania białoruskich sztuk teatralnych (choć oczywiście ich wymowa nie jest idealna i zawiera wpływy języka rosyjskiego [zob. Мандзік 2011]). Wydarzenie to było krótko opisane w mediach: „Госці Беларусі, казала Святлана Кулеш, здзіўляліся, што не ўсе жыхары нашай краіны ведаюць беларускую — дзяржаўную! — мову, не ўсе ўмеюць на ёй свабодна размаўляць. Пэўна, запомняць урок ад іх і тэлежурналісты, да якіх замежнікі прыйшлі на эфір – а тыя не змагілі падтрымаць гаворку з імі па-беларуску...” [Ждановіч 2015]. *Goście, którzy przyjechali na Białoruś – mówiła Swiatłana Kulesz – dziwili się, że nie wszyscy mieszkańcy kraju*

skodyfikowane normy, ustalone warianty itd. (choć język rosyjski Białorusinów także doczekał się swojej literatury, gdyż często nie jest to język identyczny z tym, który można usłyszeć w Petersburgu czy Moskwie, o czym świadczy chociażby wcześniej wspomniana bogata literatura na temat trasianki). Istnieje zatem bariera (psychologiczna, historyczna, polityczna, socjologiczna itd.), narosła także z powodów licznych stereotypów, którą Białorusini muszą pokonać, gdy chcą wrócić do języka przodków. Niejednokrotnie jest to osobista walka wewnętrzna. Jeśli do dziś takie fałszywe przekonanie, że białoruszczyzna to język wsi i osób niewykształconych, jest zakorzenione w mentalności wielu Białorusinów, to zrozumiała może być postawa dążąca do wyzbycia się języka białoruskiego<sup>111</sup>.

Z takimi dylematami na wstępie nie musi mierzyć się obcokrajowiec, uczący się języka białoruskiego. On styka się z nimi dopiero podczas wizyty na Białorusi. Często pod wpływem silnego szoku językowego przyjmuje te stereotypy, by zaoszczędzić sobie nieprzyjemnych komentarzy np. w komunikacji miejskiej. Teoretyczna białoruska dwujęzyczność, przez Białorusinów uważana za normę [Лыкашанец 2014: 337–338], nie jest dobrze odbierana przez obcokrajowców. Obcokrajowcom zazwyczaj trudno jest się przyzwyczaić, że na pytania w języku białoruskim padają odpowiedzi w języku rosyjskim – oni oczekują odpowiedzi w języku, w którym sami zadają pytania. Prowadzenie rozmowy w dwóch językach obcych jednocześnie często jest wyzwaniem zbyt wymagającym i zniechęcającym. Wtedy właśnie w głowie cudzoziemca może zacząć się proces przechodzenia od języka obcego do „języka cudzego”. Język obcy jest przez obcokrajowca traktowany jako język przedstawicieli innego kraju. Stara się on zatem w jakiś sposób język obcy uczynić swoim, na ile jest to możliwe. Często kieruje nim motywacja pozytywna, integrująca. Język białoruski staje się do pew-

---

*znają język białoruski (państwowy!) i nie wszyscy umieją w nim swobodnie rozmawiać. Dziennikarze, do których obcokrajowcy przyszli na nagranie, też chyba zapamiętają lekcję, jaką dostali od przyjeźdźnych, skoro nie byli w stanie podtrzymać z nimi rozmowy po białorusku...*

<sup>111</sup> W rozdziale I staraliśmy się pokazać, z powołaniem się na różne źródła, że mówienie o białoruszczyźnie jako języku wsi jest pewnym skrótem myślowym. Wraz z chrztem Rusi Kijowskiej także na ziemi obecnej Białorusi przyszedł język staro-cerkiewno-słowiański, który miał dwie lokalne odmiany: jedną używaną w języku kościelnym i literaturze, a drugą (bardziej potoczną, opartą na dialektach) w aktach urzędowych i korespondencji. Wyodrębniony później język białoruski stopniowo obejmował wszystkie warstwy społeczne. Następnie został wyparty przez język polski, jednak nie na wsi, gdzie chłopci nie ulegali ówczesnym trendom. Zatem język białoruski nie powstał na wsi i nie ma rodowodu chłopskiego. Został jedynie wyparty na wieś i nie miał warunków, by się z powrotem wyostać do szerszych warstw, gdy nastąpił okres dominacji języka rosyjskiego. W XX wieku jednak to właśnie dialekty stanowiły podstawę odrodzenia białoruszczyzny.

nego stopnia językiem obcokrajowca, który utożsamia się z białoruszczyzną, chce poznać jej użytkowników i ich kulturę. „Język cudzy” natomiast powoduje reakcję odwrotną. Jest problemem, którego trzeba się pozbyć, może zrzucić na innych. Używanie białoruszczyzny niesie przekaz, że coś z tobą jest nie tak, tylko musisz odkryć co. Z „językiem cudzym” nikt nie ma ochoty mieć do czynienia. Stąd właśnie negatywne nastawienie, niechęć do niego czy wręcz jego zwalczanie.

Wszystko to ma swoje przełożenie także na postawy lektorskie. Lektorzy języka białoruskiego pracujący na Białorusi i poza jej granicami mają często ten sam dylemat. Czy i kiedy wprowadzać uczącego się w sytuację językową na Białorusi. Czy i kiedy uświadamiać go o problemie istnienia *języka białoruskiego jako cudzego*. Podejścia nauczycieli są różne, niejednokrotnie skrajne. Albo uczącym się języka białoruskiego (zwłaszcza poza Białorusią) w ogóle nie uświadamia się statusu języka białoruskiego i naucza się go jak każdego normalnego innego języka. Uczeń żyje w błogiej nieświadomości do momentu silnego zderzenia z białoruską rzeczywistością (chyba że na Białoruś nie pojedzie albo sprawdzi w internecie informację o statusie języka białoruskiego na Białorusi). Często to zderzenie jest „śmiertelne” i powoduje odwrót od języka białoruskiego. Druga skrajna taktyka lektorska polega na natychmiastowym uświadomieniu uczącego się języka białoruskiego, jakiego zadania się podjął i jaka jest faktyczna rola tego języka na Białorusi. Czasem uczniowie pytają o status języka białoruskiego już na pierwszych zajęciach, co rodzi wątpliwości, w jaki sposób lektor powinien zareagować. Jeśli bowiem od razu wyjaśni trudną sytuację białoruszczyzny, to na następne zajęcia może nie przyjść wiele zniechęconych osób. Stąd warto wpierv podać pełną informację o języku białoruskim, jego bogatej historii i dopiero potem, na takim tle, rozważać złożony stan współczesnej białoruszczyzny.

Zdarza się niestety także, że lektor sam jest zniechęcony i demotywuje uczniów do nauki języka, którego jak twierdzi: „nikt nie używa”. Wówczas lektorat przybiera formę żaloby nad losem białoruszczyzny, uczący się tracą motywację, a lektor czuje się zwolniony z obowiązku prowadzenia zajęć. Jest to skrajny przypadek taktyki konia trojańskiego, ale także pod wpływem realiów białoruskich możliwy. Zazwyczaj jest to po prostu przypadek nauczyciela bez powołania, który wbrew swej woli (np. w zastępstwie) musi prowadzić zajęcia z JBJO. Rolą nauczyciela nie jest ocenianie, które języki są lepsze i których warto się uczyć. Nauczyciel powinien prowadzić zajęcia najlepiej, jak umie. Jeśli uczy

białoruskiego, to powinien pokazać ten język w możliwie najciekawszy i różnorodny sposób. Nie oznacza to oczywiście dezawuowania innych języków, w tym rosyjskiego. Nauczanie języka nie może odbywać się w opozycji do innego języka, bo to często pogłębia istniejące stereotypy i nie ma nic wspólnego z dydaktyką. W Warszawie swego czasu można było zobaczyć reklamę szkoły językowej promującej nauczanie języka niemieckiego hasłem: „Ucz się niemieckiego. Do Berlina jest bliżej niż do Moskwy”. Wydaje się to wątpliwe etycznie, a po głębszej analizie – obnaża też brak wiedzy. Z Warszawy jest bowiem bliżej choćby do granicy białoruskiej, gdzie zaczyna się panowanie języka rosyjskiego. O tym jednak przeciętny Polak nie myśli, gdyż zakorzeniony jest w nim schemat myślowy, że skoro w Polsce język jest polski, to rosyjski musi być w Rosji, na Białorusi – białoruski, na Ukrainie – ukraiński. W nauczaniu języka białoruskiego nie chodzi o tego typu chwyt ani o kompleks niższości, który każe sprowadzać białoruski do roli języka drugorzędneho. Nauczyciel powinien wyzywać się wszelkich ideologii i manipulacji. Jego zadaniem jest wzmacnianie motywacji uczących się i ukazywanie faktów na temat danego języka.

Nie można przy tym unikać tematu używania języka białoruskiego w życiu codziennym na Białorusi, ale trzeba taki temat wprowadzić w odpowiednim momencie i umiejętnie wyjaśnić historię i obecny kontekst, a także pokazać sfery i środowiska, gdzie białoruszczyzna cieszy się popularnością. Należy przy tym uważać ze zbytnim szufladkowaniem użytkowników języka białoruskiego. Przecież nie jest tak, że posługują się nim wyłącznie opozycjoniści (są też rosyjskojęzyczni opozycjoniści, co pokazuje bezsens takiego uproszczenia). W kontekście obcokrajowców trzeba pamiętać, że ich białoruszczyzna nie niesie ze sobą przesłania ideologicznego, które często jest kojarzone z językiem białoruskim używanym przez niektóre grupy Białorusinów, zwłaszcza w wariacie klasycznej pisowni zwanej taraszkewicą. Podobne tematy powinny być dyskutowane w grupach zaawansowanych, gdyż dopiero na takim poziomie możliwa jest dyskusja po białorusku.

Nauczanie języka białoruskiego jako obcego nie może się obejść bez elementów historii języka, historii Białorusi, wiedzy o kulturze czy polityce językowej. Warto w tym kontekście wspomnieć przechodzenie samych Białorusinów na język białoruski. Często w tym procesie przeszkadza (lub pomaga – zależy od punktu widzenia) trasionka, czyli białorusko-rosyjska mieszanka językowa.



W białoruskim języku Białorusinów bilingwów zachodzą bowiem procesy interferencji języka rosyjskiego [zob. Старавойтава 2006: 14–15; przykłady: Малько 2010; Сандавалава 2011; Каценка, Мароз 2012: 36–38]. Istnienie dwóch języków będących ze sobą w stałym kontakcie (podobnie jak na Ukrainie<sup>112</sup> i na innych pograniczach językowych) musiało doprowadzić do konwergencji języków [Розенцвейг 1972: 4; Gasek 2012: 33]. Niektórzy Białorusini jednak (wbrew obawom lingwistów) traktują trasiankę jako pomoc (etap) w przechodzeniu od traktowania białoruszczyzny jako „języka cudzego” przez język białoruski jako obcy, aż do etapu języka białoruskiego jako ojczystego. Drugi etap z kolei niektórym może przypominać naukę języka przez obcokrajowca, ale jak wcześniej wspominaliśmy – najczęściej jest to iluzoryczne podobieństwo.

W nauczaniu języka białoruskiego jako obcego na Białorusi i za granicą (np. w Polsce) przeszkadzają silne procesy rusyfikacyjne na Białorusi, wzmacniane wieloma czynnikami politycznymi, gospodarczymi, kulturowymi i religijnymi [Kaleta 2015b: 282–283]. Przeciwdziałać im starają się różne środowiska, które chcą dotrzeć do samych Białorusinów albo obcokrajowców, wśród których język białoruski jest popularny. Wyróżnić tu można takie niepaństwowe organizacje jak międzynarodowe stowarzyszenie Zjednoczenie Białorusinów Świata „Ваўкаўшчына” (brus. Міжнароднае грамадскае аб’яднанне Згуртаванне беларусаў свету „Бацькаўшчына”), koordynujące kampanię „Будзьма Бiałorusinami!” (brus. „Будзьма беларусамі!”) czy Towarzystwo Języka Białoruskiego (brus. Таварыства беларускай мовы). Dużym wyzwaniem jest także odpolitycznienie białoruszczyzny. Język nie powinien kojarzyć się z polityką: ani z opozycją, ani z prezydentem Łukaszenką. Język powinien być językiem, nie narzędziem walki politycznej. Wtedy ma szansę się rozwijać i stać narzędziem komunikacji. Odpolitycznienie i demitologizacja to również główne wyzwanie dla glottodydaktyki białorutenistycznej, zarówno tej realizowanej na Białorusi (rodzima glottodydaktyka białorutenistyczna), jak i poza jej granicami (zagraniczna glottodydaktyka białorutenistyczna) [Kaleta 2015b: 283].

Wiek XXI może przynieść wiele dobrych zmian dla języka białoruskiego. Przede wszystkim są duże oczekiwania (za granicą i na samej Białorusi zapewne też, choć może nie tak głośno artykułowane) co do przywrócenia językowi białoruskiemu należnego statusu. I nie chodzi tu o zapisy prawne, ale o ich realizację

<sup>112</sup> Choć na Białorusi nie ma jak na Ukrainie regionów wyraźnie zidentyfikowanych językowo, np. białoruskojęzycznych i rosyjskojęzycznych [Сомин 2015: 70].

w życiu codziennym. Nie oznacza to oczywiście eliminacji języka rosyjskiego i narzucania siłą języka białoruskiego. Przywrócenie języka białoruskiego do życia publicznego i codziennego użytku jest w interesie nie tylko obcokrajowców uczących się tego języka, lecz także samych Białorusinów i władz państwowych. Język białoruski to promocja i marka kraju (już na mistrzostwach w hokeju w 2014 roku organizowanych na Białorusi dostrzeżono wartość marketingową białoruszczyzny i rozdawano kibicom rozmówki białorusko-angielskie, a nie rosyjsko-angielskie). Podkreślanie własnej historii, dorobku i niezależności, a także dziedzictwa i odradzania się białoruszczyzny mogłoby pobudzać koniunkturę. Glottodydaktyka białorutenistyczna musi jednak nadrobić pewne straty w stosunku do innych języków. Wystarczy porównać choćby dorobek rosyjski, ukraiński czy polski w dziedzinie nauczania tych języków jako obcych. Priorytetem wydaje się demitologizacja języka, wokół którego narosło wiele negatywnych stereotypów (język niższych warstw społecznych, języka niemodny, zapyziały itd.) [Kaleta 2015b: 282–283; 2015c: 71–72]. Dobra kampania reklamowa i edukacja mogłyby przekonać społeczeństwo, że język białoruski jest tak samo normalnym językiem jak każdy inny, ani nie lepszym, ani nie gorszym, a jego używanie nie musi oznaczać wyzbywania się czegokolwiek, w tym języka rosyjskiego – zwłaszcza że żyjemy w dobie wielojęzyczności, która na Białorusi ma swoją długą tradycję. Ważnym zadaniem jest także pokazanie, że język białoruski nie stanowi dla nikogo zagrożenia, lecz jest raczej fundamentem, na którym można z powodzeniem budować rozwój Białorusi. Znany białoruski lingwista z Akademii Nauk Białorusi Alaksander Łukaszaniec przekonuje, że „з беларускай мовы, з тых ці іншых яе разнавіднасцяў павінны быць знятыя любыя ідэалагічныя і палітычныя ярлыкі”<sup>113</sup> [Лукашанец 2014: 232].

Dobrze zatem, że realizowane są różne inicjatywy państwowe i społeczne propagujące język białoruski, a na białoruskich uczelniach (np. na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym czy Mińskim Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym) są dydaktycy zajmujący się JBJO. Warto wspomnieć, że w grudniu 2015 roku w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego z inicjatywy autora niniejszej dysertacji rozpoczęła działalność Pracownia Glottodydaktyki Białorutenistycznej (PGB) [zob. Kaleta 2017c: 404–406], dla której obszarem naukowego zainteresowania jest przede wszystkim język białoruski jako obcy dla

<sup>113</sup> *Z języka białoruskiego, z tych czy innych jego form, powinny być zdjęte wszelkie etykiety ideologiczne i polityczne.*

Polaków. Podejmowane przez nią badania dotyczą także ogólnie Słowian i nie-Słowian uczących się języka białoruskiego oraz lektorów Białorusinów i nie-Białorusinów uczących na różnych poziomach języka białoruskiego, czyli procesów związanych z uczeniem się i nauczaniem języka obcego, metodyką (praktyką) nauczania (tzw. glottodydaktyką praktyczną) [por. Jaroszewska 2014: 54–55]. PGB zajmuje się zagadnieniami interesującymi dla glottodydaktyki białorutenistycznej na wzór innych glottodydaktyk [por. Dąbrowska 2014], m.in.:

1) rozwijaniem badań nad lingwistyką kulturową (białorusoznawstwo, etnolingwistyka, krajoznawstwo<sup>114</sup>), lingwakulturowym aspektem nauczania JBJO i komunikacją międzykulturową;

2) rozwijaniem badań nad nauczaniem o kulturze Białorusi: miejscu kultury w nauczaniu języka; etykiecie językowej; przysłowiach, powiedzeniach, leksyce bezekwiwalentowej; stereotypach w podręcznikach do nauczania JBJO, tematach tabu, literaturze pięknej adaptowanej do celów glottodydaktycznych;

3) rozwijaniem badań nad glottodydaktyką porównawczą (np. polsko-białoruską [por. Kaleta 2016a], polsko-białorusko-rosyjską, białorusko-rosyjską itd.), czyli analizowaniem i porównywaniem m.in. metod nauczania, programów kursów, roli nauczyciela oraz kontynuowaniem badań nad nauczaniem Białorusinów języka polskiego;

4) rozwijaniem badań nad metodyką nauczania (glottodydaktyka praktyczna), np. sposobami wykładania gramatyki, słownictwa itd., stymulowaniem nawyków dotyczących wypowiedzi ustnych, rozumienia ze słuchu, czytania, pisania; wykorzystaniem nowych technologii na zajęciach [por. Жукович 2015], normą i uzusem (oraz pragmatyką językową) w nauczaniu;

5) analizowaniem problematyki certyfikacji JBJO (poziomy certyfikatów, materiały wymagane na dany poziom, sposoby przygotowywania do egzaminów na certyfikat oraz wzory testów);

6) przygotowywaniem programów nauczania na różne poziomy językowe;

7) badaniem białoruszczyzny cudzoziemców, np. analizą błędów językowych i badaniem tzw. języka przejściowego (ang. *interlanguage*) oraz wymowy, stworzeniem korpusu błędów językowych obcokrajowców, badaniem percepcji JBJO przez obcokrajowców;

8) monitoringiem sytuacji JBJO w różnych krajach, w tym w Polsce i na

---

<sup>114</sup> Na tym polu są już pewne osiągnięcia, o czym świadczą pozycje wydawnicze [np. Брыгадзін 1997; Важнік, Савіцкая 2003; Клябанаў 2010; Барысенка і ін. 2014a].

samej Białorusi;

9) badaniem wpływów socjolingwistyki i polityki językowej na proces nauczania JBJO;

10) badaniem problematyki kształcenia oraz pracy nauczycieli JBJO na Białorusi i poza jej granicami, analizą błędów lektorskich i błędów w kształceniu nauczycieli [por. Малажай 1994, Сысой 2008];

11) opracowaniem historii nauczania języka białoruskiego jako obcego: analizą porównawczą starszych i nowszych podręczników [zob. Борисенко 2011; Рамза 2016; Барысенка 2017], sposobu prezentacji materiału (np. idealizowanie bohaterów, stereotypizacja), różnorodności tematycznej itd.;

12) stworzeniem czasopisma poświęconego szeroko rozumianej glottodydaktyce białorutenistycznej.

Podobne zagadnienia poruszać ma także powstałe w ramach współpracy międzynarodowej PGB polsko-białoruskie czasopismo naukowo-metodyczne „Беларуская мова як замежная” (zob. <http://kb.uw.edu.pl/bmz>) [Kaleta 2016a: 159–162, 2017b: 10–11; Kaleta 2017c: 405–406], będące pokłosiem obrad sekcji JBJO Międzynarodowego Kongresu Białorutenistów w Mińsku w 2015 roku [zob. Kaleta 2017b: 9]. Pismo powstaje w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego przy ścisłej współpracy z Mińskim Państwowym Uniwersytetem Lingwistycznym, Państwowym Instytutem Edukacji Wyższej, Białoruskim Uniwersytetem Państwowym. Oprócz wymienionych ośrodków wsparcia dla projektu udzielili przedstawiciele innych jednostek, np. Narodowej Akademii Nauk RB czy Instytutu Edukacji Narodowej RB. Czasopismo wciąż się tworzy i jest nadzieja na współpracę także z innym zainteresowanymi instytucjami. Przy projekcie współpracują specjaliści i entuzjaści JBJO.

Czasopismo ma być miejscem prezentowania badań oraz dyskusji, stąd tak wielki nacisk położony jest na współpracę osób reprezentujących różne ośrodki białoruskie i zagraniczne. Inicjatywę wspiera i druk czasopisma sponsoruje Centrum Kulturalne Białorusi przy Ambasadzie Republiki Białoruś w Rzeczypospolitej Polskiej. W pierwszym numerze ukazało się 7 artykułów, z czego jeden w języku angielskim Arnolda McMillina dotyczący tego, co Brytyjczycy myślą o języku białoruskim i literaturze białoruskiej [zob. McMillin 2017]. Kolejne teksty omawiają historię powstania czasopisma i dziedzinę glottodydaktyki białorutenistycznej [zob. Kaleta 2017b], wybrane podręczniki do JBJO [zob. Барысенка

2017], internetowy kurs JBJO [zob. Ракава 2017], aspekty nauczania JBJO w Mińskim Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym [zob. Семьянкіевіч 2017] oraz Białoruskim Państwowym Uniwersytecie Ekonomicznym [zob. Старавайтава 2017], historię organizowania międzynarodowych letnich szkół JBJO [zob. Сямешка 2017b], a także prezentują miasto Grodno, do którego obecnie można się udać bez wizy [zob. Канчэўская 2017]. Ważne miejsce na łamach kolejnych numerów czasopisma rezerwujemy dla praktycznych wskazówek co do prowadzenia zajęć z JBJO (np. propozycje ćwiczeń, podręczników itp.).

Podobne pisma funkcjonują już w innych krajach, w tym w Polsce, na Ukrainie i w Rosji. Wydaje się, że tego typu periodyk mógłby być kolejnym kanałem reklamy Białorusi w świecie, ukazującym jej dziedzictwo, z powodzeniem wykorzystywanym także przez ambasady białoruskie w celu promocji kraju [zob. Калета 2017b: 10]. Podobne czasopismo mają już ukraińscy (od 2006 roku na Lwowskim Uniwersytecie Narodowym im. Iwana Franki dwa razy do roku wydawane jest pismo „Теорія і практика викладання української мови як іноземної = Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language” o teorii i praktyce wykładania języka ukraińskiego jako obcego). W Polsce także istnieją tego typu periodyki naukowo-metodyczne, np. w Katowicach „Postscriptum Polonistyczne”, w Łodzi „Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” i w Warszawie „Kwartalnik Polonicum”, poświęcone licznym zagadnieniom glottodydaktyki polonistycznej. Korzystać z nich mogą zarówno studenci, jak i wykładowcy i badacze glottodydaktyki. Rozprzestrzenieniu wyników badań sprzyja fakt istnienia internetowych wersji wspomnianych periodyków.

Na Białorusi jak dotąd nie było ani jednego pisma poświęconego białoruskiej glottodydaktyce obcojęzycznej, choć poszczególne artykuły [np. Чахоўскі 2006, 2011; Чахоўская 2006, 2011a, 2011b, 2014; Сысой 2008; Хоміч 2010] są czasem publikowane na łamach pisma wydawanego na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы” oraz pisma „Беларусіка = Albaruthenica” wydawanego przez Międzynarodową Asocjację Białorusistów, Białoruski Uniwersytet Państwowy i Instytut Polski w Mińsku [np. Kaleta 2015c; Елісеева, Ракава 2016]. Niektóre artykuły tematyczne glottodydaktycznej można znaleźć w tomach pokonferencyjnych, np. *Мова – Літаратура – Культура*, gdzie prace zamieściło wielu badaczy białoruskich

[zob. Сомін 2016; Старавойтава 2016; Супрунчук 2016; Сямешка 2016; Якуба 2016] i zagranicznych [zob. Казапалянская 2016; Калета 2016a]). Trzeba przy tym zaznaczyć, że w tego typu publikacjach artykuły dotyczące glottodydaktyki białorutenistycznej umieszczone są często w dziale ogólnodydaktycznym, bez rozróżnienia między językiem białoruskim jako ojczystym, jako odziedziczonym (czy utraconym) i jako obcym.

Jedynie w materiałach V Międzynarodowego Kongresu Białorutenistów, który odbył się w Mińsku w maju 2010 roku w tomie pokonferencyjnym wydzielono osobną rubrykę *Беларуская мова як замежная. Дасягненні, праблемы, перспектывы* (JBJO. Osiągnięcia, problemy, perspektywy), w której znalazły się teksty sześciu autorów z Białorusi, Polski i Anglii. Tematyka okazała się różna. Larysa Pisarek [zob. Пісарэк 2012] i Jim Dingley [zob. Дынглі 2012] poruszają kwestie związane z podręcznikami do nauki JBJO, Kaciaryna Lubeckaja omawia zagadnienia związane z wykorzystywaniem słowników na zajęciach JBJO [zob. Любецкая 2012], a Barysienka przedstawia problemy nauczania JBJO w szkole wyższej [zob. Барысенка 2012b], Juraś Buszlakou opisuje białorutenistykę na Uniwersytecie Karola w Pradze [zob. Бушлякоў 2012], a Larysa Stankiewicz – nauczanie JBJO na Uniwersytecie Budapesztańskim [zob. Станкевіч 2012, por. Станкевич 2009]. Sekcję JBJO stworzył na VI Międzynarodowym Kongresie Białorutenistów w Mińsku w 2015 roku autor niniejszej dysertacji. Była to największa sekcja, licząca 10 uczestników z Polski i Białorusi [zob. Калета 2017b: 8–9] (niestety materiały referentów nie zostały do tej pory wydane drukiem). Ideę takich naukowych spotkań podjęła dalej dr Nadzieja Starawojtawa, która zorganizowała sekcje JBJO na Międzynarodowym Kongresie Badaczy Białorusi w Kownie w 2016 roku oraz w Warszawie w 2017 roku.

## 2. Język białoruski jako obcy w świetle badań ankietowych

Przedstawimy teraz krótko opinię Polaków (głównie studentów, ale też uczniów i osób pracujących) uczących się języka białoruskiego na jego temat. Osobne badania – potrzebne także w glottodydaktyce białorutenistycznej – powinny dotyczyć obcokrajowców innych narodowości, gdyż im dalej od Białorusi na Zachód,

tym mniej oczywista jest świadomość istnienia języka białoruskiego czy nawet samej Białorusi. Warto na wstępie podkreślić fakt, że dla przeciętnego Polaka (nieorientującego się w białoruskiej sytuacji językowej odznaczającej się dominacją języka rosyjskiego, występowaniem tzw. trasianki i nacechowaniem skojarzeń z językiem) czymś dziwnym wydają się już kursy języka białoruskiego organizowane oddolnie dla samych Białorusinów. Przeciętny Polak często nie może zrozumieć, dlaczego Białorusini tak rzadko w życiu codziennym mówią po białorusku<sup>115</sup>, dlatego że nie może sobie wyobrazić sytuacji, w której to Polacy mówiliby w swoim kraju w języku innym niż polski albo gdyby większość napisów w polskich miastach była w innym języku niż polski. Naturalne pytanie, jakie pojawia się w takiej sytuacji w głowach polskich studentów, to: „Czemu mam się uczyć języka, w którym nie mówią nawet na Białorusi?”. Rzeczywiście w takich chwilach niełatwo jest wykładowcy języka białoruskiego być ambasadorem białoruszczyzny, trudno odpowiadać na pytania dotyczące białoruskiej polityki językowej czy po prostu motywować polskich studentów do nauki języka białoruskiego, który nie cieszy się szacunkiem i popularnością na samej Białorusi. Reakcja Polaków na taką sytuację zwykle ogranicza się do stwierdzenia: „Szkoda”. I ci, co przyszli na pierwsze zajęcia, często już nie wracają, bo tracą motywację. Z drugiej strony zdarzają się osoby, które przyciąga elitarność języka białoruskiego. Tym sposobem mogą się odróżniać od mas, które znają różne inne, bardziej popularne języki. W dzisiejszym świecie niemal wszyscy nieźle mówią w którymś z „dużych” języków: angielskim, francuskim, hiszpańskim czy rosyjskim, więc dodatkowa znajomość białoruszczyzny pozwala się wyróżnić i przyciągnąć uwagę pracodawcy, który zwykle otrzymuje tysiące podobnych do siebie aplikacji. Powoli coraz więcej studentów zaczyna to rozumieć.

W latach 2016–2017 przeprowadziliśmy 55 ankiet wśród studentów Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, słuchaczy bezpłatnych kursów języka białoruskiego prowadzonych przez pracowników Katedry Białorutenistyki UW w warszawskim Centrum Kulturalnym Białorusi, działającym przy Ambasadzie Republiki Białoruś, studentów Instytutu Filologii Rosyjskiej i Ukraińskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, wśród polskich

<sup>115</sup> Właśnie dlatego warto uświadamiać Polakom skalę rusyfikacji republik związkowych ZSRR, której skutki są odczuwane do dziś nie tylko na Białorusi, lecz także w innych byłych republikach, np. w Kazachstanie.

uczestników Międzynarodowej Letniej Szkoły Białorutenistyki organizowanej w Mińsku przez Państwowy Instytut Edukacji Wyższej [zob. Kaleta 2015d], a także wśród wychowanków Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Prusa w Skierniewicach, gdzie uczniowie mają szansę zapoznać się z białoruszczyzną dzięki pasji nauczyciela języka rosyjskiego i ukraińskiego, który organizuje też kurs podstawowy białoruszczyzny.

Ankieta (m.in. obok wywiadów, testów, notatek, obserwacji) jest częstym narzędziem badawczym, stosowanym też w glottodydaktyce [por. Jaroszewska 2014: 64]. Ma swoje zalety, ale też wady i ograniczenia [por. Wilczyńska, Michońska-Stadnik 2010: 145]. Mamy świadomość, że wyniki naszych badań są względne, pilotażowe, jednak odkrywają ciekawe informacje. Są to też pierwsze znane nam badania tego typu, choć oczywiście istnieją podobne badania dotyczące innych języków (np. Polaków uczących się języka włoskiego [zob. Kucharska 2016]). Mamy nadzieję, że w przyszłości profesjonaliści socjologowie zechcą zająć się zagadnieniem recepcji JBJO wśród obcokrajowców (jest to jeden z obszarów interdyscyplinarnych).

Ankiety oprócz 3 pytań o wiek, płeć oraz kraj i miejscowość pochodzenia zawierały 7 pytań dotyczących języka białoruskiego. Niżej zaprezentowano wzór:

#### ANONIMOWA ANKIETA

- 1) Wiek
- 2) Płeć: a) kobieta, b) mężczyzna<sup>116</sup>
- 3) Kraj i miejscowość pochodzenia:
- 4) Jak długo uczysz się języka białoruskiego?
- 5) Jakich innych języków obcych się uczysz, który w kolejności jest język białoruski?
- 6) W skali 1–10 podaj stopień trudności nauki języka białoruskiego:
- 7) Dlaczego uczysz się języka białoruskiego? Jaka jest Twoja motywacja?
  - a) Z ciekawości
  - b) Z przypadku
  - c) Z chęci poznania języka i kultury Białorusi
  - d) W nadziei na zwiększenie szans na rynku pracy
  - e) Dla rozwoju osobistego
  - f) Inne powody (jakie?)

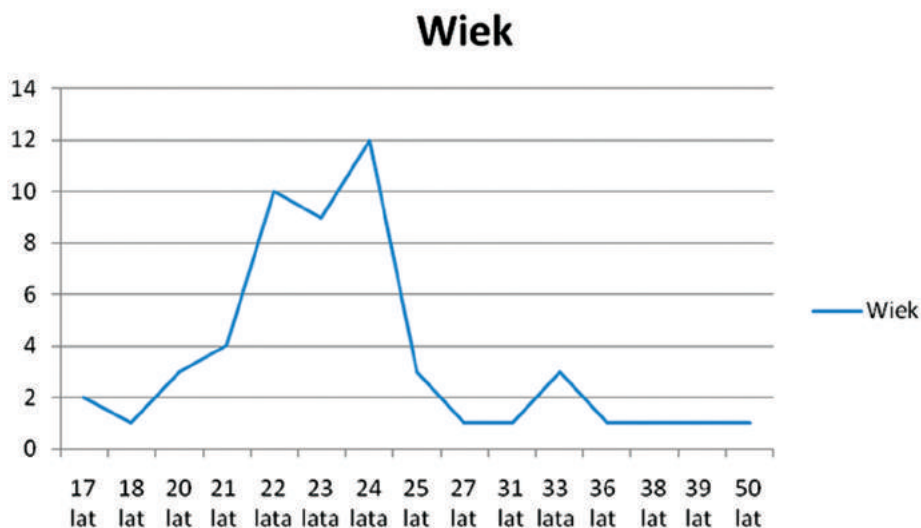
---

<sup>116</sup> Celowo wyodrębniamy grupę mężczyzn, by sprawdzić, czy są różnice w poglądach w zależności od płci.



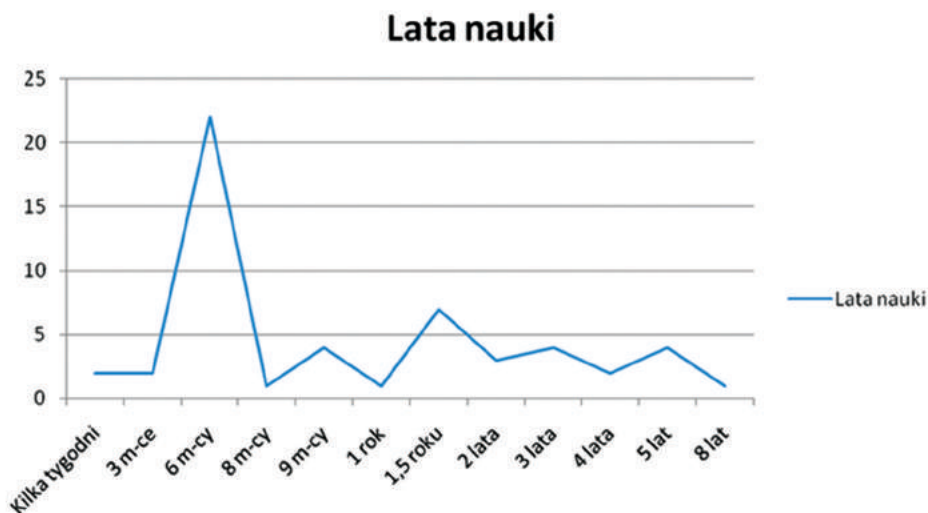
- 8) Czy warto uczyć się języka białoruskiego? Dlaczego tak lub nie?
- 9) Czy znasz jakieś stereotypy na temat języka białoruskiego? Jeśli tak, to jakie?
- 10) Jaki jest Twój stosunek do języka białoruskiego?
  - a) Język jak każdy inny (ani nie lepszy, ani nie gorszy)
  - b) Jest to dialekt języka rosyjskiego
  - c) Jest to dialekt języka polskiego
  - d) Jest to język niższych warstw społecznych (np. wsi)
  - e) Jest to język mniej ważny niż inne, niepełnowartościowy, czegoś mu brakuje
  - f) Inny stosunek (jaki?)

Respondenci-studenci byli w wieku między 22 a 24 (i to była najliczniejsza grupa, łącznie 31 osób), natomiast słuchacze warszawskich bezpłatnych kursów dla niefilologów byli w wieku między 20 a 50 lat, z przewagą osób do 27 roku życia, a uczniowie liceum – w wieku 17–18 lat. Wśród ankietowanych było 15 mężczyzn w wieku 20–38 lat. Na poniższym diagramie zaznaczono liczbę osób w danym wieku, najwięcej (12 osób) było w wieku 24 lat.



**Wykres 1.** Wiek respondentów

Respondenci uczyli się języka białoruskiego przez okres od kilku tygodni do pięciu lat, choć jedna osoba uczyła się go nawet 8 lat. Najwięcej osób, bo aż 22, uczyły się białoruszczyzny od 6 miesięcy.



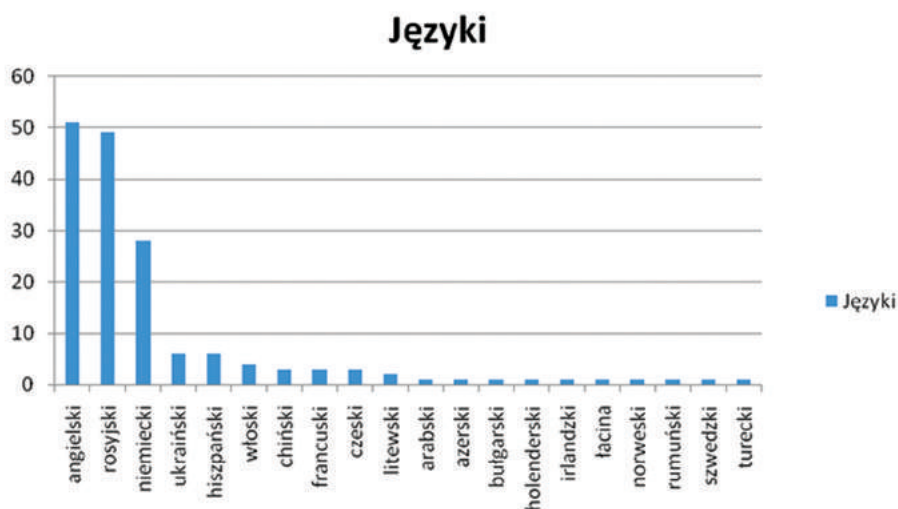
**Wykres 2.** Długość nauki języka białoruskiego przez respondentów

Ankieta była zatem przeprowadzona wśród ludzi młodych, zaczynających naukę języka białoruskiego, którego uczyli się jako kolejnego języka po angielskim, rosyjskim, czeskim, niemieckim, włoskim, łacińskim, francuskim, bułgarskim, irlandzkim, hebrajskim, norweskim, szwedzkim, hiszpańskim, litewskim, łotewskim, chińskim, holenderskim, rumuńskim, tureckim, azerskim (w sumie 20 języków). Najwięcej ankietowanych (51 osób) uczyło się języka angielskiego, 49 osób miało kontakt z rosyjskim, 28 z niemieckim, po 6 z ukraińskim i hiszpańskim, 4 osoby z włoskim, po 3 osoby z francuskim, czeskim i chińskim, 2 z językiem litewskim. Pozostałe języki wymieniane były przez pojedyncze osoby (zob. wykres 3). Większość respondentów знаła już wcześniej język rosyjski i angielski, a białoruskiego uczyli się jako języka trzeciego, czwartego lub kolejnego, np. jako języka szóstego, siódmego. Ma to oczywiście wpływ na naukę języka białoruskiego, gdyż języki wcześniej poznane mogą wpływać na poznane później (i odwrotnie) i to niekoniecznie osobno (jak głosi hipoteza ostatniego języka<sup>117</sup>), ale też w sposób łączny i jednoczesny [Chłopek 2011: 140, 151, 154]. Poza tym osoby, które uczą się białoruszczyzny jako kolejnego języka, przywiązują do nie-

<sup>117</sup> Ang. *last language hypothesis* – termin Benny’ego Shanona z 1991 roku określający kluczową rolę języka nabywanego ostatnio w trakcie użycia nowo poznawanego języka. Przypuszcza się, że w umyśle zakodowany jest zapis historii nabywania języków, który wpływa na powstawanie wpływów międzyjęzykowych [zob. Chłopek 2011: 181].

go różną wagę i zajmuje on różne miejsce w hierarchii poznawanych języków. Pisze o tym Chłopek:

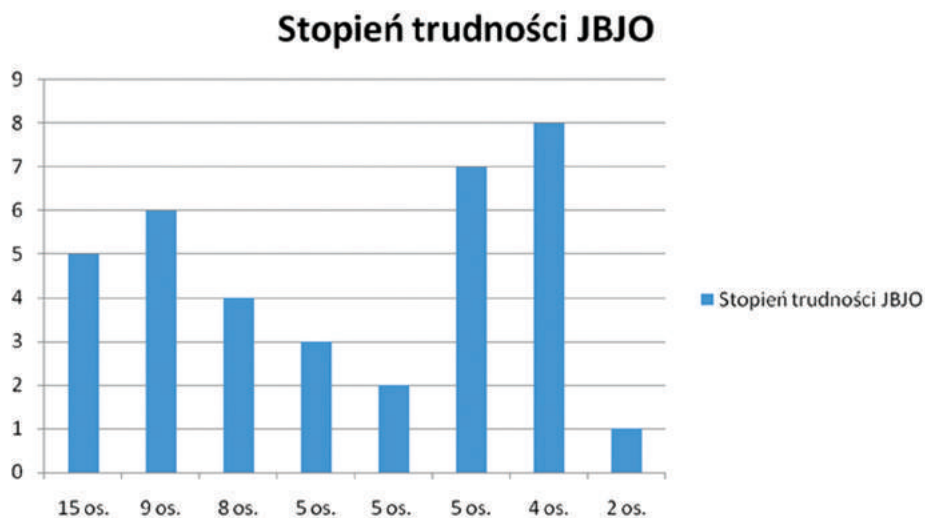
*Każdy z języków może być opanowany na innym poziomie biegłości, a także każdemu z nich przydzielone mogą zostać odrębne funkcje. Funkcje te mogą być zdeterminowane przez uwarunkowania społeczne i geopolityczne (np. rozmaite postawy i poglądy panujące w danej społeczności, status każdego z języków na danym terytorium) oraz przez rozmaite czynniki indywidualne (np. wiek nabycia i poziom opanowania każdego z języków oraz związany z nimi rodzaj powiązań między systemem językowym a systemem pojęciowym, więź emocjonalna z każdym z języków, indywidualne potrzeby komunikacyjne) [Chłopek 2011: 185].*



**Wykres 3.** Inne języki, których uczą się respondenci

W skali od 1 (bardzo łatwy) do 10 (bardzo trudny) najwięcej, bo 15 osób (w tym 3 mężczyźni) napisało liczbę 5, czyli ani nie łatwy, ani nie trudny. Kolejne największe liczby osób zaznaczyły cyfry obok 5, czyli 6 (9 osób, w tym 2 mężczyźni) i 4 (8 osób, w tym 1 mężczyźni). 5 osób (w tym 2 mężczyźni) wybrało cyfrę 2, 5 osób (w tym 3 mężczyźni) wybrało cyfrę 3, 5 osób (w tym 1 mężczyźni) wybrało cyfrę 7, 4 osoby cyfrę 8 (w tym 1 mężczyźni). Tylko 2 osoby (kobieta i mężczyźni) wybrały cyfrę 1 (język bardzo łatwy do nauki). Nikt nie zaznaczył cyfry 9 ani 10 (najwyższy stopień trudności opanowania białoruszczyzny). Zdania są podzielone niemal po równo, jeśli wziąć pod uwagę, że 15 osób zaznaczyło cyfrę 5, 20 osób cyfrę poniżej 5, a 18 osób cyfrę powyżej 5. Dużo osób jednak

opowiedziało się za tym, że białoruski nie jest językiem łatwym do opanowania, co może dziwić, jeśli wziąć pod uwagę fakt, że wcześniej tyle osób zadeklarowało kontakt z językiem rosyjskim. Być może właśnie pozorne podobieństwo (i co za tym idzie – interferencje negatywne) języka polskiego, rosyjskiego i białoruskiego miało wpływ na ocenę białoruszczyzny jako języka trudnego do opanowania (zob. wykres 4). Siamieszka uważa, że pojęcia *łatwy–trudny* w stosunku do nauki języka są względne, choć umownie wyróżnia się według poziomu trudności cztery grupy języków: 1) włoski, hiszpański, 2) angielski, francuski, niemiecki, 3) języki słowiańskie, węgierski, fiński, hebrajski, turecki, 4) arabski, chiński, japoński, koreański [Бранавец 2017].



Wykres 4. Ocena respondentów stopnia trudności nauki JBJO

Jedno z pytań dotyczyło motywacji do nauki języka białoruskiego<sup>118</sup>. Można było zaznaczyć następujące odpowiedzi na pytanie „Dlaczego uczysz się języka białoruskiego?”:

- 1) dla rozwoju osobistego (17 osób, w tym 10 mężczyzn),
- 2) z chęci poznania języka i kultury Białorusi (16 osób, w tym 6 mężczyzn),

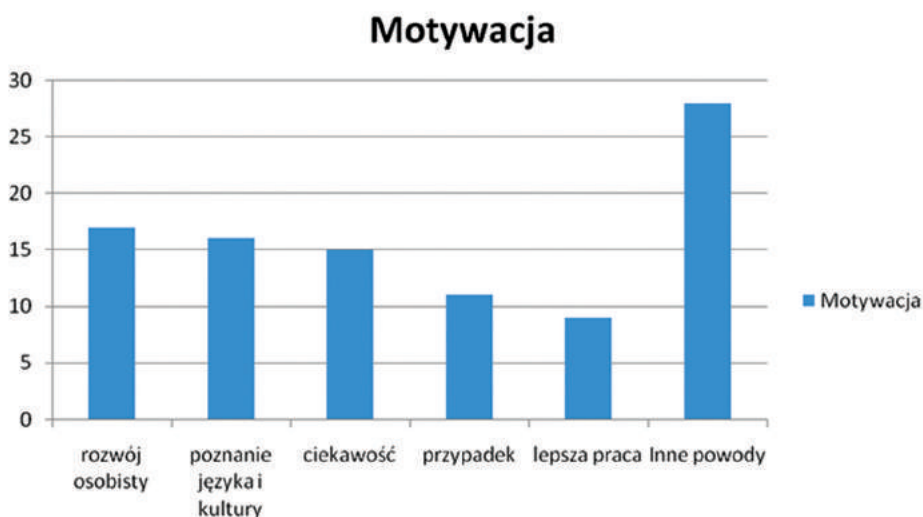
<sup>118</sup> Motywacja jako jeden z czynników pozajęzykowych wpływa na naukę języka obcego i na popełnianie błędów, co jest podkreślane w literaturze [np. Grucza 1978b; por. Kaleta 2009a]. Student zdemotywowany będzie mniej staranny, co odbije się na jego wynikach w nauce, i mniej chętny do uczenia się na własnych błędach. Wagę motywacji i innych czynników emocjonalnych podkreśla się w dokumencie Rady Europy [zob. ESOKJ 2003: 139–140].

- 3) z ciekawości (15 osób, w tym 3 mężczyzn),
- 4) z przypadku (11 osób, w tym 5 mężczyzn),
- 5) w nadziei na zwiększenie szans na rynku pracy (9 osób, w tym 3 mężczyzn),
- 6) z innych powodów (przytaczamy wypowiedzi w oryginalnym brzmieniu):
  - „żeby otrzymać zaliczenie przedmiotu w ramach studiów/ponieważ taki jest program studiów” (16 osób, w tym 2 mężczyźni);
  - „jest mi potrzebny w mej działalności zawodowej/twórczej” (2 osoby, w tym 1 mężczyzna);
  - „moi bliscy znajomi posługują się białoruskim” (mężczyzna);
  - „prawdopodobnie mam korzenie na Białorusi” (mężczyzna);
  - „szukam żony na Wschodzie, to też powód” (mężczyzna);
  - „Bardzo chcę rozmawiać z Białorusinami w tym języku i poznawać białoruską kulturę (mężczyzna)”;
  - „wspieranie tamtejszej kultury”;
  - „dla podtrzymania zagrożonego języka”;
  - „Na początku pojawiła się ciekawość, dlaczego na Białorusi nie mówi się po białorusku. Potem zainteresowałam się językiem i kulturą Białorusi na zajęciach na uczelni. Dalej się go uczę, ponieważ dzięki temu mam większe szanse na rynku pracy”;
  - „Najbardziej zależy mi, aby wreszcie Rosja zrozumiała, że Białoruś to odrębny kraj z własnym językiem, kulturą, historią, literaturą. Nie powinna niszczyć tego języka i wmawiać Białorusinom, że bez znajomości rosyjskiego nie istnieją jako państwo. Chciałbym dożyć czasów, kiedy pojedę na Białoruś i nie usłyszę nawet słowa po rosyjsku. Na Białorusi nienawidzę, kiedy używają rosyjskiego. Przede wszystkim Białorusini powinni sobie zadać pytanie, kim są, kim się czują, ponieważ w tej kwestii mają problemy z odpowiedzią na pytanie o własną tożsamość. Jeżeli dążyliby do tego, że są w 100% białoruskim narodem i nie będą się tego wstydzić, wtedy ich ojczysty język przetrwa, a nawet rozwinie się. Języka białoruskiego postanowiłem również uczyć się z tego powodu, aby pomóc w jakimś stopniu ocalić przed wymarciem ten piękny język. Chcę pokazać, że dla mnie Białorusin to nie Rosjanin i będę do niego zwracał się tylko w jego ojczystym języku, ponieważ szanuję ten naród”<sup>119</sup>.

<sup>119</sup> Jest to wypowiedź osoby, która nie skrywała swej tożsamości. Słowa te mogą się wydawać dość emocjonalne czy zaangażowane politycznie, ale są ciekawe choćby z tego względu, że osoba ankietowana na co dzień ma pozytywny stosunek do języka rosyjskiego, którego także sama uczy.

- „z chęci poznania języka”;
- „dla poszerzenia horyzontów językoznawczych”;
- „chciałam zwiększyć kompetencje i znanie języków jest atrakcyjne”;
- „podróżowanie po Białorusi”;
- „Znajomość języka niszowego moim zdaniem jest dobrym sposobem spełnienia własnych ambicji i daje możliwość rozwoju”;

Skalę motywacji pokazuje poniższy diagram.



**Wykres 5. Motywacja do nauki JBIO**

Odpowiedzi ankietowe pokazują spodziewanie dużą (16 osób) motywację<sup>120</sup> instrumentalną<sup>121</sup>, zewnętrzną<sup>122</sup> (zaliczenie obowiązkowego lektoratu w ramach studiów), choć z drugiej strony także dużą motywację pozytywną<sup>123</sup>,

<sup>120</sup> Więcej o rodzajach motywacji zob. [Szałek 2004: 57–61], a o rodzajach motywów zob. [Pfeiffer 2001: 112–113].

<sup>121</sup> Motywacja instrumentalna to taki stosunek do nauki języka obcego, w którym liczy się praktyczna wartość i korzyści odniesione z nauki nowego języka, język jest środkiem do osiągnięcia innego celu [zob. Anczewski 1987: 137; Komorowska 1987: 43, 108].

<sup>122</sup> Motywacja zewnętrzna zawiera w sobie motywy pochodzące nie od ucznia, lecz od strony stwarzającej przymus nauczania, jest to zwykle strach (motyw bezpieczeństwa) i przymus, nagrody, kary, współzawodnictwo, oceny, wpływ osób [Niebrzydowski 1972: 25, 58; Komorowska 1987: 43, 111]. Nowsze opracowania wymieniają: motyw rodziców, motyw użyteczności, motyw materialny, motyw obowiązku (moralny), motyw uznaniowy [Szałek 2004: 58].

<sup>123</sup> Ten typ motywacji jest też określany motywacją integrującą, gdy nauka języka wpływa z chęci poszerzenia własnych horyzontów, nauka jest celem samym w sobie [Anczewski 1987: 137; Komorowska 1987: 43].

czyli też wewnętrzną<sup>124</sup>: rozwój osobisty (17 osób, w tym 10 mężczyzn) czy (zaskakująco duży odsetek osób) nadzieja na zwiększenie szans na rynku pracy (9 osób, w tym 3 mężczyzn). Wielu reprezentantów ma także motywację integrującą<sup>125</sup> – chęć poznania języka i kultury Białorusi zadeklarowało 16 osób, w tym 6 mężczyzn. Także ciekawość (15 osób, w tym 3 mężczyzn) wygrała z przypadkiem (11 osób, w tym 5 mężczyzn). Wymienione formy motywacji często występują jednocześnie (a nie osobno), jedynie z dominacją którejś z nich [por. Anczewski 1987: 137]. Wysoki poziom kompetencji komunikacyjnej i lingwistycznej gwarantuje motywacja typu mieszanego, czyli integrująco-instrumentalna i wewnętržno-zewnętrzna [Komorowska 1987: 198, 202]. Nie oznacza to także, że motywacja integrująca jest bardziej wartościowa niż instrumentalna, bo jak potwierdzają badania, niektóre motywy instrumentalne przynoszą więcej korzyści w sferze językowej i wychowawczej [zob. Komorowska 1987: 109]. Trzeba też podkreślić fakt, że niektórzy ankietowani zaznaczali więcej niż jedną odpowiedź, czasami wydawało się, że są to odpowiedzi sprzeczne, jak np. „Z przypadku” i „Z chęci poznania języka i kultury Białorusi”. Wynikało to stąd, że wiele osób rzeczywiście przypadkiem (np. w ramach studiów rusycystycznych) trafiło na lektorat języka białoruskiego, ale w trakcie jego trwania rozbudziła się w nich chęć lepszego poznania Białorusi, choć byli i tacy, którzy tylko czekali na otrzymanie końcowego zaliczenia przedmiotu. Jednakże już tak krótka ankieta przełamuje pewien stereotyp, że białoruszczyzny uczą się osoby mniej utalentowane czy tylko z przypadku i bez wielkiej motywacji. Przeprowadzone badania pokazały, że wiele osób uczy się białoruskiego jako kolejnego języka i dostrzega w nim piękno, wartość, a dla siebie perspektywy na przyszłość. Niektórzy poprzez jego naukę chcą zmanifestować swoje poparcie dla kultury i tożsamości białoruskiej, inni mają bardziej osobiste pobudki, jak domniemanych krewnych, posiadanie znajomych z Białorusi czy chęć znalezienia żony ze Wschodu, uczenie się dla własnej przyjemności, po-

---

<sup>124</sup> Motywacja wewnętrzna zawiera w sobie motywy pochodzące od ucznia, a nie od strony stwarzającej przymus nauczania, np. zainteresowania, plany życiowe, potrzeby, lęki, ambicje, cele i ideały [Niebrzydowski 1972: 25, 58; Komorowska 1987: 43]. Nowsze opracowania wymieniają: motyw sukcesu, motyw komunikacyjny, motyw poznawczy, motyw estetyczny [Szałek 2004: 58].

<sup>125</sup> Motywacja integrująca przejawia się w osobistym zainteresowaniu uczącego się kulturą i społeczeństwem oraz chęci poszerzenia własnych horyzontów [zob. Anczewski 1987: 137; Komorowska 1987: 107].

rozmawianie „po swojemu” z mniejszością białoruską w Polsce itd., co oczywiście pozytywnie wpływa na naukę i pozytywne postawy uczących się [por. Komorowska 1987: 102]. Wszystko to jednak pokazuje nowe świeże spojrzenie Polaków na białoruszczyznę i sprzyja jej destereotypizacji i demitologizacji [por. Kaleta 2015b].

W badaniu nie pojawiło się wiele głosów świadczących o motywacji zewnętrznej [por. Anczewski 1987: 138], właściwie tylko jeden o uzyskaniu zaliczenia. Jest to zatem motywacja negatywna (żeby uniknąć kary, czyli konsekwencji niezaliczonych zajęć). Nie wspomina się o motywacji zewnętrznej pozytywnej, czyli oczekiwaniu uzyskania nagrody, np. pochwały nauczyciela (motywacja uznania [Komorowska 1987: 111]), uznania kolegów czy członków rodziny. Nie mówi się też o roli i osobowości nauczyciela [zob. Komorowska 1978: 36; 1987: 149–151; Szałek 2004: 68–77; Stasiak 2008; Kozłowski 2012: 96–111; Jakubik 2014: 141–148; Koralewski 2014: 117–127], który może prowadzić zajęcia motywująco lub demotywowująco<sup>126</sup>. Sympatia do nauczyciela prowadzącego dane zajęcia jest dość częstym motywem [zob. Niebrzydowski 1972: 60–78] kierującym uczącymi się [Komorowska 1987: 111–112]. Są też przejawy motywacji wewnętrznej [por. Anczewski 1987: 138] w postaci wewnętrznego pragnienia poznania nowej wiedzy i osiągnięcia celów, planów i dążeń życiowych oraz przekonania o praktycznej przydatności zdobywanej wiedzy. Jak wiadomo, niska motywacja sprzyja niepowodzeniom na zajęciach [por. Arabski 1978: 127–128], z kolei zbyt wysoka – prowadzi w pierwszym momencie do wzrostu sprawności działania, która następnie spada i jest niska zwłaszcza wraz z upływem czasu nauki. Zbyt wysoka motywacja zatem nie starcza na długo, choć w warunkach edukacji państwowej częściej motywacja uczących się jest zbyt niska niż zbyt wysoka [por. Anczewski 1987: 139].

Wśród ankietowanych Polaków uczących się języka białoruskiego można wyróżnić osoby negatywnie nastawione do tego języka, osoby neutralnie (obojętnie) do niego nastawione, a także takie, które prezentują pozytywny stosunek

<sup>126</sup> Bardzo motywująca uczniów jest jego dobra znajomość języka, którego uczy, w następnej kolejności jego pozytywny stosunek do uczniów, inteligencja, orientacja w sprawach kulturalnych i społecznych, poczucie humoru i sprawiedliwość oceniania [Komorowska 1987: 150]. Rolę nauczyciela podkreśla się też w dokumencie Rady Europy: „Nauczyciele powinni zdawać sobie sprawę, że ich działania, odzwierciedlające określone postawy i umiejętności, są najważniejszą częścią kontekstu nauki / przyswajania języka. Stanowią oni wzorce do naśladowania przez uczących się w ich przyszłym posługiwaniu się językiem, a także w ich praktyce jako przyszli nauczyciele” [ESOKJ 2003: 126].



do niego. Jak pokazują pojedyncze wyniki naszych ankiet, negatywnie mogą być nastawione te osoby, które wolą język rosyjski, a które w ramach studiów rusycystycznych mają język białoruski jako obowiązkowy przedmiot – nie musi być to jednak regułą na każdym kierunku i może być też związane zarówno z osobistą postawą studenta wobec białoruszczyzny, jak i postawą nauczyciela. Pozytywny stosunek do białoruszczyzny prezentują zwykle osoby, które poznały już jakichś Białorusinów, a w obecnej sytuacji żywej imigracji ze Wschodu nie jest o to w Polsce trudno.

Podobna ankieta była przeprowadzona wśród 15 studentów Wydziału Historycznego Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. Michaiła Łomonosowa. Na pytanie „Co cię pociąga w języku białoruskim?” rosyjscy studenci odpowiadali: „melodyjność i piękno języka”, „możliwość głębszego poznania kultury białoruskiej”, „osobliwości białoruszczyzny i jej bogata historia” [zob. Казапалянская 2016: 157]. Na pytanie, dlaczego ważne jest nauczenie się języka białoruskiego, respondenci odpowiadali: „jest to część kultury i samoświadomości białoruskiej”, „jest to ciekawy język”, „ważne jest być wszechstronnie rozwiniętym” [zob. Казапалянская 2016: 158]. Z kolei na pytanie o osobiste motywy uczenia się języka białoruskiego większość respondentów odpowiedziała: „w celach naukowo-badawczych”, a 1 osoba, że „będzie wykorzystywać białoruszczyznę w razie konieczności w codziennej i zawodowej działalności badawczej” [zob. Казапалянская 2016: 158]. Większość badanych studentów historyków chce wykorzystywać znajomość białoruskiego przy pracy z oryginalnymi tekstami i literaturą w tym języku, ewentualnie podczas nauki na Białorusi [zob. Казапалянская 2016: 158].

Kolejne pytanie naszej ankiety nie było już tak spersonalizowane, dotyczyło ogólniejszego zagadnienia i brzmiało: „Czy warto uczyć się języka białoruskiego i dlaczego tak lub nie?”. Było to pytanie otwarte i ankietowani mężczyźni podawali następujące odpowiedzi:

- „Tak, żeby zachować język białoruski i móc korzystać z dorobku kultury białoruskiej” (mężczyzna, 23 lata);

- „Tak, bo to jeden z najbardziej melodyjnych języków słowiańskich” (mężczyzna, 24 lata);

- „Tak, bo daje to lepsze zrozumienie Białorusi” (mężczyzna, 31 lat i mężczyzna, 33 lata);

- „Tak, bo to język bardzo potrzebny na rynku pracy” (mężczyzna, 31 lat);
- „Tak, bo to zwiększa możliwości przyjęcia do pracy przez małą populację języka” (mężczyzna, 31 lat);
- „Tak, by pokazać Rosjanom, że Białoruś posiada swój ojczysty język” (mężczyzna, 31 lat);
- „Tak, bo pozwala na poznanie kultury i literatury naszego sąsiada” (mężczyzna, 31 lat);
- „Tak, bo jest ciekawość porównania go z językiem rosyjskim i ukraińskim” (mężczyzna, 31 lat);
- „Oczywiście, że warto. Nie tylko dla zachowania języka, ale też dla jego piękna i wyjątkowości. Umieć białoruski to już coś, nie to co umieć angielski, hiszpański czy rosyjski, czyli język-moloch, który może umieć każdy” (mężczyzna, 25 lat);
- „Warto uczyć się tego języka, ponieważ otwiera on wiele dróg. Zarówno zawodowych, jak i poznawczych. Można podróżować po Białorusi i posługiwać się ich ojczystym językiem. Poza tym płynność w tym języku jest bardzo rzadka na rynku pracy jak i w społeczeństwie. Także język białoruski przynosi rozmaite korzyści, od tych zawodowych po te krajoznawcze i kulturowe” (mężczyzna, 17 lat);
- „Warto, bo to język niszowy i może być bardzo przydatny. Ludzie ze znajomością tego typu języka mogą być dobrze opłacani” (mężczyzna, 17 lat);
- „Każdego języka warto się uczyć. Warto ze względu na jego rzadkość” (mężczyzna, 21 lat);
- „Tak, bo to ciekawy język naszych sąsiadów” (mężczyzna, 38 lat);
- „Oczywiście, że warto. Ze względów geopolitycznych, emigracji białoruskiej do Polski, czy też poznanie innego spojrzenia na historię Rzeczypospolitej Obojga Narodów” (mężczyzna, 27 lat);
- „Tak, żeby korzystać z dóbr kultury napisanych w tym języku, przyjemność płynąca z samej nauki języka” (mężczyzna, 24 lata);
- „Warto się uczyć. Dla pieniędzy, bo brakuje tłumaczy przysięgłych w tym języku, a i w innych miejscach pracę można znaleźć (straż graniczna, służba celna...)” (mężczyzna, 20 lat);
- „Tak, to język naszych przyjaciół i sąsiadów” (mężczyzna, 25 lat);
- „Tak: ciekawa kultura, literatura, język ten różni się od polskiego i ro-

syjskiego i powoli przechodzi swój renesans (ale wciąż jest on językiem niszowym, rzadko używanym na Białorusi – co jest głosem na nie)” (mężczyzna, 24 lata);

- „Myślę, że nie, ponieważ z tego, co wiem, na Białorusi zdecydowana większość mówi po rosyjsku. Ucząc się białoruskiego, zauważyłem, że zaczynam popełniać błędy w języku rosyjskim, np. w pisowni liczebników” (mężczyzna, 22 lata).

Poniżej zaprezentowano odpowiedzi kobiet na to samo pytanie, czy warto uczyć się języka białoruskiego i dlaczego tak lub nie:

- „Tak. Poznać jakiś kraj to znaczy poznać jego język, kulturę” (kobieta, 18 lat);

- „Warto uczyć się języka białoruskiego, ponieważ obecny rynek pracy daje zatrudnienie osobom znającym języki wschodniosłowiańskie. Jest to język egzotyczny, a jednocześnie na tyle bliski Polakom, że warto się go uczyć” (kobieta, 24 lata);

- „Myślę, że warto. Może być ciekawą alternatywą dla innych języków, np. popularnych zachodnioeuropejskich. Poza tym, dla Polaków nie jest on bardzo trudny” (kobieta, 21 lat);

- „Warto się uczyć języka białoruskiego, ponieważ należy on do grupy języków słowiańskich, do których należy też język polski” (kobieta, 23 lata);

- „Tak, ponieważ warto znać język naszych sąsiadów” (kobieta, 23 lata);

- „Zależy od planów człowieka na przyszłość. Tak, jeśli osoba chce pracować i mieć do czynienia z obszarem wschodniosłowiańskim. Nie, jeśli osoba chce się nauczyć międzynarodowego języka, którym będzie mogła się porozumieć w różnych krajach” (kobieta, 22 lata);

- „Myślę, że warto poznawać nowe języki, jednak uważam, że na Białorusi bez problemu mogłabym się porozumieć w języku rosyjskim i nauka tego języka nie jest obecnie aż tak przydatna” (kobieta, 22 lata);

- „Warto uczyć się języków dla poszerzenia swojej wiedzy. Nie wiadomo, kiedy się przyda język białoruski” (kobieta, 22 lata);

- „Warto, gdyż dzięki temu poznajemy nową kulturę” (kobieta, 24 lata);

- „Uważam, że warto. Znajomość kolejnego języka słowiańskiego ułatwia poznanie swojego rodzinnego języka – polskiego. Poza tym: co to za pytanie, warto się uczyć każdego języka!” (kobieta, 24 lata);

- „Myślę, że TAK. Dzięki znajomości dodatkowych języków poszerzamy swoją wiedzę, poznajemy kulturę i mentalność danego kraju/narodu” (kobieta, 23 lata);
- „Dla osób uczących się języków wschodniosłowiańskich nauka języka białoruskiego może być bardzo przydatna” (kobieta, 22 lata);
- „Tak, ponieważ wszystko, czego się uczymy kiedyś zaprocentuje” (kobieta, 24 lata);
- „Warto. Zawsze warto poznawać nowe języki, gdyż zwiększa to możliwości komunikacyjne” (kobieta, 24 lata);
- „Warto uczyć się każdego języka obcego. Język białoruski kiedyś może (miejmy nadzieję) stać się językiem naszych sąsiadów” (kobieta, 23 lata);
- „Warto, ponieważ każdy myśli, że rosyjski jest taki sam jak białoruski (a jednak są różnice)” (kobieta, 22 lata);
- „Tak. Jest to piękny, poetycki język. Poza tym Polska powinna otwierać się na Wschód” (kobieta, 21 lat);
- „Tak, ponieważ uwrażliwia na wiele zjawisk w języku polskim oraz innych języków nie tylko słowiańskich” (kobieta, 25 lat);
- „3 x TAK: język sąsiadów, przydatność w czasie podróżowania po Białorusi, ciekawość bliskości polskiego, rosyjskiego, ukraińskiego” (kobieta, 50 lat);
- „Tak, ponieważ tylko tak można całkiem poznać bogatą i bardzo interesującą kulturę białoruską (literaturę, historię, folklor, muzykę...)” (kobieta, 23 lata);
- „Warto poznawać różnice między językami pokrewnymi, jednak językiem białoruskim posługuje się stosunkowo niewielka ilość ludzi i nie jest on tak atrakcyjny na rynku pracy jak np. język rosyjski i ukraiński” (kobieta, 23 lata);
- „Moim zdaniem i tak, i nie. Tak, ponieważ zawsze warto znać nowy język, tym bardziej że sąsiadujemy z Białorusią, jednak z drugiej strony mało kto włada białoruskim i mogą być problemy z wykorzystaniem go” (kobieta, 24 lata);
- „Warto uczyć się każdego języka; białoruski jest łatwy do nauczenia, jedynym problemem może być jego przydatność w dalszym życiu” (kobieta, 21 lat);
- „Z jednej strony warto, ponieważ Białoruś jest państwem sąsiadującym

z Polską. Z drugiej strony nie warto, ponieważ na Białorusi dominuje język rosyjski” (kobieta, 22 lata);

- „Tak, ponieważ z pozycji językoznawcy każdy język kryje w sobie tajemnice, lecz dla większości ludzi jest on niepotrzebny” (kobieta, 24 lata);

- „Uważam, że nie warto uczyć się języka białoruskiego, bo posługuje się nim niewiele osób. Wątpię, by kiedykolwiek przydał mi się w życiu (zwłaszcza jeśli znam rosyjski)” (kobieta, 24 lata);

- „Nie, mało ludzi posługuje się tym językiem” (kobieta, 24 lata);

- „Uważam, że nie za bardzo. Jest to język, którym posługuje się coraz mniej ludzi” (kobieta, 23 lata);

- „Uważam, że obecnie nie. Jest to język, którym posługuje się bardzo mała liczba osób i nam jako studentom nie przyda się raczej na rynku pracy” (kobieta, 22 lata);

- „Moim zdaniem nie warto. Język ten jest rzadko używany i nie przyda mi się w mojej karierze zawodowej” (kobieta, 23 lata);

- „Nie warto, jak wiemy, nawet Białorusini nie mówią po białorusku (niektórzy) (kobieta, 23 lata)”;

- „Uważam, że nie warto, gdyż Białorusini nie mówią po białorusku” (kobieta, 20 lat);

- „Uważam, że nie. Na Białorusi mogą porozumiewać się w języku rosyjskim” (kobieta, 22 lata);

- „Moim zdaniem język białoruski nie jest bardzo przydatny w życiu, po ukończeniu studiów przekonam się, czy warto, póki co nie uważam, że podjęłam słuszną decyzję” (kobieta, 20 lat).

Mężczyźni są bardziej optymistycznie nastawieni do języka białoruskiego i podkreślają jego walory też na rynku pracy, podczas gdy kobiety raczej są wobec tego faktu sceptyczne. Wśród kobiet wiele jest opinii na *tak* i *nie* jednocześnie, tzn. dostrzegają one pewne walory białoruszczyzny, ale są sceptyczne wobec praktycznego jej wykorzystania. Niektóre wypowiedzi wydają się sprzeczne. Z jednej strony mówi się o wykorzystaniu języka białoruskiego podczas podróży, a z drugiej o tym, że nie jest on używany przez Białorusinów. Ciekawe, że wypowiedzi mężczyzn bardziej dotyczą wartości, jakie niesie ze sobą białoruszczyzna, a wypowiedzi kobiet w większym stopniu dotyczą aspektu praktycznego. Na zakończenie warto przytoczyć opinię autora amatorskiego podręcznika dla Polaków

chcących nauczyć się języka białoruskiego. Podaje on swoje przesłanki, dla których według niego warto uczyć się białoruszczyzny:

*Wielu osobom pomysł nauki akurat tego języka wydaje się być czymś szalonym i niedorzecznym. Dzisiejsza Białoruś nie jest krajem, do którego wyjeżdża się za pracą, a sam białoruski jest zaledwie jednym z dwóch języków o statusie języka państwowego na terenie Białorusi. Co więcej, u naszych wschodnich sąsiadów dominuje język rosyjski, a białoruski jest w odwrocie. Język ten jest poddawany dyskryminacji, a sama Białoruś jest przez obecne władze poddawana brutalnej rusyfikacji, dokładnie tak, jak Polska pod zaborami. A jednak mimo to uważam, że warto ten język poznać. I to nie tyle z myślą o wymiernych korzyściach, ale po to, by lepiej poznać naszych bliskich sąsiadów, którzy mówią językiem podobnym do polskiego i z którymi łączy nas o wiele więcej, niż by się to mogło wydawać [Łoginow 2012: 4].*

Są to argumenty podobne do tych, które podawali respondenci. W dalszej części opracowania autor jednak najwyraźniej ponownie przemyślał swój wywód, gdyż wskazał inne motywacje, w tym także wymierne korzyści, którymi może kierować się uczący:

*Białoruś – to także część naszej historii, kresowej kultury i tradycji. Takie miasta, jak Grodno, Lida, Nowogródek czy Baranowicze są znane chyba każdemu Polakowi, a wspomnienie o wspaniałych krajobrazach nad Niemna czy opisywanym przez Mickiewicza jeziorze Świtez wywołuje uzasadnioną nostalgię. Poznanie podstaw języka białoruskiego pozwoli nam lepiej poznać nas samych, naszą własną historię, kulturę i tradycję Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jest to też inwestycją w przyszłość: prędzej czy później Białoruś znów będzie wolnym i w pełni niepodległym państwem, a osoby znające język białoruski będą w cenie [Łoginow 2012: 5].*

Jakub Łoginow podkreśla, że białoruski jest podobny do polskiego aż w 60–70% (przy czym nie podaje badań, na których się opiera)<sup>127</sup>, jego nauka jest łatwa, ciekawa, przyjemna i nie zabiera wiele czasu, a w rezultacie można czytać teksty, słuchać radia i rozmawiać z Białorusinami [Łoginow 2012: 4]. Wychodzi to naprzeciw głosom ankietowanych, którzy w wielu wypowiedziach wyrażali obawy, czy zainwestowany czas w naukę języka białoruskiego się zwróci. Takie wątpliwości mogą być spowodowane istniejącym stereotypami na temat białoruszczyzny.

Właśnie stereotypów dotyczyło następane pytanie: „Czy znasz jakieś stereotypy na temat języka białoruskiego?”. Mężczyźni podawali następujące odpo-

<sup>127</sup> Prawdopodobnie nawiązuje do pracy Adama Supruna na temat typologii leksykalnej języków słowiańskich [zob. Супрун 1983]. Por. artykuł o polonizmach w języku białoruskim [Літвіноўская, Цыхун 1995].

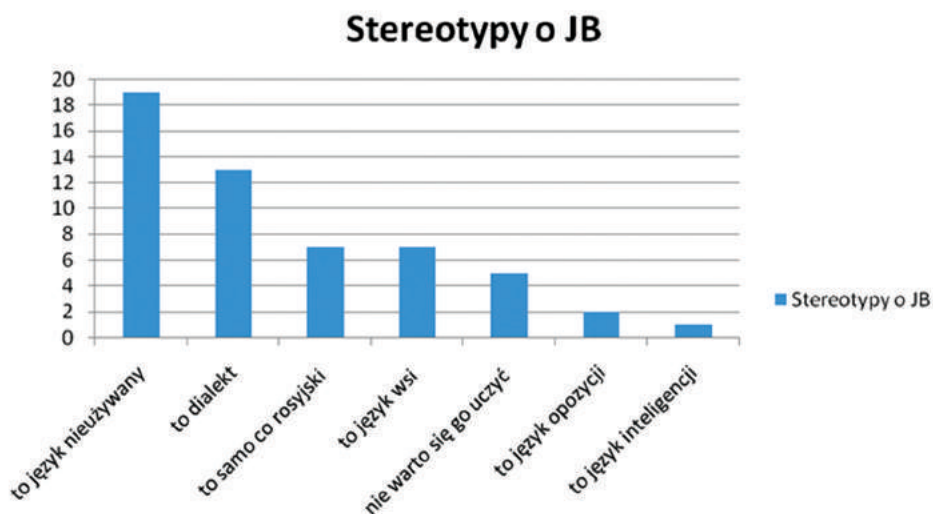
wiedzi: „nie znam stereotypów” (5 osoby); „nie warto się go uczyć” (3 osoby); „język wsi” (2 osoby); „to (zachodnia) gwara rosyjska” (2 osoby); „brzmi jak rosyjski”; „białoruski = rosyjski”; „ubogi leksykalnie”; „język opozycji”; „język wymierający wraz z osobami starszymi”; „język wymarły”; „język niepotrzebny”; „język, który nie funkcjonuje w rzeczywistości”; „nie jest to samodzielny język”; „to nie język, lecz mieszanka staropolskiego ze staroruskim”; „pełen zapożyczeń polskich i rosyjskich”; „mało popularny na Białorusi”; „nikt z niego nie korzysta”; „to język polski wymawiany z rosyjskim akcentem”.

Mężczyźni wymieniają typowe propagandowe stereotypy na temat języka białoruskiego, np. że jest to dialekt języka rosyjskiego lub polskiego, że jest to język wsi i właściwie nie przydaje się w życiu. Zaskakująco dużo osób nie zna żadnych stereotypów na temat języka białoruskiego.

Kobiety podawały następujące odpowiedzi: „nie znam stereotypów” (17 osób); „białoruski = rosyjski” (6 osób); „język wsi” (5 osób); „Nikt w nim nie mówi” (3 osoby); „Nawet Łukaszenka nie posługuje się nim prawidłowo” (2 osoby); „Nie warto się go uczyć, bo nikt się nim nie posługuje” (2 osoby); „Na Białorusi nie mówi się po białorusku” (2 osoby); „język wymierający” (2 osoby); „język wymarły”; „język, który nie istnieje”; „język zapomniany”; „język inteligencji”; „Młodzi Białorusini nie mają styczności z językiem białoruskim”; „Białoruski jest prawie jak polski”; „To taki rosyjski, tylko czyta się jak polski”; „to taki ruski, tylko inny”; „śmieszny język dla Rosjan”; „język opozycji”; „to piękny i melodyjny język, ale w nim nie można rozmawiać o nauce ani na ważne tematy”; „białoruski to nie język”; „białoruski to dialekt”.

Zaskakująco dużo ankietowanych Polek nie zna stereotypów na temat języka białoruskiego. Niektóre stereotypy funkcjonują raczej na samej Białorusi (np. że jest to język opozycji lub że nie można w nim wypowiedzieć się na ważne tematy<sup>128</sup>), być może stąd tylko pojedyncze ankietowane osoby o nich wspominają. Częste są głosy mówiące o tym, że białoruski to język wymarły lub że to język, który nie istnieje, ewentualnie że to w ogóle nie język. Na poniższym diagramie zebraliśmy wymienione stereotypy w najpopularniejszych grupach.

<sup>128</sup> Inne stereotypy na Białorusi to: język białoruski jest językiem kolchoźników, bo mieszkańcy miast mówią po rosyjsku; język białoruski to język określonej opozycji białoruskiej, nacjonalistów. Te stereotypy odchodzą powoli w niebyt. Są jeszcze stereotypy takie, że język białoruski jest językiem humanistów, czyli normalne jest, że mówią w nim pisarze, dziennikarze, artyści, a poza nimi nikt inny nie musi [zob. Літвіноўская 2016: 166].



Wykres 6. Najczęstsze stereotypy o języku białoruskim

Z tego diagramu wyłania się stereotypowy obraz białoruszczyzny jako języka, którego nikt nie używa nawet na Białorusi, nie jest to zatem język, tylko dialekt innego języka lub mieszanka innych języków (obniżony status), a właściwie jest on tożsamy z rosyjskim. Jeśli już nawet jest używany, to w wąskich kręgach: albo na wsi wśród staruszków, albo wśród (niebezpiecznych, jak głosi propaganda) opozycjonistów, albo wśród inteligencji. Oczywiście nie wszyscy ankietowani osobiście tak myślą o białoruszczyźnie (na co wskazało pytanie o motywację), ale jak się okazuje bardzo częsta opinia taka jest wśród osób, które z różnych przyczyn rozpoczynają naukę białoruszczyzny. W naszym odczuciu najpoważniejszym stereotypem jest hasło głoszące, że białoruszczyzna to nie język. Jest to zdegradowanie go do roli co najwyżej dialektu czy nawet gwary miejscowej, odebranie prawa do istnienia, zanegowanie historii i dorobku. Jest to największe kłamstwo, jakie było wpajanie na przestrzeni historii i w które uwierzyli sami Białorusini, ale jak się okazuje – w które może uwierzyć wielu obcokrajowców.

Co ciekawe, ankietowani niezbyt często wskazywali na polityczne usterotypowanie białoruszczyzny<sup>129</sup>, które na Białorusi jest dość silne, a język bia-

<sup>129</sup> W związku z tym może się zrodzić pytanie, jak stereotypy obecne na Białorusi mogły się znaleźć w odpowiedziach Polaków. Można tylko postawić hipotezę, że są to stereotypy zasłyszane od białoruskich kolegów lub wyczytane w internecie, który pelen jest rozmaitych informacji, po-



łoruski kojarzy się z określonymi poglądami politycznymi, na co wskazuje cytowany już Łoginow:

*Język ten stał się synonimem sprzeciwu, dążenia do wolności, demokracji i europejskiego wyboru, podobnie jak zabronione przez władze symbole narodowe – biało-czerwono-biała flaga i Pogoń (...) Wielu Białorusinów o demokratycznych, prozachodnich poglądach właśnie poprzez używanie w codziennym życiu języka białoruskiego demonstrowało swoją niezgodę na obecny stan spraw w kraju. Używanie białoruskiego jest najskuteczniejszą formą protestu, bo władze nie mogą tego zakazać. Ważne jest też to, że Białoruś zrusyfikowana językowo – to Białoruś silnie związana z Rosją i tym samym oderwana od Europy. Większość białoruskiej opozycji właśnie w odrodzeniu narodowym kraju i we wzroście znaczenia języka białoruskiego widzi pierwszy krok dla odzyskania przez ten kraj wolności i niezależności [Łoginow 2012: 19, 20].*

Mimo wszystko na zajęciach z JBJO trzeba studzić ewentualne zapędy polityczne słuchaczy, by nie zaburzyły one procesu glottodydaktycznego. Silne stereotypy na pewno nie pomagają w procesie glottodydaktycznym, a rolą lektora jest takie pokazanie języka, by uczący się mogli zweryfikować swoje dotychczasowe poglądy, uzupełnić wiedzę i dojść do własnych wniosków. Stanowi to wyzwanie dla nauczyciela, jeśli trafi na uczących się ze stereotypami mocno zakorzenionymi w świadomości. One także mogą być przyczyną obniżonej motywacji do nauki, niechęci do języka i w związku z tym – popełniania dużej liczby błędów [por. Grucza 1978b; Kaleta 2009a]. Na wyższych poziomach zaawansowania językowego można zorganizować dyskusję na temat statusu białoruszczyzny i w ten sposób wykorzystać emocje do praktyki językowej. Zadaniem lektora jest zachowanie bezstronności i wyłącznie wielostronna edukacja swoich słuchaczy. Trafnie ujął to Pfeiffer:

*Nauczanie języków ma dziś na celu wychowanie interkulturowe do życia w wielojęzycznej i wielokulturowej Europie. Cel ten obejmuje zatem nie tylko opanowanie języka jako środka komunikacji w wybranych sytuacjach, ale także kształcenie pozytywnej postawy wobec inności na podstawie wiedzy o kulturze, zwyczajach i mentalności innej społeczności komunikacyjnej. Niezbędne są: znajomość często nieuświadomionych uprzedzeń i stereotypów (własnych i cudzych) oraz tematów tabu, ich uświadamianie i przełamywanie, bez których skuteczna komunikacja interkulturowa nie jest w pełni możliwa. Ta dziedzina wiedzy jest przynajmniej od kilkunastu lat w polu zainteresowań ekonomistów, filozofów, specjalistów od interkulturowej komunikacji i mediacji, a ostatnio także glottodydaktyków [Pfeiffer 2004: 81].*

---

zwalających bez wychodzenia z domu zapoznać się z nastrojami na Białorusi.

Podejście takie jest też propagowane przez *Europejski system opisu kształcenia językowego* (ESOKJ), „którego zadaniem jest ukazanie pewnych zjawisk, nurtów oraz skłonienie uczących się i nauczających do refleksji nad nimi” [Kucharska 2016: 8], wyrobienie wrażliwości interkulturowej, czyli wiedzy, świadomości i rozumienia relacji (z podobieństwami i różnicami) między światem społeczności pochodzenia a światem społeczności języka docelowego [ESOKJ 2003: 96], co ma skłaniać do przełamывania myślenia stereotypowego, czym powinien być zainteresowany każdy uczący się języka obcego [zob. ESOKJ 2003; Kucharska 2016: 8–9].

Dla Polaków i Polek (jak wynika z kolejnego pytania ankiety o osobisty stosunek do języka białoruskiego) białoruszczyzna w większości to język jak każdy inny (ani nie lepszy, ani nie gorszy), choć jedna z respondentek (23 lata) dodaje, że jest to język mniej obecnie potrzebny. Tylko jeden badany mężczyzna i jedna badana kobieta wybrali odpowiedź: „jest to język mniej ważny niż inne, niepełnowartościowy, czegoś mu brakuje” (mężczyzna, 22 lata). Z kolei 17-latek następująco opisał swój stosunek do białoruszczyzny: „Dla mnie język białoruski jest bardzo cenny jako wartość kulturowa. Nie uważam, by był to język niższych warstw społecznych, wręcz przeciwnie. Obcokrajowcy posługujący się tym językiem już są wyżej niż inni”. Natomiast 20-letnia kobieta uważa białoruszczyznę za język niższych warstw społecznych. Dwie inne respondentki (22 i 24 lata) same uważają białoruszczyznę za dialekt języka rosyjskiego i tak go traktują. Dwie kobiety w wieku 23 i 24 lata osobiście uważają białoruszczyznę za język zagrożony i wymierający. Z kolei 21-latka napisała, że białoruski dla niej to język niedoceniany i zdominowany. A 24-latka z Pruszkowa napisała, że dla niej białoruski „jest to język ciekawy, piękniejszy niż rosyjski i bogatszy (fonetycznie i leksykalnie) niż wszystkie inne języki słowiańskie”. Pogląd taki do złudzenia przypomina hipotezę niektórych badaczy takich jak Łastouski, Dounar-Zapolski, Buzuk [por. Міхневіч 1994: 84], że język białoruski jest matką języków słowiańskich, co jednak jest dość odważną i kontrowersyjną tezą.

Na zakończenie warto nasze dane ankietowe porównać z tymi, jakie udało się uzyskać w Mińsku w Państwowym Instytucie Edukacji Wyższej, który organizuje Międzynarodową Letnią Szkołę Białorutenistyki. Według Siamieszki, jej dyrektor, motywacja uczestników szkoły jest bardzo różna [zob. Бранавец 2017]. Jedni przyjeżdżają, by poznać kraj, język i kulturę, inni chcą podnieść swój

poziom znajomości języka, żeby potem kontynuować naukę lub wykładać język białoruski w swoim kraju. W większości są to studenci, magistranci, doktoranci specjalizujący się w slawistyce lub białorutenistyce (lingwistyka, przekład artystyczny i naukowy, literaturoznawstwo wschodniosłowiańskie, dziennikarstwo, komunikacja międzynarodowa), a także wykładowcy języka białoruskiego i literatury białoruskiej lub innych języków słowiańskich z różnych zagranicznych ośrodków edukacyjnych, gdzie badana jest tematyka białorutenistyczna i wykładana jest białoruszczyzna jako język obcy. I tak jak w naszych badaniach, również w Mińsku uczestnicy Szkoły uczą się białoruskiego jako kolejnego języka obcego, a nie jako pierwszego i nawet nie jako drugiego. Drugą kategorię uczestników motywują do nauki potrzeby osobiste, intelektualne, kulturalne, ideologiczne albo towarzyskie. Są to zwykle ludzie młodzi z państw stabilnych gospodarczo i z wysokim poziomem edukacji, którzy lubią podróżować po świecie, poznawać zjawiska z różnych kultur czy osobliwości życia duchowego i materialnego innych narodów, chcą poszerzyć swoje horyzonty. Przyczyny, dla których uczą się białoruskiego, to przede wszystkim chęć poznania Białorusinów („даведацца, хто гэта беларусы”, „Беларусь – terra incognita”), piękno i melodyjność języka białoruskiego („мова прыгожая, мілагучная”), powab tradycji i folkloru („цікавыя традыцыі, фальклор”), bogactwo kulturowe („багатая культура”), chęć samorozwoju („вывучаю дзеля ўласнага развіцця”), chęć komunikacji z przyjaciółmi z Białorusi („дзеля стасункаў з беларускімі сябрамі”), by okazać wsparcie środowiskom białoruskojęzycznym („каб падтрымаць беларускамоўную супольнасць”), by białoruszczyzna nie znikła z mapy Europy („каб мова не знікла з еўрапейскай мапы”). Odpowiedzi te bardzo przypominają odpowiedzi Polaków, choć były udzielone przez obcokrajowców z różnych krajów, gdzie białoruszczyzna jest językiem mniejszości narodowej (Ukraina, Rosja, Polska, Czechy, Litwa, Łotwa, Estonia) i z krajów, gdzie są slawistyczne ośrodki i badana jest tematyka białoruska (Austria, Niemcy, Anglia, Węgry, Kanada, USA, Słowacja, Serbia, Japonia, Chiny, a także Australia, Indie). Ankietowani byli z większego przedziału wiekowego, bo od 18 do 70 lat. Wśród uczestników przedsięwzięcia są też etniczni Białorusini, przedstawiciele diaspyry białoruskiej z krajów sąsiednich i dalszej zagranicy. Dla nich udział w zajęciach to okazja, by przyjechać do ojczyzny i czegoś nowego się dowiedzieć („прыехаць на Радзіму, даведацца нешта новае для сябе”), udoskonalić swoje umiejętności

językowe („удасканаліць маўленчыя навывкі”). Uczą się białoruszczyzny, gdyż uważają ją za element kultury i białoruskości, żeby nazywać się Białorusinem, żeby znać swoje korzenie, żeby wiedzieć, czym się różnią od innych narodów, żeby przekazać dzieciom swój język, swoją kulturę i historię [zob. Бранавец 2017]. Te ostatnie motywy nie towarzyszą cudzoziemcom *sensu stricto*, ale wiele z wymienionych głosów pokrywa się z poglądami Polaków uczących się białoruszczyzny. W przyszłości warto byłoby też przeprowadzić badania, jak ewoluuje zdanie na temat białoruszczyzny na podstawie wypowiedzi Białorusinów i obcokrajowców.

### 3. Przegląd pomocy glottodydaktycznych w nauczaniu języka białoruskiego

Pisaliśmy wcześniej, gdzie w Polsce można uczyć się języka białoruskiego jako obcego, więc warto wspomnieć jeszcze o możliwości nauki białoruszczyzny dla obcokrajowców także na Białorusi. W Mińsku zajęcia proponują Miński Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny [zob. Семянькевіч 2017], Białoruski Państwowy Uniwersytet Ekonomiczny [zob. Старавойтава 2017] oraz Państwowy Instytut Edukacji Wyższej w ramach intensywnych kursów letnich [zob. Сямешка 2017b]. Wybór w stolicy robi się zatem coraz większy, rośnie też zapotrzebowanie na materiały glottodydaktyczne, zwłaszcza podręczniki<sup>130</sup>. Mimo niełatwej sytuacji języka białoruskiego wydawane są na Białorusi i w innych krajach podręczniki do nauki języka białoruskiego, co jest dowodem na rozwój glottodydaktyki białorutenistycznej. Bogaty dorobek w tym względzie ma także Polska, gdzie nauczanie języka białoruskiego jest mocno zaawansowane.

Istnieją pojedyncze prace, które w sposób mniej lub bardziej profesjonalny przybliżają Polakom język białoruski. Można wśród nich wyróżnić rozmówki oraz skrypty i opracowania głównie dla studentów slawistyki. Ich autorzy, tacy jak Teresa Jasińska (autorka m.in. wielu podręczników szkolnych dla polskich szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego), Jadwiga Głuszkowska czy Anna Bagrowska, związani byli z warszawską białorutenistyką. Powstawały liczne

---

<sup>130</sup> W chronologicznej formie o podręcznikach pisaliśmy w artykułach [Kaleta 2015c, 2017e; Kaleta 2017a], jednak w tym rozdziale uzupełniliśmy treść o nieuwzględnione wcześniej pozycje.

podręczniki [zob. Kaleta 2015c: 70–72], niektóre z nich wykorzystywane są na Podlasiu w polskich szkołach z dodatkową nauką języka białoruskiego jako języka mniejszości narodowej<sup>131</sup>, inne zaś wykorzystywane są jako pomoce do nauki języka białoruskiego jako obcego, także na polskich uczelniach.

W latach 80. XX wieku wydano np. *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (dla studentów I i II roku)* [Jasińska-Socha 1981], *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. Leksyka i leksykologia* [Jasińska-Socha 1984], *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (Wybór zagadnień morfologiczno-składniowych)* [Jasińska-Socha, Głuszkowska 1985] oraz *Wybór tekstów do zajęć praktycznych z języka białoruskiego* [Bagrowska 1985]. Trochę później, na początku lat 90. XX wieku zostały wydane *Mini-rozmówki białoruskie* [Szadyko, Wójcik 1990], których współautorem był absolwent warszawskiej białorutenistyki – Stanisław Szadyko. Rozmówki z natury rzeczy miały charakter popularyzujący język białoruski (już sama nazwa wydawnictwa *Wiedza Powszechna* była wymowna) i przeznaczono je dla szerszej rzeszy odbiorców – jak czytamy we wstępie, głównie „dla turystów polskich wyjeżdżających na krótki pobyt do Białoruskiej SRR” [Szadyko, Wójcik 1990: 5].

Niedługo potem na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim opublikowano dwie części *Gramatyki języka białoruskiego*, których autorem był Teotyń Rott-Żebrowski [Rott-Żebrowski 1991, 1992]. W roku 2000 ukazały się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego* autorstwa Niny Sajewicz [Sajewicz 2000]. Przygotowywane były głównie z myślą o studentach filologii białoruskiej, ale z powodzeniem można je wykorzystywać także na innych lektoratach czy w pracy indywidualnej. Książka zawiera słownictwo tematyczne oraz teksty z literatury pięknej i publicystyki. Jest to cenne kompendium, bardzo rzetelnie opracowane, nieodzowne zwłaszcza na pierwszych etapach nauki, ale nie tylko.

W 2007 roku w Białymstoku wydano dwie pozycje pomocnicze do lektoratów języka białoruskiego, głównie z myślą o studentach filologii białoruskiej: *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 1* autorstwa Ludmiły Siegień [Сегень 2007] oraz *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 2* autorstwa Aliny Filinowicz [Філіновіч 2007].

<sup>131</sup> Więcej o podręcznikach dla mniejszości białoruskiej w Polsce pisze Lewandowska [Lewandowska 2017: 197].

W roku 2010 w Krakowie ukazała się książka *Крок да кроку знаёмімся з Беларускаю: мова, культура, краязнаўства* = *Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo*, białoruskiego autora Dzmitrego Klabanaua [Клябанаў 2010]. Jest to niezwykle cenna pozycja przygotowana dla Polaków przez rodowitego Białorusina. W książce znajdują się teksty i słowniczki w języku białoruskim i języku polskim. Wyjątkową zaletą wydania jest dodatkowy aspekt kulturoznawczy – można uczyć się języka białoruskiego i jednocześnie poznawać Białoruś, jej walory przyrodnicze, historię, sztukę, literaturę itd. To nowość w ujęciu nauczania języka białoruskiego Polaków, choć tego rodzaju metody znane są dobrze w metodyce zachodniej. Książka ta wypełniła pewną lukę na rynku. Należy zwiększać wiedzę swoich uczniów o kulturze i historii społeczeństwa, którego języka się uczą, by w ten sposób kształtować ich pozytywne postawy wobec języka [Komorowska 1987: 102].

W 2012 roku w Białymstoku wydano materiały pomocnicze do nauki języka białoruskiego dla studentów filologii rosyjskiej *Беларуская мова. Данаможнік на беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі* [Грэсь 2012]. Istnieje też opracowanie amatorskie, liczące zaledwie 36 stron, (co ciekawe, wykorzystujące łacinkę, a nie cyrylicę) służące popularyzacji języka białoruskiego wśród Polaków *Язык бiałурски. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i krajną*, autorstwa Łoginowa [Łoginow 2012]. Pomimo przyciągającego tytułu wydanie to w formie e-booka zawiera jedynie podstawowe informacje o języku białoruskim. Dla Łoginowa język białoruski jest narzędziem walki politycznej oraz rzekomego wsparcia dla demokratyzacji Białorusi.

Warto podkreślić, że polityczne poglądy na temat języka białoruskiego są z jednej strony prywatną opinią Łoginowa, ale z drugiej – pogłębiają pewien stereotyp na temat białoruszczyzny, czyli w konsekwencji szkodzą i samemu językowi, i ludziom, którzy bez żadnych podtekstów politycznych chcą się nim posługiwać. Czym innym jest ukazanie specyficznego kontekstu funkcjonowania białoruszczyzny na Białorusi, np. stereotypów na jej temat czy kwestii jej upolitycznienia (tego wymaga naszym zdaniem rzetelność badawcza), a czym innym („nienaukowe”) zachęcanie Polaków do wyrażania swojej solidarności poprzez naukę języka białoruskiego. Nie wszyscy Polacy muszą być zaangażowani w politykę białorską, a już na pewno nie musi być ona powodem uczenia się języka. Z pewnością można dla Polaków znaleźć inną, popularniejszą motywację do

nauki języka białoruskiego, np. chęć poznania języka i kultury sąsiada. Godna pochwały jest jednak idea (szkoda, że upolityczniona) stworzenia podręcznika języka białoruskiego dla konkretnej narodowościowej grupy odbiorców – w tym przypadku Polaków. Taką ideę korzystniej byłoby realizować na poziomie metodycznie profesjonalnym, zgodnie ze światowymi standardami nauczania języków obcych. Zamiast ideologii trzeba pokazywać białoruszczyznę jako język istniejący od dawna, z tradycjami historyczno-literackimi, któremu niczego nie brakuje w systemie językowym. Odmitologizowanie i nadanie neutralności językowi białoruskiemu jest podstawą jego oczyszczenia i rozwoju. Podobną ideę stara się miejscami podkreślić podręcznik języka białoruskiego dla obywateli państw członkowskich WNP *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, wydany w Moskwie w 2012 roku [Павловская i in. 2012: 6].

Warto podkreślić, że w 2017 roku w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego przez Teresę Jasińską-Sochę przy współpracy Teresy Chylak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej został opracowany nowy podręcznik do nauki języka białoruskiego *Язык бiałорускі (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)* [Jasińska-Socha i in. 2017] pod redakcją autora niniejszej rozprawy, przeznaczony dla studentów I i II roku białorutenistyki. Opracowanie to zawiera współczesne teksty, wzbogacone słownictwo i różnorodne ćwiczenia gramatyczne, które z pewnością mogą być wykorzystywane nie tylko na kursach dla studentów. Dużym plusem są też komentarze gramatyczne oparte na porównaniach z gramatyką polską oraz ćwiczenia rozwijające komunikację w języku białoruskim.

Również w Katedrze Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego dr hab. Andriej Moskwin opracowuje swój podręcznik do nauki języka białoruskiego jako obcego. Kwestia podręcznika jest bardzo aktualna w warszawskim ośrodku naukowym, gdyż wykładowcy czują, że brakuje współczesnych materiałów, które można by wykorzystywać na zajęciach z Polakami. Nie brakuje jednak nowych materiałów skierowanych do cudzoziemców z różnych krajów i to one są najczęściej stosowane na zajęciach z Polakami, choć z oczywistych względów brakuje w nich analizy kontrastywnej z językiem polskim. Na podobny problem zwracała uwagę także białoruska badaczka:

*Аналіз сучасных дапаможнікаў па лінгвістычных дысцыплінах, якія забяспечваюць падрыхтоўку настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры, дае*

*падставы сцвярджаць, што арыентацыя на польскамоўныя паралелі робіцца пакуль што недастаткова і эпізадычна*<sup>132</sup> [Малажай 1994: 365–366].

Pytanie, co powinien zawierać podręcznik do nauki języka obcego, jest ciągle stawiane na nowo i różne mogą być na nie odpowiedzi [zob. np. Коньшева 2003], ale podręcznik języka białoruskiego dla Polaków powinien uwzględniać i prezentować także podobieństwa i różnice między językiem białoruskim i językiem polskim. Już choćby na przykładzie podobnych rzeczowników można pokazać rozbieżności rodzajowe, np. brus. *сістэма* r.ż. – pol. *system* r.m., brus. *стыпендыя* r.ż. – pol. *stypendium* r.n., brus. *музей* r.m. – pol. *muzeum* r.n. Podręcznik powinien uwzględniać także choćby podstawowe przykłady homonimów międzyjęzykowych (np. brus. *мэта* ‘cel’ – pol. *meta* ‘finał’, brus. *сум* ‘smutek’ – pol. *sum* ‘som’) [zob. Kaleta 2014a; por. Малажай 1994: 369], będących źródłem licznych błędów, i ewentualnie proponować ćwiczenia korygujące. Podobieństwa rzeczywiste i złudne dotyczą także innych poziomów języka, np. składni, wymowy, akcentowania (np. brus. *алé* – pol. *ále*, brus. *кінó* – pol. *kino*), systemu rytmiczno-intonacyjnego [por. Хоміч 2010], ortografii, interpunkcji itd. Ćwiczenia w podręczniku (dostosowane do odpowiedniego poziomu językowego) powinny pomagać w utrwalaniu zwłaszcza tych konstrukcji, które w obu językach się różnią i mogą być przyczyną nieporozumień i błędów. Podręcznik powinien także pokazywać rzeczywiste podobieństwa między językiem studenta i językiem obcym, by wzmacniać transfer pozytywny. Rzeczą oczywistą jest fakt, że Polacy uczący się języka białoruskiego, będą stykać się z innymi trudnościami niż Francuzi czy Niemcy, dlatego właśnie – co warto wyraźnie podkreślić – podręcznik powinien być skierowany do konkretnej grupy narodowościowej [por. Барысенка 2012b: 393]. Tego typu podręczniki są już dostępne i były pisane np. dla osób angielskojęzycznych: *Fundamental Byelorussian* [Pashkevich 1974, 1978], *Conversational Belarusian for English-speaking students* [Stankevich 2001], węgierskojęzycznych: *Дваццаць сустрэч з Беларуссю* [Станкевіч, Каткіч 2006], niemieckojęzycznych: np. *Weißrussisch. Lehrmaterial zum Kurs Weißrussische Sprache* [Heyl 2001], rosyjskojęzycznych: *Белорусский язык. Для говорящих по-русски* [Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008], *Гавары са мной па-*

<sup>132</sup> *Analiza współczesnych lingwistycznych pomocy naukowych, które zapewniają przygotowanie nauczycieli języka białoruskiego i literatury białoruskiej, daje podstawy do stwierdzenia, że ukierunkowanie na polskojęzyczne paralele jest na razie niewystarczające i epizodyczne.*



*беларуску* [Аляксандраў, Мыцык 2008] lub *Белорусский язык для стран СНГ* [Павловская i in. 2012] oraz *Белорусский язык для русскоязычных* [Кожынава, Рудэнка, Тарасевіч 1994; zob. też Ramza 2017: 151–152]. Są także popularne (wykorzystywane również w Polsce) podręczniki napisane po białorusku dla cudzoziemców różnych narodowości, np. *Гаворым па-беларуску* [Сямешка i in. 1999] lub *Беларуская мова? З задавальненнем!* [Ramza 2010]. Wspomniane pomoce dydaktyczne prezentują ciekawy i bogaty materiał, ale nie były pisane dla Polaków. Podręcznik Ramzy jest przeznaczony przede wszystkim dla studentów niemieckojęzycznych [Ramza 2010: 5]. W takim przypadku te kwestie językowe, które będą sprawiać trudność Niemcom, dla Polaków będą zbyt proste, gdyż Polakom nie trzeba tłumaczyć np. co to są przypadki i co się z tym wiąże. Podręczniki wydane za granicą są mniej korzystne dla Polaków niż pomoce przygotowane tylko pod ich kątem, na co uwaga jest zwracana od dawna [zob. Jankowski 1973: 188–189]. Leksykalna i składniowa analiza kontrastywna języka białoruskiego i języka polskiego jest prezentowana nie tylko we wspomnianym już najnowszym podręczniku dla Polaków [Jasińska-Socha i in. 2017], lecz także – co może dziwić – miejscami w popularnym wydaniu słownikowym pt. *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі* [Ждановіч 2008], a także w amatorskim wydaniu *Язык бiałорускі. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą* [Łoginow 2012].

Informacji o podręcznikach do nauki języka białoruskiego jest niewiele, dlatego warto krótko zebrać je w jednym miejscu<sup>133</sup>, bo wskazują, że zainteresowanie białoruszczyzną jest silniejsze niż stereotypy językowe. Z artykułów polskich badaczy podejmujących tematykę podręczników wymienić można następujące: *Polskie podręczniki do nauki języka białoruskiego dla studentów kierunków filologicznych – analiza porównawcza* [Goral (w druku)], który został odczytany jako referat (który zostanie opublikowany na Białorusi) podczas Międzynarodowego Kongresu Białorutenistów w Mińsku w 2015 roku w sekcji poświęconej językowi białoruskiemu jako obcemu, gdzie analizowane są polskie podręczniki języka białoruskiego jako obcego. Polskie podręczniki były także omawiane w artykule *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego* [Kaleta 2015c], gdzie autor rozważa nad koncepcją podręcznika języka białoruskiego w kontekście głównie polskich (choć nie tylko) podręczników. Z innej perspektywy, bo ze względu na

<sup>133</sup> Na końcu książki został umieszczony jako dodatek bibliograficzny spis podręczników i innych materiałów glottodydaktycznych.

zawartość i ujęcie tematyczne, podręczniki analizowane są w artykule z dziedziny glottodydaktyki porównawczej *Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych* [Kaleta 2016a], gdzie autor analizuje ujęcie tematyki chrześcijańskiej (np. święta, świecka i chrześcijańska koncepcja małżeństwa, rodziny itd.) w różnych polskich i białoruskich podręcznikach służących do nauczania tych języków jako obcych. Niektóre podręczniki wymienione są także w tekście pt. *Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце* [Kaleta 2016a]. Wśród białoruskich publikacji interesujący nas temat znaleźć można w artykułach: *Дзвюхмоўны падручнік як сродак навучання дыялогу моў і культур (на прыкладзе вучэбнага дапаможніка «Белорусский язык для стран СНГ»)* [Барысенка 2012a], *Нацыянальна-культурны кампанент у вучэбным дапаможніку «Белорусский язык для стран СНГ»* [Барысенка 2013], *Новы падручнік «Белорусский язык. Самоучитель»: праблемы і рашэнні* [Сомін 2016], *Вучэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. Дыхранічны аспект* [Барысенка 2017], *Пазамоўная інфармацыя ў дапаможніках па беларускай мове для замежнікаў: ці ёсць крытэрыі адбору?* [Рамза 2016] czy *«Кампрамісныя» дапаможнікі для самастойнага вывучэння беларускай мовы, іх плюсы і мінусы* [Рамза 2017]. Ich autorzy są jednocześnie (współ)autorami którejs z omawianych przez siebie pozycji. Krytyczny artykuł Tacciany Ramzy *Пазамоўная інфармацыя ў дапаможніках па беларускай мове для замежнікаў: ці ёсць крытэрыі адбору?* [Рамза 2016] prezentuje kilka publikacji do nauki języka białoruskiego i ich zawartość materiałową. Badaczka zwraca uwagę na fakt, że często w podręcznikach dla początkujących znajdują się nieadaptowane teksty klasyków białoruskich [Рамза 2016: 173], zbyt trudne jak na ten poziom, a zatem należy je dostosowywać poprzez upraszczanie – głównie leksyki i składni (np. konstrukcje archaiczne lub rzadkie, książkowe zastępować odpowiednikami neutralnymi i popularnymi). Autorka dzieli pomoce dydaktyczne służące do nauki języka białoruskiego na podręczniki, publikacje praktyczne i poradniki językowe, przeznaczone dla samych Białorusinów, niepewnych swej znajomości języka ojczystego (np. *Жывая мова* [Бушылякоў 2013], *Урокі крокі для беларусікаў* [Чарнавокая, Зімнева, Самахвал 2014]), kursy dla dzieci [zob. Зімнева, Чарнавокая, Дошчачка 2016], *Дзіцячая Замова* [Лабадзенка 2015], *Мова Нанова. 20 крокаў да беларускай мовы* [Літвіноўская, Лабадзенка

2016]<sup>134</sup>, *Па-беларуску зь Вінцуком Вячоркам* [Вячорка 2016]), źródła internetowe [np. *Беларуская мова...*], a także swego rodzaju przewodniki po Białorusi (np. *Гэта Беларусь, дзетка!* [Чаракова, Чарнова 2015] czy *Weissrussland* [Böhm, Rakhlei 2016]). Autorka konstatuje, że wymienione pomoce dydaktyczne w większości powstały za granicami Białorusi: na Węgrzech, w Niemczech, Polsce, Rosji, Czechach czy Japonii [Памза 2016: 173]. Na Białorusi powstają materiały dla Białorusinów, zwykle w porównaniu z językiem rosyjskim i z odwołaniem do elementarnych wiadomości, które Białorusini powinni byli otrzymać w szkole. Trudno zatem tego typu pomoce dydaktyczne zaliczyć do materiałów dotyczących języka białoruskiego jako obcego, gdyż większość Białorusinów (w odróżnieniu od obcokrajowców) rozumie język białoruski, nawet jeśli nie posługuje się nim w codziennym życiu. Warto jeszcze podkreślić fakt, że Łukaszaniec opowiada się przeciwko wykładaniu Białorusinom języka białoruskiego jako obcego [Лукашанец 2014: 305] i trudno się z nim nie zgodzić<sup>135</sup>. Tego typu materiały mogą być zatem wybiórczo wykorzystywane na zajęciach z obcokrajowcami, choć nie na każdym poziomie. Na opracowanie czekają materiały dostosowane do konkretnego poziomu językowego oraz danej grupy językowej<sup>136</sup>, gdyż uczenie się języka obcego (białoruskiego) za pośrednictwem innego języka obcego (rosyjskiego) nie zawsze jest łatwe dla obcokrajowców, choć na Białorusi często praktykowane.

<sup>134</sup> Więcej zob. Літвіноўская 2016.

<sup>135</sup> Oczywiście jest to kwestia dyskusyjna, dotycząca innego szerokiego tematu skutków dwujęzyczności dominującej, utraty języka itp. Na przykład w katalogu Biblioteki Narodowej w Mińsku podręczniki i pomoce naukowe z języka białoruskiego (np. podręcznik białoruskiej terminologii medycznej dla studentów, którzy nie uczyli się białoruskiego [zob. Корниевская 2016]), są zaliczane do języka białoruskiego jako obcego, choć język białoruski dla I roku studentów medycyny [Карніеўская 2014] już nie jest zaliczany do języka białoruskiego jako obcego, bo jest adresowany do osób, które na wcześniejszym etapie nauki miały do czynienia z białoruszczyzną, choć to nie jest żadna gwarancja, bo nadal język ten może być dla nich obcy) często są klasyfikowane razem z tymi dotyczącymi języka białoruskiego jako obcego, co świadczyć może z jednej strony o niewdawaniu się przez bibliotekarzy w szczegóły, a z drugiej – może oddawać pewną tendencję społeczną traktowania języka białoruskiego jako rzadziej używanego, więc też gorzej znanego, a może nawet wcale nieznanego, czyli obcego. W Polsce w rodzinach pochodzenia białoruskiego można obserwować podobne tendencje (zacierania się / utraty języka ojczystego osób przebywających na emigracji czy ich potomków) i stawiać pytania, czy np. dzieci wywodzące się z mniejszości białoruskiej w Polsce odznaczają się już tak wysokim stopniem spolonizowania, że rzeczywiście uczenie ich języka białoruskiego może albo powinno odbywać się raczej jak nauczanie języka białoruskiego jako obcego niż języka białoruskiego jako ojczystego.

<sup>136</sup> Potwierdza to przypadek Japonki na kursie w grupie wielonarodowościowej, mającej problem ze zrozumieniem słów: *акушэрка, запаленне, латышскі, спяшаецца*, i wciąż dopytującej o tłumaczenia tych i wielu innych leksemów podobnych do polskich odpowiedników, podczas gdy Słowianie, zwłaszcza Polacy, po prostu się nudzili.

W przypadku Białorusi (choć pewnie nie tylko) można wyróżniać pomoce (glotto)dydaktyczne także ze względu na przyjęte rozumienie definicji języka białoruskiego. Mamy zatem pomoce do nauki języka białoruskiego jako ojczystego (pierwszego, wyjściowego) używane na lekcjach w białoruskich szkołach (ale nie jest to przedmiotem naszego zainteresowania), pomoce do nauki języka białoruskiego jako drugiego (który może być utożsamiany z językiem obcym albo z językiem ojczystym uczonym na emigracji, czyli językiem mniejszości narodowej czy językiem odziedziczonym, czymś między językiem ojczystym a językiem obcym), używane na potrzeby edukacji mniejszości narodowej (np. w podlaskich szkołach<sup>137</sup> podstawowych i średnich z dodatkową nauką języka białoruskiego czy wśród północnoamerykańskich emigrantów z Białorusi), czy też pomoce do nauki języka białoruskiego jako obcego używane na zajęciach z obcokrajowcami niemającymi związków (np. białoruskiego pochodzenia) z krajem uczonego języka (w tym przypadku z Białorusią)<sup>138</sup>. Oprócz tego w warunkach białoruskich możemy wydzielić jeszcze osobną grupę wymienionych wcześniej pomocy dydaktycznych dla Białorusinów rosyjskojęzycznych zamieszkujących na terytorium swej ojczyzny, chcących poprawić swoją kompetencję komunikacyjną w języku białoruskim, który w praktyce jest przez nich mniej używany (z różnych powodów, które często mogą wynikać także z przyjętego stylu życia czy wartości, a zatem mają podłoże też psychologiczne czy socjolingwistyczne – nieużywanie języka białoruskiego przez Białorusinów na Białorusi, jak wspominaliśmy wcześniej, ogólnie określamy szeroko rozumianym terminem *językowa emigracja wewnętrzna*). W tym kontekście używamy terminu *język odzyskiwany* (*język białoruski jako język odzyskiwany*). Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że nie wszyscy autorzy materiałów (glotto)dydaktycznych taki podział podziwiają czy praktykują, jest on raczej dokonany na potrzeby niniejszego opracowania. Często pomoce dydaktyczne przeznaczone dla jednej z wymienionych wcześniej grup są wykorzystywane do pewnego stopnia na zajęciach z osobami zakwalifikowanymi wcześniej

---

<sup>137</sup> Temu zagadnieniu warto by poświęcić osobne opracowanie, ale tu warto wspomnieć, że wśród różnych autorów (np. T. Rusaczyk, N. Panasiuk i in.) znaczny dorobek na tym polu ma Teresa Jasińska-Socha – emerytowana pracowniczka Katedry Białorutenistyki UW, zob. np. *Практычная беларуская граматыка для сярэдніх школ* [Ясіньска-Соха 2001]. Więcej o książkach dla białoruskiej mniejszości w Polsce zob. [Lewandowska 2017: 197].

<sup>138</sup> Podział ten jest też w pewnym stopniu umowny, gdyż rodzi się pytanie, do jakiego stopnia i jak długo język drugi (odziedziczony) może być uczony poza ojczyznę bardziej jak ojczysty, a kiedy już jak język obcy.

do innych grup użytkowników białoruszczyzny, czego przykładem może być np. stary podręcznik Pashkevich *Fundamental Byelorussian* [Pashkievich 1974, 1978] napisany dla dzieci białoruskich emigrantów w Toronto [Барысенка 2017: 17], ale z uwagi na użycie języka angielskiego może być do pewnego stopnia wykorzystywany też przy pracy z anglofonami, stąd trudno już dziś jednoznacznie ocenić, czy jest to pozycja do nauki języka białoruskiego jako drugiego (odziedziczonego) czy języka białoruskiego jako obcego. Założenia autorki były jasne, ale książka zaczęła żyć swoim życiem, bo np. korzystali z niej sławiści Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku [Барысенка 2017: 17]. Takich przykładów jest zapewne więcej. Książki do języka białoruskiego jako ojczystego też bywają wykorzystywane do pracy z obcokrajowcami, np. Słowianami (Polakami, Ukraińcami, Rosjanami), ale pozostaje pytanie, czy zawsze jest to metodycznie słuszne, czy też może raczej wynika z braku jakichś materiałów typowych dla obcokrajowców.

Ogólnie rzecz ujmując, podręczniki do nauki języka białoruskiego jako obcego dzielimy na następujące rodzaje i grupy:

1) Według miejsca napisania (wydania), np. podręczniki napisane na Białorusi (w Mińsku), w Polsce (w Warszawie, Białymstoku, w Krakowie), w Federacji Rosyjskiej (w Moskwie, Sankt Petersburgu, a nawet już w azjatyckiej części Rosji – w Jekaterynburgu), na Ukrainie (w Kijowie), w Niemczech (w Oldenburgu), na Węgrzech (w Budapeszcie), w Czechach (w Pradze), w USA (w Monterey i Rochester), w Kanadzie (w Toronto), w Japonii (w Tsukubie).

2) Według grupy docelowej, do której jest adresowany podręcznik, np. podręczniki napisane dla osób rosyjskojęzycznych czy anglojęzycznych, podręczniki napisane dla konkretnej grupy językowej / narodowościowej (dla Polaków, Rosjan, Ukraińców, Węgrów, Czechów, Niemców, Japończyków), a także podręczniki przeznaczone dla obcokrajowców różnych narodowości (a nie jednej konkretnie wybranej).

3) Według pochodzenia autora, np. mogą być podręczniki napisane przez rodzimych użytkowników języka (Białorusinów) lub przez cudzoziemców (Polaków, Rosjan, Ukraińców, Węgrów, Japończyków) lub w parze autorów: rodzimy użytkownik języka – obcokrajowiec (np. para białorusko-niemiecka, białorusko-japońska, białorusko-węgierska).

4) Według wykorzystywanej ortografii, np. podręczniki napisane ortografią klasyczną (tzw. taraszkiewicą), podręczniki napisane oficjalną ortografią

(tzw. narkamauką), podręczniki napisane jednocześnie z wykorzystaniem ortografii klasycznej i oficjalnej.

5) Według metody pracy z podręcznikiem, np. samouczki, książki do pracy z nauczycielem, materiały mogące być wykorzystywane zarówno jak samouczki, jak i w pracy na kursach językowych (np. rozmówki, słowniki tematyczne).

6) Według języka przewodniego, np. podręczniki w całości napisane w języku białoruskim, łącznie z poleceniami, komentarzami i wyjaśnieniami gramatycznymi, i podręczniki, które polecenia, komentarze i wyjaśnienia gramatyczne mają napisane w języku adresata (np. po polsku, po angielsku, po węgiersku itd.).

Anna Michońska-Stadnik pisze o innej typologii podręczników, znanej w glottodydaktyce [Michońska-Stadnik 1993: 40–41]:

1) podręczniki gramatyczne – ich struktura zbudowana jest wokół zagadnień gramatycznych;

2) podręczniki funkcyjne – na pierwszym planie w podręczniku jest nie gramatyka, a struktury komunikacyjne.

Według tej typologii podręczników funkcyjnych zdecydowanie brakuje, jeśli chodzi o język białoruski jako obcy.

Wśród podręczników napisanych na Białorusi warto podkreślić jeden z pierwszych powstałych pod koniec lat 90. XX w. pt. *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў* [Сямешка і ін. 1999], po drugie podręcznik skierowany głównie do słuchaczy z Zachodu pt. *Беларуская мова? З задавальненнем!* [Памза 2010], po trzecie podręczniki łączące wiedzę językową z kulturą, podkreślające walor narodowej kultury Białorusinów, np. *Гісторыя і культура беларусаў. Вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў* [Важнік, Савіцкая 2003] czy pisana po rosyjsku i białorusku książka *Беларусь: Лінгвокультурологічны комплекс: пособие для іностранных студэнтаў* [Чумак 2008] i po czwarte książka dla Białorusinów i zagranicznych studentów dla pracy samodzielnej lub z nauczycielem pt. *Слова – мова – камунікацыя: вучэбны дапаможнік па лінгвакультуралогіі* [Барысенка і ін. 2014a].

Z podręczników napisanych w innych krajach niż Białoruś warto wspomnieć następujące przykłady. W latach 70. XX wieku w Toronto wydano w dwóch tomach podręcznik *Fundamental Byelorussian* [Pashkievich 1974, 1978], na Ukrainie wydano podręcznik *Білоруська мова* [Півторак 1997], w Czechach

– *Conversational Belarusian for English-speaking students* [Stankevich 2001] – książka dla początkujących, w której są nawet zaznaczone akcenty, co nie jest częstym zjawiskiem w podręcznikach. W USA wydano książki *Belarusian basic course* [Belarusian basic course 1995] oraz *Fundamentals of Modern Belarusian* [Marchant 2004], napisaną przez Amerykanina, członka Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich (Mormoni), który dziewięć miesięcy był na misji w Witebsku, gdzie uczył się języka białoruskiego. Podręcznik ten jest dostępny w internecie i pokazuje tylko różnice gramatyczne między językiem białoruskim a rosyjskim lub ukraińskim. Na Węgrzech popularny jest podręcznik *Дваццаць сустрэч з Беларуссю* [Станкевіч, Каткіч 2006], w Niemczech białoruska lingwistka Ramza razem z niemieckim kolegą wydali pozycję *Weißrussische Sprache in 20 Lektionen* [Ramza, Tesch 2011], a w Japonii z japońskimi kolegami przygotowali pierwszy podręcznik języka białoruskiego dla Japończyków *Спрабуйма! Азнямяляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў* [Рамза, Кієсава, Усуяма 2016; zob. też Яскевіч 2016]. Popularyzacja języka białoruskiego w świecie wzmacnia zainteresowanie nim w Japonii, gdzie w 1996 roku wydano gramatykę porównawczą białorusko-rosyjską, w 1998 roku – słownik białorusko-japoński i japońsko-białoruski, a od 2011 roku z różną częstotliwością jest wykładana białoruszczyzna na poziomie uniwersyteckim, co szerzej komentuje japońska badaczka Shiori Kiyosawa w referacie na VI Międzynarodowy Kongres Białorutenistów [zob. Кієсава (w druku)]. Ona właśnie jest także współautorką pierwszego podręcznika do nauki języka białoruskiego dla Japończyków, wydanego na Uniwersytecie w Tsukubie przy współpracy z Tasinobu Usujamą oraz z Taccianą Ramzą. Jesienią 2017 roku autorka obroniła rozprawę doktorską i planuje opracowanie kolejnej części podręcznika.

Wśród wielu podręczników napisanych dla osób rosyjskojęzycznych, można wyróżnić następujące przykłady opracowań wydanych w latach 1990–2017: *Белорусский язык для говорящих по-русски* [Кривицкий, Михневич, Подлужный 1990, 2008], *Учебник белорусского языка для самообразования* [Кривицкий, Подлужный 1994], *Белорусский язык для стран СНГ* [Павловская і in. 2012], *Белорусский язык для русскоязычных* [Кожынава, Рудэнка, Тарасевіч 1994], *По-белорусски? Пожалуйста! = Па-беларуску? Калі ласка!* [Мыцык 2015], *Беларуская мова для рускамоўных* [Блешчык 2015], *Белорусский язык. Самоучитель* [Сомин 2017], *Беларуская мова для*

*пачаткоўцаў* [Барысенка і in. 2017]. Niektóre z wymienionych pozycji zostały napisane na Białorusi, inne w Rosji, ale wszystkie są skierowane do odbiorców rosyjskojęzycznych, czyli zarówno Białorusinów, Rosjan, jak i obywateli państw byłego ZSRR. W samouczku *Мычык* równolegle podawane są teksty w języku białoruskim i rosyjskim, przy czym w tekstach białoruskich są zaznaczone akcenty. Książkę tę wydano przy wsparciu Ministerstwa Informatyki Republiki Białorusi dla studentów, ministrów, biznesmenów i wszystkich pragnących uczyć się języka białoruskiego. Pierwsza część podręcznika poświęcona jest gramatyce, druga zaś dialogom i tekstom, do których na końcu znajduje się słowniczek.

Większość wyżej opisanych podręczników napisana jest oficjalną ortografią (tzw. narkamauką), choć wśród nich można znaleźć także takie, napisane klasyczną ortografią (tzw. taraszkiewicą), np. *Говори со мной по-белорусски. Базовый курс классического белорусского языка* [Аляксандраў, Мыщык 2000]. Podręcznik ten w 2008 roku był wydany pod innym tytułem: *Гавары са мной па-беларуску. Гутарковая мова ў штодзённым ўжытку = Говори со мной по-белорусски. Живой разговор каждый день* [Аляксандраў, Мыщык 2008]. Jest to książka dla tych, którzy interesują się językiem białoruskim i chcą samodzielnie się go uczyć. Podręcznik zawiera 17 lekcji, z których każda przedstawia też konstrukcje potoczne. Cała uwaga poświęcona jest kształceniu nawyków komunikacyjnych. Inny ważny podręcznik napisany przez białoruskiego autora to wydany w Moskwie w 2017 roku *Белорусский язык. Самоучитель* [Сомин 2017]. Jest to pozycja, która po raz pierwszy wykorzystuje jednocześnie dwa warianty ortografii (tzw. narkamaukę i taraszkiewicę). W książce wszystkie zasady są podane zgodnie z wymogami oficjalnej ortografii, ale tam, gdzie występują różnice w porównaniu z ortografią klasyczną, za każdym razem są one omawiane [Сомин 2017: 8]

Większość podręczników to tzw. podręczniki gramatyczne, których struktura zbudowana jest wokół gramatyki, jak np. w ukraińskim wydaniu *Білоруська мова* [Півторак 1997], które dodatkowo zawiera białoruskie teksty przeznaczone do samodzielnego czytania. Białoruscy autorzy podręczników także wykorzystują tę metodykę, np. *Учебник белорусского языка для самообразования* [Кривицкий, Подлужный 1994] zawiera z jednej strony rozdziały poświęcone fonetyce, ortografii, morfologii czy składni, a z drugiej strony ćwiczenia, teksty i – co bardzo ważne – wzory białoruskich pism urzędowych (aktów, upoważ-



nień, zaświadczeń, decyzji, poleceń służbowych itd. oraz przysłowia i powiedzenia, a także tematyczny słownik rosyjsko-białoruski. W 2008 roku wydano inną książkę tych samych autorów *Белорусский язык. Для говорящих по-русски* [Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008]. W tym podręczniku także uwagę poświęca się fonetyce, ortografii, morfologii, składni, stylistyce języka białoruskiego oraz na rozbieżności między językiem białoruskim a rosyjskim. Warto podkreślić, że książka przeznaczona jest jednocześnie dla obcokrajowców i Białorusinów.

Praktycznie nie ma na rynku funkcjonalnych podręczników na wzór książek do nauki zachodnich języków takich jak angielski, niemiecki czy francuski, w których na plan pierwszy wysuwa się nie gramatyka, a struktury mające pobudzać umiejętność sprawnego komunikowania się. We wszystkich przeanalizowanych podręcznikach najbardziej podkreśla się gramatykę, choć teksty, dialogi i podobne elementy także w nich występują. Najwięcej uwagi umiejętności mówienia w języku białoruskim proponowały wydania [zob. Рамза 2017] np. *Белорусский язык для русскоязычных* [Кожынава, Рудэнка, Тарасевич 1994] czy *Гавары са мной па-беларуску* [Аляксандраў, Мыцык 2008]. Niemniej jednak to stanowczo za mało. Lukę tę starają się wypełnić kursy internetowe. Na przykład portal *book2* [zob. *Kurs językowy audio*] proponuje naukę 50 języków, w tym języka białoruskiego, w oparciu o materiały audio, ćwiczenia interaktywne z podaniem rozmówek, słownictwa. Materiał został rozłożony na 100 lekcji. Jest także osobno opracowany słowniczek tematyczny wraz z obrazkami i wymową [zob. *Kurs językowy audio (II)*]. Warto podkreślić fakt powsta(wa)nienia bardzo ciekawej inicjatywy, która zrodziła się w mińskim środowisku studentów-filologów Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego. Tworzą oni projekt o nazwie *Беларуская мова з натхненнем! Вывучаем беларускую: з любоўю да мовы (Język białoruski z inspiracją! Uczymy się białoruskiego: z miłością do języka by.lang-study.com)* jest to internetowy kurs języka białoruskiego jako obcego skierowany do cudzoziemców z różnych krajów, w tym z Polski. Materiały zamieszczane na stronie są ciągle udoskonalane i poszerzane [Елісеева, Ракава 2016: 78]. Kurs skierowany do Polaków (*Kurs języka białoruskiego na poziomie A1 dla Polaków*) znajduje się na platformie *by.lang-study.com/pl/* i zawiera 20 lekcji (6 fonetycznych i 14 leksykalno-gramatycznych) w dialogami i ćwiczeniami. Został szczegółowo przedstawiony w artykule *Электронны навучальны рэсурс па беларускай мове для*

*польскамоўных навучэнцаў пачатковага ўзроўню* [Елісеева, Ракава 2016]. Osobny moduł zaproponowano osobom znającym język rosyjski, który ma służyć jako język pośrednik w nauce białoruszczyzny [zob. Ракава 2017].

Oprócz wyżej wymienionych pozycji można wspomnieć jeszcze te, które wykorzystywane są jako materiały dodatkowe na zajęciach z języka białoruskiego – przede wszystkim rozmówki oraz słowniki tematyczne. Wśród licznych rozmówek warto wymienić *Русско-белорусский разговорник* Michniewicza [Михневич 1991], który na przykładzie typowych sytuacji komunikacyjnych porusza tematy życia codziennego, zawierające aktualną leksykę w celu nauki lub ulepszenia umiejętności mówienia po białorusku [Михневич 1991: 3]. Podkreślone są w nim różnice między językiem białoruskim i rosyjskim. W książce są także przysłowia i powiedzenia, teksty do samodzielnego czytania oraz komentarze gramatyczne. Druga znana pozycja to *Русско-белорусский разговорник. Культура Беларуси* [Вешторт, Кузьменкова, Кунцевич 1993], wydana na początku lat 90. XX wieku. W rozmówkach oprócz popularnych tematów takich jak szkoła, biblioteka itd. są także przedstawione informacje o edukacji i kulturze Białorusi (o muzeach, wystawach, wytworach ludowych i artystycznych). Język występuje tu nie tylko jako środek komunikacji, lecz także jak najważniejsza część kultury narodowej, która będzie się rozwijać, jeśli o język białoruski będzie się dbać [Вешторт, Кузьменкова, Кунцевич 1993: 5]. W tym wydaniu także zwracana jest szczególna uwaga na fakt, że język rosyjski i białoruski z jednej strony są sobie bliskie i pokrewne, ale z drugiej – każdy z nich charakteryzuje się swoją specyfiką i funkcjonuje samodzielnie, co może prowadzić do różnych trudności ze względu na fałszywe podobieństwa na wielu poziomach języka. Trzecie rozmówki wykorzystują popularność języka chińskiego na Białorusi. W 2008 roku Białoruski Uniwersytet Państwowy wydał *Китайско-русско-белорусский разговорник* [Смольская, Вэй Вэй, Малевич 2008], gdzie porównywane są dwa języki urzędowe na Białorusi z językiem Państwa Środka. Część rosyjsko-białoruska może być wykorzystywana także na zajęciach języka białoruskiego jako obcego.

Z rozmówek polsko-białoruskich warto wyróżnić: *Mini-rozmówki białoruskie* [Szadyko, Wójcik 1990], *Беларуска-польскі размоўнік-даведнік* [Баршчэўскі 2011; więcej zob. Kaleta 2012] i *Rozmówki polsko-białoruskie* [Michalska 2016] (w których zdarzają się błędy i polonizmy).

Co ciekawe, w ostatnim czasie w Rosji wydawane są także rosyjsko-białoruskie rozmówki, np. w 2006 roku w Moskwie wydano *Русско-белорусский разговорник* [Лазарева 2006] (w którym także zdarzają się błędy i rusycyzmy) i w 2014 roku w Sankt Petersburgu ukazał się *Русско-белорусский разговорник* białoruskiego autora [Куликович 2014]. W rozmówkach tych znajduje się obszerna informacja o Białorusi, wyjaśniana jest różnica między nazwą państwa *Республика Беларусь* (w oficjalnych dokumentach) i *Белоруссия* (dopuszczalna w komunikacji nieformalnej) [Куликович 2014: 8], a także niektóre różnice leksykalno-gramatyczne dotyczące języka rosyjskiego i białoruskiego. Co ważne, w rozmówkach w białoruskich przykładach są zaznaczone akcenty, co raczej należy do rzadkości w wydaniach dla osób rosyjskojęzycznych, gdyż uważa się (naszym zdaniem, nie do końca słusznie), że rosyjski odbiorca nie może mieć problemów z rozstawianiem akcentów w słowach białoruskich. W omawianej książce brakuje bibliografii, ale być może wynika to z faktu, że białoruski autor wykorzystywał wcześniejsze wydania, np. bardzo popularne rozmówki rosyjsko-białoruskie Michniewicza z 1991 roku [zob. Михневич 1991].

Ze słowników tematycznych warto wymienić *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі* [Ждановіч 2008], w którym podawana jest tak ważna informacja jak polsko-białoruskie homonimy międzyjęzykowe, ale białoruskie przykłady zapisywane są tylko klasyczną (a nie oficjalną) ortografią (tzw. taraszkewicą). Inny znany lingwista i działacz Lawon Barszczeuski (ur. 1958, brus. Лявон Баршчэўскі) wydał dwa słowniki: *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў* [Баршчэўскі 2012; zob. też. Kaleta 2013b] i *Беларуска-польскі тэматычна-тэрміналагічны слоўнік* [Баршчэўскі 2014]. Dla osób rosyjskojęzycznych są dostępne następujące słowniki: *Белорусский язык. Тематический словарь* [Харламова 2013] (w którym podano bardzo cenne przykłady użycia słów w zdaniach) i *Словарь тематический русско-белорусский* [Таранов 2016]. W tym słowniku każdy język ma swój kolor, którym jest zaznaczony – białoruskie leksemy zapisane są kolorem niebieskim, a rosyjskie – czerwonym. Warto na koniec wspomnieć też *Англійска-беларускі слоўнік* [Суша і in. 2013] oraz słownik *Наш дом / Our Home* [zob. Трацякова, Зенька 2016] popularyzujący język angielski na Białorusi i białoruski w świecie. Jest to kolorowe obrazkowe wydanie zawierające po 2000 leksemów białoruskich i angielskich przeznaczone dla osób, które chcą pogłębić znajomość jednego z tych lub obu języków.

Przy projektowaniu podręcznika warto mieć na względzie grupę docelową, dla której będzie on przeznaczony. Jeśli autor adresuje swoje dzieło do studentów lub zagranicznych stażystów, to trzeba w podręczniku dać konieczną informację o życiu, zwyczajach, przyzwyczajeniach młodych ludzi oraz ich stylu spędzania wolnego czasu [zob. Pамза 2016]. Oprócz tego trzeba uwzględnić ciekawe dla młodzieży teksty oraz nagrania tekstów i dialogów. Podręcznik powinien być kolorowy i przyciągający uwagę. Wydaje się nam, że nie warto pisać podręczników przeznaczonych dla wszystkich obcokrajowców, wielu narodowości jednocześnie, lecz wybrać jedną konkretną narodowościową grupę docelową. Na przykład podręcznik dla Polaków powinien tworzyć zespół białoruskich i polskich autorów, to bowiem pozwala na rzetelne przedstawienie fałszywych międzyjęzykowych podobieństw na różnych poziomach języka (leksyki, gramatyki, składni itd.). Materiał językowy powinien być wybrany na dany poziom językowy, np. w podręczniku dla początkujących Niemców nie powinno być oryginalnych białoruskich tekstów klasyków literatury, choć mogą być odpowiednio spreparowane fragmenty tekstów. Oprócz tego trzeba zdecydować, czy książka będzie samouczkiem, czy funkcjonalnym podręcznikiem do pracy z nauczycielem na kursach językowych. Jeśli wybieramy stworzenie samouczka, to należy szczególną uwagę zwrócić także na kwestie gramatyczne, choć nie można zapominać o tym, że książka ma pomóc uczyć się języka, a nie otrzymywać informację o języku. Na pierwszym miejscu powinny być teksty, dialogi, leksyka, najlepiej z dodatkiem w formie nagrań, dzięki którym można ćwiczyć prawidłową wymowę. Bardzo ważne jest ponawianie w jakiejś formie materiału z pierwszych lekcji w kolejnych, żeby uczący się mógł zauważyć swój progres językowy i niezauważenie powtórzyć materiał.

Omówione podręczniki<sup>139</sup> pokazują, że pomimo silnych stereotypów językowych zainteresowanie uczeniem się języka białoruskiego istnieje, co oznacza, że jest zapotrzebowanie na tworzenie nowych materiałów do nauki zarówno na Białorusi, jak i w świecie. Fakty te mogą dawać do myślenia samym Białorusinom, zwłaszcza rosyjskojęzycznym, i zmieniać ich postrzeganie języka białoruskiego, co w dalszej perspektywie pomoże zmieniać język białoruski traktowany jako cudzy w język obcy, a następnie – w ojczysty.

---

<sup>139</sup> Wszystkie są dostępne na Uniwersytecie Warszawskim: w bibliotekach i w Katedrze Białorutenistyki.

### III. PRZEGLĄD WYBRANYCH ZAGADNIEŃ Z TYPOLOGII BŁĘDÓW OBCOJĘZYCZNYCH

*Wiedza o błędzie jest niezbędna do stworzenia wiarygodnej teorii opanowania L2, co w gruncie rzeczy stanowi treść wszystkich sensownych poczynañ badawczych w glottodydaktyce.*

[Korzeniewska-Rogalewicz 1986: 42]

*Popęlnianie błędów jest immanentną cechą każdego ludzkiego działania, a więc także zachowań językowych.*

[Dąbrowska, Pasieka 2015: 23]

Dokładniejsze badanie zagadnienia błędów obcojęzycznych wymaga zapoznania się z ważniejszymi klasyfikacjami typologicznymi dotyczącymi błędów. Ich podział zmieniał się wraz z rozwojem językoznawstwa i glottodydaktyki. Ten zgodny z podsystemami języka, czyli na błędy leksykalne, składniowe itd., jest jednym z najstarszych [Wilczyńska, Michońska-Stadnik 2010: 67]. Współcześnie nadal często tak właśnie są kategoryzowane błędy w polszczyźnie, choćby w opracowaniach Andrzeja Markowskiego, który błędy w języku polskim rodzimych użytkowników polszczyzny dzieli na:

1) błędy zewnętrznojęzykowe, czyli błędy zapisu (ortograficzne i interpunkcyjne), dotyczące struktury języka, lecz nienaruszające jego reguł systemowych, czy też zasad rozwoju [Markowski 2007: 55–56];

2) błędy wewnętrznojęzykowe, czyli naruszenie reguł systemowych języka, dzielące się na błędy użycia (stylistyczne) oraz błędy systemowe (językowe), a te z kolei – na błędy gramatyczne, leksykalne i fonetyczne [Markowski 2007: 56].

Podobnie rzecz ujmuje rosyjskie opracowanie dotyczące błędów uczniowskich w języku rosyjskim, wyróżniające błędy wymowy, błędy leksykalne, frazeologiczne, morfologiczne, składniowe, ortograficzne, interpunkcyjne, stylistyczne oraz logiczne (czyli naruszające normy logiki, np. *В совещании приняли участие СССР, Корея, Монголия и другие европейские страны* [Фоменко 1994: 55–56]) i faktograficzne (ros. *фактические*, wynikające z nieznajomości

opisywanych faktów, np. *Сто лет назад радио принесло нам печальную весть: от руки наемного убийцы погиб Пушкин* [Фоменко 1994: 56])

*Типы речевых ошибок должны выделяться по соотношению с типами правил языка. Сколько существует типов правил языка, столько типов ошибок может появиться (и появляется) в речи*<sup>140</sup> [Фоменко 1994: 3].

Takie podziały są często przytaczane w tekstach dotyczących błędów popełnianych przez cudzoziemców, choć dotyczą błędów rodzimych użytkowników języka [por. Górska 2015: 360-362]. Na przykład Krystyna Chomicz-Jung i Barbara Wiewiór w jednym z artykułów pracy zbiorowej *Z problematyki błędów obcojęzycznych* [Grucza 1978c: 144-188] dogłębnie opisują i analizują typowe błędy popełniane przez uczniów i kandydatów na studia w języku rosyjskim<sup>141</sup> [por. Chomicz-Jung, Wiewiór 1978: 144-188; Gliwińska-Kotynia 2011]. Wymieniają błędy wymowy, a następnie omawiają błędy gramatyczne. Wśród błędów fleksyjnych rzeczownika badaczki odnoszą się do niewłaściwych końcówek fleksyjnych, błędnych tematów obocznych i niewłaściwych rodzajów gramatycznych, w przypadku czasownika – do jego form we wszystkich czasach i aspektach oraz do imiesłowów, a przymiotnika – wyboru niewłaściwych końcówek oraz błędnych form stopniowania. Błędy składniowe to przede wszystkim przenoszenie polskich konstrukcji do innego języka, w tym przypadku – rosyjskiego (głównie rekcja czasownika, szyk zdania). Błędy leksykalne scharakteryzowane przez językoznawczynie dotyczyły łączliwości wyrazów i ich niewłaściwego użycia, spowodowanego podobieństwem fonetycznym wyrazów w dwóch językach.

Jednak w przypadku błędów obcojęzycznych ten popularny podział błędów systemowych nie daje pełnego obrazu przyczyn ich powstawania. Tę lukę uzupełniają liczne inne systematyki błędów [zob. Bawej 2008: 65-69; Lewicka-Mroczek 2009: 29-30]. Na przykład Joanna Korzeniewska-Rogalewicz za Selinkerem wyróżnia następujące typy błędów [Korzeniewska-Rogalewicz 1986: 36-37]:

1) błędy warunkowane lingwistycznie, będące rezultatem interferencji intralingwalnej;

<sup>140</sup> *Typy błędów językowych powinny być wyodrębniane ze względu na typy zasad języka. Ile istnieje typów zasad języka, tyle typów błędów może się pojawić (i pojawia się) w mowie.*

<sup>141</sup> Jest to niewątpliwie najczęściej nauczany język słowiański. Jednak Polacy opanowują też inne języki słowiańskie i wtedy także stykają się z trudnościami opisywanymi w literaturze przedmiotu [np. Miletić 2015].

- 2) błędy wynikające z obranego przez nauczyciela sposobu nauczania;
- 3) błędy określone przez obrany sposób uczenia się;
- 4) błędy powodowane obranym sposobem komunikowania się;
- 5) błędy warunkowane lingwistycznie, a będące rezultatem interferencji interlingwalnej.

Badaczka podkreśla wagę wyróżnienia pozainterferencyjnych źródeł błędów i konieczność zwrócenia większej uwagi na interferencję wewnątrzjęzykową, wynikającą z hipergeneralizacji [Korzeniewska-Rogalewicz 1986: 37]. Zaprezentowana klasyfikacja ma charakter diagnostyczny, tzn. opiera się na wskazaniu możliwych przyczyn błędów.

Inny podział prezentuje Garczyński [Garczyński 1973; Wojacek 2015: 77], który dzieli błędy ze względu na:

- 1) kryterium czasu (błędy jednorazowe / chwilowe i błędy powtarzające się / trwałe);
- 2) zakres przedmiotowy (błędy formalne – teoretyczne i poznawcze) i błędy rzeczowe – praktyczne i działania);
- 3) zakres podmiotowy (błędy indywidualne i błędy zbiorowe);
- 4) skutki popełnienia błędu (błędy pozytywne, błędy nieszkodliwe, błędy szkodliwe).

Już w latach 80. XX wieku rozróżniano błędy formy i błędy treści wypowiedzi [zob. Фоменко 1994: 3, por. Lewicka-Mroczek 2009: 27–28]. Jeszcze wcześniejszy rodowód ma uproszczony podział błędów obcojęzycznych, w ramach którego wyodrębnia się:

- 1) błędy interlingwalne, gdy język ojczysty ucznia ma wpływ na ich występowanie;
- 2) błędy intralingwalne, gdy język ojczysty ucznia nie ma wpływu na ich występowanie [Lewicka-Mroczek 2009: 28–29].

Błędy obcojęzyczne można też rozpatrywać z punktu widzenia praktyki szkolnej. Hanna Komorowska omawia różne typologie błędów ważnych z punktu widzenia codziennej praktyki nauczyciela, w tym także tę najbardziej popularną – ze względu na podsystem językowy. Badaczka dzieli błędy wg następujących kryteriów [zob. Komorowska 2002: 176–177; zob. też Lewicka-Mroczek 2009: 29]:

- 1) kryterium podsystemów języka – błędy dotyczące podsystemów języka (w gramatyce, słownictwie, pisowni itd.);

2) kryterium komunikatywności przekazu, kryterium komunikacyjne – błędy lokalne (niezakłócające komunikacji) i globalne (zaburzające przekaz informacyjno-komunikacyjny);

3) kryterium regularności występowania, systematyczności – błędy systematyczne (stałe, wynikające z nieznamomości reguł), sporadyczne (nieregularne, brak wprawy w stosowaniu reguł) i przejęzyczenia (błędy produkcji językowej, a nie kompetencji);

4) kryterium pochodzenia, źródła błędu – błędy interlingwalne (interferencji zewnątrzjęzykowej) i intralingwalne (interferencji wewnątrzjęzykowej), wynikające ze sposobu uczenia się, wynikające ze sposobu nauczania, wynikające ze strategii komunikacyjnych i prób radzenia sobie ze zbyt trudną sytuacją.

Komorowska wyróżnia wiele czynników mających wpływ na popełnianie błędów – w tym również te, które już wcześniej były przedmiotem naszego zainteresowania, takie jak metoda nauczania oraz sposób uczenia się (naszym zdaniem trudniejsze do identyfikacji). Szerzej pisaliśmy o tym w naszej wcześniejszej publikacji [zob. Kaleta 2015e: 39–42], zatem teraz nie będziemy szczegółowo odnosić się do tego zagadnienia.

Bogumił Gasek badał z kolei fakty interferencji i doszedł do wniosku, że da się ustalić przyczyny jej powstawania i przewidywać pojawienie się w przyszłości [Gasek 2012: 41; por. Harczuk 1972a], w czym może pomóc analiza kontrastywna dwóch języków. Jednocześnie językoznawca ten podkreślał, że nie zawsze interferencja i rozbieżności obu języków muszą być przyczyną błędów [Gasek 2012: 41 i 46], o czym wspominała już polska literatura przedmiotu w latach 70. i 80. XX wieku [por. Kaleta 2009a]. Gasek przypomina także, że:

*среди ошибок языкового характера можно выделить ошибки внутриязыкового характера в другом языке, которые могут возникать не только в речи билингвов, но также монолингвов. В процессе освоения иностранного языка, а также в процессе двуязычной коммуникации рядом исследователей были замечены некие общие для изучающих иностранный язык ошибки, которые не являются результатом влияния первого языка. Поскольку эти внутриязыковые ошибки отражают специфику изучения иностранного языка, их принято называть «ошибками развития»<sup>142</sup> [Gasek 2012: 41].*

<sup>142</sup> wśród błędów o charakterze językowym w innym języku można wyróżnić błędy wewnątrzjęzykowe, które mogą powstawać nie tylko w języku bilingwów, lecz także monolingwów. Wielu badaczy zaobserwowało, że w procesie przyswajania języka obcego oraz w procesie komunikacji dwujęzycznej występują błędy wspólne dla uczących się języka obcego, które nie powstają pod wpływem języka pierwszego. Ponieważ błędy wewnątrzjęzykowe odzwierciedlają specyfikę uczenia



Podane wyżej klasyfikacje są ogólne i wskazują nie tylko na rodzaj, lecz także na pochodzenie błędów. To swoiste ABC błędologii dla każdego nauczyciela, który z błędami uczniów styka się na co dzień. Naukowcy tworzą typologie szczegółowe i dogłębnie analizują różne typy błędów. Na przykład Joanna Korzeniewska-Rogalewicz konstruuje i analizuje swoją typologię błędów leksykalnych [Korzeniewska-Rogalewicz 1986: 107–122], które dzieli na błędy kodowe (semantyczne i kolokacyjne) oraz pozakodowe (stylistyczne i glottopragmatyczne). Wśród przyczyn ich powstawania wymienia: kalkowanie, homonimie międzyjęzykową, paronimie. W językowo-psycholingwistycznej klasyfikacji błędów leksykalnych wyróżnia: neosemantyzy, kalki i hybrydy, kontaminacje, tautologie i pleonazy, heteromorfie, peryfrazy oraz przejawy absolutnej ignorancji językowej.

Nowatorską typologię błędów zaprezentowano w artykule *Nowa typologia błędów popełnianych przez cudzoziemców w języku polskim* [Dąbrowska, Pasieka 2008]. Celowo pominięto w nim błędy zewnątrzjęzykowe (ortograficzne, interpunkcyjne) oraz fonetyczne, natomiast błędy słowotwórcze zaliczono nie do morfologii, a do leksyki (istnieją dwie tradycje analizy słowotwórstwa: gramatyczna i leksykalna), z kolei z błędów frazeologicznych utworzono osobną klasę [Dąbrowska, Pasieka 2008: 75–78, 93]. Badaczki przeanalizowały ok. 14 tys. błędów obcokrajowców posługujących się w sumie 36 językami pierwszymi. Poza błędami leksykalnymi i stylistycznymi wyróżniły błędy określone jako konstrukcje dysmorficzne, czyli – jak zdefiniowano w pracy – błędy kompleksowe, które powstały w wyniku nałożenia się błędów składniowych, fleksyjnych, leksykalnych czy stylistycznych, lecz nie przeszkadzają odbiorcy w zrozumieniu intencji nadawcy. Poprawa takiej błędnej konstrukcji wymaga przekształceń składniowych, leksykalnych i morfologicznych. Autorki wyróżniają przy tym konstrukcje dysmorficzne właściwe oraz konstrukcje amorficzne, czyli wypowiedzenia niezrozumiałe, niepodlegające ani analizie, ani poprawie językowej. Podstawę klasyfikacji stanowią dwie zasadnicze grupy:

1) błędy (głównie fleksyjne i słowotwórcze) będące wynikiem utworzenia nieprawidłowej formy wyrazu lub grupy wyrazowej, widocznej jako błędna już w izolacji (poza kontekstem);

---

*się języka obcego, przyjęto nazywać je „błędami rozwojowymi”.* W literaturze anglojęzycznej nazywa się takie błędy *developmental errors*. Popełniane są one przez uczniów na całym świecie, niezależnie od wpływów międzyjęzykowych, przy próbach uproszczenia opanowywanego języka i generalizacji jego reguł [zob. Borecka 2016: 45].

2) błędy wynikające z nieprawidłowego użycia formy poprawnej w izolacji. Dotyczą głównie składni, frazeologii, leksyki, stylistyki. Jest ich o wiele więcej niż błędów pierwszej grupy.

Koncepcję Dąbrowskiej i Pasieki poddał (momentami krytycznej) analizie Jerzy Kowalewski, który na tej podstawie stworzył i zaprezentował własną typologię błędów popełnianych przez Ukraińców uczących się języka polskiego [zob. Kowalewski 2015]. Autor wyróżnił trzy kategorie błędów – błędy wyboru, błędy tworzenia oraz błędy odtwarzania – które krzyżują się z poziomami języka (czyli każda z grup może dotyczyć np. leksyki) [zob. Kowalewski 2015: 339]. Badacz potrzebę stworzenia nowej klasyfikacji tłumaczy tym, że:

*wydaje się niezbędna zmiana optyki: z językoznawczego opisu błędu i określenia jego źródła na podstawie komparatystycznego porównywania dwu / trzech języków (i dialektu) na nastawienie intencjonalne: co sprawia, że uczący się taki błąd popełnił, jaki deficyt umiejętności językowych, jaki błąd dydaktyczny przy przyswajaniu danych zagadnień językowych, może chęć uniknięcia błędów. Trzeba też wówczas wejść w rolę uczącego się – by przyjrzeć się kognitywnym procesom językowym: czy uczeń daną formę językową tworzy czy odtwarza, wybiera czy konstruuje [Kowalewski 2015: 339].*

Do błędów wyboru autor zaliczył wiele sytuacji, np. *one przyszli*, gdzie uczący się źle wybrał między rodzajem męskoosobowym i niemęskoosobowym. Wymieniane są w tej grupie też błędy interferencyjne, jak np. *spotkał dwóch kobiet, ubić dziecko, przebaczyli go* itd., więc rodzi się pytanie, na ile jest to wybór świadomy i na ile jest to wybór między poprawnymi formami danego języka, z których jedna nie może być użyta w danym kontekście. Czym innym jest bowiem wybór między formami występującymi tylko w języku obcym, gdy żadna z nich z niczym znajomym uczącemu się nie kojarzy, a czym innym – wybór między błędną formą w języku obcym, choć funkcjonującą w języku ojczystym (np. *spotkać dwóch kobiet*, od ros. *встретить двух женщин*), a formą funkcjonującą w języku obcym (pol. *spotkać dwie kobiety*). Wydaje się, że w tym przypadku jest to raczej automatyczne przeniesienie z języka ojczystego do języka obcego (kalka<sup>143</sup> składniowa) i nie jest przedmiotem świadomego wyboru. Mogli-

<sup>143</sup> Kalkę można rozumieć dwojako. W języku polskim mówi się o kalce wtedy, gdy środkami języka polskiego oddaje się element pochodzący z innego języka, czasem przy istnieniu innego polskiego odpowiednika, np. niem. *Bürgermeister* i pol. *burmistrz* (synonimy: *prezydent miasta, mer*). Inne rozumienie zakłada rodzaj kopiowania (przenoszenia, czyli właśnie kalkowania) zasad jednego języka (ojczystego lub obcego) do innego języka obcego, co często ma miejsce przy nauce języków obcych.

byśmy powiedziec, że *spotkać dwóch kobiet* jest raczej błędem użycia poprawnej skądinąd formy *dwóch kobiet* [por. Dąbrowska, Pasięka 2008], ale wynikającym z interferencji języka ojczystego. Podobnych kontrowersyjnych przykładów znajdziemy u Kowalewskiego zresztą więcej. Kryteria wyborów nie są przez autora jasno określone i być może nie mogą być do końca określone, skoro autor jednocześnie ma świadomość, że czasem granice między trzema opisanymi kategoriami są trudne do ustalenia [zob. Kowalewski 2015: 340–341]. Niewątpliwie jednak jest to nowa, oryginalna i ciekawa propozycja typologii błędów cudzoziemców uczących się języka polskiego jako obcego, z którą powinien zapoznać się każdy badacz przy konstruowaniu własnej.

Cenną pracą jest także artykuł wspomnianych już badaczek Dąbrowskiej i Pasięki *Błąd językowy – co to takiego? Rozważania o błędzie językowym w glotodydaktyce polonistycznej* [Dąbrowska, Pasięka 2015], w którym autorki analizują rozumienie terminu *błąd językowy* w pracach różnych autorów. Szczegółowo zestawiają także i porównują ze sobą wybrane typologie błędów językowych popełnianych przez cudzoziemców ze względu na przyjętą metodę klasyfikacji. Dogłębna analiza porównawcza różnych kryteriów podziału błędów pozwala autorom stwierdzić, że „u poszczególnych autorów często się one ze sobą przeplatają: te same zjawiska nazywane bywają w różny sposób, ponadto inaczej rozkładane są akcenty” [Dąbrowska, Pasięka 2015: 29].

Istnieje bogata białoruska literatura na temat błędów popełnianych przez samych Białorusinów w języku białoruskim [np. Крамко 1998; Ладутько, Мамонтова 2000; Прыгодзіч 2002; Сцяцко 2002, Рамза 2003, Каліга 2008, Бушлякоў 2013; Качан 2013; Лабадзенка 2015; Вячорка 2016; *Найчасьцейшыя памылкі...*]. Język białoruski w sytuacji dominacji na Białorusi języka rosyjskiego zawiera liczne rusycyzmy składniowe, fleksyjne i fonetyczne, np. *Я хачу падзякаваць калектыў* – zamiast *калектыву* (‘chcę podziękować zespołowi’). W przytoczonym przykładzie widać kontaminację zasad składni rosyjskiej i białoruskiej. W języku rosyjskim w sytuacji podziękowań użyjemy partykuły *спасибо*, wymagającej rzeczownika w celowniku (*спасибо кому?* – *спасибо коллективу*), lub czasownika *благодарить*, który rządzi biernikiem (*благодарить кого?* – *благодарю коллектив*). Natomiast w języku białoruskim (tak jak w polskim) możliwa jest w tym kontekście jedynie rekcja celownikowa (*дзякаваць каму?* –

дзякую калектыву) – użycie biernika jest zaś przejawem trasianki. Kwestie wpływów języka rosyjskiego na język białoruski w warunkach tzw. dwujęzyczności państwowej [zob. Лукашанец 2014] na Białorusi na bieżąco opisywane są pod różnym kątem przez wielu badaczy białoruskich i zagranicznych, dlatego jedynie sygnalizujemy tę problematykę, nie będziemy jej jednak szczegółowo rozpatrywać.

Równie liczne są białoruskie opracowania metodyczne dotyczące metodyki nauczania języka białoruskiego jako ojczystego (a nie obcego). One także zawierają szczegółowe typologie błędów dotyczących poszczególnych podsystemów języka [np. Яленскі і ін. 2007: 442–445]. Rzadziej można znaleźć prace opisujące błędy Białorusinów uczących się języków obcych, np. angielskiego [zob. Горская 2003]. Zagadnienie błędów popełnianych przez obcokrajowców uczących się języka białoruskiego jako obcego nie doczekało się ani na Białorusi, ani w Polsce żadnego obszernego wydania monograficznego. Brak także szerszego opracowania dotyczącego błędów obcojęzycznych Polaków w języku białoruskim (choćby na wzór pracy dotyczącej języka angielskiego Polaków *Errors in Foreign Language Learning. The Case of Polish Learners of English* [Zybert 1999]). Tymczasem opracowanie błędologii wydaje się jednym z ważniejszych wyzwań współczesnej glottodydaktyki białorutenistycznej [por. Kaleta 2015b].

Naszym zdaniem w pierwszej kolejności należałoby nakreślić zakres stosowania terminu *błędologia białorutenistyczna ogólna*, który stworzyliśmy na potrzeby naszych badań. Zajmuje się ona błędami w języku białoruskim popełnianymi przez:

1) rodzimych użytkowników języka (o czym najczęściej możemy przeczytać w encyklopediach i leksykonach [por. Kaleta 2015e: 56–58]), przy czym rozróżnić tu należy:

- a) dorosłych (najczęściej tzw. przejęzyczenia), którzy charakteryzują się większą świadomością popełnienia błędu i możliwością ich korekty;
- b) dzieci, które dopiero opanowują język, więc nie są świadome popełnionego błędu i często nie potrafią samodzielnie go poprawić.

Wliczamy tutaj też białoruskich emigrantów, przedstawicieli białoruskich mniejszości narodowych itp.;

2) dzieci z rodzin mieszanych narodowościowo, w których jedno z rodziców jest Białorusinem, a drugie obcokrajowcem;

3) dorosłych nie-Białorusinów (będących w związku z Białorusinem / Białorusinką) pod wpływem języka ojczystego<sup>144</sup> oraz Białorusinów pod wpływem języka partnera nie-Białorusina;

4) obcokrajowców różnych narodowości uczących się języka białoruskiego jako obcego (błędy obcojęzyczne)<sup>145</sup>.

Do *błędologii białorutenistycznej szczegółowej* zaliczamy dowolną z wyżej wymienionych grup, badaną osobno i w detalach, np. ostatni, czwarty punkt typologii ogólnej w brzmieniu szczegółowym może mieć np. następującą formę: błędy Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego. W tym punkcie szczegółowo zostałyby podane ewentualne przyczyny powstawania takich błędów, np. błędy spowodowane interferencją z języka ojczystego (polskiego) lub z innego języka obcego (L2, L3...), błędy spowodowane interferencją wewnątrzjęzykową itd. W następnym rozdziale zostanie zaprezentowana szczegółowa typologia tych właśnie błędów.

---

<sup>144</sup> Osobną kwestię stanowią błędy nie-Białorusinów w języku ojczystym pod wpływem języka białoruskiego (zwłaszcza języka partnera). Także to zagadnienie włączamy do ogólnej poddziedziny glottodydaktyki porównawczej, do której zaliczamy błędologię białorutenistyczną w porównaniu z błędologią innego języka, czyli np. błędologii polsko-białoruskiej zajmującej się porównaniem błędów Polaków uczących się języka białoruskiego i błędów Białorusinów uczących się języka polskiego. W jeszcze węższym wymiarze błędologia polsko-białoruska badałaby błędy w rodzinach mieszanych polsko-białoruskich, np. błędy Polaka (będącego w związku z białoruskojęzyczną Białorusinką) w jego języku ojczystym (polskim) pod wpływem języka partnerki (białoruskiego) i błędy Polaka w języku białoruskim pod wpływem języka ojczystego (polskiego) oraz błędy Białorusinki w języku białoruskim pod wpływem języka partnera (polskiego) oraz jej błędy w języku polskim pod wpływem języka ojczystego (białoruskiego). Oczywiście badane byłyby także błędy dzieci z rodzin polsko-białoruskich w ich języku polskim i białoruskim.

<sup>145</sup> Istnieje potrzeba rozszerzenia typologii szczegółowej, dotyczącej jednego języka pierwszego i jednego języka docelowego (białoruskiego), do typologii bardziej ogólnej, zawierającej większą liczbę języków pierwszych.



## IV. TYPOLOGIA BŁĘDÓW OBCOJĘZYCZNYCH POPEŁNIANYCH PRZEZ POLAKÓW UCZĄCYCH SIĘ JĘZYKA BIAŁORUSKIEGO JAKO OBCEGO

*(...) w razie potrzeby wykaż błąd, poucz, podnieś na duchu z całą cierpliwością, ilekroć nauczysz.*

św. Paweł, *II List do Tymoteusza* 4,2

*Delicto dolere, correctione gaudere oportet*<sup>146</sup>.

sentencja łacińska

### 1. Charakterystyka ogólna przeprowadzonych badań

Podzielamy pogląd, że lektor powinien wiedzieć, jakie błędy najczęściej popełniają obcokrajowcy na skutek interferencji językowej. Dzięki temu mógłby przygotowywać specjalne ćwiczenia i przypominać odpowiednie reguły językowe, które często odróżniają się od przyzwyczajen językowych i struktury języka obcokrajowca. Zwraca na to uwagę Agnieszka Górską:

*Najbardziej widoczne efekty w nauczaniu gramatyki osiąga się jednak, gdy ćwiczenia gramatyczne ukierunkowane są na poprawianie błędów popełnianych na zajęciach. W tym celu nauczyciel może prowadzić regularne notatki dotyczące niepoprawnych form, aby na ich podstawie tworzyć ćwiczenia na kolejne lekcje. Uczniowie, czując, co sprawia im największy kłopot, bardzo chętnie uczą się tego typu struktur. Ważne jest, aby podczas ćwiczeń, poprawna forma była wielokrotnie wypowiedzana, aby każdy mógł ją kilkakrotnie usłyszeć i przyzwycząić się do jej brzmienia [Górska 2015: 368].*

Dlatego właśnie konieczne jest rozwijanie badań nad mechanizmami popełniania błędów przez obcokrajowców. Ważne jest, by stworzyć zarówno korpus błędów cudzoziemskich, jak i przewodnik dla obcokrajowców po trudnych miejscach białoruszczyzny (na wzór polskich publikacji [zob. Dąbrowska, Pasieka 2005]), żeby i lektorzy, i uczący się mogli szczególną uwagę zwrócić na te kwestie językowe, które często bywają przyczyną błędów.

---

<sup>146</sup> *Trzeba ubolewać nad błędem i cieszyć jego poprawieniem.*

W drugiej części takiego przewodnika warto byłoby zamieścić ćwiczenia z kluczem, by można było korzystać z niego nie tylko na zajęciach z lektorem, lecz także podczas pracy z nim jako samouczkiem. Różne wersje przewodnika powinny być dostosowane do konkretnych grup narodowościowych, ponieważ – jak już wspomniano – trudności języka białoruskiego będą inne np. dla Polaków i Niemców. W Polsce brakuje pozycji, które w konstruktywny sposób pokazywałyby Polakom ich błędy w języku białoruskim proponowały korektę poprzez rozmaite ćwiczenia. Jak wiadomo, jeśli błędów się nie poprawia, to uczący się języka myślą, że są one formami poprawnymi (normą językową). Stąd istnieje potrzeba stworzenia przewodnika po takich trudnych miejscach białoruszczyzny.

Umieszczenie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego w centrum kraju, na jednej z najlepszych uczelni wyższych w Polsce sprawia, że na studia białorutenistyczne nie zgłaszają się wyłącznie absolwenci szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego z Białostocczyzny czy osoby pochodzenia białoruskiego pragnące zgłębić tajniki mowy swych przodków. Coraz częściej bowiem białorutenistykę chcą studiować rodowici Polacy (często warszawiacy lub z okolic Warszawy), czyli osoby bez korzeni białoruskich i bez związków z mniejszością białoruską w Polsce. Ich motywacja do podjęcia tych a nie innych studiów jest bardzo różna. Powodem bywa zwykła ciekawość, chęć wyróżnienia się, bycia w awangardzie. Są też rzecz jasna kandydaci, którzy decydują się na tego typu studia, gdyż zetknęli się w jakiś sposób z białoruskością, np. dzięki podróży na Białoruś albo dzięki spotkaniu Białorusinów przebywających w Polsce, znajomości z nimi, a nierzadko – także przyjaźni. Czasami przeradzają się one również w związki małżeńskie. Oczywiście bieżące wydarzenia społeczno-kulturowe i polityczne też mają niemały wpływ na wybór studiów białorutenistycznych. Uwagę polskiej opinii publicznej na szeroko rozumiany Wschód (w tym i na Białoruś) zwróciły projekty takie jak: kierunek w polityce Unii Europejskiej znany jako Partnerstwo Wschodnie, Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej EURO 2012, organizowane wspólnie przez Polskę i Ukrainę, czy mistrzostwa w hokeju organizowane przez Białoruś w 2014 roku. Bez względu na emocje, jakie tego typu inicjatywy mogą budzić, nie ulega wątpliwości, że sprzyjają one również promocji Białorusi wśród Polaków [Kaleta 2015c: 72–73].

Nierzadko podkreśla się, że język białoruski jest bardzo podobny do polskiego, co ma ułatwiać jego naukę [por. Łoginow 2012: 4]. Z drugiej jednak strony



białoruszczyzna opanowywana jest zwykle tylko do pewnego poziomu językowego, gdyż bliskość języków oraz przekonanie bycia rozumianym nie motywuje do doskonalenia znajomości tego języka. Jest to tzw. pułapka komunikacyjności, o której się wspomina w literaturze [zob. Skalska, Skalski 1995]. Uczący się często bagatelizują także kwestię występowania tzw. *falszywych przyjaciół tłumacza* [zob. Kaleta 2014a] – są przekonani, że podobne słowa w obu językach znaczą to samo. Mimo to Polacy dość szybko opanowują język białoruski i już po roku konsekwentnej nauki mogą osiągnąć dobry poziom komunikatywności (zwykle jest to poziom B1). Osoby, które wcześniej uczyły się rosyjskiego, początkowo mają nieco łatwiej, gdyż nie dotyczy ich etap opanowywania cyrylicy. Jednak znajomość tego języka tylko do pewnego stopnia pomaga w nauce białoruskiego, jest bowiem przyczyną kontaminacji różnych struktur, czego na początkowym etapie uczący się często nie są nawet świadomi. Rosyjskie i białoruskie formy mogą różnić się tylko pojedynczymi literami, np. ros. *меня* i brus. *мяне*, stąd błąd typu *\*mai сябры* – zamiast *мае* (ros. *мои*) czy *ён \*пашоў бы па хлеб* – zamiast *наўшоў* (ros. *пошёл*). Początkujący studenci nie są jeszcze w stanie przypisać konkretnej formy do konkretnego języka, więc kopiują z rosyjskiego. Podobnie jest z zasadami pisowni. W języku rosyjskim po literach *ж, ш, ц* (z kilkoma wyjątkami) nie występuje litera *ы*, inaczej niż w języku białoruskim, stąd błędy typu: *Я \*жыву ў Варшаве* – zamiast *жыву* (ros. *живу*). W języku rosyjskim samogłoska *э* występuje wyłącznie na początku wyrazu lub na początku tematu wyrazowego po przedrostku, w języku białoruskim może występować zaś w środku wyrazu, co razem implikuje błędy typu: *Хто \*сустрэўся ў Празе* – zamiast *сустрэўся* (ros. *встретился*). Interferencje występują na każdym poziomie, np. *Я \*із Варшавы* – zamiast *з* (ros. *из*). Język polski także ma swoje liczny wpływy. Na początkowym etapie studenci piszą polskie połączenia *ie, je* zamiast białoruskiego *e*, polskie *ia, ja* zamiast białoruskiego *я* czy polskie *io, jo* zamiast białoruskiego *ё* – stąd błędy typu *\*адсіул* – zamiast *адсюль*, *\*бусіэл* – zamiast *бусел*.

W kolejnych częściach niniejszej monografii analizie poddane zostaną błędy dorosłych Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego, spowodowane przeważnie interferencją z języka ojczystego (polskiego) lub innego języka obcego (L2, L3...), gdyż, jak wiadomo, uczący się w sytuacji braku form nowego języka, dzięki którym mógłby wyrazić swoje myśli, korzysta z dostępnych

mu wzorców dobrze opanowanych języków [Chłopek 2011: 163]. Przy czym L2, L3 nie oznaczają tutaj chronologicznego, następującego po sobie opanowania kolejnych języków, a po prostu różne języki obce – w naszym przypadku skupimy się tylko na językach rosyjskim (choć nie wszyscy badani mieli z nim wcześniej styczność) i angielskim (w dużo mniejszym stopniu) jako językach popularnych i tzw. dużych. Większego wpływu drugiego z nich właściwie nie odnotowaliśmy. W badaniach pojawił się jedynie błąd tłumaczenia brus. *сон* ‘sen’, które skojarzono z ang. *son* ‘syn’ (brus. *сын*) i stąd przetłumaczono na język polski właśnie jako \**syn* zamiast *sen*. Inna kwestia dotyczy stosowania wielkich liter, gdzie konwencja angielska używania w prawie każdym członie tytułu wielkiej litery wpływa także na język polski i przez to też – na język białoruski Polaków, np. *Крымінальны \*Кодэкс* (*кодэкс*), chociaż po polsku drugi człon także pisany jest małą literą pol. *Kodeks karny*. Jak widać, w błędach językowych odzwierciedla się cały bagaż językowych doświadczeń człowieka (L1) [por. Dąbrowska, Pasięka 2015: 40].

Nie badamy wpływów innych języków poza wspomnianymi dwoma, gdyż nie odnotowaliśmy takich błędów prawie wcale – co nie oznacza, że pozostałe języki, których uczyli się badani studenci, nie mogą mieć wpływu na powstawanie błędów. Warto podkreślić fakt, że studenci, którzy wcześniej nie uczyli się rosyjskiego, a uczyli – języków zachodnich, często przenoszą swoje nawyki (strategie) z nauki tych języków do nauki języka białoruskiego (i prawdopodobnie także innych języków słowiańskich). Dość popularny jest mechanizm uproszczeniowy (skrót myślowy), który każe im myśleć, że każde polskie słowo musi mieć całkowicie różny od niego ekwiwalent w języku białoruskim. W literaturze wspomina się, że „język ojczysty może być świadomie tłumiony w trakcie produkcji w nowo poznawanym języku, gdyż uczący się z góry zakładają niepoprawność takich wypowiedzi w języku docelowym, które wspierają się elementami języka ojczystego” [Chłopek 2011: 177]. Z kolei studenci znający już wcześniej język rosyjski siłą rzeczy przenoszą swoje przyzwyczajenia z nauki tego języka do nauki języka białoruskiego, co samo w sobie jest procesem naturalnym i słusznym, ale rzadko ma pozytywne skutki, gdyż nie każdy transfer jest trafiony.

Oczywiście nie należy zapominać, że przyczyn błędów jest więcej niż tylko interferencja zewnątrzjęzykowa czy transfer negatywny [zob. Komorowska 2002: 177; Gasek 2012: 41]. Przyczyny mogą mieć inne podłoże [więcej: Kaleta

2009a], np. ignorancję czy fosylizację [zob. Горская 2001; Lipińska 2003: 93–94; Żurek 2014: 294], czyli zatrzymanie się na pewnym komunikatywnym opanowaniu języka (zatrzymanie procesu uczenia się języka) pod wpływem – często mylnego – poczucia, że jest się rozumianym przez rodzimych użytkowników języka [por. Skalska, Skalski 1995]. Jednak w pracach z dydaktyki języka obcego można spotkać pogląd, że lepiej niż o przyczynę błędu pytać o powód niestosowania przez ucznia konkretnej reguły – celem nauczania jest bowiem doprowadzenie do zbudowania przez ucznia właściwej reguły funkcjonalnej, a następnie jej automatyzacji [Krzyżanowski 1981: 109]. Według nas oba pytania się nie wykluczają, lecz uzupełniają. Błędy językowe uczących się języka obcego są czymś naturalnym w procesie glottodydaktycznym, choć sama nauka języka odbywa się w warunkach sztucznych (w szkole, na kursach). Analiza błędów w tym kontekście jest tylko punktem wyjścia w całym procesie glottodydaktycznym i ma na celu m.in. pomoc w ulepszeniu jego skuteczności, ponieważ – jak twierdzi Henryk Krzyżanowski – „błędy uczących się języka obcego dowodzą zawsze nieskuteczności procesu dydaktycznego spowodowanej przez bardzo wiele różnych przyczyn obejmujących zarówno działanie nauczyciela, jak i ucznia” [Krzyżanowski 1981: 108].

W naszych dociekaniach błędologicznych nie jest ważna przyczyna błędu sama w sobie (choć błąd jest skutkiem tej przyczyny) i dokładne jej wskazanie. Słusznie zauważa Krzyżanowski, że przyczyna ta może być zgoła nieciekawa i trywialna, jak choćby długotrwała nieobecność ucznia na zajęciach [Krzyżanowski 1981: 109]. Nas przyczyna interesuje o tyle, o ile może ona podpowiadać braki w procesie glottodydaktycznym, który można i warto ulepszać. Jeśli zatem jest ona językowa (np. interferencja języka ojczystego), to nauczyciel może na nią reagować. Powinien stosować terapię<sup>147</sup> błędów, choćby poprzez przygotowanie odpowiednich ćwiczeń<sup>148</sup>, żeby nie dopuścić do utrwalenia się błędów, ponieważ:

<sup>147</sup> Błędologia jest bardzo szeroką dziedziną, obejmującą ekscerpcję materiału, jego opis, prognozowanie i terapię [zob. Grucza 1978b]. O poprawie (inaczej: korekcie, korekturze) błędów językowych także można znaleźć ciekawe pozycje w literaturze [np. ESOKJ 2003; Rabiej 2015; Wojaczek 2015].

<sup>148</sup> Skuteczność takiej terapii – jak każdej innej w życiu (np. medycznej czy psychologicznej) – nie może być z góry zagwarantowana i zależy od materii błędu, stopnia jego utrwalenia (zakorzenienia) i zdolności indywidualnych ucznia. Czym innym jest też terapia przyczyn błędów. Niemniej przygotowanie zestawu ćwiczeń terapii językowej do zaprezentowanej w niniejszej pracy typologii błędów jest ważnym zadaniem dla praktyków prowadzących kursy języka białoruskiego wśród Polaków. Jako wzór może im posłużyć np. rosyjski poradnik dla dydaktyków języka angielskiego [*Типичные ошибки...* 1994].

*to nie samo popełnianie błędów jest tak naprawdę problemem, lecz ich niedostrzeżenie lub ignorowanie bądź też nieustanne powtarzanie. Dlatego też konieczne jest nie tyle piętnowanie kogoś za popełniony błąd, ile w pierwszym rzędzie uświadomienie istoty owego błędu, a następnie konsekwentne dążenie do jego eliminacji w przyszłości [Wojacek 2015: 75].*

Dawniej analiza błędów była istotna dla dydaktyków jako podstawa pracy glottodydaktycznej. W latach 80. XX wieku Joanna Korzeniewska-Rogalewicz pisała: „wiedza o błędzie jest niezbędna do stworzenia wiarygodnej teorii opanowania L2, co w gruncie rzeczy stanowi treść wszystkich sensownych poczynań badawczych w glottodydaktyce” [Korzeniewska-Rogalewicz 1986: 42]. Dzisiaj także dydaktycy często motywują swoje zainteresowanie tą problematyką jako istotną z punktu widzenia strategii nauczania. Violetta Borecka pisze:

*Z pedagogicznego punktu widzenia błąd językowy jest specyficzną reakcją zwrotną ucznia ukazującą wartość stosowanych przez nauczyciela procedur dydaktycznych. Analiza błędu odpowie więc na pytanie, co uczeń już opanował, a czego jeszcze nie umie. Na płaszczyźnie psycholingwistycznej błąd postrzega się jako produkt procesu zachodzącego w umyśle osoby uczącej się języka obcego. Analiza próbuje zatem wyjaśnić, jak wygląda ten proces, i zgłębić skomplikowaną naturę akwizycji. Dąży do opisu strategii i technik stosowanych przez ucznia w celu opanowania nowego systemu językowego. Stawia sobie za cel odpowiedź na pytanie o przyczyny uczniowskich błędów i ostatecznie zakłada, że popełnianie ich paradoksalnie może doprowadzić do sukcesu w nauczaniu/uczeniu się poprzez świadome zaangażowanie intelektu uczniów w proces samokontroli i auto-korekty. Koncentracja na błędach jest więc ważnym środkiem zwiększającym szanse metodyki nauczania [Borecka 2016: 41–42].*

Podobne treści podkreślają też badacze z Białorusi [zob. Горская 2003] czy Rosji [zob. Фоменко 1994]. Doceniają oni wagę typologii błędów, potrzebę ich zestawiania i wykorzystywania w glottodydaktyce. Bez poznania przyczyn błędów językowych u uczniów, mechanizmów ich powstawania, nauczyciel pozbawia się znacznej części narzędzi, którymi mógłby dysponować, warsztatu swojej pracy:

*Можно ли, овладевая языком и пользуясь им, не допускать ошибок? Нельзя. Можно ли обучать языку и не работать над ошибками? Нельзя. Можно ли работать над ошибками, не владея их типологией? Нельзя. В противном случае учитель уподобится врачу, незнакомому с болезнями, от которых он должен лечить<sup>149</sup> [Фоменко 1994: 3].*

<sup>149</sup> Czy można w procesie opanowywania języka i posługiwania się nim nie dopuszczać błędów? Nie można. Czy można uczyć języka i nie pracować nad błędami? Nie można. Czy można

W niniejszej monografii koncentrujemy się głównie na błędach Polaków (czyli grupy jednorodnej językowo, użytkowników jednego, tego samego języka pierwszego) wynikających z transferu negatywnego (interferencji zewnętrznej języka ojczystego, czyli języka polskiego) [por. Dąbrowska, Pasieka 2015: 40], który jeszcze w połowie XX stulecia przez behawiorystów był uważany za prymarne źródło błędów [Szafranec 2015: 50]. Zaprezentowana typologia błędów będzie łączyć przyczynę błędów z kryterium lingwistycznym, a dokładniej – na podstawie klasyfikacji językoznawczej zostaną zaprezentowane błędy głównie interferencyjne. W lingwistycznej analizie błędów najczęściej opisuje się błędy pod względem systemu języka [por. Komorowska 2002: 176; Markowski 2007: 55–56], na czym opiera się także typologia błędologiczna zaprezentowana w niniejszej rozprawie. Jest to świadomy wybór, gdyż w naszym przekonaniu należy wpięrcw opracować tradycyjną typologię błędów Polaków uczących się języka białoruskiego, by móc później prezentować jej inne warianty lub porównywać ją z innymi, często bardziej zaawansowanymi typologiami błędów, np. w języku polskim popełnianych przez obcokrajowców czy w języku białoruskim popełnianych przez cudzoziemców różnych narodowości, w których siłą rzeczy akcenty będą inaczej rozłożone.

Do naszej typologii błędów językowych będziemy zaliczać również błędy glottodydaktycznego tłumaczenia ustnego i pisemnego, wykonywane w ramach ćwiczeń, gdyż pokazują one wiele ciekawych zjawisk. Tłumaczenie glottodydaktyczne odróżniamy od tłumaczenia profesjonalnego z racji na różnice np. w kompetencjach ucznia i tłumacza, choć wiele omawianych przy ich okazji kwestii się krzyżuje. Tłumaczenie glottodydaktyczne nie jest (nie musi być) w naszym rozumieniu tłumaczeniem wykonanym przez kompetentnego fachowca dla określonego odbiorcy, a raczej ćwiczeniem glottodydaktycznym. Stąd tzw. *błąd krytyczny* czy *błąd kardynalny* [zob. Matulewska 2014: 101], dyskwalifikujący tłumaczenie fachowe, nie musi być błędem dyskwalifikującym tłumaczenie glottodydaktyczne, które ma służyć nauce języka. Uczeń może sobie na takie błędy pozwolić, znaleźć dla nich miejsce i wykorzystać w procesie glottodydaktycznym. W polskiej glottodydaktyce nie spotkaliśmy określenia *błąd dyskwalifikujący*, raczej mówi się o *błędzie rażącem* czy o *błędzie globalnym* [zob. Komorowska 2002: 176–177], zakłócającym komunikację – w tym sensie mógłby on być jakąś formą odpowiednika translatorycznego błędu krytycznego (kardynalnego).

---

*pracować nad błędami, nie znając ich typologii? Nie można. W przeciwnym razie nauczyciel będzie podobny do lekarza nieznanego chorób, które powinien leczyć.*

Tłumaczenie glottodydaktyczne dzielimy na tłumaczenie z języka polskiego na białoruski i tłumaczenie z języka białoruskiego na polski. Do błędów tłumaczenia z języka polskiego na białoruski zaliczamy błędy użycia (BU), takie jak użycie poprawnej formy w nieprawidłowym miejscu, np. poprawnego białoruskiego leksemu w złym kontekście, oraz błędy formy (BF), takie jak neologizmy powstałe pod wpływem języka ojczystego oraz rozmaite kalki będące skutkiem interferencji języka polskiego na język białoruski. Obie te grupy błędów dołączamy do innych grup błędów w języku białoruskim wyszczególnionych w różnych częściach typologii, np. do interferencyjnych błędów leksykalnych. Natomiast błędy tłumaczenia z języka białoruskiego na polski klasyfikujemy osobno, gdyż pokazują one wpływ białoruszczyzny na polszczyznę, czyli są błędami nie tyle w języku obcym (białoruskim), ile właśnie w języku ojczystym (polskim) – choć spowodowane są interferencją zewnętrzną języka obcego (białoruskiego).

Na potrzeby naszych rozważań teoretycznych wyróżniamy: 1) błędy tłumaczeniowe, inaczej: błędy w tłumaczeniu fachowym, czyli błędy zawodowych tłumaczy, 2) błędy dydaktyczno-tłumaczeniowe, czyli błędy studentów – kandydatów na tłumaczy, które w procesie nauki przekładu są naturalnym elementem dydaktyki przekładu [zob. Karczewska 2002; Kozłowska 2002; Hejwowski 2002, 2006, 2009], 3) błędy w tłumaczeniu glottodydaktycznym, czyli błędy w tłumaczeniu będącym elementem procesu glottodydaktycznego, na potrzeby ćwiczenia języka przez osoby uczące się, lecz niekoniecznie planujące zostać tłumaczem i niekoniecznie kształcące się w tym kierunku. Krzysztof Hejwowski na przykład podaje własną roboczą klasyfikację błędów, stosowaną przez niego przy ocenie tłumaczeń: 1) błędy najgrubszego kalibru lub kardynalne (np. zakłócenia ekwiwalencji zmieniające sens oryginału, rażące błędy gramatyczne, ortograficzne i stylistyczne języka docelowego, błędy z zakresu wiedzy o świecie, błędy metatranslacyjne), 2) błędy przeciętne, 3) błędy minimalne bądź dyskusyjne [Hejwowski 2009: 160]. Typologie błędów w tłumaczeniu mogą być także oparte na podziale według systemu języka i wtedy przypominają typologie błędów w języku ojczystym czy obcym [np. Dzierżanowska 1990: 77–101].

Hejwowski podaje całą precyzyjną klasyfikację błędów dydaktyczno-tłumaczeniowych kandydatów na tłumaczy (a więc przyszłych profesjonalistów) [zob. Hejwowski 2009: 157–158; por. Hejwowski 2002: 158]. Dzieli on błędy tłumaczeniowe na:

I. Błędy tłumaczenia syntagmatycznego (automatyczne zastępowanie struktur języka wyjściowego strukturami języka docelowego, błędy tłumaczenia powierzchniowego);

1. Błędy ekwiwalentów słownikowych (tłumaczenie dosłowne danego leksemu, często w pierwszym znaczeniu znalezionym w słowniku);
2. Fałszywi przyjaciele tłumacza<sup>150</sup> (leksemy wyglądające podobnie, ale mające inne znaczenia tłumaczone według złudnego podobieństwa form);
3. Kalki (np. leksykalne, składniowe);
4. Nieuzasadnione zapożyczenia (z języka wyjściowego w poczuciu, że dany wyraz jest zrozumiały dla odbiorcy);

II. Błędy mylnej interpretacji (błędne zrozumienie przesłania tekstu i intencji autora, brak wiedzy niezbędnej do właściwego zinterpretowania danego tekstu, niedostateczna znajomość języka oryginału);

1. Pomylenie dwóch różnych syntagm lub ram czasownikowych języka wyjściowego (błędne odczytanie struktury zdania wyjściowego);
2. Zła interpretacja sceny lub scenariusza (tłumaczenie na podstawie błędnego skojarzenia);
3. Mylne odczytanie modalności tekstu (np. ironii, sarkazmu, kpiny, szyderstwa);

III. Błędy realizacji;

1. Niewłaściwa ocena wiedzy odbiorców (np. tłumaczenie dosłowne realiów kraju języka wyjściowego nieznanymi odbiorcy);
2. Podtłumaczenie (niedotłumaczenie, czyli np. uogólnienie informacji szczegółowej);
3. Błędy języka docelowego (np. ortograficzne, kalki itd.);
4. Błędy wynikające z braku wiedzy ogólnej i specjalistycznej (np. nieznajomość ekwiwalentów nazw geograficznych);

IV. Błędy metatranslacyjne (z niewiedzy na temat zasad tłumaczenia);

1. Dobór techniki tłumaczeniowej (wybór nieprawidłowej techniki w stosunku do gatunku tekstu);

---

<sup>150</sup> Bardziej naukowy termin to *homonimy międzyjęzykowe* [por. Kaleta 2014a].

2. Opuszczenia (niewygodnych fragmentów, co wynika np. z niezrozumienia tekstu lub nieznaalezienia odpowiednika);
3. Dodatki (uzupełnienie tłumaczenia o element, którego nie ma w oryginale, własna twórczość);
4. Dwie wersje (zostawianie dwóch wersji przekładu do wyboru odbiorcy);
5. Poprawianie oryginału (poprawianie tekstu literackiego);
6. Niepoprawianie oryginału (wychwycenie, ale niepoprawianie błędów w tekście informacyjnym i pozostawianie w tłumaczeniu);
7. Paratekst (zbyt dużo lub zbyt mało objaśnień).

Jest to ciekawa propozycja typologii błędów tłumaczeniowych. Hejwowski [Hejwowski 2009: 151] ma świadomość, że pewne jej elementy się powtarzają, np. powtórzenie części I.3 w części III.3, co można uznać z jednej strony za niewielki mankament struktury typologii, a z drugiej strony za kolejny dowód nieuchwytności typologicznej zagadnienia błędów.

Jednocześnie autor proponuje, by w pracach studentów oznaczać je w sposób prosty i łatwy do odczytania dla studentów, nawet jeśli to nie wyczerpuje wszystkich potknięć tłumaczeniowych studentów. Stosowany przez Hejwowskiego kod jest następujący: *ekw.* – niezachowanie ekwiwalencji wobec tekstu oryginału (znaczące przeinaczenia treści), *niesc.* – nieścisłość, niezbyt dokładne przekazanie danego fragmentu oryginału, *ort.* – błędy ortograficzne, *gr.* – błędy gramatyczne, *niezr.* – niezręczność, nieporadność stylistyczna, niezbyt fortunate sformułowanie danego fragmentu tekstu przekładu, *wyr.* – niewłaściwie (w danym kontekście) użyty wyraz lub wyrażenie, *log.* – sformułowanie nielogiczne, *sens* – sformułowanie niezgodne z sensem i wymową całości (ta kategoria obejmuje trzy typy błędów: *faux sense*, *contresense* i *nonsense*), *w. o ś.* – błędy rzeczowe wynikające z niedostatecznej wiedzy o świecie, o fragmencie rzeczywistości opisywanym przez dany tekst, *tr.* – błędy metatranslacyjne (np. nieprzekładanie tego, co powinno być przetłumaczone, lub przekładanie tego, czego nie powinno się tłumaczyć) [Hejwowski 2009: 159]. Zaproponowane rozwiązania można stosować w nauczaniu dowolnego języka obcego, w tym białoruskiego.



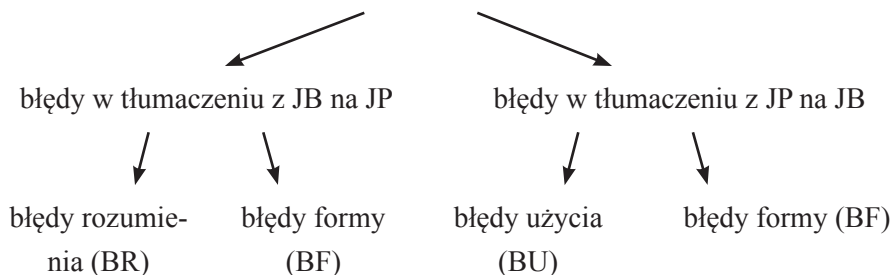
Uporządkujmy zatem przyjęte przez nas definicje. *Błędy tłumaczeniowe* (inaczej: *błędy w tłumaczeniu fachowym*) to dla nas błędy językowe i błędy metatranslacyjne (błędy tłumaczenia [zob. Hejwowski 2009: 160]). Ich występowanie świadczy o jakości tłumaczenia, wykształceniu i wprawie (doświadczeniu) tłumacza. Im ich mniej i im mniejszego są kalibru, tym lepsze jest tłumaczenie – choć ocena tłumaczeń zawsze jest subiektywna i wymykająca się różnym próbom stworzenia jednolitych kryteriów ewaluacyjnych. Od profesjonalnego tłumaczenia oczekuje się mimo wszystko bezbłędności, inaczej niż w tłumaczeniach dydaktycznych i glottodydaktycznych, gdzie błędy z jednej strony wpływają na obniżenie oceny, ale z drugiej – są tolerowane jako faza przejściowa, służąca nauce i doskonaleniu umiejętności.

*Błędy dydaktyczno-tłumaczeniowe* (inaczej: *błędy w tłumaczeniu dydaktycznym*) to błędy językowe i błędy metatranslacyjne, występujące naturalnie w procesie nauki przekładu jako element dydaktyki przekładu, która ma na celu jak najlepsze (bezbłędne, na ile to możliwe) opanowanie sztuki przekładu. Z kolei *błędy w tłumaczeniu glottodydaktycznym* to błędy językowe i błędy tłumaczenia naturalnie występujące w tłumaczeniu glottodydaktycznym wykorzystywanym w procesie nauki języka obcego jako element dydaktyki języka obcego. Choć występują tu błędy, które nazywamy błędami tłumaczenia, to jednak nie zawierają wielu klasycznych cech błędów metatranslacyjnych, choć oczywiście postawienie ostrej granicy między nimi nie zawsze jest możliwe.

Taki podział nie oznacza oczywiście, że nawet wytrawni tłumacze nie mogą popełnić szkolnych błędów. Mogą, na co wskazuje choćby przykłady fałszywych przyjaciół tłumacza. Prawdopodobieństwo wystąpienia takiego błędu jest jednak teoretycznie mniejsze niż u studentów – kandydatów na tłumaczy czy u studentów uczących się języka obcego, ale niezamierzających pracować jako tłumacze.

Błędy językowe w tłumaczeniu glottodydaktycznym – choć często przypominające błędy w tłumaczeniu profesjonalnym – mają inny ciężar gatunkowy, stąd też proponowana przez nad klasyfikacja błędów w tłumaczeniu glottodydaktycznym z języka białoruskiego na język polski jest uproszczona i zawiera: 1) błędy rozumienia i 2) błędy formy (zob. poniższy schemat, dla porównania umieszczono też podział błędów w tłumaczeniach z języka polskiego na język białoruski).

## BŁĘDY W TŁUMACZENIU GLOTTODYDAKTYCZNYM



Do błędów rozumienia (BR) zaliczamy np. użycie homonimów międzyjęzykowych, gdy studentowi się wydaje, że rozumie dany leksem, ale tłumaczenie na język polski pokazuje, że było to złudne wrażenie znajomości prawidłowego znaczenia i mamy do czynienia z pułapką tzw. *falszywych przyjaciół tłumacza*. Krzysztof Hejwowski wspomina jeszcze inne przyczyny błędów (w kontekście tłumaczeń profesjonalnych, co w tym przypadku możemy rozszerzyć na tłumaczenia glottodydaktyczne): nieznanostwo idiomów, danej odmiany języka, dialektów czy szerzej – mylne odczytanie ogólnej wymowy tekstu [Hejwowski 2006: 132–138], co my nazywamy niezrozumieniem intencji autora<sup>151</sup>. Do błędów rozumienia zaliczamy też mylne skojarzenia wynikające z nieznanostwo języka, np. studentka zapisała \**Каля (каля) \*Ўладзіміра (Уладзіміра)* w przekonaniu, że zapisuje imię i nazwisko jakiejś osoby.

Do błędów formy (BF) zaliczamy m.in. dosłowne tłumaczenie, neologizmy wynikające ze zbyt dosłownego tłumaczenia, np. \**ciężkości* (brus. *цяжкасці*) zamiast *trudności*, lub kalki (białorusizmy) różnego typu (składniowe, leksykalne), co ukazuje interferencję języka białoruskiego na język polski, np. \**czytac* (brus. *чытач*) zamiast *czytelnik*, \**czasopis* (brus. *часонік*) zamiast *czasopismo*.

Zarówno w przypadku błędów rozumienia, jak i formy błędy językowe dzielimy ze względu na system językowy, żeby zachować jednolitą typologię w stosunku do innych kategorii błędów.

Żadna typologia błędów nie jest doskonała i każda ukazuje badane zagadnienie jedynie z pewnej perspektywy badawczej. Dlatego właśnie celowo ograniczamy się – powtórzmy to jeszcze raz – do wskazania naszym zdaniem

<sup>151</sup> Inni badacze mówią w tym kontekście po prostu o niezrozumieniu tekstu [Matulewska 2014: 108], co jest pewnym skrótem myślowym, bo nie chodzi o zwykłe niezrozumienie tekstu jako takiego z powodu nieznanostwo języka, lecz o niezrozumienie subtelnych detali tekstu, np. ironii, co notabene może przydarzyć się także rodzimym użytkownikom języka.

najważniejszych, podstawowych przyczyn błędów. Na pierwszy plan wysuwają się tutaj interferencja zewnętrzna (błędy interferencyjne) języka ojczystego (polskiego) – oczywiście nie jako jedyne źródło błędów – oraz nieopanowanie systemu<sup>152</sup>, spowodowane wieloma różnymi przyczynami, szeroko komentowanymi w literaturze przedmiotu<sup>153</sup>.

Przy tak poczynionych założeniach możemy wyróżnić następujące kategorie błędów Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego:

A. błędy w języku obcym (białuskim) spowodowane interferencją zewnętrzną innego języka obcego (rosyjskiego);

B. błędy w języku obcym (białuskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka ojczystego (polskiego);

C. błędy w języku obcym (białuskim) spowodowane niedostatecznym opanowaniem zasad jego systemu<sup>154</sup>;

D. błędy w języku ojczystym (polskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka obcego (białoruskiego);

E. błędy mieszane, należące jednocześnie do różnych zaprezentowanych wyżej kategorii błędów;

F. błędy amorficzne, czyli zakłócające przekaz na tyle, że nie sposób go odtworzyć i poprawić;

G. błędy analogiczne, czyli spowodowane analogicznymi procesami

---

<sup>152</sup> Nieopanowanie systemu rozumiemy tutaj jako nieopanowanie konkretnych zasad rządzących poszczególnymi podsystemami, np. składnią, fleksją itd., oraz zasad rządzących ich współistnieniem zgodnie z drugą częścią klasycznej definicji systemu językowego jako uporządkowanego wewnętrznie i posiadającego określoną strukturę układu elementów i zbioru relacji (zależności), które zachodzą między tymi elementami – zarówno elementami każdej z poszczególnych płaszczyzn (np. morfemami w płaszczyźnie morfologicznej), jak i między poszczególnymi płaszczyznami (np. składnią, semantyką) [Polański 1995: 536].

<sup>153</sup> Poglądy niektórych autorów zebrane zostały w osobnym naszym artykule [zob. Kalendarz 2009a: 167 i nast.; por. Krzyżanowski 1981; Larsen-Freeman, Long 1991: 59; Lipińska 2003; Горская 2003; Gasek 2012: 41].

<sup>154</sup> Czego przyczyn może być wiele, np. interferencja wewnątrzjęzykowa, skutkująca uproszczeniami i generalizacjami, a także przyczyny pozajęzykowe, wywołane przez różnice kulturowe, różnice w mentalności, różnice dotyczące realiów, warunków bytowych, wieku, stopnia uzdolnienia, a także czynniki psychologiczne takie jak stres, zapominanie, zmęczenie, lenistwo, konserwatyzm, lęki, niewłaściwe oczekiwania, emocje, nieuważność, ignorancja, niepoważny lub zły stosunek do języka, stopień znajomości przedmiotu rozmowy, stan fizyczny i duchowy mówiącego [zob. Garczyński 1973, 1981, 1990; Gasek 2012; Wojacek 2015] oraz funkcjonowanie całego układu glotodydaktycznego, czyli obrany przez nauczyciela sposób nauczania, obrane przez ucznia sposoby uczenia i komunikowania się [Korzeniewska-Rogalewicz 1986] czy długotrwała nieobecność na zajęciach [Krzyżanowski 1981] itd.

w nauce języków obcych<sup>155</sup>.

Niżej przedstawiamy nazewnictwo i funkcje cyfr w skonstruowanej przez nas typologii błędów.

Kategorie błędów zostały oznaczone literami A, B, C, D, E, F, G.

Podkategorie błędów: fleksyjne, leksykalne, składniowe, ortograficzne, fonetyczne, interpunkcyjne, złożone, zostały oznaczone literą i cyfrą (np. A 1).

Typy błędów, czyli grupy błędów w ramach podkategorii błędów, np. błędna rekcja czasownika w ramach błędów składniowych, zostały oznaczone literą i dwiema cyframi (np. B 3.1).

Podtypy błędów, czyli grupy błędów w ramach typu błędów, np. błędy leksykalne (podkategoria), polonizmy (typ), czasowniki (podtyp) zostały oznaczone literą i trzema cyframi (np. B 2.1.3).

Nazwy nagłówków stanowią już zatem charakterystykę błędów. Każdy punkt jest wprowadzony lub podsumowany ogólnym komentarzem, którego egzemplifikację stanowią przykłady wyliczone jeden pod drugim. Celowo nie są one komentowane każdy z osobna. Nawiązujemy w tym technicznym względzie do jednej z najlepiej opracowanych typologii błędów obcojęzycznych w języku polskim [zob. Dąbrowska, Pasięka 2008]. Niektóre przykłady jednak wymagały naszym zdaniem osobnego komentarza, który dla przejrzystości wywodu umieszczałyśmy w przypisie dolnym. Czasem w tych samych przykładach studenci popełniali różne rodzaje błędów, co ukazujemy celowo w niezmienionej formie jako dowód na nieograniczoną inwencję twórczą związaną z cechami indywidualnymi każdego uczącego się.

Przy czym należy zauważyć, że w powyższej typologii mogą wystąpić zarówno *błędy formy*, jak i *błędy użycia* (wspominane w literaturze [por. Dąbrowska, Pasięka 2008]), których nie wyszczególniamy osobno, ponieważ z naszego punktu widzenia dla osób początkujących błąd formy, np. *многа кін*<sup>156</sup> (*кінатэатраў*), pol. *dużo kin*, jest równie błędny, co błąd użycia, np. *900 тысячы*<sup>157</sup> (*тысяч*), pol. *900 tysięcy*.

<sup>155</sup> Jest to specyficzna grupa błędów interferencyjnych, obecnych w języku białoruskim Polaków oraz języku polskim Białorusinów. Ze względu na swoją specyfikę zestawiamy te błędy w osobnej kategorii, umieszczonej jako ostatnia, gdyż błędy tam ukazane nie są wliczone do statystyki błędów podanej w pracy.

<sup>156</sup> Jest to błąd formy rzeczownika, gdyż w języku białoruskim w ogóle nie występuje taka forma w odmianie tego rzeczownika.

<sup>157</sup> Jest to błąd użycia poprawnej skądinąd formy *тысячы* (mianownik lm.) Powstaje pytanie, na ile dla popełniającego ten błąd przydatna może być informacja, że jest to poprawna forma mianownika liczby mnogiej *тысячы*. Zapewne zależy to od poziomu zaawansowania językowego

Na potrzeby naszych badań postanowiliśmy wprowadzić cztery terminy: *błędy mnogie* i *błędy wielorakie*, które odróżnimy od terminów *błędy złożone* (por. błędy kompleksowe, składniowa konstrukcja dysmorficzna [Dąbrowska 2012]) i *błędy mieszane*. Poniżej zdefiniujemy te nowe pojęcia.

Do błędów mnogich zaliczamy jednoczesne występowanie licznych (najczęściej podwójnych) błędów tego samego typu lub podtypu w ramach tej samej podkategorii błędów (np. ortograficznych) w zdaniu (wtedy każdy błędny człon jest zaznaczony gwiazdką) lub w pojedynczym wyrazie (wtedy wyraz ma więcej niż jedną gwiazdkę), np. błędna pisownia samogłosek w zdaniu / wyrazie (ten sam typ błędu w ramach tej samej podkategorii błędów).

Do błędów wielorakich zaliczamy jednoczesne występowanie licznych (najczęściej podwójnych) błędów różnego typu lub podtypu w ramach tej samej podkategorii błędów (np. ortograficznych) w zdaniu lub w pojedynczym wyrazie, np. błędna pisownia samogłosek i spółgłosek w zdaniu / wyrazie (różne typy błędów w ramach tej samej podkategorii błędów).

Do błędów złożonych zaliczamy jednoczesne występowanie licznych (najczęściej podwójnych) błędów różnych podkategorii (np. ortograficznych i fleksyjnych) w zdaniu lub w pojedynczym wyrazie, np. błędna pisownia samogłosek i błędna końcówka fleksyjna w zdaniu / wyrazie w ramach tej samej kategorii błędów (np. kategorii oznaczonej literą A).

Do błędów mieszanych zaliczamy jednoczesne występowanie licznych błędów złożonych różnych kategorii (np. kategorii oznaczonych literami B i C) w zdaniu lub w pojedynczym wyrazie, np. błędy w zdaniu / wyrazie wynikające z interferencji języka ojczystego i z nieopanowania zasad systemu języka obcego.

Błędy mnogie nie zostały w typologii wydzielone. Zbieramy je zwykle pod koniec danego (pod)typu, a świadectwem ich występowania jest liczba gwiazdek większa niż jeden w danym podtypie błędów. Błędy wielorakie zaś są zbierane na zakończenie danej podkategorii błędów jako osobny typ błędów. Podobnie błędy złożone stanowią osobną podkategorię błędów, wydzieloną jak inne podkategorie, a z kolei błędy mieszane należą do osobnej kategorii błędów i tak też są wydzielane.

---

i w tym kontekście taki komunikat może tylko wzbudzać niepotrzebny chaos u osoby, która jeszcze nie poznała form mianownika lm. Przy błędach tego typu warto pytać osoby na wyższym poziomie zaawansowania, w jakim przypadku dana forma jest poprawna, co pozwala na szybkie odświeżenie paradygmatów odmiany.

Oddzielną kategorię w naszej typologii stanowią *błędy analogiczne*. Jest to nasz termin oznaczający błędy spowodowane analogicznymi procesami w nauce języków obcych (inaczej roboczo nazywamy je *błędami lustrzanymi* na oznaczenie węższego specyficznego rodzaju błędów analogicznych)<sup>158</sup>. Błędy analogiczne to błędy dotyczące tych samych kwestii językowych, popełniane przez Słowian uczących się dowolnego języka słowiańskiego jako obcego. Nie oznacza to, że tego rodzaju błędy nie mogą być popełniane przez nie-Słowian, gdyż obcokrajowcy różnych narodowości mogą mieć problemy np. z rekcją czasownika [Kaleta 2015a: 319]. Andrej Babanow (polonista z Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego) w dyskusjach terminologicznych woli nie mówić o błędach analogicznych, lecz o symetrycznych lub asymetrycznych procesach, które mogą powodować podobne błędy. My podobnie rozumiemy to zagadnienie, nazywając procesy te interferencją analogiczną (bo interferencja zewnątrz- i wewnątrzjęzykowa jest najczęstsza), a błędy celowo i świadomie skrótowo zręcznym określeniem: błędy analogiczne.

Wyróżniliśmy także *błędy celowe*, tj. głównie błędy leksykalne, polegające na intencjonalnym stosowaniu w wypowiedzi raz polskiego, raz białoruskiego słowa. Zwykle nie są one surowo odbierane jak rażące błędy. Skrótowo rzecz ujmując, błędy te popełnia się zwykle w celu podkreślenia polskich realiów lub zamaskowania niewiedzy językowej.

Dodatkowo błędy obcojęzyczne można podzielić na błędy wypowiedziane i błędy zapisane. Błędy wypowiedziane nie zawsze dotyczą fonetyki – są to różnego rodzaju błędy pojawiające się w wypowiedziach ustnych. Czasami te same błędy są później popełnione w formie pisemnej, np.:

[u rukách \*były (byli) jaszczę 2 pakiéty] – błąd składniowy wypowiedziany;  
*Дзяўчаты \*чыталы (чыталі)* – błąd składniowy zapisany.

Należy także zaznaczyć istnienie zjawiska, notowanego głównie przy okazji kalk językowych, które nazywamy *błędem w błędzie*. Jest to błędne kalkowanie do języka białoruskiego leksemu z języka rosyjskiego lub polskiego dodatkowo z błędem w stosunku do języka, z którego się kalkuje, lub języka, do którego się kalkuje. Błąd w błędzie może dotyczyć też innych sytuacji, np. fleksji. Każdy rodzaj błędów szerzej opisujemy w odpowiednich miejscach typologii.

<sup>158</sup> Definicja ta różni się od klasycznej definicji analogii jako tworzenia form fleksyjnych i słotwórczych pod wpływem form częstszych lub wyrazistszych [Urbańczyk 1991: 20; por. Polański 1995: 45]. Nawet w tej definicji stwierdza się, że analogia jest częsta, ale nie daje się ująć w ścisłe reguły [Urbańczyk 1991: 20].

Jak wspominaliśmy wcześniej, nasza typologia błędologiczna oparta jest na systemach języka, ale dodatkowo wyszczególniono możliwe przyczyny powstania błędu. Niesie to ze sobą co najmniej dwie ważne konsekwencje. Po pierwsze, nie da się w każdym przypadku ze stuprocentową pewnością określić przyczyny błędu, choćby dlatego, że przyczyn może być kilka, mogą się też kumulować. Taką niemożność ustalenia w każdym przypadku stuprocentowej przyczyny błędów nazywamy *względnością błędów*<sup>159</sup>, np. błąd brus. \*карабль (карабель) może powstać pod wpływem ros. карабль (prawdopodobne w przypadku osób znających rosyjski) albo jako zwykłe (przypadkowe) błędne pominięcie samogłoski (błąd ortograficzny). Mimo że nie zawsze można podać dokładne źródło błędu, podejmujemy to wyzwanie i określamy przybliżoną / prawdopodobną przyczynę danego typu błędu. Nie chodzi tu o osiągnięcie perfekcji w ocenie. Ocena jest czyniona bardziej na potrzeby glottodydaktyki niż lingwistycznej teorii. Naszym zdaniem w procesie glottodydaktycznym ważna jest znajomość (choćby przybliżonej) przyczyny błędu, by móc zastosować środki zaradcze. Jeśli przypuszczamy, że przyczyną błędu jest interferencja języka ojczystego, zastosujemy inne ćwiczenia (które będą skupiały się na konstrukcjach, w których najczęściej widoczna jest interferencja) niż w przypadku, gdy błąd wynika ze zwykłego nieopanowania danej zasady w języku obcym (wtedy można zastosować np. dryle językowe mające wyćwiczyć automatyzm posługiwania się daną strukturą).

W niniejszej rozprawie zostały przeanalizowane błędy interjęzyka<sup>160</sup> obcokrajowców (Polaków) uczących się języka białoruskiego jako obcego na podstawie prac polskich studentów warszawskiej białorutenistyki (studia licencjackie – głównie z II roku, część z I roku) uczących się języka białoruskiego od zera (poziom A0–B2, czyli początkujący i średnio zaawansowany, przy czym zdarzało się, że osoby teoretycznie średnio zaawansowane robiły błędy jak osoby początkujące). Studenci ci mieszczą się w przedziale wiekowym 20–30 lat, czyli w okresie życia, gdy – jak twierdzi Zabrocki – drugi język wykazuje wiele wpływów języka

<sup>159</sup> Inaczej definiuje to zagadnienie Kwiatkowska, dla której względność błędów dotyczy też ich ewaluacji (jednoznacznej oceny poprawności językowej wypowiedzi), czyli tego, na ile można określić, czy dany błąd jest błędem i względem jakiej normy, jakiej definicji błędu itd. Na przykład coś, co kiedyś było błędem, dziś może być uznawane za normę. Coś, co jest błędem w języku literackim (w normie wzorcowej), nie musi nim być w języku potocznym (normie użytkowej) czy gwarach [zob. Kwiatkowska 2014; por. Markowski 2007].

<sup>160</sup> Język pośredni, odznaczający się regułami języka ojczystego, języka obcego oraz regułami przynależnymi danej osobie [zob. Lipińska 2003: 92; Żurek 2014].

ojczystego [Zabrocki 1966: 56]<sup>161</sup>. Na potrzeby monografii przeanalizowaliśmy 660 prac pisemnych. Były to głównie testy, dyktanda i wypracowania. Uzupełniają je dodatkowo wypowiedzi ustne, w których także analizowaliśmy błędy kompetencji językowej, które mogły być także efektem przejęczyzeń (pomyłek błędów produkcji językowej), spowodowanych zmęczeniem czy roztargnieniem [por. Lipińska 2003: 83]. Odnotowaliśmy łącznie 2070 przykładów błędów. Błędy oznaczaliśmy gwiazdką, a poprawną formę podawaliśmy w nawiasie.

---

<sup>161</sup> Wpływy języka ojczystego zależą też od poziomu zaawansowania językowego danego studenta. Im wyższy poziom, tym mniej powinno być takich wpływów.



## 2. Błędy popełniane przez Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego

*Kto jednak dostrzega swoje błędy?*

Psalm 19

*(...) prosimy o kłopoty, kiedy nie chcemy uczyć się na własnych błędach.*

[Warren 2006: 118]

### A. Błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane interferencją zewnętrzną innego języka obcego (rosyjskiego)

Wspominaliśmy wcześniej o hipotezie ostatniego języka [zob. Chłopek 2011: 181]. W istocie, badacze udowodnili, że przy nauce języka pokrewnego L3 uczący się sięgają po formy charakterystyczne dla L2 częściej niż po struktury L1 [zob. Bednarska 2015: 296], np. Słoweńcy uczący się języka polskiego często odnoszą się do systemu języka rosyjskiego, czeskiego i in. [zob. Bednarska 2015]. Na Białorusi rosyjski jest językiem pośrednikiem przy nauce języka białoruskiego jako obcego (choć, jak pisze Jolanta Kondratiuk, można wykorzystywać też białoruski przy nauce rosyjskiego, białoruskie szkoły w Polsce mogą być obiektem badań nad wykorzystywaniem słowiańskiego bilingwizmu w nauczaniu języka rosyjskiego [por. Kondratiuk 2000: 72]). W Polsce w nauczaniu języka białoruskiego można się odwoływać do języka rosyjskiego na zajęciach ze słuchaczami, którzy się go wcześniej uczyli. O podobnej praktyce wspominała Olga Guszczewa [Guszczewa 2006] na przykładzie rosyjskojęzycznych Białorusinów odwołujących się do środków języka białoruskiego przy nauce języka polskiego.

Ten sam język rosyjski, który może wspomóc naukę języka białoruskiego, bywa często przyczyną błędów<sup>162</sup>. Czasem jednak ustalenie, który z języków był źródłem interferencji: rosyjski czy polski, nie jest proste, np. błąd ortograficzny

<sup>162</sup> Niektóre wybrane różnice leksykalno-gramatyczne zestawiają rozmówki rosyjsko-białoruskie [np. Куликович 2014: 28–31].

я \**ноехаў* (*наехаў*) mógł powstać pod wpływem języka polskiego (*pojechał*) lub rosyjskiego (*ноехал*), a brus. \**стваренне* (*стварэнне*) mogło powstać pod wpływem kalki ortograficznej z języka polskiego (pol. *e* ≠ brus. *e*) albo z języka rosyjskiego, gdzie po *p* pisze się właśnie *e* (podczas gdy w białoruszczyźnie tylko *э*). Błędne przypisanie rodzaju w przykładzie \**папулярны* (*папулярнае*) *шоў*, mogło mieć swoje źródło zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim. Polska norma słownikowa podaje rodzaj leksemu *show* jako męski, lecz uzus najczęściej przypisuje mu rodzaj nijaki. Trudno ocenić, czy osoba popełniająca ten błąd, miała świadomość polskiej normy słownikowej, czy jednak popełniła go pod wpływem języka rosyjskiego, w którym rzeczywiście *шоу* jest rodzaju męskiego.

Podobnie jest z błędnymi zaimkami, które mogą powstać pod wpływem języka polskiego (*он*) lub rosyjskiego (*он*) w zdaniach typu: \**он* (*ён*) *спартсмен*, \**он* (*ён*) *высокі мужчына*, \**он* (*ён*) *тушыць*, \**он* (*ён*) *маниць*, czy \**он* (*ён*) *стаў дырэктарам беларускай гімназіі*. Inny przykład pokazuje w podobnym kontekście błąd w przyimku *ў*, np. я *жыву \*в* (*ў*) *Польшчы*, co mogło być skutkiem nałożenia się albo pol. *mieszkam w Polsce*, albo ros. я *живу в Польше*. Wśród tego typu przykładów są też liczebniki, np. *англицызмы можна падзяліць на \*две* (*дзве*) *асноўныя групы*, я *хацеў бы купіць \*две* (*дзве*) *маркі* – pod wpływem pol. *dwie* lub ros. *две*, przysłówki, np. я \**часто* (*часта*) *бываю ў яе* – pod wpływem pol. *często* lub ros. *часто*, oraz rzeczowniki, np. *калі б я ўзяў \*лекарства* (*лек*) – pod wpływem pol. *lekarstwo* lub ros. *лекарство*.

Odnotowano także błędy składniowe tego rodzaju, np. \**Магли б Вы мне данамагчы?*<sup>163</sup> (*Ці Вы маглі б мне данамагчы?*) pod wpływem konstrukcji polskiej lub rosyjskiej, w których można bądź wręcz należy pominąć partykułę pytającą na początku zdania. Możemy tylko teoretyzować, np. odwoływać się do hipotezy ostatniego języka [zob. Chłopek 2011: 181] i w tej sytuacji zaliczyć powyższy błąd do interferencji języka rosyjskiego, ale musielibyśmy wpiąć pewność, że osoba, która go popełniła, miała wcześniej choćby podstawową znajomość tego języka. Jeśli nie, to błąd mógł powstać pod wpływem polszczyzny, ewentualnie można by się doszukiwać wpływów innych języków, jeśli dana osoba się ich wcześniej uczyła. W naszej rozprawie odwołujemy się jednak do wspomnianej hipotezy ostatniego języka i dlatego właśnie błędna pisownia *e* zamiast *э* po białoruskich spółgłoskach twardych i stwardniałych (*p, ш, ж, ч*) w przypadku

<sup>163</sup> Teoretycznie możliwa jest taka konstrukcja, choć przypomina ona polską lub rosyjską. Białoruska najczęściej zaczyna się od partykuły pytającej.

Polaków mających wcześniej kontakt z rosyjskim zaliczamy do wpływów języka rosyjskiego, a nie polskiego.

Warto wspomnieć, że niektóre błędy powstają na skutek interferencji jednocześnie dwóch języków, np. brus. *станоўчы адказ* ‘odpowiedź pozytywna’ przetłumaczono jako *\*stanowcza \*odmowa*, pod wpływem skojarzenia z pol. *stanowczy* i ros. *отказ* ‘odmowa’ [zob. Боева 2005: 94] (*stanowcza odmowa* to brus. *рашучая адмова*) [zob. Kaleta 2017d: 82]. Z drugiej strony nie można twierdzić, że wszystkie polonizmy czy rusycyzmy są błędami w języku białoruskim – niektóre zapożyczenia się przyjęły i choć istnieją też białoruskie odpowiedniki (podano w nawiasie), Polacy uczący się białoruskiego często wolą mówić / pisać np. *вобраз (карціна) свету*, pol. *obraz świata*; *іглістыя (хваёвыя) дрэвы*, pol. *drzewa iglaste*; *прошлы (мінулы) час*, pol. *czas przeszły*, ros. *прошлое время*.

W następnej części zaprezentujemy bardziej szczegółowe przykłady wpływów języka rosyjskiego na białoruszczyznę Polaków – języka bliskiego białoruszczyźnie, choć nie bez wyjątków.

### A 1. Błędy fleksyjne

Jedną z podkategorii błędów, którą wyróżnimy w naszej typologii, są błędy fleksyjne. W analizowanym materiale znalazły się przykłady błędów fleksyjnych pod wpływem języka rosyjskiego w odmianie rzeczownika, zaimka, czasownika i liczebnika:

- 1) *Я вучуся 3 \*месяца (месяцы)*, ros. *3 месяца*;
- 2) *У мяне дзве \*сестры (сястры)*, ros. *сестры*;
- 3) *Я жыву з \*сестрамі (сёстрамі)*, ros. *с сестрамі*;
- 4) *Летнія віды \*спорта (спорту)*, ros. *виды спорта*;
- 5) *Тры \*канверта (канверты)*, ros. *3 конверта*;
- 6) *Наста кожную вольную хвіліну прысвячае \*ігре (ігры) на гітары*,  
ros. *игре*;
- 7) *Дзе жыве \*её (яе) сястра?*, ros. *её*;
- 8) *Я \*хажу (хаджу)*, ros. *я хожу*;
- 9) *Мы \*хацім (хочам)*, ros. *хотим*;
- 10) *2 \*мільёна (мільёны)*, ros. *2 миллиона*.

## A 2. Błędy leksykalne

Kolejną podkategorią błędów są błędy leksykalne. Dzieli się ona na kilka typów.

### A 2.1. Rusycyzmy

W tej grupie wymieniamy błędy polegające na przeniesieniu z języka rosyjskiego do języka białoruskiego całego słowa, które często jest podobne do odpowiednika białoruskiego (może różnić się pojedynczą literą), lecz czasem jest zupełnie inne.

- 1) *Гэтага так не \*нада (трэба) есці, gos. надо;*
- 2) *Гэты пакой невялікі, але \*ўдобны (зручны), gos. удобный;*
- 3) *\*Меня (Мяне) завуць Оля, gos. меня;*
- 4) *У \*меня (мяне) яшчэ дзве цёткі, gos. меня;*
- 5) *\*После (пасля) пакупкаў мы прыбіраем кватэру, gos. после;*
- 6) *\*номэр (нумар) 109, gos. номер;*
- 7) *Як ты \*себя (сябе) адчуваеш, gos. себя;*
- 8) *Як завуць \*твоего (твайго) мужа, gos. твоего;*
- 9) *агурок – \*агурцы (агуркі), gos. огурцы;*
- 10) *Я быў 5 \*дней (дзён), gos. дней;*
- 11) *\*но (але), gos. но;*
- 12) *\*Адкуда (Адкуль) ты?, gos. откуда;*
- 13) *Я люблю \*слушаць (слухаць) музыку, gos. слушать;*
- 14) *У цэнтры горада знаходзіцца прыгожы парк з лаўкамі, рознымі дрэвамі і \*цветамі (кветкамі), gos. цветами;*
- 15) *Няма эквівалента \*даннага (дадзенага) слова, gos. данный, данного;*
- 16) *Я \*знаю (ведаю), што ты быў хворы, gos. знать, я знаю;*
- 17) *Калі б я \*знала (ведала), gos. знать, я знала;*
- 18) *пісталеты \*ілі (ці / або) рэвольверы, gos. или;*
- 19) *\*очень (вельмі) цяжка, gos. очень;*
- 20) *\*научна-метадычны (навукова-метадычны) цэнтр, gos. научно-методический;*

- 21) Няхай з'ядуць што-небудзь з вялікай колькасцю \*сахара (цукру),  
ros. са-хара;
- 22) Як ты \*чуствуеш (адчуваеш), ros. чувствовать, ты чувствуешь;
- 23) развітая \*страна (краіна / дзяржава), ros. страна;
- 24) \*настроены (пабудаваны) перад вайной, ros. построенный;
- 25) адна \*трэць (трэцяя), ros. треть;
- 26) \*Надзеюсь (Спадзяюся), ros. надеюсь;
- 27) 8 \*марта (сакавіка), ros. марта;
- 28) Жанчыны \*разгаварываюць (размаўляюць) адна з адною, ros. разговаривать, разговаривают;
- 29) \*патом (потым), ros. потом;
- 30) Дзень \*пабеды (перамогі), ros. победы;
- 31) \*самый (самы) \*дзяшоўый (танны), ros. самый дешевый;
- 32) я ў \*кватэры (кватэры), ros. в квартире;
- 33) \*танцавать (танцаваць), ros. танцевать;
- 34) глыбокая \*тарэлка (талерка), ros. тарелка;
- 35) Гэта 5 \*мінут (хвілін) дарогі \*пешком (пехатой), ros. 5 минут, пешком;
- 36) з \*адной (аднаго) \*стараны (боку), ros. с одной стороны;
- 37) Ці я магу тут \*сесць (сесці), ros. сесть;
- 38) Я ведаю яго з \*начальнай (пачатковай) школы, ros. начальной школы;
- 39) \*ужэ (ужо), ros. уже;
- 40) \*Пачэму (Чаму) Алесь і Анна не пачулі адно аднаго?, ros. почему;
- 41) Маці піша пісьмо \*своему (свайму) сыну<sup>164</sup>.

Часто leksem rosyjski jest dostosowywany do ortografii białoruskiej, nie jest zatem w każdym przypadku kalkowany w oryginalnej formie. Czasem jest to zabieg celowy, czasem wynika to z nieświadomej interferencji białorusko-rosyjskiej, a czasem – po prostu z niezbyt dobrej znajomości język rosyjskiego, z którego się kalkuje. W takim przypadku mamy do czynienia z czymś, co nazywamy błędem w błędzie. Uczeń popełnia błąd w leksemie rosyjskim i ten błędny leksem błędnie kalkuje do białoruszczyzny, np. *Я сплю, \*\*\*што бы (каб) была ў мяне сіла*, ros. *чтобы* (oprócz błędnego leksemu mamy tu błędną z punktu widzenia języka rosyjskiego pisownię rozłączną i błędną pierwszą spółgłoskę praw-

<sup>164</sup> Zaliczamy ten błąd do wpływów języka rosyjskiego wg hipotezy ostatniego języka, ale błąd ten u osoby nieznającej języka rosyjskiego mógłby także powstać pod wpływem pol. *swojemu*.

dopodobnie celowo dostosowaną do białoruskiej ortografii, może to być jednak także wynik nieświadomej interferencji białorusko-rosyjskiej).

Wywa też, że kalkowane są całe zdania rosyjskie, np. *\*Я накупала фрукты* (*Я купляла садавіну*), ros. *Я покупала фрукты*. Mogą się zdarzyć kalki częściowe, np. dotyczące tylko początku wyrazu, *\*історыка-філалагічны* (*гістарычна-філалагічны*) *факультэт*, ros. *историко-филологический*.

### A 2.2. Paronimy międzyjęzykowe

W naszych badaniach można wyróżnić błędy szczególne, wynikające z interferencji rosyjsko-białorusko-polskiej [zob. Kaleta 2017d: 82] u studentów polskich uczących się jednocześnie białoruskiego i rosyjskiego, co do tej pory nie było badane, np.:

- 1) leksem brus. *датчанін* ‘Duńczyk’ został pomyłony przez studenta z ros. *дачник* i brus. *дачник* ‘letnik’ pod wpływem skojarzenia z rosyjskim leksemem *дача* ‘dacza, domek letniskowy’ i błędnie przetłumaczony na język polski jako *\*działkowiec*;
- 2) leksem brus. *нанка* ‘teczka’ został pomyłony przez studenta z ros. *nana* ‘tata’ (brus. *бацька, тата, татка, татачка* itp.) i potraktowany jako zdrobnienie, co pokazuje błędne tłumaczenie na język polski jako *\*tatuś*; brus. *nana* to ‘papież’ – to znaczenie jest wpisane także w ros. *nana* (*римский*).

### A 3. Błędy składniowe

Kolejną podkategorią błędów są błędy składniowe. W dużym stopniu składnia rosyjska i białoruska są podobne, stąd być może tak mała liczba błędów tego rodzaju w naszych badaniach, choć różnice między językiem rosyjskim i białoruskim bywają zasadnicze (np. podobne czasowniki mogą mieć odmienną rekcję).

- 1) *Калі б мы напярэдзілі яго, ён пайшоў бы ў магазін \*за хлебам* (*на хлеб*), ros. *за хлебом*;
- 2) *на \*тэлефону* (*тэлефоне*), ros. *по телефону*.

#### A 4. Błędy ortograficzne

Czasem nie jest łatwo odróżnić błędy ortograficzne od rusycyzmów, dlatego w naszej typologii do ortograficznych wpływów języka rosyjskiego zaliczamy te przejawiające się w leksemach bardzo podobnych w języku rosyjskim i białoruskim, różniących się minimalnie, zwykle jedną literą, choć można by oczywiście zastanawiać się, czy nie jest to całe słowo przeniesione z języka rosyjskiego do języka białoruskiego, jak np. leksem *Польша* zamiast *Польшча*. Uzasadnione jest pytanie, czy całe słowo zostało przeniesione z jednego języka do drugiego, czy tylko błędnie zapisane bez spółgłoski *ч*. Wydaje się, że obie interpretacje są prawdopodobne. Niektórzy studenci mogą przenieść całą formę z języka rosyjskiego do białoruskiego (*Польша*), np. w sytuacji, gdy nie znają jeszcze odpowiednika białoruskiego (*Польшча*) i wówczas odwołują się do znanego sobie języka rosyjskiego, z którego kalkują dany leksem do białoruszczyzny. Prawdopodobna jest też hipoteza, że uczący się zna odpowiednik białoruski (*Польшча*), ale zapisuje go z błędem pod wpływem (silniejszego, lepiej i wcześniej znanego) języka rosyjskiego (*Польша*). Nie jesteśmy w stanie jednoznacznie stwierdzić, jaki dokładnie proces zaszedł w głowie konkretnego uczącego się, stąd dość arbitralnie uznajemy leksemy różniące się minimalnie (jedną literą) za kalki ortograficzne i przypisujemy je do błędów ortograficznych, choć mamy świadomość, że w niektórych przypadkach mogłyby one być kalkami leksykalnymi. Oto inne przykłady:

- 1) \**перезгарэў* (*перагарэў*), ros. *перегорел*;
- 2) \**тэкст* (*тэкс*), ros. *текст*;
- 3) \**факультет* (*факультэт*), ros. *факультет*;
- 4) \**чешскі* (*чэшскі*), ros. *чешский*;
- 5) \**сардечны* (*сардэчны*), ros. *сердечный*;
- 6) *Да \*пабаченія* / *Да \*пабачення* (*Да пабачэння*), ros. *До свидания*;
- 7) *Я \*студент* (*студэнт*) / \**студентка* (*студэнтка*), ros. *студент*,  
*студентка*;
- 8) *для \*студента* (*студэнта*), ros. *студента*;
- 9) *У \*горах* (*гарах*), ros. *горах*;
- 10) *Усе \*паішлі* (*пайшлі*) *ў кіно*, ros. *пошли*;
- 11) \**вітебскі* (*віцебскі*), ros. *витебский*;
- 12) \**моі* (*мае*) *браты*, ros. *мои*;
- 13) *Я \*карыстаюсь* (*карыстаюся*) *зубной пастай*, ros. *пользуюсь*;

- 14) Я люблю чытаць *\*твоі (твае) вершы*, gos. *твои*;
- 15) *\*Я ненавіджу (ненавіджу) малако*, gos. *ненавижу*;
- 16) *\*танныя (танняя) талоны*, gos. *дешевые*;
- 17) *Макей прыедзе ў \*Польшу (Польшчу)*, gos. *Польшу*;
- 18) *У мяне ёсць \*сестра (сястра)*, gos. *сестра*;
- 19) *\*разныя (розныя) артыкулы*, gos. *разные*;
- 20) *\*старый (стары) горад*, gos. *старый*;
- 21) *\*першыі (першы) год*, gos. *первый*;
- 22) *\*Дайте (Дайце), калі ласка, рахунак*, gos. *дайте*;
- 23) *\*с'ем (з'ем)*, gos. *съем*;
- 24) *\*взяць (узяць) машыну напракат*, gos. *взять*;
- 25) *білет другога \*класа (класа)*, gos. *класса*;
- 26) *ведае \*русскую (рускую) мову*, gos. *русскую*;
- 27) *\*по (па)-мойму*, gos. *по-моему*;
- 28) *\*с (з) сабой*, gos. *с*;
- 29) *Ён упаў \*с (з) каня*, gos. *с*;
- 30) *Мяжусе \*с (з) 7 дзяржавамі*, gos. *с*;
- 31) *\*электрычкі (электрычкі)*, gos. *электрички*;
- 32) *\*маршруткі (маршруткі)*, gos. *маршрутки*;
- 33) *у \*водителя (вадзіцеля)*, gos. *водителя*;
- 34) *ты \*жывёш (жывеи)*, gos. *живёшь*;
- 35) *\*день (дзень)*, gos. *день*;
- 36) *\*хажу (хаджу)*, gos. *хожу*;
- 37) *Майго сябра імя \*Андрей (Андрэй)*, gos. *Андрей*;
- 38) *Ці там \*есць (ёсць) сапраўдныя горы?*, gos. *есть*;
- 39) *Мо \*есць (ёсць) скідкі на камп'ютары*, gos. *есть*;
- 40) *Я \*хацел (хацеў) бы наведаць новы фірменны магазін*, gos. *хотел*;
- 41) *Там часта людзі \*любят (любяць) шпацыраваць*, gos. *любят*;
- 42) *Я \*несу (нясу) цукеркі*, gos. *несу*;
- 43) *Я \*веду (вяду) маю дачушку*, gos. *веду*;
- 44) *Я \*везу (вязу) бабулю*, gos. *везу*;
- 45) *Ён \*цярпіт (цярпіць) боль*, gos. *он терпит*;
- 46) *\*Нікіта (Мікіта) \*Сергеевіч (Сяргеевіч) \*Хрушчов (Хрушчоў)*,  
gos. *Никита Сеергеевич Хрущёв*;



- 47) \*\*Владімір (Уладзімір) \*\*\*Владіміровіч (Уладзіміравіч) \*Путін (Путін), ros. Владимир Владимирович Путин.

### A 5. Błędy fonetyczne

Inną podkategorią błędów w języku białoruskim są błędy fonetyczne popełniane pod wpływem języka rosyjskiego. Zdarzają się one zwłaszcza początkującym. Widoczna jest tu wymowa na wzór rosyjski albo hipergeneralizacja:

- 1) *многа* wymawiane jak \*[mnoga] ([mnoɦa]), ros. *много*;
- 2) *гарадскога* wymawiane \*[ɦaradskowa] ([ɦaradskoh̥a]), ros. *городского*;
- 3) *чай* wymawiane jak \*[cziaj] ([czaj]), bo w języku rosyjskim spółgłoska *ч* jest zawsze miękka.

Niektórzy studenci na wzór rosyjski twarde białoruskie głoski np. *т, ч* wymawiają miękko, a nawet odczytują je w ten sposób z tekstów (por. kompetencja ortoepiczna [ESOKJ 2003: 106]), w których wyraźnie widnieje inne połączenie, np. *тэ* w wyrazie *тэкст*, który wymawiają jako \*[tiekst] ([tekst]). Zmiękczaają także białoruskie spółgłoski *ж* i *ш*, być może pod wpływem rosyjskiej pisowni po nich samogłosek jotowanych lub *и*.

Nierzadko też studenci stosują rosyjskie akanie i samogłoskę *о* odczytują jako *а*, np. brus. *могучь* wymawiane jak \*\*[machucʹ] ([mohucʹ]).

Wśród błędów fonetycznych zdarzają się też błędy akcentowe, np. \**нельга́* (*не́льга*), pod wpływem ros. *нельзя́*.

### A 6. Błędy złożone

Błędy te zawierają w sobie jednocześnie różne błędy omawiane wyżej, np. jednocześnie błędy leksykalne i ortograficzne. Odnotowaliśmy następujące przykłady:

- 1) *Я \*цепер (цяпер) жыву \*в (ў) горадзе Варшава* – błąd ortograficzny oraz kalka przymyka, ros. *теперь, в*;
- 2) *Не \*все (ўсе) жанчыны разумеюць \*галовную (галоўную) ідэю гэтага свята* – kalka zaimka i błąd ortograficzny, ros. *все, главную*;
- 3) *Сустракаемся \*ў (каля) \*входа (ўвахода) ў чыгуначны вакзал* – błąd

- składniowy (użycie błędnego przyimka) i błąd leksykalny, ros. *у, входа*;
- 4) *У Варшаве ёсць \*разныя (розныя) \*тыпа (віды) \*транспорта (транспарту)* – 2 błędy leksykalne, błąd fleksyjny, ros. *разные, типы, транспорта*;
- 5) *Інакш \*а \*нім (аб ім / пра яго) думваюць людзі*, ros. *о нём* – błąd składniowy (użycie błędnego przyimka) i błąd leksykalny (błędna forma zaimek);
- 6) *Я \*жэнілся (ажаніўся) \*на (з) \*яе (ёю)* – rusycyzm leksykalny (błędny czasownik), błędny przyimek i zaimek osobowy, ros. *я женился на ней*;
- 7) *Я \*гуляю (шпацырую) на \*Мінске (Мінску)* – rusycyzm leksykalny (błędny czasownik), błąd fleksyjny rzeczownika, ros. *Я гуляю по Минску*.

W ostatnim przykładzie mamy do czynienia ze wspomnianym wcześniej błędem w błędzie, tym razem we fleksji. Błędna forma *на \*Мінске* przypomina ros. *Минске* i powstała prawdopodobnie pod wpływem kontaminacji struktur *Я гуляю в Минске* oraz *Я гуляю по Минску*. Inna hipoteza powstania tego błędu zakłada pomylenie przez studenta przypadków w języku rosyjskim po przyimku *по*, który wymaga celownika, a nie – jak błędnie zakłada student – miejscownika (na wzór polski i białoruski).

## **B. Błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka ojczystego (polskiego)**

Na wstępie należy powtórzyć, że przedstawiona typologia ma charakter arbitralny i nie jest idealna, gdyż niektóre błędy można różnorako interpretować. Na przykład błędny przymiotnik *\*варшавскі (варшаўскі)* może być zakwalifikowany do różnych grup błędów, w zależności od sytuacji, w jakiej wystąpił. Może to być błąd ortograficzny, jeśli np. przymiotnik ten wystąpił w poprawnej wypowiedzi pisemnej. Może to być błąd słowotwórczy, jeśli np. zadanie polegało na utworzeniu przymiotnika od nazwy miasta *Варшава*. I może to być błąd leksykalny, jeśli uczący się nie znał białoruskiego odpowiednika polskiego przymiotnika warszawski i po prostu skalkował go z języka ojczystego. Podobnie może być z innymi częściami mowy, np. rzeczownik w liczbie mnogiej *\*кошы (кашы)* może być zaliczony do grupy błędów ortograficznych pod wpływem pol. *kosze*, ewen-

tualnie do błędów fleksyjnych, jeśli wystąpił w ćwiczeniu, w którym należało utworzyć liczbę mnogą od leksemu *коми*, albo też do błędów leksykalnych, jeśli student skalkował całe słowo z polszczyzny, a nie znał wcześniej białoruskiego odpowiednika (takich przykładów jest więcej). To potwierdza tezę o ograniczonych możliwościach ustalania przyczyny błędów i badania ludzkich właściwości językowych (właściwości umysłu). Mimo to prezentujemy typologię, naszym zdaniem najbardziej rzetelną i usystematyzowaną.

## B 1. Błędy fleksyjne

W analizowanym materiale znalazły się przykłady błędów fleksyjnych pod wpływem języka polskiego w odmianie rzeczownika, zaimka, czasownika i liczebnika.

### B 1.1. Błędny rodzaj gramatyczny

Przypisanie rzeczownikowi błędnego rodzaju skutkowało zakwalifikowaniem go do błędnego paradygmatu odmiany.

- 1) *вада без \*газу (газы)*, pol. *bez gazu*;
- 2) *\*Сібіра (Сібір)*, pol. *Syberia*<sup>165</sup>;
- 3) *\*гістарычнае (гістарычны) музей*, pol. *muzeum historyczne*;
- 4) *\*студэнцкае (студэнцкая) стыпендыя*, pol. *stypendium studenckie*;
- 5) *\*малое (малая) стыпендыя*, pol. *małe stypendium*;
- 6) *\*доўгая (доўгае) падарожжа*, pol. *długa podróż*;
- 7) *\*гэтая (гэты) твар*, pol. *ta twarz*;
- 8) *\*набіты (набіта) Мексіка*, pol. *zatłoczony Meksyk*;
- 9) *у \*заходнім (заходняй) \*Мексіку (Мексіцы)*, pol. *w zachodnim Meksyku*;
- 10) *\*цікавы (цікавае) інтэрв'ю*, pol. *ciekawu wywiad*;
- 11) *\*цікавы (цікавая) Торунь*, pol. *ciekawu Toruń*;
- 12) *\*замежны (замежная) Катунь*, pol. *zagraniczny Katyń*.

<sup>165</sup> W polszczyźnie rzeczownik *Sybir* funkcjonuje tylko w kontekście miejsca zesłania – *zsyłki na Sybir*.

Przypisywanie błędnego rodzaju często zachodzi przy rzeczownikach bardzo podobnych w obu językach, np. \*тысяч (тысяча), pol. *tysiąc*. Błędny rodzaj może być przypisany też pod wpływem polskiego odpowiednika, nawet jeśli nie jest on podobny do białoruskiego wyrazu – wtedy także nastąpi przypisanie wyrazu do nieprawidłowego paradygmatu odmiany, np. *Падарожжа \*была (было) \*прыемная (прыемнае)*, pol. *podróż była przyjemna*. Przypisanie błędnego rodzaju może uwydatniać się także w odmianie i być przyczyną błędu fleksyjnego, np. *Я буду \*катлета (катлету) з бульбай*, pol. *kotlet – kotleta*. Czasem też błędny rodzaj przymiotnika wynika z błędnej formy rzeczownika przypisanej dosłownie, np. \*сумная (сумны) \*прагноза (прагноз), pol. *smutna prognoza*.

Podobne problemy występują w innych językach, też w rosyjskim [por. Harczuk 1972b: 206; Gasek 2012: 46].

## **B 1.2. Błędna odmiana rzeczowników i przymiotników**

Błędy te dotyczą głównie rzeczowników, ewentualnie także przymiotników im towarzyszących.

### **B 1.2.1. Dopełniacz liczby pojedynczej i mnogiej**

Błędy te wynikają z przenoszenia polskich wzorców odmiany do języka białoruskiego, zwłaszcza w przypadku leksemów podobnych w obu językach.

- 1) *Да майго шэрага \*світра (світара)*, pol. *swetra*;
- 2) *станцыя \*метра (метро)*, pol. *stacja metra*;
- 3) *правінцыя \*Ірану (Ірана)*, pol. *Iranu*;
- 4) *\*тэатру (тэатра)*, pol. *teatru*;
- 5) *\*фільму (фільма)*, pol. *filmu*;
- 6) *Я студэнт першага \*курсу (курса)*, pol. *roku*<sup>166</sup>;
- 7) *кроў – \*крві (крыві)*, pol. *kręw – krwi*;

<sup>166</sup> W polszczyźnie *kurs – kursu* odnosi się np. do kursu językowego, a nie do roku studiów, ale końcówka dopełniacza jest tutaj przeniesiona do rzeczownika białoruskiego, nawet jeśli ten użyty jest w innym znaczeniu.

- 8) праграма \*візіты (візіту), pol. wizyty;
- 9) Колькі \*разы (раз, разоў) яны сустрэліся?, pol. Ile razy?;
- 10) Колькі ў вас \*дзеці (дзяцей)?, pol. Ile dzieci?;
- 11) У Лондоне няма такіх \*рэчы (рэчаў); Многа \*рэчы (рэчаў), pol. Dużo rzeczy;
- 12) Многа \*кін (кінатэатраў), pol. Dużo kin;
- 13) 900 \*тысячы (тысяч), pol. 900 tysięcy;
- 14) На марозе лепш не піце спіртных \*напоі (напояў), pol. napojów / napoi;
- 15) Адначасова трэба было б павялічыць колькасць машын, аўтобусаў і \*трамваі (трамваяў), pol. tramwajów / tramwajów;
- 16) Гэта добрая ідэя для малых \*мясцовасці (мясцовасцяў / мясцовасцей), pol. miejscowości;
- 17) многа \*людзі (людзей); Грамадскі транспарт можа быць даступны і для бедных \*людзі (людзей), pol. dużo ludzi, dla ludzi;
- 18) Арганізацыя Аб'яднаных \*Нацыі (Нацыі), pol. nacji;
- 19) было б мени \*аварыі (аварыі), pol. awarii;
- 20) Колькі \*лініі (ліній) метро?, pol. linii;
- 21) Тут ёсць амаль 300 аўтобусных \*лініі (ліній), 26 трамвайных \*лініі (ліній) і 21 \*станцыі (станцыі) метро, pol. linii, stacji.

### B 1.2.2. Miejscownik liczby pojedynczej

Блэды тэ dotyczą przenoszenia polskich alternacji spółgłoskowych (g : dz) w rzeczownikach rodzaju żeńskiego.

- 1) у \*Прадзэ (Празе), pol. w Pradze.

### B 1.2.3. Mianownik liczby mnogiej

Блэдне формы лічбы многіей dotyczą różnych rodzajów rzeczowników, np. osobowych, nieosobowych czy nieżywotnych.

- 1) азіят – \*азіяці (азіяты), pol. Azjaci;
- 2) \*грузіні (грузіны), pol. Gruzini;

- 3) *фін* – \**фінове* (*фіны*), pol. *Finowie*;
- 4) *вучань* – \**вучное* (*вучні*), pol. *uczniowie*;
- 5) *механік* – \**механіцы* (*механікі*), pol. *mechanicy*;
- 6) *конь* – \**коне* (*коні*), pol. *konie*;
- 7) *аловак* – \**аловкі* (*алоўкі*), pol. *olówki*;
- 8) *снег* – \**снегі* (*снягі*), pol. *śniegi*;
- 9) *гняздо* – \**гнязда* (*гнёзды*), pol. *gniazda*;
- 10) *трамвай* – \**трамвае* (*трамвай*), pol. *tramwaje*;
- 11) *Яны маюць свае* \**права* (*правы*), pol. *prawa*;
- 12) *Гэта* \**слова* (*словы*), *якія я павінна ведаць*, pol. *słowa*;
- 13) \**даследавання* (*даследаванні*), pol. *badania*.

#### B 1.2.4. Biernik liczby mnogiej

W znakomitej większości błędy tego podtypu wynikają z faktu, że zarówno w języku białoruskim, jak i polskim biernik liczby mnogiej może przyjmować formę równą mianownikowi lub dopełniaczowi, lecz grupy rzeczowników, które podlegają pod jedną bądź drugą regułę w obu językach się nie pokrywają.

- 1) *Я ганяю* \**сакавіцкія* (*сакавіцкіх*) \**каты* (*катоў*), pol. *Gonię targowe koty*;
- 2) *Анатоль пасля паездкі ў Індыю калекцыянуе* \**разнастайныя* \**слонікі* (*разнастайных слонікаў*), pol. *kolekcjonuje różne słoniki*;
- 3) *Я бачу* \**жанчыны* (*жанчын*), pol. *widzę kobiety*;
- 4) *Я сустрэў* \**беларускі* (*беларусак*), pol. *Spotkałem Białorusinki*;
- 5) *Анатоль нечакана сустрэў на вуліцы* \**сяброўкі* (*сябровак*), pol. *spotkać przyjaciółki*;
- 6) *Дзеці знайшлі ў лесе* \**малыя* (*малых*) \**птушаняты* (*птушанят*), pol. *znalazły małe pisklęta*;
- 7) *Я бачыў* \**птушкі* (*птушак*), pol. *widzę ptaki*;
- 8) *помніць* \**таварышы* (*таварышаў*), pol. *pamiętać towarzyszy*;
- 9) *Мы сустракаем* \**людзі* (*людзей*), pol. *Spotykamy ludzi*.

**B 1.3. Błędna odmiana zaimków**

Zaimki białoruskie odmieniają się w sposób dość nieregularny i często sprawiają problemy studentom. Zanotowaliśmy następujące przykłady błędów w odmianie zaimków:

- 1) *Дзе жыве \*ей (яе) сястра?*, pol. *jej*;
- 2) *Яны казалі \*ей (ёй)*, pol. *jej*;
- 3) *Навучы \*мне (мяне), калі ласка, катацца на каньках!*, pol. *мnie*;
- 4) *Твае бацькі пачаставалі \*мне (мяне) дранікамі*, pol. *мnie*;
- 5) *Які \*мне (мяне) цікавіць*, pol. *który mnie interesuje*;
- 6) *Дзякуючы \*ней (ёй)*, pol. *dzięki niej*;
- 7) *Сын не паехаў з \*німі (імі)*, pol. *z nimi*;
- 8) *Ці табе падабаецца \*мае (маё) паліто?*, pol. *moje*;
- 9) *Дзякуй за \*твое (тваё) пісьмо*, pol. *twoje*;
- 10) *\*Нашэ (Нашы / Нашыя) дзеці ўжо спяць*, pol. *nasze*;
- 11) *\*З нікога (Ні з кога) мы не смяемся*, pol. *z nikogo*.

**B 1.4. Błędna odmiana czasowników**

Błędy te dotyczą głównie koniugacji w czasie teraźniejszym oraz form trybu rozkazującego, kiedy są one podobne do polskich odpowiedników.

- 1) *Я \*ношу (нашу) кнігі*, pol. *noszę*;
- 2) *Я \*вожу (важу) дырэктара*, pol. *wożę*;
- 3) *Дзе ты \*бегаеш (бегаеш) цэлы дзень*, pol. *biegasz*;
- 4) *Ключы ад кватэры \*знайдзеш (знойдзеш) у суседкі*, pol. *znajdziesz*;
- 5) *Ён яе \*каха (кахае)*, pol. *kocha*;
- 6) *Мы \*везем (везём) бабулю*, pol. *wieziemy*;
- 7) *Мы \*несем (несём) цукеркі*, pol. *niesiemy*;
- 8) *Вы \*н'яце (н'яце) чорную каву*, pol. *pijecie*;
- 9) *Вы \*ідзеце (ідзяце)*, pol. *idzicie*;
- 10) *Вы \*можэце (можяце)*, pol. *możecie*;
- 11) *Вы \*везеце (везяце) паперу*, pol. *wieziecie*;
- 12) *Каго Вы \*везеце (везяце) ў паліклініку*, pol. *wieziecie*;

- 13) *Вы \*кладзеце (кладзяце) сувенир*, pol. *kładzicie*;
- 14) *Вы \*купуеце (купаеце)*, pol. *kupujecie*;
- 15) *Качкі \*плынуць (плывуць) да берага*, pol.  *płyną*;
- 16) *Хочацца паспрабаваць ежу, якую яны \*едуць (ядуць)*, pol. *jedzą*;
- 17) *\*ніў (ні) малако*, pol. *pij*.

### B 1.5. Błędna odmiana liczebników

Ponieważ w języku polskim w liczebnikach porządkowych złożonych cyfra dziesiątek zawsze się odmienia, studenci odmieniają ją także w języku białoruskim.

- 1) *\*дваццаты (дваццаць) першы*, pol. *dwudziesty pierwszy*.

### B 2. Błędy leksykalne

Błędy leksykalne są dość częste i powszechne, można swoje prace badawcze poświęcić tylko im, jak to miało miejsce w przypadku języka rosyjskiego [zob. Korzeniewska-Rogalewicz 1986] i niemieckiego [zob. Bawej 2008]. Wśród błędów tego rodzaju można wyróżnić np. częste i o dużym stopniu szkodliwości komunikatywnej błędy semantyczne, kolokacyjne i stylistyczne [Korzeniewska-Rogalewicz 1986: 108, 110–113; por Chłopek 2011: 197–207; Gasek 2012], błędy frazeologiczne, kontekstowe, słowotwórcze, dotyczące sentencji, złożzeń, *falszywych przyjaciół tłumacza* [Bawej 2008: 109].

My odnotowaliśmy błędy: 1) wynikające z użycia (pod wpływem polskich odpowiedników) niezwrrotnych czasowników zamiast zwrotnych, np. *Яны \*карыстаюць (карыстаюцца) сваёй мовай*, pol. *korzystać*; 2) wynikające z istnienia w białoruszczyźnie leksyki nielinearnej, np. *Гэта мой \*калега з курсу (аднакурснік)*, pol. *kolega z roku* [por. Borowiec 2005, 2008]; 3) wynikające z przeniesienia polskiego leksemu (polonizmów) do białoruszczyzny (o czym szczegółowo dalej); 4) wynikające z istnienia homonimii międzyjęzykowej (o czym szczegółowo dalej); 5) wynikające z różnic stylistycznych podobnych leksemów (o czym szczegółowo dalej).



### B 2.1. Polonizmy

Polonizmy zdarzają się Polakom uczącym się języka białoruskiego zarówno w mowie, np. [ja \*muwiu] ([hawaryu]), jak i w piśmie. Czasem mogą znaleźć się przykłady zdań, gdzie występują polonizmy należące do różnych części mowy, np.:

- 1) *Колькі мама мне расказала аб \*тваім (тваіх) \*учарайшым (учораішніх) \*захавані (наводзінах)*, pol. *o wczorajszym zachowaniu*;
- 2) *Мы павінны дапамагчы ў \*дамовых працах (дома / хатніх абавязках)*, pol. *pracach domowych*.

Powyższe przykłady pokazują skutki transferu negatywnego polskiego leksemu do białoruszczyzny. Czasem proces ten jest świadomy, tzn. uczący się wie, że wiele słów polskich i białoruskich jest podobnych do siebie, więc w sytuacji, gdy nie zna (lub nie jest pewien) białoruskiego odpowiednika, używa polskiego słowa (czasem dostosowanego do białoruskiej fonetyki). W wyniku tej strategii można czasem osiągnąć sukces, ale zdarza się też, że jest inaczej.

#### B 2.1.1. Rzeczowniki

Poniższe rzeczowniki występują w różnych przypadkach liczby pojedynczej i mnogiej i tak zostały pogrupowane. Mamy tu zatem przykłady w mianowniku, dopełniaczu, bierniku i miejscowniku.

- 1) *Алеся \*беларусінка (беларуска)*, pol. *Białorusinka*;
- 2) *\*бензіна (бензін)*, pol. *benzyna*;
- 3) *\*пачакальня (зала для чакання)*, pol. *roczekalnia*;
- 4) *\*прыстанак (прыпынак)*, pol. *przystanek*;
- 5) *\*будаванне (будоўніцтва) спартыўных аб'ектаў*, pol. *budowanie*;
- 6) *жудаснае \*палажэнне (становішча)*, pol. *położenie*;
- 7) *\*кангур (кенгуру)*, pol. *kangur*;
- 8) *\*уліца (вуліца)*, pol. *ulica*;
- 9) *\*Сяродзёмнае (Міжземнае) мора*, pol. *Morze Śródziemne*;
- 10) *\*Тайландыя (Тайланд)*, pol. *Tajlandia*;

- 11) \*Рэспубліка Паўднёвай Афрыкі (Паўднёва-Афрыканская Рэспубліка),  
pol. *Republika Południowej Afryki*;
- 12) у \*Вільнё (Вільню), pol. *Wilno*;
- 13) здаровы \*стыль (лад) жыцця, pol. *styl życia*;
- 14) \*Марянна (Мар'яна), pol. *Marianna*;
- 15) \*Сыльвя (Сільвія), pol. *Sylvia*;
- 16) крэдытная \*карта (картка), pol. *karta*;
- 17) Дзе \*пастой (стаянка) таксі?, pol. *postój taksówek*;
- 18) У мяне добрае \*сэрца (сэрца), pol. *serce*;
- 19) добрыя \*тлумачэння (пераклады) тэрмінаў, pol. *tłumaczenia*;
- 20) \*жадання (пажаданні), pol. *życzenia*;
- 21) \*апады (ападкі), pol. *opady*;
- 22) \*дыскеткі (дыскеты), pol. *dyskietki*;
- 23) На канверце трэба напісаць адрас \*адрасата (атрымальніка) і \*на-  
даўцы (адпраўніка / адпраўшчыка), pol. *adresat, nadawca*;
- 24) Зала \*пачакання (чакання), pol. *roczekalnia*;
- 25) Ён хацеў павінішаваць вас з Міжнародным днём \*жанчын (жаночым  
днём), pol. *Dzień Kobiet*;
- 26) Паводле большасці \*пытаных (апытаных), pol. *pytany*;
- 27) имат \*хароб (хвароб), pol. *chorób*;
- 28) Аплаціць \*кару (штраф), pol. *kara*;
- 29) студэнт III \*року (курса), pol. *student III roku*;
- 30) Я мыю \*ўбранне (вопратку), pol. *ubranie*;
- 31) \*на канцы (напрыканцы) часоніца, pol. *na końcu*;
- 32) катанне на \*лодзі (лодцы), pol. *na łodzi*;
- 33) у \*тысяч (тысяча) дзевятым, pol. *w tysiąc dziewiątym*;
- 34) Ці можна загараць на \*покладзе (палубе)?, pol. *pokład*;
- 35) Мне падабаецца гэты \*запах (пах), pol. *zapach*;
- 36) Аўтамабілі амаль заўсёды стаяць у \*корках (заторах), таму лепш  
выбіраць гарадскі транспарт, pol. *w korkach*;
- 37) \*дарагая (дарагі)\*рэстаўрацыя (рэстаран), pol. *restauracja*.

**B 2.1.2. Liczebniki**

Liczebniki zwykle sprawiają problemy w odmianie, ale jak się okazuje, mogą być także tworzone pod wpływem języka ojczystego. Zanotowaliśmy takie przykłady kalk:

- 1) *Мне патрэбны нумар на \*дзве (двое) \*суткі (сутак)*, pol. *dwie doby*;
- 2) *Свята \*Трох (Траіх) \*каралі (каралей)*, pol. *Trzech Króli*.

**B 2.1.3. Czasowniki**

Wśród podanych niżej przykładów możemy znaleźć bezokoliczniki, czasowniki w czasie teraźniejszym i przeszłym liczby pojedynczej i mnogiej oraz czasowniki w trybie rozkazującym.

- 1) *\*аглядаць (глядзець) фільм*, pol. *oglądać film*;
- 2) *край не можа \*істнець (існаваць)*, pol. *istnieć*;
- 3) *\*надаць (адправіць) \*пачку (насылку)*, pol. *nadać paczkę*;
- 4) *\*выбіраць (набіраць) нумар*, pol. *wybierać*;
- 5) *\*азнаёміцца (азнаёміцца)*, pol. *zaznajomić się*;
- 6) *\*загарацца (загараць)*, pol. *opalać się*;
- 7) *Яна \*усмехала \*се (ўсміхалася)*, pol. *uśmiechała się*;
- 8) *Твае бацькі – гэта вельмі ветлівыя людзі і можна \*лічыць (разлічваць) на іх дапамогу*, pol. *liczyć na pomoc*;
- 9) *Дзе я магу \*выпажычыць (узяць напракат) аўтамабіль?*, pol. *wypożyczyć samochód*;
- 10) *\*затанкаваць (заправіць) машыну*, pol. *zatankować samochód*;
- 11) *Я \*мувіў (гаварыў) па-беларуску*, pol. *mówić*;
- 12) *Ты \*чытаеш (чытаеш)*, pol. *czytasz*;
- 13) *Студэнт \*впісвае (впісвае) дату ў індэкс*, pol. *wpisuje*;
- 14) *Самалёт ічасліва \*выляндаваў (прызямліўся)*, pol. *samolot wylądował*;
- 15) *Яна \*палажылася (легла), каб адпачыць*, pol. *położyła się*;
- 16) *Мы \*плывалі (плавалі) ў моры*, pol. *pływaliśmy*;
- 17) *Мы \*несемы (нясём) цукеркі*, pol. *niesiemy*;

- 18) *Вы \*везеце (везяце) паперу*, pol. *wieziecie*;
- 19) *Вы \*звеце (завяце) нас*, pol. *wzywacie, wołacie*;
- 20) *Не \*зналезлі (знайшлі) нічога новага*, pol. *nie znaleźli*;
- 21) *У малых гарадах мени жыхароў і аўтобусы хутчэй \*пераездзяць (ездзяць) з аднаго боку ў другі*, pol. *przejeżdżają*;
- 22) *З якога пуці \*адходзіцца (адпраўляецца) поезд?*, pol. *ociąg odchodzi*;
- 23) *\*Пиш (пішы)*, pol. *pisz*;
- 24) *\*Ходзь (хадзі)*, pol. *chodź*;
- 25) *Там убачылі жабку, якая \*вярнула (вярнулася) ў возера*, pol. *wróciła*;
- 26) *\*дайсці (прыйсці) да высновы*, pol. *dojść do wniosku*;
- 27) *Твае бацькі \*адабралі (сустрэлі) мяне \*з аэрапорта (ў аэрапорце)*, pol. *odebrali z lotniska*.

#### B 2.1.4. Przymiotniki

Również wśród przymiotników znalazła się spora grupa przykładów na interferencję języka polskiego.

- 1) *Агата \*замужна (замужам)*, pol. *zamężna*;
- 2) *\*Падручны (ручны) багаж*, pol. *bagaż podręczny*;
- 3) *\*карны (штрафны) пункт*, pol. *punkt karny*;
- 4) *Дзе знаходзіцца \*аўтабусаваы (аўтобусны) прыпынак?*, pol. *przystanek autobusowy*;
- 5) *\*асабовая (легкавая) машына*, pol. *samochód osobowy*;
- 6) *\*ратункавы (ратаўнічы) круг*, pol. *koło ratunkowe*;
- 7) *\*Спакойны (Ціхі) акіян*, pol. *Ocean Spokojny*;
- 8) *\*шыбкі (хуткі) цягнік*, pol. *szybki*;
- 9) *\*Публічны (Грамадскі) транспарт*, pol. *transport publiczny*.

Wydaje się, że do pewnego czasu typowym polskim odpowiednikiem brus. *грамадскі транспарт* było wyrażenie *komunikacja miejska*. Obecnie coraz częściej wykorzystuje się wyrażenie *transport publiczny*, prawdopodobnie pod wpływem angielskiego *public transport*. Tendencję tę dobrze obrazują zmiany w nazewnictwie instytucji, np. w Warszawie najpierw istniały Miej-

skie Zakłady Komunikacyjne, następnie Zarząd Transportu Miejskiego, a obecnie – Warszawski Transport Publiczny. Transport publiczny można rozumieć szerzej i odnosić do środków lokomocji w całym kraju, więc też do pociągów dalekobieżnych, komunikację miejską zaś – wężiej, do środków komunikacji w mieście.

### B 2.1.5. Zaimki i przyimki

Białoruskie zaimki często znacznie różnią się od polskich odpowiedników (zwłaszcza przy użyciu z czasownikami ruchu), więc w przypadku ich nieznamomości ciężko jest uczącym się podać formę choćby zbliżoną do poprawnej.

- 1) \*Дзе<sup>167</sup> (Куды)<sup>168</sup> ты ідзеш?, pol. *gdzie*;
- 2) \*Тут (сюды) прыходзяць дарослыя людзі, pol. *tu przychodzą*;
- 3) Я прыеду \*тут (сюды) заўтра, pol. *przyjadę tu*;
- 4) Ці я магу \*ту (тут) сесці?, pol. *tu*;
- 5) Калі ён \*там (туды) паедзе?, pol. *tam pojedzie*;
- 6) Я вельмі люблю \*там (туды) ездзіць, pol. *tam jeździć*;
- 7) Яны жывуць далёка ад \*себе (адзін ад аднаго), pol. *siebie*;
- 8) Браты \*сабе (адзін аднаму) дапамагаюць, pol. *potagają sobie*;
- 9) Галя і Зіна вялікія сяброўкі. Яны толькі \*пазналіся (пазналі адна адну) і адразу \*сабе (адна адной) спадабаліся, pol. *poznali się, spodobali się sobie*;
- 10) Нашыя дзеці любяць \*сябе (адно аднаго), pol. *lubią się*;
- 11) \*што (кожны) чацвёрты, pol. *co czwartu*;
- 12) Жанчыны размаўляюць \*з сабою (адна з адной), pol. *rozmawiają ze sobą*;
- 13) На імпрэзе госці пазнаёміліся \*з сабою (адны з аднымі), pol. *poznali się*;
- 14) \*Длачаго (Чаму) ты студэнтка першага курса беларусістыкі?, pol. *dlaczego*;
- 15) Білет сапраўдны толькі \*праз (на працягу) 20 хвілін, pol. *przez 20 minut*.

<sup>167</sup> W języku białoruskim ta forma traktowana jest jako przysłówek.

<sup>168</sup> Podobne błędy zdarzają się w języku rosyjskim [por. Harczuk 1972b: 207, 209].

### B 2.1.6. Przysłówki i spójniki

Również w grupie nieodmiennych części mowy zdarzały się kalki z języka polskiego.

- 1) *\*вагуле (увогуле)*, pol. *w ogóle*;
- 2) *Самалёт \*удана (удала) прызямліўся*, pol. *udanie*;
- 3) *\*Ім (Чым) больш моў ведаеш, тым больш развіваешся*, pol. *im więcej*.

### B 2.1.7. Błędy wielorakie

W tej grupie wyróżniamy błędy dotyczące jednocześnie różnych części mowy. Zanotowaliśmy następujące przykłady błędów wielorakich:

- 1) *\*подручная (ручная) \*торба (наклажа)*, pol. *bagaż podręczny*;
- 2) *\*ратунковае (ратаўнічы) \*кола (круг)*, pol. *koło ratunkowe*;
- 3) *\*бензынная \*стаця (бензакалонка)*, pol. *stacja benzynowa*;
- 4) *Чаму \*естэсь (ты) студентка I \*року (курса)?* – pol. *jesteś, roku*;
- 5) *Ці можна \*загарацца (загараць) на \*накладзе (палубе)?*, pol. *opalać się na pokładzie*.

### B 2.1.8. Błędy celowe

Osobną kategorię stanowią błędy celowe, tj. głównie błędy leksykalne, polegające na intencjonalnym stosowaniu w wypowiedzi raz polskiego, raz białoruskiego słowa. Zwykle nie są one surowo odbierane jak rażące błędy. Błędy te popełnia się w celu:

- 1) podkreślenia polskich realiów – gdy białoruski odpowiednik jest niepraktyczny, ale możliwy do sztucznego utworzenia, choć nie oddaje tak dobrze polskiej rzeczywistości, np. skrót USOS (Uczelniany System Obsługi Studentów), który właściwie nigdy nie jest tłumaczony na białoruski w wypowiedziach ustnych [*\*úsos znóu nie pracuje*], czy świadome użycie słowa *семинар* w polskim znaczeniu, tak jak ono funkcjonuje w polskim szkolnictwie wyższym, czyli jako seminarium licencjackie lub magisterskie, np. *Я хаджу на \*семинар, але*

*яшчэ не напісаў бакалаўрскай працы*, choć w tym kontekście kiedyś bardziej odpowiadałoby brus. *спеўсемінар*, a leksemowi *семінар* odpowiadałoby bardziej pol. *konwersatorium*, gdzie odbywała się praca grupowa, tj. studenci byli zaangażowani w przebieg zajęć poprzez referaty, dyskusje itp.<sup>169</sup> Sens brus. *спеўсемінар* i brus. *семінар* jest w pewnym sensie podobny, dotyczy formy pracy na zajęciach. Brus. *спеўсемінар* jest jednak pojęciem węższym wobec brus. *семінар* i może dotyczyć np. zagadnień związanych z pisaniem pracy dyplomowej;

2) zamaskowania niewiedzy językowej – gdy mówiącemu brakuje białoruskiego odpowiednika, ale wie lub ma nadzieję, że polskie słowo będzie zrozumiałe dla rozmówcy, a być może ze względu na pokrewieństwo języków – nawet takie samo jak białoruski odpowiednik lub chociaż podobne do niego. Często w sytuacji niewiedzy uczący się po prostu chce zgadnąć białoruski odpowiednik, stara się „strzelić”, kopiuje polskie słowo i dostosowuje je do białoruskiej wymowy i fleksji. Nierzadko powstaje wtedy mieszanka, polsko-białoruska hybryda językowa albo po prostu polonizm, np. *Гэта яго \*самаход (машына<sup>170</sup>)*. Jak się okazuje, niekiedy taki błąd celowy wcale nie jest błędem, bo transfer okazuje się transferem pozytywnym, np. gdy student pierwszego roku nie wie jeszcze, jak jest dom po białorusku, więc by tego nie pokazać, kopiuje ten leksem z polszczyzny do białoruszczyzny, „strzela”<sup>171</sup> i mówi lub pisze: *Гэта дом*.

## B 2.2. Homonimy i paronimy międzyjęzykowe<sup>172</sup>

Na temat białorusko-polskiej homonimii międzyjęzykowej szerzej pisaliśmy w osobnej monografii [zob. Kaleta 2014a]. W perspektywie glottodydaktycz-

<sup>169</sup> Obecnie system edukacji na Białorusi się przeobraża, także w związku z procesem bolońskim, co oznacza, że nazewnictwo też się zmienia i nie na każdym uniwersytecie muszą obecnie funkcjonować dokładnie takie określenia na poszczególne zajęcia.

<sup>170</sup> Chociaż niektóre publikacje do nauki języka białoruskiego odnotowują ten leksem jako białoruski [np. Літвіноўская, Лабадзенка 2016].

<sup>171</sup> Tego typu „strzelanie” może dotyczyć też innych poziomów języka, np. składni, ale bardzo trudne jest ustalenie, co w danym momencie dzieje się w głowie studenta: czy celowa próba „strzału” czy nieświadome kopiowanie. Do pewnych wniosków można dojść (bez stuprocentowej pewności) z kontekstu sytuacyjnego oraz dzięki dobrej znajomości zachowań językowych i zdolności konkretnego studenta [por. Kaleta 2017f: 155].

<sup>172</sup> Niektóre rozważania z tego rozdziału były już opublikowane wcześniej w formie artykułu [zob. Kaleta 2017d].

nej o białoruskich homonimach międzyjęzycznych wspomina się na kursach języka białoruskiego dla rosyjskojęzycznych Białorusinów [zob. Літвіноўская, Лабадзенка 2016: 30–31], na kursach języka białoruskiego dla rosyjskich slawistów, uczących się języka białoruskiego jako drugiego lub trzeciego języka słowiańskiego, o czym wspomina choćby skrypt wydany w Petersburgu [zob. Боева 2005: 3, 94–97], a także na kursach języka białoruskiego dla Polaków [zob. Kaleta 2017d].

Skutki transferu negatywnego wynikającego z istnienia homonimów międzyjęzycznych podkreślał łódzki rusycysta Zygmunt Grosbart:

*Z punktu widzenia psycholingwistyki jest to szczególny przypadek interferencji (transferu negatywnego), czyli negatywnego przenoszenia pewnej posiadanej wprawy na wykonanie innego zadania. Nawyk wytworzony w języku ojczystym, wskutek swego mylącego podobieństwa międzyjęzycznego, przeszkadza w ukształtowaniu się poprawnego nawyku w języku obcym. Interferencja występuje nie tylko na różnych etapach uczenia się języka obcego, lecz również u ludzi, którzy znają języki obce dobrze lub wręcz doskonale (zdarza się w wypowiedziach bilingwów i polilingwów) [Grosbart 1984: 31; zob. też Kaleta 2017d: 74].*

Ofiarą homonimów międzyjęzycznych padają nie tylko uczący się języków obcych, lecz także profesjonaliści, w tym tłumacze, nauczyciele czy naukowcy, o czym świadczy choćby artykuł nt. lektoratów języka polskiego w Witebsku, gdzie błędnie wypisano odpowiedniki pol. *urząd* (brus. *установа*) i brus. *урад* (pol. *rząd*) [Якаўлеў 2001: 119; zob. też Guszczewa 2006: 105–106]. Badacze od dawna zajmują się tym zagadnieniem i starają się w szczegółach opisać przyczyny tego stanu rzeczy. Tetiana Czernysz tłumaczy go skłonnością ludzkiego umysłu do tłumaczenia sobie tego, co obce, tym, co znane:

*Proces uczenia się języka obcego, ale przy tym spokrewnionego z językiem rodzimym, ma specyficzną cechę psychologiczną, właśnie skłonność do poszukiwania łatwiejszych dróg, tj. odnajdywania podobieństw pomiędzy językami – swoim a nieswoim, żeby ten obcy język stał się bardziej swój. Najczęściej taka praktyka nie daje dobrych wyników, skutkuje bowiem nieuzasadnionymi uzupełnieniami. (...) takie zjawiska, aczkolwiek niepoprawne, z punktu widzenia ogólnych praw, rządzących działalnością językową, są jak najbardziej naturalne i wykazują generalną tendencję do uogólnień analogicznych [Czernysz 2005: 480; zob. też Kaleta 2017d: 74].*

Właśnie dlatego – naszym zdaniem – w procesie glottodydaktycznym należy zwrócić szczególną uwagę na homonimy międzyjęzkowe. Próby takie



są na szczęście podejmowane. Znana jest ciekawa koncepcja glottodydaktyczna Andrieja Babanowa z Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego, który w słownikach do danej lekcji z podręcznika do nauki języka polskiego dla Rosjan proponuje oznaczać formalnie podobne leksemy poszczególnymi kolorami: zielonym (jeśli leksem w języku obcym oznacza to samo co w ojczystym, np. *autobus, kto, teatr, szkoła, kino, koń*; czyli *de facto* są to *prawdziwi przyjaciele tłumacza*, synonimy międzyjęzykowe, prawdziwe ekwiwalenty), pomarańczowym (jeśli nie wszystkie znaczenia leksemu pokrywają się ze znaczeniami odpowiednika w języku ojczystym, co może być przyczyną błędu, czyli tzw. częściowe homonimy międzyjęzykowe), czerwonym (gdy leksem pomimo formalnego podobieństwa ma zupełnie inne znaczenie niż w języku ojczystym, np. *plac, kaczką, narodowy*, czyli tzw. całkowite homonimy międzyjęzykowe<sup>173</sup>) [Babanow 2013: 22–24; por. Kaleta 2017d: 76]. Homonimii uczyć warto na lektoratach językowych, a warsztat można podpatrzyć choćby u ukraińskiej polonistki, uczącej homonimii studentów lwowskiej polonistyki [zob. Krawczuk 2013].

Polacy uczący się języka białoruskiego mają dość duże problemy z homonimami i paronimami międzyjęzykowymi, choć często marginalizują to zagadnienie, a uwagi lektora traktują jako zbyteczne dzielenie włosa na czworo, skoro wiadomo, co ktoś chciał powiedzieć czy napisać.

W tym miejscu zaprezentowane zostaną przykładowe błędy wynikające z błędnego przypisania polskiego znaczenia białoruskiemu leksemowi, który jest złudnie podobny do polskiego słowa. Zatem homonimy i paronimy międzyjęzykowe są tu rozumiane jako rodzaj błędów językowych spotykanych w nauce języków obcych<sup>174</sup>. Tego rodzaju błędy mogą pojawiać się z jednej strony przy konstruowaniu własnych wypowiedzi, np. *Дзе знаходзіцца \*дварэц аўтабусаў (аўтавакзал)*, pol. *dworzec autobusowy*; *\*Лекцыі (Урокі) ў пачатковай школе*

<sup>173</sup> Trzeba podkreślić fakt, że terminologia dotycząca homonimii międzyjęzykowej jest dość rozbudowana, a czasem nawet te same terminy używane są na oznaczenie innych parametrów, np. Katarzyna Wojan na potrzeby swoich prac definiuje homonimy całkowite jako leksemy, które wszystkie znaczenia mają takie same, a homonimy różniące się wszystkimi znaczeniami nazywa homonimami zerowymi [Wojan 2004, 2010; Kaleta 2017d: 76].

<sup>174</sup> Należy zauważyć, że w perspektywie glottodydaktycznej istotny jest jedynie aspekt synchroniczny badanego zagadnienia, nie ma więc specjalnie znaczenia, czy homonimy są przypadkowe, czy też łączy je etymologia, rodowód ogólnosłowiański. Także kwestie terminologiczne oraz teoretyczne dotyczące odróżniania paronimów od homonimów nie są w tym kontekście tak istotne. Liczy się praktyczny aspekt, czyli niebezpieczeństwo nieporozumienia i popełnienia błędu [zob. Kaleta 2017d: 76].

вельмі кароткія, pol. *lekcja*; *Калі мой брат атрымаў першую \*пенсію* (зарплату), *купіў жонцы новую сукенку*, pol. *pensja*; a z drugiej strony przy tłumaczeniach zdań z języka polskiego na język białoruski i z języka białoruskiego na język polski (zob. część D typologii).

1) Studentki miały do przetłumaczenia następujące zdanie: *Jeśli spotkałabym przystojnego mężczyznę, to wyszłabym za niego za mąż*. Przetłumaczyły je jako: *Калі б я сустрэла \*прыстойнага (прыгожага) мужчыну, я б выйшла за яго замуж*. Polski przymiotnik *przystojny* ma swój białoruski odpowiednik *прыгожы*, a brus. przymiotnik *прыстойны* oznacza pol. ‘przyzwoity’, np. *прыстойны рэстаран* to ‘przyzwoita restauracja’, a nie *\*przystojna restauracja*;

2) Student miał podać białoruski odpowiednik terminu *zaimek dzierżawczy* (brus. *прыналежны займеннік*), który przetłumaczył jako *\*дзяржаўны (прыналежны) займеннік*. W języku białoruskim przymiotnik *дзяржаўны* odpowiada polskiemu ‘państwowy’.

3) Wyrażenie *Na Stadionie Narodowym* zostało błędnie przetłumaczone jako *На \*Народным (Нацыянальным) стадыёне*; brus. *народны* 1. ‘ludowy’, 2. ‘narodowy’ (jako wytwór narodu), brus. *нацыянальны* ‘narodowy, narodowościowy’;

4) Wyrażenie *kosztowna benzyna* przetłumaczono na białoruski jako *\*каштоўны (дарагі) бензін*, brus. *каштоўны* ‘cenny, wartościowy’;

5) W ćwiczeniu należało utworzyć formę osobową czasownika od bezokolicznika *пакаштаваць*, pasującą do zdania: *Янка яшчэ не \_\_\_\_\_ аладкі*. Student napisał *Янка яшчэ не \*пакаштавала (пакаштаваў) аладкі*, użył zatem czasownika dla rodzaju żeńskiego (zamiast męskiego *пакаштаваў*), gdyż imię *Янка* ‘Jan’ błędnie skojarzył z żeńską zdrobniąłą formą polskiego imienia *Janka*. Także inne formy białoruskich imion są kojarzone ze zdrobnieńami, np. brus. *Кастусь* ‘Konstanty’ tłumaczony jest jako *\*Kostek* [zob. Kaleta 2014a: 90–98].

Odnotaliśmy także przykład błędu spowodowanego homonimem międzyjęzykowym, ale nie w klasycznym semantycznym sensie, gdyż dotyczy leksemów, które różnią się nie znaczeniem, ale gramatyką: *Лісце \*аналі*<sup>175</sup> (*анала*), brus. *лісце* ‘liście, listowie’ to rzeczownik zbiorowy wymagający czasownika w 3

<sup>175</sup> Można też przyjąć interpretację, że czasownik jest w poprawnej formie i błąd dotyczy rzeczownika – zamiast *Лісце* powinno być *Лісты* *аналі*. Jednak pierwsza wersja jest bardziej prawdopodobna ze względu na silne skojarzenie podobnych form białoruskiej (*лісце*) i polskiej (*liście*).

osobie liczby pojedynczej, np. *А калі было лісце...*, w liczbie pojedynczej funkcjonuje jeszcze rzeczownik brus. *ліст* ‘liść’, a w liczbie mnogiej *лісты* ‘liście’, np. *лісты аналі* [Kaleta 2017d: 82].

### B 2.3. Błędy stylistyczne

W podrozdziale B 2.1. zaprezentowano polonizmy wykorzystywane przez Polaków w języku białoruskim. Należy tu dodać, że niektóre z neutralnych polskich leksemów są rejestrowane przez słowniki białoruskie jako przestarzałe lub opatrzone innym kwalifikatorem [np. Струкава 2007; zob. Калета 2016b], stąd kopiowanie ich do białoruszczyzny może wiązać się ze zmianą rejestru stylistycznego.

Nacechowany leksem białoruski błędnie używany przez Polaków jako neutralny	Neutralny odpowiednik białoruski	Neutralny odpowiednik polski
* <i>амбасадар</i>	<i>пасол</i>	<i>ambasador</i>
* <i>амбітны</i>	<i>амбіцыйны</i>	<i>ambitny</i>
* <i>ангельскі</i>	<i>англійскі</i>	<i>angielski</i>
* <i>беларусін</i>	<i>беларус</i>	<i>Białorusin</i>
* <i>будзік</i>	<i>будзільнік</i>	<i>budzik</i>
* <i>вакацыі</i>	<i>канікулы</i>	<i>wakacje</i>
* <i>влох</i>	<i>італьянец</i>	<i>Włoch</i>
* <i>гарбата</i>	<i>чай</i>	<i>herbata</i>
* <i>гішпанскі</i>	<i>іспанскі</i>	<i>hiszpański</i>
* <i>квецень</i>	<i>красавік</i>	<i>kwiecień</i>
* <i>краябраз</i>	<i>краявід</i>	<i>krajobraz</i>
* <i>кундаль</i>	<i>сабака</i>	<i>kundel</i>
* <i>купаваць</i>	<i>купляць</i>	<i>kupować</i>
* <i>мапа</i>	<i>карта</i>	<i>mapa</i>
* <i>нарты</i>	<i>лыжы</i>	<i>narty</i>
* <i>персі</i>	<i>грудзі</i>	<i>piersi</i>
* <i>пляц</i>	<i>плошча</i>	<i>plac</i>
* <i>прэзент</i>	<i>падарунак</i>	<i>prezent</i>

W pierwszej kolumnie znalazły się leksemy, które według słownika archaizmów [zob. Стрыкава 2007] zostały uznane za nacechowane stylistycznie, gdyż były używane w pierwszych dekadach XX wieku – wówczas jako neutralne. Należy jednak podkreślić fakt, że niektóre z tych form (np. *амбасадар, ангельскі, гарбата, гішпанскі, мана, пляц*) są w normie klasycznej ortografii (tzw. taraszkiewicy). Młode pokolenie coraz częściej wraca do tych form i zaczyna ich używać jako nienacechowanych stylistycznie, co też odnotowują niektóre słowniki (np. *пляц*). Tego typu leksemy wracają do łask także na kursach języka białoruskiego dla rosyjskojęzycznych Białorusinów i w publikacjach z tych kursów [zob. Літвіноўская, Лабадзенка 2016, 2017]. Jednakże ta nowa tendencja w uzusie nie przez wszystkie słowniki i wydania naukowe jest aprobowana, w związku z tym należałoby powiedzieć, że odnotowaliśmy błędy względem normy wzorcowej, które nie zawsze są za takie uznawane – co znowu potwierdza skomplikowaną sytuację białoruszczyzny i jej ciągle kształtowanie się.

Rzadko kiedy słownictwo nacechowane stylistycznie w sposób poważny zakłóca sens wypowiedzi, dlatego nie musi być odbierane jako źródło błędów. Zagadnienie leksemów nacechowanych stylistycznie na pewno powinno być uwzględnianie na kursach i w podręcznikach do języka białoruskiego jako obcego na wyższych poziomach, zwłaszcza w grupach słowiańskich, a już na pewno na slawistykach ze słuchaczami o większej świadomości językowej oraz dużej motywacji do doskonalenia swojej białoruszczyzny. Dotyczy to także kandydatów na tłumaczy czy nauczycieli. Wydaje się, że jak dotąd kwestia leksyki nacechowanej stylistycznie jest niewystarczająco podkreślana. Z jednej strony, w literaturze przedmiotu wspomina się o błędach obcojęzycznych tego rodzaju, ale z drugiej strony, praktyka pokazuje, że uczący się rzadko kiedy są świadomi takich pułapek językowych. Najważniejsza jest dla nich komunikacja. Istnieje zapotrzebowanie na specjalne ćwiczenia, dzięki którym uczący się mógłby zwrócić uwagę na subtelne międzyjęzykowe różnice stylistyczne. Potrzeba także czujności lektora, który byłby pierwszym przewodnikiem po meandrach białoruskiej stylistyki.

#### **B 2.4. Błędy słowotwórcze**

Błędy słowotwórcze bywają zaliczane do błędów leksykalnych [zob. Bawej 2008: 109]. W naszych badaniach błędy tego rodzaju dotyczą głównie sytuacji, gdy

studenci muszą utworzyć derywat od jakiegoś leksemu. Często jednak tworzone formy są właściwie wymyślane na bieżąco, a nie odtwarzane z pamięci, co świadczyłoby o przyswojeniu przez studentów danej partii materiału. Najwięcej problemów stwarzają np. nazwy narodowości czy przymiotniki od nazwy kraju, których formy są tworzone na wzór polski, np. formy żeńskie od podanych wcześniej form męskich lub na odwrót. Niżej podajemy przykładowe błędy:

- 1) *турак* – \**турчынка* (*турчанка*), pol. *Turczynka*;
- 2) *канадзец* – \**канадыйка* (*канадка*), pol. *Kanadyjka*;
- 3) *казах* – \**казахстанка* (*казашка*), pol. *Kazachstanka*<sup>176</sup>;
- 4) *узбек* – \**узбекістанка* (*узбечка*), pol. *Uzbekistanka*<sup>177</sup>;
- 5) *Бельгія* – \**белг* (*белгіец*), pol. *Belg*;
- 6) *Куба* – \**кубанчык* / \**кубаньчык* (*кубінец*), pol. *Kubańczyk*;
- 7) *Кенія* – \**кенійчык* (*кеніец*), pol. *Kenijczyk*;
- 8) *Азія* – \**азіята* (*азіят*), pol. *Azjata*;
- 9) *Канада* – \**канадыйскі* (*канадскі*), pol. *kanadyjski*;
- 10) *Мазамбік* – \**мазамбіўскі* (*мазамбіўкі*), pol. *mozambijski*<sup>178</sup>;
- 11) *Рыга* – \**рыскі*<sup>179</sup> (*рыжскі*), pol. *ryski*.

### B 3. Błędy składniowe

Do błędów składniowych [por. Chłopek 2011: 212–221] zaliczamy m.in. błędy w użyciu przymków, błędy rekcji czasownika, błędny szyk wyrazów itd.

#### B 3.1. Błędna rekcja czasownika

Czasowniki w językach polskim i białoruskim (pomimo złudnego podobieństwa) często mają odmienną rekcję, dlatego też błędy rekcji są jednymi z częstszych

<sup>176</sup> Jest to forma poza normą wzorcową (prawidłowo: *Kazaszka*), jednak stosowana w polskim uzusie powoduje powstanie błędu w białoruskim słowie.

<sup>177</sup> Jest to forma poza normą wzorcową (prawidłowo: *Uzbejka*, *Uzbeczka*), jednak stosowana w polskim uzusie powoduje powstanie błędu w białoruskim słowie.

<sup>178</sup> Jest to forma poza normą wzorcową (prawidłowo: *mozambicki*), jednak stosowana w polskim uzusie powoduje powstanie błędu w białoruskim słowie.

<sup>179</sup> Ta forma jest w normie klasycznej ortografii (tzw. taraszkiewicy).

błędów Polaków uczących się języka białoruskiego.

- 1) *Я вучуся беларускай \*мовы (мове) з кастрычніка*, pol. *Uczę się języka białoruskiego*;
- 2) *Я вучылася беларускай \*мовы (мове) ў пачатковай школе*, pol. *Uczyłam się języka białoruskiego*;
- 3) *Яны не вучыліся раней беларускай \*мовы (мове)*, pol. *Oni nie uczyli się / One nie uczyły się wcześniej języka białoruskiego*;
- 4) *Вучу дзяцей французскай \*мовы (мове)*, pol. *Uczę dzieci języka francuskiego*;
- 5) *Я вінішую \*табе (цябе)*, pol. *Winszuję ci*;
- 6) *Госці і гаспадары вішавалі адны \*адным (адных) са святам*, pol. *Goście i gospodarze składali sobie życzenia*;
- 7) *Ён мог бы \*да мяне (мне) названіць*, pol. *Mógłby do mnie zadzwonić*;
- 8) *пісаць \*да сына (сыну)*<sup>180</sup>, pol. *pisać do syna*;
- 9) *Можна карыстацца \*з любой бібліятэкі (карыстацца любой бібліятэкай)*, pol. *korzystać z biblioteki*;
- 10) *Я вельмі сумавала \*за Беларуссю і маімі беларускімі сябрамі (на Беларусі і маіх беларускіх сябрах)*, pol.  *tęsknić za Białorusią*;
- 11) *Я шукаю \*гэтага (гэты) \*адрасу (адрас)*, pol. *Szukam tego adresu*;
- 12) *Я слухаю \*музыкі (музыку)*, pol. *Slucham muzyki*;
- 13) *Я вучуся штодзень шмат \*новых (новым) \*рэчы (рэчам)*, pol. *Uczę się co dzień wielu nowych rzeczy*;
- 14) *З прыемнасцю пакаштую \*беларускіх (беларускія) \*нацыянальных (нацыянальныя) \*страв (стравы)*, pol. *Z przyjemnością skosztuję tradycyjnych białoruskich potraw*;
- 15) *Калі б я выйграла мільён злотых, я была б \*багатая (багатай)*<sup>181</sup>, pol. *byłabym bogata*;
- 16) *Калі б я была \*нябачная (нябачнай)*, pol. *Jeśli byłabym niewidoczna*.

<sup>180</sup> W rozmówkach rosyjsko-białoruskich wydanych w Petersburgu w 2014 roku widnieje forma *пісаць да сына* jako poprawna, pokazująca różnicę w rekcji czasownika białoruskiego i rosyjskiego [zob. Куликович 2014: 28]. W praktyce językowej jednak trudno usłyszeć taką właśnie konstrukcję, być może pod wpływem dużej rusyfikacji białoruszczyzny.

<sup>181</sup> Oznaczenie błędu jest tu umowne, gdyż z jednej strony u Białorusinów wydaje się bardziej naturalne użycie w takiej sytuacji orzecznika w narzędniku, a z drugiej strony orzecznik w mianowniku także jest możliwy, a nawet – jak pokazuje internet – w niektórych zwrotach może pojawiać się częściej, np. *Будзьце ўважлівымі / Будзьце ўважлівыя*.

### B 3.2. Błędna forma czasownika

Błędy te polegają na przeniesieniu polskiej formy, która nie ma swego dokładnego odpowiednika w języku białoruskim.

- 1) *Макей будзе \*меў (мець) сустрэчу ў прэзідэнта*, pol. *będzie miał*.

### B 3.3. Błędna rekcja rzeczownika i przymiotnika

Niektóre rzeczowniki i przymiotniki są podobne w obu językach, ale różnią się rekcją, stąd poniższe błędy:

- 1) *Рэспубліка \*Беларусі (Беларусь)*, pol. *Republika Białorusi*<sup>182</sup>;
- 2) *абмен \*студэнтаў (студэнтамі)*, pol. *wymiana studentów*;
- 3) *помнік \*Міцкевіча (Міцкевічу)*, pol. *pomnik Mickiewicza*;
- 4) *задаволены \*з сябе (сабой/сабою)*, pol. *zadowolony z siebie*.

### B 3.4. Błędne użycie czasownika мець

Polscy studenci przenoszą do języka białoruskiego naturalną polską konstrukcję z czasownikiem *mieć*, nawet jeśli znają konstrukcję białoruską, np.:

- 1) *\*Ён мае (У яго) сінія вочы, \*яна мае (у яе) зялёныя вочы*, pol. *On ma niebieskie oczy, ona ma zielone oczy*;
- 2) *Калі б \*я меў (у мяне былі) грошы, я пайшоў бы ў тэатр*, pol. *jeśli miałbym pieniądze*;
- 3) *\*Яна мела 23 гады (Ёй было 23 гады)*, pol. *Miała 23 lata*.

Są jednak podręczniki, które użycie czasownika *мець* pokazują jako konstrukcję synonimiczną, np. *Ці мае ён сына? / Ці ёсць у яго сын?* [zob. Сямешка i in., 1999: 34–35], mimo że uzus (pod wpływem rosyjskiego) oddaje przewagę tej drugiej konstrukcji.

<sup>182</sup> W języku polskim rzeczownik *republika* wymaga dopełniacza, stąd nazwy państw przyjmują brzmienie: *Ekwador* albo *Republika Ekwadoru*, *Kongo* albo *Demokratyczna Republika Konga*, *Macedonia* albo *Republika Macedonii* itd.

### B 3.5. Błędne użycie czasownika *ёсць*

Polscy studenci przenoszą do języka białoruskiego naturalną polską konstrukcję z czasownikiem *być* w 3 osobie liczby pojedynczej, nawet jeśli znają konstrukcję białoruską, np.:

- 1) *Дзе \*ёсць (bez ёсць) найбліжэйшая пошта?*, pol. *Gdzie jest najbliższa poczta?*;
- 2) *Дзе \*ёсць (bez ёсць) універсітэт?*, pol. *Gdzie jest uniwersytet?*;
- 3) *Яна \*ёсць (bez ёсць) \*арганізатарам (арганізатар)*, pol. *Ona jest organizatorem*;
- 4) *Самым вядомым беларусам \*ёсць (з’яўляецца) А. Лукашэнка (Самы вядомы беларус – гэта А. Лукашэнка). Ён \*ёсць (з’яўляецца) прэзідэнтам РБ (Ён – прэзідэнт РБ)*, pol. *Najbardziej znanym Białorusinem jest A. Łukaszenka. On jest prezydentem RB.*

### B 3.6. Błędne konstrukcje zdań celowych

W języku białoruskim popularna jest konstrukcja zdań celowych poprzez użycie bezokolicznika, podczas gdy w języku polskim rekcja bezokolicznikowa jest stosunkowo rzadka i z większością czasowników – niepoprawna.

- 1) *Мы напрасілі афіцыянта, \*каб сказаў нам, якія ёсць сокі (Мы напрасілі афіцыянта сказаць нам, якія ёсць сокі)*, pol. *poprosiliśmy kelnera, żeby nam powiedział, jakie są soki*;
- 2) *Сёння ў Польшчы паяўляецца ідэя, \*каб увесці (паяўляецца ідэя ўвесці) бясплатныя праезды ў грамадскім транспарце*, pol. *Dziś w Polsce pojawia się pomysł, żeby wprowadzić bezpłatne przejazdy.*

### B 3.7. Błędne konstrukcje z imiesłowem

W języku białoruskim imiesłowy czynne występują bardzo rzadko, zwykle w utartych zwrotach. W innych sytuacjach często są zamieniane konstrukcją z czasownikiem, np. *веруючая жанчына на жанчына, якая верыць* [Jasińska-Socha



i in. 2017: 247]. Z kolei nieczęsty imiesłów bierny chętniej oddawany jest w białoruszczyźnie za pomocą czasownika zwrotnego.

- 1) *Гэта своеасаблівая памятка барацьбы за правы жанчын, \*вядзенай ужо (якая вялася ўжо) з 19 ст., pol. To swoista pamiątka walki o prawa kobiet, prowadzonej już od XIX w.*

### B 3.8. Błędna rekcja przyimka

Zdarza się, że nawet podobne przyimki w obu językach różnią się rekcją:

- 1) *Жанчыны пратэставалі супраць \*жудасным (жудасных) \*умовам (умоў), pol. przeciw okropnym warunkom.*

### B 3.9. Błędne użycie przyimka

Polscy studenci przenoszą do języka białoruskiego polskie przyimki, stąd poniższe błędy:

- 1) *Марка \*да Польшчы (ў Польшчу), pol. znaczek do Polski;*
- 2) *Пайшла б ты \*да магазіна (ў магазін) на хлеб, pol. do sklepu;*
- 3) *Дайце, калі ласка, ключ \*да (ад) майго нумару, pol. klucz do pokoju;*
- 4) *Я вярнуся \*за (праз) адзін месяц, pol. Wróćę za miesiąc;*
- 5) *экзамен \*з (на) гісторыі мовы, pol. egzamin z historii;*
- 6) *\*Праз многія гады (На працягу многіх гадоў), pol. przez długie lata;*
- 7) *Ці я магу забраніраваць трохмесны нумар \*праз тэлефон? (на тэлефоне), pol. przez telefon;*
- 8) *Я вучуся беларускай мове \*праз (bez праз) тры месяцы, pol. Uczę się białoruskiego przez trzy miesiące.*

### B 3.10. Błędna konstrukcja składniowa

Zdarza się, że te same treści w obu językach są wyrażane przez zupełnie różne konstrukcje składniowe, a ich kopiowanie prowadzi do zaburzenia komunikacji.

- 1) \*Як ты называеся? (Як цябе зывуць?), pol. *Jak się nazywasz?*;
- 2) \*Нумар для трох асоб (Трохмесны нумар), pol. *pokój dla trzech osób lub pokój trzyosobowy*;
- 3) \*Кожнага дня (Кожны дзень) на сайце публікуецца 40 тэкстаў, pol. *każdego dnia*;
- 4) \*Вы \*хочаце што-небудзь да піцця? (Ці вы будзеце што-небудзь піць?), pol. *Chcecie coś do picia?*;
- 5) з'есці нешта \*смачнага (смачнае), pol. *coś smacznego*;
- 6) Я ведаю польскую, беларускую і ангельскую \*мову (мовы), pol. *Znam język<sup>183</sup> polski, białoruski i angielski*;
- 7) Гераня ведае польскую і рускую \*мову (мовы), pol. *Bohaterka zna język<sup>184</sup> polski i rosyjski*;
- 8) Ці Вы, \*спадар, маглі б мне дапамагчы? (Ці Вы маглі б мне дапамагчы?), pol. *Czy Pan mógłby mi pomóc?*.

### B 3.11. Бłэдны шзык выразów w zdaniu

Dużo problemów (zwłaszcza przy tłumaczeniu) stwarza шзык прыдавак [zob. Kaleta 2015c: 75–76], który czasem różni się w obu językach. W języku polskim przed rzeczownikiem lokalizowane są zwykle przydawki przymiotne jakościowe, a przymiotniki niestopniowalne i niemające antonimów zwykle występują po rzeczownikach jako tzw. przydawki przymiotne gatunkujące (klasyfikujące) [Jadacka 2005: 169–171]. Wpływ polszczyzny widać w następujących terminach tłumaczonych na język białoruski \*негацыя абсалютная (абсалютная негацыя), \*выказнік іменны (іменны выказнік). Trzeba jednak dodać, że nie zawsze dany шзык był konsekwentnie zachowany, gdyż ta sama osoba w innym miejscu stosowała już poprawny шзык w połączeniu *колькасная негацыя*. Ciekawą kwestię stanowi шзык zaimków (які ‘który’, якая ‘która’, якое ‘które’, якія ‘którzy’) przyłączających do nadrzędnego rzeczownika zdanie charakteryzujące określony i już zidentyfikowany obiekt, np. *Працаўнік,*

<sup>183</sup> Według normy wzorcowej powinna w tym miejscu być użyta forma *języki*, jednak w uzusie dominuje liczba pojedyncza.

<sup>184</sup> Według normy wzorcowej powinna w tym miejscu być użyta forma *języki*, jednak w uzusie dominuje liczba pojedyncza.

\*якога маці (маці якога) намерла ўчора, не прыйшоў сёння на працу, pol. *Pracownik, którego matka umarła wczoraj, nie przyszedł dziś do pracy.*

Inne przykłady to:

- 1) Дзе \*прыпынак аўтобусны? (аўтобусны прыпынак), pol. *przystanek autobusowy*;
- 2) Дзе знаходзіцца \*вакзал аўтобусны? (аўтобусны вакзал / аўтавакзал), pol. *dworzec autobusowy*.

### B 3.12. Бłędne opuszczanie zaimka w funkcji podmiotu

Pod wpływem polszczyzny studenci prawie nie używają zaimków osobowych w funkcji podmiotu, które są ważne w białoruszczyźnie i prawie zawsze stosowane, przynajmniej na początku zdania, gdy nie wiadomo jeszcze, o kim jest mowa. W języku białoruskim podmiot jest często wyrażany poprzez zaimek osobowy, a jego brak uzasadniony jest, gdy był on wcześniej użyty, a więc tylko w odpowiednim kontekście, by uniknąć powtórzenia. Często zaimek opuszczany jest także w mowie potocznej, która charakteryzuje się większą swobodą językową, w związku z czym nie wszystkie wymienione dalej przykłady będą z tej perspektywy uznane za błędne. Celowe ominięcie zaimka może w niektórych przypadkach prowadzić do zmiany znaczenia. Na przykład użycie formy czasownika bez zaimka osobowego \*зрабілі (мы/вы/яны зрабілі) ‘zrobiliśmy / zrobiliśmy’ prowadzi do utworzenia formy bezosobowej зрабілі ‘zrobiono’. Inne odnotowane błędy tego rodzaju to:

- 1) \*Як (Як ты) сябе адчуваеш?, pol. *Jak się czujesz?*;
- 2) \*Чытаю (Я чытаю) кнігу<sup>185</sup>, pol. *czytam*;
- 3) \*Дзе (Дзе я) магу ўзяць машыну напрат?, pol. *Gdzie mogę...;*
- 4) \*Не (Я/Ты/Ён не) пайшоў на канцэрт, pol. *Nie poszedłem / poszedłeś / poszedł na koncert*;
- 5) Ці \*можцае (можцае вы) не размаўляць?, pol. *Czy możecie nie rozmawiać?*

<sup>185</sup> Forma bez zaimka może występować jako jednowyrazowa odpowiedź: – *Што ты робіш? – Я чытаю / Чытаю* [zob. Сямешка і in. 1999: 44].

### B 3.13. Błędy wielorakie

Błędy te zawierają w sobie jednocześnie kilka rodzajów błędów składniowych opisanych wcześniej.

- 1) *Ён не \*ёсць \*з сябе задаволены* (*Ён не задаволены сабой*) – dwa błędy składniowe (błędna konstrukcja składniowa i błędna rekcja przymiotnika, interferencja polskiego *On jest z siebie zadowolony*);
- 2) *\*Не (Я не) люблю пісаць \*лістаў (лісты)* – dwa błędy składniowe (opuszczenie zaimka w funkcji podmiotu i błędna rekcja czasownika)<sup>186</sup>.

### B 4. Błędy ortograficzne

Do tej kategorii błędów [por. Chłopek 2011: 226–229] zaliczamy wszelkie nieprawidłowości wynikające z nałożenia się zasad polskich na białoruskie.

#### B 4.1. Błędne stosowanie wielkiej litery

- 1) *Еўрапейскі \*Саюз (саюз)*, pol. *Unia Europejska*;
- 2) *Я \*Паляк (паляк)*, pol. *Polak*;
- 3) *Акадэмія \*Навук (навук)*, pol. *Akademia Nauk*;
- 4) *Беларускі \*Дзяржаўны (дзяржаўны) \*Універсітэт (ўніверсітэт)*, pol. *Białoruski Uniwersytet Państwowy*;
- 5) *Міністэрства \*Унутраных (ўнутраных) \*Спраў (спраў)*, pol. *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych*.

#### B 4.2. Błędna pisownia (roz)łączna

W języku polskim wyrażenia przyimkowe zazwyczaj piszemy oddzielnie i tylko niektóre tradycja każe zapisywać łącznie jako zrosty. W języku białoruskim

<sup>186</sup> Mamy tu do czynienia z błędem w błędzie – błąd fleksyjny w odmianie rzeczownika w wyrazie *лістаў* zamiast *лістоў*.

wyrażenia przyimkowe w funkcji przysłówka najczęściej tworzą zrosty i są pisane łącznie. Oddzielnie z kolei pisany jest odpowiednik polskiej partykuły *-by*.

- 1) \**на прыклад (напрыклад) у Варшаве*, pol. *na przykład*;
- 2) \**ад разу (адразу)*, pol. *od razu*;
- 3) \**У начы (уначы)*, pol. *w nosy*;
- 4) \**на адварот (наадварот)*, pol. *na odwrót*;
- 5) *Я думаю \*так сама (таксама), як ты*, pol. *tak samo*;
- 6) *Я думаю, што ўсе людзі \*хацелібы (хацелі б) бясплатна ездзіць на грамадскім транспарце*, pol. *chcieliby*.

### B 4.3. Kalki ortograficzne

Najwięcej takich błędów jest popełnianych przez studentów I roku rozpoczynających naukę białoruskiego. Dużo problemów sprawia im rozróżnianie pol. *je, ie, e* i brus. *e, э*, pol. *ja, ia* i brus. *я, а*, pol. *jo, io* i brus. *ё, о*. Ponieważ w języku polskim jedyną literą (nie licząc znaków diakrytycznych) informującą o miękkości poprzedzającej ją spółgłoski jest litera *i*, studenci często w języku białoruskim wstawiają ją pomiędzy miękkie spółgłoski a samogłoski jotowane, stąd błędy typu \**віерш* zamiast *верш*, \**найбагацейшы* zamiast *найбагацейшы*. Z drugiej strony ma to swoje przełożenie na odczytywanie poprawnie zapisanych wyrazów z tekstu, np. brus. *мне* odczytywano twardo jak \*[mne] zamiast [mnie], brus. *не* jak \*[ne] zamiast [nie], brus. *табе* jak \*[tabe] zamiast [tabie] itd. Na przeciwległym biegunie znajdują się błędy w piśmie polegające na wstawianiu polskiej litery *e* w miejsce białoruskiej *э* (co w białoruskiej wymowie prowadziłoby do zbędnego zmiękczenia twardej spółgłoski), np. \**цегла* zamiast *цэгла*.

Czasami studenci kalkują polską literę z formy polskiego leksemu, chociaż w białoruskim odpowiedniku nie powinno jej w ogóle być – nawet zapisanej cyrylicą, np. \**Гдзе (Дзе) ты жывеш?*, pol. *gdzie*. Można się zastanawiać, czy w tym przypadku nie doszło do skalkowania całego polskiego wyrazu *gdzie* i zapisania jego części łacinką, a części – cyrylicą. Niestety, jednoznaczne ustalenie mechanizmu jest w tej sytuacji bardzo trudne. W niektórych sytuacjach zdarzają

się wtrącenia całego wyrazu, najczęściej imienia, np. *Мяне завуць \*Adrianna (Адрыяна)*.

Niektóre przykłady kalk ortograficznych wynikają często z istnienia złudnych odpowiedników ortograficznych czy konwencjonalnych, np. *\*izd. (i z.d.)*, pol. itd. [zob. Kaleta 2013a: 135–136, 138]. Niektóre z poniższych przykładów można by rozpatrywać także w kategorii kalk leksykalnych, w zależności od mechanizmu popełniania błędu. Na przykład jeśli student nie zna białoruskiego odpowiednika, to kalkuje polski leksem, który jest bardzo podobny do białoruskiego. Z drugiej strony, student może znać białoruski odpowiednik, ale robi w nim błąd pod wpływem polskich zasad. Dokładne określenie, jaki proces zaszedł w danym przypadku, siłą rzeczy nie jest zawsze możliwe.

#### B 4.3.1. Kalki samogłosek

W tej grupie błędów mamy przeniesienie samogłoski pod wpływem odpowiednika polskiego:

- 1) *Як гэта \*пішэцца? (пішацца)*, pol. *pisze się*;
- 2) *Я \*ажэніўся (ажаніўся)*, pol. *ożeniłem się*;
- 3) *\*Томэк (Томак)*, pol. *Tomek*;
- 4) *Мяне завуць \*Марек (Марак)*, pol. *Marek*;
- 5) *Яна \*карміць (карміць) дзіцё*, pol. *ona karmi*;
- 6) *А каго \*карміце (карміце) вы? Мы \*кармім (кармім) хворага*, pol. *karmicie, karmim*;
- 7) *Мае сябры размаўляюць аб \*своіх (сваіх) машынах*, pol. *swoich*;
- 8) *кубак Еўропы у лыжных \*скочках (скачках)*, pol. *skoczek*;
- 9) *у \*Катовіцах (Катавіцах)*, pol. *Katowice*;
- 10) *\*століцы (сталіцы) Польшчы*, pol. *w stolicy*;
- 11) *\*Доезд (Даезд) вельмі просты*, pol. *dojazd*;
- 12) *\*дарогі (дарагі) рэстаран*, pol. *drogi*;
- 13) *\*но (на) старых вуліцах*, pol. *po starych ulicach*;
- 14) *арол – \*орлы (арлы)*, pol. *orły*;
- 15) *бор – \*боры (бары)*, pol. *bory*;

- 16) *дом* – \*домы (дамы), pol. *domy*;
- 17) *плот* – \*плоты (латы), pol. *ploty*;
- 18) *месца для \*фотографы (фатографы)*, pol. *fotograf*;
- 19) *Кафедра беларускай \*філалогіі (філалогіі)*, pol. *filologii*;
- 20) \*самалот (самалёт), pol. *samolot*;
- 21) \*Азербейджан (Азербайджан), pol. *Azerbejdżan*;
- 22) Ён \*мяў (меў), pol. *miał*;
- 23) Я \*яду (еду), pol. *jadę*;
- 24) надабаўся \*бы (б), pol. *podobałby się*;
- 25) з-за \*неадпаведніх (неадпаведных) наводзін, pol. *nieodpowiedni*;
- 26) апісанне \*сытуацыі<sup>187</sup> (сітуацыі), pol. *sytuacja*;
- 27) \*класыфікацыя (класіфікацыя), pol. *klasyfikacja*;
- 28) \*сымпатычны (сімпатычны) чалавек, pol. *sympatyczny*;
- 29) Вашыя дзеці \*навінні (навінны) ўжо спаць, pol. *powinni*;
- 30) Самы \*танні (танны), pol. *tani*;
- 31) набіць рэкорд у \*біатлоне (біятлоне), pol. *biatlon*;
- 32) гісторыя \*армяян (армян), pol. *Ormian*;
- 33) \*хрэсціянская (хрысціянская) рэлігія, pol. *chrześcijański*;
- 34) \*палепшэнне (паляпшэнне), pol. *polepszenie*;
- 35) \*стрэляць (страляць), pol. *strzelać*;
- 36) \*друга (другая), pol. *druga*;
- 37) \*кампінг (кемпінг), pol. *camping*<sup>188</sup>;
- 38) \*немецкую (нямецкую) мову, pol. *niemiecki*;
- 39) \*часціей (часцей) pol. *częściej*;
- 40) \*Яшчэ (яшчэ) я не ведаю, pol. *jeszcze*.

#### B 4.3.2. Kalki spółgłosek

W tej grupie błędów mamy przeniesienie spółgłoski pod wpływem odpowiednika polskiego:

<sup>187</sup> Ta forma występuje w klasycznej ortografii białoruskiej (tzw. taraszkiewicy).

<sup>188</sup> Spolszczona pisownia tego wyrazu to *kemping*, ale studenci najwyraźniej sugerują się oryginalną pisownią *camping*, czytaną przez Polaków jako [kamping].

- 1) \**партугалька* (*партугалка*), pol. *Portugalka*;
- 2) \**Бізантыя* (*Візантыя*), pol. *Bizancjum*;
- 3) \**чэскі*<sup>189</sup> (*чэшскі*), pol. *czeski*;
- 4) \**ніскі* (*нізкі*), pol. *niski*;
- 5) \**першыы* (*першыы*), pol. *pierwszy*;
- 6) *на* \**першыым* (*першым*) *наверсе*, pol. *na pierwszym*;
- 7) *Дзе* \**такхі?* (*таксі*), pol. *taxi*;
- 8) \**разклад* (*расклад*), pol. *rozklad*;
- 9) *Якое ў цябе* \**хоббі* (*хобі*), pol. *hobby*;
- 10) \**шансы* (*шанцы*), pol. *szanse*;
- 11) \**рэпубліка* (*рэспубліка*), pol. *republika*;
- 12) \**падарожжа* (*падарожжа*), pol. *podróż*;
- 13) *Перад* \**німі* (*імі*), pol. *nimi*;
- 14) \**прывітане* (*прывітанне*), pol. *przywitanie*;
- 15) \**Фіньскі* (*Фінскі*) *заліў*, pol. *Fiński*;
- 16) *Так* \**скончыліся* (*скончыліся*) *канікулы*, pol. *skończyły się*;
- 17) *Герой прыехаў з* \**Міньска* (*Мінска*), pol. *Mińsk*;
- 18) \**МСЗ* (*МЗС – Міністэрства замежных спраў*), pol. *MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych*.

### B 4.3.3. Kalki wielorakie

W tej grupie błędów mamy jednoczesne przeniesienie samogłoski i spółgłoski w jednym leksemie pod wpływem odpowiednika polskiego:

- 1) \*\**фестивал* (*фестываль*), pol. *festiwal*;
- 2) \*\**безплатны* (*бясплатны*), pol. *bezpłatny*.
- 3) \*\**прывітаніе* (*прывітанне*), pol. *przywitanie*;
- 4) *каля* \*\**седмі* (*сямі*), pol. *siedmiu*;
- 5) *Герайня ведае* \*\**чэскую* (*чэшскую*) *мову*, pol. *czeski*;
- 6) *Якое ў цябе* \*\**хоббы* (*хобі*), pol. *hobby*.

<sup>189</sup> Ta forma występuje w klasycznej ortografii białoruskiej (tzw. taraszkiewicy).



**B 4.3.4. Literówki**

Do literówek w tym przypadku zaliczamy wstawienie niewłaściwej litery / niewłaściwych liter (samogłoski lub spółgłoski) pochodzącej z języka (i alfabetu) polskiego. Błędy tego rodzaju często wynikają z istnienia w alfabecie białoruskim i polskim podobnych znaków graficznych, ale oznaczających inne litery, np. brus. *B (W)* ≠ pol. *B*. Wszystkie odpowiedniki przedstawiono w tabeli [Kaleta 2015e: 97].

Cyrylica (i łacińskie odpowiedniki)	Alfabet łaciński
B, б = W, w	B
H, h = N, n	H
C, c = S, s	C, c
P, p = R, r	P, p
m (pisane) = t	m
Y, y = U, u	Y, y
X, x = Ch, ch	X, x

Mylenie liter może skutkować z jednej strony błędami pisowni (o czym dalej), a z drugiej – błędami w odczytywaniu tekstu, a nawet błędami gramatycznymi. Studenci białoruską nazwę państwa USA (*Злучаныя Штаты Амерыкі*) często odczytują w sposób niezamierzenie humorystyczny, zwłaszcza drugi człon, w którym dwukrotnie występuje litera *m*. Pierwszą odczytują jak *M*, a drugą jak *T* i powstaje forma \*[szmaty]. Nierozróżnianie białoruskich liter *m* oraz *м*, czy też mylne kojarzenie białoruskiego *m* z polskim *m* powoduje także błędy fleksyjne, tak jak w ćwiczeniu na odmianę zaimków osobowych, w którym do podanego czasownika z pytaniem pomocniczym i zaimkiem w mianowniku należało dopisać odmienioną formę zaimka. Przykład wyglądał następująco: *сустрэць (Каго?) – ты*. Studenci podany zaimek drugiej osoby liczby pojedynczej często odczytywali jak zaimek pierwszej osoby liczby mnogiej *мы*, w wyniku czego pisali odpowiedź: *сустрэць \*нас* zamiast *цябе*.

Błędy tego rodzaju zdarzają się często studentom I roku rozpoczynającym naukę białoruszczyzny, stąd warto opracować system ćwiczeń, który pozwoli

zwrócić większą uwagę na te złudne podobieństwa, a jeszcze lepiej wskazywać prawdziwe odpowiedniki, np. brus. *B* = pol. *B*. Wzrokowcom być może łatwiej będzie zapamiętać zestawienie tabelaryczne [zob. Kaleta 2015e: 98].

Цырыліца (odpowiedniki)	Алфавет лацінскі
Б =	B
Г =	H
Ц, ц =	C, c
П, п =	P, p
м =	m
Ы, ы =	Y, y
Кс, кс =	X, x

Poniżej podajemy listę odnotowanych błędów tego rodzaju:

- 1) *\*астраву (астравы)*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 2) *\*Добру (Добры) дзень*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 3) *y \*інстытуце (інстытуце)*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 4) *\*було (было)*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 5) *\*вуняткі (выняткі)*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 6) *Не гуляй каля \*машыну (машыны)*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 7) *\*прывітанне (прывітанне)*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 8) *выганяе \*карову<sup>190</sup> (каровы) на пашу*, pol. *y* = brus. *ы*;
- 9) *\*Адкуль (Адкуль) ты?*, pol. *u* = brus. *y*;
- 10) *Якое тваё імя на \*бацьки? (бацьку)*, pol. *u* = brus. *y*;
- 11) *Праезд на таксі \*каштые (каштые) даражэй*, pol. *u* = brus. *y*;
- 12) *\*дзякую (дзякую)*, pol. *u* = brus. *y*;
- 13) *Як \*сябе (цябе) завуць?*, pol. *c* = brus. *ц*;
- 14) *Праз \*сябе (цябе) я спазніўся на цягнік*, pol. *c* = brus. *ц*;
- 15) *хуткі \*сягнік (цягнік)*, pol. *c* = brus. *ц*;
- 16) *\*сіха (ціха)*, pol. *c* = brus. *ц*;
- 17) *Што ты \*косіш (коціш) да гаража?*, pol. *c* = brus. *ц*;

<sup>190</sup> W ćwiczeniu chodziło o utworzenie liczby mnogiej i literówka to uniemożliwiła, choć została utworzona poprawna skądinąd forma liczby pojedynczej.

- 18) \**дарамагала* (*дапамагала*), pol. *p* = brus. *n*;
- 19) *Яго імя \*Равел* (*Павел*), pol. *P* = brus. *П*;
- 20) \**запраўка* (*запраўка*), pol. *p* = brus. *n*;
- 21) *першы раз у гісторыі \*Racii* (*Racii*), pol. *R* = brus. *P*;
- 22) *Дзе знаходзіцца \*\*прырунак?* (*прыпынак*), pol. *p* = brus. *n*; pol. *y* = brus. *ы*;
- 23) \*\**глыбокая* (*глыбокая*) *талерка*, pol. *g* = brus. *г*, pol. *y* = brus. *ы*.

## B 5. Błędy fonetyczne

Do błędów fonetycznych [zob. Chłopek 2011: 221–226] popełnianych w języku białoruskim pod wpływem języka polskiego zaliczamy głównie błędy intonacji [zob. Mietluk, Oleszkiewicz 1998; ESOKJ 2003], błędy w akcentowaniu wyrazów, błędy w wymowie spółgłosek i samogłosek, a także błędy odczytywania z tekstu, np. zdanie *Перад Андрэйкам ляжала кніга* odczytane jako *Перад \*Андрэйкамі*, pod wpływem skojarzenia z polskim leksemem *andrzejki*. Ewa Lipińska fakt popełniania błędów fonetycznych pod wpływem języka ojczystego tłumaczy tym, że „najtrudniej jest pozbyć się akcentu, wymowy i intonacji charakterystycznej dla J1, (czy też może raczej – najtrudniej jest opanować je w sposób podobny do *native speaker* w J2)” [Lipińska 2003: 82–83].

### B 5.1. Błędne akcentowanie wyrazów

Błędy te wynikają z faktu przenoszenia przez Polaków rodzimego sposobu akcentowania do języka białoruskiego. W języku polskim akcent jest stały i z reguły paroksytoniczny, a w języku białoruskim (podobnie jak w rosyjskim [por. Gasek 2016: 47]) akcent jest swobodny i ruchomy [więcej: Kaleta 2015e: 69–70]. Nałożenie się tych zasad skutkuje błędami, których przykłady podano niżej. W niektórych przypadkach interferencja okazała się silniejsza niż zasada, że w języku białoruskim samogłoska *o* jest zawsze akcentowana.

Błędy akcentowania dotyczą następujących grup wyrazowych:

A) rzeczowników w mianowniku/bierniku liczby pojedynczej lub mno-

giej, w tym imion białoruskich i nazw krajów, np.: 1) \*да́чка (дачка́); 2) \*ка-  
фе́дра (ка́федра); 3) хаджу ў \*кі́но (кіно́); 4) \*ме́тро (метрó); 5) \*ра́ка (ра-  
ка́); 6) \*сяба́р (ся́бар); 7) \*ся́стра (сястра́); 8) \*та́ксі (таксі́); 9) \*ца́рква  
(ца́рква́); 10) мае \*ба́цькі<sup>191</sup> (ба́цькі́); 11) \*кара́ні (карані́); 12) \*лясы́ (лясы́);  
\*ся́бры (ся́бры); 13) у \*га́ды (гады́) вайны; 14) \*Алесь (Алесь); 15) \*Ва́сіль  
(Ва́сіль); 16) \*Ка́стусь (Касту́сь); 17) \*Мі́хась (Міхась); 18) \*Бела́русь (Бе-  
лару́сь); 19) \*Азербáйджан (Азербáйджа́н); 20) \*Каза́хстан (Казахста́н);  
21) \*Кыргы́зстан (Кыргызста́н); 22) \*Таджы́кістан (Таджыкіста́н);  
23) \*Туркме́ністан (Туркменіста́н); 24) \*Узбе́кістан (Узбекіста́н); 25) \*але  
(але́); 26) \*студэ́нт (студэ́нт); 27) \*су́сед (сусе́д);

B) rzeczowników odmienionych w różnych przypadkach, np. w dopełnia-  
czu/bierniku liczby mnogiej, dopełniaczu liczby pojedynczej, celowniku i narzę-  
dniku liczby mnogiej: 1) шмат \*дзяўчат (дзяўча́т); \*дзяўчын (дзяўчы́н);  
2) \*жа́нчын (жанчы́н); 3) 5 \*хві́лін (хвілі́н); 4) \*зуброў (зубро́ў); 5) \*мінчан  
(мінча́н); 6) \*му́жчын (мужчы́н); 7) культура \*сла́вян (славя́н); 8) \*ча́соў (ча-  
со́ў); 9) \*ра́кі (ракі́); 10) \*ба́цькам (ба́цька́м); 11) з \*некалькі́мі (нека́лькімі)  
\*фа́ктарамі (фа́ктара́мі);

C) czasowników w bezokoliczniku w czasie teraźniejszym i prze-  
szłym liczby pojedynczej i mnogiej w trybie rozkazującym liczby pojedynczej,  
np. 1) \*ра́біць (рабі́ць); 2) \*ска́заць (сказа́ць); 3) не \*веда́ю (ведаю́); 4) я  
\*дума́ю (думаю́); 5) \*едзе́це (едзеце́); 6) \*і́дзе (і́дзе); 7) \*крычы́це (крычыце́);  
8) не \*спі́це (спіце́); 9) \*перакла́даў (пераклада́ў); 10) \*бы́лі (былі́); 11) не  
\*веда́лі (ведали́); 12) \*бара́ні (барані́) Божы; 13) Ты \*пісаў, што... (піса́ў);  
Ва́сіль Быкаў \*пісаў<sup>192</sup> (піса́ў) на вайне.

D) przymiotników i imiesłowów, np. 1) \*запальчы́вы (запа́льчывы);  
2) \*буду́чы (буду́чы);

E) innych części mowy, np. liczebników, przysłówków, zaimków, spój-  
ników, partykuł, np.: 1) \*дру́гі (другі́) крок; 2) \*па́зней (пазне́й); 3) у \*мя́не  
(мяне́); 4) \*яны́ (яны́); 5) \*ма́йго (ма́йго́); 6) \*сюды́ (сюды́); 7) \*ка́лі (калі́);  
8) \*ха́ця (хаця́); 9) \*у́жо (у́жо́); 10) \*сапраў́ды (сапраўды́); 11) \*даўно́ (даўно́);  
\*найча́сцей (найчасце́й); 12) \*тва́ю (тваю́), 13) \*у́ нас (у́ нас).

Tego typu problemy akcentowe występują u Polaków uczących się biało-

<sup>191</sup> Z takim akcentem występuje forma dopełniacza od rzeczownika *ojciec*: ба́цька – ба́цькі.

<sup>192</sup> Taki akcent zmienia znaczenie leksemu z *писа́ć* na *siusiać*.

ruszczyzny<sup>193</sup> zawsze, często i długo. Wspomina o nich także Aleksander Barszczewski, kierownik Katedry Filologii Białoruskiej w latach 1975–2004:

*Было прыемна, што малады чалавек польскай нацыянальнасці, часцей за ўсё варшавяк, ідзе вучыцца да нас – на беларускую філалогію. Але ў сувязі з гэтым узніклі і цяжкасці. Былі аграмадныя праблемы з вывучэннем мовы. Асабліва цяжка было студэнтам-палякам пераадолець схільнасць да націскаў на перадапошнім складзе<sup>194</sup> [Баршчэўскі 2010: 356].*

W Polsce praca nad tymi błędami także jest możliwa dzięki poznawaniu zasad akcentualizacji (ciekawą propozycję w odniesieniu do języka rosyjskiego przedstawia Bogumił Gasek [zob. Gasek 2016]) oraz ćwiczeniom w warunkach specjalnych zajęć laboratoryjnych (metoda audiolingwalna i dryle językowe), a także dzięki samodzielnemu osłuchiwaniu się z melodią, intonacją i akcentem białoruszczyzny poprzez np. słuchanie radia czy oglądanie białoruskich filmów i programów publicystycznych dostępnych w internecie.

## B 5.2. Błędna wymowa samogłosek i spółgłosek

Polacy często białoruskie samogłoski wymawiają na wzór polski, czyli brus. *e* [ie] jak pol. *e* [e], a brus. akcentowane *i* [ji] bez tzw. prejotacji, czyli jako [i], stąd błędy typu:

- 1) *метро* wymawiane jak \*[metro] ([mietro]);
- 2) *Ім не надабаеўца іх праца* – zaimki wymawiane jak \*[im] ([jim]), \*[ich] ([jich]);
- 3) *наехаў з імі* – zaimek czytany jak \*[imi] ([jimi]).

Inne błędy wymowy dotyczą samogłoski *o*, która w wypowiedziach Polaków nie jest tak akcentowana, labializowana i ściągnięta, jak wypowiadają ją Białorusini [por. Kaleta 2015e: 84].

Podobne uwagi dotyczą polskiej wymowy niektórych białoruskich spółgłosek [por. Kaleta 2015e: 80–84]. Polacy nie wymawiają:

<sup>193</sup> A także innych języków słowiańskich, np. rosyjskiego [por. Olechnowicz 1972; Dziewanowska 2000; Gasek 2012: 43–44, 2016].

<sup>194</sup> *To mile, że młody człowiek polskiej narodowości, najczęściej warszawiak, przychodził uczyć się do nas – na filologię białoruską. Ale w związku z tym wynikały też trudności. Ogromne problemy były z nauką języka. Studentom Polakom szczególnie ciężko było pokonać skłonność do akcentowania wyrazów na przedostatniej sylabie.*

- 1) dźwięcznego [ɦ] (tylko bezdźwięczne [ch]), np. brus. *Я гавары* wymawiają jak [ja \*chawaru] ([ɦawaru]), brus. *зеты* wymawiają jak \*[chety] ([ɦety]);
- 2) przedniojęzykowych: [dzʹ], [cʹ], [zʹ], [sʹ] (tylko środkowojęzykowe [dź], [ć], [ź], [ś]), np. brus. *людзі* wymawiają jak \*[ludzʹi] ([ɦudzʹi]), brus. *сцяна* wymawiają jak \*[śćana] ([sʹcʹana])<sup>195</sup>;
- 3) dźwięcznego [w] po spółgłoskach bezdźwięcznych (tylko bezdźwięczne [f]), np. brus. *моў* wymawiają jak \*[tfoj] ([tʹwoj]);
- 4) miękkiego [ʹl] (tylko twarde [l]), np. brus. *лямпа* wymawiają jak \*[lampɑ] ([ɦlampɑ]) [zob. Anchimiuk 2015];
- 5) przedniojęzykowego [ɦ] (tylko tylnojęzykowe [ɯ]), np. brus. *лыжка* wymawiają jak \*[ɯyszka] ([ɦyszka]), brus. *ложак* wymawiają jak \*[ɯożak] ([ɦożak]). Wydaje się, że wymowa z tylnojęzykowym [ɯ] mogłaby się mieścić w tzw. normie glottodydaktycznej wyznaczonej np. na I semestr I roku studiów. Z drugiej jednak strony niebezpieczeństwo utrwalenia błędnej wymowy wydaje się na tyle duże, że najlepiej by było, gdyby studenci od początku nauki języka białoruskiego mieli odpowiednie fonetyczne zajęcia laboratoryjne [zob. Anchimiuk 2015].

Wśród Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego problem z wymową przedniojęzykowego [ɦ] jest powszechny, co ma też odzwierciedlenie w błędnej ortografii.

*Wynika to prawdopodobnie z tego, że w języku białoruskim л (ɦ) to jeden fonem mający dwa warianty, natomiast w języku polskim ł oraz l to dwa odrębne fonemy. W języku białoruskim w piśmie występuje tylko jedna litera л (ɦ), która – w zależności od tego, czy po niej następują samogłoski szeregu przedniego czy tylnego (zmiękczone czy niezmiękczone) – odczytywana (wymawiana) jest albo twardo, albo miękko, np. brus. лапа ('łapa')<sup>196</sup>, brus. локаць ('łokieć'), brus. луг ('łąka'), brus. лыжка ('łyżka'), ale: brus. левы ('lewy'), brus. лёс ('łos'), brus. ліпа ('łipa'), brus. людскі ('łudzki'), brus. лямпа ('łampa') [Kaleta 2015e: 98].*

Czasami błędy wymowy zdarzają się jednocześnie przy spółgłoskach i samogłoskach, np. brus. *газета* Polacy często wymawiają jak \*[chazeta] ([ɦazieta]). W wymowie odzwierciedlają się czasem błędne skojarzenia leksykalne

<sup>195</sup> Choć poprawnej białoruskiej wymowy można łatwo nauczyć poprzez odwołanie do polskiej wymowy wyrazów *sinus* czy *Zimbabwe*.

<sup>196</sup> Nie zawsze białoruskie *ла* jest w języku polskim oddawane jako *ła*, por. np. brus. *планаваць* ('planować').

wynikające z istnienia homonimów międzyjęzykowych, np. brus. *заказыны* 1. ‘na zamówienie’, 2. ‘polecony (list)’ wymawiane jest jak \*[zakaźny], gdyż słowo to mylnie kojarzone jest z pol. *zakaźny* (brus. *інфекцыйны*).

## B 6. Błędy interpunkcyjne

Studenci na wzór wielu zdań polskich nie stawiają przecinków w białoruskich zdaniach porównawczych, przede wszystkim w konstrukcjach przymiotnika lub przysłówka w stopniu wyższym z *чым* lub *як* [por. Kaleta 2015e: 101–102], podczas gdy w języku białoruskim przed wyrażeniami porównawczymi przecinek stawia się zawsze, np. *Яна не была прыгажэйшая, чым/як яе сястра* (pol. *Она не была piękniejsza niż jej siostra*), *Лес намрэбен людзям не меней, чым хлеб* (I. Навуменка) (pol. *Las jest potrzebny ludziom nie mniej niż chleb*), *Людзей у лесе было больш, як грыбоў* (Я. Колас) (pol. *Ludzi w lesie było więcej niż grzybów*) [Закон Рэспублікі Беларусь... 2008]<sup>197</sup>. Nagminne niestosowanie tej zasady przez Polaków uczących się białoruszczyzny dokumentują poniższe przykłady:

- 1) *Пятрусь гаварыў больш ахвотна \*чым (больш ахвотна, чым) ягоныя сябры;*
- 2) *Надвор’е ў Мінску іншае \*чым (іншае, чым) у Лондане;*
- 3) *Ім жыць цяжэй \*чым (цяжэй, чым) нам;*
- 4) *Наста апранаецца больш модна \*чым (больш модна, чым) ейная сястра;*
- 5) *Сакратарка наводзіла сябе больш важна \*чым (больш важна, чым) ейны шэф;*
- 6) *Бацька стрыг кусты больш прыгожа \*чым (больш прыгожа, чым) ягоны сусед;*
- 7) *Міхась скача больш высока \*чым (больш высока, чым) ягоныя аднакласнікі;*
- 8) *Яна крычала мени моцна \*чым (мени моцна, чым) ён;*

<sup>197</sup> W języku białoruskim również istnieją konstrukcje porównawcze, w których nie stawia się przecinka, np. w stałych porównaniach typu *галодны як воўк* albo gdy człon porównawczy jest częścią orzeczenia, czyli w zdaniach typu *Яны для мяне як бацькі* (В. Быкаў), *Ты як песня тая* (Я. Пушча) [Закон Рэспублікі Беларусь... 2008].

- 9) *Мы дайшлі да факультэта мени шпарка \*чым (мени шпарка, чым) яны;*
- 10) *Ты даплыў да берага больш хутка \*чым (больш хутка, чым) яна;*
- 11) *Я разбіраюся ў машынах мени добра \*чым (мени добра, чым) ты;*
- 12) *Яна ездзіць больш ціха \*чым (больш ціха, чым) ён;*
- 13) *Праезд на метро каштуе больш танна \*як (больш танна, як) праезд на маршруцы;*
- 14) *Хлопчык гаварыў больш ціха \*як (больш ціха, як) маленькая дзяўчынка;*
- 15) *Ён піша лісты больш кепска \*як (больш кепска, як) вы.*

Odnotaliśmy też jeden przykład innej konstrukcji porównawczej, w której zabrakło przecinka: *Я думаю таксама \*як ты (таксама, як)*. W analogicznym przykładzie po polsku: *Myślę tak samo (,) jak ty*, przecinek byłby fakultatywny, natomiast w języku białoruskim jest obligatoryjny.

Niektóre błędy wynikają nie tyle z przeniesienia polskiej gramatyki do przykładów białoruskich, ile z przeniesienia polskich konwencji, np. w adresach *вул. Кастрычніцкая \*4 (вул. Кастрычніцкая, 4)*.

## B 7. Błędy glottopragmatyczne

Są to błędy spowodowane nieadekwatnym w stosunku do sytuacji doбором poprawnych form językowych [Wojaczek 2015: 76]. W literaturze spotyka się termin kompetencja pragmatyczna lub kompetencja socjolingwistyczna [por. ESOKJ 2003: 23–24, 106–111], czyli umiejętność stosownego kodowania i dekodowania aktów mowy, umiejętność odpowiedniego tworzenia i odczytywania tekstów pisemnych i ustnych oraz (warunkująca tę umiejętność) znajomość norm socjolingwistycznych i socjokulturowych [Chłopek 2011: 230]. Normy pragmatyczne L1 kształtują przekaz lub interpretację wskazówek pragmatycznych w L2 [Chłopek 2011: 231]. Wspomina się też o transferach socjopragmatycznym i pragmalingwistycznym, które nie mają jasno zdefiniowanych odróżnień i w rzeczywistości są ze sobą powiązane, a odznaczają się przenoszeniem różnych form, np. przeprosin czy sposobu pytania o drogę [zob. Chłopek 2011: 232–234].



Błędy glottopragmatyczne często wynikają z różnic kulturowych [por. Chłopek 2011: 229–243]. Białorusini i Polacy to narody zbliżone kulturowo, więc nawet wystąpienie pewnych nieporozumień nie skutkuje tak poważnymi konsekwencjami jak w przypadku kontaktów z osobami z odległych kultur, np. amerykańskiej, wietnamskiej, japońskiej czy innych [zob. Sobkowiak 2015: 33–44]. W wypowiedziach Polaków mówiących po białorusku nie zawsze dochodzi do zakłócenia intencji autora, mimo to także tu widać wpływy polskich językowych wzorców zachowań, np. w pytaniach czy prośbach. Często jest choćby kopiowanie polskiej konstrukcji pytania o drogę, np. *\*Прабачце, дзе банк?* na wzór pol. *Przepraszam, gdzie jest bank?*, w którym powinna zostać użyta jedna z typowych konstrukcji białoruskich: *Ці не падкажаце, якая зараз гадзіна?* [Старавойтава 2006: 57]; *Падкажыце, калі ласка, як праехаць на Гарадскі Вал?* [Старавойтава 2006: 57]; *Вы не скажаце, як дайці да станцыі метро?* [Jasińska-Socha i in. 2017: 11]; *Не падкажаце, дзе знаходзіцца найбліжэйшы банк?*; *Скажыце, калі ласка, дзе знаходзіцца найбліжэйшы банк.* Tego typu zdań Polacy po prostu muszą się nauczyć, a przychodzi im to ciężko, gdyż brzmią one dla Polaków nienaturalnie i zbyt rozwlekle.

Inną tego typu konstrukcją jest prośba wyrażona przez Polaków w języku białoruskim na wzór polskiego *poproszę* lub z użyciem innych podobnych polskich form. Zarejestrowane przez nas przykłady to:

- 1) *\*Папрашу рахунак*, pol. *Poproszę rachunek*;
- 2) *\*Папрашу білет на тралейбус*, pol. *Poproszę bilet trolejbusowy*;
- 3) *\*Папрашу білет*, pol. *Poproszę bilet*;
- 4) *\*Я напрашу білет*, pol. *Poproszę bilet*;
- 5) *Добры дзень, \*я хачу купіць білет*, pol. *Dzień dobry, chcę kupić bilet*;
- 6) *\*Дайце мне білет*, pol. *Dajcie mi bilet*.

W języku białoruskim w powyższych sytuacjach powinno się zastosować konstrukcję z *калі ласка*, np. *Дайце, калі ласка, білет / рахунак, Калі ласка, (адзін) білет* lub *(Адзін) Білет, калі ласка*. Polakom niełatwo jest się jej nauczyć i stosować ją w praktyce (bariera kulturowa). Odbierają ją dosłownie jako nakaz, który po polsku brzmiałby nienaturalnie lub nieelegancko.

W ostatnim przykładzie widać próbę użycia zwrotu z *дайце*, ale bez członu *калі ласка*, co ma swoje konsekwencje stylistyczne, choć często przez Polaków nieuświadomione. Widać to także na przykładzie innych form rozkaznikowych,

np. *\*Падрыхтуйце торт з крэмам*. Zdanie takie (wyłącznie z czasownikiem w trybie przypuszczającym) może być potraktowane jako niegrzeczne, bo jego uprzejmość i prawdziwą intencję nadawcy podkreśla użycie właśnie formy *калі ласка* (*Падрыхтуйце, калі ласка, торт з крэмам*). W języku polskim podobne zdania bez *proszę* również mogą uchodzić za niegrzeczne, więcej jednak zależy od kontekstu oraz tonu i intonacji. Jeśli zdanie jest wypowiedziane dość spokojnie, wtedy sens wypowiedzi odbierany jest raczej jako neutralny. Użycie *proszę* dodaje specjalnej uprzejmości i jest standardem wypowiedzi wzorcowej wobec osób starszych czy nieznanych, którym chcemy okazać szacunek, ale w kontaktach z rówieśnikami praktyka bywa różna i raczej sprowadza się do ekonomii języka, czyli maksymalnie skróconej formy wypowiedzi, np. *Daj mi długopis* niż *Podaj mi, proszę, długopis*. Oczywiście to też kwestia kultury języka i wychowania w rodzinie.

Nieznajomość struktur języka białoruskiego oraz dosłowne tłumaczenie na język polski prowadzą do błędów takich jak w poniższym dialogu, który student miał uzupełnić:

– *Дазвольце з Вамі пазнаёміцца!*

– *\*Дазваляю.*

Taka reakcja studenta wynika z błędnego dosłownego tłumaczenia, które w tym przypadku zyskało kontekst humorystyczny:

– *Proszę pozwolić, że się przedstawię.*

– *Pozwalam.*

Różnice są także zauważalne w sposobie zwracania się do siebie w stylu półoficjalnym, co wynika już nie tylko z różnic kulturowych, lecz także z różnic w etykiecie. W Polsce, gdy rozmówcy zdecydują się na mówienie sobie po imieniu, stosują konsekwentnie zaimek *ty*, np. *Marku, napisałeś już sprawozdanie?*. W takim przypadku forma *Pan* w drugiej części zdania byłaby uznana za błędną lub co najmniej dziwną. Zamiast niej Polacy powiedzą: *Panie Marku, czy napisał Pan już sprawozdanie?*. W białoruszczyźnie obok grzecznościowej formy *Вы* może wystąpić samo imię. Pod wpływem kontaminacji tych białoruskich i polskich zasad użytkowych Polakowi zdarzyło się powiedzieć po białorusku *Радаслаў, ці \*ты ўжо напісаў справаздачу?* w takim kontekście, w którym Białorusin zwróciłby się na *Вы* (*Радаслаў, ці Вы ўжо напісалі справаздачу?*). Błędu gramatycznego zatem Polak nie popełnił, ale jest to jednak błąd kulturowo-stylistyczny, czy po prostu glottopragmatyczny.

Inne przykłady błędów glottopragmatycznych popełnianych przez Polaków w języku białoruskim to używanie określenie piętra \**першы наверх* w kontekście pierwszego piętra (brus. *дзугі наверх*) oraz adresowanie kopert w formie mianownikowej zamiast celownikowej, np. *Праф. \*Максім (Максіму) \*Міцкевіч (Міцкевічу)*.

Do błędów glottopragmatycznych zaliczamy też polonizmy frazeologiczne, używane głównie jako przerywniki czy wypełniacze wypowiedzi (brus. *словы-паразіты*), np. \**Но (Ну), я не ведаю*, pol. *No, nie wiem*, czy \**Можна так сказаць (Так бы мовіць)*, pol. *Można tak powiedzieć*. Są one często stosowane w poczuciu niepewności, czy użyte słowo istnieje w języku białoruskim i czy jest poprawne. Zwykle wtedy oczekuje się od odbiorcy jakiejś reakcji, choćby skinienia głową lub podania prawidłowej formy. W języku białoruskim wyrażenie *Можна так сказаць* nie jest jednak niepoprawne i funkcjonuje jako modalne, np. *Яны жылі ў даволі талерантнай краіне, калі можна так сказаць у дачыненні да тагачаснай культуры; Можна сказаць, што ў Расіі ўзнікла патрэба ўвядзення новага эміграцыйнага закону; Назіраючы за сучаснымі тэндэнцыямі ў беларускай мове, можна сказаць, што яна развіваецца і будзе развівацца ітр.*

## B 8. Błędy złożone

W tej części zaprezentowano błędy należące do różnych podsystemów języka.

- 1) *катанне \*\*лодкай (на лодцы)*, pol. *przejażdżka łodzią* – błąd leksykalny (polonizm) i błąd składniowy (błędna rekcja rzeczownika);
- 2) \**ад (з) \*рана (раницы)*, pol. *od rana* – błąd składniowy (użycie błędnego przyimka – interferencja polskiego *od*) i błąd leksykalny (interferencja polskiego *rano*);
- 3) \*\**відзу (я бачу)*, pol. *widzę* – błąd leksykalny (polonizm) i błąd składniowy (opuszczanie zaimka w funkcji podmiotu pod wpływem interferencji z języka ojczystego);
- 4) \*\**не бачы (ён не бачыць)*, pol. *nie widzi* / \*\**звоні (ён звоніць)*, pol. *dzwoni* / \*\**звонімы (мы звонім)*, pol. *dzwonimy* – błąd fleksyjny (błędna od-

- miana czasownika) oraz błąd składniowy (opuszczanie zaimka w funkcji podmiotu);
- 5) *на \*Народным (Нацыянальным) \*\*\*Стадіоне (стадыёне)*, pol. *na Stadionie Narodowym* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *Stadion Narodowy*) i trzy błędy ortograficzne (błędna pisownia wielkiej litery, błędna pisownia samogłosek, interferencja polskiego *Stadion*);
  - 6) *\*Выборчая (Выбарчая) \*Газета (газета)* – błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski, interferencja polskiego *Wyborcza*) i błąd ortograficzny (błędne stosowanie wielkiej litery – interferencja polskiego *Gazeta Wyborcza*);
  - 7) *Я стараюся вывучаць \*итосьці (крыху, наступова) \*беларускай мовы (беларускую мову)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *coś*) i błąd składniowy (interferencja polskiego *uczyć się czegoś*);
  - 8) *Яны \*вучацца (вучаць/вывучаюць) \*літар (літары)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *uczyć się*) i błąd składniowy (błędna rekcja czasownika);
  - 9) *\*Прапазіцыя (Прапанова) \*Расіян (расіян/рускіх) была вельмі \*цікава (цікавая/цікавай)* – błąd leksykalny (polonizm), błąd ortograficzny (błędne stosowanie wielkiej litery) i błąd fleksyjny/składniowy (interferencja polskiego *ciekawa*);
  - 10) *\*Карыстаем \*з выдавецтва (Карыстаемся выдавецтвам), якое выходзіць на Беласточчыне, \*з Нівы (Нівай)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *korzystać*) i 2 błędy składniowe (interferencja polskiego *korzystać z czegoś*);
  - 11) *Я \*карыстаю \*з \*розных \*сайтаў (Я карыстаюся рознымі сайтамі)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego czasownika niezwrotnego *korzystać*) i błąd składniowy (błędna rekcja czasownika – interferencja polskiego *korzystać z czegoś*);
  - 12) *Сочы \*прыклало (прыклала) \*ўсіх (ўсе) намаганні, каб \*перамагчы конкурс (перамагчы ў конкурсе)* – błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika pod wpływem polskiego *dolożyło*), błąd składniowy (błędna rekcja czasownika) i błąd składniowy (interferencja polskiego *wygrać konkurs*);

- 13) \*Папрашу (Дайце, калі ласка) грыбны суп і \*катлета (катлету) з бульбай – błąd glottopragmatyczny i błąd fleksyjny (błądna odmiana rzeczownika);
- 14) \*Папрашу (Дайце, калі ласка) \*грыбовы (грыбны) суп і катлет з \*бульбамі (бульбай) – błąd glottopragmatyczny, błąd leksykalny (interferencja polskiego *grzybowy*) i błąd fleksyjny (błądna odmiana rzeczownika – interferencja polskiego *ziemniakami*);
- 15) *Задачай тэлеканала \*з’яўляецца \*наданне беларусам доступу да \*незалежных \*інфармацыі* (*Задача тэлеканала – даць беларусам доступ да незалежнай інфармацыі*) – błąd składniowy, błąd leksykalny (interferencja polskiego *nadanie / nadawanie*) i błąd fleksyjny (błądna odmiana rzeczownika – interferencja polskiego *niezależnych informacji*).

### C. Błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane niedostatecznym opanowaniem zasad jego systemu

Przyczyn błędów spowodowanych niedostatecznym opanowaniem zasad systemu języka białoruskiego może być bardzo wiele. Czasem nie jest łatwo jednoznacznie stwierdzić przyczynę błędu i przypisać ją nieopanowaniu jednej konkretnej zasady, np. *Ці Вы хочаце, каб я вас \*пазнаёміл (пазнаёміў)?; \*был (быў); \*зрабіл (зрабіў); \*азірнуўся (азірнуўся); Герой \*прыехаў (прыехаў) з Мінска*. W tych przykładach można zaobserwować nieopanowanie zasady używania w białoruszczyźnie *ў* w czasownikach czasu przeszłego rodzaju męskiego. Można się jednak także dopatrywać wpływów innych języków, np. ros. *познакомил, был*, pol. *poznał, był*, jak podkreśliliśmy we wstępie do części A.

#### C 1. Błędy fleksyjne

Wśród błędów fleksyjnych wyróżniamy błądną odmianę rzeczowników, przymiotników, liczebników, zaimków oraz czasowników. Zebrano także przykłady błędów wielorakich.

### C 1.1. Błędna odmiana rzeczowników

Błędy te dotyczą odmiany przez przypadki w liczbie pojedynczej i mnogiej.

#### C 1.1.1. Dopełniacz liczby pojedynczej i mnogiej

Błędy tego typu polegają na myleniu dwóch popularnych końcówek (-a oraz -y) w liczbie pojedynczej oraz podawaniu błędnych końcówek w liczbie mnogiej.

- 1) з *\*кастрычніку* (*кастрычніка*);
- 2) вада без *\*лёда* (*лёду*);
- 3) для *жыхароў* *\*гораду*<sup>198</sup> (*горада*);
- 4) *Гэта бацькі майго* *\*бацьку* (*бацькі*);
- 5) на *грунце беларускай* *\*мове* (*мовы*);
- 6) *Гэта стрэс для* *\*дзіця* (*дзіцяці*);
- 7) *Я быў на канцэрце* *\*салідарнасцю* (*салідарнасці*) з *Беларуссю*;
- 8) 5 *\*цягнікаў* (*цягнікоў*);
- 9) 4 *\*квіткаў* (*квіткі*);
- 10) *выходных* *\*дні* (*дзён*);
- 11) *Усё залежыць ад* *\*улада* (*уладаў*);
- 12) *Не было б* *\*грошы* (*грошай*);
- 13) *имат* *\*грошаў* (*грошай*);
- 14) *Мне дваццаць адзін* *\*гадоў* (*год*);
- 15) *Як завуць* *\*героі* (*герояў*) *тэксту?*;
- 16) *Пасля адпачынку я падрыхтоўваюся да* *\*занятак* (*заняткаў*).

#### C 1.1.2. Celownik liczby pojedynczej

Widzimy tu m.in. nierozróżnianie paradygmatu odmiany rzeczowników rodzajów żeńskiego i męskiego.

- 1) *Як сказаў* *\*газету* (*газеце*) *прэс-сакратар* *МЗС...*;
- 2) *Наста кожную вольную хвіліну прысвячае* *\*ігрой* (*ігры*) *на гітары*.

<sup>198</sup> Ta końcówka występuje w tzw. taraszkiewicy, czyli nieoficjalnej ortografii białoruskiej [zob. Kaleta 2007: 197–200].

### C 1.1.3. Biernik liczby pojedynczej

Błędy te dotyczą rzeczowników rodzajów zarówno żeńskiego, jak i męskiego.

- 1) *страхоўка на \*машыне (машыну);*
- 2) *Якія вочы ў \*героі? (героя);*
- 3) *Калі б у мяне былі грошы, я пайшла б у \*тэатры (тэатр);*
- 4) *Якая спецыяльнасць у \*гераіню (гераіні) тэксту?*

### C 1.1.4. Narzędnik liczby pojedynczej

W grupie tej najwięcej problemów sprawiają rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zwłaszcza III deklinacji.

- 1) *ехаць \*машынам (машынай);*
- 2) *перад \*вайну (вайной);*
- 3) *Бацька ганарыцца малодшай \*дочкаю (дачкай/дачкою);*
- 4) *ганарыцца \*Беларусю / \*Беларусью (Беларуссю);*
- 5) *\*моладзю (моладдзю);*
- 6) *Я быў на канцэрце салідарнасці з \*Беларусі / \*Беларусай (Беларуссю);*
- 7) *Ці можна цікавіцца \*Сібіры / \*Сібірам / \*Сібіру? (Сібір'ю).*

### C 1.1.5. Miejscownik liczby pojedynczej

W grupie tej odnotowano błędy nawet w rzeczownikach tak popularnych, jak *Warszawa* czy *szkoła*.

- 1) *Я жыву ў \*Варшаву (Варшаве);*
- 2) *Я купіў бы новую хату ў \*Варшаву (Варшаве);*
- 3) *у \*метре / у \*метру (у метро);*
- 4) *ехаць на \*машыну (машыне);*
- 5) *Дзіўныя рэчы, па-мойму, здарыліся ў \*школы (школе);*
- 6) *Увесь свой вольны час Давыд бавіць у \*казіну (казіно);*
- 7) *аб \*экзамену (экзамене);*
- 8) *Алесь купляе білеты на праезд у гарадскім \*транспарту (транспарце).*

### C 1.1.6. Mianownik liczby mnogiej

Liczba mnoga rzeczowników często sprawia problemy uczącym się, gdyż wiele form jest nieregularnych.

- 1) *вецер* – \**вячоры* / \**вецеры* (*вятры*);
- 2) *піражок* – \**пірожкі* / \**піражокі* (*піражкі*);
- 3) *англічанін* – \**англікі* (*англічане*);
- 4) *настаўнік* – \**настаўніцы* (*настаўнікі*);
- 5) *селянін* – \**селяніне* (*сяляне*);
- 6) *настаўніца* – \**настаўніцэ* (*настаўніцы*);
- 7) *арол* – \**аралы* / \**арлі* (*арлы*);
- 8) *Ці \*герое* (*героі*) *раней спаткаліся?*;
- 9) \**карэнні* (*карані*);
- 10) *Нашы \*дзіця* (*дзеці*) *любяць адно аднаго*;
- 11) *Яны грузяць \*кнігу* (*кнігі*).

### C 1.2. Błądna odmiana przymiotników

Dużym problemem dla uczących się jest opanowanie końcówek przymiotników w różnych rodzajach i obu liczbach oraz stopniowanie przymiotnika.

#### C 1.2.1. Błędne końcówki fleksyjne

Błędy te wynikają z nieopaniawania końcówek przymiotnika w różnych rodzajach w mianowniku liczby pojedynczej i mnogiej oraz w bierniku liczby pojedynczej:

- 1) \**цяжкія* (*цяжкая*) *дыктоўка*;
- 2) \**малоя* (*малая*) *стыпендыя*;
- 3) \**добрыя* (*добры*) *рэстаран*;
- 4) \**паўднёвая* (*паўднёвае*) *неба*;
- 5) \**спартыўнае* (*спартыўныя*) *спарторніцтвы*;
- 6) *Яна ведае \*беларуску* (*беларускую*) *мову*.



### C 1.2.2. Błędne stopniowanie

Dodatkową trudnością jest tworzenie form stopnia wyższego i najwyższego przymiotników:

- 1) \*мудрэйшы (мудрэйшы);
- 2) \*нізкейшы (ніжэйшы);
- 3) \*высокейшы (вышэйшы);
- 4) \*багатэйшы (багацейшы);
- 5) \*працавітэйшы/\*працавіцейшы (больш працавіты), \*найпрацавітэйшы (самы працавіты).

### C 1.3. Błędna odmiana przysłówków

Dużym problemem dla uczących się jest stopniowanie nie tylko przymiotników, lecz także przysłówków:

- 1) *Апошнім часам яны сустракаюцца \*рэджэй (радзей).*

### C 1.4. Błędna odmiana liczebników

Dużą trudnością dla uczących się jest odmiana liczebników, której zwykle starają się w ogóle unikać:

- 1) *білет \*другаго (другога) класа;*
- 2) *\*Адна (Адной) з самых цікавых славукасцяў з'яўляецца сабор;*
- 3) *Я сплю каля \*сем (сямі) або \*восем (васьмі) гадзін<sup>199</sup>.*

### C 1.5. Błędna odmiana zaimków

Zaimki i ich odmiana bardzo często sprawiają uczącym się trudność – zwłaszcza te, które nie mają bezpośrednich odpowiedników w języku polskim (np. *адзін аднаго*).

---

<sup>199</sup> W większości przypadków takie unieruchomienie fleksyjne liczebników wynika z nieopanowania odmiany liczebników, która zwykle sprawia wiele problemów. Jest to zatem celowa strategia, która może się pokrywać z uzusem języka polskiego, gdzie w języku potocznym także w takim kontekście liczebniki zwykle nie są odmieniane.

- 1) *Нашы дзеці любяць адно \*адну (аднаго);*
- 2) *Зрэдку каханья крыўдуюць адно на \*адным (аднаго);*
- 3) *Нашыя дзеці любяць \*адзін (адно) аднаго;*
- 4) *Хлопец і дзяўчына захопленыя \*адзін (адно) адным;*
- 5) *Я найбольш люблю размаўляць з \*яе (ёй/ёю);*
- 6) *Люблю дзяўчыну, хачу з \*яе (ёй, ёю) пажаніцца;*
- 7) *Яны казалі \*яе (ёй);*
- 8) *Я сказаў \*ёю (ёй);*
- 9) *Аддай \*ёю (ёй) грошы;*
- 10) *з \*ёй (яе) мужам;*
- 11) *Часам робіць гэта мая сястра, часам \*ёй (яе) жаніх;*
- 12) *Ён мог бы пазваніць \*мяне (мне);*
- 13) *Мая сям'я малая, у \*мне<sup>200</sup> (мяне) мама і папа;*
- 14) *\*Мне (Мяне) завуць;*
- 15) *\*Мяне<sup>201</sup> (Мне) 19 гадоў;*
- 16) *Ён сказаў \*мяне (мне);*
- 17) *Скажы \*мяне (мне), калі ласка, дзе жыве яе сястра;*
- 18) *Ці вы хочаце пасмяяцца з \*мною? (мяне);*
- 19) *Імя \*маяго (майго) сябра;*
- 20) *\*Чые (чыё) гэта дзіця? – \*Маіго (майго) брата;*
- 21) *\*Мая (Маё) імя Алеся;*
- 22) *\*Мяне (Маё) прозвішча...;*
- 23) *\*Май (Мае) сябры;*
- 24) *\*Цябе (Табе) падабаецца графік тваёй працы?;*
- 25) *Колькі \*цябе (табе) гадоў?;*
- 26) *Як \*цебя / \*табе (цябе) завуць?;*
- 27) *\*Колька (Колькі) \*цебя (табе) гадоў?;*
- 28) *Адкуль \*Вас (Вы)?;*
- 29) *\*вашо (ваша) жыццё;*
- 30) *Ці гэта \*вашае (вашы) слоўнікі?;*

<sup>200</sup> W przypadku jednego ucznia może to być nieopanowanie odmiany zaimków, w przypadku innego – wpływ polskiej konstrukcji *U mnie* (np. *U mnie w domu*), choć w podanym kontekście w języku polskim jest nie do zastosowania.

<sup>201</sup> Przykłady 14. i 15. pokazują bardzo częstą kontaminację struktur *Мне... гадоў* oraz *Мяне завуць*.

- 31) *\*ваше (вашы/вашыя) бацькі;*
- 32) *Можна \*яны (ix) таксама купіць у вадзіцеля;*
- 33) *Маці піша пісьмо \*свайму (свайму) сыну;*
- 34) *Скажыце, калі ласка, з \*якога (якой) пуці адраўляецца цягнік;*
- 35) *А \*якая (якое) Ваша імя па бацьку?.*

### **C 1.6. Błędna odmiana czasowników**

Odmiana czasowników stanowi duży problem w opanowaniu białoruszczyzny przez Polaków, zwłaszcza czasowników w czasie teraźniejszym, ale też przeszłym, w trybie rozkazującym itd. Trudności sprawia także odtworzenie postaci bezokolicznika czy odróżnianie czasowników zwrotnych i niezwrotnych. Niżej zaprezentowano przykładowe błędy.

#### **C 1.6.1. Błędny bezokolicznik**

Dużo problemów sprawia uczącym odróżnianie wydawałoby się oczywistych bezokoliczników czasowników zwrotnych od niezwrotnych, mylone są także bezokoliczniki z formą 3 osoby liczby pojedynczej.

- 1) *здарова \*харчаваць (харчавацца) і займацца спортам;*
- 2) *Кожны любіць \*зانياцца (займацца) чым-небудзь;*
- 3) *\*змешыць (змешваць);*
- 4) *\*высыпіваць (высыпацца);*
- 5) *можна \*гаворыць (гаварыцца).*

#### **C 1.6.2. Błędna koniugacja w czasie teraźniejszym liczby pojedynczej**

Odmiana czasowników w czasie teraźniejszym jest często dużym problemem dla uczących się. Studenci często mylą koniugacje, zonglują końcówkami lub tworzą własne formy.

- 1) Я \*араю (ару);
- 2) Я \*знаю (ганю);
- 3) Я \*стаўляю (стаўлю) добра;
- 4) Я \*рэзаю (рэжу);
- 5) Я \*чыту (чытаю);
- 6) Я \*везу (вяду);
- 7) Я \*жывуць (жыву) у Прушкове;
- 8) Я \*весу (вяду) маю дачушку;
- 9) Я \*купую (купляю);
- 10) Я \*цярлю (цярплю);
- 11) Я \*груджу (гружу)<sup>202</sup>;
- 12) Ты курьш нашча? – Так, \*курью (куру);
- 13) Ты \*араеш (арэш);
- 14) Ты \*гнаш (гоніш);
- 15) Ты \*харчаваешся (харчуешся);
- 16) Ты \*рэзаеш (рэжаеш);
- 17) Ты \*стаеш (стоіш);
- 18) Ты \*глядзеш (глядзіш) мильныя оперы;
- 19) Што ты \*ясці (ясі) на абед?;
- 20) Ён \*арае (арэ);
- 21) Ён \*здавае экзамен (здае);
- 22) Ён \*цярпе (цярпіць);
- 23) Ён \*ясці / \*ядзе / \*есці (есць);
- 24) Ён \*чытаюць (чытае);
- 25) Ён \*гаворы / \*гавора (гаворыць);
- 26) Ён \*вучыся / \*вучацца (вучыцца);
- 27) Чым \*займаеся (займаецца) Андрэй?;
- 28) Уся мая сям'я заўсёды \*вячэраць (вячэрае) разам;
- 29) Калі \*адлятаюць (адлятае) самалёт?;
- 30) Яна вельмі добра \*гатовіць (гатуе);
- 31) Яна трошкі \*разумею (разумее);
- 32) Яна \*бярэжэ (беражэ) сябе;
- 33) Яна \*магуць (можэ) пайсці;

<sup>202</sup> Możliwe, że pod wpływem hipergeneralizacji wobec formy *Я хаджу*.

- 34) Яна \*сядзяць (сядзіць) і \*глядзець (глядзіць);
- 35) Герайня крыху \*ведаю (ведае) беларускую мову;
- 36) Нямецкая меншасць таксама \*развіваецца (развівае) сваю культуру;
- 37) Прафесар \*стаўляе (ставіць) выдатна;
- 38) Прафесар \*ставяць (ставіць) выдатна;
- 39) У Францыі \*назіраеся (назіраецца) хваля злачыннасці сярод пажылых людзей;
- 40) Выкладчык не \*ўложжа (ўложыць) нічога ў галаву студэнта.

### C 1.6.3. Błędna koniugacja w czasie teraźniejszym liczby mnogiej

Koniugacja w liczbie mnogiej sprawia uczącym się podobną trudność jak liczba pojedyncza. Czasem mylone są formy 3 osoby z formami 1 osoby.

- 1) Мы \*араем (аром);
- 2) Мы \*купум (купаем);
- 3) Мы з братам \*слухаюць (слушаем) брытанскі рок;
- 4) Мы \*везем (везём), вы \*везеце (везяце);
- 5) Мы \*ненавідзем (ненавідзім) тлушч;
- 6) Мы \*сядзём (сядзім) ціха;
- 7) Мы \*бярэм (бяром) камэру;
- 8) Мы \*пячэм (пячом) бліны;
- 9) Мы \*завем (завём) цябе;
- 10) Мы \*валачэм (валачом) торбы;
- 11) Мы \*бярэжам (беражом) сябе;
- 12) Мы \*б'ем (б'ём) талеркі а Вы \*б'еце (б'яце) кілішак;
- 13) Мы \*нясем (нясём) партфель;
- 14) Вы \*пячэце (печаце) торт;
- 15) Вы \*звеце (звяце) нас;
- 16) Вы \*валачэце (валачаце) рукзак;
- 17) Вы \*нясеце (несяце) паперу;
- 18) Вы \*плывеце (пльвяце);
- 19) Вы \*поўзеце (паўзяце);
- 20) Вы \*дзрэце (дзераце) бульбу;

- 21) *Вы \*араеце (араце);*
- 22) *Вы \*бярэце дыктафон (бераце);*
- 23) *Вы \*бярэце (бераце) адпачынак за свой кошт;*
- 24) *Вы \*n'еце (n'яце) чорную каву;*
- 25) *Вы заўсёды \*хвалім (хваліце) майго брата;*
- 26) *Вы \*берэжаце (беражаце) сябе;*
- 27) *Вы \*кладзеце (кладзяце) сувенір;*
- 28) *Вы \*ляціце<sup>203</sup> (леціце) самалётам;*
- 29) *Што Вы \*нясеце (несяце) на дзень нараджэння;*
- 30) *Каго Вы \*вясце / \*ведзяце (ведзяце) ў першы клас?;*
- 31) *Каго вы \*цягняце (цягнеце) на спартыўную пляцоўку?;*
- 32) *Дзе Вы \*жывеце (жывяце)?;*
- 33) *Заняткі \*пачынаецца (пачынаюцца) а палове восьмай;*
- 34) *6 студзеня яны \*пачынаюцца (пачынаюць) вячэраць;*
- 35) *А што \*чысцюць (чысцяць) яны? Яны \*чысцюць (чысцяць) боты;*
- 36) *Яны \*чышчуць (чысцяць) боты;*
- 37) *Яны \*хочаць (хочуць);*
- 38) *Гэта добрая ідэя для маладых, якія \*хочаць (хочуць) ноччу вяртацца дамоў з дыскатэкі;*
- 39) *Яны \*вадзяць (возяць) унукаў;*
- 40) *Яны \*ясці (ядуць);*
- 41) *Яны \*едуць (ядуць) цукеркі; паспрабаваць ежу, якую \*едуць (ядуць);*
- 42) *Яны \*вучыцца / \*вучыся (вучацца);*
- 43) *Яны \*арают (аруць) агарод;*
- 44) *Яны \*купуюць (купляюць);*
- 45) *Яны \*баюцца (баяцца) іншых;*
- 46) *Яны цэлыя дні \*смяцца (смяюцца);*
- 47) *Жанчыны \*любіць (любяць) рабіць пакупкі;*
- 48) *Усе жанчыны \*траціць (трацяць) шмат часу на пакупкі;*
- 49) *Сёстры \*ходзіць (ходзяць) на бальныя танцы;*
- 50) *Людзі лепі \*гаворыць (гавораць);*
- 51) *Людзі, якія \*любіць (любяць);*
- 52) *Зайчыкі \*цешуцца (цешацца);*

<sup>203</sup> *Ляціце* to forma 2 osoby trybu rozkazującego, a nie oznajmującego.

- 53) *Шэраг машын \*ехаюць (едзе) у кірунку моста;*
- 54) *Там \*адбываюць (адбываюцца) канцэрты;*
- 55) *Мне падабаецца, калі скакуны \*скакаюць (скачуць) з высокага трам-  
пліна.*

#### C 1.6.4. Błędna koniugacja w czasie przeszłym

Błędy tego rodzaju dotyczą form czasu przeszłego trzeciej osoby liczby pojedynczej rodzaju męskiego.

- 1) *трэсі – Ён \*трэсіў (трос);*
- 2) *берагчы – Ён \*бераг (бярог);*
- 3) *клапаціцца – Ён \*клапаўся (клапаціўся).*

#### C 1.6.5. Błędne formy trybu rozkazującego

Błędy te dotyczą form trybu rozkazującego drugiej, trzeciej osoby liczby pojedynczej i mnogiej oraz pierwszej i drugiej osoby liczby mnogiej.

- 1) *\*Ядзі / \*Ясце (Еш);*
- 2) *\*Баіся / \*Байся (Бойся);*
- 3) *\*П'е (Пі);*
- 4) *\*Плачы (Плач);*
- 5) *\*Дапамагай / \*Дапамож (Дапамажы);*
- 6) *Хай \*вазмі (возьме);*
- 7) *Хай \*наклапаецца (наклапоціцца);*
- 8) *Хай \*зазірнуе (зазірне);*
- 9) *Няхай \*спюць / \*сплюць (спяць);*
- 10) *\*Абмежаем (Абмежавайма) фізічныя нагрузкі;*
- 11) *\*Абмяжзем (Абмяжжым) фізічныя нагрузкі;*
- 12) *\*Адказуем (Адказвайма);*
- 13) *\*Гатаваем (Гатуйма);*
- 14) *\*Пажыйма (Пажывем);*
- 15) *\*Піем (Пійма / П'ем) ваду;*
- 16) *\*Апранем (Апранам / Апранайма) лёгкае адзенне;*

- 17) \*Пазнаёміце (Пазнаёмцяся), калі ласка;
- 18) \*Прыкладзьце (Прыкладзіце);
- 19) \*Прыняце (Прыміце);
- 20) \*Не выходзіце (Не выходзьце);
- 21) \*Абмежавайце (Абмяжуйце) фізічныя нагрузкі.

### C 1.7. Błądna forma wyrazu

Błędy te polegają na utworzeniu błędnej formy leksemu, który wcześniej był gdzieś słyszany, a później jest odtwarzany z błędem.

- 1) даведацца \*нештага (нечага);
- 2) \*Раніцам (Раніцай) я іду на заняткі;
- 3) Суседкі \*хвалавалі (хвалілі) адна адну;
- 4) палітычныя \*знявольнікі (зняволеныя);
- 5) Яны не \*будуць \*хочаць (захочуць) размаўляць са мной;
- 6) У Варшаве ёсць \*магчыма (магчымасць);
- 7) У мяне няма \*магчымы (магчымасці);
- 8) \*героіна (гераіня);
- 9) \*ніводны (ніводзін) выкладчык;
- 10) Ты хочаш пайсці разам \*за (са) мной?.

### C 1.8. Błędy wielorakie

Zdarza się, że w jednym zdaniu studenci popełniają wiele błędów zaliczanych do powyższych grup, np. błędnie odmieniają różne części mowy.

- 1) \*Вялікае (Вялікую) \*тэрыторыя (тэрыторыю) Аўстраліі займае пустыня – błąd odmiany przymiotnika i błąd odmiany rzeczownika;
- 2) Бацька ганарыцца \*малодшую (малодшай) \*дачку (дачкой/дачкою) – błąd odmiany przymiotnika i błąd odmiany rzeczownika;
- 3) Мне даваццаць \*дзе (два) \*годы (гады) – błąd odmiany liczebnika i błąd odmiany rzeczownika;
- 4) Мы ні з \*каго (кога) не \*смяімся (смяёмся) – błąd odmiany zaimka i błąd odmiany czasownika.



## C 2. Błędy leksykalne

Do tego rodzaju błędów należą zarówno błędy użycia poprawnej formy (błędnie dobranej do kontekstu), jak i błędy formy. W dalszej kolejności zaprezentowane zostaną błędy wynikające z istnienia paronimów, błędy stylistyczne oraz słowotwórcze.

- 1) *Калі б я выйграла мільён, \*тады (то) я купіла б дом;*
- 2) *Калі я б ведаў, \*тады (то) я б сказаў;*
- 3) *Звяртайце ўвагу на жыўёлы, \*каліб (каб) яны не замерзлі;*
- 4) *\*Каб бы (Калі б) я гэта ведала, то сказала б;*
- 5) *А каго \*вязаць (водзяць) яны за руку?;*
- 6) *Я вывучаю беларускую, рускую, англійскую і \*германскую (нямецкую) мовы;*
- 7) *Адам \*незамужам (не жанаты);*
- 8) *З \*ахвотнасцю (ахвотаю);*
- 9) *\*чакальны пакой (зала для чакання);*
- 10) *\*праездка / \*экскурсавод (катанне) на лодцы;*
- 11) *\*дзяржаўны (грамадскі) транспарт;*
- 12) *Жанчыны \*гавораць (размаўляюць) адна з адной;*
- 13) *У мяне \*здымалі (бралі) інтэрв'ю;*
- 14) *Ты \*ідзеш (ходзіш) туды кожны дзень;*
- 15) *Песімістаў \*што (усё) больш і больш;*
- 16) *Я не вельмі цікаўлюся з'мянімі \*спортамі (відамі спорту);*
- 17) *\*моцнае (жорсткае) спаборніцтва;*
- 18) *спаборніцтвы вядучых \*спаборнікаў (спартсменаў) у Пляніцы;*
- 19) *\*пасудненне (посуд);*
- 20) *\*журнальства (журналістыка);*
- 21) *\*такса (таксі);*
- 22) *\*У школе (Ва ўніверсітэце) я вывучаю беларускую мову;*
- 23) *Я не \*стрываю (цяплю) пісання лістоў;*
- 24) *Калі \*адходзіць (адлятае) самалёт;*
- 25) *Нашыя вядомыя скакуны могуць пабіць рэкорд свету і нават перамагаць у камандных \*узнагародах (спаборніцтвах);*
- 26) *\*легкая / \*лёгкая / \*пасажырская (легкая) машына;*
- 27) *\*прыватны / \*легкагі (легкавы) аўтамабіль;*
- 28) *\*забеспячэнне (страхоўка) \*аўтамабіля (на аўтамабіль);*

- 29) Дзе *\*прыпынак (стаянка) таксі?*;
- 30) Я хацеў спытацца, якое тваё імя на бацьку. Можаш *\*адказваць (сказаць)?*;
- 31) Ратуша гэта галоўны офіс, у якім мы *\*робім (спраўляем) важныя \*пытанні (справы)*;
- 32) Суседкі хвалілі адна *\*другую (адну)*;
- 33) Падручнікі, якія *\*карыстаюцца (выкарыстоўваюцца) ў пачатковай школе*;
- 34) *\*вакаль (вакол) Вас*;
- 35) На *\*канчатак (заканчэнне) я магу сказаць*;
- 36) У *\*чыхунках (цягніках) можна набыць білет у кандуктара*;
- 37) У гэтыя дні ў мяне ёсць крыху *\*выходнага (вольнага) часу*;
- 38) У *\*выходны (вольны) час я люблю чытаць кніжкі*;
- 39) Я думаю, што ты пойдзеш *\*наведваць (паглядзець) горад*;
- 40) 90 *\*дзевяцьсот (дзевяноста)*;
- 41) калгас – *\*калгасная (калектыўная) гаспадарка*;
- 42) Я *\*прыголадная (прагаладалася)*;
- 43) Мы *\*ўжо (яшчэ) не рашылі, што заказаць*;
- 44) *\*хуткавы (хуткі) цягнік*;
- 45) *\*выратоўнае (ратаўнічы) \*коўла (круг)*;
- 46) Дзе знаходзіцца *\*порт (прыстань)?*;
- 47) Калі самалёт *\*адпускаеся (адпраўляецца)?*;
- 48) Ці можна загараць на *\*плошчы (палубе)?*;
- 49) Я прачынаюся а *\*трыццаці (палове) на шостую*;
- 50) БДУ – *\*Брэсцкі (Беларускі) дзяржаўны ўніверсітэт*;
- 51) ВНУ – *\*вышшае \*навучнае \*ўчылішча / вышэйшая \*навуковая ўстано-  
ва (вышэйшая навучальная ўстанова)*;
- 52) Дзе знаходзіцца *\*чыгучная \*карта? (расклад руху паяздоў / цягнікоў)*;
- 53) Дзе знаходзіцца *\*цягнікавы \*\*плян?<sup>204</sup> (расклад руху паяздоў / цягнікоў)*;
- 54) Дзе знаходзіцца *\*\*\*чыхунковы<sup>205</sup> \*план? (расклад руху паяздоў /  
цягнікоў)*.

<sup>204</sup> Mamу tu do czynienia z błędem w błędzie – błędem ortograficznym (błędna pisownia samogłoski я w wyrazie *плян* zamiast *план*).

<sup>205</sup> Mamу tu do czynienia z błędami w błędzie – błędami ortograficznymi (błędna pisownia spółgłoski x zamiast z i samogłoski o zamiast a w wyrazie *чыхунковы* zamiast *чыгункавы*)

### C 2.1. Paronimy

Wśród błędów odnotowano także nierozróżnianie paronimów w języku białoruskim, np.:

- 1) у *\*душэўным* (*духоўным*) *плане*, brus. *душэўны* 1. ‘duchowy, psychiczny’, 2. ‘serdeczny’ mylone z brus. *духоўны* ‘duchowy, duchowny’;
- 2) *На працягу некалькіх гадоў Адам Малыш быў \*чэмпіянатам* (*чэмпіёнам*) *свету ў лыжных скачках*, brus. *чэмпіят* ‘mistrzostwa’, mylone z brus. *чэмпіён* ‘mistrz’ [Kaleta 2017d: 82];
- 3) *заваяваць тытул \*чэмпіяната* (*чэмпіёна*), brus. *чэмпіят* ‘mistrzostwa’, mylone z brus. *чэмпіён* ‘mistrz’ [Kaleta 2017d: 82];
- 4) *У мяне польскае \*грамадства* (*грамадзянства*), brus. *грамадства* ‘społeczeństwo’, mylone z brus. *грамадзянства* ‘obywatelstwo’;
- 5) *Яны \*ядуць* (*едуць*) *у рэстаран*, brus. *ядуць* ‘jedzą’, mylone z brus. *едуць* ‘jada’;
- 6) *Канец заняткаў – цяпер \*прыпынак* (*перарываў*), brus. *прыпынак* ‘przystanek’ mylone z brus. *перарываў* ‘pauza, przerwa’.

### C 2.2. Błędy stylistyczne

Do tego rodzaju błędów zaliczamy używanie poprawnych gramatycznie form w błędnie rozpoznanym stylu, co prowadzi często do mieszania stylu oficjalnego z nieoficjalnym jak w poniższym fragmencie dialogu:

- *Добры дзень! Рады \*цябе (Вас) бачыць!*
- *Добры дзень! Вельмі прыемна!*
- *Я хацеў спытацца, якое \*тваё (Ваша) імя па бацьку.*

Powitanie poprzez *dzień dobry* należy do stylu oficjalnego (i ewentualnie do półoficjalnego), a używanie zaimka osobowego *ty* i dzierżawczego *twój* – do stylu nieoficjalnego. Tego rodzaju błędy mogą dziwić, bo sytuacja w tym względzie między białoruszczyzną a polszczyzną właściwie jest taka sama. Lektor języka białoruskiego musi sobie zadać pytanie, jakiego stylu uczyć i w jaki sposób, jakie z tego wynikają konsekwencje. Podobne pytania stawia się też w glottodydaktyce polonistycznej [zob. np. Jastrzębska 2016].

Jeden ze studentów napisał takie zdanie: *Мой працоўны дзень пачынаецца \*ўранні (раніцай)*. Leksem *ўранні* jest regionalizmem używanym w literaturze [por. Суднік 1983: 46]. Student zapewne wziął go z jakiegoś słownika, nie przeczytałwszy komentarza lub nie zrozumiałwszy białoruskiego kwalifikatora *абласное слова*.

### C 2.3. Błędy słotwórcze

Niektóre błędy tego rodzaju dotyczą m.in. tworzenia przymiotnika od rzeczowników czy nazw narodowości i świadczą o nieopanowaniu przez studenta odpowiednich zasad. Poniżej podajemy przykłady błędów słotwórczych:

- 1) *кніга* – \**кнігавы* (*кніжны*);
- 2) *чыгунка* – \**чыгункавы* (*чыгуначны*) *вакзал*;
- 3) *дзядуля* – \**дзядулаў* / \**дзядулін* / \**дзядульны* (*дзядулеў*);
- 4) *вавёрка* – \**вавёрын* (*вавёрчын*);
- 5) *канадзец* – \**канадзейка* (*канадка*);
- 6) *турак* – \**турка* (*турчанка*);
- 7) *узбек* – \**узбечанка* (*узбечка*);
- 8) *Азія* – \**азіянін* (*азіянт*), \**азіяйка* (*азіятка*), \**азіяне* (*азіяты*);
- 9) *Арменія* – \**арменец* (*армянін*), \**арменка* (*армянка*), \**арменцы* / \**армянцы* / \**армені* (*армяне*);
- 10) *Грузія* – \**грузінец* (*грузін*), \**грузійка* (*грузінка*), \**грузінцы* (*грузіны*);
- 11) *Данія* – \**даніец* (*датчанін*), \**данійка* (*датчанка*);
- 12) *Італія* – \**італіяне* (*італьянцы*);
- 13) *Калумбія* – \**калумбеец* / \**калумбіянін* (*калумбіец*), \**калумбіянка* / \**калумбянка* (*калумбійка*), \**калумбіяне* / \**калюмбяне* (*калумбійцы*);
- 14) *Кенія* – \**кеніяне* (*кенійцы*);
- 15) *Куба* – \**кубанец* / \**кубіец* (*кубінец*);
- 16) *Сілезія* – \**сілезейскі* (*сілезскі*);
- 17) *Узбекістан* – \**узбекійскі* (*узбекскі*);
- 18) *Чыкага* – \**чыкагенскі* / \**чыкагажскі* (*чыкагскі*).

### C 3. Błędy składniowe

Wśród błędów składniowych znalazły się głównie błędy w rekcji czasownika, błędy w użyciu przyimków czy błędne konstrukcje składniowe. Na końcu zaprezentowano błędy w szyku.

#### C 3.1. Błędna rekcja czasownika

Niektóre popularne czasowniki w języku białoruskim mają inny rząd niż w języku polskim. Zdarza się jednak, że nawet jeśli studenci o tym pamiętają, to mimo wszystko przypisują czasownikom błędną rekcję.

- 1) *Я вучуся \*беларускую (беларускай) \*мову (мове)*<sup>206</sup>;
- 2) *Я пачала вучыцца \*чэшскую (чэшскай) \*мову (мове)*;
- 3) *Я люблю \*беларускай (беларускую) \*мове (мову)*;
- 4) *ганарыцца \*малодшую (малодшай / маладзейшай) \*дачку (дачкою)*.

Podobne błędy zdarzają się przy tłumaczeniu glottodydaktycznym z języka polskiego na białoruski, np. zdanie *Jak długo uczysz się języka białoruskiego?* zostało przetłumaczone na *Як доўга ты вучышся \*беларуску (беларускай) \*мову (мове)?*.

#### C 3.2. Błędne użycie przyimka

Błędy te polegają albo na błędnym (niepotrzebnym) użyciu przyimka, albo na użyciu błędnego przyimka. Odnotowano następujące przykłady:

- 1) *Я вывучаю \*в (bez в) беларускую мову*;
- 2) *Я падымаюся \*ў (bez ў) без чвэрці сем*;
- 3) *Які аўтобус едзе \*ў чыгуначны вакзал (да чыгуначнага вакзала)?*;
- 4) *Пазней еду на аўтобусе \*да ўніверсітэта (ва ўніверсітэт)*;
- 5) *Адкуль ты? – Я \*ад (з) Варшавы*;
- 6) *2 разы \*ў (на) год*;

<sup>206</sup> Błąd ten wynika z interferencji wewnątrzjęzykowej, czyli kontaminacji dwóch konstrukcji: 1) *Я вывучаю беларускую мову* i 2) *Я вучуся беларускай мове*.

- 7) *Сустрэкаемся \*ва (на) ўсходнім чыгуначным вакзале;*
- 8) *\*за (праз) 10 хвілін канец;*
- 9) *Табе трэба ісці \*ў (на) аўтобусны прыпынак;*
- 10) *\*у (на) Кафедры;*
- 11) *Мой брат працуе \*ў (на) фабрыцы, а я \*на (ва) ўстанове;*
- 12) *Мой сябар працуе \*ва (ў) інтэрнаце \*на (на) вуліцы Каперніка;*
- 13) *Што я думаю \*пра (аб) бясплатным грамадскім транспарце?;*
- 14) *\*Па якую мову (На якой мове) гаварылі героі тэксту?;*
- 15) *\*Звыш чым палова (Звыш паловы / Больш за палову) палякаў, pol. więcej niż połowa.*

### C 3.3. Błędna konstrukcja składniowa

Często błędne konstrukcje składniowe wynikają z kontaminacji dwóch wcześniej znanych podobnych konstrukcji. Czasem są po prostu błędnie odtwarzane na podstawie fragmentarycznej wiedzy.

- 1) *\*Іду снедаць што-небудзь (Іду снедаць / Іду з'есці што-небудзь);*
- 2) *\*Як Вы назвалі? (Як Вас завуць?);*
- 3) *\*У мяне (Мне) 19 гадоў;*
- 4) *\*По маеі думцы (На маю думку);*
- 5) *На канверце трэба напісаць адрас \*як і (як) адрасата, \*так (так і) адпраўніка;*
- 6) *\*Мне вельмі рада знаёмству (Мне вельмі прыемна / Рада знаёмству);*
- 7) *Палац \*самым высокім будынкам Польшчы (Палац з'яўляецца самым высокім будынкам Польшчы / Палац – самы высокі будынак Польшчы) [por. Гліннік 2011: 105].*

### C 3.4. Błędny szyk wyrazów w zdaniu

W języku białoruskim podobnie jak w polszczyźnie szyk wyrazów w zdaniu jest swobodny, ale nie dowolny. Niektóre przykłady, które w pewnych kontekstach mogłyby być poprawne, my klasyfikujemy jako błędy, gdyż wskazują one na nie-

opанowanie podstawowych zasad szyku w zdaniu nienacechowanym stylistycznie. Często błędy te wynikają z pośpiechu.

- 1) *\*На пачатку жніўня паехалі мы з мамай і сястрой у Англію (На пачатку жніўня мы з мамай і сястрой паехалі ў Англію);*
- 2) *СССР – \*Саюз Сацыялістычных Савецкіх Рэспублік (Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік);*
- 3) *\*Як ты адчуваеш сябе? (Як ты сябе адчуваеш?);*
- 4) *\*Вашыя дзеці ўжо павінны спаць (Вашыя дзеці павінны ўжо спаць);*
- 5) *На канверце трэба напісаць адрас \*так (як) адрасата, \*як (так) і адпраўніка;*
- 6) *Ці Вы маглі б \*дапамагчы мне? (Ці Вы маглі б мне дапамагчы?).*

#### C 4. Błędy ortograficzne

Ze zrozumiałych względów najczęściej tego rodzaju błędów [por. Chłopek 2011: 226–229] jest popełnianych przez studentów I roku rozpoczynających naukę białoruskiego. Poniżej przedstawiamy te najczęściej odnotowywane w naszych badaniach.

##### C 4.1. Błędne stosowanie małej i wielkiej litery

Poniższe przykłady pokazują nieopанowanie zasad stosowania wielkiej i małej litery, m.in. w wyrażeniach grzecznościowych czy nazwach geograficznych<sup>207</sup>.

- 1) *на \*віленшчыне (Віленшчыне);*
- 2) *Арганізацыя \*аб'яднаных (Аб'яднаных) \*нацый (Нацый);*
- 3) *Садружнасць \*незалежных (Незалежных) \*дзяржаў (Дзяржаў);*
- 4) *Мыс \*добрай (Добрай) \*надзеі (Надзеі);*
- 5) *Адкуль \*вы (Вы)?;*
- 6) *Я студэнт \*Беларусістыкі (беларусістыкі) Варшаўскага ўніверсітэта.*

<sup>207</sup> Podane niżej przykłady mogą dziwić, gdyż polskie odpowiedniki pisane są analogicznie. Albo zatem uczący się nie znają zasad polszczyzny i stąd transfer nie działa, albo stosują hipergeneralizację, czyli myślą, że zasady polskie i białoruskie zawsze muszą się różnić.

## C 4.2. Błędna pisownia (roz)łączna

Poniższe przykłady pokazują nieopanowanie zasad białoruskiej pisowni łącznej i rozłącznej<sup>208</sup>.

- 1) \**Не проста (Няпростая) справа*;
- 2) \**кrotchыць \*на прастркі (напрастркі)*;
- 3) \**Дзе я магу ўзяць машыну \*на пракат (напракат)?*;
- 4) \**Такшто (Так што) беларускія ўлады ва ўсялякім разе не маглі не зарэагаваць*;
- 5) \**нова зеландскі<sup>209</sup> (новазеландскі)*;
- 6) \**чорна морскі<sup>210</sup> (чарнаморскі)*;
- 7) \**на супраць (насупраць)*;
- 8) \**не ў заметку (неўзаметку)*;
- 9) \**штосьці \*ня добрага (нядобрага)*;
- 10) \**старажытна грэчаская (старажытнагрэчаская) мова*.

## C 4.3. Błędna pisownia y – ŷ – в – л

W języku białoruskim do jednych z trudniejszych wyzwań dla uczących się zaliczamy opanowanie zasad pisowni y – ŷ – в – л.

### C 4.3.1. Błędne nieskracanie y

W języku białoruskim ŷ zapisywane jest najczęściej po samogłosce, a przed spółgłoską. Poniższe błędy wynikają z nieopanowania tej zasady:

- 1) \**Беларускі дзяржаўны \*універсітэт (ўніверсітэт)*;
- 2) \**Я жыву \*у (ў) Варшаве*;
- 3) \**Я \*ужо (ўжо) купіла білеты*;
- 4) \**на \*усё (ўсё) жыццё*;

<sup>208</sup> Podobnie jak w przypadku wielkich i małych liter albo uczący się nie znają zasad polszczyzny i stąd transfer nie działa, albo znają, ale uważają, że polskie i białoruskie zasady zawsze muszą się różnić, czyli stosują hipergeneralizację.

<sup>209</sup> Prawdopodobnie pod wpływem pisowni rozłącznej nazwy *Новая Зеландыя*.

<sup>210</sup> Prawdopodobnie pod wpływem pisowni rozłącznej nazwy *Чорнае мора*.



- 5) *Якія вочы \*у (ў) героя?*;
- 6) *Яна \*удава (ўдава)*;
- 7) *Жанчыны \*размаўляюць (размаўляюць) адна з адною.*

#### **C 4.3.2. Błędne skracanie y**

W języku białoruskim y nie jest skręcane m.in. po spółgłosce oraz w nazwach własnych w wyrazach pisanych wielką literą. Zarejestrowane przez nas błędy wynikają z nieopanowania tej zasady:

- 1) *Потым гляджу мой \*ўлюбёны (улюбёны) серыял*;
- 2) *Як Вас \*завўць (завуць)?*;
- 3) *каля \*Ўладзіміра (Уладзіміра).*

#### **C 4.3.3. Błędna pisownia л/в w miejsce ў**

Poniższe przykłady pokazują nieopanowanie zasady, zgodnie z którą po samogłosce piszemy ў zamiast л lub в.

- 1) *Іра купіла \*жолтую (жоўтую) сукенку*;
- 2) *\*долга (доўга)*;
- 3) *вайсковец – \*вайсковца (вайскоўца).*

#### **C 4.3.4. Błędna pisownia ў w miejsce л/в**

Przykłady 5. i 6. ilustrują nieopanowanie przez uczących się wyjątków od zasady, zgodnie z którą po samogłoskach piszemy ў. Odstępstwami od niej są rzeczowniki rodzaju żeńskiego, które w dopełniaczu liczby mnogiej charakteryzują się dodatkową samogłoską, np. *стрэлка* – bo *стрэлак*, *ёлка* – bo *ёлак*. Przykłady 7. i 8. wynikają z hipergeneralizacji zasady, która mówi, że czasowniki rodzaju męskiego w czasie przeszłym mają na końcu ў – na czasowniki w rodzaju żeńskim. Przykład 9. z kolei wynika z niezrozumienia, że przymiotnik *калегасны* jest skrótowcem pochodzącym od wyrażenia *калектыўная гаспадарка*.

- 1) *Вясны чакаў \*Міхаў (Міхал) з жонкай;*
- 2) *5 новых \*шкоў (школ);*
- 3) *\*Саўдаты (Салдаты) падышлі пад вёску;*
- 4) *\*магілёўец (магілёвец);*
- 5) *\*стрэўка (стрэлка);*
- 6) *\*еўка (елка);*
- 7) *Іра \*купіўа (купіла);*
- 8) *Мама мне \*сказаўа (сказала);*
- 9) *\*каўгасныя (калгасныя) прасторы.*

#### C 4.3.5. Błądna pisownia przyimków

Poniższe przykłady ilustrują nieopanowanie zasady, zgodnie z którą obok siebie nie mogą wystąpić przyimek *y* oraz rzeczownik zaczynający się od tej litery. W takim przypadku przyimek przybiera formę *ва* np. *установа – ва ўстанове*.

- 1) *\*У (Ва) Узбекістане;*
- 2) *Я іду \*у (ва) ўніверсітэт.*

#### C 4.4. Błądna pisownia (pół)samogłosek

Polacy bardzo często mylą różne białoruskie samogłoski, piszą m.in. samogłoskę *o* zamiast *a* i odwrotnie, mylą samogłoskę *э* z samogłoską *e*, samogłoskę *a* z *я*, czy nawet *я* z *e*. Czasem błąd polega na zamianie spółgłoski lub miękkiego znaku na samogłoskę lub półsamogłoski *й* lub *ї*, a także na myleniu półsamogłosek *ь* oraz *ї* oraz na błędnej pisowni samogłoski w miejsce apostrofu. Często błędy dotyczą też czasowników, w których zamiana niektórych samogłosek może prowadzić do zmiany formy gramatycznej a nawet znaczenia, np. brus. *леціце* ‘leccie’ i brus. *ляціце* ‘leccie’<sup>211</sup>. Zanotowaliśmy wyjątkowo liczną grupę błędów w pisowni samogłosek i półsamogłosek, przytaczamy je poniżej:

<sup>211</sup> W przypadku błędów w końcówkach czasowniki klasyfikujemy jako błędy fleksyjne (por. C 1.6.2 i C 1.6.3), a błędy w temacie jako błędy ortograficzne.

- 1) Ты \*рабіш (робіш) хатняе заданне?;
- 2) Ты \*званіш (звоніш) ёй уночы?;
- 3) Ты \*хадзіш (ходзіш) у басейн?;
- 4) Ты шмат \*хадзіш (ходзіш) пешкі;
- 5) Ты \*хадзіш (ходзіш) туды кожны дзень;
- 6) Каго ты \*вадзіш (водзіш) штораніцы ў садок?;
- 7) Каго ты \*вазіш (возіш) на такой шыкоўнай машыне?;
- 8) Што ты \*насіш (носіш) у сваім рукзаку?;
- 9) Ты \*насіш (носіш) шорты;
- 10) Што ты \*каціш (коціш) да гаража?;
- 11) А ты \*цярпіш (церпіш) боль?;
- 12) Ты \*поўзееш (паўзееш);
- 13) Ты \*гаворыш (гаворыш) на мабільніку?;
- 14) Каго ты час ад часу \*ганаеш (ганяеш) у садзе?;
- 15) Калі ён мае час, то звычайна \*хадзіць (ходзіць) дадому па набярэжнай;
- 16) Што \*рабіць (робіць)<sup>212</sup> герой?;
- 17) Ён \*цярпіць (церпіць) боль;
- 18) \*адлатае (адлятае) самалёт;
- 19) няхай \*напрасіць (напросіць);
- 20) хай \*прайдзе (пройдзе);
- 21) Мы \*хадзім (ходзім) пешкі мала;
- 22) Мы яшчэ не \*рэшылі (рашылі);
- 23) \*Скарацім (Скароцім) час знаходжання пад адкрытымі сонечнымі промнямі;
- 24) Вы \*рабіце (робіце);
- 25) А вы \*хадзіце (ходзіце) пешкі?;
- 26) Вы \*ляціце (леціце) ў Дэлі;
- 27) Вы \*ляціце (леціце) самалётам;
- 28) Яны \*магуць (могуць);
- 29) Яны \*стаяць (стаяць);

<sup>212</sup> Ten błąd jest skutkiem interferencji wewnątrzjęzykowej bezokolicznika *рабіць*. Kolejne przykłady potwierdzają wpływ formy bezokolicznika na formę trzeciej osoby, które różnią się akcentem, a zatem również samogłoskami *a* i *o* (np. *рабіць* – ты *робіш*, ён *робіць*; *званіць* – ты *звоніш*, яна *звоніць*).

- 30) *Мурашкі \*паўзаюць (поўзаюць);*
- 31) *Каты \*лязуць (лезуць) на дрэва;*
- 32) *\*спадзевацца (спадзявацца);*
- 33) *Ён многа \*гаворыў (гаварыў);*
- 34) *\*спешаўся (спяшаўся) ісці;*
- 35) *\*прыязла (прывязла) б;*
- 36) *\*прэдугледжвалі (прадугледжвалі);*
- 37) *Цягнік \*паўз (поўз);*
- 38) *Дрэўца \*расла (расло);*
- 39) *Ён \*лег (лёг);*
- 40) *\*зверы (звяры);*
- 41) *з \*малодым (маладым)<sup>213</sup>;*
- 42) *\*рэстаран (рэстаран);*
- 43) *\*кошы (кашы);*
- 44) *\*воўкі (ваўкі);*
- 45) *кrotchыць \*напросткі (напрасткі);*
- 46) *\*вокзал (вакзал);*
- 47) *\*чорнаморскі (чарнаморскі);*
- 48) *у вялікіх \*горадах (гарадах);*
- 49) *малыя \*горады (гарады);*
- 50) *Я студэнт \*першага (першага) курса;*
- 51) *пакет \*мобільнай (мабільнай) сувязі;*
- 52) *\*даўна (даўно);*
- 53) *\*кіраўцы (кіроўцы);*
- 54) *у \*гарадзе (гарадзе);*
- 55) *Бацька ганарыцца \*маладшай (малодшай) дачкой;*
- 56) *Гэта дзеянне, \*якае (якое) часам цяжка рэалізаваць у жыцці;*
- 57) *З \*аднага (аднаго) \*баку (боку);*
- 58) *Мая \*навагодная (новагодняя) пастанова;*
- 59) *\*Нікаму (Нікому);*
- 60) *Ратуемся ад \*халода (холада);*

<sup>213</sup> Mogła tu zajść hipergeneralizacja pod wpływem form w innych przypadkach zależnych: *маладога, маладому*. Tok rozumowania mógł być następujący: skoro błędne są formy *маладага, маладому*, to pewnie nie można też utworzyć formy *маладым*.

- 61) \*цікавейшы (цікавейшы)<sup>214</sup>;
- 62) \*целы (цэлы) дзень;
- 63) \*цэгля (цэгла);
- 64) \*доляры (долары);
- 65) \*заля (зала);
- 66) \*бабула (бабуля);
- 67) На пяску яна ішла \*лагчэй (лягчэй);
- 68) адна \*трэцяя (трэцяя);
- 69) Вы хочаце, каб \*а (я) вас пазнаёміла?;
- 70) У маім нумары перагарэла \*лампачка (лямпачка);
- 71) \*найвесьляэйшы (найвесьляейшы);
- 72) \*медсестры (медсёстры);
- 73) \*кашальок (кашалёк);
- 74) \*Акадамія (акадэмія);
- 75) Учора я бачыла ў \*тэлебачэнні (тэлебачанні) фігурыстаў;
- 76) \*чэрэпаха (чарапаха);
- 77) \*падарожжэ (падарожжа);
- 78) у гэтых \*мяжах (межах);
- 79) \*Беларусію (Беларуссю);
- 80) для \*ўсех (ўсіх);
- 81) У вялікім горадзе \*ня (не) было б затораў і шуму \*інтэрнету (інтэрнэту);
- 82) \*ветры (вятры);
- 83) \*Гамер (Гамэр);
- 84) \*веласыпед (веласіпед);
- 85) \*Еўрапейскі (Еўрапейскі) саюз;
- 86) \*айтобус (аўтобус);
- 87) \*бензакалоўка (бензакалонка);
- 88) быць \*белейшыкам (балельшыкам) зборнай Польшчы;
- 89) \*італіянец (італьянец), \*італіянка (італьянка);
- 90) Калі б я \*выіграў (выйграў) \*міліён (мільён);
- 91) Дзе \*стайанка (стаянка) таксі?;
- 92) Адам Малыш ужо закончыў \*карыеру (кар'еру);

<sup>214</sup> Mogła tu zajść hipergeneralizacja: przeniesienie sufiksu *-эйшы-* z wcześniej poznanych przymiotników, np. *прыгажэйшы*, do wszystkich ich form.

- 93) *Я вучуся \*беларускаў (беларускай) мове чатыры месяцы;*  
 94) *ехаць на \*папітцы (папутцы);*  
 95) *з майго пункту \*\*гладжэння (гледжання).*

#### C 4.5. Błędna pisownia spółgłosek

Najczęściej tego typu błędy polegają na zamianie poprawnej spółgłoski na błędną. Czasem zdarza się też błędna pisownia apostrofu w miejsce spółgłoski (ewentualnie poprzedzona błędną pisownią innej spółgłoski – błędy mnogie). Widoczne jest także nieopanowanie zasad pisowni przymiotników tworzonych od nazw miejscowych czy nieopanowanie alfabetu cyrylicznego (nierzadkie mylenie liter z łacińskimi).

- 1) *\*грамацкі (грамадскі) транспарт;*
- 2) *\*варонезскі (варонежскі);*
- 3) *\*каўкаскі / \*каўказкі (каўказскі);*
- 4) *\*люксембурскі (люксембуржскі);*
- 5) *\*нарвезкі (нарвежскі);*
- 6) *\*сілескі (сілезскі);*
- 7) *\*судэтскі (судэцкі);*
- 8) *\*чыкашскі (чыкагскі);*
- 9) *\*шатландзкі (шатландскі);*
- 10) *\*данчанін (датчанін), \*данчанка (датчанка), \*данчане (датчане);*
- 11) *Які быў \*мушчына (мужчына)?;*
- 12) *\*хэрбату (гарбату) з мёдам;*
- 13) *\*Хамэр (Гамэр);*
- 14) *\*Хатэль (гатэль);*
- 15) *Злучаныя \*Шматы (Штаты) Амерыкі;*
- 16) *Калі б я \*смала (стала) нябачнай;*
- 17) *\*суседцтва (суседства);*
- 18) *На тваім \*шылягу (шыляху);*
- 19) *\*наверзе (наверсе);*
- 20) *Мне 19 \*гадол (гадоў);*
- 21) *Яны адпачываюць, але ён не \*адпачынае (адпачывае);*

- 22) Я нікому і ні на што не \*скаржуся (скарджуся);
- 23) \*Прабачце (прабачце);
- 24) \*катане (катанне) на лодцы;
- 25) Яны \*разказваюць (разказваюць) мне аб гэтым;
- 26) Ясь \*разказвае (разказвае);
- 27) Я звычайна \*езджу (езджу) на аўтобусе;
- 28) Дзе \*знагодзіцца (знаходзіцца) прыстань?;
- 29) \*Грамадзкі<sup>215</sup> (грамадскі) транспарт;
- 30) насупраць \*разчыненага (расчыненага) акна;
- 31) З \*якоха (якога) пуці?;
- 32) \*гісторыка-філалагічны (гісторыка-філалагічны) факультэт;
- 33) \*чатырог (чатырох);
- 34) \*буліца (вуліца);
- 35) \*Вольга (Вольга);
- 36) Мне 19 \*гадои (гадоў);
- 37) \*рым'янін (рымлянін), \*рым'янка (рымлянка), \*рым'яне (рымляне);
- 38) Я вельмі \*\*цікав'юся (цікаўлюся) зімнімі відамі спорту;
- 39) \*\*мазамбіжскі (мазамбіцкі);
- 40) \*\*брэстскі (брэсцкі);
- 41) \*\*ташкентскі (ташкенецкі);
- 42) \*\*узбесткі (узбекскі).

#### C 4.6. Błędnе pominięcie liter lub znaków

Błędy te polegają na błędnym pominięciu prawidłowej litery (zarówno samogłoski, jak i spółgłoski), miękkiego znaku lub apostrofu (co wskazuje też na nieopanowanie fonetyki/ortopedii). Wynikają z nieopanowania różnych zasad, np. pisowni miękkiego znaku i apostrofu czy użycia (w piśmie i w mowie) л oraz ль.

- 1) Кали \*хтосці (хтосьці) хоча трэніраваць \*итосці (итосьці), можа пайсці на стадыён або на арэну;
- 2) Я ем \*итосці на снеданне (итосьці);
- 3) Ты спытаешся ў \*кагосці (кагосьці);

<sup>215</sup> Така pisownia jest w normie tzw. taraszkiewicy – nieoficjalnej ortografii białoruskiej.

- 4) \*дзесці (дзесьці);
- 5) \*чамусці (чамусьці);
- 6) \*чагосці (чагосьці);
- 7) \*калісці (калісьці);
- 8) *Гэта паляпшае адносіны між \*людзмі (людзьмі);*
- 9) \*Пакул (Пакуль);
- 10) \*Адкул (Адкуль) ты?;
- 11) *З \*Поличы (Польшчы);*
- 12) *частка \*Поличы (Польшчы);*
- 13) *Я \*полка (полька);*
- 14) \*боли (больш) вясёлы;
- 15) *У \*полскай (польскай) сталіцы;*
- 16) \*Дазволце (Дазвольце) прадставіцца;
- 17) \*Кінце (Кіньце);
- 18) *12 \*мілярдаў (мільярдаў);*
- 19) *Дзяўчынка ішла \*навалней (павальней);*
- 20) *катацца на \*канках (каньках);*
- 21) *Я вучуся на \*факультэце (факультэце) прыкладной лінгвістыкі;*
- 22) \*булба (бульба);
- 23) \*аўтамабіл (аўтамабіль);
- 24) \*нелга (нельга);
- 25) \*абменвацца (абменьвацца);
- 26) *Мне \*вельм (вельмі) прыемна;*
- 27) \*ночу (ноччу);
- 28) *у польскім \*асяроддз (асяроддзі);*
- 29) \*шафры (шафёры);
- 30) \*сённяяшняя (сённяяшняя) *Арменія;*
- 31) \*пенсянер (пенсіянер);
- 32) \*бензакалона (бензакалонка);
- 33) \*легавік (легкавік);
- 34) \*зяўляецца (з'яўляецца);
- 35) *Арганізацыя \*Абяднаных (Аб'яднаных) Нацый;*
- 36) \*прэмер-міністр (прэм'ер-міністр);
- 37) *Я \*зеў (з'еў) бутэроброды;*



- 38) \*верфу (верф'ю);  
 39) \*з'явілася (з'явілася).

#### C 4.7. Błędne dodanie liter lub znaków

Błędy te polegają na błędnym dodaniu niepotrzebnej litery, miękkiego znaku lub apostrofu (co wskazuje też na nieopanowanie fonetyki/ortoepii), a czasem na dodaniu jednocześnie miękkiego znaku i litery (błędy mnogie). Zanotowaliśmy następujące przykłady:

- 1) Мне 21 \*огод (год);
- 2) \*Пётр (Пётр);
- 3) \*н'і (ні);
- 4) пісанне \*пісьем (пісем);
- 5) \*пасья<sup>216</sup> (пасля) фестывалю;
- 6) Курьльскія \*вастравы (астравы);
- 7) \*палацчанін (палачанін), \*палацчанка (палачанка), \*палацчане (палачане);
- 8) Я \*хаджжу (хаджу) ў басейн;
- 9) Пасля вячэры я ўжо вельмі \*змучанны (змучаны);
- 10) Ён не \*\*задавольнены (задоволены) сабою.

#### C 4.8. Błędy wielorakie

Różne błędy ortograficzne omówione wcześniej osobno mogą także występować jednocześnie (w jednym zdaniu lub w jednym wyrazie), co pokazują poniższe przykłady.

- 1) \*\*найбольш (найбольш) працавіты – błędne pominięcie miękkiego znaku po л oraz błędne dodanie miękkiego znaku po ш;
- 2) Добра было б \*з'есці (з'есці) \*штосці (штосці) \*гарочае (гарочае) – błędne pomijanie apostrofu, znaku miękkiego i błędna pisownia samogłoski о;

<sup>216</sup> Taka pisownia jest w normie tzw. taraszkiewicy – nieoficjalnej ortografii białoruskiej.

- 3) у *\*\*Петербурзе (Пецярбурзе)* – błędna pisownia spółgłoski *m* i samogłoski jutowanej;
- 4) у *\*разквіце (росквіце)* – błędna pisownia samogłoski *a* i spółgłoski *з*;
- 5) *меньшыя \*\*востравы (астравы)* – błędna pisownia spółgłoski *в* (co wskazuje też na nieopanowanie fonetyki/ortoepii) i samogłoski *o*;
- 6) Я *\*\*стволю (стаўлю) добра* – błędna pisownia samogłoski *o* i spółgłoski *в*;
- 7) Ты *\*\*чышчыш (чысціш) боты* – błędna pisownia spółgłosek *ш*, *ч* i samogłoski *ы*;
- 8) *Ці можна загараць на \*\*паўбе (палубе)* – błędna pisownia *ў* w miejsce *л* i błędne pominięcie litery *у*;
- 9) *узьяць машыну \*на \*прокат (напракат)* – błędna pisownia rozłączna i błędna pisownia samogłoski *o*;
- 10) *\*\*сяўдаты (салдаты)* – błędna pisownia samogłoski jutowanej oraz błędna pisownia *ў* w miejsce *л*;
- 11) *каля \*\*ўладзіміра (Уладзіміра)* – błędna pisownia *ў* i błędne stosowanie małej litery;
- 12) *\*Каля (каля) \*Ўладзіміра (Уладзіміра)* – błędne stosowanie wielkiej litery i błędna pisownia *ў*;
- 13) Я *\*ў (ва) \*універсітэце (ўніверсітэце)* – błędna pisownia przyimka i błędne nieskracanie *у*;
- 14) *\*Плошца (Плошча) \*Незалежнасці (Незалежнасці)* – błędna pisownia spółgłoski *ц* i błędna pisownia samogłoski *o*;
- 15) *\*аўтабусны (аўтобусны) \*вакзаль (вакзал)* – błędna pisownia samogłoski *a* i błędne dodanie miękkiego znaku;
- 16) *\*Бяручы (Беручы) \*вышэй сказанае (вышэйсказанае) пад увагу* – błędna pisownia samogłoski jutowanej i błędna pisownia rozłączna.

## C 5. Błędy fonetyczne

Do błędów fonetycznych zaklasyfikowaliśmy błędy wymowy poszczególnych głosek w wyrazach oraz błędy akcentowe. Zdarzają się także błędy intonacyjne, polegające głównie na budowaniu pytań bez intonacji wznoszącej, w taki sam sposób jak zdania oznajmujące.

### C 5.1. Błędna wymowa

Błędy fonetyczne tego rodzaju wynikają z różnych przyczyn, również z nieopanowania reguł ortografii białoruskiej. Polacy mają np. problemy z wymową miękkości asymilatywnej, która (w przeciwieństwie do tzw. taraszkiewicy) w oficjalnej białoruskiej ortografii nie jest oddawana w piśmie. Polacy zatem, jeśli nie opanowali zasad wymowy białoruskiej, czytają tego typu wyrazy tak, jak są one napisane. Stąd błędy wymowy typu: brus. *чез* \*[snień] lub nawet \*[sniech] ([s'nień]). Podobnie rzecz się ma z nieoddawaniem w piśmie tzw. jakania w pierwszej sylabie przed akcentem w oficjalnej białoruskiej ortografii (w przeciwieństwie do tzw. taraszkiewicy) [por. Kaleta 2015e: 87], np. wyrażenia z partykułą *не*, takie jak *не ведаю*, *не зможа* czy *не быў*, Polacy najczęściej czytają jako \*[nie wiedaju] ([nia wiedaju]), \*[nie zmoża] [nia zmoża], \*[nie byu] ([nia byu]). Tego typu błędy klasyfikujemy jako nieopanowanie zasad wymowy białoruskiej, choć mamy jednocześnie świadomość, że w niektórych przypadkach może to być przeniesienie wymowy polskiej partykuły *nie*, zwłaszcza w połączeniu z czasownikiem, który jest bardzo podobny do polskiego czy rosyjskiego, np. *не быў*, pol. *nie był* i ros. *не был*.

Polacy często nie potrafią wymówić przedniojęzykowego [ʃ], a ponieważ nie chcą wymawiać zamiast niego polskiego, tylnojęzykowego [ɣ], więc wymawiają w tym miejscu [l], np. brus. *лыжка* wymawiają jak \*[lyszka] ([łyszka]), brus. *ложак* wymawiają jak \*[ložak] ([łożak]). Ponieważ istnieje niebezpieczeństwo utrwalenia takiej błędnej wymowy, najlepiej by było, gdyby studenci od początku nauki języka białoruskiego mieli odpowiednie zajęcia laboratoryjne z fonetyki [zob. Anchimiuk 2015].

Często mylone są też białoruskie półsamogłoski *ў* i *ь*, np. brus. *Добрай ночы* bywa czytane jako \*[dobrau] ([dobra]).

### C 5.2. Błędne akcentowanie wyrazów

Błędy te mają zazwyczaj dwojakie podłoże. Jedne – powstają z powodu hipergeneralizacji, wynikającej z przekonania, że akcent w białoruszczyźnie jest inny niż w polszczyźnie. Drugie – wynikają z nieopanowania zasady akcentowania

w białoruszczyźnie samogłosek *o* oraz *э*. Podajemy niżej zarejestrowane przez nas przykłady błędów akcentowania.

- 1) \**маю́* (*маю*), \**мае́ш* (*маеш*), \**мае́* (*мае*), \**мае́м* (*маем*), \**мае́це* (*маеце*), \**маю́ць* (*маюць*);
- 2) \**сказы́* (*сказы*);
- 3) *на* \**Віле́нічыне* (*Віленічыне*);
- 4) \**универсі́тэце* (*универсітэце*);
- 5) \**інстыту́це* (*інстытуце*);
- 6) \**грама́дскі* (*грамадскі*);
- 7) \**ку́пляць* (*купляць*);
- 8) *ён* \**ездзі́ць* (*ездзіць*);
- 9) *не* \**цэ́нім* (*цэнім*);
- 10) *мы* \**возі́м* (*возім*);
- 11) *мы* \**посуд́* (*посуд*).

## C 6. Błędy interpunkcyjne

Studenci często w języku białoruskim nie stawiają przecinków w zdaniach złożonych przed spójnikami czy zaimkami względnymi, np. *што, які, каб, таму што* itd., oraz w zdaniach warunkowych – co może dziwić, gdyż w polszczyźnie w analogicznych sytuacjach stawia się przecinki [por. Kaleta 2015e: 103]. Uczący się nie mają opanowanej zasady wydzielenia przecinkami zwrotu grzecznościowego (*, калі ласка,*) czy formy wprowadzającej opinię (*Паводле мяне,*). Inne typy błędów to niestawianie kropki na końcu zdania lub stawianie niepotrzebnych znaków interpunkcyjnych (np. pytajnika w zdaniu rozkazującym), wynikające zapewne z pośpiechu. Niżej podajemy przykłady błędów interpunkcyjnych.

- 1) *Я не ведаю \*ці (, ці) ёсць магчымасць пазбегнуць мігрэні;*
- 2) *Я думаю \*што (, што) можна пазбегнуць мігрэні;*
- 3) *Я не памятаю \*што (, што) я зрабіў з тваёй кнігай;*
- 4) *Я думаю \*што (, што) трэба святкаваць міжнародны жаночы дзень;*
- 5) *Мы ўсе ведаем \*што (, што) трэба падрыхтаваць кветкі;*
- 6) *Кожны з нас можа рабіць \*што (, што) хоча;*
- 7) *У цэнтры горада можна ўбачыць малы парк і рынак \*у якім (, у якім)*

знаходзіцца фантан;

- 8) *Нам трэба яшчэ запытаць \*як (, як) праводзіць гэты дзень;*
- 9) *Я не слухала \*як (, як) ты спявала;*
- 10) *Найлепш будзе \*калі (, калі) ты спытаешся \*як (, як) яе знайсці;*
- 11) *Гэта таксама дзень \*калі (, калі) жанчыны гавораць \*як (, як) людзі, не крычаць і не б'юць сваіх мужчын;*
- 12) *Я не ведаю \*куды (, куды) ты можааш схадзіць разам з дзяўчынай;*
- 13) *Я не ведаю \*якую (, якую) музыку любяць англічанкі;*
- 14) *Калі б мы яго папярэдзілі \*ён (, ён) пайшоў бы ў магазін на хлеб;*
- 15) *Калі б у мяне былі грошы \*я (, я) пайшоў бы ў тэатр;*
- 16) *Калі б я сустрэў прыгожую дзяўчыну \*я (, я) б ажаніўся з ёю;*
- 17) *Не звяртай \*калі ласка (, калі ласка,) увагі на мяне;*
- 18) *У СНД уваходзяць 11 \*краін (краін.);*
- 19) *Дайце мне, калі ласка, білет другога \*класа? (класа!);*
- 20) *Дайце \*калі ласка (, калі ласка,) білет другога \*класа (класа!).*

Dwa ostatnie przykłady to tłumaczenia z języka polskiego, gdyż na Białorusi nie ma podziału na pierwszą i drugą klasę, a raczej na klasę ekonomiczną i biznesową.

### C 7. Błędy glottopragmatyczne

O teoretycznych uwarunkowaniach takich błędów szerzej wspomniano w punkcie B 7. W tym rozdziale będzie mowa jedynie o błędach spowodowanych nieopanowaniem zasad.

Z ust Polaków można usłyszeć zdania typu *\*Афіцыянтка, ці гэты столік свабодны?* zamiast *Скажыце, калі ласка, ці гэты столік свабодны?*.

Nieopanowanie różnic kulturowych, takich jak występowanie na Białorusi (pod wpływem zwyczajów rosyjskich) imienia odojcowskiego, powoduje błędy jak w poniższym dialogu:

– *А як тваё імя?*

– *Маё імя \*на бацьку Пятровіч.*

Dla autora odpowiedzi nie ma różnicy między *імя* a *імя на бацьку*.

Kolejną kwestią jest nieopanowanie podstawowych imion białoruskich,

na co wskazuje np. kojarzenie imienia *Алеся* z osobą płci męskiej, dlatego tak ważne jest uczenie imion w kontekście.

## C 8. Błędy złożone

Błędy złożone zawierają w sobie różne rodzaje błędów opisanych osobno wyżej. Zdarzają się m.in. przy tłumaczeniu glottodydaktycznym z języka polskiego na białoruski – takie przykłady zanotowaliśmy w punktach 10–14.

- 1) *Жанчыны гэтага дня ў лепшых настроях, мени \*\*нерваваюся (хваляюцца)* – błąd leksykalny i błąd fleksyjny (błędna koniugacja w czasie teraźniejszym czasownika w liczbie mnogiej);
- 2) *Вы \*\*гладзеце (гледзіце) навiны* – błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *a*), wskazujący też na nieopanowanie fonetyki;
- 3) *Дзе Вы \*\*зывеце (жывяце)?* – błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika) i błąd ortograficzny (błędna pisownia spółgłoski *з*);
- 4) *Дзе \*аўтабусны (аўтобусны) \*прыпынка? (прыпынак)* – błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *a*) i błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika);
- 5) *Калі выйдзеш, ты заўважыш вялікі будынак \*со (з) \*шырфтам (надпісам) Смачна Хутка* – błąd fleksyjny (błędna forma wyrazu) i błąd leksykalny;
- 6) *\*Мужчына (Мужчыны) \*магуць (могуць) адчуваць сябе вельмі добра ў гэты дзень* – błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *a*);
- 7) *Я не ведаю \*нікаго (нікога), хто быў \*б (бы) \*балейшыкам (балельшыкам/аматарам) гэтага спорту* – błąd fleksyjny (błędna odmiana zaimka), błąd fleksyjny (błędna forma wyrazu) i błąd leksykalny;
- 8) *Я вельмі шчаслівы, што ты прыедзеш да \*мяне, \*ў (у) Варшаву* – błąd interpunkcyjny (błędne użycie przecinka) i błąd ortograficzny (błędna pisownia *ў*);
- 9) *\*Добрай \*надзеі \*мыс (Мыс Добрай Надзеі)* – błąd składniowy (błędny szyk wyrazów) i 2 błędy ortograficzne (błędne stosowanie małej litery – uogólnienie zasady pisowni wielką literą tylko pierwszego członu nazwy);

- 10) *Паводле мяне \*не можна проста сказаць \*ці гэта добрая ідэя \*ці не. \*Таму што ў жыцці не ўсё \*чорным або \*белым (Паводле мяне, не можна проста сказаць, ці гэта добрая ідэя, ці не, таму што ў жыцці не ўсё чорнае або белае)* – trzy błędy interpunkcyjne (błędne nieużycie przecinka po zwrocie wtrąconym i w zdaniu złożonym przed spójnikami), błąd interpunkcyjny (błędne użycie kropki w środku zdania złożonego przed spójnikiem) i dwa błędy składniowe (błędna konstrukcja składniowa);
- 11) *Мы яшчэ не рашылі \*што (, што) будзем \*заказаць (заказваць / што заказаць)* – błąd interpunkcyjny i błąd fleksyjny;
- 12) *\*Магчыма мне \*ведаць (Ці я мог бы даведацца)<sup>217</sup>, што вы \*агульна (звычайна) ясцe на сняданак?* – błąd składniowy i dwa błędy leksykalne;
- 13) *страхоўка на \*\*маыне (машыну)* – błąd ortograficzny (błędne pominięcie litery *и*) i błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika);
- 14) *Я не люблю мыць \*\*посуда (пасуду)* – błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *о*);
- 15) *\*\*азербейджаны (азербайджанцы)* – błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski jotowanej);
- 16) *Дзе знаходзіцца \*спісак (расклад) руху \*цягнікаў (паяздоў / цягнікоў)?* – błąd leksykalny i błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika);
- 17) *Я \*\*вывучаюся (вучуся) на факультэце прыкладной лінгвістыкі* – błąd leksykalny i błąd fleksyjny;
- 18) *Штодзень я \*\*вывучаюся (вучуся)* – błąd leksykalny i błąd fleksyjny;
- 19) *Плакаў \*калі (, калі) \*валкі (ваўкі) на мяне ішлі* – błąd interpunkcyjny i błąd ortograficzny (błędna pisownia spółgłoski *л*);
- 20) *Ты \*\*цярнеш (цярніш)* – błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski jotowanej);
- 21) *Пасля \*урокаў (ўрокаў) пойдзем да \*ёй (яе)* – błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *у*) i błąd fleksyjny (błędna odmiana zaimka);
- 22) *\*Саюз (Садружнасць) \*незалежных (Незалежных) \*дзяржаў (Дзяржаў)* – błąd leksykalny, dwa błędy ortograficzne (błędne stosowanie małej litery).

<sup>217</sup> Jest to tłumaczenie dosłowne, więc można zastosować inne odpowiedniki bardziej charakterystyczne dla składni białoruskiej, np.: 1) *Ці можна ў Вас запытацца, што...*; 2) *Скажыце, калі ласка, што...*; 3) *Ці не скажаце, што...* Wówczas ten rodzaj błędów złożonych można by uznać za spowodowany także interferencją glottopragmatyczną i zaliczyć do błędów mieszanych.

#### **D. Błędy w języku ojczystym (polskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka obcego (białoruskiego)**

Błędy w języku polskim spowodowane interferencją języka białoruskiego omówione zostaną głównie na przykładzie błędów w tłumaczeniu glottodydaktycznym. W translatoryce profesjonalnej (czy na zajęciach językowych kształcących przyszłych tłumaczy) nazywa się tego rodzaju błędy błędami języka docelowego. Pojawiają się, kiedy w przekładzie widać wpływy ortografii języka oryginału [Hejwowski 2006: 140–141] lub bezrefleksyjne kalkowanie jego struktur [Hejwowski 2009: 159–160], np. w przekładzie na język polski – wpływy ortografii czy składni angielskiej.

Analiza prac studentów pozwala dojść do wniosku, że przy nauce języka białoruskiego jako obcego niezwykle ważna jest bardzo dobra znajomość języka ojczystego (polskiego) [zob. Kaleta 2015c: 73 i 76; por. Kaufman 2002]. Podkreślamy to, co zdaje się rzeczą oczywistą, ponieważ okazuje się, że praktyka nauczania potrafi zaskoczyć nawet w tej kwestii – dobitnie pokazują to przykłady, które zaprezentujemy w tym rozdziale. Tylko dzięki bardzo dobremu opanowaniu języka ojczystego możliwe jest unikanie pułapek językowych i poprawianie błędów wynikających z interferencji. A tych niestety nie brakuje – także w tłumaczeniach pisemnych, które studenci mogli wykonać bez presji czasowej, często w domu, bez pośpiechu i stresu [zob. Kaleta 2015c: 74–75; por. Karczevska 2002: 129–130]<sup>218</sup>. Płynie stąd wniosek, że polscy studenci uczący się języka białoruskiego oprócz lektoratów językowych i kultury języka białoruskiego powinni mieć także zajęcia z kultury języka polskiego, które uczulą ich na omawiane kwestie językowe (podobna uwaga dotyczy zresztą wszystkich neofilologów [por. Kaufman 2002]).

Niedostateczne opanowanie reguł języka polskiego wśród Polaków dotyczy głównie zasad konwencjonalnych (np. używania wielkiej i małej litery), interpunkcji, ortografii. Błędy fleksyjne czy składniowe w ich własnych polskich wypowiedziach ustnych czy pisemnych zdarzają się dużo rzadziej, za to często występują w tłumaczeniach z języka obcego na język polski<sup>219</sup>. W przypadku błę-

<sup>218</sup> Dorota Karczevska wśród przyczyn błędów w tłumaczeniach, nawet tych profesjonalnych, na drugim miejscu (po niedostatecznej znajomości języka oryginału) wymienia niedostateczną znajomość języka przekładu [Karczevska 2002: 129].

<sup>219</sup> Co słusznie zauważa w swoim artykule Zofia Kozłowska [zob. Kozłowska 2002]. Autorka omawia w nim problemy tłumaczeń z języka rosyjskiego na język polski i zestawia w formie



dów Polaków w tłumaczeniu z języka obcego na język polski bardziej znaczące jest to, że zachodzą duże wpływy interferencji języka wyjściowego, niż to, że znajomość polszczyzny przez Polaków jest niedostateczna. W tym pierwszym przypadku mamy do czynienia z błędami tłumaczeniowymi rozumianymi przez nas jako błędy językowe w tłumaczeniu (prawdą jest, że błędy w tłumaczeniu to nie tylko błędy językowe, choć inne rodzaje błędów, np. błędy metatranslacyjne, mają odzwierciedlenie właśnie w języku przekładu). W drugim przypadku są to błędy językowe w języku rodzimych użytkowników (co ma swoją odrębną bogatą literaturę przedmiotu). Mnogość rodzajów błędów tłumaczeniowych [por. Karczevska 2002: 129–130; Hejwowski 2006: 124–162; Matulewska 2014: 104–108] i tak różne przyczyny ich powstawania (nieopanowanie warsztatu i narzędzi translatorskich, pośpiech, nieuważność, pobieżność i powierzchowność, zbytne przywiązanie do idei tłumaczenia dosłownego) pokazują, jak ważne są zajęcia z przekładu i z jego redakcji.

Przytaczane przez nas przykładowe błędy odnotowano w tłumaczeniach glottodydaktycznych wykonywanych jako ćwiczenia na potrzeby glottodydaktyczne. Nie prezentujemy wielu błędów tego rodzaju, choć niewątpliwie zasługują one na szersze opracowanie, jednak ćwiczenia przekładowe nie są głównym elementem praktycznej nauki języka, służą raczej jako rodzaj ćwiczenia. Przy tłumaczeniu (zwłaszcza w domu) studenci korzystają z różnych pomocy naukowych [zob. Kaleta 2015c: 76], przede wszystkim dostępnych słowników, z których trzy wydają się najbardziej popularne: *Słownik białorusko-polski, polsko-białoruski. Беларуска-польскі, польска-беларускі слоўнік*, wydany w Warszawie w 1996 roku [Jasińska, Bartoszewicz 1996]<sup>220</sup>, *Польска-беларускі слоў-*

---

aneksu wykaz zagadnień do programu zajęć z tłumaczenia z języka rosyjskiego. Wiele poruszonych przez badaczkę zagadnień (wynikających z analizy kontrastywnej obu języków) odnosi się równie dobrze do nauki przez Polaków języka białoruskiego jako obcego oraz do tłumaczeń glottodydaktycznych i profesjonalnych z języka białoruskiego na język polski. Ryzykownie jedynie – naszym zdaniem – przeciwstawia Kozłowska błędy językowe błędom tłumaczeniowym, jak gdyby błędy tłumaczeniowe nie były także błędami językowymi. Swoistą polemikę podjął z nią w tej kwestii Krzysztof Hejwowski, który pisze: „Sądzę, że podział na błędy tłumaczeniowe *sensu stricto* i błędy językowe jest chybiony zarówno z teoretycznego, jak i dydaktycznego punktu widzenia. Sytuacja tłumaczeniowa sprawia, że tłumacz poddany jest szczególnie silnej interferencji języka wyjściowego. W związku z tym popełnia wiele błędów języka docelowego, których nie popełniłby pisząc niezależny tekst w języku ojczystym. Z kolei nauczyciel przekładu nie może sobie pozwolić na analizę błędów czysto tłumaczeniowych i odesłanie studentów do polonisty w pozostałych kwestiach. W praktyce znaczną część zajęć tłumaczeniowych pochłania omawianie błędów języka docelowego, nawet wtedy, gdy tym językiem jest język ojczysty studentów” [Hejwowski 2009: 151].

<sup>220</sup> Istnieje jego nowsze wydanie z 2007 roku pod zmodyfikowanym tytułem: *Kieszonko-*

*nik. Słownik polsko-białoruski*, wydany w Mińsku w 2005 roku [Волкава, Авілава 2005] oraz *Słownik białorusko-polski. Беларуска-польскі слоўнік*, wydany w Warszawie w 2012 roku [Chylak-Schroeder, Głuszkowska-Babicka, Jasińska-Socha 2012]. Niestety przy doborze ekwiwalentów studenci zwykle nie czytają całej definicji słownikowej, nie przyglądają się wszystkim (często licznym) przykładom użycia i kontekstom, lecz tłumaczą w pośpiechu i zadowolają się już pierwszym odpowiednikiem podanym w słowniku. To pokazuje także, jak ważne jest zwrócenie uwagi na ten problem podczas zajęć, chociaż mogłoby się wydawać, że korzystanie ze słownika powinno być sprawą oczywistą. Jak się okazuje, wcale nie jest. Stąd np. brus. *Саборная плошча* tłumaczone bywa jako *\*\*kolegialny plac*, a nie *plac katedralny* (błąd leksykalny i błąd składniowy szyku), gdyż ten drugi odpowiednik jest często podawany w słowniku w dalszej kolejności, a nawet jedynie w kontekście [zob. Chylak-Schroeder, Głuszkowska-Babicka, Jasińska-Socha 2012: 634].

Niżej zostaną zaprezentowane oryginalne zdania z tekstów białoruskich (przeważnie z artykułów i informacji prasowych dostępnych w internecie) i ich tłumaczenia na język polski wykonane przez rodowitych Polaków [por. Kaleta 2015c: 73–76].

## D 1. Błędy leksykalne

Najczęściej przyczyną tego rodzaju błędów jest kalkowanie leksemów oraz homonimy i paronimy językowe.

### D 1.1. Kalki leksykalne

Kalki leksykalne, jak już wspominaliśmy, zdarzają się bardzo często [zob. Kaleta 2015c: 72–73]). Są one przede wszystkim wynikiem automatycznego tłumaczenia, pozbawionego nawet chwilowej refleksji studenta-tłumacza. Widać to już na przykładzie nazwy kraju *Рэспубліка Беларусь*. Studenci bardzo często tłumaczą

---

wy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski. Кароткі слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі [Jasińska, Bartoszewicz 2007].

ją dosłownie jako *Republika \*Białoruś*<sup>221</sup>. Jest to polska kalka białoruskiego oryginału stosowana przez Białorusinów w języku polskim, o czym świadczy oficjalna nazwa Ambasada Republiki Białoruś w Rzeczypospolitej Polskiej<sup>222</sup>, która widnieje na stronie internetowej tej placówki dyplomatycznej<sup>223</sup>. Tymczasem nazwy *Białoruś* lub *Republika Białorusi* jako jedyne są zgodne z wytycznymi Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju<sup>224</sup>. Studenci jednak tłumaczą z białoruskiego dosłownie, choć w analogicznej sytuacji dotyczącej ich kraju ojczystego udaje im się często uniknąć podobnego błędu i brus. *Рэспубліка Польшча* tłumaczą w zależności od kontekstu jako *Polska*, *Rzeczpospolita Polska* lub *RP*. Świadczy to o dobrym opanowaniu podstawowych realiów polskich. Tę kompetencję należałoby rozwijać i poszerzać na bardziej skomplikowane przypadki, już nie tak oczywiste.

Nie mniej problemów stwarzają białoruskie nazwiska [zob. Kaleta 2013a: 133; 2015c: 73; 2017a: 26–27], które zwykle tłumaczone są na wzór oryginału. Nazwisko klasyka w zdaniach: *Аўтарам гэтай кніжкі з'яўляецца Васіль Быкаў* oraz *Дзесяць гадоў таму не стала Васіля Быкава* tłumaczone są jako *Bykau* (co jest zgodne z polską transliteracją [zob. *Rozporządzenie...* 2005; Polań-

<sup>221</sup> Można by pomyśleć, że jest to kalka fleksyjna (sposobu odmiany), ale raczej kalkowane jest całe słowo w określonej formie gramatycznej.

<sup>222</sup> Uwagę językoznawcy przykuwa fakt, że użyto tu dwóch rzeczowników żeńskich, ale z dziwnie różną rekcją (*ambasada* + dopełniacz i *republika* + mianownik). Białorusini stosują swoje konwencje i nie zawsze uznają polskie, stąd tłumaczą nazwę *Rzeczpospolita* jak *Рэспубліка Польшча*, czyli mają swój wariant, który raczej nie jest oprotestowywany przez Polaków, choć jest oprotestowywana przez Białorusinów nazwa *Republika Białorusi*. Białorusini uznają tylko formę *Republika Białoruś*, będącą kalką brus. *Рэспубліка Беларусь* [Kaleta 2017a: 28].

<sup>223</sup> Podobną formę stosowała polska ambasada w Mińsku, której oficjalna nazwa brzmiała Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Białoruś. Obecnie na stronie internetowej występuje nazwa Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku i informacja o Ambasadorze Rzeczypospolitej Polskiej na Białorusi. Tego typu formuły pozwalają uniknąć sporu językowego, który mógłby przeszkadzać dyplomacji, ale nie zawierają ani białoruskiej, ani polskiej oficjalnej nazwy Białorusi. Co ciekawe, na stronie polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych widnieje oficjalna nazwa Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Białoruś. Niestety jest to po stronie polskiej ewidentny brak konsekwencji nazewniczej, który jednak można jakoś próbować uzasadnić. Z portalu MSZ mogą częściej korzystać Polacy i dla nich jest forma *Republika Białorusi*. Z kolei na Białorusi polska placówka używa dyplomatycznego (choć kontrowersyjnego) wyjścia z sytuacji, w ogóle nie nawiązując do nazwy kraju, tylko nazwy stolicy kraju.

<sup>224</sup> Wytyczne Komisji obejmują też inne tego typu nazwy np. *Republika Południowej Afryki* (a nie *Republika Południowa Afryka*), *Republika Ekwadoru* (a nie *Republika Ekwador*), *Republika Francuska* (a nie *Republika Francja*), *Republika Dominikańska* (a nie *Republika Dominikana*). Poloniści opowiadają się za używaniem wyłącznie formy z dopełniaczem. Z kolei polscy ekonomiści, prawnicy, politolodzy i socjologowie stosują kalkę białoruską, czyli nazwę *Republika Białoruś*, bo taka forma widnieje w podpisanych z Polską traktatach międzynarodowych [zob. Kaleta 2017a: 28].

ski 2016]) i \**Bykawa*. W języku polskim w jednym tekście powinny być jednolite formy albo *Bykaw – Bykawa*, albo *Bykau – Bykaua*<sup>225</sup>, ewentualnie rosyjska forma nazwiska *Bykow – Bykowa*. Forma mianownika warunkuje tu formę dopełniacza. Polszczyzna nie zna alternacji: *-au* : *-awa*, o czym świadczą choćby odmiany takich nazwisk, jak: *Landau – Landaua* czy *Turnau – Turnaua*. Trudno jest w tym przypadku połączyć polską i białoruską tradycję językową.

Kolejną kwestią jest tłumaczenie pseudonimu innego białoruskiego klasyka. Wyrażenie *вершы Янки Купалы* tłumaczone jest często na polski jako *wiersze Janki Kupały*. Ten wariant tłumaczenia trudno jednoznacznie uznać za błędny lub poprawny [zob. Kaleta 2014a: 90–97]. Z jednej strony dla osób zorientowanych w tematyce białorutenistycznej tłumaczenie to nie budzi wątpliwości, a z drugiej strony dla niezorientowanego polskiego czytelnika – może ono odwoływać do twórczości kobiety o imieniu Janka, wtedy forma *wiersze \*Janki Kupały* byłaby błędna. Błąd polegałby z jednej strony na przeoczeniu szczegółu lub zbytniej dosłowności tłumaczenia, a z drugiej – (wg klasyfikacji Hejwowskiego) na niewłaściwej ocenie wiedzy odbiorców. Zakładamy przy tym, że student rzeczywiście byłby świadomy problemu i świadomie zdecydowałby się na dosłowne tłumaczenie. W tekstach adresowanych do odbiorców nieznających białoruskich realiów lepszy wydaje się wariant *wiersze Jana Kupały*, ewentualnie z dodaniem wersji białoruskiej w transkrypcji: *wiersze Jana Kupały* (brus. *Janka Kupała*), lub w oryginale cyrylicą: *wiersze Jana Kupały* (brus. *Янка Купала*)<sup>226</sup>.

Kalki opisane wyżej są bardzo subtelne i pokazują, że tłumaczenie glotto-dydaktyczne bardzo szybko i płynnie może dotknąć tych samych problemów co tłumaczenie fachowe, na co wskazują choćby błędy realizacji, wynikające z braku wiedzy ogólnej i specjalistycznej tłumacza.

Odnotowano też błędy wynikające ze zbyt dosłownego tłumaczenia i wyboru pierwszego podobnego ekwiwalentu, który jednak pomimo istnienia

<sup>225</sup> To często oburza zwykłych Białorusinów, którzy przeciw takim rozwiązaniom protestują i domagają się stosowania w polskich tekstach białoruskich konwencji. Jednakże właśnie takie formy *Bykau – Bykaua* są stosowane w polskiej wersji językowej strony białoruskiej Telewizji Bielsat [zob. *Krzyszta Wasila Bykaua...*; Kaleta 2017a: 27].

<sup>226</sup> Warto starać się szanować konwencje języka wyjściowego i docelowego na tyle, na ile pozwala na to język docelowy. W polskich tekstach można by w nawiasie podawać formy nazwisk po białorusku. Analogicznie czynią białoruskie gazety, które podają nazwiska zarówno cyrylicą, jak i w oryginale, chociażby gdy piszą o zachodnich gwiazdach muzyki pop [Kaleta 2017a: 28]. Warto jednocześnie pamiętać, że inne zasady mogą dotyczyć tłumaczenia specjalistycznego, np. dokumentów sądowych i nazwisk tam zawartych [por. Panasiuk 2000], ale od tego w tym miejscu abstrahujemy.

w polszczyźnie może w danym kontekście okazać się niefortunny. Ilustrują je przykłady:

- 1) Zdanie *На пачатак 2014 года доля жанчын, якія ацанілі стан свайго здароўя як „добры”, склала 24,2%* studenci przetłumaczyli jako *Na początku 2014 roku liczba kobiet, \*jake (które) oceniły swój stan zdrowia jako dobry, wyniosła 24,2%* – błędnie skalkowano białoruski zaimek, który w polszczyźnie może być tłumaczony jako *jaki* albo *który*, w zależności od kontekstu<sup>227</sup>;
- 2) Zdanie *Працуюць больш, але атрымліваюць менш* studenci przetłumaczyli jako *Pracują więcej, ale \*otrzymują mniej* – to zbyt dosłowne tłumaczenie lepiej brzmiałoby w formie *Pracują więcej, ale zarabiają mniej*;
- 3) Zdanie *Беларускія жанчыны дастаткова актыўна займаюцца спортам* studenci przetłumaczyli jako *\*Białoruskie kobiety dostatecznie aktywnie \*zajmują się sportem* – to zbyt dosłowne tłumaczenie lepiej brzmiałoby w formie *Białorusinki dostatecznie / wystarczająco aktywnie uprawiają sport*;
- 4) Zdanie *Ён сустрэў бы нас, калі б мы яго панярэдзілі* studenci przetłumaczyli jako *\*Spoktałby nas, gdybyśmy go uprzedzili* – to zbyt dosłowne tłumaczenie lepiej brzmiałoby w formie *Wyszedłby po nas, gdybyśmy go uprzedzili*<sup>228</sup>;
- 5) Zdanie *Як адзначаюць эксперты, «беларускія жанчыны высока ацэньваюць інстытут шлюбу»* studenci przetłumaczyli jako *Jak zaznaczają eksperci, „\*białoruskie kobiety wysoko cenią instytucję \*ślubu”* – to zbyt dosłowne tłumaczenie lepiej brzmiałoby w formie *Jak podkreślają eksperci, „Białorusinki wysoko cenią instytucję małżeństwa”*;
- 6) Sformułowanie *сярод гарадскіх жанчын* studenci przetłumaczyli jako *wśród \*miastowych kobiet* – to zbyt dosłowne tłumaczenie lepiej brzmia-

<sup>227</sup> Zaimek *jaki* przyłącza do nadrzędnego rzeczownika zdanie rozwijające określające cechę charakteryzowanego obiektu (np. *Samorząd zorganizował imprezę, jakiej nie pamiętają nawet najstarsi studenci*), a zaimek *który* przyłącza do nadrzędnego rzeczownika lub zaimka zdanie charakteryzujące określony i już zidentyfikowany obiekt (np. *Spotykamy się w hotelu, w którym mieszkasz*).

<sup>228</sup> Tego typu konteksty rzadziej można spotkać w literaturze, np. Jasienica pisze, że „Ludwik Węgierski nadciągnął uroczyście w otoczeniu panów i starszyny królestwa polskiego, którzy pośpieszyli spotkać go we wspomnianym mieście” [Jasienica 1998a: 5]. Kontekst podpowiada, że chodzi o wyjście na spotkanie, a użyty czasownik raczej jest rusycyzmem – co nie dziwi, gdyż autor urodził się w Rosji, a mieszkał m.in. w Kijowie i na Wileńszczyźnie, więc o wpływy językowe nietrudno.

- łoby w formie *wśród mieszkańek miast*;
- 7) Sformułowanie *наведамілі эксперты* studenci przetłumaczyli jako *\*powiadomili eksperci* – to zbyt dosłowne tłumaczenie lepiej brzmiałoby w formie *poinformowali eksperci*;
  - 8) Sformułowanie *саўдаследавання паказалі* studenci przetłumaczyli jako *badania \*socjalne wykazały* – to zbyt dosłowne tłumaczenie lepiej brzmiałoby w formie *badania opinii publicznej* (dosłownie: *badania społeczne*);
  - 9) Brus. *віншаваць* często jest niefortunnie tłumaczone tylko jako *winszować*, rzadziej jako *gratulować*, a już prawie nigdy jako *składać życzenia* (por. B 2.3);
  - 10) Brus. *нарадзілася* często tłumaczone jako nacechowane *\*narodziła się*, podczas gdy lepiej brzmiałoby neutralne *urodziła się*.

## D 1.2. Homonimy i paronimy językowe

Poniżej podajemy przykłady homonimów i paronimów międzyjęzykowych, będących przyczyną błędów Polaków uczących się języka białoruskiego<sup>229</sup>. Są to błędy rozumienia danego leksemu i jego interpretowania i z uwagi na tę specyfikę prezentujemy je w nieco innej formie niż pozostałe rodzaje błędów<sup>230</sup>.

- 1) Fragment tekstu: *Луперк – адна з мянушак Фаўна, бога мілавання і заступніка статкаў*, studenci tłumaczyli jako: *\*Luperk to jeden z przydomków Fauna, boga \*miłości i opiekuna \*statków / \*zastępcy \*statków / obrońcy \*dostatku / \*gwaranta \*dostatku / opiekuna \*związków / \*dostarczyciela \*bogactw (Luperkus to jedno z imion Fauna – boga płodności i opiekuna trzody)* – lepiej użyć formy *Luperkus*, *мянушка* to ‘przezwiśko, pseudonim’ lub ‘imię’ (dla zwierząt), stąd lepiej przetłumaczyć jako *jedno z imion Fauna*, *мілаваць* to ‘pieścić, hołubić, kochać’, ale w kontekście Fauna, który sprzyjał rozmnażaniu się trzody, mówi się raczej o *bogiu płodności* niż *bogiu miłości*; z kolei brus. *заступнік* to nie \*‘za-

<sup>229</sup> Niektóre rozważania z tej części były ujęte przez nas wcześniej w formie artykułu [zob. Kaleta 2017d].

<sup>230</sup> Znaczenia białoruskich leksemów oraz białoruskie odpowiedniki polskich haseł podano za różnymi słownikami [zob. Волкава, Авілава 2005; Chylak-Schroeder, Głuszkowska-Babicka, Jasińska-Socha 2012].

- stęпча’ (brus. *намеснік*), lecz ‘obrońca, rzecznik, orędownik’, co ewentualnie można by przetłumaczyć jako ‘patron, opiekun’; natomiast *статак* (lm. *статкі*) to nie \*‘statek’ (brus. *карабель, судна*) ani \*‘dostatek’ (brus. *дабрабыт*) lecz ‘stado, trzoda’;
- 2) Fragment tekstu: *Дзень шанавання жанчын узнік яшчэ ў Старажытнім Рыме*, studenci tłumaczyli jako: *Dzień szacunku kobiet / Dzień upamiętniania kobiet \*zanikł jeszcze w Starożytnym Rzymie (Dzień honorowania kobiet pojawił się już w Starożytnym Rzymie)* – brus. *шанаванне* to dosłownie ‘szacunek, uszanowanie’, ale w tym kontekście można być też przetłumaczyć jako ‘upamiętnianie, uhonorowanie’, a brus. *узнік* (czas przeszły od *узнікнуць*) to nie \*‘zanikł’ (brus. *знік*), lecz ‘powstał, pojawił się, utworzył się, wytworzył się, zrodził się’;
- 3) Fragment tekstu: *Яны атрымлівалі ў гэты дзень ад сваіх мужоў падарункі і былі акружаныя ўвагай і клопамат*, studenci tłumaczyli jako: *Otrzymywały w ten dzień od swoich mężów prezenty, \*skupiano na nich uwagę i \*uwalniano od kłopotów (Otrzymywały tego dnia od swoich mężów prezenty i były otoczone uwagą i troską)* – brus. *клопат* ma kilka znaczeń: 1. ‘troska’, 2. ‘kłopot’, 3. ‘niepokój, zaniepokojenie’;
- 4) Fragment tekstu: *Беларусь дасягнула пэўных поспехаў у выраўноўванні сацыяльнага статусу мужчын і жанчын*, studenci tłumaczyli jako: *Białoruś osiągnęła \*pełen sukces w wyrównywaniu \*socjalnego statusu mężczyzn i kobiet (Białoruś osiągnęła pewne sukcesy w wyrównywaniu statusu społecznego mężczyzn i kobiet)* – brus. *пэўны* to nie \*‘pełny’ (brus. *поўны*), lecz 1. ‘pewny’, 2. ‘pewien, jakiś’, a brus. *сацыяльны* tłumaczy się częściej jako ‘społeczny’, w rzadszych kontekstach zaś jako ‘socjalny’;
- 5) Fragment tekstu: *Няроўны падзел дабротаў існуе, стварае сітуацыю грамадскага граху, які кліча помсту з неба*, studenci tłumaczyli jako: *Nierówny podział dóbr istnieje i stwarza sytuację społecznego \*grochu, który \*krzyczy o pomstę z nieba (Nierówny podział dóbr istnieje i stwarza sytuację grzechu społecznego, który woła o pomstę do nieba)* – brus. *грэх* ‘grzech’ i brus. *запах* ‘groch’ wystąpiły tu w roli swoistych paronimów, które w planie międzyjęzykowym skutkowały tym, że skojarzono formę *граху* z *grochu*. W końcu zdania duży problem sprawił także frazeologizm

- клича помсту з неба, który błędnie został oddany w języku polskim jako *krzyczy o pomstę z nieba* zamiast *wola o pomstę do nieba*;
- 6) Zdanie: *Што выклікала яго гнеў? Паводзіны ксяндзоў, якія адмаўляліся хрысціць дзяцей, народжаных па-за шлюбам*, zostało przetłumaczone jako: *Co wywołało jego gniew? Postępowanie księży, którzy nie zgadzają się chrzcić dzieci narodzonych \*bez ślubu* (*Co wywołało jego gniew? Postępowanie księży, którzy odmawiają chrztu nieślubnych dzieci*) – można by odnieść wrażenie, że dzieci powinny wziąć ślub, by dopuszczono je do sakramentu chrztu;
- 7) Fragment tekstu: *У ходзе канферэнцыі бакі выступілі за спрашчэнне парадку перасячэння граніц. Удзельнікі канферэнцыі выступілі за далейшае супрацоўніцтва*, studenci tłumaczyli jako: *W trakcie konferencji strony \*wystąpiły za uproszczeniem zasad przekraczania granic. Uczestnicy konferencji \*wystąpili za dalszym rozwojem współpracy* (*W trakcie konferencji strony poparły uproszczenie zasad przekraczania granic. Uczestnicy konferencji opowiedzieli się za dalszym rozwojem współpracy*) – brus. *выступіць за* to nie \*‘wystąpić za’, lecz ‘opowiedzieć się za, poprzeć coś’;
- 8) W dłuższym fragmencie: *[Папа Рымскі] Дадаў, што ўсынаўленне дзяцей гомасэксуаламі ёсць формай дыскрымінацыі дзяцей. Цікава, што зараз скажа прэзідэнт Аргентыны Крыстына Фернандэс дэ Кіршнер, якая сцвярджала тады, што тон Касцёла нагадвае ёй “часы сярэднявечча і Інквізіцыю?*, zdanie: *Цікава, што зараз скажа прэзідэнт Аргентыны*, zostało przetłumaczone jako: *Ciekawe, co \*zaraz powie prezydent Argentyny* (*Ciekawe, co teraz powie prezydent Argentyny*), zwłaszcza że z kontekstu jasno wynikało, że nie chodzi o przyszłość. Brus. *зараз* ma dwa znaczenia: ‘teraz’ i ‘zaraz’ [Kaleta 2015c: 75], choć są białoruskie wydania poprawnościowe uznające za błędne użycie tego leksemu w drugim znaczeniu [np. Лабадзенка 2015];
- 9) W zdaniu: *У гэтае імгненне ён адчуў тонкі чароўны водар ейнай парфумы і зразумеў як яны блізка*, leksem *водар* ‘zapach, aromat’ był tłumaczony dosłownie jako \**wodór* (brus. *вадарод*) albo \**odór* (brus. *смурад*), a leksem *тонкі*, który ma dwa znaczenia: 1. ‘cieńki’, 2. ‘delikatny’, był automatycznie tłumaczony w tym pierwszym;



- 10) Zdanie: *Сярод занятых у эканоміцы доля працуючых жанчын з вышэйшай адукацыяй складае 31%*, studenci przetłumaczyli na język polski jako: *Wśród pracujących / \*zajętych w dziedzinie \*ekonomii / Wśród \*ekonomistów jest 31% kobiet z wyższą \*edukacją (Wśród osób zatrudnionych w gospodarce kobiety z wyższym wykształceniem stanowią 31%)* – brus. *эканоміка* to pol. ‘gospodarka’, pol. *ekonomia* to brus. *эканомія* [por. Kaleta 2015c: 74], a brus. *вышэйшая адукацыя* to pol. ‘wyższe wykształcenie’;
- 11) Zdanie: *Мой адрас лёгка запомніць*, studenci przetłumaczyli na język polski jako: *Mój adres łatwo \*zapomnieć (zapamiętać)* – brus. *запомніць / запам’ятаць* to pol. *zapamiętać*, a pol. *zapomnieć* to brus. *забыць*;
- 12) Sformułowanie *на дадзеных даследавання* studenci przetłumaczyli jako: *według \*zbadanych danych* zamiast *według wyników badań*;
- 13) Wyrażenie *інстытут шлюбу* przetłumaczono dosłownie jako *\*instytut \*ślubu* zamiast *instytucja małżeństwa*, brus. *інстытут* 1. ‘instytut’, 2. ‘instytucja’, brus. *шлюб* ‘ślub, małżeństwo’ [por. Kaleta 2015c: 75];
- 14) Wyrażenie *ерэтычнае свята немусульманскіх народаў* przetłumaczono dosłownie *\*erotyczne (heretyckie) święto niemuzułmańskich narodów*, brus. *ерэтычны* ‘heretycki’, brus. *эратычны* ‘erotyczny’;
- 15) Brus. *нябачны* ‘niewidoczny, niewidzialny’ przetłumaczono jako *\*nie-uważny* (brus. *няўважлівы*);
- 16) Brus. *інфінітыў* ‘bezokolicznik’ tłumaczono jako *\*infantylny* (brus. *інфантыльны*);
- 17) Brus. *дзядзька* ‘wuj(ek), stryj(ek)’ często tłumaczony jest jako *\*dziadek* (brus. *дзед, дзеда*);
- 18) Brus. *немаўля* ‘niemowlę’ często tłumaczone jest jako *\*niemowa* (brus. *нямы, нямка*);
- 19) Brus. *святар* ‘kapłan, osoba duchowna’ przetłumaczono jako *\*święty* (brus. *святы*);
- 20) Brus. *здагадаліся* ‘domyślili się’ (od brus. *здагадацца* ‘domyślić się’) przetłumaczono jako *\*dogadali się* (brus. *дамовіцца*);
- 21) Brus. *весці* ‘prowadzić’ przetłumaczono jako *\*wziąć* (brus. *узяць*);
- 22) Brus. *заказны* ‘na zamówienie, polecony (list)’ mylone jest z pol. *\*zakazny* (brus. *інфекцыйны*);

- 23) Brus. *установа* ‘urząd, instytucja, zakład’ często błędnie tłumaczone jako pol. *\*ustawa* (brus. *закон*);
- 24) Brus. *каардынуючы* ‘koordynujący’ tłumaczono jako *\*kardynalny* (brus. *асноўны, галоўны, кардынальны*);
- 25) Brus. *умовы* ma kilka znaczeń: 1. w lp. ‘umowa, porozumienie’, 2. w lm. ‘warunki’, 3. ‘zasady’, a w lm. często jest tłumaczone jako *\*umowy* (brus. *дамовы*);
- 26) Brus. *поспех* ‘sukces, powodzenie, osiągnięcie’ bywa tłumaczone jako *\*pośpiech* (brus. *наспешнасць*) [Kaleta 2014a: 131];
- 27) Brus. *патрабаваць* ma dwa znaczenia: 1. ‘żądać, domagać się’, 2. ‘wymagać, potrzebować’ (np. *potrzebować odpoczynku*), lecz bywa błędnie tłumaczone jako *\*potrzebować* w każdym kontekście, co omija pierwsze znaczenie białoruskiego leksemu;
- 28) Brus. *змагацца* ‘walczyć, zмагаć się’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*zmezczyć się* (brus. *стаміцца, змучыцца*) lub *\*zmachać się* (brus. *змахацца*);
- 29) Brus. *жадаць* ‘pragnąć, życzyć’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*żądać* (brus. *патрабаваць, дамагацца, вымагаць*);
- 30) Brus. *піць* ‘pić’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*picie* (brus. *піццэ, пітво*);
- 31) Brus. *падатковыя вылікі* ‘odliczenia, potrącenia’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*wyliczenia* (brus. *вылічэнні*);
- 32) Brus. *ганарыцца* ma dwa znaczenia: 1. ‘być dumnym, szczyścić się’, 2. ‘chęcić się, pysznić się’, lecz bywa błędnie tłumaczone jako *\*unosić się honorem* (brus. *абражацца, крыўдзіцца*);
- 33) Brus. *пастка* ‘pułapka’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*pustka* (brus. *пустата*);
- 34) Brus. *пажаданне* ‘życzenie’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*pożądanie* (brus. *пажада / юр*);
- 35) Brus. *старшыня* ‘przewodniczący’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*starszyzna* (brus. *старэйшына*);
- 36) Brus. *падпіска* ‘prenumerata’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*podpis* (brus. *подпіс*);
- 37) Brus. *злачынства* ‘zbrodnia, przestępstwo’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*zło* (brus. *зло*);

- 38) Brus. *накрыўдзіцца* ‘zachnąć się, obrazić się, strzelić focha’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*pokłócić się*; (brus. *насварыцца*)
- 39) Brus. *лекцыя* ‘wykład’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*lekcja* (brus. *урок*);
- 40) Brus. *пенсія* ‘emerytura, renta’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*pensja* (brus. *зарплата*);
- 41) Brus. *магазин* ‘sklep’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*magazyn* (brus. 1. *склад*, 2. *часонік*);
- 42) Brus. *цягнік* ‘pociąg’ bywa błędnie tłumaczone jako *\*ciągnik* (brus. *цягач*, *трактар*).

Powyższe przykłady pokazują, że studenci odznaczają się dużą inwencją w myleniu homonimów, np. brus. *благі* ‘zły’ może być błędnie kojarzone zarówno z pol. *\*błahy*, jak i *\*błogi* [Kaleta 2017d: 83], co pokazuje, że zazwyczaj nie ma jednego utartego schematu i różni studenci mogą mieć różne skojarzenia, często bardzo odległe. Zarejestrowaliśmy także inne ciekawe skojarzenia: brus. *каток* ‘lodowisko’ błędnie tłumaczone jako *\*kajak*, brus. *уявіць* ‘wyobrazić’ błędnie tłumaczone jako *\*uwalić*, brus. *урадлівасць* ‘urodzaj, żyźność’ błędnie tłumaczone jako *\*uroda*, brus. *урад* ‘rząd’ błędnie tłumaczone jako *\*uradowany*, brus. *улада* ‘władza’ błędnie tłumaczone jako *\*lada*, brus. *святар* ‘kapłan’ błędnie tłumaczone jako *\*ten, kto sprzedaje kwiaty*, brus. *мытнік* ‘celnik’ błędnie tłumaczone jako *\*przemysłownik*. To pokazuje, że nauczyciel wobec ucznia powinien kierować się – jak w ruchu drogowym – zasadą ograniczonego zaufania i wyjaśniać znaczenia nawet tych leksemów, które wydawałoby się nie powinny być przyczyną nieporozumień. Dlatego tak ważne jest przygotowywanie odpowiednich ćwiczeń, które mogłyby polegać na tłumaczeniu zdań z problematycznymi leksemami czy szukaniu błędów w podanych zdaniach. Jak dotąd nie znaleźliśmy ćwiczeń z homonimami w materiałach glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego – ani w podręcznikach, ani w osobnych wydaniach – i ten brak należałoby, naszym zdaniem, jak najszybciej uzupełnić<sup>231</sup>.

Warto wspomnieć o jeszcze jednej kwestii, na którą należy zwracać uwagę uczącym się ze względu na możliwe niemiłe konsekwencje w życiu codzien-

<sup>231</sup> Na szczęście w innych językach są przykłady, na których można się wzorować, np. ćwiczenia w podręczniku do nauki języka ukraińskiego dla Polaków pt. *Z ukraińskim na Ty* [Delura i in. 2013], preparowane teksty polskie z homonimami włoskimi [zob. np. *Falszywi przyjaciele, czyli...* 2016] oraz zestaw ćwiczeń dotyczący francusko-rumuńskich homonimów o tytule, który oznacza *strzeż się fałszywych przyjaciół* [Pelea 2014], który proponuje teksty do uzupełnienia czy poprawy oraz wiele innych cennych ćwiczeń [Kaleta 2017d: 83].

nym [zob. Kaleta 2017d: 83]. Chodzi o wulgaryzmy lub słowa, których znaczenie nie ma zabarwienia neutralnego w danym języku, np. dla Polaków nieobojętne są wł. *curva* ‘zakręt’, ros. *цымку* ‘doba’, czy brus. *пыхацца* ‘ruszać się’ lub *пыхаць* ‘wprawiać w ruch, przesuwać, ruszać, poruszać’. W języku polskim dosłowne przytaczanie takich słów może mieć poważne skutki, ale warto tego typu przykłady pokazać w ramach pisemnego tłumaczenia glottodydaktycznego zadanego do domu, by nie robić niepotrzebnej sensacji na zajęciach. Chodzi przecież o zdobycie wiedzy i uniknięcie błędu w praktyce życiowej. Stąd np. brus. *Нам трэба пыхацца* należy przetłumaczyć jako *Musimy już iść*, a nie jako homonim, jak to bezwiednie uczyniła pewna Białorusinka ucząca się języka polskiego<sup>232</sup> [zob. Kaleta 2014a: 135; 2017d: 83].

### D 1.3 Błędy stylistyczne

Do takich błędów zaliczamy sytuacje, gdy pod wpływem języka polskiego Polacy używają neutralnych białoruskich leksemów, które mają nacechowane polskie odpowiedniki. Często tego typu leksemy są różnie nazywane przez badaczy, np. *mylące podobieństwa międzyjęzykowe* [Grosbart 1984: 119], *homonimy międzyjęzykowe* [por. Стасиньска 1990: 34–42; Беднаж 2002: 58], *archaizmy stylistyczne* [Pančiková 2004: 284], *leksemy odznaczające się zdradliwością stylistyczną* [Pančiková 2005: 20–21], *złudne odpowiedniki stylistyczne* [Kaleta 2013a: 136–137] czy *falszywi przyjaciele tłumacza* [por. Kaleta 2014a: 25–79]. Różnorodna terminologia oznacza, że zagadnienie to jest badane z różnych perspektyw, więc tego typu leksemy mogą być zaliczane także do błędów translatorskich [por. Pančiková 2004, 2005], a nie tylko błędów obcojęzycznych. Jerzy Kowalewski nazywa takie błędy błędami glottodydaktycznymi spowodowanymi brakiem doświadczenia językowego, a nie brakiem wiedzy językowej [Kowalewski 2015: 350–351]. Naszym zdaniem jest to brak wiedzy na temat różnych rejestrów polszczyzny i automatyzm tłumaczenia czy szukania pierwszych lepszych odpowiedników, które jak się okazuje, są pierwsze, ale nie lepsze.

Białoruskie neutralne leksemy odpowiadają polskim leksemom nacechowanym stylistycznie, które w słownikach oznaczane są kwalifikatorem chro-

<sup>232</sup> Polacy z kolei powinni być świadomi, jakie reakcje może wywoływać u Rosjan i Białorusinów pol. *Przed wejściem proszę pukać* (ros. *пукать*, brus. *пукать* ‘puszczać bąki, pierdzieć’) [por. Kaleta 2014a: 133; 2017d: 83] czy pol. *писаць* (ros. *писаць*, brus. *писаць* ‘oddawać mocz, sisiać’).

nologicznym, np. *daw.* (dawny), *przestarz.* (przestarzały), lub stylistycznym, np. *książk.* (książkowy), *poet.* (poetycki), *pot.* (potoczny), *reg.* (regionalny) [Kaleta 2015c: 129]. Niżej podajemy przykłady błędów, których przyczyną jest opisywane zagadnienie:

- 1) Brus. *аўтамабіль* ‘samochód’ – błędnie tłumaczone jako \**automobil*, podczas gdy pol. *automobil* to *daw.* ‘samochód’ (dziś używane w odniesieniu do zabytkowych samochodów);
- 2) Brus. *віншавань* ‘gratulować, składać życzenia’ – błędnie tłumaczone jako \**winszować*, podczas gdy pol. *winszować* to *książk.* 1. ‘składać komuś życzenia, życzyć’; 2. ‘składać komuś gratulacje, gratulować’;
- 3) Brus. *вячэра* ‘kolacja’ – błędnie tłumaczone jako \**wieczera*, pol. *wieczera* to *daw.* ‘posiłek wieczorny’, *przestarz.* ‘kolacja’;
- 4) Brus. *смава* ‘jedzenie, pokarm, danie’ – błędnie tłumaczone jako \**strawa*, pol. *strawa* to *daw.* ‘pożywienie’.

## D 2. Błędy składniowe

Błędy te dotyczą budowy zdania, która jest błędnie rozumiana lub błędnie kalkowana do zdania polskiego. Zarejestrowaliśmy następujące przykłady:

- 1) Zdanie *Каляды – галоўнае свята* studenci przetłumaczyli dosłownie jako \**Boże Narodzenie – główne święto* zamiast *Boże Narodzenie to główne święto / Boże Narodzenie jest głównym świętem*;
- 2) Zdanie *Марыля прыйдзе ў тры гадзіны* studenci przetłumaczyli dosłownie jako *Maryla przyjdzie \*za trzy godziny* zamiast *Maryla przyjdzie o godzinie trzeciej*.

### D 2.1. Błędny szyk wyrazów w zdaniu

Nasze badania potwierdziły, że studenci pod wpływem języka białoruskiego robią błędy w szyku polskich przydawek, co często wynika z dosłownego tłumaczenia. Na przykład zdanie (z tekstu o nowym papieżu Franciszku z czasów, gdy był jeszcze kardynałem): *Адмовіўся таксама ад біскупскай рэзідэнцыі, сам сабе*

гатаваў, а яго галоўным сродкам транспарту быў гарадскі аўтобус студenci tłumaczyli następująco: *Odmówił również zamieszkania w \*biskupiej rezydencji (rezydencji biskupiej), sam sobie gotował, a jego głównym środkiem transportu był \*miejski autobus (autobus miejski)*<sup>233</sup>.

### D 3. Kalki ortograficzne

Do najbardziej charakterystycznych i rozpowszechnionych błędów tego rodzaju należy skalkowana pisownia nazw narodowości małą literą, np. brus. прыгожыя беларускi tłumaczone jako *piękne \*bialorusinki (Białorusinki)*. Zdarza się jednak także błędne przeniesienie pisowni łącznej, np. wyjść *\*zamaż (za maż)* pod wpływem brus. выйці замуж i *\*coroku (co roku)* pod wpływem brus. штогод.

### D 4. Błędy glottopragmatyczne

Błędy glottopragmatyczne w tłumaczeniu glottodydaktycznym widać bardzo wyraźnie, dziwić więc może dosłowne tłumaczenie zwyczajów językowych. Odnotaliśmy następujące przykłady:

- 1) Zdanie *Скажыце, калі ласка, дзе можна купіць газету* studenci przetłumaczyli dosłownie jako *Czy \*możecie mi powiedzieć, gdzie można kupić gazetę* zamiast *Przepraszam! Gdzie można kupić gazetę? / Przepraszam! Czy wie Pan, gdzie można kupić gazetę?* itp.;
- 2) Pytanie *Наталля Паўлаўна, Вы знаёмыя з прафесарам Паплаўскай?* studenci przetłumaczyli dosłownie jako *Natallia Paulauna, czy \*jesteście znajomymi?* zamiast *Natallio Paulauna, czy panie się znają z profesor Pa-plauską?* lub *Natallio Paulauna, czy zna pani profesor Pa-plauską?*;
- 3) Zwrot *Спадар прафесар! Дазвольце прадставіцца* studenci przetłumaczyli dosłownie jako *Panie profesorze! \*Pozwólcie się przedstawić* zamiast *Panie profesorze! Proszę pozwolić, że się przedstawię*.

<sup>233</sup> Różnica znaczeniowa jest w tym przypadku subtelna. W białoruskim oryginale chodzi jednak o podkreślenie rodzaju komunikacji, środka transportu, którym biskup podróżował, a nie obszar miejski lub wiejski, po którym poruszał się autobus.

Dosłowne błędne tłumaczenie zwrotu grzecznościowego *Бы* na język polski może wręcz prowadzić do zaburzenia komunikacji. Gdy studentka z Białorusi zapytała swojego wykładowcę: *Kiedy \*wy macie dyżur? (Kiedy pan ma dyżur?)*, zdezorientowany polski profesor zareagował rozglądaniem się dokoła.

## D 5. Błędy złożone

W tym miejscu zostały zebrane przykłady różnych błędów występujących jednocześnie w jednym wypowiedzeniu.

1) *Спецыялісты канстатуюць – беларускія жанчыны больш адукаваныя, чым мужчыны.*

To zdanie studenci przetłumaczyli na język polski na dwa różne sposoby:

a) *Specjaliści stwierdzają \*– \*białoruskie kobiety są bardziej \*edukowane niż mężczyźni* – błąd składniowy i 2 błędy leksykalne;

b) *Specjaliści stwierdzają \*– \*białoruskie kobiety bardziej \*wyedukowane, \*niż mężczyźni* – błąd składniowy, 2 błędy leksykalne i błąd interpunkcyjny.

Widzimy, że:

– drugi wariant tłumaczenia jest bliższy składni białoruskiej, sztucznej w języku polskim, natomiast pierwszy wariant zawiera odmieniony czasownik *być (są)*, naturalny dla polskiej składni;

– w obu tłumaczeniach niepotrzebnie zachowano myślnik, w drugim tłumaczeniu także przecinek przed przyimkiem *niż*;

– w obu tłumaczeniach błędnie dosłownie przetłumaczono wyrażenie *беларускія жанчыны* jako *białoruskie kobiety* zamiast *Białorusinki* ewentualnie *kobiety na Białorusi*;

– błędne są dosłowne ekwiwalenty leksykalne typu *edukowane* czy *wyedukowane*, gorsze od neutralnego leksemu *wykształcone*;

– proponujemy w tym kontekście ekwiwalent *lepiej* zamiast *bardziej*, choć nie uznajemy tego ostatniego za błąd *sensu stricto*.

Poprawne tłumaczenie powinno zatem przybrać formę:

*Specjaliści stwierdzają, że Białorusinki są lepiej wykształcone niż Białorusini.*

albo jedną z podobnych:

*Jak twierdzą specjaliści, Białorusinki są lepiej wykształcone niż Białorusini. / Specjaliści stwierdzają, że na Białorusi kobiety są lepiej wykształcone niż mężczyźni.*

2) *Выбар імя – Францішак – зразумелы, бо Святы Айцец – чалавек сціп-лы.*

To zdanie studenci przetłumaczyli na język polski jako:

*Wybór imienia – \*„Franciszek” – \*zrozumiały, bo Ojciec Święty \*– to człowiek skromny* – błąd składniowy i 2 błędy interpunkcyjne.

Widzimy, że:

– niepotrzebnie imię Franciszek zapisano w cudzysłowie, nie jest to bowiem tytuł ani wyrażenie ironiczne;

– błąd składniowy polega na opuszczeniu łącznika w orzeczeniu imiennym i pozostawieniu samego orzecznika;

– drugi błąd interpunkcyjny polega na zachowaniu interpunkcji oryginału (która tak naprawdę służy do wyrażenia składni).

Poprawne tłumaczenie powinno zatem przybrać formę:

*Wybór imienia Franciszek jest zrozumiały, bo Ojciec Święty to człowiek skromny* lub *Wybór imienia Franciszek jest zrozumiały, bo Ojciec Święty jest człowiekiem skromnym.*

3) (...) *хоць беларускі маюць цяжкасці з кар’ерным ростам*

Ten fragment zdania studenci przetłumaczyli na język polski jako:

*(...) choć \*białorusinki mają trudności w \*zdobyciu doświadczenia zawodowego*

– błąd ortograficzny i błąd leksykalny.

Widzimy, że:

– skalkowano białoruską ortografię, zgodnie z którą nazwy narodowości w języku białoruskim piszemy małą literą;

– błędnie przetłumaczono brus. *рост* 1. ‘wzrastanie’, 2. ‘wzrost’, 3. ‘rozwój’;

Poprawne tłumaczenie:

*(...) choć Białorusinki mają trudności z rozwojem zawodowym.*

4) Sformułowanie *сацыяльная праца* studenci przetłumaczyli jako: *\*\*so- cjalna praca* zamiast *praca społeczna* – błąd leksykalny i błąd szyku.



Przykłady błędów oznaczone w tym rozdziale jako kategoria D pokazują, że tłumaczenie tekstu na inny język nie jest łatwe ani naturalne i nie każdy może je wykonać profesjonalnie [por. Hejwowski 2006: 150–162]. Ćwiczenia zarówno z tłumaczenia fachowego, jak i glottodydaktycznego służą wypracowaniu precyzji, doszlifowaniu detali językowych, uczą pokory językowej i cierpliwości w pracy nad tłumaczeniem i nauką języka.

## D 6. Błędy celowe

Osobną kategorię mogłyby stanowić błędy celowe, tj. głównie błędy leksykalne (czasem występujące jednocześnie z polskim akcentem wyrazowym), polegające na stosowaniu w wypowiedzi białoruskiego słowa celowo, mimo że mówiącemu znany jest białoruski odpowiednik, czyli trochę na zasadzie makaronizmu, np. dla zabawy. Wynika to z sympatii do języka (czy konkretnego leksemu), trochę też z poczucia humoru, np. *W przedmowie autor zwraca się do \*czytacza (czytelnika), któremu wyjaśnia intencję powstania dzieła.*

Czasem jednak transfer z języka białoruskiego nie jest uświadomiony i student rozumie, że powiedział coś nie tak dopiero na skutek reakcji nauczyciela lub kolegów z grupy. Niekiedy podobne błędy pojawiają się w piśmie (nawet w brudnopisach prac licencjackich) i trudno jest jednoznacznie ocenić, czy były one zamierzone, czy jednak pokazują nieuświadomiony transfer z białoruszczyzny, np. *W badaniach udało się wyodrębnić tylko liczbę mnogą mianownika omawianego desygnatu, któremu jest bliżej do języka polskiego \*czym (niż) do białoruskiego, brus. чым. Ustalenie faktu, czy w danej sytuacji student popełnił tego rodzaju błąd celowo czy nieświadomie, nie zawsze jest możliwe. Jedyne kontekst sytuacyjny bądź dobra znajomość konkretnego studenta i jego zdolności językowych mogą nam to podpowiedzieć. O podobnej kwestii wspominaliśmy w innej naszej publikacji na przykładzie dziecka dwujęzycznego [zob. Kaleta 2017f].*

## E. Błędy mieszane

Błędy mieszane, jak już wspomniano, to wypowiedzi zawierające różnorodne błędy jednocześnie [por. Dąbrowska 2012], np. jedne błędy wynikające z interferencji języka ojczystego i inne – wynikające z nieopanowania zasad systemu języka, czyli należące do różnych kategorii błędów (wcześniej zaprezentowanych, najczęściej kategorii oznaczonej literą A, B i C). Korekta takich konstrukcji wymaga licznych przekształceń, np. składniowych, leksykalnych i morfologicznych [Dąbrowska, Pasięka 2008: 75]. Błędy te mogą się zdarzyć na poziomie jednego leksemu, zwrotu, wyrażenia lub całego zdania.

### E 1. Błędy w leksemach

W grupie tej można wydzielić leksemę należące do różnych części mowy, np. czasowniki, przymiotniki, rzeczowniki, zaimki.

- 1) *Я на нацяянальнасці \*\*Полка (полька)* – błąd ortograficzny (błędna pisownia wielkiej litery – interferencja polskiego *Polka*) i błąd ortograficzny (błędne pominięcie miękkiego znaku – nieopanowanie systemu);
- 2) *Я з \*\*\*\*Льубльіна (Любліна)* – 4 błędy ortograficzne (błędna pisownia *льу* zamiast *лю* i *льи* zamiast *ли* – nieopanowanie systemu oraz interferencja rosyjskiego *и*);
- 3) *\*\*ведаю (Я бачу)* – błąd leksykalny (nieopanowanie systemu) i błąd składniowy (interferencja języka polskiego – pominięcie zaimka w funkcji podmiotu);
- 4) *\*\*снуй (снi)* – błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *u* pod wpływem języka rosyjskiego) i błąd fleksyjny (błędna forma trybu rozkazującego pod wpływem języka pol. *śpij*);
- 5) *\*\*n’iŭ (ni)* – błąd ortograficzny (błędne dodanie apostrofu – nieopanowanie systemu) i błąd fleksyjny (błędna forma trybu rozkazującego pod wpływem polskiego *pij*);
- 6) *\*\*чэмусці (чамусьці)* – błąd ortograficzny (interferencja polskiego *czemuś*) i błąd ortograficzny (nieopanowanie zasad pisowni miękkiego znaku);

- 7) **\*\*найвыжшейшы** (*найвышэйшы*) – błąd ortograficzny (błędne dodanie spółgłoski *ж* – interferencja polskiego *najwyższy*) i błąd ortograficzny (błędna litera *e* po twardej spółgłosce *ш* – interferencja języka rosyjskiego lub polskiego);
- 8) **\*\*найпрасвятэйшы** (*самы працавіты*) – błąd fleksyjny (błędna forma wyrazu – nieopanowanie systemu) i błąd ortograficzny (litera *с* zamiast *ц* – literówka, interferencja języka polskiego);
- 9) **\*\*Ефрасінія** (*Ефрасіння*) – błąd ortograficzny (błędna pisownia spółgłoski *н*, brak wydłużenia – nieopanowanie systemu) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski jutowanej *я* jako *ia* – interferencja języka polskiego);
- 10) **\*\*залачаканне** (*зала чакання*) – błąd ortograficzny (pisownia łączna pod wpływem polskiego ekwiwalentu) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski jutowanej – nieopanowanie systemu);
- 11) **\*\*прэм’ера міністра** (*прэм’ер-міністра*) – błąd fleksyjny (interferencja języka polskiego) i błąd ortograficzny (brak łącznika – nieopanowanie systemu);
- 12) **\*\*\*веласіпет** (*веласінед*) – błąd ortograficzny (błędna litera *и* pod wpływem języka rosyjskiego), błąd ortograficzny (błędna litera *p* pod wpływem języka polskiego) i błąd ortograficzny (błędna litera *m* w pisowni ubezdźwiecznionej spółgłoski w wygłosie – nieopanowanie systemu);
- 13) **\*\*майстэркласы** (*майстар-класы*) – błąd ortograficzny (błędna samogłoska *э* pod wpływem angielskiego *master*) i błąd ortograficzny (błędna pisownia łączna – nieopanowanie systemu);
- 14) **\*\*Нямцы** (*немцы*) – błąd ortograficzny (pisownia wielkiej litery pod wpływem języka polskiego) i błąd ortograficzny (błędna samogłoska jutowana *я* zamiast *e* – nieopanowanie systemu);
- 15) *кухня* **\*\*\*Подлашшы** (*Падляшша*) – 2 błędy ortograficzne (błędna pisownia samogłosek *о* oraz *а* pod wpływem polskiego *Podlasie*) i błąd fleksyjny (nieopanowanie systemu);
- 16) **\*\*кточі** (*хточыі*) – błąd ortograficzny (błędna spółgłoska *к* pod wpływem polskiego *ktoś*) i błąd ortograficzny (pominięcie znaku miękkiego – nieopanowanie systemu);

- 17) \*\**аўтавагзал* (*аўтавакзал*) – błąd ortograficzny (błędna samogłoska *o* pod wpływem polskiego *auto*) i błąd ortograficzny (błędna litera *z* w pisowni udźwięcznionej głoski bezdźwięcznej – nieopanowanie systemu);
- 18) *ехаць на \*\*\*аўтастоне* (*машыне*) – błąd leksykalny (nieopanowanie systemu) i błędy ortograficzne (błędna litera *u* i błędna samogłoska *o* pod wpływem polskiego *auto*);
- 19) \*\**Прывітане* (*Прывітанне*) – błąd ortograficzny (błędna litera *u* pod wpływem języka rosyjskiego) i błąd ortograficzny (błędna pisownia spółgłoski *н*, brak wydłużenia – nieopanowanie systemu);
- 20) \*\**рабім здымкі* (*мы робім*) – błąd składniowy (pominięcie zaimka w funkcji podmiotu – interferencja języka polskiego) i błąd ortograficzny (błędna samogłoska *a* – nieopanowanie systemu);
- 21) \*\*\**уБранне* (*вопратка*) – błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *u*, interferencja języka polskiego), błąd ortograficzny (błędne stosowanie wielkiej litery – nieopanowanie systemu) i błąd leksykalny (interferencja polskiego *ubranie*);
- 22) *Да \*\*\*\*набоченя* (*набачэння*) – błąd ortograficzny (błędna litera *н* – nieopanowanie systemu), błąd ortograficzny (błędna samogłoska *o* – nieopanowanie systemu), błąd ortograficzny (błędna litera *e* po twardej spółgłosce *ч* – interferencja języka rosyjskiego lub polskiego), błąd ortograficzny (błędna pisownia spółgłoski *н*, brak wydłużenia – nieopanowanie systemu).

## E 2. Błędy w wyrażeniach

W grupie tej można wydzielić wyrażenia głównie dwuczłonowe, składające się np. z połączeń przymiotnika z rzeczownikiem lub rzeczownika z rzeczownikiem.

- 1) \**выратаванае* (*ратаўнічы*) \**кола* (*круг*) – błąd leksykalny (nieopanowanie systemu) i błąd leksykalny (interferencja polskiego *koło*);
- 2) \**убезпечанае* (*страхоўка*) \**машына* (*на машыну*) – błąd leksykalny (interferencja polskiego *ubezpieczenie*) i błąd składniowy (nieopanowanie systemu);
- 3) \**праездка* (*катанне*) \*\**додзю* (*на лодцы*) – błąd leksykalny (nieopano-

- wanie systemu), błąd leksykalny (interferencja polskiego *łódź*) i błąd składniowy (nieopanowanie systemu);
- 4) \**рэйс* (*катанне*) на \**лодзі* (*лодцы*) – błąd leksykalny (nieopanowanie systemu) i błąd leksykalny (interferencja polskiego *na łodzi*);
  - 5) \**наспяшная* / \**поспешная* (*хуткі*) \**чыгунка* (*цягнік*) – błąd leksykalny (interferencja polskiego *pośpieszny*) i błąd leksykalny (nieopanowanie systemu);
  - 6) На \*\**мое* (*маю*) \**думкі* (*думку*) – błąd leksykalny i fleksyjny (interferencja polskiego *moje*) i błąd fleksyjny (nieopanowanie systemu);
  - 7) \**после* (*пасля*) II \**вайны сусветнай* (*сусветнай вайны*) – błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *после*) i błąd składniowy (błędny szyk wyrazów – interferencja języka polskiego);
  - 8) у \*\**тэлебачені* (*тэлебачанні*) \**БелСат* (*Белсат*) – błąd ortograficzny (błędna litera *e* po twardej spółgłosce *ч* – interferencja języka rosyjskiego lub polskiego), błąd ortograficzny (błędne pominięcie spółgłoski *н*, brak wzdłużenia – nieopanowanie systemu) i błąd ortograficzny (błędne użycie wielkiej litery – nieopanowanie systemu);
  - 9) \**зімняя* (*зімнія*) *віды* \**спортаў* (*спорту*) – błąd ortograficzny (interferencja polskiego *zimny*) i błąd fleksyjny (nieopanowanie systemu);
  - 10) \**разыгрыш* (*розыгрыш*) \**о кубак свету* (*кубка свету*) – błąd ortograficzny (błędna samogłoska *a* – nieopanowanie systemu) i błąd składniowy (interferencja polskiego *rozgrywki o Puchar Świata*);
  - 11) \*\**через стаходдзя* (*на працягу стагоддзяў*) – błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *через*), błąd składniowy (błędne użycie przyimka – nieopanowanie systemu);
  - 12) \**Рыскі* (*Рыжскі*) \**праліў* (*заліў*) – błąd ortograficzny (interferencja polskiego *Ryski*) i błąd leksykalny (nieopanowanie systemu);
  - 13) \*\**грошавы* (*грашовы*) \**перэказ* (*неравод*) – dwa błędy ortograficzne (błędne samogłoski *o* i *a* – nieopanowanie systemu) i błąd leksykalny (interferencja polskiego *przekaz*);
  - 14) \**разклад* (*расклад*) \**поездаў* (*паяздоў*) – błąd ortograficzny (błędna litera *з* w pisowni udźwięcznionej głoski bezdźwięcznej – interferencja polskiego *rozkład*) i błąd fleksyjny (nieopanowanie systemu);
  - 15) ААН – \**арганізацыя* (*Арганізацыя*) \*\**абяднаных* (*Аб’яднаных*) \*\**на-*

*подаў (Нацый)* – błąd ortograficzny (błędne stosowanie małej litery – nieopanowanie systemu), dwa błędy ortograficzne (błędne stosowanie małej litery – nieopanowanie systemu i błędne pominięcie apostrofu – nieopanowanie systemu), błąd leksykalny (interferencja polskiego *Organizacja Narodów Zjednoczonych*) i błąd ortograficzny (błędne stosowanie małej litery – nieopanowanie systemu);

- 16) *ВНУ* – *\*вышае (вышэйшая) \*навучнае (навучальная) \*ўчылішча (ўстанова)* – błąd fleksyjny (nieopanowanie systemu) i dwa błędy leksykalne (interferencja rosyjskiego *научное* oraz *училище*).

### E 3. Błędy w zwrotach

W tej grupie można wydzielić zwroty głównie dwuczłonowe, składające się np. z połączeń czasownika z innymi częściami mowy.

- 1) *\*Он (Ён) \*рэзае (рэжа)* – błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *он* lub polskiego *on*) i błąd fleksyjny (nieopanowanie systemu);
- 2) *\*аглядаць (глядзець) \*тэлебачэнне (тэлебачанне)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *oglądać*) i błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *э* – nieopanowanie systemu).

### E 4. Błędy w zdaniach

Błędy mieszane pojawiają się także na poziomie całych zdań.

- 1) *Ці \*спадар мог бы дапамагчы \*мяне? (Ці Вы маглі б мне дапамагчы?)* – błąd składniowy (interferencja języka polskiego) i błąd fleksyjny (nieopanowanie systemu);
- 2) *\*Папрашу \*праснуцца а 5.30 (Пабудзіце мяне, калі ласка, у 5.30)* – błąd składniowy (interferencja języka polskiego) i błąd leksykalny (nieopanowanie systemu);
- 3) *\*Где (Дзе) \*\*жест (ёсць / знаходзіцца) \*аўтапрыпынак? (аўтобусны прыпынак)* – błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *Где*), błąd leksykalny i ortograficzny (interferencja rosyjskiego *есть* i polskiego *jest*) i błąd leksykalny (nieopanowanie systemu);

- 4) *Калі \*\*адхадзі (адлятае) самалёт?* – błąd fleksyjny (interferencja języka polskiego) i błąd glotto pragmatyczny (nieopanowanie systemu);
- 5) *З \*каторага \*тору \*цягнік \*\*ядуць? (З якой/каторай нуці адпраўляецца цягнік?)* – dwa błędy leksykalne (interferencja polskich słów *który* i *tor*), błąd składniowy (błędny szyk – nieopanowanie systemu), błąd fleksyjny (interferencja polskiego *jadą*);
- 6) *Самалёт \*шчасліва (удала) \*выляндаваў (прызямліўся)* – błąd ortograficzny (interferencja rosyjskiego *счастливо*), błąd leksykalny (interferencja polskiego *wylądował*);
- 7) *Госці і гаспадары \*склалі жаданні \*адны з аднымі \*з \*находы свята (Госці і гаспадары вінішавалі адны адных са святам)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *składać życzenia*), błąd fleksyjny (błędna odmiana zaimka – nieopanowanie systemu), błąd składniowy (użycie błędnego przyimka – interferencja języka polskiego), błąd ortograficzny (błędna spółgłoska *x* w wyrazie *находы* (*нагоды*) – nieopanowanie systemu, błąd w błędzie);
- 8) *\*Якія \*твае \*заінтэрасаванне? (Якое ў цябе хобі?)* – błąd fleksyjny (błędna odmiana zaimka – nieopanowanie systemu), błąd składniowy (nieopanowanie systemu) i błąd leksykalny (interferencja polskiego *zainteresowanie*);
- 9) *Я буду \*катлета (катлету) з бульбай і сок \*з яблыка (яблычны сок)* – błąd fleksyjny (interferencja polskiego *kotlet – kotleta*) i błąd leksykalny (nieopanowanie systemu);
- 10) *Як завуць \*герое (герояў) \*тэкста (тэксту)?* – błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika – nieopanowanie systemu) i błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika – interferencja rosyjskiego *текста*);
- 11) *Ты \*\*паснедуеш (паснедаеш) і \*пайдзём (пойдем) у цэнтр горада* – błąd ortograficzny (błędna samogłoska *o* – nieopanowanie systemu), błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika – nieopanowanie systemu) i błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *пойдём*);
- 12) *\*Дзе (Куды) ты \*бяжэш (бяжыш) гэтым разам?* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *gdzie*) i błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika – nieopanowanie systemu);
- 13) *Бібліятэка вельмі \*агромная (вялікая), многа студэнтаў можа карыстацца \*з яе (ёй / ёю)* – błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego

- огромная* lub polskiego *ogromna*) i błąd składniowy (błędna rekcja czasownika – interferencja polskiego *korzystać z czegoś*);
- 14) *Калі б я сустрэў прыгожую дзяўчыну, я \*ажаніўся (ажаніўся б) \*на яе (з ёю)* – błąd fleksyjny (błędna forma trybu przypuszczającego – nieopanowanie systemu<sup>234</sup>) i błąd składniowy (interferencja rosyjskiego *жениться на*);
- 15) *Я \*учыцу (вучуся) \*беларуская (беларускай) \*мова (мове) \*ад (з) \*кастрычніку (кастрычніка)* – błąd leksykalny (nieopanowanie systemu), dwa błędy składniowe (błędna rekcja czasownika – nieopanowanie systemu), błąd składniowy (błędne użycie przyimka – interferencja polskiego *od*), błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika – interferencja polskiego *października*);
- 16) *У \*пісмаг (пісьмах) маці часта непакоіла \*ся (непакоілася) пра яе* – błąd ortograficzny (błędna pisownia spółgłoski *z* – nieopanowanie systemu), błąd ortograficzny (błędna pisownia rozłączna – interferencja polskiego *niepokoić się*);
- 17) *Я \*віжу (бачу) \*жанчыны (жанчын)* – błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *вижу*) i błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika w bierniku lm. – interferencja języka polskiego);
- 18) *\*Кантор (Абменнік) \*знаходзіся (знаходзіцца) на рагу* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *kantor*) i błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika – nieopanowanie systemu);
- 19) *Ужо \*мінула (прайшоў) \*адна (адзін) \*нядзеля (тыдзень), \*калі (як) я жыву без тэлефона* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *minął*), błąd fleksyjny (błędna odmiana liczebnika), błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *неделя*) i błąd składniowy (błędne użycie spójnika – nieopanowanie systemu);
- 20) *Усе аб'екты \*авія порта (авіяпорта), \*\*спортыўныя (спартыўныя) \*залі (залы) \*і. з. д. (і з. д.) \*знаходзіцца (знаходзяцца) ў адным месцы* – błąd ortograficzny (błędna pisownia rozłączna – nieopanowanie systemu), błąd ortograficzny i fleksyjny (interferencja rosyjskiego *спортивные*), błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika – nieopanowanie systemu), błąd ortograficzny (błędne dodanie kropki w skrótce – nieopanowanie

<sup>234</sup> Może to być równie dobrze zwykłe przeoczenie, np. z pośpiechu, lub celowe przeoczenie wynikające z nieznaności zasad tworzenia trybu przypuszczającego w języku białoruskim.



- systemu) i błąd fleksyjny (błędna odmiana czasownika – nieopanowanie systemu);
- 21) *Кіраўнік Адміністрацыі Прэзідэнта Беларусі \*Ўладзімір (Уладзімір) \*Макіей (Макей) прыедзе з \*візытам (візітам) \*ў (у) \*Польску (Польшчу)* – błąd ortograficzny (błędna pisownia *ў* – nieopanowanie systemu), błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *i* – interferencja języka polskiego), błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *ы* – interferencja polskiego *wizyta*), błąd ortograficzny (błędna pisownia *ў* – nieopanowanie systemu) i błąd leksykalny (interferencja polskiego *Polska*);
- 22) *Трэба падарыць ім што-небудзь \*\*на прыклад (, напрыклад) кветкі або шакалад* – błąd interpunkcyjny (brak przecinka – nieopanowanie systemu) i błąd ortograficzny (błędna pisownia rozłączna – interferencja polskiego *na przykład*);
- 23) *\*Напішы (Напішы, калі ласка,) \*за (праз) некалькі \*дней (дзён) \*як (, як) з дзяўчынай* – błąd glotto pragmatyczny (używanie trybu rozkazującego bez formy grzecznościowej *калі ласка* – nieopanowanie systemu), błąd składniowy (użycie błędnego przyimka – interferencja polskiego *za*), błąd fleksyjny (błędna odmiana rzeczownika – interferencja rosyjskiego *дней*), błąd interpunkcyjny (błędne pominięcie przecinka – nieopanowanie systemu);
- 24) *Я \*жэлаю Вам \*з Калядамі многа \*пспехаў (Я зычу/жадаю Вам пспехаў / Я вінішую Вас з Калядамі і зычу/жадаю пспехаў / З нагоды надыходзячых Каляд я зычу/жадаю Вам пспехаў)* – błąd leksykalny (kalka rosyjskiego czasownika *желать*), błąd składniowy (interferencja języka polskiego – nieopanowanie systemu) i błąd ortograficzny (błędna samogłoska *a* – nieopanowanie systemu);
- 25) *\*\*Пашли (Яны пайшлі) \*у (ў) возера \*тупіцца (таніцца)* – błąd składniowy (opuszczenie zaimka w funkcji podmiotu – interferencja języka polskiego), błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *пошли*), błąd ortograficzny (błędna pisownia samogłoski *у* – nieopanowanie systemu) i błąd fleksyjny (błędna forma bezokolicznika – nieopanowanie systemu);
- 26) *Ён пайшоў \*б (бы) \*да магазіну (ў магазін) на хлеб* – błąd fleksyjny (błędna forma wyrazu – nieopanowanie systemu), błąd składniowy (interferencja polskiego *do sklepu*);

- 27) *Калі б \*была (я была) \*непрыкметная (нябачнай), \*гэта (то) я маг-ла б працаваць \*\*шпенам (шпіёнам)* – błąd składniowy (opuszczenie zaimka w funkcji podmiotu – interferencja języka polskiego), dwa błędy leksykalne (nieopanowanie systemu) oraz dwa błędy ortograficzne (błędne pominięcie litery *i* oraz błędna pisownia samogłoski *e*);
- 28) *Калі б я сустрэла \*прыстойнага (прыгожага) мужчыну \*я (, я) выйшла б за яго \*за муж (замуж)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *przystojny*), błąd interpunkcyjny (błędne pominięcie przecinka – nieopanowanie systemu) i błąd ortograficzny (błędna pisownia rozłączna – interferencja polskiego *za mąż*);
- 29) *Я люблю \*памідаровы суп \*найбольш (Найбольш я люблю таматны суп)* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *pomidorowy*) i błąd składniowy (błędny szyk – nieopanowanie systemu);
- 30) *А яшчэ яна \*траціць (марнуе) грошы \*\*размаўляя (, размаўляючы) цэлыя суткі на \*тэлефону (тэлефоне)* – błąd leksykalny (interferencja rosyjskiego *тратит*), błąd interpunkcyjny (błędne pominięcie przecinka – nieopanowanie systemu) i dwa błędy fleksyjne (błędna odmiana imiesłowu i rzeczownika – interferencja języka rosyjskiego);
- 31) *Хто \*аўтор (аўтар) гэтага \*тэкста (тэксту)?* – błąd ortograficzny (kalka ortograficzna polskiego *autor*) i błąd fleksyjny (kalka rosyjskiego *текста*);
- 32) *Мама \*гэта (-) хатняя \*гаспадыня (гаспадыня)* – błąd składniowy (interferencja języka polskiego) i błąd leksykalny (nieopanowanie systemu);
- 33) *\*Дзе (Куды) Беларэцкі \*прыехал (прыехаў) уначы?* – błąd leksykalny (interferencja polskiego *gdzie*) i błąd ortograficzny (błędna pisownia spółgłoski *л* – interferencja rosyjskiego *приехал* lub polskiego *przyjechał*).

## F. Błędy amorficzne

Błędy amorficzne, inaczej zwane konstrukcjami amorficznymi, to błędy zakłócające komunikat na tyle, że nie sposób go odtworzyć nawet po ewentualnej poprawie błędów. Są to wypowiedzenia niezrozumiałe, niepodlegające ani

analizie, ani poprawie językowej [Dąbrowska, Pasięka 2008: 93]. Czasami można jedynie domyślać się, co autor chciał przekazać, ale nie sposób być pewnym jego rzeczywistej intencji.

W naszych badaniach odnotowaliśmy takich błędów stosunkowo niewiele, ale wyszczególniamy je w naszej typologii jako osobną kategorię.

- 1) *Я \*студэнта I \*года \*\*\*\*беларуцысыстыкі \*калі я люблю вучыцца \*ў беларускай мове.*

W zdaniu tym widać błędy fleksyjne, leksykalne, interpunkcyjne i ortograficzne, które razem zakłócają sens wypowiedzi. Można jedynie się domyślać (bo pewności nie ma), że student chciał napisać: *Я студэнт I курса беларусістыкі, таму што я люблю вучыцца беларускай мове;*

- 2) *\*Калі б я стаў нябачным, я \*ня (не) ведаў бы \*нішто (нічога).*

Pierwsza część zdania jest poprawna, gdyż była podana w ćwiczeniu. Student miał za zadanie dokończyć zdanie, by miało ono sens. Druga część zdania zawiera błędy, które nie zakłócają sensu tego fragmentu wypowiedzi, jednak najwyraźniej nastąpiło błędne zrozumienie sensu pierwszego członu, bo drugi nie pasuje do niego logicznie i w konsekwencji zamierzenie autora i sens całości wypowiedzenia są trudne do odgadnięcia.

## G. Błędy analogiczne

Analogiczne procesy interferencji dotyczą przenoszenia form i konstrukcji z L1 do L2, z L1 do L3 oraz z L2 do L3 itd. Mieliśmy okazję obserwować proces uczenia się białoruskojęzycznej Białorusinki (oczywiście świetnie znającej język rosyjski – L2) języka czeskiego (L3) i języka polskiego (L4) oraz Polki uczącej się dawniej języka rosyjskiego (L2), a następnie języka czeskiego (L3) i języka białoruskiego (L4). W obu przypadkach widoczne były wpływy L1 i (bardziej nawet) L3 przy nauce L4 (co potwierdza wspomniana już hipoteza ostatniego języka). To właśnie L3 (język czeski) był podstawą, do której odwoływano się podczas nauki L4, porównując np. leksykę czeską z podobną polską lub białoruską. Bardzo często analogicznym procesem jest kalkowanie z własnego języka ojczystego, np. wypełniacza wypowiedzi czy protezy typu *\*Ho (Hy), я не ведаю* (pol. *No, nie wiem*), a Białorusini w języku polskim powiedzą często *\*Nu (No), nie wiem*.

Już w 1928 roku we Wschodnim Instytucie Pedagogicznym w Kazaniu analizowano podobieństwa i różnice na przykładzie błędów popełnianych przez Niemców w języku rosyjskim i Rosjan – w języku niemieckim [zob. Богородицкий 1928]. W pracy *Ошибки немца в русской речи и русского в немецкой* Wasilij Bogorodicki wyróżnia dwa główne typy błędów (oprócz nieomawianych tu błędów wymowy) popełnianych przez Niemców mówiących po rosyjsku, którego jeszcze dobrze nie opanowali:

1) błędy wynikające z analogii do języka ojczystego, np. mylenie rodzajów gramatycznych (zachodzące w obie strony) ze względu na różnice między językami np. ros. *собака* i niem. *der Hund* czy ros. *теперь* i niem. *die Heft* czy przenoszenie zwrotności czasowników rosyjskich do niezwrotnych czasowników niemieckich;

2) błędne analogie wobec tego, co już zostało poznane w języku obcym, np. błędny sufiks w słowie *ленивость* zamiast *леность*<sup>235</sup>, a w języku niemieckim Rosjanina – błędna konstrukcja *z zu* po czasowniku modalnym *Ich will zu sagen*.

Powodem pierwszego typu błędów w słabo opanowanym języku obcym jest – jak pisze autor – przepuszczanie wyrażen w słabo opanowanym języku obcym przez filtr języka ojczystego, przez co język obcy przybiera pewną wewnętrzną formę, wziętą z języka ojczystego (ros. *внутренняя форма родного языка*) [Богородицкий 1928: 168]. Z kolei drugi typ błędów zdarza się często tam, gdzie w języku obcym w jednej i tej samej funkcji występują różne formalne oznaki, np. dwie różne końcówki w tym samym paradygmacie odmiany, a także w takich sytuacjach, gdy w języku ojczystym brak odpowiedników pewnych form języka obcego. Nauka języka jest zatem procesem rezygnowania z tłumaczenia z języka ojczystego i nabierania nawyków językowych bezpośrednio w języku obcym, a miarą sukcesu – ich automatyzacja podczas wyrażania myśli w stopniu zbliżonym do tej w języku ojczystym [Богородицкий 1928: 168–169].

Bogorodicki omawia błędy morfologiczne, w tym fleksyjne, słowotwórcze oraz składniowe, które zasłyszał lub znalazł w zeszytach uczniowskich. Autor postawił sobie przy tym dwa cele [Богородицкий 1928: 169]: 1) naukowo-teoretyczny – zbadanie procesu mieszania, nakładania się języków i określenie cech zbieżnych i niezbieżnych obu z nich, 2) pedagogiczny – lepsze uczenie się i wykładanie danego języka obcego. Chociaż wiele z omówionych błędów jest

<sup>235</sup> Jest to stan na rok 1928, co pokazuje ewolucję normy.

błędami analogicznymi, nie było intencją rosyjskiego badacza dokładnie opisać to zjawisko, a raczej porównać trudności w nauce obu języków na zasadzie kontrastu. Wskazuje przy tym raczej potencjalne miejsca błędów, niż omawia je na konkretnych przykładach. My w naszych rozważaniach wskazujemy konkretne przykłady błędów analogicznych, co może pomóc bilingwom, polsko-białoruskim rodzinom mieszanym i wszystkim, którzy posługują się tymi dwoma językami. Przedstawiamy tylko te błędy, które pojawiły się w badaniach, co oczywiście nie znaczy, że nie mogą pojawić się inne.

Badania nad procesami i błędami analogicznymi warto pogłębiać na różnych płaszczyznach [por. Kaleta 2017f: 162–163]: 1) u obcokrajowców różnych narodowości uczących się różnych języków obcych; 2) u obcokrajowców różnych narodowości uczących się tego samego języka obcego<sup>236</sup>; 3) u obcokrajowców tej samej narodowości uczących się języka obcego w porównaniu z rodzimymi użytkownikami tego języka<sup>237</sup>; 4) u osób dwóch narodowości uczących się tandemowo (wzajemnie) swoich języków jako obcych (zwłaszcza pokrewnych, np. Polacy uczący się białoruskiego i Białorusini uczący się polskiego) [zob. Kaleta 2015a]; 5) u osób przyswajających język drugi w porównaniu z ich językiem pierwszym [por. Kuźmiuk 1982]; 6) u osób przyswajających język drugi w porównaniu z językiem innym, którego uczą się jako obcego; 7) u osób przyswajających język drugi w porównaniu z osobami uczącymi się języka jako obcego<sup>238</sup>; 8) u osób dwujęzycznych (między ich językami ojczystymi / macierzystymi); 9) u osób dwujęzycznych (w porównaniu z błędami jednojęzycznych rodzimych użytkowników języka); 10) u osób dwujęzycznych (w porównaniu z błędami obcokrajowców); 11) u rodzimych użytkowników języka tłumaczącymi na swój język L1 z L2

<sup>236</sup> Warto zgłębiać temat uniwersalności pewnych błędów, nieróżniących się od siebie niezależnie od języka ojczystego uczącego się [por. Lipińska 2003: 92], błędów wewnątrzjęzycznych, odzwierciedlających specyfikę uczenia się języka obcego [zob. Gasek 2012: 41], czy inaczej błędów rozwojowych (ang. *developmental errors*), spowodowanych próbami uproszczenia poznawanego języka i generalizacji [Borecka 2016: 45].

<sup>237</sup> Na przykład błędy polskich maturzystów rozwiązujących testy certyfikatowe na poziomie C2 [zob. Przechodzka, Miodunka 2006; por. Dąbrowska, Pasięka 2015: 31] albo błędy interferencji języka rosyjskiego u obcokrajowców uczących się białoruszczyzny i u Białorusinów. Polacy często pod wpływem języka rosyjskiego mówią i piszą: *мы хотим (хочам)*, ros. *хотим*, *Калі б знала (ведала)*, ros. *знать, я знала*; *Макей прыедзе ў Польшу (Польшчу)*, ros. *Польшу*. Analogiczne błędy nierzadko popełniają sami Białorusini, co jest przykładem występowania trasianki.

<sup>238</sup> Porównanie różnic (np. dotyczących intensywności, celu, zakresu i sposobu uczenia się [Krzyżanowski 1981: 107]) między przyswajaniem języka drugiego (bez nauczyciela, w naturalnym otoczeniu [Lipińska 2003: 42]) a uczeniem się języka jako obcego (w warunkach sztucznych: w szkole, na kursach [Lipińska 2003: 42; por. ESOKJ 2003: 121–122]).

w porównaniu z obcokrajowcami rodzimymi użytkownikami L2 tłumaczącymi na język obcy będący L1 dla rodzimych użytkowników języka (np. Polacy tłumaczący na polski z białoruskiego w porównaniu z Białorusinami tłumaczącymi z białoruskiego na polski). Wyniki takich badań byłyby z pewnością interesujące dla lingwistów, glottodydaktyków, metodyków, psychologów i innych badaczy.

Zatrzymajmy się na chwilę przy ostatnim punkcie. Porównanie przekładów Polaków z języka białoruskiego na język polski pokazuje, że często są one podobne do tłumaczeń Białorusinów uczących się języka polskiego [por. Kaleta 2010: 396]. Zdanie wspomniane w punkcie D 1.1 *Ён сустрэў бы нас, калі б мы яго нанярэдзілі* Polacy przetłumaczyli jako *\*Spoktałby nas, gdybyśmy go uprzędzili* zamiast *Wyszędłby po nas, gdybyśmy go uprzędzili*. Ten błąd jest analogiczny do tego, jaki robią Białorusini w języku polskim: *Wyjdz z pociągu i czekaj na peronie, a ja cię \*spotkam*. Podobnie zdanie *Скажыце, калі ласка, дзе можна купіць газеты* Polacy i Białorusini przetłumaczyli dosłownie jako *Czy \*możecie mi powiedzieć, gdzie można kupić gazetę* zamiast *Przepraszam! Gdzie można kupić gazetę? / Przepraszam! Czy wie Pan, gdzie można kupić gazetę?*

W szerszym wymiarze naszą uwagę przykuły jak dotąd zagadnienia wymienione w punktach: 4 [zob. Kaleta 2015a], 8 [zob. Kaleta 2017f] i 10 [zob. Kaleta 2017f]. W tym miejscu chcielibyśmy poświęcić nieco więcej uwagi punktowi 2, czyli obcokrajowcom różnych narodowości uczących się tego samego języka obcego (w pozostałych zaś punktach – odsyłamy czytelnika do literatury). Zauważyliśmy, że błędy Słowian w języku polskim mogą być podobne, np. błędy Białorusinów, Ukraińców i Rosjan w polszczyźnie mogą być analogiczne ze względu zarówno na bliskie pokrewieństwo języka białoruskiego, rosyjskiego i ukraińskiego, jak i na fakt, że wszyscy oni posługują się (znają) język rosyjski i mogą robić podobne błędy interferencyjne pod wpływem tego języka [por. Maliszewski 2014; Kaleta 2015e; Samadova, Saniewska 2017]. Podobną tezę potwierdzają wyniki badań Larysy Knysz z Mińskiego Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego, która podaje przykłady błędów językowych osób rosyjskojęzycznych uczących się języka białoruskiego jako obcego [zob. Кныш 2015]. Niektóre z podanych błędów mają analogiczny mechanizm powstawania jak np. błędy Polaków uczących się języka białoruskiego jak obcego. Na przykład różnice w rodzaju rzeczowników podobnych w obu językach powodują błędne przeniesienie rodzaju z języka ojczystego do języka obcego, np. z rosyjskiego do białoruskiego: *\*белы*

*гусь* zamiast *белая гусь*, \**злосная сабака* zamiast *злосны сабака* [Кныш 2015: 241]. Co ciekawe, osoby rosyjskojęzyczne mają problem z odróżnianiem białoruskich zaimków *табе*, *цябе*, *сябе*, np. *гаварыць пра \*табе (цябе)*, *падзякаваць \*цябе (табе)*, *набыць \*сябе (сабе)* itd. [zob. Кныш 2015: 242], co też jest bardzo częste w przypadku Polaków uczących się języka białoruskiego, choć głównie na początkowym etapie nauki. Zdarzają się podobne błędy także w koniugacji czasownika, zwłaszcza tam, gdzie formy są podobne do form rosyjskich i polskich, np. błędy osób rosyjskojęzycznych: *ты еш (ясі)*, *ты даш (дасі)* [Кныш 2015: 242], które zdarzają się też Polakom na wzór polskich form *jesz*, *dasz*.

Dzięki badaniom błędologicznym różnych języków można określić podobne przyczyny i mechanizmy, które są w jakimś stopniu przyczynami błędów analogicznych (np. istnienie złudnych odpowiedników [zob. Kaleta 2013a]). Równie ważne jest, by świadomość istnienia błędów analogicznych motywowała odpowiednio nie tylko studentów, lecz także ich wykładowców, którzy w procesie nauczania powinni zwracać uwagę na miejsca potencjalnie niebezpieczne.

Zarówno dla Polaków, jak i Białorusinów podobne miejsca w białoruszczyźnie i polszczyźnie stanowią trudność i mogą być źródłem poważnych błędów i mniejszych nieporozumień. Do jakiegoś stopnia wspomniane trudności i błędy mogą zostać przewidziane i zdefiniowane dzięki wynikom rzetelnej analizy kontrastywnej polsko-białoruskiej. Zestawienie różnic między obu językami może pomóc zrozumieć mechanizmy błędów. Jednocześnie badanie samych różnic nie jest wystarczające. Należałoby uwzględniać także pozajęzykowe przyczyny powstawania błędów, na które mają wpływ: motywacja, zmęczenie, zdolności, koncentracja itd. Cenne byłyby również badania nad analogicznym podejściem do (nauki) języka (sposoby / strategie uczenia się, reakcje na metody nauczania oraz osobowość i predyspozycje lektorów), bo wydaje się, że i tu zarysowują się pewne wspólne (analogiczne) tendencje. Przykładu nie trzeba daleko szukać. Wielu Polakom uczącym się języka białoruskiego wydaje się, że skoro jest on tak blisko spokrewniony z ich językiem rodzimym i skoro w jakimś stopniu rozumieją wypowiedzi po białorusku, to oznacza to, że również dobrze potrafią budować własne wypowiedzi w tym języku. Ten sam tok myślenia często dotyczy również Białorusinów uczących się języka polskiego. Często i Polacy, i Białorusini zbyt entuzjastycznie oceniają swoje kompetencje językowe w języku obcym. Jest

to swoista pycha lingwistyczna, zwana w literaturze pułapką komunikatywności [por. Skalska, Skalski 1995; Smułkowa 2007]. Osoby takie, zadowolone ze swego poziomu opanowania języka, często rezygnują z dalszego rozwoju językowego. Paradoksalnie podobieństwa obu języków słowiańskich często są demotywuujące do nauki i równie często są przyczyną błędów. Kwestie te dotyczą uczących się różnych języków, np. Ukraińców uczących się polskiego [Górska 2015: 359] czy Serbów uczących się języka białoruskiego [Супрунчук 2016: 200].

Błędy analogiczne mogą być bardzo różnorodne i dotyczą różnych poziomów języka. Wyróżniamy tu *błędy analogiczne* i *błędy lustrzane*. Błędy analogiczne dotyczą szerzej różnych analogicznych sytuacji/procesów, np. nadawania zwrotności czasownikom niezwrotnym. Błędy lustrzane są węższą grupą błędów analogicznych i dotyczą konkretnych przykładów, które mylone są w obie strony, np. Polacy tłumaczą brus. *пенсія* ‘emerytura, renta’ jako \**pensja*, a Białorusini pol. *pensja* ‘зарплата’ jako \**пенсія*. Poniżej zestawiono wybrane przykłady takich błędów na podstawie analizy trudności językowych Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego [por. Kaleta 2015a] (te błędy są podawane w pierwszej kolejności) oraz Białorusinów uczących się języka polskiego jako obcego [por. Kaleta 2015e] (te błędy są podawane jako analogie). Oczywiście mamy świadomość, że podobne błędy robią osoby dwujęzyczne [np. Kaleta 2017f] czy Polacy uczący się języka rosyjskiego [np. Gasek 2012] lub ukraińskiego [np. Choma-Suwała 2015; Samadova, Saniewska 2017]. Zaprezentowane niżej błędy są z reguły spowodowane interferencją analogiczną.

### G 1. Błędy fleksyjne

Błędy te wynikają najczęściej z odmiennych paradygmatów odmiany w języku białoruskim i języku polskim. Są więc tu błędy odmiany liczebników porządkowych (w białoruszczyźnie odmienna jest tylko cyfra jedności, w polszczyźnie – co najmniej także cyfra dziesiątek), odmiany rzeczowników (podobne słowa mają inne końcówki w obu językach), rodzaju gramatycznego (podobne słowa mają inny rodzaj w obu językach) czy odmiany czasownika (podobne słowa mają inne końcówki w obu językach)



Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
*дваццаты (дваццаць) першы	*dwadzieścia (dwudziesty) piąty
*гэтая (гэты) твар *цікавы (цікавая) Торунь	*ten (ta) twarz *ta (ten) Katyń
*тэатру (тэатра) *фільму (фільма)	naprzeciwko *teatra (teatru) oglądanie *filma (filmu) <sup>a)</sup>
у *метре / у *метру (у метро)	Jestem w *metro (metrze)
цікавыя *слова (слова)	Znasz te *słowy (słowa)?
Я ганяю *сакавіцкія каты (сакавіцкіх катой)	Lubię *kotów (koty), psów (psy) Widzę *dziewczyn (dziewczyny) <sup>b)</sup>
у *Прадзэ (Празе)	w *Prazie (Pradze) <sup>c)</sup>
Яны *ядуць (едуць) у рэстаран	Co Polacy *jadą (jedzą) na śniadanie? <sup>d)</sup>
Ён *гаворы (гаворыць)	Он *мówić (mówi) <sup>e)</sup>
Дзяўчаты *чыталы (чыталі)	Dziewczyny *ustalili (ustaliły) terminy <sup>f)</sup>

a) Końcówka dopełniacza jest problematyczna zarówno dla Polaków uczących się języka białoruskiego, jak i Białorusinów uczących się języka polskiego ze względu na dużą liczbę wyjątków. Bywa i tak, że poprawne są obie końcówki, które różnią się częstotliwością używania lub różnicowaniem znaczenia, co widać choćby na przykładzie homonimów, np. pol. bal 'impreza' (w dopełniaczu balu) oraz pol. bal 'kawał drewna' (w dopełniaczu bala), brus. народа (беларускага народа) i народы (многа, мала, шмат народу) [zob. Ciŭkowicz 2005: 119].

b) W języku białoruskim, ukraińskim i rosyjskim rzeczowniki męskozwierzęce oraz żeńskie żywotne mają w bierniku liczby mnogiej formę taką jak dopełniacz liczby mnogiej, np. brus. Я бачу катой і сабак (por. pol. Widzę koty i psy), Я бачу дзяўчын і зебраў (por. pol. Widzę dziewczyny i zebry) [zob. Dalewska-Greń 1997: 247]. Budowanie poprawnych konstrukcji wymaga od Polaków nie tylko teoretycznego poznania reguł i praktycznych ćwiczeń, lecz także pokonania bariery psychologicznej. W języku polskim formy biernika liczby mnogiej w większości wypadków są takie same jak formy mianownika liczby mnogiej. Dotyczy to rzeczowników męskozwierzęcych (np. kot, pies – M. Im. = B. Im.: koty, psy), rzeczowników męskorzeczowych (męskonieżywotnych, np. pieniądz – M. Im. = B. Im.: pieniądze), rzeczowników rodzaju żeńskiego (np. dziewczyna, lekcja – M. Im. = B. Im.: dziewczyny, lekcje), a także rzeczowników rodzaju nijakiego (np. dziecko, miasto – M. Im. = B. Im.: dzieci, miasta). Z kolei w rodzaju męskoosobowym (podobnie jak w języku białoruskim) formy biernika Im. są takie same jak dopełniacza Im., np. student – D. Im. = B. Im. studentów.

c) *Interferencja analogiczna pol. Praga – w Pradze i brus. Прага – у Празе.*

d) *Polacy mylą białoruskie czasowniki еці ‘jeść’ oraz ехаць ‘jechać’, zwłaszcza w trzeciej osobie liczby mnogiej. Na miejsce formy едуць ‘jadać’ używają formy \*ядуць ‘jedzą’, która przypomina pol. jadać. Pod wpływem hipergeneralizacji robią też błędy w drugą stronę, np. Яны \*едуць (ядуць) цукеркі. Białorusini mylą (głównie formy trzeciej osoby liczby mnogiej) polskie czasowniki: jeść oraz jechać. Zamiast jedzą często w mowie i w piśmie używają formy jadać. Jak się okazuje, czasowniki te mogą być też przedmiotem przejęzyczenia w języku potocznym rodzimych użytkowników polszczyzny. Usłyszeliśmy raz wypowiedź Polki, która powiedziała: Рęce mi czosnkiem \*jedzą zamiast jadać (nieładnie pachną / śmierdzą).*

e) *Interferencja analogiczna pol. On mówi i brus. Ён гаворыць.*

f) *Polacy (zwłaszcza na początkowym etapie nauki języka białoruskiego) przenoszą polskie formy rzeczowników rodzaju niemęskoosobowego (one) z czasownikami czasu przeszłego. W języku białoruskim w czasie przeszłym liczby mnogiej czasowniki przy rzeczownikach obu rodzajów mają końcówkę -li, stąd błędy Białorusinów w języku polskim (interferencja analogiczna).*

## G 2. Błędy leksykalne

Błędy te zachodzą często przy stałych podobnych w obu językach połączeniach wyrazowych, przy czasownikach, które w jednym języku są zwrotne, a w drugim nie, oraz w sytuacji homonimów międzyjęzykowych – dość powszechnego rodzaju błędów.

Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
*дайці (прыйсці) да высновы <sup>a)</sup>	*przyjść (dojść) do wniosku
студэнт III *року (курса)	student III *kursa (roku)
Мне падабаецца гэты *запах (пах)	Lubię ten *pach (zapach)
*Загарацца (Загараць) на палубе	Korzystam *się (Korzystam) z komunikacji miejskiej <sup>b)</sup>
*Лекцыі (Урокі) ў пачатковай школе вельмі кароткія Калі мой брат атрымаў першую *пенсію (зарплату), купіў жонцы новую сукенку	On chce rozumieć *lekcje (wykłady) na uniwersytecie Moja babcia dostaje *pensję (emeryturę)

a) Interferencja analogiczna, choć trzeba przyznać, że połączenie дайсці да высновы występuje czasem w tekstach białoruskich, ale rzadziej niż прыійсці да высновы – być może jako swego rodzaju polonizm.

b) Polacy czasem nadają zwrotność czasownikom białoruskim pod wpływem interferencji z języka polskiego, a Białorusini często pod wpływem języka ojczystego nadają zwrotność polskim czasownikom, które nie są zwrotne (interferencja analogiczna pol. opalać się = brus. загараць, brus. карыстацца = pol. korzystać. Może zachodzić także proces odwrotny i wówczas Białorusini pod wpływem języka ojczystego nie nadają zwrotności polskiemu czasownikowi zwrotnemu, a Polacy nie nadają zwrotności białoruskiemu czasownikowi zwrotnemu.

### G 3. Błędy składniowe

Błędy te dotyczą m.in. rekcji czasownika, rzeczownika czy przymiotnika, konstrukcji zaprzeczonych, szyku i błędnego użycia przyimka.

Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
Я вучуся беларускай *мовы (мове)	Uczyli się *nowym (nowych) *słowam (słów)
Я слухаю *музыкі (музыку)	stuchać *muzykę (muzyki)
Я быў задаволены *з сябе (сабой/сабою)	Byłem bardzo *tym (z tego) zadowolony
Я не люблю *музыкі (музыку) <sup>a)</sup>	On nie je *śniadanie (śniadania)
помнік *Міцкевіча (Міцкевічу) <sup>b)</sup>	pomnik *Mickiewiczu (Mickiewicza) <sup>c)</sup>
Я вярнуся *за (праз) адзін месяц	Oni wrócą do domu *przez (za) godzinę
Сёння ў Польшчы паяўляецца ідэя, *каб увесці (паяўляецца ідэя увесці) бясплатныя праезды ў грамадскім транспарце	Każdy mężczyzna marzy *całować (o tym, żeby całować) taką kobietę
*Як (Як ты) сябе адчуваеш? *Не (Я/Ты/Ён не) пайшоў на канцэрт <sup>d)</sup>	*Ja nie chciałem o tym mówić (Nie chciałem o tym mówić) <sup>e)</sup>
*выказнік іменны (іменны выказнік)	*ortograficzny słownik (słownik ortograficzny)

a) Po zaprzeczonym czasowniku teoretycznie możliwe jest użycie w literackim języku białoruskim także dopełniacza, ale w praktyce językowej

*biernik zdecydowanie przeważa, a nawet funkcjonuje w powszechnej świadomości jako jedyna poprawna forma. Hanna Dalewska-Greń stwierdza, że w wielu wypadkach w języku białoruskim nie ma semantycznej różnicy między zanegowanym wyrażeniem z obiektem w dopełniaczu i bierniku, chociaż zauważalne są pewne prawidłowości, według których można określić, w jakich sytuacjach przeważa biernik [zob. Dalewska-Greń 1997: 438–439; Kaleta 2015a: 324].*

*b) W języku białoruskim dużo rzadziej spotyka się formy z dopełniaczem, (np. помнік Максіма Багдановіча), które tworzone są prawdopodobnie pod wpływem języka polskiego lub białoruskich konstrukcji z rzeczownikami nieżywoymi, które także występują w dopełniaczu (np. помнік бітвы пад Лясной) [Kaleta 2015a: 325].*

*c) W języku polskim z kolei rzadziej spotyka się formy z celownikiem, traktowane jako rusycyzm albo wyrażenie eliptyczne (elipsa słowa poświęcony), np. pomnik Pomordowanym na Wschodzie, pomnik Obrońcom-Zwycięzcom w Krynicy-Zdroju, pomnik Tym, którzy nie powrócili z morza (Świnoujście) [Kaleta 2015a: 325].*

*d) Polacy często zapominają, że w języku białoruskim należy zaimków osobowych używać zawsze (czasem zaimek jest pomijany, gdy dalszy tekst ciągle nawiązuje do osoby wskazanej w pierwszym zdaniu). Sama forma czasownika białoruskiego w zdaniu bez kontekstu może odnosić się do różnych osób, w podanym przykładzie do pierwszej, drugiej i trzeciej osoby liczby pojedynczej rodzaju męskiego. Taki przekaz nie jest precyzyjny, dlatego tak ważne jest użycie zaimka [Kaleta 2015a: 325]. Jedynie w języku potocznym dopuszczalne są formy bez zaimka, np. Чытаю.*

*e) Ta wypowiedź w języku polskim jest poprawna, jeśli nadawcy zależy na podkreśleniu wykonawcy czynności, często w opozycji do kogoś innego, np. Ja nie chciałem o tym mówić – to ty chciałeś. W neutralnym komunikacie podmiot jest domyślny, wskazany dzięki formie czasownika [Kaleta 2015a: 325].*

#### G 4. Błędy ortograficzne

Błędy te dotyczą głównie pisowni łącznej i rozłącznej, pisowni wielkiej i małej litery oraz nierozróżniania л і л’.

Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
*на прыклад (напрыклад) *ад разу (адразу)	*naprzykład (na przykład) *odrazu (od razu) <sup>a)</sup>

*прывітаніе (прывітанне) *часціей (часцей)	*ego (jego) *ne (nie) <sup>b)</sup>
*ніскі (нізкі) *першы (першы)	*nizki (niski) *pierszy (pierwszy) <sup>c)</sup>
хуткі *сягнік (цягнік, с = ц) *дарамагала (дапамагала, р = п)	*weczorami (wieczorami, р = r) *jesmem (jestem, m = t) <sup>d)</sup>
*Паляк (паляк)	*polak (Polak) <sup>e)</sup>
*лампачка (ляпмачка) *фестівал (фестываль)	*wspanialie (wspaniale) *festywal (festiwal)

a) Interferencja lustrzana pol. na przykład *i brus.* напрыклад, pol. od razu i brus. адразу.

b) Białorusinom i Polakom trzeba wytłumaczyć, że białoruska i rosyjska litera i głoska e [je] / [‘e] różni się od polskiej litery i głoski e [e]. Białorusinom i Polakom można przedstawiać na zajęciach roboczy schemat: brus. e = pol. ie, je, brus. э = pol. e.

c) Interferencja lustrzana pol. niski i brus. нізкі, pol. pierwszy i brus. першы.

d) Nałożenie się obu alfabetów zdarza się bardzo często u początkujących uczniów. Jest to naturalny proces przyswajania alfabetu języka obcego (polskiego lub białoruskiego) i zwykle – etap przejściowy.

e) Interferencja lustrzana pol. Polak i brus. паляк. Nazwy narodowości w języku białoruskim pisane są małą literą, w języku polskim zaś – wielką.

## G 5. Błędy fonetyczne

Błędy fonetyczne najczęściej są popełniane przez osoby początkujące, choć niektóre spotyka się nawet na poziomie zaawansowanym. Dotyczą zwykle różnic w akcentowaniu wyrazów w obu językach. Akcent w języku białoruskim jest swobodny i ruchomy, w języku polskim zaś stały, w większości przypadków – paroksytoniczny. Stąd odnotowujemy akcentowanie wyrazów (czy połączeń wyrazowych) języka obcego w taki sposób, w jaki są one akcentowane w języku ojczystym. Niektóre przykłady dotyczą też nieprawidłowej wymowy.

Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
* <i>але</i> ( <i>alé</i> )	* <i>alé</i> ( <i>ále</i> )
ў * <i>кіно</i> ( <i>kinó</i> )	* <i>kinó</i> ( <i>kinó</i> )
* <i>мэтро</i> ( <i>metró</i> )	* <i>metró</i> ( <i>métro</i> )
* <i>студэнт</i> ( <i>studэнт</i> )	* <i>studэнт</i> ( <i>stúdent</i> )
* <i>былі</i> ( <i>bylí</i> )	* <i>bylí</i> ( <i>býli</i> )
<i>не</i> * <i>ведáю</i> ( <i>védaю</i> )	* <i>nie wiem</i> ( <i>nié wiem</i> )
* <i>ў нас</i> ( <i>u nás</i> )	* <i>u nás</i> ( <i>ú nas</i> )

Analogiczne błędy fonetyczne dotyczą też wymowy samogłosek i spółgłosek tak jak w wyrazach rodzimych.

Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
<i>метро</i> wymawiane jak *[metro] ([mietro])	<i>metro</i> wymawiane jak *[mietro] ([metro])
<i>з імі</i> wymawiane jak *[imi] ([jimi])	<i>ich</i> wymawiane jako *[jich] ([ich])
<i>Я гавару</i> wymawiane jak *[ja chawaru] ([ja hawaru]), гэты * <i>[chety]</i> ([hety])	<i>herbata</i> wymawiane jako *[herbata] ([cherbata]) <sup>a)</sup>
<i>людзі</i> wymawiane jak *[ludz'i] ([ludz'i]) <i>сцяна</i> wymawiane jak *[śc'ana] ([s'c'ana])	<i>bez ludzi</i> wymawiane jak *[ludz'i] ([ludz'i]) <i>ściana</i> wymawiane jak *[s'c'ana] ([śc'ana])
<i>твой</i> wymawiane jak *[tfoj] ([twoj])	<i>twój</i> wymawiane jak *[twuj] ([tfuj])
<i>лямпа</i> wymawiane jak *[lamp'a] ([liampa])	<i>wspaniale</i> wymawiane jak *[fspanialie] ([fspaniale])

a) W dzisiejszej polszczyźnie właściwie [h] i [ch] wymawiane są w jednokowy sposób.

## G 6. Błędy interpunkcyjne

Błędy te dotyczą różnic w konwencjach stosowania znaków interpunkcyjnych, np. w zdaniach porównawczych czy w sposobie zapisania adresu. W języku białoruskim przecinkiem oddziela się liczbę następującą po nazwie ulicy, czego nie czyni się w języku polskim.

Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
вул. *Кастрычніцкая 4 (вул. Кастрычніцкая, 4)	ул. *Marszałkowska, 5 (ул. Marszałkowska 5)
Ім жыць цяжэй *чым (цяжэй, чым) нам Ён піша лісты больш кепска *як (больш кепска, як) вы	Słońce wpada w morze*, jak w herbatę (w morze jak) <sup>a)</sup> Dzieci myślą inaczej*, niż my (inaczej niż my)

a) W wyrażeniach porównawczych w formie zdania pojedynczego dopuszczalny jest przecinek, dzięki któremu można uzyskać nadwyżkę znaczeniową wypowiedzi [por. Karpowicz 2009: 157–158], jednak w naszych badaniach opieramy się na przykładach neutralnych.

### G 7. Błędy glottopragmatyczne

Do tego rodzaju błędów należą te, które zakłócają przekaz (przykład 1) i takie, które nie zakłócają komunikacji (przykład 2), jak adresowanie listów. Na Białorusi imię i nazwisko wypełnia się w formie celownikowej (na kopertach często jest rubryczka do wypełnienia nazwiska, która zaczyna się wydrukowanym polem z nagłówkiem *Каму* ‘komu’). W Polsce imię i nazwisko adresata podawane jest w formie mianownikowej, celownik jest zrozumiały, ale nikt go nie stosuje.

Błędy Polaków w języku białoruskim	Błędy Białorusinów w języku polskim
*першы паверх używane w kontekście pierwszego piętra (другі паверх)	*pierwsze piętro używane w kontekście parteru (першы паверх)
Каму (na kopercie) Праф. *Максім (Максіму) *Міцкевіч (Міцкевічу)	(na kopercie) Prof. *Ninie (Nina) Kowalskiej (Kowalska)





## PODSUMOWANIE

Zaprezentowana przez nas autorska typologia błędów językowych popełnianych przez Polaków uczących się języka białoruskiego ma, jak każda typologia, swoje plusy i minusy. Nie ma bowiem typologii idealnej – nie istnieje bezbłędna (*nomen omen*) typologia błędów. Zapewne to właśnie jest siłą napędową badań błędologicznych i sprawia, że wciąż mogą się one rozwijać. Niemniej w naszej klasyfikacji błędów językowych dostrzegamy wiele cech pozytywnych, które zasługują na podkreślenie. Po pierwsze, błędy zostały podzielone nie tylko ze względu na system językowy, lecz także zgodnie z przyczynami ich powstawania. Zdajemy sobie sprawę z tego, że takie podejście pozostawia całkiem szerokie pole do dyskusji – źródła niektórych błędów nie sposób dociec bowiem ze stuprocentową pewnością. Często zatem błędy były przez nas zaszeregowane do danej kategorii na podstawie arbitralnej, subiektywnej oceny badacza. Niemniej ilość zebranego materiału pozwoliła podzielić je na grupy o wyraźnej hierarchii i do każdej z nich dobrać dostatecznie dużą liczbę reprezentatywnych przykładów (łącznie zaprezentowaliśmy ich ponad dwa tysiące). Jesteśmy przekonani, że takie podejście do typologii błędów, w którym docieka się przyczyn powstawania błędów i proponuje na nie remedia, nawet jeśli nie pozbawione wad, w ostatecznym bilansie jest korzystniejsze z punktu widzenia glottodydaktyki niż perspektywa czysto językoznawcza.

Inną pozytywną cechą przedstawionej typologii jest według nas świeże, a miejscami – nowatorskie podejście do tego typu badań. Uwzględniliśmy kategorie błędów do tej pory pomijane lub niedostatecznie uwypuklane w pracach glottodydaktycznych, takie jak błędy w tłumaczeniu glottodydaktycznym, konstrukcje amorficzne czy błędy w języku ojczystym popełnione pod wpływem języka obcego. Zdefiniowaliśmy ponadto nowe typy błędów: *błędy mnogie*, *błędy wielorakie*, *błędy złożone*, *błędy mieszane* oraz *błędy celowe*. Po raz pierwszy w typologii pojawiły się błędy, które nazwaliśmy *błędami analogicznymi* oraz *błędami lustrzanymi* (interferencja analogiczna i interferencja lustrzana). Wyodróżniliśmy też zjawisko *błędu w błędzie*. To nowe spojrzenie na kategoryzację błędów pozwoliło zaprezentować je w szerszym kontekście ogólnych zjawisk językowych zachodzących podczas uczenia się języka obcego (zwłaszcza w specyficznej sytuacji języka białoruskiego). Procesy te z pewnością zasługują na po-

głębią refleksję i badania zarówno glottodydaktyczne, jak i interdyscyplinarne. W glottodydaktyce porównawczej są one niewątpliwie jednym z priorytetowych kierunków rozwoju badań.

Analiza przytoczonych w typologii przykładów pokazała, że dla cudzoziemca najtrudniejszymi miejscami białoruszczyzny są te, gdzie w odmianach występuje duża liczba form obocznych, zarówno fleksyjnych, jak i akcentacyjnych. Naukę dodatkowo komplikuje fakt istnienia dwóch standartów języka białoruskiego (oficjalnego i klasycznego), różniących się od siebie pisownią, słownictwem, składnią i fleksją. Z tego powodu klasyczna ortografia jest wprowadzana na wyższych poziomach zaawansowania językowego, by nie prowadzić do kontaminacji zasad.

Osobną i otwartą kwestią pozostaje konieczność ustalenia granic normy glottodydaktycznej poprzez nakreślenie kryteriów poprawiania błędnych wypowiedzi w procesie nauczania, czyli zaraz po ich wystąpieniu. Były już w tym kierunku prowadzone badania [zob. Komorowska 2002], niemniej dociekania te wymagają dostosowania do realiów nauki języka białoruskiego jako obcego, co stanowi ciekawe wyzwanie dla glottodydaktyki białorutenistycznej. Warto także rozważyć interdyscyplinarne badania nad strategiami uczenia się języka białoruskiego, czy też nad zależnościami pomiędzy osobowością uczącego się białoruszczyzny, predyspozycjami lektora a metodami uczenia się i nauczania tego języka.

Mamy nadzieję, że nasza rozprawa stanie się punktem wyjścia do badań białorutenistów różnych specjalności. Do glottodydaktyki stosowanej należałoby uwzględnić opracowanie odpowiednich materiałów dydaktycznych, służących jako narzędzie w terapii przedstawionych błędów. Obszar działań jest w tym zakresie szeroki. Przykłady błędów zaprezentowane w niniejszej monografii potwierdzają potrzebę opracowania ćwiczeń (pisemnych i ustnych), które wspierałyby uczących się języka białoruskiego jako obcego w opanowaniu jego najbardziej problematycznych konstrukcji i kładły nacisk na specyficzne dla białoruszczyzny pułapki językowe. Nieocenioną pomocą okazałyby się z pewnością podręcznik z tego typu materiałami, który mógłby być owocem współpracy polonistów i białorutenistów.

Analogicznie, zwracamy uwagę na potrzebę przyjrzenia się kwestii nauczania języka polskiego jako obcego w grupach białoruskojęzycznych i potrzebę opracowania materiałów dydaktycznych dla takiego właśnie odbiorcy. Jako do-

pełnienie procesu glottodydaktycznego proponujemy wprowadzanie podczas zajęć przez lektorów obu języków elementów gramatyki porównawczej [zob. Kuźmiuk 1982: 36] oraz uczulanie słuchaczy na pozorne podobieństwa obu języków, które mogą być przyczyną nieporozumień albo wręcz zaburzeń komunikacji. Ponieważ wymagałoby to od nauczycieli znajomości zarówno języka białoruskiego, jak i polskiego, musimy w tym miejscu zaznaczyć potrzebę zmian w procesie ich kształcenia [zob. Kaleta 2015a]. Dobrze by było, by lektorzy z obu krajów znali języki ojczyste osób, które uczą. Częściej jednak zdarzają się białoruscy lektorzy znający język polski niż polscy – znający język białoruski (Polacy co najwyżej w pewnym stopniu znają język rosyjski).

Szczególnie w przypadku prowadzących zajęcia z białoruszczyzny niebagatelne znaczenie ma takie ich kształcenie, które uświadamiałoby im rolę błędów językowych w procesie nauczania i wagę podejścia nauczyciela do terapii błędów [por. Grucza 1988; Dąbrowska, Pasięka 2013]. Niestety jak dotąd nie powstało żadne stowarzyszenie lektorów języka białoruskiego, a fora wymiany myśli i doświadczeń dopiero się tworzą. Jednym z nich jest polsko-białoruskie czasopismo naukowo-dydaktyczne „Język Białoruski Jako Obcy”, wydawane przez Pracownię Glottodydaktyki Białorutenistycznej, działającą w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Badania nad pedeutologią białorutenistyczną są wciąż kwestią przyszłości. Należałoby także opracować pełniejszy opis błędów w pracy samych lektorów języków słowiańskich, w szczególności – w pracy lektora białoruskiego z Polakami. Cenna w tym kontekście mogłaby się okazać wymiana doświadczeń z lektorami języka polskiego jako obcego (zwłaszcza w środowisku białoruskim). Warto by też porównać warsztat lektorski nauczyciela języka białoruskiego jako obcego na Białorusi i w Polsce i z takiego zestawienia wyciągnąć użyteczne wnioski. Kwestie te były już konfrontowane na przykładzie polsko-niemieckim [zob. Gębał 2013]. Jednym z kierunków badań mogłyby być świadome i nieświadome błędy wykładowców, którzy przez długi czas pracują z pewnym językiem. Wydaje się, że każdy z lektorów od czasu do czasu przyłapuje się na różnych wykroczeniach przeciw normom języka ojczystego.

Chociaż daje się zauważyć pewne analogie między lektorami języka białoruskiego dla Polaków i polskiego dla Białorusinów w podejściu do słuchaczy [zob. Kaleta 2015a], np. często lektorzy z obu krajów nie są świadomi specyfiki systemu edukacji w kraju swoich uczniów, to jednak polscy nauczyciele częściej

stosują nowoczesne metody nauczania, w tym pracę indywidualną, pracę w grupach, pracę w formie dyskusji czy debaty. Białorusini są bardziej przywiązani do klasycznego systemu wykładowego, który w centrum zajęć stawia nauczyciela. Należałoby zastanowić się nad tym, jak i które metody nauczania języka polskiego przetransferować na nauczanie białoruszczyzny, by maksymalnie zaangażować uczniów w proces uczenia się tego języka. Warto także postawić sobie pytanie, co sprawia, że lektorat języka polskiego dla Białorusinów także wymaga reform, mimo stosowania nowoczesnych technik glottodydaktycznych.

W tym ostatnim przypadku niewłaściwość może polegać na tym, że nieodpowiednio wybiera się czas i intensywność stosowania pewnych metod, nie uwzględnia się specyfiki i przyzwyczajień audytorium. Bywa, że lektor już na pierwszych zajęciach chce się pokazać z jak najlepszej strony i zongluje technikami aktywizującymi, do których uczący się nie byli przyzwyczajeni. Tymczasem strategia nauczania powinna być dostosowana do uczniów, by nie wywoływać w nich szoku i nie zniechęcać do nauki. W grupach białoruskich warto powoli oswajać uczących się z nowymi formami nauki języka. Lepiej wprowadzać je stopniowo, wpiąć zbudować wzajemne zaufanie, powoli przełamywać bariery psychologiczne, dać czas, by słuchacze przekonali się o własnych postępach, a dobrze dobrane ćwiczenia z pewnością zaowocują. Z kolei prowadzenie lektoratu języka białoruskiego dla Polaków wyłącznie metodą gramatyczno-tłumaczeniową jest również swoistym błędem, prowadzącym do znużenia słuchaczy i utraty motywacji do nauki. Zresztą stosowanie wyłącznie tradycyjnych metod jest w Polsce coraz rzadziej pozytywnie przyjmowane przez słuchaczy. Oczekują oni na zajęciach m.in. elementów gier językowych czy wykorzystania internetu i multimediów.

Jak widać, pole badawcze dla glottodydaktyki ciągle pozostaje dość duże. Nasza dysertacja jest jednym z kroków do szerszych badań z różnych dziedzin samej glottodydaktyki, jak i interdyscyplinarnych. Przede wszystkim jednak mamy nadzieję na praktyczne zastosowanie zaproponowanej przez nas typologii błędów językowych w doskonaleniu nauczania języka białoruskiego jako obcego.

## BIBLIOGRAFIA

### Wykaz 479 pozycji cytowanych

- Anchimiuk O., 2015, *Обучение произношению сонорных (л), (л') студентов-поляков*, „Linguodidactica”, t. 19, s. 9–18.
- Anczewski J., 1987, *Stan badań nad indywidualnymi uwarunkowaniami sukcesu w nauce języków obcych*, „Przegląd Glottodydaktyczny”, t. 8, s. 129–151.
- Arabski J., 1978, *Przyczyny niepowodzeń na lektoratach*, „Przegląd Glottodydaktyczny”, t. 1, s. 121–138.
- Arabski J., 1979, *Errors as Indications of The Development of Interlanguage*, Katowice.
- Arabski J., 1985, *O przyswajaniu języka drugiego (obcego)*, Warszawa.
- Babanow A., 2013, *Konfrontatywny opis słownictwa dla potrzeb glottodydaktyki*, (w:) J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl (red.), *Glottodydaktyka polonistyczna w obliczu zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, t. 2, Lublin, s. 19–25.
- Baczwiarow M., Suliborski A., 2003, *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce*, Warszawa.
- Bagrowska A., 1985, *Wybór tekstów do zajęć praktycznych z języka białoruskiego*, Warszawa.
- Barszczewska N., 2014, *Zakres użycia języka białoruskiego na przełomie XX–XXI wieku*, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 87–98.
- Barszczewska N., 2016, *Zachowania językowe mieszkańców Podlasia w warunkach bilingwizmu: Charakterystyka socjolingwistyczna*, „Acta Albaruthenica”, t. 16, s. 143–168.
- Barszczewska N., Jankowiak J., 2012, *Dialektologia białoruska*, Warszawa.
- Bawej I., 2008, *Błąd leksykalny jako skutek procesów interferencyjnych. Poradnik metodyczny dla dydaktyków języka niemieckiego*, Bydgoszcz.
- Bednarska K., 2015, *Błędy interferencyjne spowodowane wpływem innego języka obcego w wypowiedziach pisemnych Słoweńców uczących się języka polskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 295–305.
- Belarusian basic course*, 1995, Monterey, <https://jlu.wbtrain.com/sumtotal/language/DL1%20basic%20courses/Belarusan/Books/Transcription%20Textbook%20Units%2001-07.pdf> (data dostępu: 07.06.2017).
- Bergman A., 1972, *Bronisław Taraszkiewicz: szkic biograficzny*, „Przegląd Historyczny”, t. 63, nr 2, s. 253–273.

- Bergman A., 1977, *Rzecz o Bronisławie Taraszkiewiczu*, Warszawa.
- Białoruski w odwrocie, <http://belsat.eu/pl/news/bialoruski-w-odwrocie-w-2016-r-tylko-11-7-proc-publicacji-wydano-po-bialorusku> (data dostępu: 06.05.2017).
- Borecka V.E., 2016, *Analiza błędów językowych w praktyce glottodydaktycznej (na przykładzie języka angielskiego w szkole ponadgimnazjalnej)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 16, s. 41–56.
- Borowiec A., 2005, *O rzeczownikach nieliniarnych w leksykografii polsko-białoruskiej*, „Roczniki Humanistyczne”, nr 7, t. 53, s. 177–188.
- Borowiec A., 2008, *O nieliniowości w leksykografii polsko-białoruskiej*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. 13, s. 399–413.
- Böhm A., Rakhlei M., 2016, *Weissrussland*, Berlin.
- Bracki A., 2009, *Surżyk. Historia i terażniejszość*, Gdańsk.
- Brückner A., 1922, *Mikołaj Rej. Człowiek i dzieło*, Lwów, <https://polona.pl/archive?uid=1118476&cid=1118472> (data dostępu: 12.06.2017).
- Buraczok M., 1891, *Dudka białoruska*, Kraków.
- Chłopek Z., 2011, *Nabywanie języków trzecich i kolejnych oraz wielojęzyczność. Aspekty psycholingwistyczne (i inne)*, Wrocław.
- Choma-Suwała A., 2015, *Źródła błędów językowych charakterystycznych dla polskiej młodzieży uczącej się języka ukraińskiego*, „Teki Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych”, t. 10, s. 37–48.
- Chomicz-Jung K., Wiewiór B., 1978, *Typowe błędy popełniane przez uczniów i kandydatów na studia w języku rosyjskim*, (w:) F. Grucza (red.), *Z problematyki błędów obcojęzycznych*, Warszawa, s. 144–188.
- Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T., 2012, *Słownik białorusko-polski. Беларуська-польскі слоўнік*, Warszawa.
- Corder S.P., 1973, *Introducing Applied Linguistic*, London.
- Cychun H., 2013, *Studien zur „Trasjanka” = Штудыі пра «Трасянку»*, „Studia Slavica Oldenburgensia”, t. 22.
- Czernysz T., 2005, *Polsko-ukraińskie pułapki językowe: korzyści i trudności nauczania języka polskiego w kontekście bliskości lingwogenetycznej i typologicznej*, (w:) P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, Warszawa, s. 121–132.
- Dakowska M., 2010, *Glottodydaktyka jako nauka*, „Lingwistyka Stosowana”, nr 3, s. 71–86.
- Dalewska-Greń H., 1997, *Języki słowiańskie*, Warszawa.
- Dąbrowska A., 2012, *Składniowa konstrukcja dysmorficzna jako błąd kompleksowy*, „Poradnik Językowy”, nr 6, s. 82–93.

- Dąbrowska A., 2014, *Glottodydaktyka polonistyczna w SJPiK. Kierunki badań naukowych*, (w:) A. Dąbrowska, U. Dobesz (red.), *40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej. Teoria i praktyka*, Wrocław, s. 255–276.
- Dąbrowska A., Pasieka M., 2005, *Koncepcja „Przewodnika po trudnych miejscach polszczyzny”, czyli leksykonu przeznaczonego dla cudzoziemców*, „Poradnik Językowy”, nr 5, s. 22–32.
- Dąbrowska A., Pasieka M., 2008, *Nowa typologia błędów popełnianych przez cudzoziemców w języku polskim*, (w:) M. Kita, M. Czempka-Wewióra, M. Ślowska (red.), *Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej*, Katowice, s. 73–102.
- Dąbrowska A., Pasieka M., 2013, *Potknięcia i omyłki kandydatów na lektorów języka polskiego jako obcego*, (w:) J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl (red.), *Glottodydaktyka polonistyczna w obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, t. 1, Lublin, s. 241–252.
- Dąbrowska A., Pasieka M., 2015, *Błąd językowy – co to takiego? Rozważania o błędzie językowym w glottodydaktyce polonistycznej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 21–47.
- Delura S. i in., 2013, *Zukraińskim na Ty. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego – poziom średniozaawansowany*, t. 1, 2, Warszawa.
- Duraj-Nowakowa K., 1997, *Wyzwania epistemologiczne „radikalnej zmiany” we współczesnej pedagogice*, (w:) K. Duraj-Nowakowa, J. Gnitecki (red.), *Epistemologiczne wyzwania współczesnej pedagogiki*, Kraków, s. 41–55.
- Dzierżanowska H., 1990, *Przekład tekstów nieliterackich na przykładzie języka angielskiego*, Warszawa.
- Dziewanowska D., 2000, *Wybrane problemy nauczania fonetyki na lektora-cie języka obcego (na materiale języka rosyjskiego)*, „Linguodidactica”, t. 4, s. 33–39.
- Eberhardt A., 2008, *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991–2008*, Warszawa.
- ESOKJ, 2003, *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie i ocenianie*, W. Martyniuk (tłum.), Warszawa.
- Espinosa Á., 2017, *Іншаземка, якая ніша на-беларуску*, <http://inshazemka.blogspot.com> (data dostępu: 22.05.2017).
- Fałowski A., 2011, *Język białoruski*, (w:) B. Oczkowa, E. Szczepańska (red.), *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, Kraków, s. 145–160.
- Falszywi przyjaciele, czyli sposób na błyskawiczną naukę języka włoskiego*, <https://bontonitalia.wordpress.com/2016/03/15/falszywi-przyjaciele-czyli-sposob-na-blyskawiczna-nauke-jezyka-wloskiego/> (data dostępu: 15.03.2016).
- Figarski W., 2003, *Proces glottodydaktyczny w szkole*, Warszawa.

- Garczyński S., 1973, *Błąd. Źródła. Unikanie*, Warszawa.
- Garczyński S., 1981, *Skąd te błędy*, Warszawa.
- Garczyński S., 1990, *Strzeż się tych błędów*, Warszawa.
- Gasek B., 2012, *Лексико-семантическая интерференция в процессе перевода (на материале русского и польского языков)*, Wrocław.
- Gasek B., 2016, *Wiedza akcentologiczna w nauczaniu języka rosyjskiego na studiach rusycystycznych*, „Lingwistyka Stosowana”, t. 19, nr 4, s. 47–59.
- Gębal P., 2013, *Modele kształcenia nauczycieli języków obcych w Polsce i w Niemczech. W stronę glottodydaktyki porównawczej*, Kraków.
- Gębal P.E., 2014a, *Glottodydaktyka porównawcza jako nowa subdyscyplina glottodydaktyki*, „Lingwistyka Stosowana”, t. 10, s. 37–49.
- Gębal P.E., 2014b, *Krakowska szkoła glottodydaktyki porównawczej na tle rozwoju glottodydaktyki ogólnej i polonistycznej*, Kraków.
- Gleason J.B., Ratner N.B. (red.), 2005, *Psycholingwistyka*, J. Bobryk i in. (tłum.), Gdańsk.
- Gliwińska-Kotynia J., 2011, *Najczęstsze błędy Polaków uczących się języka rosyjskiego*, (w:) M. Biernacka i M. Wojenka-Karasek (red.), *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*, Łódź, s. 210–216.
- Glottodydaktyka*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/glottodydaktyka.html> (data dostępu: 12.06.2017).
- Glottodydaktyka ojczystojęzyczna*, [http://www.glottispol.pl/\\_podstrony/index.php?p=glottodydaktyka](http://www.glottispol.pl/_podstrony/index.php?p=glottodydaktyka) (data dostępu: 20.11.2017).
- Golachowska E., 2012, *Jak mówić do Pana Boga? Wielojęzyczność katolików na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa.
- Goral A., 2013, *Kulturoznawcze materiały z internetu na lekcjach języka białoruskiego w szkole wyższej*, (w:) M.I. Новік i in. (red.), *Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове: матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф. (Брэст, 18–19 кастр. 2012 г.)*, Брэст, s. 48–55.
- Goral A., (w druku), „Polskie podręczniki do nauki języka białoruskiego dla studentów kierunków filologicznych – analiza porównawcza”.
- Górska A., 2015, *Błędy studentów z Ukrainy – zapobieganie i eliminacja w grupach o zróżnicowanych możliwościach (na podstawie doświadczeń Centrum Partnerstwa Wschodniego Uniwersytetu Opolskiego)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 357–370.
- Grosbart Z., 1984, *Heterofemia międzyjęzyczna, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, (w:) E. Balcerzan (red.), *Wielojęzyczność literatury i problemy przekładu artystycznego*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, s. 29–44.



- Grucza F., 1978a, *Glottodydaktyka, jej zakres i problemy*, „Przegląd Glottodydaktyczny”, t. 1, s. 29–44.
- Grucza F., 1978b, *Ogólne zagadnienia lapsologii*, (w:) F. Grucza (red.), *Z problematyki błędów obcojęzycznych*, Warszawa, s. 9–59.
- Grucza F. (red.), 1978c, *Z problematyki błędów obcojęzycznych*, Warszawa.
- Grucza F. (red.), 1988, *Problemy kształcenia nauczycieli języków obcych. Materiały z XI Ogólnopolskiego Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW w Jaszowcu, 7–10 listopada 1985*, Warszawa.
- Grucza F., 2007, *Lingwistyka stosowana. Historia – Zadania – Osiągnięcia*, Warszawa.
- Grys M., Zehetbauer W., Madelska L., 2013, *Tak się nie mówi – o poprawianiu błędów w wypowiedziach ustnych*, (w:) A. Rabczuk (red.), *Edukacja Międzykulturowa. Forum Glottodydaktyczne. Materiały z Konferencji Naukowej*, Warszawa, s. 185–196.
- Guszczewa O., 2006, *Typy błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów*, (w:) С. Важнік, А. Кожынава (red.), *Актуальныя праблемы палінастыкі*, Мінск, s. 103–110.
- Harczuk Z., 1972a, *Interferencja języka polskiego w procesie nauczania języka rosyjskiego*, Warszawa.
- Harczuk Z., 1972b, *O konsekwencjach dydaktycznych interferencji w nauczaniu języka rosyjskiego*, (w:) S. Siatkowski (red.), *Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego*, Warszawa, s. 204–213.
- Hejwowski K., 2002, *Źródła błędów w tłumaczeniu na język ojczysty*, (w:) A. Kopczyński, U. Zaliwska-Okrutna (red.), *Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka. Materiały z XXI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, Warszawa 29–30 maja 2000 r.*, Warszawa, s. 149–159.
- Hejwowski K., 2006, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa.
- Hejwowski K., 2009, *Klasyfikacja błędów tłumaczeniowych – teoria i praktyka*, (w:) A. Kopczyński, M. Kizeweter (red.), *Jakość i ocena tłumaczenia*, Warszawa, s. 141–161.
- Hentschel G., Taranenko O., Zaprudski S., 2014, *Trasjanka und Surżyk – gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede. Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?*, Frankfurt/M.
- Heyl S., 2001, *Weißrussisch. Lehrmaterial zum Kurs Weißrussische Sprache*, Berlin.
- Hugo W., 2005, *Przypis autora do wydania z roku 1832*, (w:) Tenże, *Katedra Marii Panny w Paryżu*, H. Szumańska-Gross (tłum.), Madryt.

- Jadacka H., 2005, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa.
- Jakubik A., 2014, *Osobowość i postawa nauczyciela jako czynniki motywujące do uczenia się*, (w:) Z. Ruszaj, W. Błażejowski (red.), *Motywacja do nauki a skuteczność i efektywność kształcenia*, Jarosław, s. 141–148.
- Jankowski B.A., 1973, *Nauka języka obcego. Spojrzenie psychologa*, Warszawa.
- Janowska I. i in., 2011, *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2*, Kraków.
- Jaroszewska A., 2013, *Nauczanie języków obcych seniorów w Polsce. Analiza potrzeb i możliwości w aspekcie międzykulturowym*, Kraków.
- Jaroszewska A., 2014, *O glottodydaktyce słowami glottodydaktyków*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 52–66, [http://jows.pl/sites/default/files/jaroszewska\\_0.pdf](http://jows.pl/sites/default/files/jaroszewska_0.pdf) (data dostępu: 02.06.2017).
- Jasienica P., 1998a, *Polska Jagiellonów*, Warszawa.
- Jasienica P., 1998b, *Polska Piastów*, Warszawa.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 1996, *Słownik białorusko-polski i polsko-białoruski. Беларуска-польскі, польска-беларускі слоўнік*, Warszawa.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 2007, *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski. Кароткі слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., 1981, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (dla studentów I i II roku)*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., 1984, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. Leksyka i leksykologia*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., Głuszkowska J., 1985, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (Wybór zagadnień morfologiczno-składniowych)*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T. i in., 2017, *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*, pod red. R. Kalety, Warszawa.
- Jastrzębska A., 2016, *Czego uczymy obcokrajowców? Czyli kilka słów o języku i stylu w procesie nauki języka polskiego jako obcego na poziomie podstawowym*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 23, s. 12–18.
- Kajtoch W., 1999, *Języki mniejszości narodowych w Polsce*, (w:) W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków.
- Kaleta R., 2009a, *Dyskusja nad błędem językowym w wybranych polskich pracach językoznawczych wydanych w latach 1978–2008 (przeгляд)*, „Lingwistyka Stosowana”, t. 1, s. 151–171.
- Kaleta R., 2009b, *Język polski w Mińsku*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 8, s. 50–54.

- Kaleta R., 2009c, *Podstawowe błędy językowe Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Acta Albaruthenica”, nr 9, s. 230–245.
- Kaleta R., 2010, *Błędy fonetyczne Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Lingwistyka Stosowana”, t. 2, s. 121–132.
- Kaleta R., 2011, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2012, *Л.П. Баричэўскі, Беларуска-польскі размоўнік-даведнік*, „Acta Albaruthenica”, t. 12, s. 265–267.
- Kaleta R., 2013a, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 48, s. 123–141.
- Kaleta R., 2013b, *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў = Polsko-Białoruski słownik tematyczny dla uczniów i studentów*, „Linguodidactica”, t. 17, s. 259–261.
- Kaleta R., 2014a, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2014b, *O pozornych podobieństwach międzyjęzykowych białoruskich i polskich skrótowców*, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 133–143.
- Kaleta R., 2015a, *Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego*, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 319–335.
- Kaleta R., 2015b, *Główne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej na początku XXI wieku*, (w:) M. Kaczmarczyk i in. (red.), „Światła masz tyle w sobie...” *Ze studiów wschodniosłowiańskich. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu w osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Lublin, s. 281–293.
- Kaleta R., 2015c, *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 36, s. 69–78.
- Kaleta R., 2015d, *Nowa fala zainteresowania językiem białoruskim jako obcym (JBJO)*, „Białorutenistyka Białostocka”, t. 7, s. 467–469.
- Kaleta R., 2015e, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa.
- Kaleta R., 2016a, *Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych*, „Studia Slavica”, nr 20, z. 2, s. 97–110.
- Kaleta R., 2016b, *Zasady latynizacji języka białoruskiego*, <http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/latynizacja/bialoruski.pdf> (data zamieszczenia: 12.02.2016).
- Kaleta R., 2017a, *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*, (w:) R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*, Warszawa, s. 11–34.

- Kaleta R., 2017b, *O leksyce nacechowanej stylistycznie w nauczaniu Białorusinów języka polskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 24, s. 127–134.
- Kaleta R., 2017c, *O niektórych tendencjach w funkcjonowaniu współczesnej białoruszczyzny*, (w:) R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*, Warszawa, s. 389–408.
- Kaleta R., 2017d, *O polsko-białorusko-rosyjskiej homonimii międzyjęzykowej w ujęciu glottodydaktycznym*, (w:) M. Majewska (red.), *Wokół homonimii międzyjęzykowej*, Warszawa, s. 71–86.
- Kaleta R., 2017e, *Przegląd pomocy glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w latach 1973–2017*, (w:) N. Barszczewska, M. Chaustowicz (red.), „Зь зычлівості ку моеи отчизне». *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszurowi*, Warszawa, s. 181–191.
- Kaleta R., 2017f, *Typologia rosyjsko-polskich błędów językowych dziecka dwujęzycznego*, „Studia Rossica Gedanensia”, t. 4, s. 151–165.
- Kamieniecki J., 2015, *Polemika z katolicyzmem i prawosławiem w Katechizmie nieświeskim Szymona Budnego*, „Studia Białorutenistyczne”, t. 9, s. 10–21.
- Karczewska D., 2002, *O błędach w tłumaczeniu*, (w:) A. Kopczyński, U. Zaliwska-Okrutna (red.), *Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka. Materiały z XXI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, Warszawa 29–30 maja 2000 r.*, Warszawa, s. 129–135.
- Karpowicz T., 2009, *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*, Warszawa.
- Kaufman S., 2002, *Dlaczego neofilologów trzeba uczyć języka polskiego?*, (w:) A. Kopczyński, U. Zaliwska-Okrutna (red.), *Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka. Materiały z XXI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, Warszawa 29–30 maja 2000 r.*, Warszawa, s. 225–237.
- Kita M. (red.), 2008, *Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej*, Katowice.
- Kliashchuk M., Tsedryk K., 2006, *Le paradoxe linguistique au Bélarus: le Bélarus sans le Bélarussien*, AAAL & ACLA/CAAL, [http://kanstantsin.tsedryk.ca/papers/AAAL\\_CAAL\\_Belarus\\_2006.pdf](http://kanstantsin.tsedryk.ca/papers/AAAL_CAAL_Belarus_2006.pdf) (data dostępu: 21.12.2015).
- Komorowska H., 1978, *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*, Warszawa.
- Komorowska H., 1980, *Nauczanie gramatyki języka obcego a interferencja. Audiolingwalizm, kognitywizm, interferencja*, Warszawa.

- Komorowska H., 1982, *Metody badań empirycznych w glottodydaktyce*, Warszawa.
- Komorowska H., 1987, *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*, wyd. 2, Warszawa.
- Komorowska H., 2002, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa.
- Kondratiuk J., 2000, *Szkolnictwo białoruskie w powojennej Polsce i wykorzystanie znajomości języka białoruskiego w nauczaniu języka rosyjskiego*, „Linguodidactica”, t. IV, s. 67–72.
- Kondratiuk M., 2011, *Urzędowe i gwarowe nazwy miejscowości Białostoczczyzny*, Białystok.
- Koralewski M., 2014, *Aksjologiczne podłoże autorytetu nauczyciela*, (w:) Z. Ruszaj, Błażejowski W. (red.), *Motywacja do nauki a skuteczność i efektywność kształcenia*, Jarosław, s. 117–127.
- Korzeniewska-Rogalewicz J., 1986, *Błąd leksykalny a dydaktyka języka obcego. Na materiale języka rosyjskiego*, Warszawa.
- Kowalewski J., 2015, *Dlaczego popełniłeś ten błąd? Próba glottodydaktycznego opisu i klasyfikacji błędów popełnianych przez uczących się języka polskiego jako obcego na Ukrainie*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 337–355.
- Koziński P., 1983, *Błędy logiczne w wypowiedziach*, Warszawa.
- Kozłowska Z., 2002, *O błędach językowych w tekstach polskich przekładów*, (w:) A. Kopczyński, U. Zaliwska-Okrutna (red.), *Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka. Materiały z XXI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, Warszawa 29–30 maja 2000 r.*, Warszawa, s. 137–147.
- Kozłowski W., 2012, *Motywacja samoistna a strategie uczenia się*, Warszawa.
- Krawczuk A., 2013, *O nauczaniu homonimii (na przykładzie polonistyki lwowskiej)*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 14, s. 17–22.
- Krzyszta Wasila Bykauanie przyjął muzeum mupoświęcone. Teraz trafi do państwowego, <http://belsat.eu/pl/news/krzesla-wasila-bykaua-nie-przyjelo-muzeum-muposwiecone-teraz-trafi-do-panstwowego> (data dostępu: 30.11.2016).
- Krzyżanowski H., 1981, *Analiza błędów czy analiza działania językowego – spojrzenie dydaktyka*, (w:) F. Grucza (red.), *Bilingwizm a glottodydaktyka. Materiały z V Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Białowieża 26–28 maja 1977*, Warszawa, s. 105–114.
- Kucharska A., 2016, *Myślenie szybkie a stereotypy – jak rozwijać kompetencję kulturową*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 64, z. 5, s. 7–20.
- Kuroczycki T., 1979, *O wzajemnym oddziaływaniu języka rosyjskiego i innych języków narodów Związku Radzieckiego*, „Studia Rossica Posnaniensia”, s. 93–103.

- Kurs językowy audio*, <http://www.goethe-verlag.com/book2/PL> (data dostępu: 26.05.2017).
- Kurs językowy audio (II)*, [http://www.goethe-verlag.com/book2/\\_VOCAB/PL/PLBE/PLBE.HTM](http://www.goethe-verlag.com/book2/_VOCAB/PL/PLBE/PLBE.HTM) (data dostępu: 02.01.2018).
- Kurzowa Z., 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa – Kraków.
- Kuźmiuk J., 1982, *Regionalizmy językowe uczniów szkół podstawowych Białostockizny. Zagadnienia metodyczne*, Białystok.
- Kwiatkowska K., 2014, *Czy każdy błąd jest błędem? Kilka uwag na temat względności błędów językowych*, (w:) M. Dziwisz i in. (red.), *Błąd w literaturze, kulturze i językach narodów słowiańskich*, Lublin, s. 241–251.
- Larsen-Freeman D., Long M., 1991, *An Introduction to Second Language Acquisition Research*, New York.
- Laskowski R., 2009, *Język w zagrożeniu. Przystawianie języka polskiego w warunkach polsko-szwedzkiego bilingwizmu*, Kraków.
- Leszczyński R., 1996, *Górnoluzycyko-polski i polsko-górnoluzycycki słownik ekwiwalentów pozornych*, Warszawa.
- Lewandowska A., 2017, *Mniejszość białoruska a polityka językowa*, „Acta Albarruthenica”, t. 17, s. 191–203.
- Lewandowski J., 1985, *Nauczanie języka polskiego cudzoziemców w Polsce. Monografia glottodydaktyczna*, Warszawa.
- Lewicka-Mroczek E., 2009, *Błąd językowy na lekcji języka obcego. Sposoby reagogowania i terapii*, (w:) H. Komorowska (red.), *Skuteczna nauka języka obcego. Struktura i przebieg zajęć językowych*, Warszawa, s. 25–36.
- Libura A., 2014, *Atrycja języka odziedziczonego*, (w:) A. Dąbrowska, U. Dobesz (red.), *40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej. Teoria i praktyka*, Wrocław, s. 303–312.
- Linde S.B., 1816, *O Statucie Litewskim, ruskim językiem i drukiem wydanym wiadomość*, Warszawa.
- Lipińska E., 2002, *Między językiem ojczystym a obcym. Nauczanie i uczenie się języka odziedziczonego w chicagowskiej diasporze polonijnej*, Kraków.
- Lipińska E., 2003, *Język ojczysty, język obcy, język drugi*, Kraków.
- Lipińska E., Seretny A., 2011, *Doświadczenia nauczania w skupiskach polonijnych. Raport przygotowany na III Kongres Polskich Towarzystw Naukowych na Obczyźnie*, <http://www.swp.krakow.pl/panel/spaw2/uploads/files/seretny.pdf> (data dostępu: 12.03.2016).
- Lizisowa M.T., 2005, *Kultura i języki Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Kraków.
- Lubaś W., 2009, *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Polityka językowa*, Opole.

- Lukašanec A., Prigodzič M., Sjameška L. (red.), 1998, *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Беларуская мова*, Opole.
- Łodziński S., 2005, „Niebanalna dwujęzyczność”. *Polska tożsamość narodowa a granice integracji mniejszości narodowych*, (w:) W.J. Burszta, K. Jaskułowski, J. Nowak (red.), *Naród – Tożsamość – Kultura. Między koniecznością a wyborem*, Warszawa, s. 177–197.
- Łoginow J., 2012, *Język białoruski. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą*, Kraków, <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=365177> (data dostępu: 29.05.2017).
- Maliszewski B., 2014, „Per errata ad astra” – zwalczanie interferencji gramatycznych w procesie nauczania języka polskiego studentów ze Wschodu, (w:) M. Dziwisz i in. (red.), *Błąd w literaturze, kulturze i językach narodów słowiańskich*, Lublin, s. 221–230.
- Marchant C., 2004, *Fundamentals of Modern Belarusian*, <http://www.vitba.org/fofmb/fofmb.html> (data dostępu: 07.06.2017).
- Markowski A., 2007, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.
- Martyniuk W., 1999, *Poststrukturalistyczny model nauczania i uczenia się języków obcych*, „Nowa Poliszczyna”, nr 1, s. 39–48.
- Martyniuk W., 2015, *Standardy jakości systemów testowania znajomości języków obcych stowarzyszenia ALTE*, „Języki Obce w Szkole”, nr 3, s. 58–61.
- Matulewska A., 2014, *Horrory tłumaczeniowe czy tłumacze z piekła rodem? Czyli kilka słów o efektywności komunikacji interlingwalnej*, „Scripta Neophilologica Posnaniensia”, t. 19, s. 101–118.
- McMillin A., 2017, *What the British Think about Belarusian Language and Literature*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 13–15.
- Michalska U., 2016, *Rozmówki polsko-białoruskie*, Warszawa.
- Michaluk D., 2010, *Białoruska Republika Ludowa 1918–1920*, Toruń.
- Michońska-Stadnik A., 1993, *Jak nauczyć się języka*, Wrocław.
- Mieczkowska N., 2012, *Stulecie białoruskiego odrodzenia narodowego: główne wydarzenia i trendy w historii samoświadomości językowej i sytuacji językowej na Białorusi*, (w:) R. Radzik (red.), *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, Lublin, s. 105–186.
- Mietluk A., Oleszkiewicz A., 1998, *Тэарэтычныя асновы даследавання беларуска-польскай інтанацыйнай інтэрферэнцыі*, „Linguodidactica”, z. 2, s. 115–118.
- Miletić S., 2015, *Interferencja językowa w tworzeniu konstrukcji warunkowych przez polskich studentów, uczących się języka serbskiego jako języka obcego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 307–318.

- Miodunka W.T., 2009, *Lingwistyka stosowana a nauczanie języka polskiego jako obcego*, „Lingwistyka Stosowana”, t. 1, s. 61–80.
- Miodunka W.T., 2016, *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy*, Kraków.
- Mironowicz E., 2001, *Historia Białorusi*, Białystok.
- Mironowicz E., 2010, *Białorusini w Polsce (1919–2009)*, (w:) T. Zaniewska (red.), *Białorusini*, Warszawa, s. 9–28.
- Najdziuk J., 2010, *Paznavajma historyju bielaruskaha narodu*, Białystok – Inaŭrocław.
- Niebrzydowski L., 1972, *Wpływ motywacji na uczenie się*, Warszawa.
- Nocoń J., 2012, *Problemy i dylematy współczesnej lingwodydaktyki języka polskiego*, „Lingwistyka Stosowana”, nr 5, s. 49–64.
- Nowacka D., 2016, *Z wpływów międzyjęzykowych u osób wielojęzycznych*, „Linguodidactica”, t. 20, s. 253–265.
- Olechnowicz M., 1972, *O metodzie nauczania akcentu rosyjskiego*, (w:) S. Siatkowski (red.), *Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego*, Warszawa, s. 265–277.
- Olszański T.A., 2012, *Problem językowy na Ukrainie. Próba nowego spojrzenia*, „Prace OSW”, nr 40.
- Panasiuk N., 2000, *Kilka uwag na temat przekazu w języku polskim imion i nazwisk białoruskich (dla tłumaczy języka rosyjskiego)*, „Lingua Legis”, t. 7, s. 40–45.
- Pančíková M., 2004, *Archaizmy*, (w:) A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław, s. 283–287.
- Pančíková M., 2005, *Zdradnosti pol'skej a slovenskej lexiky*, Opole.
- Pashkievich V., 1974, *Fundamental Byelorussian = Беларуская мова*, red. A. Adamovich, t. 1, Toronto.
- Pashkievich V., 1978, *Fundamental Byelorussian = Беларуская мова*, red. A. Adamovich, t. 2, Toronto.
- Pelea A., 2014, *Méfiez-vous des faux amis!*, Cluj-Napoca.
- Pfeiffer W., 2001, *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, Poznań.
- Pfeiffer W., 2004, *Interkulturowa glottopedagogika – nowa dyskusja naukowa? Uwagi do dyskusji*, (w:) C. Badstübner-Kizik, R. Rozalowska-Żądło, A. Uniszewska (red.), *Nauczanie i uczenie się języków obcych*, Gdańsk, s. 71–84.
- Polański K. (red.), 1995, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków.



- Polański E. (red.), 2016, *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa.
- Przechodzka G., Miodunka W., 2006, *Kompetencja językowa polskich maturzystów. Na podstawie testów certyfikatowych z języka polskiego jako obcego na poziomie zaawansowanym C2. Analiza jakościowa*, „Polonistyka”, nr 8, s. 6–17.
- Rabiej A., 2015, *Podejścia do błędów i ich poprawy we współczesnej glottodydaktyce*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 61–73.
- Radzik R., 2016, *Rosyjska wizja narodu ogólnoruskiego*, „Studia Białorusnistyczne”, t. 10, s. 55–76.
- Ramza T., Tesch S., 2011, *Weißrussische Sprache in 20 Lektionen. Intensivkurs*, Oldenburg.
- Romaniuk S., 2011, *Język rosyjski na Ukrainie jako drugi język państwowy*, (w:) J. Sułek, R. Runiewicz-Jasińska, A. Lelonek (red.), *Stany Zjednoczone i Ukraina w zmieniającym się świecie*, Warszawa, s. 103–109.
- Romaniuk S., Saniewska M., 2014, *Rzadko nauczany język sąsiada*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 43–47.
- Romanowski A., 2000, *Dylematy językowe Białorusinów w przeszłości i dziś*, (w:) M. Bobrownicka (red.), *Język a tożsamość narodowa. Slavica*, Kraków, s. 123–133.
- Rott-Żebrowski T., 1991, *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne*, t. 1, Lublin.
- Rott-Żebrowski T., 1992, *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne*, t. 2, Lublin.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie sposobu transliteracji imion i nazwisk osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych zapisanych w alfabecie innym niż alfabet łaciński (Dz.U. Nr 102, poz. 855)*, <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2005/s/102/855> (data dostępu: 21.12.2015).
- Rudkouski P., 2009, *Powstawanie Białorusi*, J. Bernatowicz (tłum.), Wrocław.
- Rudkouski P., 2017, *Miękka białoruska ideologia. Ideologia Białorusi w dobie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Komentarze OSW”, nr 253, [https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze\\_253\\_0.pdf](https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_253_0.pdf) (data dostępu: 09.11.2017).
- Sajewicz N., 2000, *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego*, Lublin.
- Samadowna A., Saniewska M., 2017, *Między językami, czyli interferencja językowa okiem lektora*, (w:) O. Borys i in. (red.), *Szkice językowe i literacko-kulturowe*, Warszawa – Iwano-Frankiws'k, s. 94–105.

- Schneider L., 1968, *Język białoruski*, Kraków.
- Sidorski R., 2012, *Białoruś – państwo bez narodu*, (w:) K. Janicki (red.), *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, Warszawa, s. 409–469.
- Siwirska A.B., 2017, *Język białoruski jako symboliczny element współczesnej świadomości narodowej (na podstawie badań przeprowadzonych wśród mieszkańców Mińska w przedziale wiekowym 18–30 lat)*, (w:) N. Barszczewska, M. Chaustowicz (red.), *„Зь зычливості ку моеи отчизне». Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszułowi*, Warszawa, s. 331–346.
- Skalska A., Skalski T., 1995, *Pułapka komunikatywności*, (w:) J. Mazur (red.), *Kształcenie sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 49–57.
- Sliwa G., 2008, *Angielski bez błędów. Jakie błędy popełniają Polacy i jak ich unikać. Poradnik*, Kraków.
- Smułkowa E., 2002, *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa.
- Smułkowa E., 2007, *Spentany jenzyk, czyli o substytucji i kalkach na pograniczu językowym. Na materiale z rejonu brasławskiego na Białorusi*, „Acta Baltico-Slavica”, nr 31, s. 283–289.
- Sobkowiak P., 2015, *Interkulturowość w edukacji językowej*, Poznań.
- Stankevich G., 2001, *Conversational Belarusian for English-speaking students*, Prague, <http://www.belarus-misc.org/download/book01-rev2.pdf> (data dostępu: 07.06.2017).
- Stasiak H., 2008, *Osobowość nauczyciela a jego autorytet*, (w:) K. Myczko, B. Skowronek, W. Zabrocki (red.), *Perspektywy glottodydaktyki i językoznawstwa*, Poznań, s. 213–223.
- Stowarzyszenie Łacinka.org, <http://bazy.ngo.pl/profil/180226/Stowarzyszenie-Lacinka-org> (data dostępu: 21.12.2015).
- Syllabus z języka białoruskiego 2002*, 2000, Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łomży przy współpracy z Centralną Komisją Egzaminacyjną, Warszawa.
- Szadyko S., Wójcik A., 1990, *Mini-rozmówki białoruskie*, Warszawa.
- Szafranec K., 2015, *Sposoby badania błędów w glottodydaktyce. Przegląd wybranych koncepcji*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 49–59.
- Szałek M., 2004, *Jak motywować uczniów do nauki?*, Poznań.
- Szczodrowski M., 2017, *Procesy przyswajania, uczenia się i użycia języka*, „Studia Rossica Gedanensia”, t. 4, s. 141–150.

- Szumski J., 2010, *Sowietyzacja Zachodniej Białorusi*, Kraków.
- Szymoniuik M. (red.), 1999, *Lingwodydaktyka języka rosyjskiego w szkole wyższej*, Katowice.
- Św. Augustyn, 1999, *Wyznania*, Z. Kubiak (tłum.), Warszawa.
- Taraškewič B., 1931, *Bielaruskaja hramatyka dla škol*, Wilnia.
- Tesch S., 2014, *Syntagmatische Aspekte der weißrussisch-russischen gemischten Rede: Kodemischen und Morphosyntax*, „*Studia Slavica Oldenburgensia*”, t. 25.
- Thurman Ch., 2008, *Kłamstwa, w które wierzymy*, M. Ciszewska (tłum.), Poznań.
- Trusau A., 2011, *Język białoruski – język elit*, (w:) P. Laufer (red.), *Raport o stanie kultury niezależnej i NGO w Białorusi*, Lublin, s. 231–238, <http://kultura-ener.pl/article/jezyk-bialoruski-jezyk-elit-aleh-trusau-wywiad> (data dostępu: 02.11.2017).
- Turton N.D., Heaton J.B., 1999, *Longman dictionary of commone errors*, Harlow.
- Urbańczyk S. (red.), 1991, *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Vintonyak P., 2014, *Współczesna glottodydaktyka ukraińska*, „*Kwartalnik Polonicum*”, nr 16, s. 37–40.
- Walczak B., 1988, *Stosunki pokrewieństwa języków słowiańskich w ujęciu Witolda Mańczaka*, (w:) J. Bartoszewska i M. Grabska (red.), *Współzależność języków słowiańskich. Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, Gdańsk, s. 98–109.
- Warren R., 2006, *Gdy życie stawia trudne pytania*, G. Kożusznik (tłum.), Ustroń.
- Wesołowska D., 1992, *Interferencja międzyjęzykowa jako źródło błędów*, (w:) S. Grabias (red.), *Język polski jako język obcy*, Lublin, s. 63–68.
- Wilczyńska W., Michońska-Stadnik A., 2010, *Metodologia badań w glottodydaktyce. Wprowadzenie*, Kraków.
- Wojaczek E., 2015, *Udział wykładowcy i studentów w eliminowaniu błędów językowych na zajęciach z niemiecko-polskich tłumaczeń ustnych*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*”, t. 22, s. 75–86.
- Wojan K., 2004, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego*, (w:) P. Czerwiński, H. Fontański (red.), *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*, Katowice.
- Wojan K., 2010, *Wstęp do badań wieloznaczności leksemów w ujęciu kontrastywnym*, Gdańsk.
- Wolnicz-Pawłowska E., Zych M., 2012, *Place names in minority languages in Poland*, (w:) P. Woodman (red.), *The Great Toponymic Divide*, Warszawa, s. 261–270.

- Woźniewicz W., 1987, *Kierowanie procesem glottodydaktycznym*, Warszawa.
- Zabrocki L., 1966, *Językoznawcze podstawy metodyki nauczania języków obcych*, Warszawa.
- Zarzycka G. (red.), 2015, *Błąd glottodydaktyczny*, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22.
- Zeller J.P., 2015, *Phonische Variation in der weißrussischen „Trasjanka“: Sprachwandel und Sprachwechsel im weißrussisch-russischen Sprachkontakt*, „Studia Slavica Oldenburgensia”, t. 27.
- Zeller J.P., Levikin D., 2016, *Die Muttersprachen junger Weißrussen. Ihr symbolischer Gehalt und ihr Zusammenhang mit sozialen Faktoren und dem Sprachgebrauch in der Familie*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch (Neue Folge)”, nr 4, s. 114–144.
- Zinkiewicz-Tomanek B., 2007, *Морфологічні інтерференци у процесі вивчення української мови поляками*, „Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych”, t. 2, s. 7–14.
- Zybert J., 1999, *Errors in Foreign Language Learning. The Case of Polish Learners of English*, Warszawa.
- Zybert J., 2001, *Learners' appreciation of error correction*, „Linguistica Silesiana”, t. 22, s. 169–180.
- Zybert J., 2012, *Efektywność w szkolnej nauce języka obcego*, Warszawa.
- Żurek A., 2014, *Z badań nad interjęzykiem*, (w:) A. Dąbrowska, U. Dobesz (red.), *40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej. Teoria i praktyka*, Wrocław, s. 291–301.
- Агароднікава С.В. і ін., 2002, *Беларусазнаўства: вучэбна-метадычны дапаможнік*, Мінск.
- Аляксандраў С., Мыцьк Г., 2000, *Говори со мной по-белорусски. Базовый курс классического белорусского языка*, Минск.
- Аляксандраў С., Мыцьк Г., 2008, *Гавары са мной па-беларуску. Гутарковая мова ў штодзённым ужытку = Говори со мной по-белорусски. Живой разговор каждый день*, Масква.
- Анісім А.М., 2015а, *Беларуская мова ў асобных суполках і на старонках сацыяльных сетак*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона»*, 28 сакавіка 2015 г., t. 2, Мінск, s. 55–58.
- Анісім А.М., 2015б, *Пераадоленне моўнага дысбалансу – неабходная ўмова натуральнага развіцця беларускай мовы*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона»*, 28 сакавіка 2015 г., t. 2, Мінск, s. 132–135.

- Анісім А.М. (red.), 2015с, *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 2, Мінск.
- Антонович А.К., 1968, *Белорусские тексты, писанные арабским письмом, и их графико-орфографическая система*, Вильнюс.
- Анхэля, В. Швед (reż.), <http://belsat.eu/films/anhelya> (material wideo) (data dostępu: 22.05.2017).
- Багданкевіч С., 2015, *Беларуская мова ў ВНУ (2014–2015 гады навучання)*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 2, Мінск, s. 47–51.
- Баранівська О., 2007, *Українсько-польська орфографічна, граматична і лексична інтерференція в навчанні української мови як іноземної, „Теорія і практика викладання української мови як іноземної”*, nr 2, s. 178–184.
- Баршчэўская Н., 2004, *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Варшава.
- Баршчэўская Н., 2012, *Сітуацыя беларускай мовы ў Польшчы*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 342–353.
- Баршчэўскі А., 2010, „*Нам намагала тое, што ў Беларусі стан з моваю дрэнны*”. Прафесар Аляксандр Баршчэўскі пра беларусістыку ў Варшаве, „Arche”, nr 4, s. 353–357.
- Баршчэўскі Л., 2011, *Беларуска-польскі размоўнік-даведнік*, Мінск.
- Баршчэўскі Л., 2012, *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў = Polsko-Białoruski słownik tematyczny dla uczniów i studentów*, Мінск.
- Баршчэўскі Л., 2014, *Беларуска-польскі тэматычна-тэрміналагічны слоўнік = Białorusko-polski słownik tematyczno-terminologiczny*, Мінск.
- Барысенка В.У., 2012а, *Дзвюхмоўны падручнік як сродак навучання дыялогу моў і культур (на прыкладзе вучэбнага дапаможніка “Белорусский язык для стран СНГ”)*, (w:) Л.М. Середа (red.), *Материалы Междунар. науч. конф. (Гродно, 20–21 марта 2012 г.)*, Гродно, t. 2, s. 350–359.
- Барысенка В., 2012б, *Праблемы выкладання беларускай мовы як замежнай у вышэйшай школе*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 392–394.
- Барысенка В.У., 2013, *Нацыянальна-культурны кампанент у вучэбным дапаможніку “Белорусский язык для стран СНГ”*, (w:) О.А. Полетаева (red.), *Национально-культурный компонент в тексте и языке: материалы V Международной юбилейной научной конференции, Минск, 6–7 декабря 2012 г.*, t. 2., Минск, s. 138–141.

- Барысенка В.У., 2015, *Чытанне як від маўленчай дзейнасці пры навучанні беларускай мове рускамоўных навучэнцаў*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона»*, 28 сакавіка 2015 г., т. 1, Мінск, s. 237–240.
- Барысенка В.У., 2017, *Вучэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. Дыхранічны аспект*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 15–22.
- Барысенка В.У. і in., 2014а, *Слова – мова – камунікацыя: вучэбны дапаможнік па лінгвакультуралогіі*, Мінск.
- Барысенка В. і in., 2014b, *Тэст па беларускай мове як замежнай. Пачатковы ўзровень. Агульнае валоданне*, Мінск.
- Барысенка В. і in., 2017, *Беларуская мова для пачаткоўцаў*, Мінск.
- Беднаж М., 2002, *Польско-українська міжмовна омонімія*, Opole.
- Беларуская мова з натхненнем!*, „Вывучаем беларускую: з любоўю да мовы”, <http://by.lang-study.com> (data dostępu: 29.05.2017).
- Белохвостик Н., 2010, *Для моего сына белорусский язык – иностранный*, <https://www.kp.by/daily/24461/622845/> (data dostępu: 24.03.2010).
- Блешчык А., 2015, *Беларуская мова для рускамоўных: практыкум*, Екацярынбург.
- Богородицкий В.А., 1928, *Ошибки немца в русской речи и русского в немецкой*, „Научно-педагогический сборник”, nr 4, s. 168–177.
- Боева Н.Е., 2005, *Белорусский язык. Учебно-методические пособие*, Санкт-Петербург.
- Борисенко О.В., 2011, *Преподавание белорусского языка как иностранного. История и современность*, „Мова і культура”, nr 14, s. 334–337.
- Бранавец П., *“Зразумець парадаксальнае «чаму», – інтэрв’ю з дырэктарам 3-й Міжнароднай летняй школы беларусістыкі*, <https://skolabel.wordpress.com/2017/07/05/зразумець-парадаксальнае-чаму> (data dostępu: 05.07.2017).
- Брыгадзін П. (red.), 1997, *Беларусазнаўства. Навучальны дапаможнік*, Мінск.
- Булгакаў В. (red.), 2006, *Беларусь: ні Эўропа, ні Расея. Меркаваньні беларускіх эліт*, Варшава.
- Бушлякоў Ю., 2012, *Беларусістыка ў Карлавым універсітэце*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 377–380.
- Бушлякоў Ю., 2013, *Жывая мова*, (b.d.).

- Важнік С.А., 2004, *Беларуская мова як замежная: сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты*, (w:) Л.Н. Чумак і ін (red.), *Язык и социум. Материалы VI Международной научной конференции, 3–4 декабря 2004 г.*, Мінск, s. 19–24.
- Важнік С.А., 2007, *Тры стыхій байнэта, або Праява нацыянальнай моўнай самаідэнтыфікацыі*, Мінск.
- Важнік С.А., Савіцкая І.І., 2003, *Культура і гісторыя беларусаў: тэксты і заданні. Вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў*, Мінск.
- Весялуха М., 2016, *Паляшук... з Краіны Баскаў*, „Звязда”, nr 117 (28227), s. 8.
- Вешторт Г.Ф., Кузьменкова Т.В., Кунцевич Л.П., 1993, *Русско-белорусский разговорник. Культура Беларуси*, Мінск.
- Волкава Я.В., Авілава В.Л., 2005, *Польска-беларускі слоўнік*, Мінск.
- Вэкслер П., 2004, *Гістарычная фаналогія беларускае мовы*, Мінск.
- Вячорка В., 2016, *Па-беларуску зь Вінцуком Вячоркам*, (b.d.).
- Гліннік І.В., 2011, *Да праблемы семантыка-сінтаксічнага апісання дзеяслова быць / być у беларускай і польскай мовах*, „Беларуская лінгвістыка”, nr 66, s. 101–111.
- Горская І.А., 2001, *Психолінгвістычная прырода вewnęтренняга рэдактуючага ўстройства і механізма фосілізацыі ў кантэксце тыпічнай ашыбкі*, „Вестник МГЛУ. Психология, педагогика, методика преподавания иностранных языков”, s. 5–14.
- Горская І.А., 2003, „Методика предупреждения и коррекции языковых ошибок в речи учащихся (английский язык, педагогический колледж)” (rozprawa doktorska), НББ w Mińsku, nr kat. 26Ад4979.
- Грэсь А., 2012, *Беларусая мова. Дапаможнік па беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, Беласток.
- Давідовіч А., 2015, *Сітуацыя з беларускай мовай у г. Мінску па стане на 2014 – пачатак 2015 года*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 2, Мінск, s. 52–54.
- Дзяржаўная праграма „Культура Беларусі” на 2016–2020 гг.*, <http://kultura.gov.by/by/zakanadautva-kultury/> (data dostępu: 29.05.2017).
- Дынглі Дж., 2012, *Падручнік беларускай мовы: для каго і навошта?*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 374–377.
- Елісеева В., Ракава А., 2016, *Электронны навучальны рэсурс па беларускай мове для польскамоўных навучэнцаў пачатковага ўзросту*, (w:) І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова (red.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. арт.*, Мінск, s. 73–80.

- Еўсіевіч Н.П. і ін., 2015, *Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы*, Мінск.
- Ждановіч В., 2008, *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі = Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski*, Мінск.
- Ждановіч І., 2015, *Сіёры Кіёсава гаворыць па-беларуску*, „Голас Радзімы”, nr 38 (3446), <http://belsmi.by/archive/article/26609> (data dostępu: 15.09.2017).
- Жуковіч М. В., 2015, *Сучасныя адукацыйныя тэхналогіі на ўроках беларускай мовы і літаратуры*, Мінск.
- Жураўскі А.І., 2000, *Утварэнне беларускай мовы і яе развіццё*, (w:) А.П. Вайтовіч і ін. (red.), *Беларусь на мяжы тысячагоддзяў*, Мінск, s. 50–58.
- Закон Рэспублікі Беларусь 23 ліпеня 2008 г. № 420-3 Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, разд. I гл. 13 § 48. Коска пры параўнальных зваротах*, [http://www.academy.edu.by/files/zak\\_420-3.pdf](http://www.academy.edu.by/files/zak_420-3.pdf) (data dostępu: 20.01.2018).
- Запрудскі С., 2009, *Некаторыя заўвагі аб вывучэнні трасяяні, або Выклікі для беларускіх гуманітарных і сацыяльных навук*, „Arche. Пачатак”, nr 11–12, s. 157–200.
- Запрудскі С.М., 2013, *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930 гады*, Мінск.
- Зімнева І.Р., Чарнавокая А.М., Дошчачка К.Ю., 2016, «Урокі-крокі для беларусікаў» як новы тып падручнікаў для рускамоўных гарадскіх дзяцей, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 151–158.
- Іншаземцы чытаюць Караткевіча ў арыгінале*, <https://www.youtube.com/watch?v=Ynk83Y7y2fM> (material wideo) (data dostępu: 22.05.2017).
- Кавалевіч М., 1994, *Беларускае школьніцтва ў Польшчы і польскае на Берасцейшыне*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 3, s. 309–312.
- Казапалянская А.В., 2016, *Спецыфіка матывацыі навучэнцаў расійскіх універсітэтаў пры выбары беларускай мовы ў якасці другой замежнай (на прыкладзе гістарычнага факультэта МДУ імя М. В. Ламаносава)*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 155–158.
- Калета Р., 2007, *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тараішквейцай*, „Acta Albaruthenica”, nr 7, s. 192–206.
- Калета Р., 2010, *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову*, „Arche”, nr 4, s. 358–400.



- Калета Р., 2013, *Пра беларуска-польскіх „фальшывых сяброў перакладчыка”*, „Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 135–144.
- Калета Р., 2015, *Белорусский язык как (ино)странный, чужой и родной в начале XXI века*, (w:) Л.А. Ліхадзіеўская і in. (red.), *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця (да 80-годдзя акадэміка А. І. Падлужнага)*. Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 28–29 кастрычніка 2015 года, Мінск, s. 142–149.
- Калета Р., 2016a, *Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 159–165.
- Калета Р., 2016b, *Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага Слоўніка архаізмаў і гістарызмаў)*, (w:) В.М. Курцова і in. (red.), *Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачынненні: ад гісторыі да сучаснасці*, Мінск, s. 123–128.
- Калета Р., 2017a, *Об учебниках белорусского языка как иностранного*, «Roczniki Humanistyczne», t. 65, z. 10, s. 7–24.
- Калета Р., 2017b, *Часопіс «Беларуская мова як замежная» у даследаваннях беларусістычнай глотадэдактыкі*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 7–12.
- Каліта І.У., 2008, *Трасянка як моўны і культурны нігілізм*, <http://mowaznau-stwa.ru/2012/07/08/kalita-i-u-trasyanka-yak-mo%D1%9Eny-i-kulturny-nigilizm> (data dostępu: 18.01.2016).
- Каліта І., 2010, *Современная Беларусь: языки и национальная идентичность*, Ústí nad Labem.
- Канчэўская К., 2017, *Горадзень, Gardinas, Гародня, Grodno, Гродна...*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 45–49.
- Карніеўская Т.А., 2014, *Беларуская мова. Вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў I-га курса лячэбнага і медыка-дыягнастычнага факультэтаў медыцынскіх вышэйшых навучальных устаноў*, Гомель.
- Каценка А.В., Мароз В.К., 2012, *Беларуская мова. Юрыдычная лексіка. Вучэбны дапаможнік для ўстаноў вышэйшай адукацыі*, Мінск.
- Качан В.Г., 2013, *Цяжкасці і памылкі ў выкарыстанні словазлучэнняў з кіраваннем у сучаснай беларускай літаратурнай мове*, „Пачатковае навучанне: сям’я, дзіцячы сад, школа”, nr 5, s. 17–18.
- Кіёсава С., (w druku), „Вывучэнне беларускай мовы ў Японіі: праблемы і перспектывы”.
- Кльшка А., 1990, *Гаворым і чытаем па-беларуску. Самавучак беларускай мовы*, „Маладосць”, nr 11, s. 164–168.

- Клябанаў Д., 2010, *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю: мова, культура, краязнаўства* = *Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo*, Kraków.
- Кныш Л.С., 2012, *Асаблівасці ўжывання дзеепрыслоўяў і дзеепрыслоўных зваротаў (пры навучанні беларускай мове замежных студэнтаў)*, (w:) Н.П. Баранова і in. (red.), *Материалы ежегодной научной конференции преподавателей и аспирантов университета, 25–26 апреля 2012 г.*, Минск.
- Кныш Л.С., 2013, *Асаблівасці дзеяслоўнага кіравання (пры навучанні беларускай мове як замежнай)*, (w:) П. Карпилович і in. (red.), *Контрастивные исследования языков и культур. Материалы Международного круглого стола, Минск, МГЛУ, 29–30 октября 2012 года*, Минск, s. 152–155.
- Кныш Л.С., 2015, *Аўдыяванне як форма засваення дысцыпліны «Беларуская мова як замежная»: тыповыя памылкі*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, Мінск, t. 1, s. 241–243.
- Кожынава А.А., Рудэнка Е.Н., Тарасевіч Е.Г., 1994, *Белорусский язык для русскоязычных. Учебное пособие*, Мінск.
- Конлех В., 2015, *Беларуска-рускае дзвюхмоўе міф ці рэальнасць? Сучасная моўная сітуацыя ў Беларусі ў лютэрку анкетавання студэнтаў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка*, „Arche. Пачатак”, nr 1–2 (134–135), s. 394–402.
- Конышева А., 2003, *Методика создания учебника иностранного языка*, „Studia Slawistyczne”, nr 4, s. 87–92.
- Копач А., Кірава К., 2017, *Стандартызацыя географічных назваў Беларусі: гісторыя і сучасны стан*, (w:) R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia* = *Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія* = *Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*, Warszawa, s. 347–367.
- Корниевская Т.А., 2016, *Белорусский язык. Медицинская терминология. Учебно-методическое пособие для студентов 1-го курса лечебного и медико-диагностического факультетов медицинских вузов (для студентов, которые не изучали белорусский язык)*, Гомель.
- Крамко І.І., 1998, *Чысціня мовы – дакладнасць інфармацыі*, „Беларуская лінгвістыка”, t. 48, s. 82–84.
- Крамко І., 2003, *Адзіная старажытнарускаясь. Ці была яна?*, „Наша слова”, nr 33 (620), s. 2.
- Крамко І.І., Юрэвіч А.К., Яновіч А.І., 1968, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, t. 2, Мінск.

- Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И., 1990, *Белорусский язык для говорящих по-русски*, Минск.
- Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И., 2008, *Белорусский язык. Для говорящих по-русски*, Минск.
- Кривицкий А.А., Подлужный А.И., 1994, *Учебник белорусского языка для самообразования*, Минск.
- Куликович В.И., 2014, *Русско-белорусский разговорник. Руска-беларускі размоўнік*, Санкт-Петербург.
- Купала Я., 1922, *Спадчына*, Менск.
- Лабадзенка Г., 2015, *Дзіцячая Замова*, Менск.
- Ладутько М.В., Мамонтова Л.И., 2000, *Культура речи. Практикум по преодолению речевых ошибок, связ. с бел.-рус. двуязычием*, Могилев.
- Лазарева Е.И., 2006, *Русско-белорусский разговорник. Расійска-беларускі размоўнік*, Москва.
- Ласкоў І., 2009, *Адкуль пайшла беларуская мова*, <http://mowaznaustwa.ru/2009/03/19/i-lasko%D1%9E-adkul-pajshla-belaruskaya-mova> (data dostępu: 21.12.2015).
- Літвіноўская А.Г., 2016, *Данаможнік «20 крокаў да беларускай мовы»: як вывучыць родную мову нанова (аўтарскі падыход)*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 165–168.
- Літвіноўская А., Лабадзенка Г., 2016, *Мова нанова: 20 крокаў да беларускай мовы*, т. 1, red. Г. Цыхун, Мінск.
- Літвіноўская А., Лабадзенка Г., 2017, *Мова нанова: 20 крокаў да беларускай мовы*, т. 2, Мінск.
- Літвіноўская А.Г., Цыхун Г., 1995, *Паланізмы ў лексічнай норме беларускай літаратурнай мовы*, „Białostocki Przegląd Kresowy”, т. 3, s. 133–141.
- Лукашанец А.А., 2014, *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*, Мінск.
- Лукашенко защищает русский язык, но обещает развивать его наравне с «матчиной мовой», <http://news.tut.by/society/396153.html>, 22.04.2014 (data dostępu: 13.10.2017).
- Лыч Л., 2015, *Майскі рэфэрэндум 1995 года – смяротны прысуд беларускай мове*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона»*, 28 сакавіка 2015 г., т. 1, Мінск, s. 136–151.
- Лычавко А., 2012, *Какой транслит правильный?*, <http://news.tut.by/society/309486.html> (data dostępu: 21.12.2015).

- Любечкая К., 2012, *Слоўнік як сродак навучання беларускай мове як замежнай*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 34, s. 388–392.
- Лянкевіч А.У., 2011, *Стаўленне да білінгвізму ў інтэрнэт-дыскурсе (на матэрыяле дыскурсу-аналізу каментарыяў на інтэрнэт-форумах)*, (w:) В.Д. Старычонок і ін. (red.), *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння. Зборнік навуковых артыкулаў*, Мінск, s. 164–166.
- Лянкевіч А., 2013, *Стаўленне да беларускай мовы ў інтэрнэт-камунікацыі (на матэрыялае дыскурсу-аналізу каментарыяў на інтэрнэт-форумах)*, „Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 145–159.
- Лянкевіч А.У., 2016, *Моўная сітуацыя і моўнае планаванне ў сістэме дашкольнай адукацыі*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 168–172.
- Ляшчынская В.А., Шведава З.У., 2007, *Методыка выкладання беларускай мовы*, Мінск.
- Малажай Г., 1994, *Месца і роля беларуска-польскіх моўных супастаўленняў і перакладу ў падрыхтоўцы настаўніка-філолага*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 3, s. 365–370.
- Малько Г.І., 2010, *З’явы руска-беларускай моўнай інтэрферэнцыі ў горацкай раённай газеце „Ленінскі шлях”*, „Научные труды Могилевского филиала БИП”, nr 9, s. 57–61.
- Мандзік В.А., 2011, *Сцэнічнае маўленне ў нацыянальным тэатры*, (w:) В.Д. Старычонок і ін. (red.), *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння. Зборнік навуковых артыкулаў*, Мінск, s. 168–171.
- Мартысюк Н., 2017, *Сучасны дыкурс фарміравання беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці: аналіз скрытых сэнсаў маніпулятыўнай стратэгіі*, „Acta Albaruthenica”, t. 17, s. 206–216.
- Международная летняя школа белорусистики завершает свою работу в Республиканском институте высшей школы*, <http://www.ctv.by/mezhdunarodnaya-letnyaya-shkola-belorusistiki-zavershaet-svoyu-rabotu-v-respublikanskom-institute> (data dostępu: 29.05.2017).
- Мечковская Н., 2015, *Исторические типы двуязычия и типология языковых конфликтов*, (w:) *Языковой контакт. Сборник научных статей*, Минск, s. 125–137.
- Мітрапаліт Павел: Беларуская мова павінна быць асноўнай*, <https://charter97.org/be/news/2014/5/14/98516> (data dostępu: 14.05.2014).

- Міхневіч А.Я. (red.), 1994, *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, Мінск.
- Минчанам проплагаюць вывучаць беларускі язык як замежны, <https://charter97.org/ru/news/2014/9/17/116133> (data dostępu: 23.05.2016).
- Михневич А.Е., 1991, *Русско-белорусский разговорник*, Минск.
- Мыщык Г., 2015, *По-белорусски? Пожалуйста! Па-беларуску? Калі ласка!*, Минск.
- Мячкоўская Н.Б., 2008, *Мовы і культура Беларусі. Нарысы*, Мінск.
- Найчасьцейшыя памылкі ў нашай мове выбраныя з рэдакцыйнае пошты „Нашае Нівы”, <http://nn.by/?c=ar&i=95256> (data dostępu: 18.01.2016).
- Павловская Н.Ю. і ін., 2012, *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, Москва.
- Падгайская Л.І., 2014, *Моўныя практыкі жыгараў Беларусі*, „Наша слова”, нр 25 (1176), s. 2–3.
- Падгайскі Л.П., 1981, *Методыка беларускай мовы. (Граматыка і правапіс). 1–3-ія класы*, Мінск.
- Пазьняк З., 2009, *Нацыянальныя каштоўнасці (Выбраныя артыкулы)*, Варшава – Нью Ёрк – Вільня.
- Паляшук з Краіны Баскаў, <https://www.youtube.com/watch?v=LatLiZ3dRSM> (material wideo) (data dostępu: 22.05.2017).
- Пастанова Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь 13.06.2011 № 28. *Інструкцыя аб парадку вывучэння беларускай і рускай моў замежнымі грамадзянамі і асобамі без грамадзянства, якія часова знаходзяцца або часова пражываюць у Рэспубліцы Беларусь*, [http://world\\_of\\_law.pravo.by/text.asp?RN=W21124043](http://world_of_law.pravo.by/text.asp?RN=W21124043) (data dostępu: 21.12.2017).
- Пастухоў М., 2015, *Да пытання пра законнасць рэферэндуму 1995 года і пра перспектывы развіцця заканадаўства аб мовах*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона»*, 28 сакавіка 2015 г., т. 1, Мінск, s. 16–18.
- Пашкевіч В., 1968, *Першая чытанка пасля лемантара для беларускіх дапаўняльных школаў*, Кліўленд.
- Півторак Г., 1997, *Білоруська мова. Пiдручник*, Кiїв.
- Піліпенка М.Ф., 2000, *Усталяванне назвы «Беларусь»*, (w:) А.П. Вайтовіч і ін. (red.), *Беларусь на мяжы тысячагоддзяў*, Мінск, s. 69–74.
- Пісарэк Л., 2012, *Пытанні моўных наводзінаў беларусаў у падручніках беларускай мовы для замежных навучэнцаў*, „Беларусіка = Albaruthenica”, т. 34, s. 365–373.
- Плотнікаў Б., 2000, *Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў*, „Роднае слова”, нр 6, s. 36–40.

- Протчанка В.У., 2001, *Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове*, Мінск.
- Прыгодзіч М.Р., 1995, *Беларуская мова па-за межамі Беларусі*, (w:) S. Gajda (red.), *Języki słowiańskie 1945–1995. Gramtyka – słownictwo – odmiany. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Opole, 20–22.09.1995 r.*, Opole, s. 47–51.
- Прыгодзіч М.Р., 2002, *Пішам без памылак. Разам, асобна, праз дэфіс. Слоўнік-даведнік*, Мінск.
- Пякарская Б., 2015, *Асветніцкая дзейнасць аб'яднання АБ-БА*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 1, Мінск, s. 41–45.
- Ракава А., 2017, *Электронны навучальны курс па беларускай мове як замежнай*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 22–31.
- Рамза Т., 2003, *Сінтаксіс беларускае мовы*, Мінск.
- Рамза Т., 2010, *Беларуская мова? З задавальненнем!*, Мінск.
- Рамза Т., 2011, *Беларускае гутарковае маўленне. Сучасны стан*, Мінск.
- Рамза Т., 2016, *Пазамоўная інфармацыя ў дапаможніках па беларускай мове для замежнікаў: ці ёсць крытэрыі адбору?*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 172–175.
- Рамза Т.Р., 2017, *«Кампрамісныя» дапаможнікі для самастойнага вывучэння беларускай мовы, іх плюсы і мінусы*, (w:) А.М. Ермакова і ін. (red.), *Спадчына Скарыны: да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. Зборнік навуковых артыкулаў: у 2 частках*, t. 2, Гомель, s. 149–155.
- Рамза Т., Кіёсава С., Усуяма Т., 2016, *Спрабуйма! Азнаямляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў*, t. 1, Цукуба.
- Розенцвейг В.Ю., 1972, *Языковые контакты. Лингвистическая проблематика*, Ленинград.
- Рудкоўскі П., 2007, *Паўстаньне Беларусі*, Вільня.
- Салееў В.А., 2011, *Мова і этапы фарміравання беларускай нацыянальнай культуры*, (w:) В.Д. Старычонок і ін. (red.), *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння. Зборнік навуковых артыкулаў*, Мінск, s. 243–246.
- Сандалава Т.А., 2011, *Маўленчая інтэрферэнцыя на марфалагічным узроўні*, (w:) В.Д. Старычонок і ін. (red.), *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння*, Мінск, s. 247–249.

- Сегень Л., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 1*, Беласток.
- Семянькевіч А., 2015, *Сучасныя тэхналогіі падрыхтоўкі выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 1, Мінск, s. 235–236.
- Семянькевіч А., 2017, *Выкладанне беларускай мовы як замежнай у Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 31–36.
- Сіўковіч В.М., 2005, *Сучасная беларуская мова. Даведнік*, Мінск.
- Смольская Т.М., Вэй Вэй, Малевич И.А., 2008, *Китайско-руско-белорусский разговорник*, Минск.
- Сомін А.А., 2016, *Новы падручнік «Белорусский язык. Самоучитель»: праблемы і рашэнні*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 189–192.
- Сомин А.А., 2015, *Языковая рефлексия в современной Беларуси сквозь призму комментариев в интернет-СМИ*, „Вестник РГГУ”, t. 17 (1), s. 62–86.
- Сомин А.А., 2017, *Белорусский язык. Самоучитель*, Москва.
- Станкевіч Л., 2012, *Выкладанне беларускай мовы як замежнай у Будапешцкім універсітэце імя Л. Этвеша: новыя ўмовы і перспектывы*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 381–382.
- Станкевіч Л., Каткіч Ж., 2006, *Дваццаць сустрэч з Беларуссю. Падручнік па беларускай мове для пачаткоўцаў*, Будапешт.
- Станкевіч Я., 2002, *Месца беларускага языка сярод іншых славянскіх языкоў і час яго ўзніку*, (w:) Я. Станкевіч, *Збор твораў у двух тамах*, t. 1, Менск, s. 223–235.
- Станкевич Л., 2009, *Белорусистика в Будапештском университете им. Л. Этвеша*, „Studia Russica”, XXIII, s. 170–173.
- Старавойтава Н.П., 2006, *Беларуская мова. Гісторыя і сучаснасць. Вучэбна-метадычны дапаможнік для нефілалагічных спецыяльнасцяў*, Мінск.
- Старавойтава Н.П., 2016, *Інтэрактыўныя падыходы ў выкладанні беларускай мовы як замежнай: моўная гульня*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 193–198.

- Старавойтава Н., 2017, *Арганізацыя курсаў беларускай мовы як замежнай у Беларускай дзяржаўным эканамічным універсітэце*, „Беларуская мова як замежная”, нр 1, s. 42–45.
- Стасиньска П., 1990, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Зелёная Гура.
- Струкава С.М., 2007, *Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў (на творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі)*, Мінск.
- Суднік М.Г. (red.), 1983, *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5-ці тамах*, т. 5, Мінск.
- Супрун А.Е., 1983, *Лексическая типология славянских языков*, Минск.
- Супрун А., Клименко А., 2015, *Психолінгвістычная межъязыковая інтэрферэнцыя*, (w:) *Языковой контакт. Сборник научных статей*, Минск, s. 212–224.
- Супрунчук М.В., 2016, *Граматычныя памылкі сербаў пры засваенні беларускай мовы*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 2, Мінск, s. 198–200.
- Суша Т.М. і ін., 2013, *Англійска-беларускі слоўнік = English-Belarusian Dictionary*, Мінск.
- Сысой Н.М., 2008, *Прафесійная кампетэнцыя выкладчыка беларускай мовы як замежнай*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 7, s. 107–110.
- Сцяцко П., 2002, *Культура мовы*, Мінск.
- Сямешка Л., 1999, *Беларуская мова. Уводзіны ў навуку аб мове. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія*, Мінск.
- Сямешка Л.І., 2016, *Кампаненты зместу навучання беларускай мове як замежнай у кантэксте сучаснай адукацыйнай парадэгмы*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 201–204.
- Сямешка Л., 2017а, „Беларуская мова як замежная ў кантэксте сучаснай адукацыйнай парадэгмы для выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай і спецыялістаў па рабоце з замежнымі студэнтамі”, Мінск (maszynopis).
- Сямешка Л., 2017б, *Міжнародная летняя школа беларусістыкі: з гісторыі правядзення*, „Беларуская мова як замежная”, нр 1, s. 37–41.
- Сямешка і ін., 1999, *Гаворым па беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, Мінск.



- Сямешка і ін., 2016, *Лексічны мінімум на беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1)*. Агульнае валоданне, Мінск.
- Сямешка і ін., 2017а, *Лексічны мінімум на беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2)*. Агульнае валоданне, Мінск.
- Сямешка і ін., 2017b, *Тэсты на беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2)*. Агульнае валоданне, Мінск.
- Сямешка і ін., 2017с, *Тэсты на беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1)*. Агульнае валоданне, Мінск.
- Таранов А.М., 2016, *Словарь тематический русско-белорусский. Для активного изучения слов и закрепления словарного запаса. 9000 слов*, Hong Kong.
- Типичные ошибки в английском языке. Common mistakes in English. С упражнениями. With exercises*, 1994, Москва
- Трацяк В., 2014, *Двухмоўныя назвы на Беласточчыне, дзе жыве беларуская меншасць*, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 257–268.
- Трацякова А., Зенька Н., 2016, *Наш дом. Our Home. Беларуска-англійскі слоўнік у малюнках. Belarusian-English Picture Dictionary*, Мінск.
- Фадзеева Т., 2015, *Беларуская мова ў розных сферах грамадскага жыцця*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 2, Мінск, s. 33–44.
- Філіновіч А., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 2*, Беласток.
- Фоменко Ю.В., 1994, *Типы речевых ошибок. Учебное пособие*, Новосибирск.
- Харламова В.Н., 2013, *Белорусский язык. Тематический словарь. 2000 слов и предложений. С транскрипцией белорусских слов. С русскими и белорусскими указателями*, Москва.
- Хенчель Г., 2012, *Некоторые различия и сходства в смешанной белорусско-русской речи в разных белорусских городах и у разных говорящих*, (w:) С. Запрудскі, Г. Цыхун (red.), *Новае слова ў беларусістыцы. Мовазнаўства*, Мінск, s. 220–232.
- Хенчель Г., 2015, *Белорусско-русская смешанная речь («трасянка»): восемь вопросов и ответов*, (w:) *Языковой контакт. Сборник научных статей*, Минск, s. 171–185.
- Хенчэль Г., Цэлер Я.П., 2015, *Вымаўленне беларусаў: беларускае ці рускае? (На прыкладзе беларуска-рускага змешанага маўлення)*, „Беларуская лінгвістыка”, nr 74, s. 3–18, nr 75, s. 3–18.

- Хоміч М.В., 2010, *Беларускія і польскія прасадычныя адзінкі на занятках беларускай мовы як замежнай: кампаратыўны аспект*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, nr 9, s. 110–114.
- Целлер Я.П., 2015, *Фонетика белорусско-русской смешанной речи: коды, поколения, типы говорящих*, (w:) *Языковой контакт. Сборник научных статей*, Минск, s. 186–193.
- Цыхун Г., 2000, *Крэалізаваны прадукт – трасянка як аб’ект лінгвістычнага даследавання*, „Arche. Пачатак”, nr 6 (11), s. 51–58.
- Чайкоўская В., 2013, *Беларуская мова як нелюбімая*, „Arche. Пачатак”, <http://krytyka.by/by/page/talks/gramadstva-gutarki/13090> (data dostępu: 15.09.2017).
- Чаракова М., Чарнова М., 2015, *Гэта Беларусь, дзетка!*, Мінск.
- Чарнавокая А., Зімнева І., Самахвал С., 2014, *Урокі-крокі для беларусікаў*, Мінск.
- Чарота І.А., 2002, *Беларуская мова і царква. Да 2000-годдзя хрысціянства*, Мінск.
- Чахоўская Т.Л., 2006, *Метады даследавання ў методыцы выкладання беларускай мовы як замежнай*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, nr 5, s. 175–180.
- Чахоўская Т.Л., 2011a, *Урок па практыцы беларускага маўлення. Структура ўрока*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, nr 10, s. 90–97.
- Чахоўская Т.Л., 2011b, *Урок як асноўная арганізацыйная форма навучання беларускай мове як замежнай*, (w:) В.Д. Старычонак і ін. (red.), *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння. Зборнік навуковых артыкулаў*, Мінск, s. 307–310.
- Чахоўская Т.Л., 2014, *Мэты і задачы навучання беларускай мове як замежнай*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, nr 13, s. 62–71.
- Чахоўскі Г.К., 2006, *Методыка выкладання беларускай мовы іназемцам як вучэбная, навуковая і практычная дысцыпліна*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, nr 5, s. 180–196.
- Чахоўскі Г.К., 2011, *Сістэма сродкаў навучання беларускай мове як замежнай*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, nr 10, s. 97–106.
- Что Лукашенко говорил о языке до украинского конфликта и после*, <http://euroradio.fm/ru/chto-lukashenko-govoril-o-yazyke-do-ukrainskogo-konflikta-i-posle> (data dostępu: 04.12.2014).
- Чумак Л.Н. (red.), 2008, *Беларусь: Лингвокультурологический комплекс: пособие для иностранных студентов*, Минск.

- Чэчат А., 2015, *Беларуская мова ў міністэрствах і дзяржаўных камітэтах*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 2, Мінск, s. 45–46.
- Шукеловіч В., 2013, *Навошта польскім семінарыстам беларуская мова?*, <http://belsat.eu/news/12650> (data dostępu: 20.02.2013).
- Шутов А. (red.), 2014, *Беларусизацыя. Можна ли завершитъ процесс институционального строительства независимого государства? Сборник материалов конференции*, Вильнюс.
- Эксперты ЮНЭСКО лічаць, што беларуская мова знаходзіцца ў небяспецы*, <http://www.belazar.info/belsoft/news.php?y=2009&m=2> (data dostępu: 21.12.2015).
- Якаўлеў С., 2001, *Некаторыя аспекты выкладання польскай марфалогіі беларускім студэнтам*, (w:) В. Tichoniuk (red.), *Z badań nad współczesnymi językami wschodniosłowiańskimi i polskim*, Zielona Góra, s. 119–125.
- Якуба С.М., 2016, *Рэалізацыя кампетэнтнага падыходу пры навучанні беларускай мове студэнтаў з краін Усходу*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 204–208.
- Яленскі М.Г., 2005, *Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка*, Мінск.
- Яленскі і ін., 2007, *Методыка выкладання беларускай мовы: вучэбны дапаможнік для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей устаноў, якія забяспечваюць атрыманне вышэйшай адукацыі*, Мінск.
- Ясіньска-Соха Т., 2001, *Практычная беларуская граматыка для сярэдніх школ*, Варшава.
- Яскевіч А., 2016, *Як японцы вывучаюць беларускую і як ствараўся японскі падручнік «Спрабуйма!»*, <http://philology.by/page/sprabuyma-kiyosawa> (data dostępu: 16.03.2016).



## DODATEK BIBLIOGRAFICZNY

Wykaz za lata 1918–2017

### Materiały glottodydaktyczne

#### Podręczniki

- Bagrowska A., 1985, *Wybór tekstów do zajęć praktycznych z języka białoruskiego*, Warszawa.
- Belarusian basic course*, 1995, Monterey, <https://jlu.wbtrain.com/sumtotal/language/DLI%20basic%20courses/Belarusan/Books/Transcription%20Textbook%20Units%2001-07.pdf> (data dostępu: 07.06.2017).
- Böhm A., Rakhlei M., 2016, *Weissrussland*, Berlin.
- Heyl S., 2001, *Weißrussisch. Lehrmaterial zum Kurs Weißrussische Sprache*, Berlin.
- Jasińska-Socha T., 1981, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (dla studentów I i II roku)*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., 1984, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. Leksyka i leksykologia*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., Głuszkowska J., 1985, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (Wybór zagadnień morfologiczno-składniowych)*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T. i in., 2017, *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*, pod red. R. Kalety, Warszawa.
- Kurs językowy audio*, <http://www.goethe-verlag.com/book2/PL> (data dostępu: 26.05.2017).
- Kurs językowy audio (II)*, [http://www.goethe-verlag.com/book2/\\_VOCAB/PL/PLBE/PLBE.HTM](http://www.goethe-verlag.com/book2/_VOCAB/PL/PLBE/PLBE.HTM) (data dostępu: 02.01.2018).
- Łoginow J., 2012, *Język białoruski. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą*, Kraków, <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=365177> (data dostępu: 29.05.2017).

- Marchant C., *Fundamentals of Modern Belarusian*, 2004, <http://www.vitba.org/fofmb/fofmb.html> (data dostępu: 07.06.2017).
- Pashkievich V., 1974, *Fundamental Byelorussian = Беларуская мова*, red. A. Adamovich, t. 1, Toronto.
- Pashkievich V., 1978, *Fundamental Byelorussian = Беларуская мова*, red. A. Adamovich, t. 2, Toronto.
- Ramza T., Tesch S., 2011, *Weißrussische Sprache in 20 Lektionen. Intensivkurs*, Oldenburg.
- Sajewicz N., 2000, *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego*, Lublin.
- Stankevich G., 2001, *Conversational Belarusian for English-speaking students*, Prague, <http://www.belarus-misc.org/download/book01-rev2.pdf> (data dostępu: 07.06.2017).
- Агароднікава С.В. і ін., 2002, *Беларусазнаўства: вучэбна-метадычны дапаможнік*, Мінск.
- Аляксандраў С., Мыцьк Г., 2000, *Говори со мной по-белорусски. Базовый курс классического белорусского языка*, Минск.
- Аляксандраў С., Мыцьк Г., 2008, *Гавары са мной па-беларуску. Гутарковая мова ў штодзённым ужытку = Говори со мной по-белорусски. Живой разговор каждый день*, Масква.
- Барысенка В.У. і ін., 2014, *Слова – мова – камунікацыя: вучэбны дапаможнік на лінгвакультуралогіі*, Мінск.
- Барысенка В. і ін., 2017, *Беларуская мова для пачаткоўцаў*, Мінск.
- Беларуская мова з натхненнем!*, (w:) „Вывучаем беларускую: з любоўю да мовы”, <http://by.lang-study.com> (data dostępu: 29.05.2017).
- Блешчык А., 2015, *Беларуская мова для рускамоўных: практыкум*, Екацярынбург.
- Боева Н.Е., 2005, *Белорусский язык. Учебно-методические пособие*, Санкт-Петербург.
- Брыгадзін П. (red.), 1997, *Беларусазнаўства. Навучальны дапаможнік*, Мінск.
- Важнік С.А., Савіцкая І.І., 2003, *Культура і гісторыя беларусаў: тэксты і заданні. Вучэбны дапаможнік на практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў*, Мінск.
- Грэсь А., 2012, *Беларуская мова. Дапаможнік па беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, Беласток.
- Карніеўская Т.А., 2014, *Беларуская мова. Вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў I-га курса лячэбнага і медыка-дыягнастычнага факультэтаў медыцынскіх вышэйшых навучальных устаноў*, Гомель.

- Клышка А., 1990, *Гаворым і чытаем па-беларуску. Самавучак беларускай мовы*, „Маладосць”, nr 11, s. 164–168.
- Клышка А., (b.d.), *Гаворым і чытаем па-беларуску. Самавучак беларускай мовы*, [http://knihi.com/Anatol\\_Klyska/Havorym\\_i\\_cytajem\\_pa-bielarusku\\_Samavucak\\_bielaruskaj\\_movy.html](http://knihi.com/Anatol_Klyska/Havorym_i_cytajem_pa-bielarusku_Samavucak_bielaruskaj_movy.html) (data dostępu: 07.06.2017).
- Клябанаў Д., 2010, *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю: мова, культура, краязнаўства = Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo*, Kraków.
- Кожынава А.А., Рудэнка Е.Н., Тарасевіч Е.Г., 1994, *Белорусский язык для русскоязычных. Учебное пособие*, Мінск.
- Корниевская Т.А., 2016, *Белорусский язык. Медицинская терминология. Учебно-методическое пособие для студентов 1-го курса лечебного и медико-диагностического факультетов медицинских вузов (для студентов, которые не изучали белорусский язык)*, Гомель.
- Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И., 1990, *Белорусский язык для говорящих по-русски*, Мінск.
- Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И., 2008, *Белорусский язык. Для говорящих по-русски*, Мінск.
- Кривицкий А.А., Подлужный А.И., 1994, *Учебник белорусского языка для самообразования*, Мінск.
- Літвіноўская А., Лабадзенка Г., 2016, *Мова нанова: 20 крокаў да беларускай мовы*, t. 1, red. Г. Цыхун, Мінск.
- Літвіноўская А., Лабадзенка Г., 2017, *Мова нанова: 20 крокаў да беларускай мовы*, t. 2, Мінск.
- Мыцык Г., 2015, *По-белорусски? Пожалуйста! Па-беларуску? Калі ласка!*, Мінск.
- Павловская Н.Ю. і ін., 2012, *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, Москва.
- Пашкевіч В., 1968, *Першая чытанка пасля лемантара для беларускіх дапаўняльных школаў*, Кліўленд.
- Півторак Г., 1997, *Білоруська мова. Підручник*, Київ.
- Рамза Т., 2010, *Беларуская мова? З задавальненнем!*, Мінск.
- Рамза Т., Кіёсава С., Усуяма Т., 2016, *Спрабуйма! Азнямяляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў*, t. 1, Цукуба.
- Сегень Л., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 1*, Беласток.

- Сомін А.А., 2017, *Белорусский язык. Самоучитель*, Москва.
- Станкевіч Л., Каткіч Ж., 2006, *Дваццаць сустрэч з Беларуссю. Падручнік па беларускай мове для пачаткоўцаў*, Будапешт.
- Сямешка і ін., 1999, *Гаворым па беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, Мінск.
- Філіновіч А., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 2*, Беласток.
- Чаракова М., Чарнова М., 2015, *Гэта Беларусь, дзетка!*, Мінск.
- Чарнавокая А., Зімнева І., Самахвал С., 2014, *Урокі-крокі для беларусікаў*, Мінск.
- Чумак Л.Н. (red.), 2008, *Беларусь: Лингвокультурологический комплекс: пособие для иностранных студентов*, Минск.

## **Rozmówki**

- Michalska U., 2016, *Rozmówki polsko-białoruskie*, Warszawa.
- Rozmówki polsko-białoruskie*, <http://www.goethe-verlag.com/book2/PL/PLBE/PLBE002.HTM> (data dostępu: 12.06.2017).
- Szadyko S., Wójcik A., 1990, *Mini-rozmówki białoruskie*, Warszawa.
- Баршчэўскі Л., 2011, *Беларуска-польскі размоўнік-даведнік*, Мінск.
- Вешторт Г.Ф., Кузьменкова Т.В., Кунцевич Л.П., 1993, *Русско-белорусский разговорник. Культура Беларуси*, Минск.
- Куликович В.И., 2014, *Русско-белорусский разговорник. Русско-беларускі размоўнік*, Санкт-Петербург.
- Лазарева Е.И., 2006, *Русско-белорусский разговорник. Расійска-беларускі размоўнік*, Москва.
- Михневич А.Е., 1991, *Русско-белорусский разговорник*, Минск.
- Смольская Т.М., Вэй Вэй, Малевич И.А., 2008, *Китайско-русско-белорусский разговорник*, Минск.



## Gramatyki

- Rott-Żebrowski T., 1991, *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne*, t. 1, Lublin.
- Rott-Żebrowski T., 1992, *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne*, t. 2, Lublin.
- Ясіньска-Соха Т., 2001, *Практычная беларуская граматыка для сярэдніх школ*, Варшава.

## Słowniki

- Aksamitow A., Czurak M., 2000, *Słownik frazeologiczny białorusko-polski = Беларуска-польскі фразеалагічны слоўнік*, Warszawa.
- Bekisz W., Fontański H., 1997, *Białorusko-polsko-rosyjski słownik terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej = Беларуска-польска-рускі слоўнік лінгвістычных тэрмінаў і спецыяльнай лексікі = Белорусско-польско-русский словарь лингвистических терминов и специальной лексики*, Katowice.
- Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T., 2012, *Słownik białorusko-polski. Беларуска-польскі слоўнік*, Warszawa.
- Hajczuk R., Miatluk H., Zubow A. (red.), 2001, *Thematic Dictionary. English. Polish. Belarussian. Russian. Słownik tematyczny*, Białystok.
- Iwanou A.A., Iwanowa S.F., 2007, *Polsko-białoruski słownik paremiologiczny (Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік)*, Mohylew.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 1996, *Słownik białorusko-polski i polsko-białoruski. Беларуска-польскі, польска-беларускі слоўнік*, Warszawa.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 2000, *Słownik białorusko-polski i polsko-białoruski*, Warszawa.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 2007, *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski. Кароткі слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі*, Warszawa.
- Jasińska T., Panasiuk N., 1995, *Mały praktyczny słownik biznesmena białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa.
- Jurowiec E. i in., 1994, *Słownik terminologii lingwistycznej (białorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski)*, Białystok.

- Kaleta R., 2014, *Podstawowy słownik białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych*, (w:) R. Kaleta, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Obreńska-Jabłońska A., Biryła M., 1962, *Podręczny słownik polsko-białoruski*, Warszawa.
- Ojcewicz G. i in. (red.), 2009, *Podręczny słownik administracji: polski, białoruski, litewski, rosyjski, ukraiński*, Szczytno.
- Sieben-Sprachen-Wörterbuch: Deutsch-Polnisch-Russisch-Weißruthenisch-Litauisch-Lettisch-Jiddisch. Herausgegeben im Auftrage des Oberbefehlshabers Ost. Leipzig, 1918, Leipzig.*
- Баршчэўскі Л., 2008, *Thesaurus alboruthenico-latino-europaeus = ЕўраСлоўнік (EuroThesaurus) Беларуска-лацінска-еўрапейскі слоўнік = Słownik białorusko-europejsko-laciński*, Мінск.
- Баршчэўскі Л., 2012, *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў = Polsko-Białoruski słownik tematyczny dla uczniów i studentów*, Мінск.
- Баршчэўскі Л., 2014, *Беларуска-польскі тэматычна-тэрміналагічны слоўнік = Białorusko-polski słownik tematyczno-terminologiczny*, Мінск.
- Волкава Я.В., Авілава В.Л., 2005, *Польска-беларускі слоўнік*, Мінск.
- Друцкі-Падбярэскі Б., 1929, *Падручны польска-беларускі слоўнік (15 000 беларускіх слоў, гражданкай і лацінкай)*, Вільня.
- Ждановіч В., 2008, *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі = Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski*, Мінск.
- Суша Т.М. і in., 2013, *Англійска-беларускі слоўнік = English-Belarusian Dictionary*, Мінск.
- Таранов А.М., 2016, *Словарь тематический русско-белорусский. Для активного изучения слов и закрепления словарного запаса. 9000 слов*, Hong Kong.
- Харламова В.Н., 2013, *Белорусский язык. Тематический словарь. 2000 слов и предложений. С транскрипцией белорусских слов. С русскими и белорусскими указателями*, Москва.

## Inne

- Syllabus z języka białoruskiego 2002*, 2000, Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łomży przy współpracy z Centralną Komisją Egzaminacyjną, Warszawa.

- Барысенка В. і ін., 2014, *Тэст па беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень. Агульнае валоданне*, Мінск.
- Барысенка В. і ін., 2014, *Тэст па беларускай мове як замежнай. Высокі ўзровень. Агульнае валоданне*, Мінск.
- Барысенка В. і ін., 2014, *Тэст па беларускай мове як замежнай. Пачатковы ўзровень. Агульнае валоданне*, Мінск.
- Барысенка В. і ін., 2014, *Тэст па беларускай мове як замежнай. Прасунуты ўзровень. Агульнае валоданне*, Мінск.
- Барысенка В. і ін., 2014, *Тэст па беларускай мове як замежнай. Сярэдні ўзровень. Агульнае валоданне*, Мінск.
- Бушлякоў Ю., 2013, *Жывая мова*, (b.d.).
- Вячорка В., 2016, *Па-беларуску зь Вінцуком Вячоркам*, (b.d.).
- Ілжэсябры перакладчыка: міжмоўныя амонімы і паронімы*, 2016, <http://www.movananova.by/garady-belarusi/39999.html> (data dostępu: 24.03.2017).
- Лабадзенка Г., 2015, *Дзіцячая Замова*, Менск.
- Найчасьцейшыя памылкі ў нашай мове выбраныя з рэдакцыйнае пошты „Нашае Нівы”*, <http://nn.by/?c=ar&i=95256> (data dostępu: 18.01.2016).
- Падгайскі Л.П., 1981, *Методыка беларускай мовы. (Граматыка і правапіс). 1–3-ія класы*, Мінск.
- Прыгодзіч М.Р., 2002, *Пішам без памылак. Разам, асобна, праз дэфіс. Слоўнік-даведнік*, Мінск.
- Сямешка і ін., 2016, *Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1). Агульнае валоданне*, Мінск.
- Сямешка і ін., 2017, *Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2). Агульнае валоданне*, Мінск.
- Сямешка і ін., 2017, *Тэсты па беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1). Агульнае валоданне*, Мінск.
- Сямешка і ін., 2017, *Тэсты па беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2). Агульнае валоданне*, Мінск.
- Тэорыя і практыка мовы. Ілжэсябры перакладчыка*, 2014, <http://www.movananova.by/zaniatki/leksika-ilzhesyabry-perakladchyka-4.html> (data dostępu: 24.03.2017).

## Opracowania naukowe

- Goral A., 2013, *Kulturoznawcze materiały z internetu na lekcjach języka białoruskiego w szkole wyższej*, (w:) M.I. Новік i in. (red.), *Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове: матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф. (Брэст, 18–19 кастр. 2012 г.)*, Брэст, s. 48–55.
- Goral A., (w druku), „Polskie podręczniki do nauki języka białoruskiego dla studentów kierunków filologicznych – analiza porównawcza”.
- Kaleta R., 2008, *Białoruś i Polska – rzecz o mylących podobieństwach międzyjęzykowych*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 7, s. 58–62.
- Kaleta R., 2011, „Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa” (rozprawa doktorska napisana pod kier. dr hab. Niny Barszczewskiej), Katedra Białorutenistyki, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Kaleta R., 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2015, *Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 319–335.
- Kaleta R., 2015, *Główne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej na początku XXI wieku*, (w:) M. Kaczmarczyk i in. (red.), „Światła masz tyle w sobie...” *Ze studiów wschodniosłowiańskich. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu w osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Lublin, s. 281–293.
- Kaleta R., 2015, *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego*, „Беларуська = Albaruthenica”, t. 36, s. 69–78.
- Kaleta R., 2015, *Nowa fala zainteresowana językiem białoruskim jako obcym (JBJO)*, „Białorutenistyka Białostocka”, t. 7, s. 467–469.
- Kaleta R., 2016, *Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych*, „Studia Slavica”, nr 20, z. 2, s. 97–110.
- Kaleta R., 2017, *O niektórych tendencjach w funkcjonowaniu współczesnej białoruszczyzny*, (w:) R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*, Warszawa, s. 389–408.
- Kaleta R., 2017, *O polsko-białorusko-rosyjskiej homonimii międzyjęzykowej w ujęciu glottodydaktycznym*, (w:) M. Majewska (red.), *Wokół homonimii międzyjęzykowej*, Warszawa, s. 71–86.
- Kaleta R., 2017, *Przegląd pomocy glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w latach 1973–2017*, (w:) N. Barszczewska,

- M. Chaustowicz (red.), „*Зь зычливості ку моеи отчизне*». *Tom patriotkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszurowi*, Warszawa, s. 181–191.
- McMillin A., 2017, *What the British Think about Belarusian Language and Literature*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 13–15.
- Mietluk A., Oleszkiewicz A., 1998, *Тэарэтычныя асновы даследавання беларуска-польскай інтанацыйнай інтэрферэнцыі*, „Linguodidactica”, z. 2, s. 115–118.
- Барысенка В.У., 2012, *Дзвюхмоўны падручнік як сродак навучання дыялогу моў і культур (на прыкладзе вучэбнага дапаможніка “Белорусский язык для стран СНГ”)*, (w:) Л.М. Середа (red.), *Материалы Междунар. науч. конф. (Гродно, 20–21 марта 2012г.)*, Гродно, t. 2, s. 350–359.
- Барысенка В., 2012, *Праблемы выкладання беларускай мовы як замежнай у вышэйшай школе*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 392–394.
- Барысенка В.У., 2013, *Нацыянальна-культурны кампанент у вучэбным дапаможніку “Белорусский язык для стран СНГ”*, (w:) О.А. Полетаева (red.), *Национально-культурный компонент в тексте и языке: материалы V Международной юбилейной научной конференции, Минск, 6–7 декабря 2012 г.*, t. 2., Минск, s. 138–141.
- Барысенка В.У., 2015, *Чытанне як від маўленчай дзейнасці пры навучанні беларускай мове рускамоўных навучэнцаў*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, t. 1, Мінск, s. 237–240.
- Барысенка В.У., 2017, *Вучэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. Дыхранічны аспект*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 15–22.
- Борисенко О.В., 2011, *Преподавание белорусского языка как иностранного. История и современность*, „Мова і культура”, nr 14, s. 334–337.
- Бушлякоў Ю., 2012, *Беларусістыка ў Карлавым універсітэце*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 377–380.
- Важнік С.А., 2004, *Беларуская мова як замежная: сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты*, (w:) Л.Н. Чумак і ін (red.), *Язык и социум. Материалы VI Международной научной конференции, 3–4 декабря 2004 г.*, Минск, Минск, s. 19–24.
- Дынглі Дж., 2012, *Падручнік беларускай мовы: для каго і навошта?*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 32, s. 374–377.
- Елісеева В., Ракава А., 2016, *Электронны навучальны рэсурс па беларускай мове для польскамоўных навучэнцаў пачатковага ўзроўню*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 37, s. 73–80.

- Зімнева І.Р., Чарнавокая А.М., Дошчачка К.Ю., 2016, «Уроки-крокі для беларусікаў» як новы тып падручнікаў для рускамоўных гарадскіх дзяцей, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 151–158.
- Казапалянская А.В., 2016, *Спецыфіка матывацыі навучэнцаў расійскіх універсітэтаў пры выбары беларускай мовы ў якасці другой замежнай (на прыкладзе гістарычнага факультэта МДУ імя М. В. Ламаносава)*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 155–158.
- Калета Р., 2013, *Пра беларуска-польскіх „фальшывых сяброў перакладчыка”*, „Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 135–144.
- Калета Р., 2015, *Белорусский язык как (ино)странный, чужой и родной в начале XXI века*, (w:) Л.А. Ліхадзіеўская і ін. (red.), *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця (да 80-годдзя акадэміка А.І. Падлужнага)*. Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 28–29 кастрычніка 2015 года, Мінск, s. 142–149.
- Калета Р., 2016, *Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 159–165.
- Калета Р., 2016, *Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага Слоўніка архаізмаў і гістарызмаў)*, (w:) В.М. Курцова і ін. (red.), *Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачынненні: ад гісторыі да сучаснасці*, Мінск, s. 123–128.
- Калета Р., 2017, *Часопіс «Беларуская мова як замежная» у даследаваннях беларусістычнай глотадыдактыкі*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 7–12.
- Кіёсава С., (w druku), „Вывучэнне беларускай мовы ў Японіі: праблемы і перспектывы”.
- Кныш Л.С., 2012, *Асаблівасці ўжывання дзеепрыслоўяў і дзеепрыслоўных зваротаў (пры навучанні беларускай мове замежных студэнтаў)*, (w:) Н.П. Баранова і ін. (red.), *Матэрыялы ежгодной навуковай канферэнцыі прафесараў і аспірантаў універсітэта, 25–26 красавіка 2012 г.*, Мінск.
- Кныш Л.С., 2013, *Асаблівасці дзеяслоўнага кіравання (пры навучанні беларускай мове як замежнай)*, (w:) П. Карпіловіч і ін. (red.), *Контрастыўныя даследаванні языков і культур. Матэрыялы Міжнароднага круглага стала, Мінск, МГЛУ, 29–30 кастрычніка 2012 года*, Мінск, s. 152–155.

- Кныш Л.С., 2015, *Аўдыяванне як форма засваення дысцыпліны «Беларуская мова як замежная»: тыповыя памылкі*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона»*, 28 сакавіка 2015 г., Мінск, t. 1, s. 241–243.
- Літвіноўская А.Г., 2016, *Дапаможнік «20 крокаў да беларускай мовы»: як вывучыць родную мову нанова (аўтарскі падыход)*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 165–168.
- Любецкая К., 2012, *Слоўнік як сродак навучання беларускай мове як замежнай*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 34, s. 388–392.
- Малажай Г., 1994, *Месца і роля беларуска-польскіх моўных супастаўленняў і перакладу ў падрыхтоўцы настаўніка-філолага*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 3, s. 365–370.
- Пісарэк Л., 2012, *Пытанні моўных паводзінаў беларусаў у падручніках беларускай мовы для замежных навучэнцаў*, „Беларусіка = Albaruthenica”, t. 34, s. 365–373.
- Потехина Е., 2003, *Обучение белорусскому языку в условиях белорусско-русского двуязычия (проблемы обучения белорусскому языку как иностранному)*, (w:) *Исследование славянских языков и литератур в высшей школе: достижения и перспективы. Информационные материалы и тезисы докладов международной научной конференции*, В.П. Гудкова, А.Г. Машковой, С.С. Скорвида (red.), Москва, s. 170–173.
- Прыгодзіч М.Р., 1995, *Беларуская мова па-за межамі Беларусі*, (w:) S. Gajda (red.), *Języki słowiańskie 1945–1995. Gramtyka – słownictwo – odmiany. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Opole, 20–22.09.1995 r.*, Opole, s. 47–51.
- Ракава А., 2017, *Электронны навучальны курс па беларускай мове як замежнай*, „Беларуская мова як замежная”, nr 1, s. 22–31.
- Рамза Т., 2016, *Пазамоўная інфармацыя ў дапаможніках па беларускай мове для замежнікаў: ці ёсць крытэрыі адбору?*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск 2016, s. 172–175.
- Рамза Т.Р., 2017, *«Кампрамісныя» дапаможнікі для самастойнага вывучэння беларускай мовы, іх плюсы і мінусы*, (w:) А.М. Ермакова і ін. (red.), *Спадчына Скарыны: да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. Зборнік навуковых артыкулаў: у 2 частках*, t. 2, Гомель, s. 149–155.
- Семянькевіч А., 2015, *Сучасныя тэхналогіі падрыхтоўкі выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай*, (w:) А.М. Анісім (red.), *Зборнік матэ-*

- рыялаў *Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г., т. 1, Мінск, s. 235–236.*
- Семянькевіч А., 2017, *Выкладанне беларускай мовы як замежнай у Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце*, „Беларуская мова як замежная”, нр 1, s. 31–36.
- Сомін А.А., 2016, *Новы падручнік «Белорусский язык. Самоучитель»: праблемы і рашэнні, (w:) Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 189–192.*
- Станкевіч Л., 2012, *Выкладанне беларускай мовы як замежнай у Будапешцкім універсітэце імя Л. Этвеша: новыя ўмовы і перспектывы*, „Беларусіка = Albaruthenica”, т. 32, s. 381–382.
- Станкевич Л., 2009, *Белорусистика в Будапештском университете им. Л. Этвеша*, „Studia Russica”, XXIII, s. 170–173.
- Старавойтава Н.П., 2016, *Інтэрактыўныя падыходы ў выкладанні беларускай мовы як замежнай: моўная гульня, (w:) Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 193–198.*
- Старавойтава Н., 2017, *Арганізацыя курсаў беларускай мовы як замежнай у Беларускай дзяржаўным эканамічным універсітэце*, „Беларуская мова як замежная”, нр 1, s. 42–45.
- Супрунчук М.В., 2016, *Граматычныя памылкі сербаў пры засваенні беларускай мовы, (w:) Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 2, Мінск, s. 198–200.*
- Сысой Н.М., 2008, *Прафесійная кампетэнцыя выкладчыка беларускай мовы як замежнай*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 7, s. 107–110.
- Сямешка Л.І., 2016, *Кампаненты зместу навучання беларускай мове як замежнай у кантэксте сучаснай адукацыйнай парадыгмы, (w:) Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, s. 201–204.*
- Сямешка Л., 2017, „Беларуская мова як замежная ў кантэксте сучаснай адукацыйнай парадыгмы для выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай і спецыялістаў па рабоце з замежнымі студэнтамі”, Мінск (maszynopis).



- Сямешка Л., 2017, *Міжнародная летняя школа беларусістыкі: з гісторыі правядзення*, „Беларуская мова як замежная”, нр 1, s. 37–41.
- Хоміч М.В., 2010, *Беларускія і польскія прасадычныя адзінкі на занятках беларускай мовы як замежнай: кампаратыўны аспект*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 9, s. 110–114.
- Чахоўская Т.Л., 2006, *Метады даследавання ў методыцы выкладання беларускай мовы як замежнай*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 5, s. 175–180.
- Чахоўская Т.Л., 2011, *Урок па практыцы беларускага маўлення. Структура ўрока*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 10, s. 90–97.
- Чахоўская Т.Л., 2011, *Урок як асноўная арганізацыйная форма навучання беларускай мове як замежнай*, (w:) В.Д. Старычонок і in. (red.), *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння. Зборнік навуковых артыкулаў*, Мінск, s. 307–310.
- Чахоўская Т.Л., 2014, *Мэты і задачы навучання беларускай мове як замежнай*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 13, s. 62–71.
- Чахоўскі Г.К., 2006, *Методыка выкладання беларускай мовы інішаземцам як вучэбная, навуковая і практычная дысцыпліна*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 5, s. 180–196.
- Чахоўскі Г.К., 2011, *Сістэма сродкаў навучання беларускай мове як замежнай*, „Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы”, нр 10, s. 97–106.
- Якуба С.М., 2016, *Рэалізацыя кампетэнтнага падыходу пры навучанні беларускай мове студэнтаў з краін Усходу*, (w:) *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., t. 1, Мінск, s. 204–208.

## **Materiały popularnonaukowe**

- Espinosa Á., 2017, *Інішаземка, якая ніша па-беларуску*, <http://inshazemka.blogspot.com> (data dostępu: 22.05.2017).
- Анхэля, В. Швед (reż.), <http://belsat.eu/films/anhelya> (materiał wideo) (data dostępu: 22.05.2017).
- Бранавец П., *Зразумець парадаксальнае «чаму», – інтэрв’ю з дырэктарам 3-й Міжнароднай летняй школы беларусістыкі*, <https://skolabel.wordpress.com/2017/07/05/zrazumeць-paradaksalnae-чаму/> (data dostępu: 05.07.2017).

*Іншаземцы чытаюць Караткевіча ў арыгінале*, <https://www.youtube.com/watch?v=Ynk83Y7y2fM> (material wideo) (data dostępu: 22.05.2017).

*Международная летняя школа белорусистики завершает свою работу в Республиканском институте высшей школы*, <http://www.ctv.by/mezhdunarodnaya-letnyaya-shkola-belorusistiki-zavershaet-svoyu-rabotu-v-respublikanskom-institute> (data dostępu: 29.05.2017).

*Паляшук з Краіны Баскаў*, <https://www.youtube.com/watch?v=LatLiZ3dRSM> (material wideo) (data dostępu: 22.05.2017).

Шукеловіч В., 2013, *Навошта польскім семінарыстам беларуская мова?*, <http://belsat.eu/news/12650> (data dostępu: 20.02.2013).

Яскевіч А., 2016, *Як японцы вывучаюць беларускую і як ствараўся японскі падручнік «Спрабуйма!»*, <http://philology.by/page/sprabuyma-kiyosawa> (data dostępu: 16.03.2016).

## STRESZCZENIE

Niniejsza monografia wypełnia lukę w badaniach nad nauczaniem i uczeniem się języka białoruskiego jako obcego. Jak dotąd temat ten nie był kompleksowo opracowany nawet na Białorusi, tym bardziej w Polsce. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być z jednej strony sytuacja języka białoruskiego na Białorusi, który na tle drugiego języka urzędowego (rosyjskiego) był przez wiele lat marginalizowany i zepchnięty właściwie do roli języka pisanego. Obecnie jednak polityka językowa na Białorusi zmienia się pod wpływem różnych czynników, np. europeizacji świadomości Białorusinów (zwłaszcza młodego pokolenia), którzy podróżują po Europie, czy sytuacji konfliktu zbrojnego na Ukrainie, w którego obliczu władze białoruskie starają się podkreślić niezależność kulturową i językową kraju od rosyjskiego sąsiada, co miałyby być też dodatkowym argumentem za utrzymaniem politycznej niepodległości kraju.

Właśnie dlatego w pierwszym rozdziale rozprawy przedstawiono najważniejsze informacje z historii języka białoruskiego, często mało znane albo wręcz wcale nieznane polskiemu czytelnikowi. Zapoznanie się z kontekstem historycznym i socjolingwistycznym funkcjonowania białoruszczyzny pozwala lepiej zrozumieć złożone kwestie związane z nauczaniem i uczeniem się języka białoruskiego jako obcego. Rozdział drugi stanowi z jednej strony przegląd literatury przedmiotu, z drugiej zaś – w istocie konstytuuje naukę zwaną glottodydaktyką białorutenistyczną. Jest to część pracy poświęcona rozważaniom teoretycznym nad językiem białoruskim jako obcym. Temat ten nie był dotąd szerzej opisywany w literaturze przedmiotu, nie były też zdefiniowane podstawowe pojęcia i terminy. Z tej właśnie przyczyny zaprezentowano różne definicje dziedziny zwanej glottodydaktyką białorutenistyczną oraz uporządkowano terminologię, m.in. sprecyzowano rozumienie terminów *glottodydaktyka*, *glottodydaktyka białorutenistyczna*, *język ojczysty*, *język obcy*, *język drugi*, *język odziedziczony*, *język odzyskiwany*. Porównano zakres stosowania tych terminów w Polsce, na Białorusi i w Rosji. Są to celowe odniesienia do tzw. glottodydaktyki porównawczej, w kontekście której glottodydaktyka białorutenistyczna także nie była jak dotąd badana. W dalszej części rozprawy przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród uczących się języka białoruskiego jako obcego w Polsce, w różnych miastach i ośrodkach naukowo-dydaktycznych. Badano m.in. motywację i stosunek

do nauki języka białoruskiego oraz rodzaj i rolę stereotypów na temat białoruszczyzny. Wyniki badań przełamują stereotypowe dotychczasowe spojrzenie na te kwestie. Zaprezentowano także pomoce glottodydaktyczne wykorzystywane w nauce / uczeniu się białoruszczyzny. Ich ilość i różnorodność również przełamuje stereotypy na temat języka białoruskiego jako rzekomo niepopularnego oraz świadczy o zapotrzebowaniu na materiały do jego nauki jako języka obcego.

Kolejny rozdział ma również charakter teoretyczny i odnosi się do kwestii związanych z nauką o błędach. Przedstawia przegląd typologii błędów językowych obcokrajowców uczących się różnych języków jako obcych. Rozważania te pokazują złożoność tematyki badania błędu językowego z różnych perspektyw badawczych. Stanowią też wstęp do zaprezentowania przez autora własnej klasyfikacji błędów, której jest poświęcony ostatni rozdział. W ostatnim rozdziale zasadniczym dysertacji przeanalizowano błędy Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego według zaproponowanej autorskiej typologii. Wśród błędów Polaków uczących się języka białoruskiego jako obcego wyróżniono 7 kategorii: A. błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane interferencją zewnętrzną innego języka obcego (rosyjskiego); B. błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka ojczystego (polskiego); C. błędy w języku obcym (białoruskim) spowodowane niedostatecznym opanowaniem (z różnych przyczyn) zasad jego systemu; D. błędy w języku ojczystym (polskim) spowodowane interferencją zewnętrzną języka obcego (białoruskiego); E. błędy mieszane należące do różnych kategorii błędów (wcześniej zaprezentowanych, np. kategorii oznaczonej literą B i C); F. błędy amorficzne, czyli błędy zakłócające na tyle przekaz nadawcy, że nie sposób go odtworzyć i poprawić błędów; G. błędy analogiczne (i błędy lustrzane), czyli błędy spowodowane analogicznymi procesami w nauce języków obcych. Na potrzeby pracy wprowadzono też terminy: *błąd w błędzie*, *błędy celowe* oraz *błędy mnogie* i *błędy wielorakie*, które odróżniane są od *błędów złożonych* i *błędów mieszanych*. Powyższą typologię szczegółowo zaprezentowano wraz z ponad dwoma tysiącami konkretnych przykładów, opisano przyczyny i skutki błędów oraz ich wpływ na proces glottodydaktyczny. Zagadnienie to także nie było w takim stopniu badane na polu białorutenistycznym, mimo że w innych językach istnieje niemała literatura przedmiotu na ten temat. Niniejsza monografia wypełniła lukę dotyczącą badań białorutenistycznych w tym zakresie.

Pracę zamykają bibliografia ogólna (479 pozycji cytowanych) oraz dodatki wyszczególniające wydania z lat 1918–2017, m.in. materiały glottodydaktyczne (53 podręczniki), opracowania słownikowe (23 pozycje) i artykuły naukowe (65 pozycji) dotyczące języka białoruskiego jako obcego. Jak dotąd tego typu bibliografia także nie powstała, a spis literatury zaprezentowany w rozprawie stanowi swoisty początek badań bibliograficznych w tej dziedzinie.



## РЭЗІЮМЭ

Дадзеная манаграфія запаўняе прагал у даследаваннях навучання і вывучэння беларускай мовы як замежнай. Раней гэтая тэма не была комплексна распрацаванай нават у Беларусі, а тым больш у Польшчы. Прычынай такой сітуацыі, з аднаго боку, можа быць палажэнне беларускай мовы ў Беларусі, якая шмат год знаходзілася ў маргінальным становішчы на фоне другой дзяржаўнай мовы (расійскай), а яе карыстанне звязілася да ролі пісьмовай мовы. Аднак, цяпер у Беларусі моўныя сітуацыя і палітыка змяняюцца пад уплывам розных фактараў, напр. еўрапеізацыі свядомасці беларусаў (асабліва маладога пакалення), якія падарожнічаюць па Еўропе, або пад уплывам узброенага канфлікту ва Украіне, у святле якога беларуская ўлада імкнецца падкрэсліць культурную і моўную незалежнасць краіны ад яе усходняй суседкі, што магло б таксама быць дадатковым аргументам на карысць захавання суверэнітэту краіны.

Па тых жа прычынах у першым раздзеле працы прадстаўленыя найважнейшыя звесткі з гісторыі беларускай мовы, часта мала альбо ўвогуле невядомыя польскаму чытачу. Знаёмства з гістарычным і сацыялінгвістычным кантэкстам функцыянавання беларускай мовы дазваляе лепш зразумець акрэсленыя пытанні, звязаныя з навучаннем і вывучэннем беларускай мовы як замежнай. У другім раздзеле, з аднаго боку, прадстаўлены агляд літаратуры па прадмеце працы, з другой – сцвярджаецца само існаванне такой навукі як беларусістычная глотадыдактыка. Гэтая частка працы прысвечаная тэрэтычным разважанням, якія дагэтуль не былі шырока апісаныя і нават не мелі сфармуляваных паняццяў і тэрмінаў у літаратуры, прысвечанай вывучэнню беларускай мовы як замежнай. Менавіта па гэтай прычыне ў дадзеным раздзеле прадстаўленыя розныя вызначэнні такой вобласці навукі, як беларусістычная глотадыдактыка, а таксама ўпарадкаваная тэрміналогія, напр. было ўдакладненае значэнне тэрмінаў *глотадыдактыка*, *беларусістычная глотадыдактыка*, *родная мова*, *замежная мова*, *другая мова*, *успадкаваная мова*, *адноўленая мова*\* і г.д.

---

\* Для тэрміна *język odzyskiwany* яшчэ не існуе ўстойлівага адпаведніка ў беларускай мове. Сярод варыянтаў перакладу – *адноўленая мова*, *мова родная адноўленая*, *мова родная ў стане аднаўлення*, *адшуканая мова*, *рэінтрадукаваная мова*, *вернутая мова*, *вернутая ва*

у параўнанні з дэфініцыямі і тэрмінамі, якія ўжываюцца ў Польшчы, Беларусі і Расіі. Гэта наўмысныя спасылкі да г.зв. параўнальнай глотадыдактыкі, у кантэксце якой беларусістычная глотадыдактыка таксама дагэтуль яшчэ не вывучалася. У наступнай частцы працы прадстаўленыя вынікі анкетных даследаванняў, праведзеных сярод тых, хто вывучае беларускую мову як замежную ў розных гарадах і навукова-дыдактычных асяродках Польшчы. Даследаваліся таксама матывацыя і адносіны да вывучэння беларускай мовы, а таксама віды і роля стэрэатыпаў пра беларускую мову. Вынікі даследавання руйнуюць стэрэатыпны погляд, які дагэтуль існаваў на прадмет даследавання. Таксама прадстаўленыя глотадыдактычныя дапаможнікі, якія выкарыстоўваюцца ў навучанні/вывучэнні беларускай мовы. Іх колькасць і разнароднасць таксама руйнуюць стэрэатыпы пра беларускую мову як пра нібыта непапулярную і сведчаць пра існаванне спробы на матэрыялы для вывучэння беларускай мовы як замежнай.

Трэці раздзел таксама мае тэрэтычны характар і адносіцца да пытанняў, звязаных з даследаваннем памылак. У раздзеле прадстаўлены агляд тыпалогіі моўных памылак замежнікаў, якія вывучаюць розныя мовы як замежныя. Гэтыя разважанні выяўляюць існаванне розных перспектыв у даследаванні моўных памылак, а таксама ўводзяць ў прадстаўленне аўтарскай тыпалогіі моўных памылак, якой прысвечаны апошні раздзел манаграфіі. У ім прааналізаваныя памылкі палякаў, якія вывучаюць беларускую мову як замежную; прадстаўленая тыпалогія памылак разам з канкрэтнымі прыкладамі; апісаныя прычыны і вынікі памылак і іх уплыў на глотадыдактычны працэс. Гэтае пытанне таксама яшчэ не было раней даследавана ў межах беларусістыкі на такім узроўні, хаця існуе шмат літаратуры на гэтую тэму для іншых моў. Дадзеная манаграфія запаўняе прагал у беларусістычных даследаваннях у гэтай вобласці.

Напрыканцы працы размешчана агульная бібліяграфія і дадаткі, у якіх пералічваюцца тэрэтычныя і практычныя распрацоўкі (глотадыдактычныя матэрыялы), прысвечаныя вывучэнню беларускай мовы як замежнай. Гэта першая бібліяграфія падобнага тыпу – яе прадстаўленне ў дадзенай працы кладзе своеасаблівы падмурак для бібліяграфічных распрацовак у гэтай галіне.

*З польскай пераклада Іаанна Владыка*

---

*ўжытак мова, наноў вывучаная мова. У якасці рабочага, прапануем варыянт перакладу адноўленая мова.*



## SUMMARY

This monograph is an attempt to bridge the gap in research on teaching and learning Belarusian as a foreign language. So far this particular aspect has not been discussed in detail even in Belarus, let alone in Poland. One of the potential reasons explaining this fact may be, on the one hand, the status of this language in Belarus, where it has been marginalised for ages as opposed to the first official language (i.e. Russian) and where it has been given the status of a written variety. However, the situation and language policy in Belarus is currently undergoing certain changes due to various factors, including the Europeanisation of the awareness of Belarusians (especially younger generations), who travel around Europe, or the armed conflict in Ukraine, which has encouraged Belarusian authorities to emphasise the cultural and linguistic independence from their Russian neighbour, which could additionally act as yet another argument to retain the political independence of the country.

Therefore, the first chapter of this dissertation presents the most significant facts from the history of the Belarusian language, which may be either little known or practically unknown to the Polish reader. The knowledge of the historical and sociolinguistic context of how Belarusian functions helps to better understand the complex issues connected with teaching and learning Belarusian as a foreign language.

The second chapter, on the one hand, offers an outline of the literature on the subject, while, on the other hand, it gives grounds to creating a new area of research referred to as glottodidactics of the Belarusian language. It is the part devoted to theoretical considerations which, actually, have never been discussed in more detail or have lacked precise terminology in the literature on Belarusian as a foreign language. Consequently, the chapter presents various definitions of the area referred to as glottodidactics of the Belarusian language as well as a fixed list of terminology, e.g. it gives clear definitions of the following terms: *glottodidactics*, *glottodidactics of the Belarusian language*, *mother tongue*, *foreign language*, *second language*, *inherited language*, *regained language*, etc., which are based on their usage in Poland, Belarus and Russia. This offers justified references to the so-called comparative glottodidactics, in the context of which glottodidactics of the Belarusian language has not been examined yet. The next parts

of the dissertation present results of a questionnaire study conducted among learners of Belarusian as a foreign language in various cities and scientific and teaching institutions across Poland. The study was intended to test, e.g. the motivation and attitude to learning Belarusian as well as the type and role of clichés connected with the Belarusian language and culture. The results of the study help to change the existing stereotypical view on the examined aspects. It also lists teaching aids used in teaching/learning Belarusian. Their number and variety also help to change the stereotypical attitude to the Belarusian language, apparently considered a language of little prominence, and highlights the need for teaching materials in the area of teaching Belarusian as a foreign language.

The third chapter is also theoretical and refers to various aspects connected with error analysis. It presents a typology of language errors committed by foreigners learning various languages as foreign languages. These considerations demonstrate the complexity of studies on error analysis from various research perspectives. They also serve as an introduction to the typology suggested by the author and presented in the final chapter. It gives an analysis of errors made by Poles learning Belarusian as a foreign language. It consists of a typology with specific examples, along with a discussion of reasons and consequences of the errors and their influence on the process of teaching or learning a foreign language. This problem also has not been investigated to such a degree in the area of Belarusian studies, even though in the case of other languages there are numerous sources addressing it. This monograph helps to bridge the gap connected with the research on this matter in the area of Belarusian studies.

At the end of the book there is a general list of references along with a more detailed list of theoretical and practical materials connected with teaching Belarusian as a foreign language. So far this type of list has not been developed and the one presented in the dissertation serves as a beginning of bibliographical studies in this area.

*Translated from Polish by Anna Rędziuch-Korkuz*

## РЕЗЮМЕ

Данная монография заполняет пробел в исследованиях, касающихся обучения белорусскому языку как иностранному и его изучения. Ранее эта тема не была комплексно изучена даже в Беларуси, и тем более в Польше. Причиной такой ситуации, с одной стороны, может быть состояние белорусского языка в Беларуси, который много лет находился в маргинальном положении на фоне второго государственного языка (русского), а его использование свелось к роли письменного языка. Однако сейчас ситуация и языковая политика в Беларуси меняются под влиянием различных факторов – например европеизации сознания белорусов (в особенности, молодого поколения), которые путешествуют по Европе, или под влиянием вооружённого конфликта в Украине, в свете которого белорусские власти стремятся подчеркнуть культурную и языковую независимость страны от её восточного соседа, что могло бы также послужить дополнительным аргументом в пользу сохранения суверенитета страны.

По этой же причине в первой главе работы представлены самые важные факты из истории белорусского языка, часто мало или вовсе неизвестные польскому читателю. Знакомство с историческим и социолингвистическим контекстами функционирования белорусского языка позволяет лучше понять круг непростых вопросов, связанных с обучением и изучением белорусского языка как иностранного.

Во второй главе, с одной стороны, представлен обзор литературы по теме монографии, с другой – утверждается само существование такой науки как белорусская глотодидактика. Эта часть работы посвящена теоретическим рассуждениям, которые ранее не были широко описаны и даже не имели сформулированных понятий и терминов в литературе, посвящённой изучению белорусского языка как иностранного. Именно по этой причине в данной главе представлены разные определения такой области науки, как белорусская глотодидактика, а также упорядочена терминология: например, было уточнено значение терминов *глотодидактика*, *белорусская глотодидактика*, *родной язык*, *иностраный язык*, *второй язык*, *унаследованный язык*, *выученный заново / возвращённый язык* и др.

– по сравнению с дефинициями и терминами, которые используются в Польше, Беларуси и России.

Это целенаправленные отсылки к так называемой сравнительной глотодидактике, в контексте которой белорусистическая глотодидактика также до сих пор не изучалась. В следующей части работы представлены результаты анкетных исследований, проведённых среди тех, кто изучает белорусский язык как иностранный в разных городах и научно-дидактических кругах Польши. Изучались также мотивация и отношение к изучению белорусского языка, а также виды и роль стереотипов о белорусском языке. Результаты исследования разрушают ранее существовавшее стереотипное представление о исследованном вопросе. Также представлены глотодидактические пособия, которые используются в обучении белорусскому языку как иностранному и его изучении. Их количество и разнородность также разрушают стереотипы о непривлекательности белорусского языка, и свидетельствуют о существовании спроса на материалы для изучения белорусского языка как иностранного.

Третья глава также имеет теоретический характер и относится к вопросам, связанным с изучением ошибок. В главе представлен обзор типологии языковых ошибок иностранцев, которые изучают различные языки как иностранные. Данные рассуждения показывают разные перспективы в исследовании языковых ошибок, а также вводят читателя в авторскую типологию языковых ошибок, которым посвящена последняя глава монографии. В ней проанализированы ошибки поляков, которые изучают белорусский язык как иностранный; представлена типология ошибок вместе с конкретными примерами; описаны причины и следствия ошибок и их воздействие на глотодидактический процесс. Этот вопрос также ещё не был ранее исследован на таком уровне в рамках белорусистики, хотя существует множество литературы на эту тему для других языков – данная монография заполняет пробел в белорусистических исследованиях в этой области.

Работу завершает общая библиография и приложения, в которых перечислены теоретические и практические разработки (глотодидактические материалы), посвященные изучению белорусского языка как иностранного. Это первая библиография подобного типа, которая, будучи

представленной в данной работе, закладывает своеобразный фундамент для библиографических исследований в этой области.

*Текст перевела с польского Иоанна Владыко*



## O AUTORZE

Radosław Kaleta

Doktor nauk humanistycznych, warszawski białorutenista i polonista, obecnie adiunkt w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 2014–2016 zastępca p.o. Kierownika Katedry, twórca i kierownik Pracowni Glottodydaktyki Białorutenistycznej w Katedrze Białorutenistyki UW. Członek Międzynarodowej Asocjacji Białorutenistów, Towarzystwa Języka Białoruskiego oraz Polskiego Towarzystwa Białorutenistycznego. W obszar jego zainteresowań naukowych wchodzi m.in. glottodydaktyka polonistyczna, białorutenistyczna i porównawcza, translatoryka, leksykologia, leksykografia, lingwistyka konfrontatywna oraz socjolingwistyka. W latach 2007–2017 opublikował w Polsce, Czechach, na Litwie i Białorusi 61 prac naukowych (książki, artykuły, recenzje, komunikaty w językach polskim, białoruskim i rosyjskim), w tym dwie monografie autorskie: *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa* (Warszawa 2014) i *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna* (Warszawa 2015) oraz dwie monografie redagowane: *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science* (Warszawa 2017) i *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)* (Warszawa 2017, autor: T. Jasińska-Socha, przy współpracy T. Chylak-Schroeder i J. Głuszkowskiej-Babickiej). W ramach grantu współpracował też w pozyskiwaniu materiałów do 3-tomowej monografii *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* (red. N. Barszczewska, M. Chaustowicz, M. Timoszuik, Warszawa 2016). W latach 2012–2015 był sekretarzem naukowym rocznika „Acta Albaruthenica”, w 2017 roku założył pismo „Беларуская мова як замежная” = „Język Białoruski jako Obcy” = „Belarusian Language as a Foreign Language”, którego jest współredaktorem. Jako recenzent współpracował z piśmami „Białorutenistyka Białostocka” i „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”. Jest członkiem zespołu redakcyjnego czasopisma naukowego „Studia Rossica Gedanensia”. Od 2014 roku w ramach grantu współpracuje przy rozbudowie bibliograficznej bazy danych światowego językoznawstwa sławistycznego *iSybislaw*. Odbывał staże i wygłaszał wykłady m.in. na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym, Mińskim Państwowym Uniwersytecie

Lingwistycznym, na Uniwersytecie Karola w Pradze oraz na Petersburskim Uniwersytecie Państwowym. W 2016 roku otrzymał wyróżnienie Rektora Uniwersytetu Warszawskiego w uznaniu osiągnięć mających wpływ na rozwój oraz prestiż Uniwersytetu Warszawskiego. Kontakt e-mail: [rkaleta@uw.edu.pl](mailto:rkaleta@uw.edu.pl).